

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

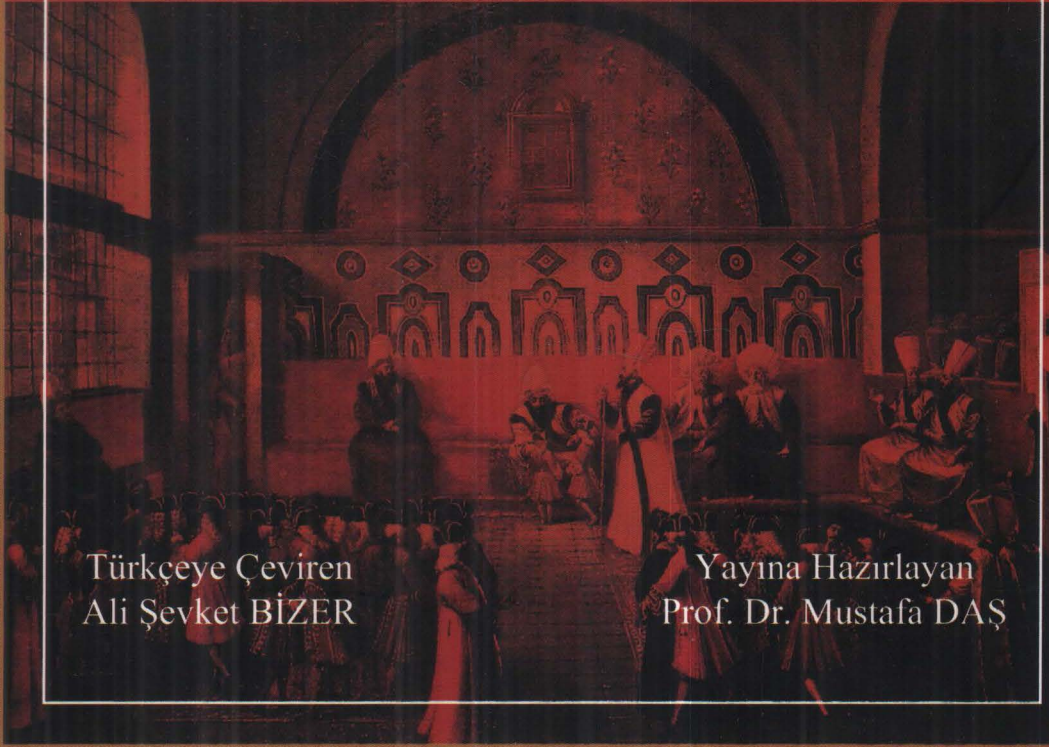
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

İSTANBUL'DA FRANSIZ ELÇİLİĞİ

Marki de Bonnac'ın
Tarihi Hatırat ve Belgeleri

Türkçeye Çeviren
Ali Şevket BİZER

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Mustafa DAŞ

TÜRK TARİH KURUMU

İSTANBUL'DA FRANSIZ ELÇİLİĞİ

Marki de Bonnac'ın

Tarihi Hatırat ve Belgeleri

İSTANBUL'DA FRANSIZ ELÇİLİĞİ

Marki de Bonnac'ın

Tarihi Hatırat ve Belgeleri

Marki de Bonnac'ın
Osmanlı Devleti ile Yaptığı Müzakerelerle
Birlikte Fransızca Yayımlayan
M. Charles SCHEFER

Türkçeye Çeviren
Ali Şevket BİZER

Yayına Hazırlayan
Mustafa DAŞ

Bonnac, Jean-Louis d'Usson, 1672-1738.

İstanbul'da Fransız Elçiliği : Marki de Bonnac'ın tarihi hatırat ve belgeleri / Marki de Bonnac'ın Osmanlı Devleti ile yaptığı müzakerelerle birlikte Fransızca yayımlayan M. Charles Schefer ; Türkçeye çeviren Ali Şevket Bizer ; yayına hazırlayan Mustafa Daş. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2017.

xi, 344 s., : resim, portre ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III-4. Dizi – Sayı 20)

İndeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 3387 -3

1. Fransa _ Dış ilişkiler _ Osmanlı İmparatorluğu. 2. Fransa _ Dış ilişkiler _ Bourbon Hanedanı, 1589-1789. I. Schefer, M. Charles, 1820-1898, Fransızca yayımlayan. II. Bizer, Ali Şevket, çeviren. III. Daş, Mustafa, yayına hazırlayan. IV. Dizi.

944.03

327.440561

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 13/04/2017 tarih ve 737/42 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3387-3

Denetleyenler: Prof. Dr. Ayten ER
Prof. Dr. Yunus KOÇ

Baskı : Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Strazburg Cad. No: 31/17
Sıhhiye/ ANKARA
Tel: (0312) 229 18 81

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IX
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1
İSTANBUL'DAKİ FRANSIZ ELÇİLİĞİ ÜZERİNE TARİHİ HATIRAT ...	57

BİRİNCİ BÖLÜM

M. de La Haye Vantelay'ın Elçiliği	71
M. de Nointel'in Elçiliği.....	75
M. de Guilleragues'nün Elçiliği.....	83
M. de Girardin'in Elçiliği	87
M. de Châteauneuf'ün Elçiliği	89
M. de Ferriol'ün Elçiliği	94
M. des Alleurs'ün Elçiliği	104

İKİNCİ BÖLÜM

Babıâli Nezdindeki Elçiliğinden Dönüşünde M. de La Haye Vantelay'ın Krala Sunduğu Rapor	109
İstanbul'dan Dönüşünde M. de Châteauneuf'ün Elçilik Dönemine Ait Gelişmeleri Anlatmak İçin Kral'a Sunduğu Rapor	129
M. de Ferriol'ün Elçilik Dönemini Anlatan Raporu (10 Ağustos 1711)	149
Kral'ın Babıâli Nezdinde Elçisi Olan Marki de Bonnac'ın Elçiliği Zamanında Cereyan Etmiş Olan Önemli Olaylar ve Babıâli'nin Kararlarına İlişkin Kral'a Sunmuş Olduğu Rapor.....	165

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EK BELGELER

1. Kont Des Alleurs'ün Kral'a Gönderdiği Mektup	189
2. Kutsal Topraklar'ın Meseleleri ve Bu İşlerin Günümüzdeki Durumuna İlişkin Rapor.....	193
3. Kutsal Mezar Kilisesi'nin Kubbesinin Tamir Edilmesi Hakkında Veziriazama Sunulan Muhtıranın Çevirisi	196
4. Marki de Bonnac'ın Veziriazama Gönderdiği Mektubun Kopyası.....	197
5. Kutsal Yerlerin Tamirinin Yapılmasına İlişkin Molla....ya, Kapıcıbaşı na ve Sabıkan Babıâli Defterdarı Mustafa'ya Gönderilen Emirnamenin Çevirisi.....	197
6. Sakız'da Bulunan Latin Kilisesi Meselesine İlişkin 8 Nisan 1722 Tarihli Muhtıra	199
7. M. de Bonnac'ın Orleans Düküne Mektubu.....	204
8. Kral'ın M. de Bonnac'a Mektubu	205
9. Suriye Misyonerleri Hakkında Yazılan Bir Raporun ve Çeşitli Mektupların Özetleri	206
10. Aşağıdaki Raporu Tamamlamak Üzere M. Marki de Bonnac Tarafından 27 Nisan 1724 Tarihinde M. le Kardinal Gualterio'ya Yazılan Mektup	212
11. Doğu'da Dini Meselelerin Günümüzde İçinde Bulunduğu Durum Hakkında Rapor.....	215
12. Veziriazam İbrahim Paşa'nın S.E. Marki de Bonnac'a Göndermiş Olduğu Bir Mektubun Çevirisi	225
13. Veziriazam'ın Moskof Elçisi M. Nepluyof'a Göndermiş Olduğu Mektubun Çevirisi	227
14. Bir Taraftan Reis Efendi İle Defter Emini Hacı Mustafa ve Diğer Taraftan Moskof Temsilcisi Nepluyof Arasında ve Veziriazam İle Temsilcinin Davetleri Üzerine Fransız Elçisinin Katılımıyla 25 Temmuz Pazar Günü Adı Geçen Hacı Mustafa'nın Evinde Yapılan Görüşmenin Özeti	229
15. Temsilciyle 29 Temmuz 1723'te Aynı Yerde Yapılan İkinci Toplantı	236
16. Kral'ın M. de Bonnac'a Mektubu.....	240

17. Veziriazam İbrahim Paşa Tarafından Marki de Bonnac'a 13 Ocak 1724' te Yazılan Mektubun Çevirisi	242
18. Marki de Bonnac'ın 13 Ocak 1724 Tarihinde Veziriazam İbrahim Paşa'ya Yazmış Olduğu Mektubun Kopyası.....	244
19. Marki de Bonnac'ın Dışişleri Nazırı Kont de Morville'e Mektubu	245
20. 15 Ocak 1724'te Yaşanan Gelişmeler.....	253
21. Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu, Beyoğlu, İstanbul 22 Ocak 1724	260
22. 30 Mart 1724'te Yapılan Konferansla İlgili Rapor.....	274
23. Veziriazam İbrahim Paşa Tarafından Ekselans Marki de Bonnac'a Yazılan ve 14 Nisan'da Alınan Mektup.....	279
24. Çar'ın Marki de Bonnac'a Gönderdiği Mektup	280
25. Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu	281
26. Kral'a Mektup	283
27. 20 Mayıs Cumartesi, 22 Mayıs Pazartesi ve 23 Mayıs Salı 1724 Tarihlerinde Türk Temsilcileri ve Moskof Temsilcisi Arasında Yapılan Üç Konferansın Özeti	287
28. Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu (25 Haziran 1724)	297
29. Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu (11 Temmuz 1724) ...	300
30. Yapılan Antlaşma'nın Metni.....	301
31. Antlaşma'nın Teatisi Sırasında Marki de Bonnac'ın Veziriazam'ın Karşısında Yaptığı Konuşmanın Özeti	320
32. Marki de Bonnac'ın Antlaşmayı Onaylama Formülü.....	322
33. İstanbul'da Akdedilmiş Olan Antlaşma Hakkında Moskova'ya M. de Campredon'a Gönderilmiş Olan Notlar.....	322
34. Büyük Hükümdar'ın Santorini, Sifanos, Naxis, Mile, Miconi Kadılarına Gönderdiği Fermanı.....	328
35. Büyük Hükümdar'ın Sakız Naibi'ne Gönderdiği Fermanının Çevirisi....	329
36. Büyük Hükümdar'ın Sakız Kadısı'na Gönderdiği Fermanı.....	330
37. Kont de Morville'den Marki de Bonnac'a Mektup.....	331
DİZİN	335

ÖN SÖZ

Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu'yla diplomatik temasları 1534'de ilk elçi Jean de la Foret'nin İstanbul'a gelmesiyle başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde Fransızlar Osmanlı başkentinde daimi elçi bulundurmak suretiyle doğudaki çıkarlarını korumak için uğraşmışlar ve Osmanlı coğrafyasında nüfuz sahibi olmanın yollarını aramışlardır. 1716-1724 yılları arasında İstanbul'da elçilik görevinde bulunan Marki de Bonnac, diğer elçilerden farklı olarak, İstanbul'da Fransa elçiliği hakkında bir eser kaleme almıştır. Bu eserde Marki de Bonnac, kendisinden önce elçilik yapanların hangi şartlar altında çalıştıklarını ve onların faaliyetlerini, kendi çalışma şartlarını, elçilik yaptığı sırada çözümlediği sorunları, o dönemde yaşanan diplomatik gelişmeleri anlatmıştır. Bu esere ayrıca hem kendi dönemine hem de daha önceki dönemlere ait birçok diplomatik belge ve mektupları da eklemiştir. M. de Bonnac, böyle bir eseri yazmaktaki amacının ileride İstanbul'a diplomatik görevle gidecek olanlara yardımcı olmak, Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu ve Türklerin dışişlerini idare etmede benimsedikleri yöntemler ve davranışlar hakkında bilgi vermek olduğunu belirtmektedir.

Osmanlı tarihi için son derece değerli ve özgün olan bu kaynak eseri M. Charles Schefer 1894'te *Mémoire Historique sur l'Ambassade de France à Constantinople* adıyla yayımlamıştır. Böylece bu eser bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur. Türk tarihinin önemli bir kaynağı olan bu eseri, Türk araştırmacı ve okuyucusunun daha kolay ulaşmasını sağlamak için Türk Tarih Kurumu adına Ali Şevket Bizer 1940'lı yıllarda Türkçeye çevirmiştir. Bu çeviri daktilo edilmiş halde basılmadan uzun süre muhafaza edilmiştir. Çevirinin yayına hazırlanmasını üstlendiğimizde ilk dikkatimizi çeken eserin adı oldu. Ali Şevket Bizer, Fransızca kitabın iç kapak sayfasında kullanılan ad ve ifadeleri doğrudan Türkçeye çevirmiştir; İstanbul'da Fransız Sefirliği Yapmış Zevat Hakkında Marki de Bonnac'ın Tarihi Muhtırası. Mumaileyhin Osmanlı Devleti Nezdinde Vaki müzakerat ve Muvaffakiyetini Bir Hülâsa ile birlikte Neşreyleyen Enstitü Azasından M. Charles Schefer. Kitabın

adında geçen “ambassade” kelimesi Türkçe büyükelçilik, elçilik görevi, elçilik binası anlamlarını vermektedir. Fransızca, elçilik görevini yapan kimse, mecazi olarak bu kelime kullanılarak ifade edilse de, bu anlamıyla yaygın biçimde kullanılmaz. “Memoire” kelimesiye Türkçe, hatıra, muhtıra, hafıza ve rapor anlamlarında kullanılmaktadır. Diplomaside kullanılan anlamıyla muhtıra: Bir devletin diğer bir devleti herhangi bir konuda uyarmak ve bilgilendirmek maksadıyla diplomatik yoldan verdiği resmi yazıdır. Çevirisini sunduğumuz eserde sadece elçilik üzerinden yazılan resmi yazılar değil, başta eseri kaleme alan Marki de Bonnac’ın kendisi olmak üzere, Fransız elçilerinin İstanbul’da yaşadıkları olaylar, karşılaştıkları sorunlar, Osmanlı devlet adamlarıyla temasları, elçi olarak yaptıkları işler geniş yer tutmaktadır. Bundan dolayı çeviriye *İstanbul’da Fransız Elçiliği Marki de Bonnac’ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri* adını vermeyi uygun gördük.

M. Charles Schefer’in Fransızca yayımladığı eseri Türk Tarih Kurumu adına yapılan Türkçe çeviriyle karşılaştırdık. Hatalı çevrilmiş veya anlam bozukluğu içeren cümleleri düzelttik. Çeviride mümkün olduğu kadar Ali Şevket Bizer’in üslubuna sadık kalmaya özen göstermekle birlikte, metninde bulunan ve artık günümüzde kullanılmayan Osmanlıca ifade ve tabirleri günümüzdeki Türkçe karşılıklarıyla yeniden ifade ettik.

Marki unvanı Fransızca “marquis” şeklinde yazılmaktadır. Türkçede kont, duk gibi unvanların telaffuz ediliş biçimleriyle yazılması benimsendiğinden ve yaygın olarak kullanılmasından dolayı, “marquis”, “électeur” gibi unvanların da söylenişlerini, yani “marki”, “elektör” şekliyle yazılmasını tercih ettik. Benzer şekilde Hristiyan tarikatlarının isimlerini de “Cizvit”, “Fransiken”, “Dominiken” örneklerinde olduğu gibi okunduğu haliyle Türkçeye aktardık. Çevirinin okunması sırasında anlam bozukluğuna yol açmamak ve bazen de yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için bir veya iki kelimelik açıklamaları [] köşeli parantez içinde verdik. Toplantı anlamında kullanılan konferans terimini çoğu zaman koruduk. Marki de Bonnac, Osmanlı hükümdarından bahsederken bazen “Sultan” çoğu zaman da “Grand Seigneur” [Büyük Hükümdar] tabirlerini kullanmıştır. Çeviride bu tabirleri kullanmaya özen göstermekle birlikte, anlam bütünlüğünü korumak ve tekrarlardan sakınmak maksadıyla “Padişah” unvanına yer vermekte sakınca görmedik. Fransız literatüründe Osmanlı hükümet teşkilatı için “Porte”, “Sublime Porte” [Kapı, Babıâli] adlandırması çok önceden beri kullanılmaktadır. Çeviride

Osmanlı hükümeti için Babiâli ifadesini kullandık. Rus ve Rusya'yı ifade etmek için Fransızca eserde Moskof denilmekteydi. Cümlede anlamı bozmadığı sürece Moskof ifadesini korumayı tercih ettik.

Türk Tarih Kurumu'nda bulunan daktilo halindeki çeviride 12. Belge olarak verilen Veziriazam İbrahim Paşa'nın S.E. Marki de Bonnac'a göndermiş olduğu mektup, 13. Belge Veziriazamın Rus elçisi M. Nepluyof'a yazdığı mektup ve 14. Belge Osmanlı temsilcileri Resif Efendi ve Defter Emini Hacı Mustafa'nın Marki de Bonnac'ın arabuluculuğunda Rus Temsilci Nepluyof'la yaptıkları toplantıya ilişkin belge Türkçeye özet olarak çevrilmişti. Biz bu metinlerin tamamını çevirdik. Ayrıca metin içinde geçen Latince ifade ve paragraflar Latince uzmanlarının yardımlarıyla Türkçe yazıldı. Marki de Bonnac'ın arabuluculuğuyla 1724 yılında imzalanan Türk-Rus antlaşması iki nüsha halinde hazırlanmıştır. Türkçe nüsha Osmanlı makamlarında kalırken, o dönemki İtalyanca ile yazılan ikinci nüsha Ruslara verilmişti. Hatıratı Ruslara verilen eski İtalyanca nüsha yer almaktadır ve çevirmen Ali Şevket Bizer bu metni çevirmemiş, boş bırakmıştır. Bütün çabalarımıza rağmen eski İtalyanca anlaşma metnini okuyup, Türkçeye aktaracak tarihçi bulamadık. Antlaşmanın Türk tarafına verilen nüshasıysa Çelebizâde Asım tarihinde bulunuyordu. Biz de bu kısmı boş bırakmaktansa Çelebizâde'nin eserinden günümüz Türkçesine aktarmayı uygun gördük.

Marki de Bonnac'ın hatıratı sadece Fransız diplomasi tarihi için değil aynı zamanda XVII. yüzyıl Osmanlı tarihi için de özgün ve değerli bir kaynaktır. Eser XVIII. yüzyıl Osmanlı hükümeti, bürokrasisi, Osmanlı-Fransız, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-İran ilişkileri üzerine çalışma yapacak olan araştırmacılara Fransız bakış açısından, ilginç gözlemler sunmaktadır. Osmanlı siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamı, Osmanlı hükümetinin gayr-i Müslimlere yönelik iç ve dış politikası gibi konular içermesi bakımından da Bonnac'ın hatıratı orijinal tarihi bir kaynak niteliğindedir. Türk Tarih Kurumuna gayretleriyle bu değerli kaynağın Türk okuyucusuyla buluşması her türlü övgüyü hak etmektedir.

Bu eserin yayıma hazırlanmasında yardımlarını gördüğüm değerli Prof. Dr. Erhan Afyoncu, İ. Hakan Sivri ve Türk Tarih Kurumu çalışanlarına teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı geçen eser
c. : Cilt
çev. : Çeviren
M. : Marki / Mösyö
s. : Sayfa
Yhz.n. : Yayına hazırlayanın notu

GİRİŞ

XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca Fransız diplomasisi, isimleri önemli müzakerelerin hatırasıyla anılan birçok şöhretli şahsiyeti kaydeder. Bununla beraber Marquis¹ de Bonnac [Marki dö Bonnack] gibi uzun süren görevlerini son derece faydalı bir şekilde icra edip tamamlayan ve arşivlerimize bunca rapor ve sayısı bir hayli çok olan mektup ve resmi yazı bırakan temsilcilerin sayısı fazla değildir.

Jean Louis Dusson, Marki de Bonnac vaktiyle Foix Kontluğu'nda Cerdagne'a bağlı Nebouzan bölgesinde² yerleşmiş olan ve şöhreti XII. yüzyılın sonlarından beri tanınan bir aileye mensuptu. Babası Salomon de Bonnac, Foix Kontluğunda Fransız mareşallerinin yardımcılığını yaptıktan sonra, 1683 tarihinde Bonnac Baronluğunun markiliğe terfi etmesini sağladı. Jean Louis ailenin ikinci oğluydu. Salomon de Bonnac, 5 yıl sonra Languedoc sahillerini koruyan donanmanın güvenlik filosu muhafız kıtası kumandanlığına atandı ve 1698'de vefat etti.

Jean Louis de Bonnac kralın maiyetindeki askeri birliğe kabul edilip bir müddet II. Mousquetaire'ler Bölüğünde³ görev yaptıktan sonra, 1694'te bir Dragon (süvari) Bölüğü Kumandanlığına tayin oldu.

XVII. yüzyılda, söylendiğine göre, dışişlerinde müzakereci mesleğine girmek üzere ordudan ayrıldı. Amcası François de Bonrepaus kralın gemilerinde hizmet ederek kendini göstermiş ve donanma ile bahriye orduları levazım generalliği gö-

¹ Marquis [Marki]: Karolenj hanedanı döneminde sınır bölgesinde, kraldan izin almadan askeri birliğe komuta edip, bu birliği harekete geçirme yetkisine sahip olan kont idi. Devlet hiyerarşisinde kontun üstünde dükün altında kabul edilirdi. Zamanla orduya komuta etme yetkisi ortadan kalktı ve XIV. Louis (1643-1715) döneminde bir asalet unvanı olarak veriliyor ve kullanılıyordu (Yhz.n).

² Foix, Fransa'nın güneyinde İspanya sınırında, zamanımızda Midi Pyrénées Eyaletine bağlı il (Yhz.n).

³ Fransa'da 1622 yılında kurulan ve kralın maiyet birliği olarak görev yapan, kullandığı alaybozan tüfeği yani mousquet'den dolayı alaybozanlı anlamında mousquetaire denilen süvari birliği (Yhz.n).

revini çok parlak bir şekilde yapmıştı ve 1685'te İngiltere'de önemli bir görevi de iyi bir biçimde sonuçlandırmıştı.

Bu başarı krala, François de Bonrepaus'u 1687'de imzalanan bir anlaşma hakkında müzakerede bulunmak üzere tekrar Londraya gönderme kararını verdirdi. Ertesi sene de yeni bir konvansiyon yapılması için görevlendirildi. Bonrepaus, Chateau-Renaud'nun donanması ile 1691 ve 1692 seferlerini yaptı.

Bu seferlerden dönüşünde, XIV. Louis, Bonrepaus'u olağanüstü elçi sıfatıyla Danimarka sarayına gönderdi. Burada birisi Duc de Wolfenbüttel diğeri de Ratzbourg meseleleriyle ilgili olan iki anlaşma akdini başardı.

Bonrepaus, 1696'da Kopenhag'a geri dönmeye mecbur oldu; fakat bu defa vaktiyle Hollanda'ya ticaret tarifeleri hakkında görüşmeler ve anlaşma yapma göreviyle olağanüstü elçi sıfatıyla gittiği sırada, refakatinde bulunan yeğeni Marki de Bonnac'ı da göreviyle ilgili işlerde yardımcı olması için beraberinde götürdü. Fransa'ya dönüşü esnasında M. de Bonrepaus, işlerin sevk ve yönetimini yeğeni ve daha sonraları mümtaz bir diplomat olarak yetişen M. de Campredon'a emanet etti.

M. de Bonnac'ın tavır ve davranışı, görevini yerine getirmede gösterdiği azim ve gayretiyle, kralın mektubunu okuma memuriyetini elde etmiş olan ve sarayda hakkıyla kazanılmış bir nüfuza sahibi bulunan amcasının tavsiyesi, XIV. Louis'ye, ona elçi sıfatını bahsettirdi. Böylece M. de Bonnac'ın 17 Aralık 1699'da Torino elçiliğine tayin edilen M. Philipeaux'nun yerine Köln Electeur'ü⁴ [Elektör] nez-dine gönderilmesi kararı alındı; fakat görev yerine gitmeden önce Kral, Bonnac'ın, Lehistan Kralı'na gitme emrini almış olan M. Melchior du Heron'un yerine Wolfenbüttel'e gitmesini daha uygun buldu.

Almanya'da imparator ile Hanovere Dükü'ne karşı bir ittifak oluşmuştu. Wolfenbüttel Dükleri bu ittifakın ruhuydular. 30 Ağustos 1698'de Versailles kabinesiyle üç sene boyunca geçerli olmak üzere bir anlaşma imzalamışlardı. Bu antlaşmayla Fransa Kralı, Westphalie, Nimegue ve Ryswick antlaşmalarının yürürlükte kalmalarını taahhüt etmekteydi.

Bu antlaşma kesin bir ittifak şeklini aldı, antlaşma yapan taraflar 24.000 kişilik bir ordu çıkartmayı taahhüt ettiler ve gerektiğinde bu sayı 48.000 kişiye çı-

⁴ Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda imparatoru seçme yetkisine sahip olan prenslere verilen unvan.

kartılabilecekti (19 Temmuz 1700). XIV. Louis, 14 Eylül'de Ratisbonne Diyet Meclisi'ne şu beyanatı yaptırttı:

“Kral her fırsatta ve özellikle günümüzde imparatorluk prenslerine yönelik sevgisini, onların menfaatlerine atfettiği dikkat ve özeni ve kefil olduğu antlaşmaları harfiyen uygulamak arzusunu bildirmek istedi. Bu değerlendirmelerle Majesteleri, imparatorluk Diyet Meclisi'ndeki nazırına imparatorluğun en saygın prensleri adına imza edilmiş bulunan antlaşmayı uygulama garantisini aldıktan sonra, Vestfalya Anlaşmasının garantörü sıfatıyla ve bu prenslerin yaptığı talepleri üzerine söz konusu antlaşmanın onlara verdiği hakları savunmayı, kendi menfaat ve imtiyazlarının korunması maksadıyla almış oldukları kararları destekleme zorunluluğu hissettiğini belirtmiştir. Bu noktada kralın maksadı, sadece acil ve gerekli bir arabuluculuktan ibaret olmayıp, Elektörler için gerektiğinde yeni makamlar oluşturulmasıyla, imparatorluk kanunlarının ve antlaşma hükümlerinin ihlaline meydan vermemek için diğer uygun görülen çareleri de kullanmaktır”

M. de Bonnac 1700 senesi Martında Wolfenbüttel'e ulaşmıştı. Vazifesi; her iki dükün iyi niyetli yaklaşımlarının devamını sağlamak, onların topraklarına karşı imparatorun müttefiklerinin herhangi bir muhtemel taarruz ve tecavüz girişimi olmayacağı konusunda güvence vermek, vaat edilmiş olan birliklerin toplanması ve eğitilmesine nezaret etmekte.

Bu prenslerin, mülklerinin güvenliği için gösterdikleri endişe temelsiz değildi. Prensler, Fransa Kralı'nın müttefiklerinin kırk bin kişilik bir orduyu hazır edebileceklerini umut etmişlerdi; ancak bu sayı Danimarka Kralı ve Hesse Landgrave'nın [kontunun] bozgunundan sonra on sekiz bine düşmüştü.

Bunun üzerine Wolfenbüttel düklery, XIV. Louis'ye içinde bulundukları zayıf durumu arz ettiler. Dolayısıyla, dört bin kişi toplamaları için gereken para yardımını ve askerlerinin kumandasını üstlenecek bir generalin Fransa'dan gönderilmesini istediler. Bu askerlerin kendi memleketlerinin müdafaası için yeterli olacağı gibi Lunebourg Hanedanı Hükümetlerini müthiş bir korkuya sevk edeceğini, Zell ve Hanovre Düklerynin askerlerini memleketleri dâhilinde tutma zorunda kalacaklarını ve eğer Brandebourg Elektörü askerlerini ileriye sevk edecek olursa, Bruswick askerinin hudut üzerindeki Brandebourg Eyaleti'ne veya Magdebourg Dükalığı'na gireceğini ve bu suretle kendi memleketlerini müdafaa için Elektörün askerlerini geri çağırarak zorunda kalacağını iddia ediyorlardı.

Wolfenbüttel Düklerinin talepleri Versailles'da olumlu karşılandı. XIV. Louis, M. de Bonnac'ın amcalarından biri olup, ordularının komutanlığını vekâleten yürütmekte olan Marki Dusson'u, düklerin kuvvetlerinin komutasını üstlenmek ve adı geçen dükler nezdinde olağanüstü temsilcilik görevini yapmak üzere tayin etti. M. de Bonnac aynı zamanda İsveç Kralı nezdine gitmek ve Gotha'dan geçip Saxe-Gotha Dükası'nın antlaşma şartları gereğince toplamış olduğu askeri birliği görmek ve bu birliği Wolfenbüttel askeriyle birleştirme hizmetlerini de yapma emrini aldı.

Wolfenbüttel Dükü Antoine Ulric, Marki de Bonnac'ı kendi davasına daha sıkı bir biçimde bağlayabileceğini ümit etmişti. Ulric, ona, 29 Mart 1701 tarihinde şu konuları içeren bir tezkere yazmıştı: Wolfenbüttel Dükası kralın emrine amade olmak üzere halen toplamakta olduğu askerin bir süvari alayı kumandanlığını Marki de Bonnac'a içtenlikle takdim eder. Majestelerinin müttefikleri nezdinde bulunan ve verilen izin üzerine ordularında hizmet alan birçok elçi ve özel temsilci örnek olarak gösterilebilir. Kralın İkinci Mousquetaire Bölüğü'nde uzun süre görev yapmış bulunan M. de Bonnac, Almanya'da görevlendirilme şerefine ulaşmış bulunması dolayısıyla, artık Majestelerinin ordusunda çalışamayacağından, Dük de Wolfenbüttel'in kabulü için zorladığı, alayın başında hizmet etmesine izin verilmesini Majestelerinden alçak gönüllükle rica etti. Bu suretle, birlikler yabancı memleketlerden geri çekileceği zaman, Majestelerine daha başarılı hizmet edebileceğini ümit etti. Bu istek kral tarafından kabule layık görüldü. Bir süre sonra, M. de Bonnac, bu izin sayesinde, Fransız ordusunda daha yüksek derecede bir rütbe almayı başardı.

8 Eylül 1701'de, M. de Bonnac'a verilen talimat o sırada Livonie'de bulunan Kral XII. Charles'ın huzuruna gecikmeksizin gitmesini emrediyordu. Bu prensin, düşmanlarının amaçlarının üstesinden gelebilecek, barış yaptırabilecek ve düşmanlarını güvenliklerini düşündürmek zorunda bırakmasını sağlayacak güç ve imkâna sahip olduğu sanılıyordu.

M. de Bonnac'ın kuzeyde geçirdiği kısa zaman hakkında uzun uzadıya fikir beyan etmeyi gerekli görmüyorum. Birkaç yıl önce, kendisine verilen talimat, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivler Komisyonu'nun yüksek himayelerinde çıkan Dergide yayımlanmıştır⁵. M. Legrelle *Fransız diplomasisi ve İspanya tab-*

⁵ *Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la Révolution Française. Suède*, par M. Geffroy, Paris, 1885, ss. 206-215.

in veraseti adlı eserinde, M. de Bonnac'ın görevine birkaç sayfa ayırmıştır⁶. Son olarak, M. de Bonnac'ın Temmuz 1711'de veliahdın eşine sunduğu çeşitli kuzey ülkelerinde bulunduğu on senelik bir döneme ilişkin gözlemlerini anlattığı hatırat, *Revue d'histoire diplomatique* adlı dergide yayımlanmıştır⁷. Biz bu hatıratta XVIII. yüzyılın ilk on senesi boyunca Avrupa'nın kuzeyinde cereyan eden olaylar hakkında en doğru değerlendirmeleri ve tam malumatı buluyoruz. Bence, almış olduğu emirler gereğince M. de Bonnac'ın XII. Charles tarafından büyük bir ki-birle kabul edildiği Libau karargâhına geri dönmeyi başardığını ifade etmek yeterli olacaktır. Kralın huzuruna çıktığı günün akşamı, kralın bakan ve gözdesi olan Kont Piper, hükümdarın, karargâhını başka tarafa nakledeceği için, hiçbir yabancı elçinin kendisini takip etmesini arzu etmediğini bildirerek M. de Bonnac'ı hemen Riga'ya harekete davet etti. XII. Charles'ın Lehistan'da yürüttüğü savaş süresince M. de Bonnac bazen Riga, bazen Oliva ve bazen de Dantzick'de kaldı.

M. de Bonnac, 1702 yılının Aralık ayında, Varşova'da bulunan İsveç Kralı'na katılmak üzere yola çıktı. Samogitie'den geçerken Rovno Köyü yakınında Starosta Oginski'den kendisini yakalayıp karargâhına getirmeleri hakkında emir almış bulunan bir askeri müfrezenin saldırısına uğradı.

Milletler arası hukuku ihlal eden bu olayın öğrenilmesi üzerine XIV. Louis, Fransız temsilcileri M. de Bonnac ve M. du Héron'un güvenliklerini sağlamak için Fransa'da ikamet eden bütün Polonyalıları rehine olarak kullanmak maksadıyla tutuklattı. M. de Bonnac'ın serbest bırakılmasından ve Kardinal Radziojowski'nin Fransız memurların şahıslarına karşı yapılan saldırıyı kınayan ve Kral'a, Cumhuriyet'in özürlerini kabulü ricasında bulunduğu mektubu alındıktan sonra Polonyalıların hürriyetleri iade edildi. Altranstadt Anlaşmasının imzasını müteakip XIV. Louis, Stanislas Leczinski'nin Lehistan Krallığı'nı onayladı. O tarihte Dantzick'te bulunan M. de Bonnac, bu prence Kralın tebriklerini arza memur edildi ve olağanüstü temsilci ve tam yetki sahibi orta elçi sıfatıyla Varşova Hükümeti nezdine tayin olundu. XII. Charles nezdindeki memuriyetinin devamı müddetince M. de Bonnac'a hiçbir müzakereye girmek nasip olmadı. Dikkatini Almanya, Danimarka, Lehistan ve Macaristan meselelerine verdi. M. de Bonnac, Macaristan'da Ragotski isyanının çıkması ve desteklenmesinde etkili oldu. Verdiği bilgilerden sağlanan faydayı takdir eden Kral, M. de Bonnac'a Ekim 1705 tarih-in-

⁶ Legrelle, *La diplomatie Française et la succession d'Espagne*, Paris, Gand, 1892, c. IV, ss. 236-239.

⁷ *Revue d'histoire diplomatique*, 1889, s. 92 v.d., 385 v.d..

de yeniden teşkil edilen alay kumandanlığı beratını bahşetti: Kıdemi Wolfenbüttel Düklerinin ordusunda albaylığa getirildiği tarihten itibaren başlıyordu.

Mazhar olduğu lütuf bundan ibaret kalmadı; sorumluluğuna Foix bölgesinde kral vekilliği tevcih edildi. Bunun üzerine 27 Şubat 1710 tarihinde Kral'ın huzurunda sadakatten ayrılmayacağına dair yemin etti.

M. de Bonnac'ın Fransa'da ikameti pek uzun sürmedi. Madrid sarayında Fransa'nın işlerini yürütmekle görevlendirilmiş bulunan M. de Blécourt hem yakalandığı hastalıklardan güçsüz düşmüş hem de nüfuz ve itibarını da tamamen yitirmişti. Bu görevden geri çağırılmasını rica etmiş ve Kral da talebini kabul etmişti. M. de Torcy, meclise M. de Blécourt'un yerine M. de Bonnac'ın atanması teklifinde bulundu. Aynı zamanda İspanya'daki özel memuriyetinin bitiminden sonra, kendisine İstanbul sefaretine nakledileceğini de vaat etti. M. de Torcy, M. de Bonnac'a kefil olarak, uzun bir savaştan sonra zayıf düşen Fransa ve İspanya'yı ilgilendiren ve Avrupa'da genel barışın kurulmasını hedefleyen bu nazik işlerin yürütülmesini ondan daha becerikli ellere emanet etmenin mümkün olmadığını ifade ediyordu. Mayıs 1711'de, M. de Bonnac'a verilen talimatla: "Majestelerinin, meseleleri yönetmede gösterdiği liyakati takdir ettiği ve onu Almanya ve Lehistan'da görevlendirdiği; Brunswick hanedan prensleri ve daha sonra İsveç ve Lehistan Kralları nezdinde olağanüstü elçi sıfatıyla görevini yerine getirirken ihtiyatlılığını ve yeteneklerini ispatlamış olmasından dolayı torunu Kral nezdinde kendisini atamak lütfunda bulundukları yeni görevi de başarıyla yürüteceği konusunda göstereceği çaba ve özenden aynı şekilde memnun olacağına kesinlikle inanmaktadır" denmektedir.

Kral, uzun ve yıkıcı bir savaşın halkı üzerindeki ağırlığını silme niyetinde olmasından dolayı, barışın yapılması sırasında, İspanya'nın az ya da çok çıkarlarına olacak bir takım şartları sağlamak için artık herhangi bir fedakârlık yapmama kararında olduğunu V. Philippe'e bildirmesini Marki de Bonnac'a tavsiye ediyordu. İspanya ve Yerlilerin Kralı V. Philippe'in Avrupa'da daima hatırı sayılır bir rol sahibi olacağına inancı vardı. Fakat maruz kaldığı çalkantılardan sonra, iktidarına tamamen sahip olmak için Avrupa'nın istediği huzuru sağlamak maksadıyla kendisinden talep edilecek tavizleri vermek zorundaydı. Savaş harcamalarına ve ticaretinin uğradığı zararlara güçlükle dayanabilen İngiltere, İspanya ve Hindistan'da ticareti için bazı faydalar sağlayabilirse ve Hollandalıların da Pays-Bas eyaletlerini artık kaybetme korkuları kalkmayacak olursa, yeni mü-

zakerelere girişmekten asla kaçmayacağından, M. de Bonnac'ın Madrid'e gönderilmesinden birkaç ay önce, XIV. Louis'yi doğrudan haberdar etmişti. XIV. Louis tarafından teklif olunan şartlar Kraliçe Anne'in temsilcileri tarafından kabul edildi. Bu zatlar sadece İngiliz tebaasının İspanya ve Yerlilerle yapacakları ticaret için kendilerine ne gibi teminat verileceğini sordular. Vendome Dükü, gerekirse, V. Philippe'in Port Mahon ile Cebelitarık'ı, istemeyerek de olsa, geçici olarak İngilizlere bırakabileceğini ancak Amerika'da İngilizleri Batılı Yerlilerle ticaretin mutlak hâkimi kılabilecek olan bir mevki terke asla rıza göstermeyeceğini daha o zaman Versailles'a bildirmişti.

Bundan başka, Kral, Bavyera Elektörü'nün Katoliklerle meskûn Pays-Bas'yı tasarrufuna alabilmesi için gereken beratların gönderilmesini İspanya Kralından istirham etmesini M. de Bonnac'a emretmişti. 1702 tarihinde bu prensin birliklerinin İmparatorluk arazisine sevki söz konusu olduğunda, devletlerini kaybetmeleri durumunda, zararının tazmin edileceğini kesinliğe kavuşturmadan, bu konuda bir karar vermek istemedi. Bavyera elinden alınırsa yerine Katoliklerle meskûn Pays-Bas'nın verilmesini istedi. İmparatorlukta kamuoyunu başka tarafa yönlendirmenin kendisi ve torununun yüksek çıkarlarına olacağını düşünen XIV. Louis, Bavyera Elektörü'ne talebini yerine getirme vaadinde bulundu. V. Philippe de bizzat kendi eliyle yazıp gönderdiği bir mektupla, adı geçen elektöre dedesi tarafından kendi adına yapılan vaatlerin tümünü yerine getirmeyi taahhüt etti. Memleketi elinden alınınca Bavyera Elektörü taahhüdün yerine getirilmesini istedi. Memleketlerinin parçalanacağı düşüncesi İspanyol vatanseverliğini öylesine kıskırtıyordu ki V. Philippe taahhütlerinin icrasını ertelemek zorunluluğu hissetti. Bunun üzerine XIV. Louis, torunu nezdinde, Bavyera Elektörü'ne mahsus olan beratların acilen gönderilmesini ısrarla talep etmeye M. de Bonnac'ı memur etti. Kral XIV. Louis, Katolik Pays-Bas eyaletlerinin Fransız hanedanına mensup bir prensin mülkü bulunmasının -ki bu mülkiyete Hollandalılar asla rıza göstermeyeceklerdi- barışın yapılmasına büyük bir engel oluşturacağını haklı olarak düşünüyordu. Aynı zamanda İspanya Kralı'nın hiçbir Fransız'a kendi izni olmadan asalet payeleri, fahri rütbeler ve imtiyazlar bahşetmemesine dikkat etmesini M. de Bonnac'a emrediyordu. Ayrıca, M. de Bonnac düello meselesinden dolayı memleketini terk etmek zorunda kalan Fransız tebaasından hiç kimseyi kendi hizmetine almaması için kraldan ricada bulunacaktı. Ve nihayet yeni elçi Fransız ticaretinin himayesine, önceki hükümdarlar zamanında elde ettiği ve son senelerdeki kötü

olayların önemli derecede azalttığı menfaatlerin ve ayrıcalıkların korunmasına çaba sarf edecekti.

M. de Bonnac'a verilen talimatname kral, kraliçe ve Madam des Ursins'in karakterleri hakkında kendisine bazı ayrıntıları da vermekteydi. Burada bu ayrıntıları aynen aktarmak sanıyorum uygun olacaktır: "İspanya sarayını çeviren gizli eller hakkında M. de Bonnac'ı bilgilendirmek zor olacağından, bunları araştırıp bulmak ve daha sonra krala açıklamak kendisine düşen bir meseledir. Majestelerinin bildiği tek şey, torunu kralın çıkarlarına karşı çokça haksızlıklar yapıldığıdır. Fransız Hanedanı'nın iki kolu arasında kurulması gerekli sıkı birliğin daha sonra bozulmasını sağlayabilecek nitelikte kararlar almaya torununun sevk edilmesinden korkuluyordu. Bu prens kendisine her zaman sadakat ve bağlılığın kanıtlarını sunmuş olan İspanyol milletin kalplerini daha şimdiden kırdı, kendisinden soğuttu. Zira bu millet efendileri olan kralın kendilerine olan güvensizliğine bakarak, gösterdikleri bağlılık ve gayretin boşuna olduğuna ve İspanyollara tercihen yabancıları, hatta asi olarak kabul edilen Wallonlarla, Napolililer'i istihdam etmek suretiyle kendi milletine hiçbir güveni olmadığını yeteri kadar gösterdiğini ve gerçi birkaç İspanyol istihdam etmekteyse de bunu da efendileri bulunan kralın aşağıladığına inanan milletin fertlerine güven ve ilgisinden değil, sırf siyaset icabından bulunduğuna kanaat getirmiştir. Gerçekten de İspanyollar bu prensin düşünce ve hislerini, kendisinin en fazla teveccüh ve güven gösterdiklerinden farklı buluyorlar. İspanyollar, Katolik kralın milletin güzel niteliklerini bildiğine ve hatta millete teveccühü bulunduğuna ve fakat etrafını saranların bu iyi niyetli yaklaşımları engellediklerine hükmediyorlardı. Zira bu kimselerin yakınlaşmak için özen gösterdikleri yabancılar üzerindeki nüfuz ve hükümleri, iş başına davet edilecek olan İspanyol ileri gelenleri üzerindeki nüfuz ve hükümden daha etkindi.

Karakter olarak samimi ve haktan yana olan İspanya Kralı, eğer işlerinin özünü tamamıyla kavramış olsaydı, belki bunların gerçek durumlarını (Majestelerinden) gizlemezdi. Fakat ilk aldanacak olanın bizzat kendisi olmasından korkulur. Geçen seneki güzel gelişmelerin, tarihini tamamen değiştireceğine ve mutluluğunun geri dönmesini sabrına borçlu olduğuna çok kolayca inandı. Aşırı güven ona bir meziyet gibi görünüyordu ve duygu ve düşüncelerinde inatçı, sabit fikirli biri olduğundan, kendisine hoş ve mülayim görünen düşüncelerini değiştirmek pek mümkün olmayacaktır. Maalesef kötü kararlar alıp bunları da uygulamaya başlayacak olursa hatayı kendisine anlatmak kolay bir iş olmayacaktır. İspanya Kraliçesi'nin de Kralı, kendi çıkarlarına uygun bir yola sevk etme ve şimdi takip etmekte olduğu yol-

dan çevirme imkânı vardı. Kamuoyu bütünüyle bu prensesin lehindedir. Yabancı tebaası, dostları ve düşmanları onun anlayış ve lütuflarını selamlamaktadırlar. Yeteneklerini iyi biçimde kullanacağı zaman -ki bu husustaki niyeti ortadadır- İspanya Kral'ı onun tarafından yönetilmekten mutlu olacaktır; çünkü bu tabiatta bulunan bu zatı birisinin idare etmesi gerekli görülmektedir. Şimdiye dek Ursins Prensesi'nin, İspanya Kral ve Kraliçesi'nin güvenini tamamen kazanmış bulunduğu görülmektedir. Bu derece temayüz etmiş bulunan bir kadının çok sayıda kimsenin kıskançlığını çekmesi kaçınılmazdı. Bu yüzden birkaç seneden beri, işlerden alakasını kesmiş gibi görünüyordu. Fakat bu uzak durma onun saygınlığını ne azaltmış ne de efendileri bulunan kralın lütfunu elde etmek için İspanyolların kendisine müracaatlarındaki ısrarı yavaşlatmıştı. İspanyollar kralın önemli işlerini kraliçe ile görüştüğünü ve kraliçenin karar verdiğini; bu ikisinin devletin kaderini düzenlediğini, diğer görüşmelerin ancak göstermelik olduğunu ve sadece Ursins Prensesi'nin onayından geçen görüşlere hükümetin katıldığını bilirler.

M. de Bonnac, İspanya'ya ulaştığında, V. Philippe'in bulunduğu Corella'ya gitti. Öncelikle Princesse des Ursins ile görüşerek, onun onayına sunmaya görevli olduğu tekliflerin kral tarafından olumlu bir şekilde karşılanmasını sağlayabilmesi için vazifesinin en önemli amacı hakkında prensese bilgi verdi. Huzura çıkmak için yapılan talep ve istirham, kral tarafından hemen kabul edildi. M. de Bonnac, XIV. Louis'in memurlarıyla İngiltere Kraliçesi'nin özel temsilcileri arasında cereyan eden görüşmelerin mahiyetini ifşa ile açılacak müzakerelere esas teşkil edecek olan teklifleri açıkladı.

Fransa Kralı'nın elçisi İspanya'dan sadece kaybedilmiş ve artık tekrar geri almaya imkânın olmadığı yerlerin talep edildiğini, müttefiklerin ellerine geçirdikleri yerlerden Fransa'ya hiçbir şeyin iadesini düşünmedikleri halde Katalunya'nın kendisine muhtemelen iade edileceğini, Dunkerque'in yıkılmasını istediklerini ve ne olduğu belirsiz Barrière adı altında krallığa oldukça zararlar verebilecek mahiyette bir takım iddialar gizlemekte olduklarını kralın dikkatine sundu. İspanyolların sürekli ilgisiz kaldıkları ve o tarihe kadar Fransızların elinde bulunan zenci ticareti ve Fransız donanması için fevkalade bir öneme sahip bulunan Acadie Boğazı ve koyu ile Terre-Neuve Adası'nın da kendilerine terk edilmesini İngilizler istiyorlardı. XIV. Louis torunundan görüşmek, kendi adına müzakerelere girişmek ve anlaşma yapmak için gerekli tam yetkinin geciktirilmeden kendisine gönderilmesini talep ve rica ediyordu. V. Philippe, M. de Bonnac'ın getirmiş bulunduğu teklifleri incelemek üzere Kont de Berghic'i tayin etti. XIV. Louis'in istediği tam yetki derhal

Versailles'a gönderildi. İşte M. de Bonnac Kont de Bergheic'le Corella'da yaptığı ilk görüşmelerden birinde, ona "barışı ve bu barıştan iki devleti kopmaz biçimde birleştirecek en temel faydayı sağlamak için Fransa'nın Roussillon'u İspanya'ya iade etmesi gerektiği" beyan etmişti.

XIV. Louis, Bavyera Elektör'üne verilen taahhütler bir namus ve şeref borcu addedildiği için, bunların yerine getirilmesine büyük bir önem veriyordu. M. de Bonnac, bu prensi [Bavyera Elektörü] İspanyol Pays-Bas'ına sahip kılacak olan beratların yazılması için emir almıştı. V. Philippe mektupları, bu memleketlerin kral dedesine terk edildiğini ve ancak o isterse, kendisinin de buralardan Elektör'ün lehine feragat edebileceğini ifade eder bir şekilde yazdırdı. Katoliklerle meskûn Pays-Bas eyaletlerini Bavyera Elektörü'nün doğrudan mülkiyetine geçirecek yeni patentli mektupların yazılmasını sağlamak için M. de Bonnac çok çaba harcamak zorunda kaldı. Bu mektuplar ancak 1712 Mart'ında Versailles'a gönderilebildi.

Ben burada, M. de Bonnac'a verilen talimatnameden derlenen bazı maddeleri ve onun ilk girişimlerini tanıtmakla yetiniyorum. Madrid sarayındaki memuriyeti sırasında geçirdiği maceraların üzerinde durmayacağım. Meclis üyelerinin çoğunluğunun husumeti, V. Philippe'in gösterdiği tereddütler, çeşitli bahanelerle sürüncemede bıraktığı talepleri, teklif edilen seçenekler ve müttefikler tarafından istenilen ve genel barışın imzalanmasını hızlandıracak imtiyazları dedesi Kral'a kabul ettirmek için yaptığı ısrarlarla tehditler, Diplomasi Tarihi Kurumu'nun üyelerinden iki mümtaz şahsa, M. le Marquis de Courcy ve M. de Baudrillart'a, M. de Bonnac'ın İspanya Kralı nezdinde oynadığı role ilişkin nefis bir araştırma konusu oluşturdu. Bu durumda da eserleri Fransız diplomasi tarihine ilgi duyan herkesin elinde bulunan bazı yazarların dikkate değer bir çabayla yayımlayıp aydınlattıkları olayların hikâyesini buraya tekrar kaydetmeye gerek görmedim⁸.

Kendisini kaptırdığı uğraşlar ve endişeler, bitip tükenmek bilmeyen girişimlerin verdiği yorgunluk ile İspanya ikliminin etkisi M. de Bonnac'ın sağlığını tehlikeli bir biçimde bozdu. Sağlığına kavuşmak için aldığı ilaçlar ve Sazedon sularının hiçbir faydası olmamıştı. Bunun üzerine geri çağrılmasını rica etmek zorunda kaldı. M. de Toroy'un, M. de Bonrepaus'dan pek çok şikâyeti olmasına rağmen yeğenine teveccüh ve hayranlığının yeni bir delilini göstermek istedi ve

⁸ *Renonciation des Bourbons d'Espagne au trône de France*, par le marquis de Courcy, ancien diplomate, Paris, 1889; *Philippe V et la cour de France*, par Alfred Baudrillart. c. I, Philippe V et Louis XIV, Paris, 1890. Sayfa 449'dan 540'a M. de Bonnac'ın görevi anlatılmaktadır.

Kral'dan onun Fransa'ya dönmesine izin verilmesini ve İstanbul elçiliğine tayinini istirham etti.

11 Nisan 1713'de, XIV. Louis'nin tam yetkili temsilcileri Utrecht'te İngiltere Kraliçesi, Savoie Dükü, Portekiz Kralı ve Hollanda Etats Généraux'unun⁹ [Eta Jenero] temsilcileriyle barış antlaşmaları imzalamışlardı. Avrupa'ya huzuru getirecek olan antlaşmaların akdini hızlandırmak için İspanya Kralı'na baskı yapmak gerekiyordu. Kral, torununa göndereceği ve kişiliği onun hoşuna gidecek yeni bir elçinin bu zor müzakerelerin çözümünde İspanya'yı kazanmayı başaracağını düşündü. 15 Haziran 1713'de M. de Bonnac'ın yerine Madrid'e 1702 tarihinden beri İspanya seferlerinin çoğuna katılmış bulunan ve 8 ay devam eden Girone kuşatmasında gösterdiği cesaret ve sabır dolayısıyla V. Philippe'ten Toison d'Or nişanını alan Marki de Brancas'ı tayin etti¹⁰.

M. de Bonnac, Eylül sonunda veda mektuplarını sundu ve Fransa'ya geri döndü. XIV. Louis'nin vefatında Paris'de bulunuyordu. İstanbul'a gitmek için M. de Torcy'ye vermiş olduğu sözün unutulduğunu düşündü. Prusya hükümeti nezdine olağanüstü elçi sıfatıyla gönderilmesini ısrarla rica etti ve Berlin'den ayrılmak arzusunu ifade eden Marki de Lassay yerine tayinini istedi. 1715 Ekim ayında Huxelles Mareşali, Kraliyet niyabet meclisine M. de Bonnac'ın İstanbul sefaretinden vaz geçip, Kral'ın Almanya'daki işlerinde hizmet etmesi için davet edilmesini arz ve teklif etti. Bu sırada, M. de Bonnac da bu görevi kabul için bazı şartlar ileri sürmekten geri kalmadı. Babıâli nezdindeki sefaretin kendisine temin edeceği faydalara mukabil her sene verilen 6000 liralık ikramiye'nin maaşa çevrilmesini, Dışişleri Meclisi'nde bir kılıklı müşavirliğe tayinini veya tayini vaadinde bulunulmasını ve nihayet İspanya'daki vazifesi sırasında yapmış olduğu masrafların karşılanmasını ve Türkiye'ye gidip yerleşmek üzere harcadığı hazırlık giderlerinin tazminini hükümet naibinden istedi. Hükümet naibinin ve Dışişleri Meclisi üyelerinin dikkatini bu konu üzerine çekmek için Ekim ve Kasım aylarında, XIV. Louis'nin vefatından sonra, Dışişleri hakkında yazılmış bir hatırat, *Fransa'nın*

⁹ Soylular, ruhban ve halk sınıfının temsilcilerinden oluşan krala danışmanlık yapan bir meclis (Yhz.n.).

¹⁰ Marki de Brancas'nın maaşı 48000 lira olarak tayin ve tespit edildi. Girone'dan Ağustos ayında hareket etmesine rağmen bu maaş 15 Hazirandan itibaren işlemeğe başladı. Kendisine hareketinden evvel hiçbir talimat verilmedi. Siyasal Bilimler Akademisi'nden alınan Dachau adına bir kâatibi vardı. Kral'ın işlerine bakmakla görevlendirilen bu adam ayda 500 lira maaş alıyordu. 1741'de, mareşallığa atanan Marki de Brancas, 1750 de vefat etti.

yabancı devletlere nispetle günümüzdeki çıkarları üzerine değerlendirmeler, Yabancı devletlerle ticaret yapmak için plan ve nihayet Yabancı ülkelerde elçilerin geçimi için kurulacak gelirler hakkında bir proje adlı eserleri kaleme aldı.

1715 Kasım ayında M. de Bonnac, Orleans Dükü'nün başmabeyincisi iken daha sonra Fransa Mareşalı M. de Biron'un kızlarından birine talip olup onunla evlendi. Dangeau bize, M. de Bonrepaus'un esasen yirmi bin liralık geliri bulunan yeğeninin kendi malından bir o kadar daha gelir sağladığını ve Bay ve Bayan Biron'un evlendirecek birçok erkek ve kız evlatları bulunduğu için Matmazel de Biron'un ancak iki bin Ecu¹¹ çeyiz getirebildiğini anlatıyor. "Düğün" diye ekliyor : "Gelinin büyük amcası olan M. de Lauzun'un evinde kalabalık bir topluluğun huzurunda çok muhteşem bir şekilde yapıldı. Yeni evliler geceyi M. de Bonrepaus'nın evinde geçirdiler ve Levant'a [Doğuya] hareketlerine kadar orada kaldılar"¹².

M. de Bonnac Berlin elçiliğini elde etmekten ümidini hiç kesmemiştir. Bundan o kadar emindi ki Dışişleri Meclisi'ne kendisine verilecek talimata bir taslak oluşturmak üzere uzun bir muhtıra bile vermişti. Berlin'e gitmek için yapacağı seyahatin bir planını çiziyordu. Hollanda'dan geçtiği sırada Hükümet Başkanı [Grand Pensionner] ile bir mülakatta bulunacak, sonra Danimarka'ya gidecek, daha sonra da Almanya'nın nüfuzlu prenslerini ziyaret edecekti. İsveç'in düşmanlarıyla itilafları üzerine ilgili prenslerin nazırları ile anlaşma fırsatı bulabilmek ve sabırsızlıkla beklenen barışın imzalanmasını hızlandırmak için bir müddet Brunswick'de kalmasına izin verilmesini arz ve talep ediyordu. M. de Bonnac meclise Elbing Şehri'nin terki, Varşova Piskoposluğu'nun mübadelesi ve Polmeraniya'yı Prusya'ya bağlayan serbest bir yolun inşası imtiyazı hakkında Prusya ve Lehistan Kralları arasında cereyan etmekte olan görüşmelere katılmaya hazır olduğunu da bildiriyordu.

XIV. Louis ile Elektör Frédéric Guillaume'un yaptıkları anlaşmalar, Elbing'in iadesini ve Lehistan'ın talep ettiği diğer avantajların sağlanması için Fransa'nın yardımını bu sonuncu zata temin etmekteydiler. M. de Bonnac şöyle yazıyor: "Çok ihtiraslı olan bu Elektör kendini Lehistan Kralı seçtirmeyi gaye edinmişti ve müteveffa kral da bu hususta ona yardımda bulunmaya söz vermişti. Prusya Kralı'nın benzer bir amaç oluşturup oluşturmadığı araştırılmalıdır. Böylece

¹¹ XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransa'da kullanılan altın para. Kral XIII. Louis, 1640'ta altın ve gümüş Ecu bastırılarak Fransız para sisteminde değişiklik yapmıştır (Yhz.n.)

¹² *Journal du marquis de Dangeau*, publié par M. M Soulié et Dussieux, Paris, 1854-1860, Tome XVI, s. 268.

onun din hakkındaki düşüncelerinden de emin olunmaya çalışılmalıdır; çünkü Lehlerin ilk kanunu, kralın Roma Kilisesi'ne mensup Katolik olmasını emreder. Prusya Kralı'nın bu tahtı elde etmeyi düşünmesi, bu taht için inancından feragat edebileceğine kesin bir delil teşkil eder. Eğer kendisine daha büyük bir taht veya unvan teklif edilmiş olsa, kabulü için daha çok yakınlık göstereceğine şüphe yoktur. İmparatorun beklenilmeyen bir anda ölümü veya yaşarken Romalıların Kralı unvanının kaybolması, imparatorluk tacını başka bir mesele haline getirecekti. Prusya Kralı'nın nazırlarının zihninde ihtiraslarına pek uygun düşebilecek fikirler çıkmasını sağlamak veya şimdiden böyle fikirler edinip edinmediklerini meydana çıkarmak zor bir iş değildir". Kayınpederi Marki de Biron ve amcası M. de Bonrepaus'un nüfuzlarının yardımıyla yaptığı bütün girişimlere rağmen, M. de Bonnac Berlin'e gitme ümidinden vaz geçmek zorunda kaldı ve 1716 senesi Mayıs ayında İstanbul'a gitmek üzere hazırlık yapması için emir aldı. Vazifeden, hizmetten bıkmış usanmış ve hastalıktan zayıf düşmüş olan M. des Alleurs, yerine birinin gönderilmesini feryat ederek talep edip durmaktaydı.

O tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu çok karışıktı. Prens Eugène, Osmanlı Ordusu'nu Petervaradin'de mağlup etmişti (5 Ağustos 1716). Savaşın çıkmasına yol açmış olan Veziriazam Ali Paşa göğüs göğse gerçekleşen savaşta hayatını kaybetmiş ve bu zafer İslam'ın son kalesi olan Temeşvar'ı Alman İmparatorluk askerlerinin eline düşürmüş ve saldırıya maruz kalan Kaptan Paşanın Korfu kuşatmasını kaldırmasına sebep olmuştu.

M. de Bonnac'ın memuriyetinin ilk senesinde, zaferden zafere koşan Prens Eugène, Veziriazam Halil Paşa kumandasında bulunan Türk Ordusu'na karşı Belgrat surları dibinde yeni bir zafer daha kazandı (16 Ağustos 1717). Kale iki gün sonra teslim oldu. Bu felaketler barışın yapılması için Babiâli'yi görüşme isleme zorunda bıraktı. 21 Temmuz 1718'de barış anlaşması Türkiye, İmparatorluk ve Venedik Cumhuriyeti arasında Pasarofça'da imzalandı. O sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nu uğraştıran ağır meseleler, barışın yapılmasından önce, M. de Bonnac'ın kendisine tevdi edilen çıkarlarla meşgul olmasına izin vermedi. Toulon'dan Ağustos 1716'da hareket etmiş olan M. de Bonnac, kaptan M. de Tourouvre kumandasında bulunan diğer bir geminin refakat ettiği bir firkateyn ile İstanbul'a ulaşmıştı. M. des Alleurs bütün işleri hemen halefine devretmiş ve onun gelişine ilişkin krala bilgi verirken, kendi elçiliği boyunca işlerin gelişimini

sekteye uğratan bütün zorlukları da açıklamaktan çekinmemiştir¹³. M. de Bonnac'a tevdi olunan talimatname seleflerine verilenlerden farklı değildi. Söz konusu talimatname, Katolik dininin desteklenmesi ve yayılmasını, Levant'da Fransız ticaretinin korunması ve arttırılması için bütün gayretini sarf etmesini kendisine emretmekteydi. Bunun yanında M. de Bonnac, Osmanlı kudretinin Avusturya hanedanını sürekli endişe ve korkuya sevk etmesini temine çalışacaktı. Ayrıca M. de Bonnac, Babilî'den Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesinin¹⁴ kubbesinin Latin ruhbanları tarafından tekrar inşasına müsaade edilmesi için tüm gayretini göstermekle de görevlendirilmişti.

İstanbul'a varışının ardından bu meseleyi saraya bildirdi. Kubbenin yeniden inşası müsaadesi, XIV. Louis'nin elçilerinin ricaları üzerine çeşitli defalar Babilî tarafından Kutsal Topraklar'daki ruhbanlara bahşedilmişti. Ancak Rum cemaatinin entrika ile paraları ve tercümanlar Panayoti ve Mavrokordato'nun Babilî temsilcileri üzerindeki nüfuzları, fermanların uygulanmasını engelledi. İstanbul'da Kral'ın temsilcilerine karşı koyanlar sadece muhalif cemaatler ve rakip devletler değildi. İspanyol, İtalyan ve Fransızlardan oluşan Kutsal Topraklar'daki ruhbanlar, hürriyetlerini krala borçlu olmalarına rağmen, onun himayesinden kurtulma arzusunu taşıyorlardı.

İspanya ve diğer Hıristiyan ülkelerinden aldıkları büyük meblağlar tutan paralar onları minnet ve şükran hislerinden uzaklaştırmaktaydı. Fransız elçileri, Kudüs'e bir konsolosluk kurulmasını birçok kez talep etmişlerdi. Ancak İspanyol rahipleri kendilerini izlemeye görevli bir casus olarak gördükleri bu konsolosun varlığına sürekli karşı çıkmışlardı. Brémond isminde birini ve daha sonra da Sayda'ya iltica etmek zorunda kalan ve maaşı bu limanda yerleşmiş bulunan tacirler tarafından karşılanan Placas namında başka birini Türklere kovdurtmuşlardı. M. de Bonnac elçilik işlerinin idaresini eline aldığıda, Kutsal Mezar Kilisesi¹⁵ kubbesinin tamiri meselesi daha müsait bir safhaya girmiş bulunuyordu.

¹³ M. des Alleurs'un krala yazdığı mektuba bakınız, Ek, Belge 1, s. 163.

¹⁴ Ekte ikinci belgeye bakınız, s. 167.

¹⁵ Bu kiliseye Fransız literatüründe Saint-Sépulcre denilmektedir. Türkçe karşılığı kutsal mezar olan bu isimle Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra yeniden dirilişine kadar defnedildiği mezar ifade edilmektedir. Bu mezarın üzerine İmparator I. Konstantinus'un annesi Helena, 335 yılında bir kilise inşa ettirmiştir. Bu kiliseye batılılar Saint-Sépulcre adını verirken, Müslümanlar Kıyame veya Kamame Kilisesi ismini vermişlerdir. Çeviride ismin Türkçe karşılığı olan Kutsal Mezar Kilisesi ifadesi tercih edilmiştir (Yhz.n.).

Kralın himayesi altında bulunan ruhban heyetlerinin sayısı çoktu. Aynılıkçı Rum ve Ermeni [Kiliselerine], Roma Kilisesinin üstünlüğünü tanıtmak için bu ruhbanların gösterdikleri ateşli çabalar Fransa elçisine çok büyük zorluklar çıkarmaktan geri kalmıyordu. M. de Bonnac'ın gelişi sırasında, İstanbul'da Papa'nın temsilcisi olarak Saint-Dominique tarikatı mensuplarından M. Gallani bulunmaktaydı. Bu zat *Congregation de Propaganda Fide'den*¹⁶ [İmanı Yayma Meclisi'nden] iki yüz Ecu alıyordu. Kral da ona, dönemin sorunlarının el vermemesi yüzünden tamamı ödenemeyen bin liralık bir maaş tahsis etmişti. Ayrıca Kral, Karmel Dağı tarikatı mensuplarından olup, yalın ayak gezen ve İzmir başpiskoposu sıfatını taşıyan rahip David de Saint-Charme'a da ödenek bağlamıştı. İstanbul'da muhtelif tarikatlardan ruhbanlara ait yedi manastır, Fransız elçisinin himayesi altında bulunuyordu. Kapüsenlerin iki manastırı vardı ve bunlardan biri Fransa elçilik binasına bitişikti. Papazları sefarethanenin küçük kilisesinin hizmetlerine bakıyorlardı. Başları papaz Parisli Hyacinthe olup uzun müddet Levant'da bulunması dolayısıyla Müslüman ülkelerinde izlenmesi gereken tavır ve davranışları öğrenmiş çok sıkı bir misyonerdi. Galata'daki Kapüsenlere mahsus manastırla, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan manastırların çoğu onun idaresi altında bulunuyordu. Diğer manastırlar Cizvitlere, İtalyan olan Dominikenlere, uzun yenli Kordelierlere ve Fransiskanlara ait olanlardı. Kutsal Topraklar'daki pederlerin sadece bir yetimhaneleri vardı. Bir de doğuda Socolan adıyla tanınan İtalyan Recolletleri cemaati vardı. Bunlar Hollanda Etats-généraux'ları Meclisi'nin himayesi altına girmiş olmalarına rağmen, ihtiyaç duydukları zaman Fransa elçisinin yardımına ve aracılığına başvurmaktan geri kalmazlardı.

M. de Germigny'nin XVI. yüzyılın sonlarında elçilikte bulunduğu zaman dan bu yana İstanbul'a yerleşmiş bulunan Cizvitlerin Sakız, Naksos, Paros, Atina, İzmir, Halep ve Şam'da kurumları vardı. Bu tarikat mensuplarının geçimleri saraya mensup bir kadının sadaka ve ihsanlarıyla temin ediliyordu. Tarillon isminde bir Cizvit papazı da Selanik'te bir tarikat merkezi kurmuştu. Ancak Ermeniler, patrikleri Avedik'in kaçırılmasına katılmasından şüphelendikleri bu adama iyi bir gözle bakmıyorlardı.

İstanbul'da bulunanlardan başka Kapüsenlerin Sakız'da, Andros'ta, Casadachi'de [?], İzmir'de, Trabulüşşam'da, Naksos'ta, Suriye'de, Şam'da, Halep ve Bağdat'ta manastırları vardı.

¹⁶ Papa XV. Gregoire tarafından 1622 yılında Hristiyan olmayan ülkelerde misyonerler vasıtasıyla Hristiyanlığı yaymak amacıyla kurulan meclis (Yhz.n.).

Bunlardan başka Gürcistan'da yerleşmiş bulunan Observantinler, Agustunler, Théatinler, Halep'te ve Lübnan dağında yalın ayak gezen Carmerlar, Tatar hanının doktoru olup Hristiyan esirleriyle meşgul olan Ferrand isminde birisinin Kırırma davet ettiğı bir Cizvit misyonu bulunuyordu. M. de Torcy ile Fransız sefirleri bu misyona daima pek büyük ilgi göstermişlerdi¹⁷.

Ali Paşa'nın vezirliğı döneminde misyonerler pek çok sıkıntılar çekmişlerdi. Amacı bütün yabancı ruhbanları memleketten sınır dışı etmek olan bu Veziriazamın taassubundan ve zulmünden çok korkuyorlardı. Çünkü ona bu yabancı ruhbanları, İslamiyet'in azılı düşmanı olan ve pervasız çabaları Rum ve Ermeni patriklerinin şikâyetine yol açan bir hükümdarın otoritesine bağı gibi göstermişlerdi. Hristiyan kölelerinin firarlarını teşvik ettiklerini gören Babîâlinin büyük görevlileri de misyonerlere karşı hiç de az kin duymuyor değillerdi.

Latin ruhbanları genellikle yaşamlarının düzenliliğıyle dikkat çekmekteydiler, fakat çabalarının sonucunu, İmanı Yayma Meclisi'ne çok parlak biçimde sunmakla hata ediyorlardı. Bir Müslümanı din değıştirmeye teşvik etmeye asla cüret edemeyeceklerdi. Roma Kilisesinin üstünlüğünü Ermenilerin ve Rumların tanımasını sağlamak için her şeyi aşırılığa götürmüş olmaları dolayısıyla tekrar birleşmeyi imkânsız bir hale getirmişlerdi ve Ermenilere en müthiş baskı ve işkencenin yapılmasına sebep olmuşlardı.

Sonraları bir yazısında M. de Bonnac şöyle yazıyor : "Özellikle dini meseleler elçiyi oldukça zahmetli bir şekilde uğraştırıyordu. Ruhbanlar ve misyonerlerin çabası, onları bir takım projeler yapmaya ve yeni kurumlar vücuda getirmeğe sevk ediyor. Bunlar sefirin her şeyi yapabileceğine inanmaktadırlar. Kapitülasyonlarda ruhban ve misyonerler hakkında neredeyse tek bir kelime bile olmamasına rağmen, bunlar kapitülasyonların sırf kendileri için bahşedilmiş olduğuna inanıyorlar. Sefire gelince, o dışarıdan faydalı görünen konuları memnuniyetle karşılar. Ancak misyonerlerin, itidalle harekete davet olunmazlar ve sefir de bizzat kendi azminden çekinmez ve temkinli emirlerle faaliyeti sınırlanmazsa, misyonların kurum-

¹⁷ Doğı'da katolik misyonları hakkında "*Mémoires et instructions chrétiennes sur le sujet des missions étrangères et particulièrement de celles qui se font en Turquie et autres pays du Levant*, Paris, 1642, s. 42 v.d., Kırırma misyonu hakkında da "*Nouveaux mémoires des missions de la compagnie de Jésus dans le Levant*, Paris, 1715" adlarındaki eserlere bakılabilir; Cizvitlerin Mısırdaki misyonları için de "*La Syrie sainte ou la mission de Jésus et des Pères de la Compagnie des Jésuites en Syrie*, par le H.P. Joseph Besson, Paris, 1660" adlı esere bakılmalıdır, Bu eser P. Augustin Carayon tarafından 1862 de yeniden bastırılmıştır.

larından endişe duymaya başlayan Türklerin daha sonra onların geri gelmesine imkân vermeyecek bir takım sert kararlar almalarından korkulur. İşte bu konuya çok dikkat etmek gerekir”.

Fransız tebaasının doğudaki ticareti de sefirin çok dikkat ve özen göstereceği bir meseleydi. XIV. Louis'nin, II. Charles'ın vasiyetnamesini kabulünü takip eden senelerde Fransa'nın maruz kaldığı felâketler bu ticaretin gelişmesini durdurmuştu. Barışın yeniden tesisi ona yaşam vermişti ve İngilizlerle Hollandalıların rekabetine rağmen, vaktiyle işgal ettiği mevkii geri almaya çabalıyordu.

Languedoc'ta üretilen ve geniş Londra, Mahout Londra, birinci Londra ve âdi Londra adlarıyla tanınan çuhalara Türkiye'de her zaman rağbet edilmekteydi. Languedoc'tan her sene İstanbul'a ve doğu iskelelerine beş bin balyadan fazla çuha sevk ve ihraç olunuyordu. Çuhalardan sonra çivit en önemli ithalat mallarından birini teşkil ederdi. Bunları müteakip Lyon'un ipekli ve sırmalı kumaşları, Marsilya basmaları, ilaçlar ve kimi diğer lüks ürünler gelmekteydi ve ithalatın toplam rakamı on beş milyon liraya ulaşmaktaydı.

Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'ndan hububat, pamuk, ipek, kahve ve sanayiye lazım olan hammaddeyi alıyordu. Buğdayı Mora'dan, Selanik'ten ve Golos'tan alıyordu. Pirinç, bakla, kahve, sinameki, safran ve kösele Mısırdan, pamuk ile yün İzmir'den, Selânik ve Akka'dan, pamuk ipliği Sayda'dan, ipek Trablusşam'dan, Kıbrıs'tan, İzmir'den, Mora'dan ve Halep'ten gönderiliyordu. Buralardan çok miktarda mazı da sevk edilmekteydi. İthalat ve ihracatın toplamı pek az bir fark gösteriyordu.

Doğu limanlarının her birinde mevcut olan Fransız kurumlarının sayısı kesin biçimde belirlenmişti. Millet¹⁸, Türk makamları bir haksızlık yaptıklarında konsolos veya elçi bu haksızlığı ortadan kaldıran sonuç elde edemediği zaman, temsilcilerini seçmek ve çıkarlarını korumak üzere toplanıyordu.

Elçinin masrafinin bir kısmını karşılayan Marsilya ticaret odası, bazı şartlar dâhilinde, onu tehlikeli girişimlerde bulunmaya itiyordu. Fransızların doğudaki ticareti çok sert kurallara bağlanmıştı. Doğuya gönderilecek ticari mallar Marsilya limanından, ticaret odasının gözetimi altında gemilere yüklenecek ve geri dönüşlerinde bu gemiler bu limana geleceklerdi. Çuhalar sadece Fransız gemilerine yüklenebilirdi ve hiçbir tüccar da bunları doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'nin

¹⁸ Konsolosun otoritesine bağlı bulunan Fransız uyruklular bu şekilde adlandırılıyordu. (Yhz.n).

şehirlerinde yerleşmiş bulunan yabancılara gönderemezdi. Ve nihayet Fransız tebaasının doğuda ikamet süresi on sene olarak tespit edilmişti. Kurallara pek fazla uygun olmayan bazı işlerin yürütülmesi için tüccarlar elçinin nüfuzundan faydalanabilmekteydiler. M. de Bonnac, tüccarları yasal sınırlar içerisinde tutmanın gerekli olduğunu düşünüyordu. “Bunları, haklı oldukları konularda açık biçimde korumak gerekir, ama haksız olabilecekleri konularda herhangi bir şahsa yaranmak kastıyla elçinin samimiyet ve iyi niyetinin şöhretini tehlikeye düşürmemek için himayeden sakınmak gerekir. Paris’te veya Marsilya’da doğru addedilen bir işin İstanbul’da da öyle olacağına inanmamaktan sakınmak gerekir” diyordu. M. de Bonnac elçilikte işlerin idaresini ele aldığıda, himayesi altında bulunan dini kurumların sayısı, Katolik misyonerlerinin vaziyeti, bunların kralın elçisiyle olan ilişkileriyle doğuda Fransız ticaretinin durumu işte bu şekildeydi.

Şimdi M. de Bonnac’ın, elçiliği esnasında, temasta bulunduğu başlıca ileri gelen şahsiyetlerin portresinin genel hatlarıyla çizilmesini gerekli görüyorum. Bu şahsiyetlerin isimleri temaslarında, saraya gönderdiği yazışma ve raporlarında sıkça geçmektedir. Bu vesikaların çoğuna ait metinleri ekte bulabilirsiniz.

Kralın güven mektubu vererek, M. de Bonnac’ı huzuruna gönderdiği hükümdar, kardeşi II. Mustafa’yı tahtından atan darbeyi müteakip tahta çıkan III. Sultan Ahmet’ti (17 Ağustos 1703). 1717 de Sultan III. Ahmet tahminen elli yaşlarında bulunmaktaydı: Beş oğlu vardı, en büyüğü yedi yaşını henüz bitirmişti. Tahta çıkışından önce geçirdiği kafes hayatı III. Ahmet’te melankoli ve güvensizlik duygusunun gelişmesine yol açmış, onun bu rahatsızlıkları da saltanatının ilk zamanlarında vezirlerin durumunu tehlikeye atmış ve çok zalimane işler yapmaya sevk etmişti. Fakat mührü hümayunun Veziriazam İbrahim Paşa’ya verilmesinden bu yana, Büyük Hükümdar’ın kötü mizacı ile endişelerinin veziriazamlık makamının işgalini pek müşkül ve tehlikeli bir hale getirmiş olmasına rağmen, hükümetin icraatı daha ılımlı bir hale geldi. III. Ahmet savaşı sevmez, entrikalardan korkar ve masraf yapmaktan nefret ederdi. Çünkü para aşkı onun en büyük ihtirasıydı. Cimriliği, onun işgal ettiği makamda dengine hiç rastlanılmayan bir dereceye ulaşmıştı. Vezirleri, onun altına olan düşkünlüğünü bildikleri için her türlü fazla masraftan kaçınıp, hazine gelirlerini arttırdıklarını göstermek suretiyle, onun bu hırsını tatmin etmeye özen gösteriyorlardı. Daha alt bir sınıfta bulunan memurlar, üstlerin örneğini takip ediyor ve günden güne, özellikle ticaret işlerinde, daha fazla mükemmeliyetçi ve talepkâr oluyorlardı.

Her devirde erişilmesi kolay olmayan veziriazamlık makamı, Sultan Ahmet'in saltanatında daha da zorlaşmıştı. Bu hükümdar, veziriazamın kendisine gönderdiği tezkerelerle her şeyden bilgi sahibi olmak istiyordu. Bu tezkerelerin altına veziriazamın tekliflerine her zaman uygun olmayan emirlerini yazardı.

Bu yüksek görevi on üç sene yürüten İbrahim Paşa, makamının her türlü zorluklarının üstesinden gelerek seleflerinden daha fazla nüfuz sahibi oldu ve hayatına mal olan felâkete kadar efendisinin somut teveccühlerine mazhar oldu. Teveccühlerinin en parlak delilleri şunlardı: Henüz on üç yaşında bulunan oğullarından birini üç tuğlu paşa olarak atadı ve kızlarından biriyle evlendirdi. Bir diğer sultan da veziriazamın yeğenine verildi. Bir üçüncü sultan da İbrahim Paşa'nın samimi dostu olan Sayda Paşasının oğlu ile nişanlandı.

Dedesinin Ermeni'yken Müslüman olduğu rivayet edilen İbrahim Paşa, Kapadokya'da Kayseri civarında bulunan İzdin'in voyvodası olan Ali Ağa adında birisinin oğluydu. Saraya girdikten sonra zekâsıyla öne çıkarak, saray harem ağalarından birinin güvenini kazanmış ve padişahın kafes hayatı sırasında kâti-bi olmuştu. Babıâli'de önemli görevlere tayin edildi. Petervardin muharebesinin kaybedilmesinin ardından, Belgrat'ta toplanmış bulunan Osmanlı kumandanlarının raporunu İstanbul'a götürme görevi de ona verildi. Padişah, ordusunun bozguna uğramasına üzülmekten çok, nedimine tekrar kavuşmaktan mutlu oldu. Petervardin'de öldürülen Ali Paşa'nın nişanlısı olan kızı Fatma'yı, İbrahim Paşa'ya eş olarak verdi ve kendisini kaymakam [sadaret kaymakamlığı] olarak atadı¹⁹.

Bir müddet sonra, devletin baş makamına atanarak terfi ettirilen İbrahim Paşa, görevlerini hakkıyla yerine getirmek için gerekli vasıfların tümüne sahipti. Sarayda çevrilen entrikaların içeriğine tamamen vakıftı. Doğası gereği nazik ve sevimli ve fikren de uyanık ve çabuk kavrayan biriydi. Yumuşak huylu bir yapıya sahip olup sertliğe ancak son kertede başvururdu. Yabancılar iyi davranır ve imparatorla son savaşı bitirdikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu'na eski ihtişamını iade ettirecek olan projelerini uygulayabilmek için Türkiye ile sınırdaş olan bütün devletlerle barışın sağlanması amacıyla olduğunu söyler ve ikna etmeye çalışırdı.

¹⁹ Kaymakamlık. Veziriazam efendisine hizmet etmek için İstanbul'dan ayrılmak zorunda kaldığı zaman, onun yerine görev yapmak üzere padişahın ihdas ettiği bir memuriyettir. O zaman kaymakam, yerini aldığı veziriazam adına idareyi eline alır ve onun vazifesini yapardı. Padişah'ın kendisi İstanbul'dan çıkarsa veya ordularının kumandasını üstlenmek üzere veziriazamı İstanbul'dan göndermek zorunda kalırsa, o zaman İstanbul'da bir kaymakam bırakır. Padişah da nezdinde bir kaymakam bulundurur. De Saint-Maurice, *La Cour Othomane* adlı eserinden, Paris 1673, s. 58.

Türk vezirleri, fazla önemli olmayan işlerin idaresini güvendidikleri kâhyalarına veya vekillerine havale ederlerdi. Yönetim işlerinin ayrıntılarını bu kişilere bırakırlardı. İbrahim Paşa, damadı ve kâhyası olan Osman Ağa'ya büyük bir nüfuz ve iktidar bahşetmişti: Bu adam Paşa'nın sakalını ele aldıktan [aklına ve fikrine hâkim olduktan] sonra, onun adına devleti idareye başlamıştı. Kâhya, veziriazam tarafından alınmış olan kararları genellikle dikkate almazken Paşa, kâhyasının görüşlerine hiçbir itirazda bulunmazdı.

Dış işlerinden sorumlu Mehmet Efendi, Reis Efendi yani devlet kâtibi²⁰ pek çalışkandı. Fakat işlerin çekip çevrilmesinde çok ağır davranıyordu. Kendisine tevdi olunan tüm işler hakkında veziriazamın kâhyasına bilgi verme mecburiyeti bu yavaşlığı daha fazla arttırıyordu. Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi barışsever, karakter olarak son derece halim, selim, samimi ve dürüst bir kimseydi. Kendisi çok değer verilen hukuki kararlar külliyyatı kitabının yazarıdır.

Vaktiyle Reis Efendilik görevinde bulunmuş olan baş hazinedar Hacı Mustafa Efendi, Babiâli'de büyük bir nüfuz ve itibar sahibiydi. Onun yeteneği ve bilgisini birçok vesile ile takdir etmiş olan padişah, ona yönetim işlerinin tamamından bilgi verilmesini ve devletin çıkarlarının görüşüleceği edileceği bütün meclislerde hazır bulunmasını emrediyordu.

Son olarak, Gregorio Ghika, Babiâli'nin baş tercümanı sıfatıyla Mavrokardato'nun yerini almıştı. Ortodoks mezhebinde bulunan yüksek bir memurun kötü davranışından ve husumetinden hiçbir şikâyetle bulunmayan ilk Fransız elçisi M. de Bonnac olmuştur.

M. de Bonnac, Sultan'ın bulunduğu Edirne'ye gitmek için İstanbul'dan 31 Aralık 1716'da yola çıktı ve ertesi ayın 12'sinde bu şehre ulaştı. Aynı ayın 21'inde veziriazamın huzuruna kabul olundu²¹. Sonraki günlerde de Rikâb kaymakam²² ile şeyhülislâmı ziyaret etti. Veziriazamın huzuruna kabul olunacağı günün sabahı, Fransa sefareti tercümanı Lenoir'ın aracılığıyla ona geleneksel hediyeleri takdim

²⁰ Reisül-küttâb: Devletin kayıt defterlerini, evrak ve arşivlerini muhafaza etmekle görevli askeri üst düzey memurdu. Ayrıca divanda resmi yazı ve dilekçeleri yüksek sesle okur ve veziriazamın verdiği kararları yazardı. *La Cour Othomane*, s. 152.

²¹ O tarihte veziriazam kısa bir süre sonra İbrahim Paşa'nın selefi olacak olan Nişancı Mehmet Paşa'ydı.

²² Rikâb kaymakamı: 1684'te Viyana kuşatmasının kaldırılması sonrasında idam edilen Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Ali Paşa'ydı.

eyledi. Bu hediyeler nefis bir duvar saati, dış yüzeyi altın kaplamalı bir çalar saat, altın ve sırma işlemeli kumaşlar ve top top çuhadan ibaretti.

İlk görüşmelerinde sefir veziriazamı, Osmanlı Devleti'nin bütün kuvvetlerini Almanlara karşı dilediği gibi kullanabilmek için, Venediklilerle barış yapmaya davet ve teşvik etti. Kutsal Mezar Kilisesi kubbесinin tamiratının Latinler tarafından yapılmasını ısrarlı bir şekilde istedi. Marsilya tüccarına Mısır'dan kahve ihracına ve İskenderiye'ye gönderdikleri sermayeyi geri çekmelerine izin verilmesini talep etti.

Büyük Hükümdar'ın huzuruna kabulünün sağlanmasını istirham ederek, geleceğe göre verilen yeniçeri ulufelerinin de aynı günde ödenmesi ricasında bulundu. Bu arzusu yerine getirilemedi. Çünkü ordu Sofya'da toplanacağından, ulufe dağıtımı da bu şehirde yapılacaktı. Bu sırada Viyana'dan alalecele gelmiş bulunan bir İngiliz elçisinin Belgrat'a ulaştığı haberini getirdiler²³. Adı geçen elçinin barış tekliflerini sunmak için geldiği düşünülüyordu. Bu sefiri bir an önce kabul etmek arzusunda olan Türkler, M. de Bonnac'a İngiliz sefiri gibi öncelikli kabul edilmek talebinde bulunmamasını, aksi takdirde İngiliz elçiyi daha evvel huzura alacaklarını ve bu durumun Babiâli'nin diğer devletlerin elçilerine göre Fransız temsilcilerine bahşettiği öncelik hakkını ihlâl edeceğini söylediler. M. de Bonnac, iddiasından feragati daha uygun buldu. Aynı zamanda Tataristan elçisinin taht salonunun kapısında hançerini çıkarmak zorunda bırakıldığı haberi üzerine, belinde kılıçla Sultan'ın huzuruna çıkmak iddiasından da vaz geçti. Taşımakta olduğu güven mektubunda, M. de Bonnac'a fevkalâde elçi unvanı verilmekteydi. Bu unvanın kullanılmasıyla, sadece imparatorun [Alman İmparatoru] elçilerine bahşedilen samur kürk talebi için bir gerekçe oluşturulmak isteniyordu. Güvenebildiği ve dolayısıyla bu konuda görüşlerini sorduğu eşraf, ona bunu hiç gündeme getirmemesi tavsiyesinde bulundular. Buna sebep olarak, da kürk iki bin Ecu değerinde olduğundan, bu talebin bir onur meselesi olarak değil, açgözlülük olarak değerlendirileceğini ve herhalde verilemeyeceğini ileri sürdüler. Bu istişarelerin tamamı Nisan ayına kadar sürüp gitti.

Nisan ayının on üçünde, Sultan için getirilen hediyeleri, M. de Bonnac, sabahın saat beşinde, saraya gönderdi. Bunlar oldukça güzel iki duvar saati ile çeşitli top altın iple nakışlı müzeyyen kumaş, ipekli kumaş, kadife ve çuhadan ibaretti. M. de Bonnac önündeki çavuşlar refakatinde, bunların âmirleri ve arkasında elçilik me-

²³ Bu elçi Lord Wartley Montague'dur. Onun eşi İstanbul ve Edirne'ye dair mektuplar yazmış ve Fransızcaya "*Lettres de Milady Wortlay Montague écrites pendant ses voyages en diverses parties du monde, traduites de l'Anglais*, Londre et Paris 1764" adıyla çevirisi yapılmıştır.

murları ve Fransız tacirleri olduğu halde saraya götürülerek, Büyük Hükümdar'ın bulunduğu bir küçük odaya alındı. Duvar boyunca ocak ile pencere arasında uzanan taht, bu odanın dörtte birini işgal ediyordu. Taht uzun ve hemen hemen dört ayaklı bir karyola şeklindeydi. Sırma ile işlenmiş ağlarla çevrili tahtın kubbesinden birkaç iri altıntop, saçak gibi aşağıya doğru sarkıyordu. Tahta iki basamakla çıkılıyordu. Büyük Hükümdarın yanlarında yazı takımı ile kakma değerli taşlarla süslü kılıcı durmakta idi. Pencere aralığından çok değerli taşlarla süslü kavuğu görülmüyordu. Padişahın oldukça hoş bir siması olan yedi yaşındaki oğlu tahtın pencereye en yakın köşesinde ayakta duruyordu. M. de Bonnac saygıyla eğildi ve söze şöyle başladı: "Haşmetmeab, efendim imparator hazretleri beni yüce huzurunuza gönderirken, Zat-ı Şahanelerinin dostluğuna seleflerinin verdiği önem ve değerden daha azını düşünmediğinden emin olmanızı ister. Sultan'ın selefleri zamanında akdedilen kapitülasyonlara dayalı olup, uzun senelerden beri devam edegelen bu dostane bağların saltanatınız döneminde güçlenmesi ve her iki millet için çok faydalı ticaretin gitgide daha da artması ve gelişmesi için elinden geleni yapacağını bilhassa Zat-ı Şahanelerini temine beni görevlendirdi. Efendim İmparator, Zat-ı Şahanelerini de aynı duygulara sahip bulacağımdan ve hükümdarlığın en yüksek vasıflarından birisinin antlaşmaların uygulanmasında ve ticaretle meşgul yabancıların din ve ticaretlerini himayedeki iyi niyet ve sadakat teşkil ettiği malumları olmakla, tebaasının kapitülasyonlara ve dostluğa dayalı karşılıklı iyi ilişkilerden umdukları beklentilerin gerçekleşeceğini göreceklерinden umutludur. Görevim boyunca yazacağım hususların bağlı olduğum İmparator efendimin bu konudaki düşüncelerini gittikçe pekiştirmeye ve iki imparatorluk arasındaki mevcut dostluğu güçlendirip arttırmaya hizmet edeceği ümidindeyim". Bu nutku Türkçeye çeviren ve daha önceden çeviriyi ezberlemiş olan Babıâli'nin baş tercümanı, Sultan'ın huzuruna ilk defa çıkıyor olmasına rağmen açık ve yüksek sesle ezberden söyledi. Daha sonra elçi, kâtibinin elinden kralın mektubunu alıp Nişancı Başına²⁴ verdi, o da yanında bulunan vezire teslim etti. Mektup bu suretle vezirden vezire dolaşarak, veziriazamın eline geçti. Nihayet o da mektubu tahtı hümayunun üstüne koydu. Bunun üzerine padişah elçiye döndü, başını eğerek kibar bir tavırla pek âlâ dedi.

²⁴ Nişancı Başı: Bizdeki İmparatorluk imzasını atan devlet kâtibi gibi, Büyük Hükümdar'ın fermanlarına ve resmi yazılarına onun mührünü [tuğrasını] basan kimsedir. Fakat bu görevi ancak veziriazamın emrini aldıktan sonra yapabilir. Onun bazı görevlerini vezirlerin yapabilmesi, Nişancı Başılık makamının önemini azaltır. Kendisine verilen ve değeri sekiz bine ulaşan bir tımar üzerinden yıllık dört bin Ecu maaş alır. Bundan başka görevinin masrafı olarak her yıl iki altın işlemeli kaftan alır. *La cour Othomane*, s. 142-143

Elçi huzurundan çıktı ve sabahki merasim ile ikametgâhına götürüldü.

M. de Bonnac'ın İstanbul'a varışında ilk işi Kutsal Mezar Kilisesi kubbesinin tekrar inşasıyla ilgili yapılan girişimler hakkında bilgi almak olmuştur. Bu konu hakkında bir rapor kaleme alarak saraya gönderdi. XIV. Louis adına çeşitli defa yapılan müracaatlar hiçbir zaman başarıyla sonuçlanmamıştı. M. de Ferriol, M. de Châteauneuf ve Kont des Alleurs'ün ısrarlı başvuruları üzerine Kudüs'e fermanlar gönderilmişti. Fakat Rumların çevirdikleri entrikalarla Babiâli'nin büyük memurlarına verdikleri büyük miktardaki hediyeler bu fermanların uygulanmasına engel olmuştu²⁵. Kralın himayesinin kendileri için çok değerli olması gereken Kutsal Topraklar'ın ruhbanları, Fransa elçisinin çabalarına yardımcı olmaktan uzaktılar. Hatta daha Karlofça anlaşmasının müzakeresi sırasında bu ruhbanlar İmparatora hitaben bir rapor yazmışlar ve Filistin'deki kutsal yerlerin himayesinin bizzat imparatora verilmesini ve bunun da anlaşmanın bir maddesi olmasını istemişlerdi. Bilhassa misyoner kurumlarını kontrol altında tutmak üzere Kudüs'te herhangi bir Avrupalı konsolos bulundurulmaması konusunu ısrarla istemekteydiler²⁶.

²⁵ Ekteki 2.3.4 ve 5 numaralı belgelere bakınız.

²⁶ Bu rapor şu kelimelerle başlıyor: En saygı değer Kutsal İmparatorluk Makamı, ey en merhamet dolu Efendimiz. Efendimiz ... Dini bütün P(ublius) N(umerius) Franciscus'un gözlemi üzerine Minorların [düşük makamdan insanları] ve (Kilise) Kanon'unun (isteğiyle) Siz İmparatorluk Makamının en merhamet dolu ayaklarına diz çökmüş olan insanlar yalvarırlar ki, gelecekte Babiâli'yle yapılacak barış görüşmelerinde bu barışın diğer başlıkları arasına Siz Kutsal İmparatorluk Makamının âlicenaplığınızla şu (başlığı) da kesinlikle ilave etmesi uygun düşmektedir. Din adamlarının daha önceden dile getirdikleri üzere, Kutsal Toprağın daha eski çağlardan beridir mülkiyet edindiği bütün mekanlar halen mülkiyetindedir ve hem Kutsal Toraklar'da hem de Osmanlı egemenliğinde bulunan bu yerleri koruma ve gözetmeye devam edeceklerdir. Yine iyi niyetle tasdik edilir ki: Çok hasar görmüş ve yıpranmış olanlar, yeniden tamir ve tadilat edilsinler. Kudüs'te tesis olunacak konsolosluklara müteallik fıkra şudur: Kudüs'e atanmış olan Avrupa milletlerinden Latin kökenli konsolosların, sanki orada bulunan Fransız din adamlarının yararı, koruması ve güvenliği uğrunaymış gibi, ayrıca Kutsal Toprak muhafızlığının hem yapılacak işler hem de çeşitli sıkıntılı durumlarına karşı, özel hallerde kullanılmasını kararlaştırdığı kiliseye bahsedilmiş değerli mal ve mücevherattan harcamalar yapmak suretiyle orada bulunan Fraterlerin güvenliğini tehlikeye attıkları tecrübeyle sabittir. Zira, henüz gerçekleşmemiş olsa da, Kudüs'ün ticaretini, tüccarların konsolos ve Fraterlerin korumasına destek sağlamak üzere ödedikleri paydan bizzat Türkler kendileri için talepte bulunmaktadır – bu gibi Konsüllerin varlığı orada burada Türkler arasında çeşitli şüphe ve kıskançlıkların doğmasına çok imkan vermektedir ve bu nedenle güvenliğin sağlanmasından ziyade daha büyük nefret ve tehlikenin sebep olmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Kutsal Toprak muhafızlığı, Kudüs surları içine Avrupa'dan Latin kökenli, hiçbir Konsülün gönderilmemesine ihtiyatla rica etmektedir, burada bulunan Latin kökenli din adamlarını, koruma, unvan ve yetkileri altında veya Konsüllük ve muhafızlık dışında bir unvanla, yabancılar gelsinler ve sadece eş tutulacakları bir

Pasarofça barış anlaşmasının hazırlık müzakereleri sırasında, Milanolu David adında bir ruhban, Kutsal Topraklar'daki ruhbanların talebini İmparatora sunmak üzere Viyana'ya gönderildi. Kutsal Topraklar rahiplerinin İstanbul'daki vekilleri olan Papaz Maunier de elçiliğin girişimlerini boşa çıkarmaya çalışmakla şiddetli biçimde itham edildi. Kubbenin tekrar inşası için büyük miktarda paralar toplamış olan İspanyol rahipleri, bu tamirin kendilerinin gözetimi altında ve Fransa sefaretinin müdahalesi olmaksızın, kendileri tarafından yapılması konusunda hararetli biçimde ısrar ediyorlardı. Fransız Fransiskenlerin iddialarıysa tamamen muhalif mahiyette değildi. Sorbonne müderrislerinden olup bütün Saint-François tarikat üyelerinin genel sekreterliğini yapan Bourget ile yine Sorbonne müderrislerinden Kutsal Topraklar komiseri Papaz Baudet, 1717 Kasım'ında, "Mémoire des Religieux de Terre Sainte contre les prétentions des Grecs qui veulent contribuer à la réparation du dôme du Très Saint Sépulcre de Notre Seigneur" adıyla bir rapor kaleme aldılar. Bu raporda Rumların tahrik ettiği Türkler tarafından Filistin rahiplerine sık sık para cezaları kesilmekte olduğunu ve adı geçen Rumların Kutsal Mezar Kilisesi kubbesini sahiplenmek için rahiplerle mücadelede bulunduklarını beyan ve izah ile Kutsal Topraklar'la ilgili kapitülasyonların yenilenmesi ve kubbenin tamir işi için bir ferman çıkartılmasını talep ediyorlardı. Bu kapitülasyonlara ayrıca ve özellikle raporlarındaki bütün maddelerin eklenmesini istiyor ve kubbenin tamiri için masrafların tamamının, Rumlar hariç kalmak üzere, Latin rahipleri tarafından yapılması gerektiğini savunuyorlardı. Bunların haricinde Kudüs'ün içinde ve dışında, Fransiskenlerce mukaddes addolunan mabetleri, bilhassa Hz. İsa'nın göğe yükseldiği yer olan Zeytin Dağı mabedini, Hz. Meryem'in mezarını, Hz. İsa'nın Siyon Dağı'nda havarilerle birlikte son defa olmak üzere yemek yediği odayı, Lazare'nin Béthanie'de bulunan mezarını, Saint Jacques'ın başının kesildiği yeri v.b. ziyaret etme hakkını istiyorlardı.

M. de Bonnac, Rum Patriği ve ruhbanlarının muhalefetine aşılmasının çok zor bir engel teşkil ettiğini ve bunların husumetlerini etkisiz hale getirmeyi başarmak gerektiğini bilmiyor değildi. Bu vesileyle patriğe büyük bir fikri olgunlukla köklü uzlaşma önerilerinde bulundu ve nihayet onu Kutsal Topraklar vekili Papaz Maunier ve komiseri Papaz Mentuya'nın katılacağı bir toplantıda bulunması için ikna etmeyi başardı. Toplantıda elçi, patriğe güvence vermeye özellikle dikkat etti.

değerde misafirlik ve her türlü memnuniyetten istifade etsinler". M.J.J. Hellerin Hammer'den çevirdiği *Devleti Osmaniye Tarihi* adındaki eserin 12. cildinin ekine konulmuştur. Paris 1838, ss. 542-550.

Ona, kralın maksadının kubbenin tamamen yıkılmasına engel olmak ve kubbenin dayandığı temel ile duvarların Rumların tasarrufuna bırakmaktan ibaret bulunduğunu açıkladı. Bu şartları kabulde patrik hiç tereddüt göstermedi. Ancak M. de Bonnac, İstanbul'da vekil ve komiserleri tarafından onaylanan hususların Kutsal Topraklar'daki rahiplerce kabul görmemesinden korkuyordu.

Rahipler imparatorun müdahalesiyle kubbenin tekrar inşası için kendilerine müsaade bahşedecek olan fermanı elde edecekleri iddiasını sürekli savunuyorlardı ve dahası kendilerine ait olan kutsal mahalleri diğer Hristiyan cemaatlerin katılımları ve haberleri olmaksızın tamir edebilmeyi de istiyorlardı. Rumlar her sene Kudüs'e kendi mezheplerinden halkları çeken kutsal ateş merasimi için Kutsal Mezarı [İsa'nın Mezarını] muhafaza etme azminde bulunduklarını ve mübarek makamın taş ve malzemesinin, Filistin'i ziyaretten caydıracak olan mabetlerin inşası için Batı'ya taşınmasına hacıların tahammül göstermeyeceklerini kesin biçimde ifade etmişlerdi.

Pasarofça konferanslarında imparatorun temsilcileri Kutsal Topraklardaki rahiplerin tahrik ve teşvikiyle imzalanacak antlaşmaya konulacak bir maddeyle, Kutsal Yerlerin himayesinin İmparator'a verilmesini ve Kutsal Mezar Kilisesi kubbesinin tamirinin de onun adına yapılmasını talep etmişlerdi. Bu iddialarını desteklemek için de Karlofça antlaşmasının kiliselerinin tamiri için Hristiyanlara müsaade olunmasını genel bir tabirle öngören onuncu maddesine dayanmaktaydılar. Babiâli temsilcileri, ellerinden gelen şeyin, Kudüs kilisesini içine almaksızın bu maddeyi aynen tasdik ve teyit etmekten ibaret olduğunu, çünkü bu mabedin bütün Hristiyanların müşterek malı olmasına ve Fransa kralının özel himayesine bırakılmış bulunmasına binaen, İmparator'un kubbenin tamirini sırf kendisine ait bir mesele olarak değerlendiremeyeceğini cevaben bildirdiler.

Osmanlı hükümeti er ya da geç bir zamanda, Çar'ın Rum ve Ermeni cemaatlerinin dini meselelerine burnunu sokmak üzere bahane aramasından korktuğu için, ortak sınırı olan devletlerin bu türden meselelere müdahalede bulunmalarına müsaade etmemek kararlılığındaydı.

Rumlar ve ulema heyeti üyeleri Latinlerin Kutsal topraklarda birkaç tarihi yapıya sahip bulunmaları dolayısıyla Hristiyan hükümdarların desteğini elde ederek Babiâli'ye ciddi sorunlar çıkartabilecekleri ve yalnız devletin [Hristiyan] tebaasıyla meşgul olmak için bunların ülkeden kovulmasının tercih edilebilir olacağı fikrini telkin etmelerine rağmen, Padişahın temsilcileri M. de Bonnac ta-

rafından yenilenen talebin kabulünü kararlaştırdılar. 1718 senesi Aralık ayının ilk günlerinde M. de Bonnac, Babiâli'ye sunduğu raporunun kenarına, Sultan Ahmet'in Kudüs kilisesi kubbesinin tekrar inşasına dair fermanın yeniden düzenlenmesini yazarak, emreylemiş olduğunu haber aldı. İngiltere elçisi bu fermanın bahşedilmesi için İmparator'un fevkalâde elçisinin gelişinin beklenilmesi tekli-finde bulunmuş ise de Fransa kralı tarafından talep olunan şeyin bir başkasına verilmesini Sultan'ın istemediği kendisine cevaben bildirilmiştir.

Padişahın derkenarı bulunan ferman 23 Aralık 1718'de M. de Bonnac'a verildi.

Veziriazam iyi niyetinin bir göstergesi olarak, derhal inşaat işlerine nezaret edecek olan müfettişleri tayin ile bunları evvelce hazinedar başlıkta bulunan Mustafa Efendi adında saygın ve nüfuzlu bir zatın emrine verdi. M. de Bonnac'ın, hakkında şikâyetle bulunduğu Kudüs mutasarrıfı görevinden alındı ve yerine kendisine güven veren Azak Paşası tayin olundu. M. de Bonnac'a hatt-ı şerif sunulurken, bir taraftan da Rumlara da bir başkası verilerek ellerinde bulunan mukaddes yerlerin tasarruf hakkı onaylanıp teyit ediliyordu. M. de Bonnac bu yeni hatt-ı şerif hakkında kendisine bilgi verilmesini istedi ve Rumların Kutsal Mezar üzerinde bir takım iddiaları tekrar ileri sürmelerine yarayacak her şeyin bu hatt-ı şeriften çıkartılmasını talep etti ve bunu da elde etti ²⁷.

Sultanın etrafında bulunan nedimler kendisine, M. de Bonnac'tan muhteşem hediyeler alınabilme ihtimalini hissettirdiler. Bu ümidin suya düşmesi üzerine, veziriazam halkın hissiyatını okşamak maksadıyla, Hristiyan zindanlarında tutuklu bulunan beş yüz Türk esirinin para mukabilinde serbest bırakılmalarını talep etti. Bu arzu olumlu biçimde karşılandı. 1719 senesi Martının son günlerinde yüz elli Müslüman esir Türk yetkililere teslim edildi.

Kudüs'teki inşaat işlerini denetlemeye memur edilen komiserler, Nisan ayının sonlarında İstanbul'dan hareket ettiler. Bununla beraber Fransa elçisi, cereyan etmesi muhtemel hadiselerden dolayı endişe duymaktan geri kalmıyor ve krala yazarak diyor ki: "İşin en güç kısmı -ki bu da Latin rahiplerinin sevk ve idaresidir- henüz duruyor. Sorunlarda onların ihtiyatsızlıkları ve yeteneksizlikleri birbirine eşittir ve tüm bunlar beni korkuya sürüklüyor. Halen bu rahipler iki ateşli ihtirasın tutsağı bulunuyorlar: Güvenliklerini sağlayan askerlerle birlikte iki paşa ve Babiâli'nin dört büyük memurunun bulunmasına rağmen, rahiplerin kendilerini

²⁷ Ekte 4 numaralı belgeye bakınız, s. 193.

kuşattığını iddia ettikleri tehlikenin korkusu, bir taraftan da hasislik onları yiyip bitiriyor. Bir taraftan tamahkârlık diğer taraftan cimrilikle, bu tamirat bahanesiyle otuz seneden fazla zamandır büyük miktarda para topladıktan sonra, şimdi harcamak mecburiyetinde kalacaklarından müteessirdiler. Bundan dolayı onlar, sürekli tamirat konusunu dile getirmek ve öğütlemek, ama bu tamiri hiçbir zaman yaptırmamakla itham edilmek ve böylesine elverişli bir bahaneden mahrum kalmak acısıyla, tehlikede addettikleri hayatlarını koruma kaygısının zihinlerinde kendilerine emanet edilen Kutsal Mezar fikrine üstün geldiğine insanın gerçekten hükmedeceği geliyor. Bu tarzda düşünen muhtelif milliyetteki insanları idare etmek kolay değildir. Ancak sarf ettiğim mesainin Tanrı'nın indinde makbul tutulup ve Tanrının inayetiyle bu mukaddes vazifeyi bir sene bitmeden Majestelerinin himayeleri altında tamamıyla bitirmeyi umut ediyorum”

Latin rahiplerinin hayatları için hissettikleri endişe, M. de Bonnac'ın alaycı biçimde söylediği kadar da hayali değildi. 31 Mayıs 1719'da, Kudüs'te şiddetli bir karışıklık patladı. Asiler, Kutsal Topraklar manastırına hücum ile kapılarını kırmaya çalıştılsa da başaramadılar. Tercümanın evini yağma ettiler. Durumdan haberdar edilen paşa elinde mevcut bulunan kuvvetleri sevk ile elinde kılıç çapulcuların içine atıldı. Bunlardan birkaçını yaralayıp en kızgınlarını yakalayarak hapsedtirdi. Ancak kargaşanın tekrar çıkmasından korkarak, Şam'daki paşaya haber yollayıp yardım istedi. İki gün sonra bu paşa geldi ve askerinin başında Kudüs'e girdi. Bu kargaşanın tahrikçileri olmakla itham ettiği müftü²⁸ ile naki-bü'l-eşrafı²⁹ öncelikle astırmak istediye de araya girip bunların lehinde konuşan Babiâli komiserlerinin rica ve isticramı üzerine bu fıkirden vazgeçerek, Kudüs paşasının hapsedtirdiği serkeşlerden birkaçının başını kestirmekle yetindi. Sonra da Sultan'ın emir ve isteklerinin yerine getirilmesine muhalefet edecek olanların hepsini idam edeceğini ve yeniden bir kargaşa çıktığı haberini alır almaz, tekrar geri geleceğini ilan etti. İhtiyatî bir tedbir olmak üzere, ruhbanların güvenliğini ve inşaat işlerinin icrasını sağlamak üzere şehirde üç yüz kişi bıraktı.

²⁸ İlmiye sınıfının şefi olan bu kişiyi Türkler Kur'anı tefsir eden kimse olarak görürler.....Bu payeyi alanın Türkler nezdinde büyük bir nüfuz ve saygınlığı vardır. *La Cour Othomane*, s. 132.

²⁹ Hz. Muhammed'in soyundan gelenlerin şefine Türkler bu adı verirler. Bu şefin maiyetinde askeri memurlar ve çavuşları vardır. O, emrinde bulunanların yaşamları ve ölümlerine karar verebilir. Gerçekten de bu soya mensup olan hiçbir kimse açıkça idam ettirmek suretiyle öldürülmez ve bu sülâleye saygısızlık etmekten her zaman kaçınırlar. *La Cour Othomane*, s. 141.

Kargaşanın bastırılmasını müteakip, Sultan'ın komiserleri şehrin eşrafı ve devlet memurlarıyla toplantı yaptılar; onların huzurlarında hatt-ı şerif okundu ve hepsi hatt-ı şerifin hükümlerine riayet edeceklerine dair yemin ettiler. Bundan sonra birkaç gün tamamen Kutsal Mezar Kilisesi'nin ziyaretıyla meşgul olunarak, keşifte hazır bulunanların hepsi tarafından imzalanan resmi bir yazı [hüccet] düzenlendi. Bu evrakta Latinlere, Rumlara ve Ermenilere ait olan tüm yerler [yapılar] ayrıldı ve Rumların bir itirazı olmaksızın Kutsal Mezar'ın Latinlere aidiyeti ayrıca belirtildi.

Özel bir ulak ile İstanbul'a gönderilen bu resmi yazı, Babiâli tarafından onaylandı ve tamirat derhal başlatıldı. Çökme tehlikesi arz eden büyük çan kulesinin yarısı indirildi. Kutsal Mezar da kalın kalaslarla desteklenerek her türlü muhtemel kazaya karşı muhafazaya alındı ve Haziran'ın 21'inde kubbenin yıkımına başlandı³⁰.

Padişah Kudüs kilisesinin büyük kubbesinin tamirine başlanmış olduğunu resmen tebliğ etmek üzere bir elçi gönderme isteğini belli etmişti. M. de Bonnac, Sultan'ın bu düşüncesini Veziriazamdan öğrenince, tamirat işlerinin sona ermesine kadar bu elçinin hareketinin ertelenmesini istedi. Sultan'ın krala gösterdiği bunca parlak dostluk nişanelerinden sonra göndereceği elçinin samimiyetle kabul edileceğinden şüphe duyulmamasını beyan ile bu hususta kendisine verilmiş hiçbir emir bulunmadığını anlattı. Veziriazamla görüşmesinin ertesi gününde Bonnac, Babiâli'nin gönderilecek memurun seçimiyle meşgul olduğunu ve fazla önem verilmeyen Kara İnci adında bir kapıcıbaşının³¹ bu görevi ifaya memur edildiğini, İmparator'un elçisi ve Venedik balyozunun yüksek payeli bir zatın görevlendirilmesinden dolayı büyük bir memnuniyetsizlik ve kıskançlık göstermiş olduklarını ve Türk nazırlarının büyük bir kararsızlık içinde bulunduklarını hayretle öğrendi.

Bunun üzerine M. de Bonnac, saraya [XIV. Louis nezdine] gönderilmek üzere orta derecede ehemmiyete haiz birinin Babiâli tarafından elçi seçilmesi ha-

³⁰ Kutsal Mezar Kilisesi'ndeki çalışmalar on bir aylık bir sürede tamamlandı. Tamirata ve Kudüs'te çıkan kargaşaya dair bazı bilgilere : "Patrimonio seraphico di Tierra Santa etc., Dedicado a la Cattolica Majestad de el Rey nuestro senor primero (que dios guarde) escrito par et R. P. Fr. Francisco Jesus Maria de San Juan del Puerto. Madrid 1724, ss. 685-687, rastlanır.

³¹ Kapıcıbaşılar: Sayısı sekize çıkan kapıcıların şefleridir. Elçilerin huzura kabul edildikleri zaman yapıldığı gibi, Büyük Hükümdarı selamlamak üzere huzura çıkacak olanların koltuğuna girip götürmek vazifesi genellikle kapıcıbaşılara verilir. *La Cour Othomane*, s. 40.

linde, onun Fransa'ya gidebilmesi için hiçbir yardımda bulunmayacağını ve ancak seçkin bir şahsiyetin görevlendirilmesi halinde seyahatini kolaylaştırmak için hiçbir şeyi esirgemeyeceğini İbrahim Paşa vasıtasıyla bildirdi.

Veziriazam dikkatini, yirmi sekizinci Yeniçeri Ortasına mensubiyetinden dolayı Yirmi Sekiz lakabıyla tanınan Pasarofça müzakerelerine katılmış bulunan Mehmet Said Efendi'ye çevirdi. 19 Ağustos 1719'da, onun elçilik vazifesine atandığı kamuoyuna ilan edildi; hemen M. de Bonnac'tan ona maiyetiyle birlikte seyahat edebilmesi için bir gemi tedarik etmesi istendi. M. de Bonnac, bu Türk elçilik heyetinin sebep olabileceği sıkıntılar ve sorunlar konusunda önceden uyarıda bulundu. Bu sorunlara Kardinal Dubois'nın dikkatini çekmişti. Ancak bu konulara ilişkin yazmış olduğu mektupların cevabı Mehmet Said Efendi'nin hareketinden sonra gelmişti. Gönderilen Osmanlı elçisinin seyahati ve Fransa'daki günleriyle ilgili olaylar yeterince bilindiğinden, burada tekrar bunlardan bahsetmek gereksizdir. Bu olayları gazeteler en ince ayrıntısına kadar yazdılar. Mehmet Said Efendi, bizzat bu seyahatinden bahseden ve İstanbul'da az çok ilgi gören bir eser kaleme almıştır. Bu eserin çevirisi kralın sekreteri ve doğu dilleri tercümanı M. de Fiennes tarafından yapıldı.³²

³² Osmanlı elçilik heyetine refakat eden Fransa sefareti tercümanı Lenoir, 1721'de yayımladığı İstanbul'un yeni bir tarif ve tasvirini içeren eserinin sonuna Mehmet Efendi'nin seyahatnamesini de eklemiştir. M. de Fiennes'in (1724) çevirisi dışında bu eserin ikinci bir çevirisi Julien Galland tarafından yapılmış ve Paris'te 1757'de şu adla yayımlanmıştır: *Relation de Méhémed Efendy à la Cour de France en 1721, traduite du Turc*. [Mehmed Efendi'nin 1721 Fransa sefaretnamesi-Türkçeden çevrilmiştir] Bu çevirinin 1758'de ikinci baskısı yapıldı. Eserin Türkçe metni Yaşayan Doğu Dilleri Özel Okulu tarafından 1841'de ve Süavi Efendi tarafından da 1876'da İstanbul'da basılıp yayımlandı. Son olarak M. John Seeker, Montpellier'de *Le voyage d'un ministre ottoman, annoté avec des documents inédits* [Bir Osmanlı elçisinin seyyahati- Yayımlanmamış belgelerle notlandırılmış] ismindeki eseri yayımladı. M. d'Aubigny *Revue d'histoire Diplomatique*'te [Diplomasi Tarihi Dergisinde], 1889 yılında Mehmed Said Efendi'nin elçiliği üzerine dikkat çekmiştir. Onun çalışması şu adı taşımaktadır: *Un ambassadeur turc à Paris sous la Régence* [Niyabeti saltanat devrinde Paris'te bir Türk elçisi]. Elçiyi XV. Louis'in huzurunda temsil eden ve üst kısmında Splendor nominis Gallici ve alt kısmında Orator Imperatoris Turcarum MDCGXXI ibarelerini içeren bir madalya bastırıldı. 1721'de Joseph Parrocel kraldan, birisi Türk elçisinin Tuileries bahçesine girişini ve diğeri de aynı elçinin huzura kabulünden sonra dönen köprüden çıkışını temsil eden yirmi iki ayak iki tablo yapması için emir aldı. Cochin, Mehmet Said Efendi'nin kabulünü konu edinen tamamlanmamış bir baskı türü resim bırakmıştır. Elçi ile oğlunun portreleri yapıldı ve Osmanlı elçisinin Paris'e varışı ve Fransa'da ikametini tasvir eden birçok resim çıkartılmıştır.

Mehmet Said Efendi her tarafta büyük bir samimiyet ve en yüksek saygıyla karşılandı. Kral kendisine kıymetli ve nefis hediyeler gönderdi³³. Bununla beraber Versailles kabinesine [görüşmeler sonunda] yaptığı tekliflerin iyi biçimde karşılanmamış olduğu sanılıyor. Onun Veziriazam adına yapması gereken tebligattan hiçbir iz kalmamıştır. Veziriazam Fransa ve İspanya'ya savunma ve işbirliği ittifakı yapılması ve İmparatorluğa karşı çatışmaların yeniden başlatılmasını teklif etmekteydi. Fransız hükümetine gelince, o da kapitülasyonların yenilenmesi ve bazı yeni ticari ayrıcalıkların kendilerine bahşedilmesi talebinde bulunuyordu. Mehmet Said Efendi kendisine gösterilen güzel misafirperverlikten ziyade, yürütmekle görevlendirildiği müzakerelerin çok fazla bir başarıyla neticelenmemiş

³³ Mehmet Said Efendi kraldan değerli ve nefis hediyeler almıştı. Ben bunların listesini ve değerini burada veriyorum:

<i>Kralın elçiye verdiği hediyeler</i>	<i>Lira</i>
Bir elmas kemer tokası	9770
İki büyük Savonnerie halısı	12000
İki küçük Savonnerie halısı	10000
Sırma çiçekli iki top kadife	7000
Bir Turet duvar saati	1500
İki büyük Coletaynası	5600
Bir Colet dolabı	3000
Bir konsol ve bir Cresson masa	4000
Pirabe ve Chateau imalatı iki tüfek	600
Bunların kayış takımı (teçhizatı)	600
Bir çift tabanca	600

<i>Oğluna verdiği hediyeler</i>	
Bir Pernot tüfeği	200
Bunun kayış takımı	1100
Bir Legros tabakası	1000
Bir Gaudran saat	600

<i>Kâhyaya</i>	
Bir Turet duvar saati	1500

<i>Teşrifat ağasına</i>	
Bir altın saat	1100

<i>Tabibe</i>	
Bir altın saat	1000

olmasını hatıratında muhafaza etmişti. Geri dönüş yolculuğunda emrine hazır bulundurulan gemilere kumanda eden Şövalyeler de Canilly ve de Nangis'e en umursamaz bir şekilde davranışlar gösterdi. M. de Bonnac'ın kardinal Dubois'nın dostlarından biri olmadığı dedikodusunu her tarafta yaydı ve İstanbul'a varışında Kral'ın naibine, Toulouse kontuna ve Kardinal Dubois'ya dönüşünü bildirmek için pek sade, kuru ve kaba bir üslup ile yazılmış mektuplar gönderdi.

Veziriazam Almanya ile savaşma düşüncesini yeniden canlandırma fikrinden hiçbir şekilde vaz geçmemiştir ve M. de Bonnac, onun bu düşüncesinden nefret etmesine rağmen, Veziriazam, tercüman Lenoir'ın Mehmet Said Efendi tarafından yapılan teklifi yenilemek üzere 1722 senesi içinde Paris'e gönderilmesini temin etmeyi başardı.

Bu seyahatin amacını gizlemek için, Lenoir'ın Veziriazam tarafından verilen siparişlerle meşgul olmak üzere yola çıktığı söylentisi yayıldı. Paris'ten getirilen hediyelerle ziynet eşyası İmparatorluğun büyük şahsiyetlerinin hırsını ateşlemişti ve Veziriazam gözlük camları, uzun dürbünler [gemici dürbünleri], mikroskoplar, yakıcı aynalar, Mehmet Said Efendi'nin getirmiş olduklarından daha güzel bir çekmece ile konsollar, resimli olmayan Gobelin halıları, balmumundan yapılmış bir kafa anatomisi, kırmızı, sarı ve beyaz papağanlar, katmerli Hollanda sümbülleri, çuhalar, canfesler ve nihayet bin şişe şampanya ve beş yüz şişe Burgonya şarabı sipariş edilmiş, kendisinden bunların getirilmesi talep edilmişti.

Lenoir aynı zamanda Fransa bahçelerinin plan ve çizimlerini de getirecekti. Bir müddet sonra Kâğıthane vadisinde Fransız zevkine uygun köşklerin yükseldiği ve bahçelerin düzenlendiği görüldü. Bu güzel yapılar, 1730'da, III. Ahmet'in tahtına ve M. de Bonnac'ın dostane temaslar geliştirdiği İbrahim Paşa'nın hayatına mal olan isyanda yağma edilip yakıldılar.

M. de Bonnac, Mehmet Said Efendi geri döndükten sonra, iki sene kadar saraydan [hükümetinden] hiçbir talimat alamadı. Kardinal Dubois'nın arada sırada huzuruna kabul ettiği Lenoir, Bonnac'a bu nazır ile yaptığı kısa görüşmelerden edindiği izlenimleri yazıyor, bir taraftan da M. de Bonrepaus'un mevkiini sağlamlaştırmak ve alacağı olan paranın ödenmesini temin için Orléans Dükü nezdinde yaptığı teşebbüsleri bildiriyordu.

M. de Bonnac, Mehmet Said Efendi'nin dönüşünü takip eden iki seneyi, Katoliklerin kurbanı oldukları zulümleri hafifletmeye ve onların menfaatlerini

tatmin edici bazı tavizler elde etmeye adadı. Piskoposlar ve misyonerlerin maruz kaldıkları hakaret ve tecavüzlere ilişkin krala ve Roma hükümetine [Papalığa] bazı şikâyetlerde bulunulmuştu³⁴. Halep ve Şam'da bulunan Cizvitlerin lüzumundan fazla gösterdikleri gayretli faaliyet ve bunlarla Sakız'da bulunan Dominikenler ve Kapüsenler arasında mevcut rekabet bir zulüm boyutuna ulaşmıştı. Bu durumun failleri, Babiâli'nin yüksek memurları nezdinde saygınlığı olan ve onların yanına serbestçe girip çıkan Rumlar ve Ermenilerdi. Veziriazamın damadı kaptan paşa ile birisi Marsilyalı bir dönme olan iki kadırğa kaptanının Sakız'da büyük çıkarları vardı. Burada Hristiyanlar aleyhine oldukça şiddetli bir hareket ortaya çıktı. Ruhbanların durumu Hristiyan âlemine bildirmeleri halinde, bu galeyanın kabahatini Kapüsenler Cizvitlere ve Cizvitler de Kapüsenlere atar korkusuyla, M. de Bonnac bütün gayretini bu meseleyi yatıştırmaya sarf etti. Fakat konsolosluk binasında on bir Kapüsenin bulunduğunu haber alan Veziriazam, bunların buradan çıkartılmasını talep etti ve sadece küçük kilisenin hizmeti için ikisinin bulunmasına izin verdi.

M. de Bonnac'ın rica ve talebi üzerine yazılan fermanla bu izinden hiç bahsedilmemiş, yalnız Büyük Hükümdar'ın tebaasından olan Sakız Katoliklerinin konsolosluk kilisesine asla kabul edilmemeleri şartı koşulmuştu. Latin mezhebinden olan Sakızlıların esasen kendilerine mahsus bir kiliseleri bulunmasından ötürü bu şartın reddini gerektirecek bir yönü yoktu. Bununla beraber bu mecburiyet Kapüsenlerin canını sıktı. Fakat M. de Bonnac, zamanla vaziyetin eski haline geri gelmesinin mümkün olmayabileceğini bunların dikkatine sundu.

El konulan mülklerin iadesi meselesine gelince, müsaderenin yapıldığı tarihten beri yirmi beş sene geçmişti. M. de Bonnac'ın kanaatine göre; eğer Latinler konsolosluk binasının tamamen yıkıldığını ve Katolik cemaatinin yeni baskılara maruz kaldığını görmek istemiyorlarsa, bu mülklerin geri alınması fikrini kesin biçimde terk etmeleri gerekiyordu. Sakız'da tutuklu bulunan piskopos ve eşraf İstanbul hapisanesine sevk edildiler. Reis Efendi, piskopos ve ruhbanlar için M. de Bonnac'ın kefaletini kabul edeceğini vaat etmişti. Fakat bu meseleyle meşgul olan Kaptan Paşa, kırk bin Ecu almak amacıyla tutukluları serbest bırakıp, bunlara kötü davrandıktan sonra söz konusu parayı tahsil etmeye zabitlerinden birisini görevlendirmişti³⁵.

³⁴ Ekte 7 ve 8 numaralı belgelere bakınız.

³⁵ Ekte 6 numaralı belgeye bakınız.

M. de Bonnac'ın saraya göndermiş olduğu Halep konsolosuna ait yazışmaların özetleri, bize Suriye'de misyonerlik yapan ve maalesef aralarında bölünmüş olan farklı tarikatlara bağlı ruhbanların kavgalı rekabetlerini anlatıyor³⁶.

Bu rekabetler Marunî cemaati arasında da derin anlaşmazlıkların çıkmasına yol açmıştır. Fransa'nın Sayda Konsolosu M. de Creseney, Şam Piskoposu Monseigneur Abdallah ile Beyrut Piskoposu Monseigneur Simon'u barıştırmak için kötülüğü ortadan kaldırmayı başardı. Bu anlaşmazlıkları [çıkarları için] kullanmaya kalkışan Rumlar en sert ifadeleri içeren bir ferman elde ettiler ve bu fermalı Halep, Şam ve diğer şehirlerde resmen ilan ettirmişlerdi. Bu fermanda "iblis misali ikiyüzlü ve alçak bazı Frenk papazlarının en melunca maksatlar peşinde vilayetlerde dolaşmakta olduklarını haber aldık. Bunlar Rum ve Ermeni tebaaya saçma inançlarını kabul ettirmeğe çalışıyorlar ve Frenk kötülüğü gibi bulaşıcı olan ikiyüzlü söylemleriyle Rum ve Ermenileri aldatıyor ve eski inançlarını terke ikna ediyorlarmış" deniliyordu. Bu suretle Padişahın tebaasına Katolik dinini kabul etmek, misyonerlere de Rum, Ermeni ve Süryanilerle eğitim-öğretim bahanesiyle her türlü temas ve münasebette bulunma yasaklanmaktaydı. Bundan başka, kendi dinlerini terk edip Katolikliği kabul etmiş bulunan Osmanlı tebaasından kimselelere, eski dinlerine geri dönmeleri emrediliyordu. Bu ölçsüz şiddetli ve ayrılıkçı düşmanca hükümler dolayısıyla misyonerler, bu konunun, M. de Bonnac'ın en gayretli uğraşısı olmasını sağladılar. Dini tarikatların kuvvetli taraftar ve desteğinin bulunduğu saraya gönderdiği yazılarda M. de Bonnac şöyle diyordu: "Elçi kendisini ihtiyat ve tedbirden yoksun olarak yapılan herhangi bir teşebbüse destek olmayacak veya din için göz önünde tutması gereken sağlam avantajlar temininden ziyade, kötü sonuçlar doğurabilecek yersiz, vakitsiz taleplerde bulunmağa sevk etmek isteyenlerin şuursuzca hareketlerini izlemeyecektir. Bütün gayretini ve hatta otoritesini muhtelif tarikatlara mensup ve dolayısıyla farklı önderlere bağlı olan misyonerlerin arasındaki mevcut huzur ve barışın idamesine kullanmalıdır. Her birinin diğerini kendi tarafına ve önderine bağlamak için gösterdiği kıskançlık ve genelde açıkça yaşanan rekabet, onları birbirinden koparıyor ve en azından çalışmalarının semeresini toplamaya engel oluyor. Bu yabancı ve muhtelif tarikatlar Papa tarafından görevlendirildiklerinden, kararlarını aldıklarını dini meclislere çalışmalarının hesabını verirler. Şu hale nazaran kralın İstanbul elçisinin, yalan açıklamalar üzerine, bu dinî meclislerce misyonerler arasında yeniden karışıklık-

³⁶ 7 ve 11 numaralı belgelere bakınız.

lar çıkmasına yol açabilecek kararlar alınmasına engel olabilmesi, dine ve Doğu misyonlarıyla ilgili konular hakkında güvenilir bir yoldan bilgi edinildiğinin bilincinde olduğundan, adı geçen elçinin kralın Roma elçisiyle sürekli haberleşmede bulunması gereklidir”

Bu akıllıca teşvikler ve Suriye’de bulunan memurlarına verdiği talimat ile M. de Bonnac misyonerleri teskin etmeyi başardı ve o sırada İstanbul’da bulunan Kudüs patriğinden Katolikliği yeni kabul etmiş bulunanların eski dinlerine geri dönmelerine ilişkin ferman hükümlerinin en sert haliyle kesinlikle uygulanmayacağı konusunda güvence aldı. Nihayet ruhbanlar ve Latin misyonerlerine daha kuvvetli bir nüfuz icra edebilmek amacıyla Papanın İstanbul’daki temsilcisi olan Monseigneur Gallani’nin vefatı üzerine, bu görevin kralın tebaasından birine verilmesini sağlamayı düşünmüş ve bir dragon bölüğü kumandanlığını ifa ve Piémont ile İtalya’da hizmet etmiş, Saint Dominique tarikatına girmiş bulunan kardeşi Claude Dusson’u tayin ettirmeyi tasarlamıştı. Kardeşinin atanmasının yapılması için Roma’ya yazmış ve bu konuda ısrar da etmişti. Fakat İmanı Yayma Ruhani Meclisi Papa’nın Doğu ülkeleri temsilciliğine İtalya uyruğundan olan bir başpapazı atamada kararlılık göstermişti.

Reisleri Mir Veis’in yönetiminde, Gürcü vali Şahnuvaz’ı öldürdükten sonra, Kandahar eyaletini zapt etmiş olan ve kendilerini itaat altına almak üzere Şah Hüseyin’in gönderdiği kumandanları mağlup eden Afganların isyanından dolayı İran, 1708 senesinden beri pek karışık bir halde bulunmaktaydı. Kandahar emirliğinin bağımsızlığını temin ettikten iki sene sonra, 1715’de, Mir Veis öldü. Geriye iki oğul bırakmıştı, büyük olan Mir Mahmut amcası Mir Abdullah’ın vesayetinde babasının yerine geçmeye davet edildi. İki yıl boyunca iktidarı yönettikten sonra Mir Abdullah yeğeni tarafından katledildi. Safevî hanedanının son hükümdarının yönetiminde İran’ın maruz kaldığı karışıklık ve anarşi, Mir Mahmut’u Kirman’ı işgal etmeye yöneltti. Bu zat zaferden zafere koşarak İsfahan’ı aldı ve Şah Hüseyin’i esir etti. Yedi sene mahpusluktan sonra Şah Hüseyin idam edildi³⁷.

³⁷ Elimizde, Afganlıların fetihlerini çok doğru ve ayrıntılı olarak anlatan eserler var. İsfahan metropoliti Milanolu Papaz Barnabé’nin kâtiplik ve tercümanlığını yapmış bulunan İran misyonerlerinin genel vekili Papaz Judas Thales Kruzinski şahidi olduğu olayları anlatmıştır. İstanbul’a uğradığı sırada ilk defa olarak 1729’da basılan ve şu son senelerde tekrar baskısı yapılan ve ismini Tarihi *seyyah* koyduğu bu olaylardan bahseden Türkçe olarak Veziriazam İbrahim Paşa için bir eser yazmıştır. Bu Türkçe eser Leipzig profesörlerinden J. Christian Clodius tarafından çevirilmiş ve 1731’de bu şehirde şu isimle basılmıştır: *Chronicon peregrinantis seu historia ultimi belli Persarum cum Agbwanis gesti a tempore pri-*

İsfahan'ın zaptından önce Şah Hüseyin, oğlu Tahmasb'ı bir miktar asker toplamak ve Kuzey İran'ın Kürt aşiretlerini yardımına çağırmak üzere Kazvin'e göndermişti. Mir Mahmut, Tahmasb'a karşı kumandanlarından Emanullah Han'ı sevk etti. Bu zat Kum, Kaşan ile yolu üzerinde bulunan bütün şehirleri itaati altına aldı ve bazı askeri birlikleri dağıtıp Kazvin'i ele geçirdi. Ancak Mir Mahmut'un bu zaferlerden duyduğu sevinci, Büyük Petro'nun göndermiş olduğu elçinin gelişi gölgeledi. Bu hükümdar, Mir Mahmut'a İran hükümetinin hakikî şefi sıfatıyla müracaat edip Çin'den gelirken Hivelilerin saldırısına uğrayıp yağmalanan bir Rus kervanı ile Şimahi'nin Lezgiler tarafından yağma ve halkının katledilmesi sırasında kimi Rusların maruz kaldıkları zarar ve ziyanın tazminini talep ediyordu.

Dağıstan'ın sarp kısımlarında sakin bulunan Lezgi aşiretleri İranlıların egemenliğine zorlukla tahammül edebilmekteydiler. Osmanlılar gibi bunlar da mezhep itibarıyla Sünni olduklarından çeşitli defalar Babîâlî'ye müracaatla himaye talebinde bulunmuşlardı. İranlılar camilerini kirletiyor, dinî kitaplarını yakıyor, hocalarına işkenceler yapıyor ve kendilerine her tür baskı ve zulüm yapmaktan geri durmuyorlardı. Şeflerinden birisi olup eski prenslerinin sülâlesine mensubiyet iddiasında bulunan Fetih Ali Han'ın idamı, onların isyan etmelerine neden oldu. Sultan İbrahim ve Davut adlarında iki sergerdenin kumandası altında ovalara yayılıp köyleri ateşe verdiler, ahalisini ve yollarda rastladıkları kimseleri kılıçtan geçirdiler. Şirvan'ın başşehri olan Şimahi oldukça mamur bir kentti. Sahip olduğu zenginlikler Lezgilerin iştah ve arzularını tahrik etmekteydi. Sayıları bin beş yüzü bulmamasına rağmen, 15 Ağustos 1721'de şehrin önüne gelmekte tereddüt etmediler.

Halkının büyük çoğunluğunun Sünni mezhebinden olmasından dolayı, şehrin zaptında kendilerine yardıma bulunacakları ve kolaylık gösterecekleri ümidindeydiler. Fakat belde halkının büyük çoğunluğunun düşmanca niyetini bilen vali Hüseyin Han, kale dışına çıkmaktan sakınarak surlardan savunma yapmakla

mae earum irruptionis usque ad Eschrefum Aghwanum continuata. Papaz Kruzinski 1734'de Lemberg'de Türkiye'nin diplomasi yoluyla İran işlerine yaptığı müdahalenin tarihini şu başlık altında yayımlamıştır; [*Prodromus ad tragicam vertentis belli Persici historiam, seu legationis a Fulgida Porta ad Sophorum Regem Szah Sultan Hussein anno 1720 expeditae autentica relatio*]. Durri efendi *Turcarum Imperatori Achmet III in scripto consignarit. Ex Turcico ad ditis scholiis, latine facto operâ*. P.Kruzinski S.J. Leopoli, in-4. Papas Ducerceau 1728'de La Haye'de yazma hatıratattan oluşan *Histoire de la dernière révolution de Perse* (Son İran'ıhtilâli tarihi) adında bir eser yayımlamıştır. Ve nihayet Hanway (*Historical account of the British trade over the Caspian sea*) isimindeki eserinden sonra *The revolutions of Persia containing the reign of Shah Sultan Hussein, the invasion of the Afghans and the reign of the Sultan Mir Maghmoud and his successor Sultan Ashbreff*, Londres, 1754 adındaki eseri bastırmıştır.

yetindi. Yirmi beş gün devam eden bir direnişten sonra teslim olmak zorunda kaldı. Gerek kendisi gerekse oğlu, gömmüş olduklarını zanneyledikleri hazinelerinin yerini söyletirmek için en ağır işkencelere maruz bırakıldı. Cesetleri köpeklerle yemlik olarak atıldı ve beldenin Şii halkından dört bin kişi kılıçtan geçirildi. Diğerleri geceleyin kaçarak canlarını kurtardılar. Galiplerin eline geçen kadınlarla çocuklar esir edilip satıldılar. Şimahi'de bir miktar Ermeni, Yahudi ve Hintli bulunduğu gibi ticaret için yerleşmiş küçük bir Rus kolonisi de vardı. Bütün bu yabancıların servetleri ellerinden alındığı gibi, bilhassa Yevreinef adındaki bir Rus taciri on iki bin liraya ulaşan bir zarara maruz kaldı. Şimahi'nin zaptından sonra, Lezgiler Şirvan'a yayıldılar, Davut Bey kumandasında Kura nehrini geçip Revan Hanı'nı yendiler, ordugâhını yağmaladılar ve onu sığınmak zorunda bıraktıkları Gence'de kuşatma altına aldılar. Bunların etrafa saldıkları korku ve dehşet o derece büyüktü ki, Hazar Denizi sahiline sınırı olan eyaletlerin halkı Çar'a müracaatla onun himayesini istirham etmişlerdi.

Gönderdiği temsilciye, Mir Mahmut'un, Hiveliler ve Lezgiler üzerinde hükmedebilme gücünün kalmadığı cevabını vermesiyle Deli Petro tebaasına verilen zarar ve hakaretin intikamını bizzat almayı kararlaştırdı. 1722 Mayıs'ında Moskova'dan Volga'ya inip 4 Temmuz'da Astrahan'a ulaşan bir kolordu topladı. Bir ay sonra Çar, Dağıstan'ı istila etti ve yürüyüşüne karşı mukavemet göstermek isteyen çeteleri mağlup ederek, 30 Ağustos'ta anahtarları bizzat valisi tarafından teslim edilen Derbend'e girdi. Burada Albay Yonger'in kumandasında iki bin kişilik bir muhafız kuvveti bıraktıktan sonra, Bakü'yü işgal etti ve Şirvan ile Gilan'a bir miktar askeri birlikler sevk etti. Erzak tedariki konusundaki zorluklar, iklimin vahameti, Rus birliklerini hırpalayan dağlıların düşmanca hareketleri ve nihayet sahillere atılan çeşitli gemilerin kaybedilmesi, Çar'ı ülkesine geri dönmek zorunda bıraktı ve 5 Ekim 1724'te Astrahan'a dönmek üzere kadirgasına bindi.

Dağıstan'ın istilasının İstanbul'da yarattığı üzüntü ve heyecan çok derin ve büyük oldu. Ulemanın, İranlıların sapkınlığına karşı geliştirdikleri şiddetli bir polemik, veziriazamı kamuoyunu az çok tatmin etmeye zorluyordu. Derviş Mehmet Ağa adındaki bir subay, Şirvan valiliği beratını Davut Bey'e götürmeye ve yeni makamının sembol ve nişanlarını kendisine sunmaya memur edildi. Kars valisine Şirvan'a girme ve burayı idaresine alma görevi verildi, Trabzon valisiye Bakü'yü tekrar fethetmekle görevlendirildi. Erzurum Paşası da Tiflis üzerine yürümek görevini aldı.

Rusya ile Babiâli arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlıyordu ve iki devlet arasında ilişkilerin kopmasından korkuluyordu.

Esasında Veziriazam bunu hiç arzu etmiyordu ve Deli Petro da Dağıstan'da ordusunun verdiği zayıttan sonra barışın devamını istiyordu. Kamuoyundaki galeyanı yatıştırmak için Lezgilerin davalarını müdafaa ve lehlerinde çözümünü sağlamak, Derbend ve Bakü'nün ele geçirilmesi ve Gürcülerle Ermenilere tekrar dönüp düşmanlarını cezalandırma vaadinde bulunmuş olan Çar'dan ileride yapacağı projeler hakkında izahat istemek üzere Veziriazam, Padişahın mabeyincilerinden Nişli Mehmet Ağa adında birini Moskova'ya gönderdi. Diğer taraftan şansölye Golofkine, Çar'ın barışı temin konusundaki duyguları hakkında M. de Campredon'a güvence veriyordu ve eğer kralın İstanbul elçisi Babiâli ile hükümeti arasında çıkmış bulunan sorunların çözümü konusunda arabuluculukta bulunmayı kabul edecek olursa, Çar'ın son derece memnuniyet duyacağını beyan ediyordu.

Bu gelişmelerin yaşanması, Hollanda hükümeti nezdinde elçi Prens Kurakine'in Fransa ile Rusya'nın ittifakı ve Lehistan krallığına getirilecek olan bir Fransız prensiyle Çar'ın kızlarından birisinin evlenmesi teklifi için Paris'e geldiği bir zamana denk geldi. Kardinal Dubois, M. de Campredon'un ilettiği müzakere önerilerine 15 Ocak 1723'te şu şekilde bir cevap verdi: "Çar'ın nazırlarına İstanbul'dan ulaşan görüşler üzerine yazılan iki mektubunuzun içerdiği mevzular bu hükümdarın Türklerle bozuşmaktan sakınma niyetinde samimi bulunduğuna şüphe bırakmayacak mahiyette görünüyor. Ve aynı zamanda bu nazırların, efendilerinin artık bundan sonra Baltık Denizi üzerindeki yerleşimini geliştirme ve Avrupa'da itibar ve nüfuzunu güçlendirmeye gayret edeceğine dair verdikleri teminatı teyit ediyor. Çar'ın bu niyetinin doğruluğu anlaşılırsa, Viyana hükümeti vasıtasıyla, İstanbul'da ve Lehistan'da çıkarları aleyhine cereyan eden gelişmelerden haberdar bulunduğuna hüküm olunabilir. Genç Prens Kourakine'in hükümetinden, yani anlaşıldığına göre, temasta bulunduğu nazırlardan ve özellikle Şansölye Golofkine'den İstanbul'da Çar ve Babiâli arasında ilişkilerin kesilmesine engel olmak için arabuluculuğa devamını ve hatta çabalarına rağmen şartların savaşa yol açacağı görüldüğü takdirde kralın müdahalede bulunmasını teklif etmesi konusunda Hükümet Naibi hazretlerinden ricada bulunmak için emir almış olduğunu son söz olarak bana söylediğini bu münasebetle size bildirmek lüzumunu hissediyorum. Hükümet Naibi, Babiâli ve Çar arasında var olan iyi ilişkilerin yeniden idamesine yardım için elinden geleni yapması ve bu iki devletin savaşa girmeleri için diğer devletlerin başvurdıkları vasıtaların etkisini yok etmeye çaba göstermesi konusunda M. de Bonnac'a daha önce verdik-

leri emirleri yenilemek için ısrar edilmesini beklemedi. Çarın amaçlarına uygun düşen her şeyi önlemeyi ve sağlamayı daima göz önünde bulunduran Hükümet Naibi Hazretleri'nin bu yönden bu güne kadar yapabildikleri bunlardan ibarettir. "Birkaç gün sonra Kardinal M. de Campredon'a gönderdiği mektupta şunları da yazıyordu: "Gerçekten de öyle zannediyorum ki eğer Türkler Çar'la savaşmaktan vaz geçirilmek isteniyorsa Çar'ın Hazar Denizi üzerine yeni bir ordu sevk etmemesi lazımdır. Çünkü Babiâli'yi telaşa düşüren, Rusların bu taraflarda yaptığı ilerlemeleridir. Çar kendi tecrübesinden ötürü, henüz yapmış olduğu seferde birliklerinin neler çektiğini ve neleri kaybettiklerini bilir"

M. de Bonnac, Türkiye ile Rusya arasında savaşın çıkmamasının Fransa'nın çıkarına olduğuna inanıyordu. Bundan dolayı, M. de Campredon'un kendisine Çar ile nazırlarının düşünce ve duygularını bildiren mektubun içeriğinden genel hatlarıyla Babiâli baş tercümanı Gregorio Ghika'ya bahsetmek lüzumunu hissetti. Veziriazam, Çar tarafından yapılan barışı ve müzakere teklifini Sultan'ın çok olumlu karşıladığını ve bu talep ile kralın Babiâli'ye karşı beslediği gerçek dostluk hislerini ortaya koyduğunu ve Çar'ın, var olan somut şüpheleri dağıtmak ve yeni bir takım teşebbüslerin tahrik edilebileceği hasedi önlemek için bundan daha iyi bir yol bulamayacağını elçiye cevaben bildirdi. Sonuç itibarıyla Veziriazam, bu meselede arabuluculuğunu Padişahın pek büyük bir memnuniyet ve mutlulukla karşılayacağından kralı temin etmesini Fransa elçisinden rica etti.

İran'ı alt üst eden ihtilâllerde, Fransa'nın doğrudan doğruya hemen hiçbir çıkarı yok gibiydi. Fransa, Mir Mahmut egemenliğini kurmayı başardığı takdirde, Türklerin onunla müzakereye girip anlaşmalarını ve bu taraflarda kuvvetlerini meşgul edecek ve kendilerine devasa harcamalar gerektirecek çatışmalara girişmekten sakınmalarını arzu etmekteydi.

Kardinal Dubois, M. de Campredon'a, 5 Mart 1723 tarihinde, şunları yazıyordu: "Babiâli'nin amaçlarını ve Türklerin endişelerini gidermek için, Çar tarafından yapılmasına lüzum gördüğü hususlara dair M. de Bonnac size bilgiler vermiş olduğuna göre artık bundan sonra kendisi kralın arabuluculuğunu işlevsel bir hale getirmek Çar'ın tavrına bağlı bir meseledir. Fakat Çar neye karar verirse versin, sizin bilhassa dikkat etmeniz gereken konu, Ruslar yeniden savaş hazırlıkları yapmak için zaman kazanmak niyetindeyseler, bunların barış isteklerinden bahisle teminat veren kralın Babiâli nezdindeki elçisini, Türklere kendilerinin kötüye kullanıldığı eleştirisine maruz bırakmamanızdır. Bu hususta yapacağı teşebb-

büsleri düzenlemeye yarayacak her şeyi, mahallinde bulunmanız dolayısıyla, M. de Bonnac'a bildirmek size düşen bir sorumluluktur"

Veziriazam ve Çar, aralarında uzlaşmayı sağlamak ve ilişkilerin kesilmesi tehlikesini bertaraf etmek için M. de Bonnac'ın arabuluculuk yapmasını istediler. M. de Bonnac'ın hiçbir emir almamasına ve kral adına, kendisine sadece ileride bilgi vermesine rağmen iki toplantı yapıldı. Kral adına yapılan açıklamada deniliyordu ki: "Kral, Babiâli nezdindeki elçisine, sadece ilgili tarafları uzlaştırmak ve karşılıklı memnuniyetlerini temine çalışma emrinin verildiğini tarafların bilmesini ve buna kani olmalarını istiyor. Aynı zamanda kral, elçisinin bu meseledeki arabuluculuğunun Türklerin ve Rusların yaptıkları talep ve ricalarının bir neticesi olduğuna ve başkaca verilmiş bir emirden kaynaklanan bir girişim olmadığına İstanbul'da bulunan Avrupa devletleri elçilerinin inanmalarını arzu ediyor. Hiçbir biçimde değiştirilmeyecek bir şey varsa o da bu müzakerelerde kralın çıkarları ve tasavvurlarıdır. Bu menfaatler Osmanlı İmparatorluğu kuvvetleriyle Çar kuvvetlerinin, birinin diğerine karşı gelmemesiydi, bu iki devlet de [çatışma] niyetlerinden vaz geçmeliydi, Avrupa'da huzurun bozulması en fazla korkulan durumdu. Padişahın, İran tarafındaki sınırını genişletmeyi önemli bir mesele haline koyup, bütün kuvvetlerini o tarafa sevk etmesine engel olmak gerekir. Çünkü eğer Türkler Asya'da, muhafazası pek şüpheli bulunan, bazı fetihler gerçekleştirme sevdasına kapılacak olurlarsa, o zaman İmparator onlara girişim ve niyetleriyle Avrupa barışına zarar vereceklerinden en az kuşku duyulanlar olarak bakmaz. Bu şekilde olmasa bile en azından bu barışın güçlendirilmesi için sarf edilecek çabayı zorlaştırmaya çalışır. Kısaca, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'ya hiçbir zaman zararı dokunamayacağı muhakkaktır. Tam tersine Osmanlı gücünün İmparator için bir korku ve endişe kaynağı olduğu şüphesiz ise, sonuçta kralın Babiâli nezdindeki elçisinin başlıca dikkat ve özeni Padişah'ın Avusturya hanedanını Türklerin taarruz ve hücumuna uğrama korkusundan kurtaracak veya onlara önemsiz bir kuvvet nazarıyla baktıracak bir takım kararlar almasına [veya maceralara atılmasına] engel olmaya vermelidir. Babiâli nazırlarının, kralı yeniden savaşı başlatmak için yapabilmeleri muhtemel baskı içeren teklifleri önlemeye veya bertaraf etmeye çalışmalıdır. 1722 yılı ortasında, Tercüman Lenoir'ın İstanbul'dan Fransa'ya seyahatinin amacı da bu türden bir tasarıya dayanıyordu. Bu seyahate M. de Bonnac, Veziriazamı kırmamak için mecburen onay vermişti. Buna benzer tekliflere ne kadar ölçülü olursa olsun bir cevap vermek mecburiyetinden kurtulmak içindir ki bu tercümanın geri gönderilmesi düşünülmüdü"

M. de Bonnac, ancak Çar ve Sultan'ın barış isteme niyetlerinden emin olduktan sonradır ki Türk temsilcileri ve Rus Temsilci [maslahatgüzarı] arasında yapılan toplantılarda bu arabuluculuğu ve teşebbüsünün hükümetinden aldığı bir emrin neticesinden ziyade ilgili tarafların müracaatlarının bir sonucu olduğunu ifade ederek, yapılan talepleri üzerine toplantılara katılmaya karar verdi. M. Nepluyof'un tereddütleri ve Türk temsilcilerin talepleri yüzünden çeşitli defalar kesintiye uğrayan bu çetin müzakere temasını M. de Bonnac bütün ayrıntılarıyla yazmıştır. Onun yazdıklarını büyük bir dikkatle okumak gerekecektir, zira doğu [Osmanlı] diplomasisinin müzakere esnasında kullandığı çeşitli yöntemleri ve Fransa elçisinin müzakerelerin başarıyla neticelenmesini engelleyebilecek olan güçlükleri bertaraf etmek için güzel çabaları, bu yazdıkları, açık bir biçimde ortaya koymaktadır³⁸. Gerçekten de bu yazılanlardan M. de Bonnac'ın yazdıklarından başka, Osmanlı memurlarının diplomasi işlerini ne tarzda idare ettiklerini ve bugün de idare etmekte olduklarına dair daha yararlı ve daha net bir fikir verecek bir şey olamaz. Asya'daki Türk ve Rus topraklarının sınırlarını belirleme antlaşması 8 Temmuz 1724'te imzalandı³⁹. Bu antlaşmanın yapılmasının coşkusu içerisinde Veziriazam, M. de Bonnac'a Fransa ile Rusya'nın dostlarına dost ve düşmanlarına düşman olmak için Osmanlı İmparatorluğu ile bir ittifak oluşturmak istedikleri takdirde Babıâli'nin bu birliğin esaslarını kurmaya hazır bulunduğunu ve bu ittifak oluşturulursa dünyada bu müttefikler karşısında titremeyecek bir hükümdar kalmayacağını beyan etti.

Antlaşmanın 16 Temmuz'da teati edilmesi kararı alındı ve az çok bir gösterişle teati yapıldı. Elçinin emrine, kendisi ve maiyetini Veziriazamın konağına taşımak üzere süslü koşum takımları olan otuz beş at tahsis edildi. On beş at da Rus Temsilci'ye gönderildi. Attan inip ayağını yere bastığı zaman M. de Bonnac'a bir samur kürk giydirildi. Bu, o tarihe kadar imparatorun olağanüstü elçilerine münhasır olup kralın elçilerinin çeşitli defalar talep ve ricalarına rağmen elde edemedikleri özel bir lütuf idi. Çar adına Padişaha takdim edilmek üzere M. Nepluyof siyah bir tilki kürkü sundu. Antlaşmanın mutlu biçimde akdedilmesinden dolayı

³⁸ M. de Bonnac'ın ekte bulunan zabıtname ve mektuplarınıabakınız. Belge 12 ve 30.

³⁹ Türkçe metni Çelebiza Asım'ın resmî tarihine konulmuştur. Hanway Londra'da 1754'te *matbu Revolutions of Persia* adındaki eserinin ikinci cildinin 215-218. sayfalarında bu antlaşmanın içerdiği maddeleri özetlemiştir. Schoel ise *Histoire abrégée des traités de paix* isimli eserinde bu maddelerin çok sağlıklı olmayan bir çevirisini yapmıştır, cilt 14, ss. 211-303. Görüşmelere ilişkin bilgiler ve antlaşmanın metni, imparatorun maslahatgüzarı Dirling tarafından Viyana'ya gönderilmiştir. Bunlar Saray arşivinde saklanmaktadır.

memnuniyetin ifade edilmesini müteakip M. de Bonnac, Hacı Mustafa ile Reis Efendi Mehmet Efendinin huzurlarında, Rus Temsilci'nin hazırlamış olduğu antlaşma metnini Veziriazam'a ve Türklerin hazırlamış olduklarını da adı geçen temsilciye teslim etti⁴⁰.

Aynı gün M. Nepluyof, elçinin nezdine giderek arabuluculuk görevinde bulunmaklütfundan dolayı teşekkür edip kendisini Çar adına ziyaret etti. Ertesi günü de elçi, M. Nepluyof'a iade-i ziyarette bulundu. Bu münasebetle merasim yapıldı. Görüşmeler esnasında bir kesintiye meydan vermemek için M. de Bonnac'ın harcadığı çabalardan dolayı Büyük Petro duyduğu memnuniyeti ifade etmişti⁴¹. Bu memnuniyetin bir göstergesi olarak kendisine bir süre sonra St-Andre nişanını tevcih etti. Bir taraftan da M. de Morville, Bonnac'a Bourbon Dük'ü ve Kralın meclisinin tebriklerini sundu. Fransa'ya dönüşünden sonra M. de Bonnac, kraldan *Cordon bleu* nişanıyla ödüllendirileceğini müjdeleyen aşağıdaki mektubu aldı:

“Sayın Marki de Bonnac, size bu mektubu, başlıca Avrupa devletleriyle yaptığınız muhtelif müzakereleri çokça tatmin edici hizmetler ve son olarak Babiâli nezdindeki elçim sıfatıyla ve emirlerime gereğince müzakere ettiğiniz önemli meseleler arasında Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi'nin tamirini sağlamanız ve Padişah'la Çar arasında bir antlaşmanın arabuluculuğunuz sayesinde yapılmış olması hususlarında gerçekleştirmiş olduğunuz hizmetten dolayı pek memnun kalarak yapacağım ilk atamada size de St-Esprit nişanımdan bir kıtasını bahşetme kararı aldığımı beyan için yazıyorum. Mektubu bu konuda kararlı isteğimin bir kanıtı olarak muhafaza edebilirsiniz. Sayın M. de Bonnac, Tanrı'nın size yardımcı olmasını ve onun kutsal himayesinde bulunmanızı diliyorum.

Fontainebleau, 2 Kasım 1726
Louis

Rusya ile olabilecek herhangi bir bozuşma, Osmanlı İmparatorluğu'na ağır biçimde zarar verecek ve [Osmanlı'yı] ciddi tehlikelere açık hale getirecekti. Bu tehlikenin önlendiğini görmenin coşkusunu Sultan ve Veziriazamı en derinden yaşadılar. Fransa elçisi bundan faydalanarak Sakız konsolosu ile Kapüsenler aleyhine çıkartılan fermanın, bu şehir mahkemesi defterlerinden bu tarikata bağlı ruhbanların konsoloshane kilisesini kullanmamalarını öngören hükmünü kaldırtmayı ba-

⁴⁰ Bu münasebetle M. de Bonnac tarafından söylenen nutuk ekte bulunmaktadır. Belge 31.

⁴¹ Ekler belge 24.

şardı. Ayrıca Babiâli'den Santorini, Naksos, Sifanes ve Mikonos adalarında oturan Katoliklerin çıkarlarını korumak için konsolosluklar kurulması iznini aldı⁴².

Yazları Büyüka'da ikamet ettiği ev hakkında Padişah'ın M. de Bonnac'a bahsettiği mutluluk burada ayrıntısıyla anlatılacak derecede öneme sahip değildir.

M. de Bonnac'ın İstanbul'da meşgul olduğu son mesele, yirmi senelik bir anlaşma yapılması ve Malta şövalyeleri büyük üstadının Türk ve Hristiyan esirlerin satın alınması hakkında yaptığı teklif oldu. Tarikatın taleplerinin desteklenmesi için Versailles kabinesi fazla bir heyecan göstermedi ve Babiâli'nin de düzenlediği bir projeyi geri çekmesi müzakerelerin sonuçsuz kalmasına yol açtı. M. de Cannillac'ın vefatı üzerine boşalan devlet şurası kılıklı üyeliğine atanmasını M. de Bonnac 1721'de talep ve rica etmişti. 1722'de de Fransa'ya geri dönmesine izin verilmesini istemişti. Bu izin kendisine iki sene sonra verildi. Kral onun yerine 12 Eylül 1724'te İstanbul'a ulaşan Kont d'Andrezel'i tayin etti⁴³.

M. de Bonnac, devir teslim işlemini yaptıktan sonra 18 Eylül'de Kont'u Veziriazama takdim etti. On dört gün sonra da veda ziyareti için Padişah'ın huzuruna kabul olundu. Bu hükümdar kendisine çok büyük iltifatlar ettikten sonra, yaptığı hizmetlerden dolayı teşekkürlerini beyan ve memleketi terk etmesinden dolayı üzüntülerini ifade etti. İçi samur kaplamalı sırmalı bir kaftan giydirdikten sonra, M. de Bonnac'ın çocuklarını çağırtıtırıp onları iltifatlarla karşıladı. Babiâli'nin baş tercümanı Gregorio Ghika da bu esnada hazır bulunmaktaydı. M. de Bonnac, bu tercümanın yaptığı hizmetlerden övgüyle bahsetti. Versailles kabinesi adı geçene yıllık üç bin liralık bir ikramiye tahsis edilmek suretiyle taltif edilmesini uygun buldu. Bir müddet sonra Gregorio Ghika, Eflâk beyliğine tayin edildi. Bu terfi de Fransa sefaretinin de etkisi olmuştur.

İstanbul'da bulunduğu müddetçe M. de Bonnac bütün gayretlerini Fransa ve Rusya arasında sıkı bir birlikteliğin teminine sarf etti. Düşüncelerdeki farklar, dini çıkarlardaki rekabet antlaşmanın devamını oldukça zorlaştırmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğü ve sınırlarının değişmezliği, Fransa tarafından birinci derecedeki çıkarı kabul edilirken, Rusya bu imparatorluğu sarsmak ve zayıf-

⁴² Ekler belge 34 ve 35.

⁴³ Kral, M. de Bonnac'ın başarıyla neticelenen arabuluculuğu ve Türkiye, Rusya ve İran sınırlarının belirlenmesi münasebetiyle ayrı ayrı birer madalya bastırıldı.

latmak için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu. Bundan ötürü Rusya ile anlaşma, Doğu'da her zaman için çok kısa bir süreliğine geçerli olabiliyordu.

Deli Petro'nun ölümü, M. de Bonnac'ın akdedilmesi için başarılı çabalar harcadığı anlaşmanın uygulanmasını engelledi. Schleswig işleriyle meşgul olan İmparatoriçe Katerina, ordusunun ölümcül bir iklim dolayısıyla uğradığı kayıplar yüzünden Hazar Denizi sahilinde bulunan İran vilayetlerini tahliye ettirdi. Türkiye başta bütün fetihlerini korudu, fakat altı sene sonra (24 Ağustos 1930) İran'a savaş ilan etmesi üzerine Hemadan, Kirmanşah ve Tebriz'i sırasıyla kaybetti. Bu bozgunlar, Sultan Ahmet'in tahtına ve M. de Bonnac'ın son derece iyi münasebetler geliştirdiği Veziriazam İbrahim Paşa'nın hayatına mal olan ihtilâlin çıkmasını tahrik etti.

M. de Bonnac'ın İstanbul'da geçirdiği yıllar, meslek hayatının en parlak devresini oluşturur. Kendisinin Toulon'dan geçişinden sonra, Toulon belediye binasına yerleştirilen kitabede onun dini, diplomatik ve ticari sorunlarda elde ettiği başarılar özetlenmektedir:

Joanni Ludovico Dusson
 Marchioni de Bonnac
 Agminis ductori
 LudovicoXV Bizanti legato
 Religione et commercio protectis
 Instauratae sancti sepulcri fornicis
 Per oratorem Mehmed Efendi
 Regr certiore facto
 Novis honoribus a turcarum
 Et Russiae imperatoribus ornato
 Legatione novem armorum
 Feliciter peracta
 Consules et civitas tolonensis
 Poni C.C.
 Anno M.DCC.XXV.

[XV. Louis'nin Byzantium elçisi, din ve ticaretimizin hamisi, Mehmet Efendinin sözü üzerine Kutsal Mezar'ın kubbesini tamir ettirmiş, Türkler tarafından yeni onur ve unvanlarla şerefendirilmiş, Rusya'nın imparatorlarına dokuz yıl boyunca temsilcilik görevine getirilerek memnuniyetle hizmet etmiş, Marki de Bonnac, sürünün çobanı, Johannes Ludovic Dusson'a Toulon halkı ve konsülleri bu anıtı 1725 senesinde dikti]

XVI ve XVII. yüzyıllarda Türkiye'de Fransa'nın temsilcilik işlerini yönetmiş olan bütün selefleri gibi M. de Bonnac da, kralın kütüphanesinin çıkarlarını hiç ihmal etmedi ve o tarihlerde tehlikeli olan Doğu seyahatine sorunlu çıkanlara, bu hususta yardımda bulundu.

Kraliyet Kütüphanesi amiri Rahip Bingon'a yazdığı iki mektupta bu konuya ilişkin kanıt buluyoruz.

İstanbul, 30 Eylül 1720

Yazmakla beni onurlandırdığınız 10 Mayıs tarihli mektubunuzu aldım. Eğer kabul buyursanız, İstanbul'da size kütüphaneci yardımcılığı yapmak isterim. Bu vazifeyi sizi memnun edecek derecede yapabilirsem, bununla elçilik yapmaktan daha fazla gurur duyacağım. İşe burada bulunan Ermeni patriğinden kiliselerinde icra olunan dini ayin ve usule ilişkin eserleri istemekle başladım. Size kendisinin imzasını ve imzasının elçilik kançılıyalığı tarafından doğruluk onayını taşıyan iki kitap gönderiyorum. Yalnız buradan gönderdiğim kitaplarla yetinmeyeceğim. Ermenilerin S. Basile'in dua kitabı dedikleri özel dua kitabının bulunduğu Eçmiyadzin ve Kudüs'ten de kitaplar getirteceğim.

El yazmalarına gelince, size bu hususta aynı şekilde hizmet edip edemeyeceğimi bilemiyorum. Eflâk beyini onurlandırdığınız eserden⁴⁴ bana bir nüsha ulaştı, onu size gönderiyorum. Bu, Boèce'in Planude tarafından yapılmış Rumca bir çevirisidir⁴⁵. Eseri size Büyük Hükümdarın elçisinin maiyetinde gönderdiğim tercüman Lenoir takdim edecektir. Bu elçi -ki size Türk zekâ, terbiye ve nezaketi hakkında fena bir fikir vermeyecektir- edebiyat ve bilime çok düşkün bir adamdır.

⁴⁴ Rahip Bignon Eflâk beyi Nicolas, Alexandre Mavrocodato'ya, *Bizantine du Louvre* adlı eserin cildi üzerinde kralın arması bulunan bir nüshasını göndermişti.

⁴⁵ XIV. yüzyılda kopya edilmiş olan bu 31 küçük yapraktan ibaret elyazısı Paris Bibliothèque Nationale'de 1922 numarada kayıtlı olup Boèce'in felsefesinin tesellisi sözleriyle Caton'un ahlaki beyitlerinin Planude tarafından yapılan Rumca çevirisini içermektedir.

Beraberinde birçok kitaplar götürüyor. Dönüşünde bunları geri getiremememe tehlikesine maruz kalabileceğini kendisine ikaz ile onlara el koyacakların başında sizin geldiğinizi söylemeye cüret ettim efendim.

Dusson de Bonnac

Marki de Bonnac'tan Rahip Bignon'a

İstanbul 22 Şubat 1723

Paul Lucas'a vermiş olduğunuz vazifeyle, sizin, [daha önceki] krallarımızın daima himaye ettikleri bilimlerin çoğalmasına katkı sağlayacak her türlü araştırmaları yapmanın zevkini kralımıza aşılamış olduğunuzu gördüm. Son derece övgüye değer bu amacınızı takdire şayan buluyorum. Size Paul Lucas'ın yerine bu görevi yapmak için daha yetenekli ve hiç olmazsa daha genç ve aktif bir şahsı önererek amacınıza yardımcı olmak için gösterdiğim hırsı kınamayacağınızı ümit ederim. Bu kişi on seneden beri doğuda bulunan ve benim kâtipliğimi yapan Mariane'dır. Kendini eski eserleri araştırmaya vermiş ve bu konuda kendini çok geliştirmiştir. Şimdi ise kendisi kralın, Şirvan eyaletinin Ruslar ve Türkler arasında paylaşımında arabulucu görevini yapması için atama lütfunda bulunduğu akrabamdan M. Dusson d'Alion'un maiyetine vermiş olmamdan ötürü, gelişimini daha da ilerletmek için çok güzel bir fırsatı elde etmiş bulunuyor..... Kralın kütüphanesine veya madalyalar, kabartmalı taşlar ve eski eser dairesine konmaya layık ne bulursa toplanması için kendisine yazılı bir emir verdim.

Dusson de Bonnac

İstanbul'dan geri döndükten sonra, M. de Bonnac uzun süre dinlenmenin tadına varamadı. 1727 yılının başında İsviçre hükümeti nezdinde Marki d'Avaray'ın yerini almaya davet edildi. M. d'Avaray görevini bırakmış ve makamını vekâleten çalışmak üzere, [önceleri] M. de Puy sieux ve M. du Luc'ün emirleri altında başkâtiplikte bulunmuş olan M. de la Martinière'e bırakmıştı⁴⁶. XVI. yüzyılın başından beri Fransa, İsviçre ve Osmanlı İmparatorluğu ile bir ittifak yapmayı birinci

⁴⁶ Laurent Corentin de la Martinière İsviçre'de çeşitli defalar maslahatgüzarlık görevini yapmıştır. 1731 senesi Kasım ortasında, M. de Bonnac'ın gözü önünde kalp krizinden öldü. Ve ölümü M. de Bonnac'ı çok üzdü. 26 Kasım tarihli yazısında M. de Bonnac : "Amcam müteveffa M. de Bonrepas kalp krizinden vefat etti. M. de la Martinière'inde aynı suretle vefatı benim için ihtar olsa gerektir."

dereceden çıkarı olarak görmekteydi. Brantôme bize “bir gün ordu komutanının dünyada Fransa krallarının hiçbir şeye mukabil asla değişmemesi ve gözden çıkar-maması gereken iki ittifak ve dostluk vardır ki bunlardan birisi İsviçre ve diğeri de Osmanlı ittifakıdır, dediğini işittim” diyor. Şu halde demek ki İsviçre ve Osmanlı hükümetleri nezdlerinde bulunan Fransa elçileri, XVI. yüzyıldan beri en önemli ve en fazla tahsisat ayrılan birer memuriyet addediliyordu. Bu memuriyetlerin her ikisi de yaptığı hizmetlerin bir ödülü olarak ve krala iyilik ve mutluluğunu dile-yerek servetinin azlığını anlatmış olmasından dolayı M. de Bonnac’a verilmişti.

I. François’nın hükümdarlığından beri Fransa monarşisi, İsviçre kantonla-rıyla son derece dostane ilişkiler geliştirmişti. İsviçreliiler bizim batı sınırlarımızı koruyor ve bize cesur ve sadakatlerinden şüphe duyulmayan askerler veriyorlardı.

Marignan muharebesini müteakip, I. François, 1516’da, İsviçreliilerle ebedi bir barış anlaşması yaparak, adı geçen savaşın tazminatı olarak yedi yüz bin Ecu ödenmesini ve müttefiklerinin her birine dağıtılmak üzere on üç kantondan her birisine iki bin liralık tahsisat vermeyi de taahhüt etmişti. Demek ki şu halde 1516 anlaşmasının hükümlerine riayet ettikleri ve İsviçreliiler kralla yapılan barışı koru-dukları müddetçe, Fransız hazinesi federalilere [İsviçreliilere] her sene söz verilen meblağı ödemek zorunda kalıyordu. Bu hüküm 1521’de imzalanan ebedi ittifak anlaşmasına da konuldu. Ancak bu maddenin anlaşmaya yazılması sırasında her bir kantona verilen tahsisatın biner lira artırılması şartı da kondu. Bu durumda da İsviçreliiler, ittifak tahsisatı olarak üç bin liranın yanında her bir kantona da-ğıtılmak üzere aynı miktarda bir meblağ daha aldılar. Kral tarafından yapılan bu taahhüt daha sonraki ve özellikle 1602 ve 1663 anlaşmalarında yenilendi. 1602’de İsviçre’ye giden Mareşal de Biron iç savaş dolayısıyla ödenmesi ertelenen bir mil-yon Ecu’yü IV. Henri adına İsviçreliilere teslim etti.

Bu nakdi yardımdan başka İsviçreliiler Fransa’da çok büyük ticari ayrıca-lıklara sahip oluyorlardı. I. François, selefleri olan kralların İsviçreliilere bahşet-miş oldukları imtiyazları teyit etmekle beraber, 1516 antlaşmasının 9. maddesi-ne “Memleketi ve Milano dâhilinde İsviçre tüccarının gidip gelmek, Fransa ve İsviçre’de üretilen her türden ticari ürünü tam bir serbestlik ve huzur ile rahatsız edilmeksizin alıp satmak hakkına sahip oldukları” fıkrasını da ekletti. Bu ayrıca-lıklar I. François’nın halefleri tarafından teyit edildi ve geçerli sayıldı. 1602 an-laşması en açık ifadeyle, İsviçre tacirlerini Fransa’da gelip ikamete davet etmek-teydi. Yirmi sene sonra da XIII. Louis, bunlara Lyon ve krallığın diğer kentlerine

yerleşme izni verdi. Bahşedilen bu ayrıcalıkların tamamı XIV. Louis tarafından onaylanıp geçerli sayıldı.

XVIII. yüzyılda Fransız elçileri bu dostluk ananelerini devam ettirmeye, Fransa tacı ve İsviçre konfederasyonu arasında mevcut eski ittifakı ve iyi ilişkileri ebedileştirmeye, Katolik kantonlarını himayeye, 1713 anlaşması hükümlerini uygulamaya çaba gösterecekler ve İsviçre hükümetleri birliğini ve kantonların hepsiyle genel ittifak anlaşmasını yenilemeye çalışacaklardı.

İsviçre'ye varışında M. de Bonnac, Bâle şehrinin yüksek dereceli mülki idarecileri tarafından o tarihe kadar görülmemiş saygı ve ilgiyle karşılandı. 4 Kasım 1727'de Saleure'e ulaştığında, M. de la Martinière'den görevi teslim aldı. Onun bu şehre gelişi 15 Mayıs 1728'de kamuoyuna resmen ilan edildi ve M. de Bonnac şehre varışıyla birlikte temas kurduğu kantonların üst düzey idarecilerine muhteşem bir ziyafet verdi.

M. de Bonnac'ın İsviçre'deki görevi Madrid ve İstanbul'daki memuriyetleri gibi parlak ve başarılı olmadı. Kendisini çok fazla önem taşımayan işlerin yürütülmesine adanmak zorunda kaldı ve İsviçreli yöneticilerin sempatisini hiçbir zaman kazanmayı başaramadı. İstanbul'da bulunduğu sırada tavır ve hareketleriyle M. d'Andrezel'i bir hayli rencide etmiş olan akrabasından M. d'Alion gelip kendisine katılmış ve kibirli haliyle birçok kimseyi kendine düşman etmişti.

Ağır sıkıntılar, büyük hayal kırıklıkları M. de Bonnac'ın mizacını da etkilemişti. Bozulan sağlığını İsviçre'de düzeltemediğinden Fransa'ya dönmesine izin verilmesini ıstıraham etti ve bu izni aldı. İşlerin idaresini kâtipi Mariane'a⁴⁷ bıraktı ve Saleure'den 3 Ekim 1736'da hareket etti. Arabayla seyahatin verdiği yorgunluğa tahammül edemediğinden yoluna yatarak ve konaklayarak devama mecbur kaldı. Doğduğu toprakların havası ve kendisini tedavi için gösterilen dikkat ve özen sağlığında hiçbir iyileşme sağlamadığından [resmi görevinden] istifaya karar verdi. Emekli olduktan sonra uzun süre yaşayamadı. 1 Eylül 1738'de Paris'te kalp krizinden vefat etti. 66 yaşında olup ölümü sırasında müstakil biçimde yönetilen

Antoine Mariane, İstanbul'da M. de Bonnac'ın yanında kâtiplik yapmıştı. M. de la Martinière'in ölümünden sonra, sefaret kâtipi unvanını aldı. M. de Bonnac'ın hareketinden, M. de Courtille'in gelişine kadar, on sekiz ay maslahatgüzarlıkta bulundu. M. de Paulmy'nin gelişinden sonra, sağlığının bozulduğu bahanesiyle 1749'da istifa etti. Yirmi beş senelik hizmeti vardı. 1754'te İsviçre Grison birliğinin üç defterdarlığından (trésorier général) birisine tayin edildi. Bu görevin lağvedildiği tarih olan 1779'a kadar görev yapmıştı. 1782'de öldü.

Donezan eyaleti Senyörü, devlet şurasının kılıçlı üyesi, Toulouse parlamentosu fahri şövalyesi, kral kaymakamı, hükümdar adına Foix eyaleti yöneticisi, Usson ve Queregut şatoları müdürü, kralın ordu ve ordugâhları mareşali, St-Louis ve Rusya'nın St-André nişanlarının sahibi bulunuyordu⁴⁸. Duc de Luynes, Marki de Bonnac'ın vefatını Journal'inde [Gazetesinde] şu ifadelerle anlatmaktadır:

Salı, 2 Eylül 1738. "Bugün mareşal de Biron'un damadı olan M. de Bonnac'ın vefatı haberini aldım. En büyüğü yirmi yedi veya yirmi sekiz yaşında bulunan on bir çocuk bıraktı. Servetinin az olduğu söyleniyor. Bununla beraber M. de Bonnac, İstanbul ve İsviçre gibi mali durumları hiç bozulmayan iki sefarette birçok seneler bulunmuştur. Birincisinde büyük ticaret işlerine girişmiş olabilir. Gerçi Fransa elçisinin ticaretle ilgilenmemesi gerekir. Fakat buna her zaman riayet edilmez. Bunun dışında, elçinin eşinin doğum yapması halinde elçinin tüccardan alması gelenek olan zengin ve çeşitli hediyeler vardır. Madam de Bonnac da İstanbul'da bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. İsviçre sefaretinde, sefirin sorumluluğunda daima kralın dağıtılacak önemli miktarda meblağı bulunur. Bu meblağı alanlar ise hiçbir zaman makbuz vermezler. Ancak bu yoldan çıkar sağlamak hukuk ve usule aykırı olur. Bununla beraber her iki sefaret de büyük miktarda masraf söz konusu değildir"⁴⁹

Madam de Bonnac kocasından sonra çok fazla yaşamadı. Birkaç ay sonra, 17 Mart 1739'da vefat etti.

M. de Bonnac'ın İstanbul'da 7 Aralık 1716'da dünyaya gelen büyük oğlu François-Armand babasının vefatında Touraine piyade alayında yüzbaşıydı.

1739 yılında Rusya İmparatoriçesi, François-Armand'a babasının yaptığı hizmetlere hürmeten St-André kuşağını sundu. O daha sonra, kralın bir piyade bölüğü kumandanlığına tayin kılındı. Rütbesi Tuğgeneralliğe kadar terfi edildi. (1749) Lawfeld muharebesinde bir gülle bacağına birini götürdü. 1751'de Hollanda hükümeti nezdine elçi olarak gönderildi. 1740'da Marie Louise Bide de la Granville ile evlenmişti.

⁴⁸ 1738 senesi *Mercur* mecmuasının 2082. ve takip eden sayfalarında M. de Bonnac'ın biyografisine ilişkin oldukça ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bu malûmat *Moreri lûgat* kitabının 1769 basısının II. cildinin II. kısmının 53-54 üncü sayfalarına aynen nakledilmiştir. Aynı şekilde Pinard'ın *Chronologie historique militaire* Paris, 1760-1778, c. 7, ss. 112-113ismindeki eserine başvurulabilir.

⁴⁹ M. M. L. Dussieux ve Eud. Soulié taraflarından basılan *Dük de Luynes'in hatıratı*, Paris, 1860, c. 2, ss. 238-239.

M. de Bonnac, 1718 yılında, Babıâli nezdinde bulunan seleflerinin yaptıkları siyasi müzakerelerin tarihine ilişkin bir hatırat [rapor] yazmayı bir proje haline getirmişti. İstanbul'da Fransa sefaretı arşivinde Oğul M. de la Haye Vanteley'in görevi öncesine ait hiçbir evraka rastlanmamıştı. Bunun üzerine amacını gerçekleştirmek için gerekli bilgilerin kendisine gönderilmesini talep etmek üzere dışişleri nezareti ileri gelenlerinden M. Pecquet'ye aşağıdaki mektubu yazdı:

İstanbul, 8 Şubat 1718

"Benden önce Babıâli nezdine gönderilmiş olan elçiler yaptıkları işlerden öylesine eminlermiş ki çözümledikleri iş ve konularla bu ülkede meşguliyetin büyük bir bölümünü oluşturan teşrifata ilişkin kanlıyada beni aydınlatacak veya küçük bir bilgi sahibi edecek tek bir evrak bulamadım. İstanbul'a gidip gitmeme konusunda uzun müddet geçirdiğim tereddüt ve sonra da gitme kararını verdiğim zaman elinizdeki evrakın bir kısmının henüz Versailles'da bulunması dolayısıyla benim de Fransa'dan birçok evrak getirememiş olduğumu bilirsiniz. Mamafih ben işin içinden mümkün olanı yaparak çıktım. İçinde çırpındığım bilgi yoksulluğunu ve büsbütün tercümanlara bağlı kalmanın mahzurunu o derece şiddetle hissettim ki, bundan sonra benim yerimi alacak olanların da çektiğim sıkıntıların aynısına maruz kalmamalarını temine çaba göstermeyi gerekli gördüm. Bu maksatla, diğerlerinin tümünden farklı olması dolayısıyla, iyice anlaşılabilmesi için özel bir esere ihtiyaç duyulan bu elçiliğin bir tür tarihini yazmağı tasarladım. Bunun için de yazılan bu türden eserlerin tamamını okudum ve tümünün de çelişkiler ve hatalarla dolu olduğunu ve neredeyse hepsinin milletimize karşı kötü niyetle yazılmış olduklarını gördüm. Bu durum ben de yazmayı planladığım bu eseri yardım olmaksızın sonuca ulaştıramayacağım kanaatini uyandırdı. Düşüncemi takdir eder onaylar ve bu eserin mesleğin icrasına az çok hizmet edebileceği -ki tek amacım budur- fikrine sahip olursanız sizden bu yardımı talep ediyorum. Bu projemin gerçekleştirilmesi halinde az çok bir fayda sağlayacağına kanaat getiriyorsanız, efendim, kralın İstanbul sefirlerinin mektuplarına [yazışmalarına] mahsus sicilleri gözden geçirip bulmanın, elçilik zamanlarında ortaya çıkan başlıca olayların bir özetini yapmak üzere M. de Saint-Priest'ye öğrencilerinden birisini görevlendirmesini emir buyurmanızı rica ederim. Şövalye Ricaut'nun eseri olan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'nde birçok gelişmeyi buldum. Ancak bu eseri yazan elin Fransa'nın dostu olmadığı anlaşılıyor⁵⁰.

⁵⁰ *Histoire des trois derniers empereurs des Turcs, depuis 1623 jusqu'en 1677*, İngilizce'den çeviren, Paris, 1683.

Aynı şekilde Şövalye J. B. Nani'nin *Venedik Tarihi* adlı eserinde de birçok olaylara rastladım⁵¹. Fakat sizin de bildiğiniz üzere, mensup olduğu Cumhuriyetin, M. de la Haye'e pek çok minnet ve şükran duymasına rağmen, bu zat adı geçen başına gelen maceradan çok münasebetsiz biçimde ve tamamen yanlış bir ifadelerle bahsediyor. Kitabının içindekiler bölümünü düzenleyen kişi de ondan daha ileri giderek içindekilere "Veziriazam Fransız elçisini dövüyor ve hapsettiriyor" kısmını koydurmuştu. Şövalye Chardin *Seyahatnamesi*'nin baş tarafında bu meseleyi daha iyi anlatıyor ve Oğul M. de la Haye'in elçiliği ve M. de Nointel'in elçiliğinin başlangıcını oldukça gerçeğe yakın bir tarzda hikâye ediyor. Fakat hikâyesini kapitülasyonların müzakeresinin ortasında bırakıyor. Anlattıklarının tümü oldukça güzel yazılmış ve önemli olmasına rağmen tamamen güvene layık olduğunu sanmıyorum. Ayrıca, bu sefirin kâtipliğini yapan Lacroix isminde birisi de âmirinin sefaretinden bahsetmektedir. Fakat dünyada bu adamdan daha kötü bir yazar bulunamaz. Fransa'da bu derecede sefil bir eserin basılmasına izin verilmiş olmasına hayret ediyorum⁵². Bu adam M. de Nointel'in zamanında başlayıp ancak M. de Guilleragues'nün elçilik döneminin sonralarında biten sofa kavgasından bahsediyor. Bu kavgaya ait elimde yalnız iki belge var. Bunlardan biri, baş tercüman Fontaine namı altında Edirne seyahatinde olan biten şeyler hakkında bilgi vermek üzere M. de Seignelay'a yazmış olduğu bir mektuptur ki birçok kaba, fahiş hatalarla dolu olduğunu ben bizzat anladım. Sonra da kralın M. de Girardin'e verdiği talimatta Fransa'da bu mektuba pek doğru olmayan bir vesika ve içinde çokça bulunan iddia ve gerekçelere doğruluğu şüpheli nazarıyla bakıldığını gördüm. M. de Guilleragues'nün sefaretine ait olup görmüş olduğum diğer evrak ise birincisi kadar da itimada şayan değildir. O tarihte Etats Généreux'nün maslahatgüzarı bulunan M. de Colier ile muhtelif vesilelerle kendisine yapılan hakaretlerden dolayı M. de Guilleragues'nün arası açılmıştı. Pek zeki bir adam olan M. de Colier, bu kavgayı bahane ederek, âmirleri tarafından kendisine elçilik sıfatının verilmesini sağladı ve M. de Guilleragues'e olan husumetini kalbinden silmeyerek Hollanda'da onun aleyhinde küçük bir kitap bastırdı. Eser, onun elçiliği sırasında yaptığı işleri ve bilhassa M. Duguesne'in Sakız kalesi açıklarında Magriplilerin gemilerini topa tuttuğu zaman takındığı tavrı şiddetle içeren

⁵¹ J.B.Nani, *Istoria della Reppublica Veneta*. Venise, 1679.

⁵² *Mémoire du sieur de la Croix, secrétaire d'ambassade à Constantinople contenant diverses relations très curieuses de l'Empire Ottoman*, Paris 1684. Antoine Galland'nın İstanbul'da bulunduğu zamana ait, 1672 ve 1673, günlüğü bu cildin yayıncısı tarafından 1881'de yayımlanmıştır.

acı ve dokunaklı sözlerle doluydu⁵³. Bu mesele millete yüz bin Ecu'ye mal olduğu gibi, açıkça söyleyelim, çok da iyi idare olunamamıştır. Olayın gelişim tarzı başka şekilde miydi, bilemiyorum. Bunu ancak M. de Guilleragues'nün o tarihte yazmış olduğu mektupların özetlerinden öğrenebilirim. M. de Guilleragues'nün yerini alan M. de Girardin'in elçiliği konusunda, hareketi sırasında kendisine verilen talimat dışında hiçbir bilginin yoktur. Görevlerinin bitiminde memleketlerine dönüşlerinde krala vermiş oldukları raporların birer kopyalarına sahip olduğum için M. de Châteauneuf ve M. de Ferriol'un sefaretlerine dair daha fazla bilgi sahibiyim. Bu raporlardan birincisinde gerçekler bana eksiksiz, yüksek bir üslup ve tevazu ile yazılmış görünüyor. Bana hiçbir belge bırakmamış olan M. des Alleurs'ün elçilik dönemine ait şartlar hakkında bildiklerim duyduklarımdan ibarettir. Bununla beraber, onun zamanında hem İsveç kralıyla olan ilişkiler bakımından hem de her zaman desteğini gördüğü kızgın Ali Paşa'nın vezirliğiyle ilgili ilişkiler bakımından çokça gelişmeler cereyan etmiştir.

Projemi gerçekleştirmek için ne kadar çok şeyin eksik olduğunu görüyorsunuz efendim. Eğer fikrimi tasvip eder ve [böyle bir eserin] az çok faydalı olacağına kani olursanız bu eseri yazmak için gereken yardımı benden esirgemeyeceğinize eminim. Oldukça yorucu olacak olan bu çalışma takdirinize mazhar olursa benim için bir zevk haline gelecektir”

M. Pecquet, 8 Eylül 1718'de M. de Bonnac'a şu ifadelerle cevap verdi.

“Fransa'nın Babiâli'yle yapmış olduğu müzakerelerin tarihini yazma amacınızı gerçekleştirmek için size bu konuda faydası dokunacak evrakın sağlanmasını çok arzu ederim. Fakat size verebileceğimiz evraktan eserinize bir giriş çıkarabilmeniz için bunları donanma deposunda bulunan evrakla birleştirmek gerektiğini düşündük. Sizin de bildiğiniz üzere, yüzyılın zevki bu türden işlere önem vermediğinden ve herkesin başka uğraşları olduğu bir zamanda, projenizin düşünceden uygulamaya geçirilmesi için fazla yardımcı bulunmaz. Sizin Babiâli ile yaptığınız müzakerelerin, yazımını önerdiğiniz eserin en güzel kısmını oluşturacağını sanı-

⁵³ *Relation véritable de ce qui s'est passé à Constantinople avec M. de Guilleragues, ambassadeur de France, où on montre clairement les bévues de la Gazette de Paris.* Sakız'da Pierre de Touche'un nezdinde M. du Quêne'in mührüyle mühürlü nüshaları satılır, (bulunur). Bu Sakız meselesi hakkında şu isim altında bir hiciv eseri daha vardır: *Substance d'une lettre écrite par un officier du Grand Vizir a un pacha touchant l'expédition de M. du Quêne à Chio et la négociation de M. de Guilleragues avec la Porte. A la Ville Franche, chez Pierre de Marteau, 1683.*

yorum. Bu müzakereleri tarih formuna getirerek, burada istirahat çekildiğiniz de ve çalışmalarınızın meyvelerini toplamaya başladığınız da, tasarladığınız eserinizi tamamlamaya çalışsınız.

M. Pecquet'nin cevabı çok nazik ifadelerle, M. de Bonnac'ı özellikle elçilik işleriyle meşgul olmaya ve zihnini diğer meselelere yormamaya incelikla davet ediyordu. Bununla birlikte, M. de Bonnac projesinden asla vaz geçmedi. Çalışmasını kaleme almak için, XIV. yüzyıl boyunca Doğuda yaşanan tüm gelişmelerden genel olarak iyi biçimde haberdar olan Thou ve d'Aubigné'nin eserlerine⁵⁴ ve Fransa'nın tarihçileri sıfatıyla Doğuda bulunmuş olan Fransız ajanlarının gönderdiği muhtıralar ve raporları okumuş olan Baudier ve Mezeray'ın tarihlerine başvurabilirdi⁵⁵. XVII. yüzyıl boyunca, Jean Camusat ve Nicolas Camusat⁵⁶, Ribier⁵⁷, P. Cusset⁵⁸ ve Nevers⁵⁹ muhtıralarının yazarı birkaç elçinin yazışmalarının bazı bölümlerini ve diplomatik bazı belgeleri yayımlamışlardı. Son olarak da Wiquefort, ona, Babıâli nezdine gönderilen Fransız memurları hakkında bazı bilgileri sağlayabilirdi⁶⁰.

⁵⁴ J. A. Thuani, *Historium Libri*, CXXXVIII, Cenevre 1620, c. 5; D'Aubigné, *Histoire universelle depuis l'an 1550 jusqu'à l'an 1601*, Maille 1616, 3 cilt.

⁵⁵ *Inventaire de l'Histoire Générale des Turcs où sont les descriptions des guerres des Turcs, leurs conquêtes, séditions et choses remarquables depuis l'an 1300 jusqu'en l'année 1640*, par M. Michel Baudier, du Languedoc, gentilhomme de la maison du roy, conseiller historiographe de sa Majesté, Rouen, 1641; *Histoire Générale des Turcs contenant l'histoire de Chalcondyle, traduite par Blaise de Vigenaire et continuée jusqu'en 1612 par Thomas Artus et cette nouvelle édition par le sieur de Mezeray jusqu'en l'année 1661*, Paris 1662, 2 c.

⁵⁶ Jean Camusat, *Traicté de paix fait à Chasteau-Cambresis l'an MDLIX le III avril et ce qui se passa en sa négociation pour ladite paix à quoy a esté adjousté l'instruction et ambassade du S. de Lancosme en Turquie pour Henry III roy de France et de Pologne en l'année M.D.L.XXXV*. Paris, Jean Camusat, 1637; Nicolas Camusat, *Extrait du registre de lettres écrites par M. de Petremol, ambassadeur à la Porte de 1561 à 1566*, dans les mélanges historiques publiés à Troyes en 1619.

⁵⁷ *Lettres et mémoires d'Etat des roys, princes, ambassadeurs et autres ministres sous les règnes de François I, Henri II et François II, contenant les intelligences de ces roys avec les princes de l'Europe contre les menées de Charles V, principalement à Constantinople auprès du Grand Seigneur*, par Messire Guillaume Ribier, conseiller d'Etat, Paris 1666, 2 cilt.

⁵⁸ *Recueil des pièces choisies extraites sur les originaux de la négociation de M. de Germigny de Châlon-sur Saône, baron de Germales, conseiller du roy et son ambassadeur à la porte du Grand Seigneur, dans le tome Ier, pages 1-132, de l'illustre Orbandale ou l'histoire ancienne et moderne de la ville et cité de Châlon-sur Saône*, par P. Cusset, Chalon 1652, 2 cilt.

⁵⁹ Les mémoires de M. le duc de Nevers, prince de Mantoue, pair de France, enrichis de plusieurs pièces du temps, Paris 1665, 2 cilt.

⁶⁰ *Mémoire touchant les ambassadeurs et les ministres publiées par M. Wiquefort*, Le Haye 1677.

M. de Bonnac bu eserleri elinin altında bulunduramadı. XVI. yüzyıldaki seleflerini sükût ile geçiştirdi ve ancak M. M. de La Haye Vantelay adlarındaki baba oğlun⁶¹ zamanlarından itibaren Babiâli nezdindeki Fransız elçilerine dair ayrıntılı bilgi vermesi bu durumdan dolayıdır. Fakat M. de Bonnac, Fransa'ya dönüşlerinde Oğul M. de La Haye, M. M. Castagneres de Châteauneuf ve de Ferriol'un krala verdikleri raporları görmüş ve tercümanların ağzından ve ileri gelen Fransızların M. M. de Nointel, de Guilleragues ve de Girardin hakkında verdikleri bilgileri toplamıştır. Dönüş yolculuğu sırasında M. de Nointel gözden düşmüş, diplomatik görevinden atılmış ve kralın huzuruna asla kabul edilmemişti. M. M. Guilleragus ve de Girardin vazifeleri sırasında vefat etmişlerdi. M. de Bonnac'ın selefi Kont des Alleurs ise Fransa'ya döndüğünde o derecede hastaydı ki herhangi bir işle uğraşmasına izin verilmemişti.

XIV. Louis'nin elçilerinin Babiâli'de uğraştıkları işler ve yaptıkları görüşmeler üzerine tam bir tablonun okuyucunun gözü önünde bulundurabilmesi için M. de Bonnac'ın İstanbul Fransa elçiliğine ait hatıratını takiben Oğul M. de La Haye Vantelay, M. de Châteauneuf ve M. de Ferriol'un raporlarını da ekledim.

Osmanlı hükümeti nezdindeki görevinden dönüşünde M. de Bonnac'ın krala sunduğu raporu bu belgelerin arkasına eklemekten sakınmayı uygun görmedim.

M. de Bonnac'ın tarihi hatıratı onun yorgunluk bilmeyen çabasının meydana getirdiği tek eser değildir. 1711'de Dauphine'e sunduğu ve *Revue d'histoire diplomatique* adlı dergide yayımladığı Kuzey Meselelerine dair Rapordan başka, İspanya'da bulunduğu sırada İspanyol sömürgeleri üzerine de bir rapor kaleme almıştır. XIV. Louis'nin ölümünden sonra, M. de Bonnac, Paris'te bir süre ikameti münasebetiyle adı geçen eserleri Naip ve Huxelles Mareşali'ne sundu. 1 Ağustos 1722'de İstanbul'dan aşağıda isimleri verilen eserleri göndermiştir:

Almaya ve Kuzey Meseleleri üzerine yeni bir rapor

Leh milletinin yönetimi ve karakteri hakkında tespitler

Lehistan âyan, nazırları ve senatörlerin görevleri üzerine rapor

⁶¹ Paris'te 1687'de aşağıdaki adı taşıyan bir ciltten oluşan bir eser yayımlanmıştır: Ambassades de M. le comte de Guilleragues et de M. de Girardin auprès du Grand Seigneur avec plusieurs pièces curieuses, tirées des mémoires de tous les ambassadeurs à la Porte qui font connaître les avantages que la religion et tous les princes de l'Europe ont tirés des alliances faites par les François avec Sa Hautesse.

Eflâk ve Moldova üzerine sorulara cevaplar

Tercümanlar ve dil oğlanları hakkında bir rapor

İstanbul'da Fransız ticaretine dair bir rapor

Kutsal Topraklarda bulunan Kudüs Kutsal Mezar Kilisesi ve diğer Latin dini kurumları münasebetiyle Saint-François tarikatı ruhbanlarına verilen ilk izinden Kutsal Mezar Kilisesi büyük kubbesinin tamirine kadar cereyan eden başlıca gelişmeleri içeren rapor.

Ve son olarak M. d'Andrezel'in geliş günü 13 Eylül 1726'dan M. de Bonnac'ın hareket tarihine kadar Andrezel, M. de Bonnac ve yabancı temsilciler arasında teşrifatta ilişkin konular hakkında bir rapor.

Bu raporların sayısı ve çeşitliliği devletin hizmetine yarayacağını düşündüğü bilgileri toplamak konusunda M. de Bonnac'ın gösterdiği gayret ve özenin açık bir kanıtını oluşturur. Yukarıda adları geçen belgeler Dışişleri Bakanlığı Arşivinde ve K. K. 1404 numara ile kayıtlı olduğu Milli Arşivde bulunmaktadır. Bunlardan başka, M. de Bonnac'ın *Lehistan Sefareti 1703-1704* adlı bir el yazması eseri ve bir de "Doğu'da mevcut dini durum" üzerine bir raporu vardır. Rouen Kütüphanesi el yazmaları kataloğunda "Fransa'nın İsveç kralı nezdinde olağanüstü elçisi M. Marki de Bonnac'a kralın gönderdiği resmi yazılar ve onun 1704'de vermiş olduğu cevaplar ve kral ile M. de Bonnac arasında Lehistan meselelerine ilişkin teati olunan yazışmaların defterinin" mevcut olduğu görülüyor. Marki de Bonnac ile Mareşal de Noailles'nin mektuplaşmalarını (1734-1735) içeren bir ciltlik eser de Louvre Kütüphanesinde bulunuyordu, fakat çok sayıda kıymetli eserin yok olmasına neden olan Mayıs 1871 yangınında bu eserde yanıp mahvolmuştur⁶².

Son olarak V. Louis'nin hükümdarlığının başında Kralın Kütüphanesine adanan ve M. Omont'ın yayımlamış olduğu raporda, bu âlim bize 20 Mayıs 1735'te "Marki de Bonnac'ın İstanbul'da sefirliği zamanında kendisine yazılan Türkçe mektupların asıl nüshalarının koleksiyonunu kralın kütüphanesine vermiş olduğunu" bildiriyor⁶³.

⁶² *Tarîhi Kabinet*, 1872, s. 193.

⁶³ *Mémoires de la Société de Paris et de l'Ile de France*, Paris 1803, cilt XX, s. 270.

Bu cilde iki resim sayfası eklenmiştir: biri kralın ressamı olan Martin le Jeune⁶⁴ tarafından yapılan ve M. de Bonnac'ı 16 Nisan 1717'de Sultan III. Ahmet tarafından Edirne Sarayında kabul edilişini gösteren yağlı boya tablonun bir kopyasıdır. Bir diğer tablo çizim olup Veziriazamın, M. de Bonnac'ın da hazır bulunduğu kabul merasimini canlandırmaktadır. Her iki tablo da M. de Bonnac'ın soyundan gelen Marki de Luppe'nin mülkiyetinde bulunmaktadır⁶⁵.

Bu elçi, Sultan tarafından kabulünün bir resmini de karakalem yaptırmış ve saraya gönderdiği evraka eklemiştir.

İkinci resim sayfası ise Mehmet Sait Efendi'nin Fransa elçiliği, M. de Bonnac'ın Babilî ve Ruslar arasında yarı resmi arabuluculuğu ve Şirvan ile Ermenistan'da Türk-Rus sınırlarını belirleme komisyonunun –ki ansızın ortaya çıkan gelişmeler toplanmasına engel olmuştur- oluşturulması anısına kralın emriyle basılan madalyaların resimlerini içeriyor.

⁶⁴ Martin le Jeune'ü Macaristan'da Türklere karşı yaptığı seferdeki gelişmeleri temsil eden dört yağlı boya tablo yapmak üzere Prens Eugène görevlendirmişti.

⁶⁵ Kont Louis de Luppé, M. de Bonnac'ın küçük kıtada sulu boya ile yapılmış minyatürünü elinde bulundurmaktadır.

İSTANBUL'DAKİ FRANSIZ ELÇİLİĞİ ÜZERİNE TARİHİ HATIRAT

Genel veya özel bir takım kurallara bağlı olmayan veya olması gerekmeyen hiçbir meslek veya sanat yoktur. Bazı yazarlar genellikle elçilerin görevleri ve sahip oldukları imtiyazlar üzerine yazılar yazmışlardır. Elçilikler her siyasi yönetimin temel unsurlarından biri olmasına rağmen, onları ilgilendiren birçok şey genel ve özel hukuk kitaplarında bulunur.

Bir elçi, işgal ettiği makama ait özel imtiyazları ve genel olarak hizmet ettiği hükümdar veya devlet için şerefli ve faydalı bir şekilde mevkiini muhafaza edebilmek konusunda neleri yapması gerektiğini bu tür kitaplarda görebilir.

Fakat bu tür eserlerde ifade edilen genel kurallarla, [elçinin] gönderildikleri halkların örf ve adetleriyle karakteri arasında mevcut ince farklar ve yükümlü olduğu görevin farklılığı bu kuralların uygulanmasını oldukça zorlaştırır. Bundan dolayı bu genel kuralları kendisine hareket tarzı için ilke edinmiş olan bir devlet temsilcisi kötü bir uygulama sonucunda büyük hatalara düşebilir. İşte bu nedendir ki bir kimse yabancı ülkelere elçilik veya herhangi bir temsilcilik görevine atandığı zaman, kendisine sadece göreviyle ilgili konular üzerine talimatname ve gideceği ülke hakkında bilgi verilmekle yetinilmez. Ona, seleflerinin mektupları ve dönüşlerinde yapmak zorunda bulundukları görevleri sırasında cereyan eden önemli gelişmelere ilişkin raporlar da verilir. Bununla birlikte elçilerin bu tür raporları düzenleyip sunmada ihmalleri görüldüğü, nazırların elçiye yeteri derecede bilgi vermeye vakitleri bulunmadığı ve bizzat elçilerin de yolculuk hazırlıklarının zorluklarından dolayı kendilerine verilen evrakı okumaya ve bunların özetlerini çıkarmaya vakit bulamadıkları, bilhassa Fransa'da vakidir.

Nitekim ben de, Kont de Guiscard'dan sonra İsveç Kralı nezdine gönderildiğimden, bu emri aldığımda Almanya'da bulunuyordum. M. de Guiscard ise Stokholm'de, huzuruna gönderildiğim İsveç Kralı da Livonie'de idiler. Bu hükümdarın huzuruna, beni beklemek üzere Riga'da bırakılmış olan bir kâtipten sarayı ve görevlileri hakkında edinebildiğim bilgiler dışında hiçbir şey bilmeden gittim.

Aynı şekilde, İsveç ve Lehistan'dan dönüşümde, İspanya'ya gitmek üzere tayin edildiğim zaman yola çıkmam için bana verilen süre o kadar az idi ki bu kısacık müddette ancak gideceğim yerle yapacağım işler hakkında bilgileri okuyabildim. Şimdiki bilinenlere göre bu bilgiler de çok kısıtlıydı. İspanya sarayında o kadar çok karmaşık olaylar yaşanmaktaymış ki nazır bana, kendisinin İspanya sarayının durumunu Moğol sarayının hali gibi çok az tanıdığını itiraf etmişti.

Daha sonraları İstanbul'a gitmeye memur edilmem üzerine, burası hakkında bilgi edinmem için gereğinden fazla zamanım oldu. Zira atanmam ile hareketim arasında iki buçuk yıl geçti. Fakat bu arada kralın vefatı ve bunu takiben yaşanan hareketli gelişmeler, gideceğim güzergâh üzerindeki olaylar ve değişiklikler, gidip gitmeme konusunda kararsızlığım, Paris'ten hareketimden iki ay önce görevi kabul etmede kesin kararı almış olmamdan dolayı, bu memuriyet için gördüğüm yeterli bilgiyi edinmek için çaba sarf etmeme engel oldu.

Ben İstanbul kançılıryasında bu bilgi eksikliğimi giderecek çok miktarda malumatın elimin altında bulunacağını düşünerek kendi kendimi kandırıyordum. Fakat bu beklentimde yanıldım. Kançılıryadaki evrakın bir kısmı Sieur Roboly'nin yokluğunda yanmış ve kalanı da özel bir niteliği olanları bırakmakla yetinen, kendilerinin müzakere ettikleri olaylara ilişkin belgelerden hiçbirisini, hatta Babiâli'den ticaret için alınmış olan fermanların bile kopyalarını bırakmayan seleflerimin hatası yüzünden çok karışık bir haldeydi. Bu durumdan büyük bir hayal kırıklığına uğradım.

İçinde bulunduğum bilgisizliğin ve önceden söylediğim gibi, her ülkede özellikle de gelenek ve görenekleri bizimkilerden farklı olan ülkelerde genel kuralları uygulamak zorunda kalmanın sıkıntısını şiddetli biçimde hissettim.

Bu durum bana gerek kendi özel malumatım ve gerek haleflerimin malumatı veya memnuniyeti için yayımlanmış eserlerden ve bazı özel raporlardan bu elçiliği ilgilendiren tüm gelişmeleri topladıktan sonra, I. François'nın Türklerle iyi ilişkiler kurulmasını Fransa'nın çıkarına gördüğü tarihten itibaren, Fransa krallarıyla padişahlar arasında cereyan eden gelişmeler hakkında bir tarihi hatırat yazmayı düşündürttü. İki yüz sene boyunca veziriazamların kaprisleri veya elçilerin tavırları dolayısıyla bu elçilikte yaşanan hadiseleri toplayıp bu hatırata yazacak ve daha sonra maruz kalacağım durumlarda nasıl davranacağımı bu örneklerle belirleyebilecektim. Bununla birlikte bu uzun seneler içerisinde, hem bizim hem de Türklerin işlerinin kaderinde [gidişatında] büyük değişiklikler yaşanması ve

bir vezir ile diğeri arasında anlayış ve yetenek bakımından büyük farklar olması dolayısıyla geçmişteki örneklerin tam isabetle zamanımıza uygulanmasının çok zor olacağını bilmeyenlerden de değilim. Fakat hafıza bu tür örneklerle dolu olduğunda ve bunlarla tamamen örtüşmeyen olaylarla karşılaşıldığında, bu bilginin insana yeni çözümler bulması konusunda yardımcı olduğu da bir gerçektir.

Her ne olursa olsun, bu hatıratın beni bilgi birikimi ve yeterlilik bakımından hiç şüphesiz geçecek olan haleflerime bir faydası olmasa bile benim için çok yararlı olacağını ümit etmekteyim.

Bu hatıratın birinci bölümü I. François'nın saltanatının başından itibaren Fransa ve Türkler arasında cereyan eden tüm gelişmelerin tarihçesini kapsayacaktır. Burada hiçbir şeyi ve özellikle elçilerin şahıslarına ilişkin hususları unutmamaya çalışacağım.

İkinci bölümü, elde edebildiğim bütün raporları, muhtıra ve talimatları içeren ve bu eseri doğrulamaya yarayacak belgelerin bulunduğu bir derleme yapacağım. Muhtıraların kenarlarına da gerekli gördüğüm takdirde açıklamalar yazacağım.

Üçüncü bölüm de gerektiği zaman veziriazam veya diğer nazırlara yazdığım mektupları, temel meseleler hakkında kendilerine sunduğum resmi yazıları, bana verdikleri cevapları veya bizzat yazdıkları mektupları ve son olarak da almış olduğum buyrultuları içeren bir derlemeyi oluşturacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Müslüman hükümdarların istilasına uğrayan Kutsal Topraklar için Hristiyanların Papaz Pierre l'Hermite'in vaazlarıyla gayrete geldiği tarihe kadar Fransızlar savaşı ancak kendilerine en yakın bulunan devletlere karşı yapmışlardı. Doğu'da hüküm süren Bizans imparatorlarıyla ticari münasebetleri de vasat düzeyde seyrediyordu. Fransızlar, 1080 tarihinde Kutsal Topraklar'ın kurtarılması için Haçlı Seferleri adı altında yapılan seferlere katılmaya başladılar. Gerçi krallığımızın, Hristiyanların ilk teşebbüslerinde şahsen büyük bir katılım payları yoktu. Bunlar yalnız halkına haçı kabul edip düzenleyicilere katılma izni verdiler ve kendilerine bağlı prenslerin ve feodallerin de aynı şekilde davrandıklarını görmekten memnun olmuşlardır. Bu ilk teşebbüslerin başarıyla sona ermesinden ve Kudüs'ün zaptını müteakip Godefroi de Bouillon'un bu şehrin krallığına tayininden sonra, kendisinin yerine geçen krallar komşu hükümdarlarla tehlikeli savaflara giriştiler. Bunlara yardımcı olmak maksadıyla 1144'te yeni Haçlı Seferi düzenlendi ve o tarihte Fransa'da hüküm süren VII. Louis, sadece kendi tebaasından oluşan büyük bir ordu toplayıp Filistin'e geçti. Kuvvetleriyle çok da orantılı olmayan küçük başarılar kazanarak Fransızlar adına buraya korku saldı.

Bir süre sonra, Fransa hanedanından Flandre Kontu Beaudouin, büyük bir orduyla karadan Kutsal Toprakların yardımına geldi ve Bizans imparatorlarının düzenbazlıkları nedeniyle İstanbul yakınlarında durdu. Beaudouin, şehre saldırıya karar verdi, buranın hâkimi oldu ve 1204 yılında kırk yıl devam edecek olan bir imparatorluk kurdu.

Fransızlar İstanbul'da kendi mücadeleleriyle uğraşırken, Haçlıların Filistin'deki savafları çok kötü bir hale gelmişti. Bu durum 1243'de Saint Louis'ye buranın savunmasını üstlenmesi kararını aldırttı.

Fakat bu büyük hükümdarın dindarlığı ve değerinden beklenen bütün ümitlerin gerçekleşmesi mümkün olmadı. Zira ilk çarpışmaları takiben bir muharebenin kaybedilmesi sonucunda bu hükümdar esir oldu; tüm planları suya düştü

ve teşebbüsü Fransızların şöhretli kudret ve güçlerinin eskisinden daha yüksek olduğunu göstermekten başka bir sonuç vermedi.

O zamana kadar Türklerden hemen hiç bahsedilmezdi: kökeni Hazar Denizi ve Karadeniz arasındaki ülkeye dayanan bu halkı, başlangıçta sadece yakın komşuları tanıyorlardı. Fakat her tarafa akınlar yaparak, Bizanslıların zaafından ve imparatorluk ailesindeki nifak ve bölünmüşlükten yararlanarak, bazen bir tarafa bazen de diğer tarafa yardım ediyorlardı ve nihayetinde sahip olunacak ülkelere girip yayılmaya başlıyorlardı. Önce Anadolu'da İznik, Konya ve Bursa'da yerleştikten sonra, Gelibolu boğazından Avrupa'ya geçip Edirne'yi zapt edip burayı imparatorluklarının merkezi haline dönüştürdüler. Bundan sonra komşuları olan küçük prensleri egemenlikleri altına almaya başlayıp, Tuna yönündeki Bulgaristan ve Sırbistan prenslerine boyun eğdirerek, Moldova ve Eflâk'a kadar egemenliklerini yaydılar. Fetihleri oranında güçleri de arttığından, II. Mehmet İstanbul'u zapt ederek Bizans İmparatorluğu'nu tamamen yıktı. Daha sonra da Bizanslılara bırakmış olduğu Trabzon ve Mora'dan onları kuvvet kullanarak ve hileler yaparak kovdu.

Bütün bu zaman içerisinde Bizans İmparatorları, Avrupa'daki Hıristiyan hükümdarları nezdinde boşu boşuna yardım ricalarında bulundular. Sadece Macar kralları kendi çıkarları gerektirdiği için Türklerle savaş açtılar. Fransa, Macarlara az çok yardımda bulunduyorsa da bu yardım onların yenilmesine ve Türklerin de egemenliklerini o yörelerde yaymalarına engel olamadı.

Gelişmeler bu şekildeyken, Mohaç Savaşı'nda ölen Kral Louis'den boş kalan Macar krallığına şahsında İspanya krallığını eklemiş olan İmparator Şarlken, daha önce Rumen krallığına seçilmiş bulunan kardeşi Ferdinand'ı Macar krallığına atayarak hanedanın gücünü arttırmayı düşündü. Aynı hanedanın birleştirilmiş olan bu kadar büyük bir kuvveti eğer sadece bu uğurda kullanılabilmiş olsaydı, Türklerin Avrupa'dan tamamen atılmasına yeterli olurdu. Fakat Şarlken dikkatini yalnız Fransa'ya verdiği için, Ferdinand'a çok az bir yardım sağlamakla yetindi. Bu suretle Türkler, kuvvetlerinin bir kısmıyla Macaristan'da kolayca yayılırlarken diğer kuvvetlerini Asya'da kullanıp çeşitli imparatorların yönetimi altındaki Suriye'yi, Filistin'i ve Mısır'ı birbiri arkasına ele geçirdiler. Gücünü arttırmış olan Türkler, Akdeniz kıyılarındaki Province'ın yaptığı ticaret ve Avusturya hanedanının kudretini arttırmasından I. François'nın duyduğu korku dolayısıyla, Fransa için vazgeçilmez komşu haline gelmişlerdi. Sadece Fransa'nın kuvvetleriy-

le Avusturya hanedanını gerçek sınırları dâhilinde tutmanın imkânı olmadığından I. François, ilk olarak, o sırada hüküm sürmekte olan Süleyman'ın huzuruna, İstanbul'a, de la Forest adında bir şahsı elçi olarak gönderdi⁶⁶.

O zamandan beri, Türk imparatorlarıyla Fransa arasında devam edegelen kalıcı dostluğun ilk temelleri bu şekilde atılmış oldu. Sieur de la Foret kapitülasyon adıyla bir antlaşma yaptı. Bu antlaşmayla Osmanlı ülkesinde ticaret yapma hakkı Fransızlara veriliyordu. Diğer milletler ticaret yapmak üzere Doğu'ya ancak Fransız bayrağı altında gelebilirlerdi ve orada Fransız elçilerinin himayesi altında kalabilirlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle Kudüs ve Filistin'de, Latin ruhbanları birçok kurumu muhafaza etmiş olmalarından dolayı, antlaşmaya bu kurumların bulundukları mekânların da korunacağı kaydı konuldu. Bu kapitülasyonlarla Fransa kralları, I. François'ya yardım için kadırgalarını göndermiş bulunan padişahın ülkesinde hem dinin hem de ticaretin koruyucuları haline gelmiş oluyorlardı. Fakat I. François, ya kendisi için ihtiyaç olmadığı bir sırada gelmiş olmalarından ya da onları kullanmaktan kuşkuya kapılmış olmasından dolayı, bu gemileri herhangi bir şekilde kullanmaktan sakınmıştır. Kendisinin yerine geçen krallar da onu örnek alarak, Osmanlı imparatorlarından hiçbir yardım talebinde bulunmadıkları gibi onlara yardım etmek şöyle dursun, tam tersine Kandiye [Girit] savaşında Venedik Cumhuriyeti, Türk kuvvetlerinden fazla baskı gördüğünde, krallarımızın kuvvetlerine müracaat eden imparatorun yardımına koşmuşlardır.

Türklerle ittifak yapmalarından dolayı Fransızlara karşı yapılan eleştirilerin ne kadar anlamsız ve boş olduğunu göstermek için bu açıklamanın öncelikle yapılması uygun görüldü. İngilizler ve Hollandalıların, Fransızları örnek alarak Türklerle ittifak yaptıkları hesaba katılmaksızın, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkileri Hristiyanlık için zararlı olmak bir yana faydalar sağladığı muhakkaktır. Esasen geçen iki yüz senelik dönemde görüldüğü şekilde, bu ittifak iki tarafın karşılıklı birbirine yardım yapmasını öngörmüyordu. Bu ittifak yalnız faydalı bir ticaretin korunması ve devam ettirilmesi için değil, aynı zamanda dini kurumların ve özellikle de Kutsal Topraklar'da bulunanların muhafazası için de gereklidir. Bu kurumlar Fransa krallarının onlara sağladıkları himayeden mahrum kalsalardı kesinlikle tahribata uğrarlardı. Himayeden sağlanan sonuçlar, Kutsal Mezar

⁶⁶ Saint-Jean de Jérusalem nişanının şövalye rütbesi taşıyan Jean de la Foret 11 Şubat 1534'te talimatını almıştı. 1537'de İstanbul'da öldü.

Kilisesinin büyük kubbesinin yeniden inşaatı için bana verilen izin, iddiayı yeterli derecede kanıtlamaktadır. Artık, amacımı gerçekleştirmem için şimdiye kadar krallarımızın Türkiye’de görevlendirmiş oldukları elçi veya diğer temsilcilerin görevleri sırasında yaşanan gelişmelerin en önemlilerini anlatmak gerekir.

Yukarıda dikkat çektiğim üzere M. de la Foret, bu tür görevi ilk üstlenen kişi olmuştur. Onun görevi şu iki şeyin gerçekleştirilmesinden ibaretti: Birincisi Bizanslıların tamamen imhasından dolayı Doğu’da neredeyse tamamen kesintiye uğramış olan ticareti yeniden canlandırmak ve ikincisi de Şarlkent’e karşı Babıâli’den yardım sağlamaktı. M. de la Foret bunların her ikisini de elde etmeyi başardı. Öyle anlaşıyor ki, yardım olarak sadece para talebinde bulunmuştu, Süleyman bu parayı vermeyi hiç istemedi ve yukarıda da söylediğim gibi bir donanma göndermeyi tercih etti.

Ticaret konusuna gelince, hiçbir kopyasını bulamadığım kapitülasyonları yaptı. Fakat bunların 1604’tekilerin temelini oluşturduklarından, adı geçen tarihtekilerden farklı olmadıklarını sanıyorum.

Bu ilk kapitülasyonlar hakkında, Levant ticareti bir zamanlar yalnız Venedik, Ceneviz ve Floransa Cumhuriyetlerinin ellerinde olduğuna ve Fransızların, tıpkı Avrupa’nın diğer tüm devletleri gibi, Doğu’dan doğrudan mal alan bu cumhuriyetlerin tebaasından ticari malları satın aldıklarına dikkatleri çekmek gerekir. Fakat bağımsızlıklarını kaybetmelerine paralel olarak, Floransalıların ticaretteki payı çok büyük ölçüde düşüşe uğramıştı. Bu düşüşten Venedik ve Ceneviz faydalanmasını bildi. Çünkü Venedik Kıbrıs adasına sahipti. Ceneviz de Sakız ve Ege’deki diğer birçok adaya sahipti. Ceneviz, Kırım’ın neredeyse tamamını ve Bizans imparatorlarının neredeyse gözlerinin önünde olan Galata’nın da hâkimiydi. Bizanslılarla birlikte hâkimiyetlerine son verilen Cenevizlileri Türkler düşman olarak gördüklerinden, ülkelerinde ticaret yapmalarına izin verilmedi. Bizanslılara boyun eğdirdikten sonra saldırdıkları Venediklilerin de aynı şekilde ticaret yapmaları yasaklandı.

O zamana kadar gemicilikte fazla ileri olmayan Fransızlar, tüm bu Cumhuriyetlerin yaptıkları ticareti kendi kendilerine yapabilecek halde değillerdi. Bunu hem Türklerle hem de Fransızlara uygun gelecek bir çareyle yapmak gerekiyordu. Bu çare de Doğu’da sadece Fransızlardan başka kimsenin ticaret yapamayacağı ve onların bayrağı dışında başka bayrak taşıyan gemilerin buraya gelemeyeceği ve fakat Türklerin düşmanı olanların bile Fransız bayrağı altında güven içinde

ticaret yapabilecekleri hususlarının kabul edilip onanmasından ibaretti. Bu suretle Türklerin mallarını elden çıkarma ihtiyacı ile o tarihte Fransızların bunları kendi gemileriyle taşımak için bulamadıkları imkânı gidermeyi başardılar.

Bana öyle geliyor ki, ilk antlaşmanın akdedilmesinin gerçek sebebi buydu. Daha sonraları bu antlaşmanın hükümleri Venediklilerin, İngiliz ve Hollandalıların hatta Cenevizlilerin lehlerine ihlal edildi. Son olarak da imparator Akdeniz sahillerinde bazı yerleri ele geçirmiş olmasından dolayı, kendisine miras olarak geçen ve Adriyatik körfezine kadar uzanan bu ülkelerde ticareti düzenleme arzusunda bulundu ve bu amaçla Türklerle Fransa'nın kine uygun bir antlaşma yaptı.

Fransızların yaptıkları bu ilk antlaşma, farklı zamanlarda tüccarlarımız ve hatta temsilcilerimiz tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır.

Başlangıçta, Venedikliler ve Cenevizlilere isimlerini emanet etmekte bazı çıkarlar gören tüccarlarımız, kendi hesaplarına ticarete başlar başlamaz, bir takım yabancıların aynı çıkarlara ortak olmalarını hoş karşılamadılar. Babîâli nazırları, Fransızlara verilen ticaret hürriyetinin sadece onlara has olmadığını iddia ettiler ve sonunda tüm bu milletlerin de bu çıkarlardan pay almaları üzerine, bu imtiyaz bizim için müşterek hale geldi. Bu kayıp hissedilecek derecede olmasına rağmen ve azaltılmış olsa da, verilen imtiyazdan elimizde kalan özel çıkar denizciliğimiz için yine de faydalıdır. İşte bu sebeple ve İngilizler ve Hollandalıların rekabeti dolayısıyla kalan bu imtiyazı büyük bir özenle korumalıyız.

M. de la Foret'den sonra 1614 tarihine kadar gelen elçiler hakkında bilgimiz çok az olduğundan, kralın kütüphane veya kabinesinden toplayabileceğim bilgiyle bu boşluğu dolduruncaya kadar, ben bu elçilerin isimlerini buraya yazmakla yetineceğim. Yalnız M. de Breves'in elçiliğine dair onun kâtiplerinden birisi tarafından yazıldığı sanılan *M. de Brèves'in seyahati* adındaki eserde bulabildiklerimin bir özetini çıkarttım. Onun yerine geçen ve dört sene elçilikten sonra, İstanbul'da vefat eden Baron de Salignac hakkında hiçbir bilgi bulamadım. Bu zatın Cizvit Kilisesi'ndeki mezarı üzerinde Biron ailesinin armaları görülebilir ve o, Gontaut de Biron de Salignac adını taşımaktaydı.

Onun yerine 1604'te I. Ahmet'ten önceki kapitülasyonların yenilenmesini sağlayan Achille de Harlay Sancy, Baron de la Mole gelmiştir. Sakin ve o dönemki krallık hükümetinin siyasetine uygun geçen bir elçilikten sonra, Achille de Harlay

Sancy geri çağrıldı; dönüşünde kiliseye katıldı ve bunu takiben de Saint-Malo piskoposluğuna tayin edildi.

Onun yerine amcaoğlu Philippe de Harlay, Kont de Césy geçti ve 1631 yılına kadar elçilik görevinde bulundu.

Bu elçi, hevesi veya siyaseti gereği, elçiliği seleflerinin kazandıramadığı bir şöhrete kavuşturma düşüncesine kapıldı. Dikkate değer bir iş yapmamış olmasına rağmen düşüncesini gerçekleştirmek için her çareye başvurmamış da değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nu saray kadınları vasıtasıyla idare edebileceğine inandığından, onlarla bağlantılar kurmaya çalıştı. Bu kadınlarla faydalı olmaktan çok tehlikeli olan bu tür temaslara girişmek için onların açgözlülüğü ve ihtişamlarına uygun hediyelerin sürekli verilmesi ve ödemekte olduğu fahiş faizlerle çoğalan büyük borçların ağırlığı altında ezilip kalmıştı.

Borç miktarını arttıran ve bu borçları krala ödettirmek için bahane olarak kullandığı bir başka gelişmeye müdahil olduğu sanılıyor. Kendi adına Halep gümrük gelirlerini iltizam ile Büyük Hükümdara karşı mültezimliği üstlenmişti. Gümrüğün iyi idare edilememesinden veya devlet hazinesine ödenmesini taahhüt ettiği paraya denk bir gelir getirememesinden dolayı, gerekli ödemeyi yapmak için borçlanmak zorunda kaldı. Nihayet M. de Césy faizlerle olağanüstü çoğalan iki yüz kırk bin kuruşluk borç altında kaldı. Tüccar şikâyetinde bulununca elçiyi geri çağırtilar. Fakat Türklerin M. de Césy'nin borçlarını ödemedenden hareket etmesine izin vermemeleri üzerine borçların tasfiye ve ödenmesi için mahalline bir komiser gönderilmesi zorunlu oldu. Komiserin harcırahı altmış bin lira tuttu. Bu zat faiz miktarının elli iki bin kuruşa ulaştığını hesap etti. Bu durumda yaklaşık üç yüz otuz bin kuruş tutan borcun ödenmesi için para bulunması gerekti. Buna da on dört sene boyunca Doğu'daki bütün ticaretin üzerine konulan bir vergi ile çözüm bulundu. Fakat tüm bunların yapılması için yaklaşık yedi yıllık bir süre geçti.

Kont de Césy'nin yerine İstanbul'a gelen Kont de Marcheville'in elçiliği hiç hoş olmayan ve sıkıntılı gelişmelerle dolu geçti⁶⁷. Zira M. de Césy'nin hediye ve yumuşak tavırlarına alışmış olan Türklerin ya farklı prensiplerle gelmiş olan yeni elçiden hoşlanmadıklarından veya Fransa'da suçlanmış olmasından dolayı, M. de Césy'nin M. de Marcheville'i iade ettirmek için Türklerle entrikalar çe-

⁶⁷ Henry de Gournay, Kont de Marcheville İstanbul'a Ekim 1631'de ulaştı; 2 Mayıs 1634, Sultan'ın emri üzerine bir Fransız gemisine bindirildi ve Fransa'ya geri gönderildi.

virmiş olmasından dolayı olacak, Türkler 1634'te M. de Marcheville'i elçi olarak tanıtmaktan vazgeçerek onu geri dönmeye mecbur ettiler. Türklerin bu şekilde davranmasında tesadüflerin de etkisi oldu. Bir savaş gemisiyle İstanbul'a gelmekte olan M. de Marcheville'e yolda kaptan paşanın kumandası altında bulunan Büyük Hükümdar'ın kadirgaları rastladı. Türkler, Fransız gemisini görür görmez, sancağını indirmek ve kaptan paşaya verilmesinin gerekli olduğunu iddia ettikleri hediye talebi talep etmek üzere bir sandal gönderdiler. O tarihlerde Büyük Hükümdar'ın kadirgalarındaki subaylar denizlerde rastladıkları her bir Fransız gemisinden zor kullanarak iki ya da üç yüz kuruş talebinde bulunuyorlardı. Bu durum M. de Nointel'in kapitülasyonların yenilenmesini sağladığı 1673 tarihine kadar devam etti ve bu tarihten sonra bu türden uygunsuz harekete ve zor kullanılmasına son verildi. Kaptanların İstanbul'a gelmelerinden sonra, bu konuda yaptıkları şikâyetler bizim iddiamızı ispat eder. M. de Marcheville, her iki isteği de reddederek sadece beş pare top atışıyla kaptan paşayı selamlamakla yetindi. İsteddiği şeylerin yerine getirilmemesinden hayal kırıklığına uğrayan kaptan paşa, kadirgasına gelmesi için M. de Marcheville'e haber gönderdi. Ve elçinin ileri sürdüğü itirazlara rağmen taleplerinden kesinlikle feragat etmedi. Nihayet elçi İstanbul'a dönüşünde pişman olduğunu göstermek niyetiyle paşanın talebine uydu. Babıâli, kaptan paşanın bu hareketini onaylamadığını gösterdi. Fakat elçinin kaptan paşa hakkındaki şikâyetlerinin, nüfuzlu ve mağrur bir kimseyi kızdırmaktan ve onu kısa bir süre içinde intikam almak için bir bahane bulmaya sevk etmekten ve elçiye yeni şikâyet gerekçeleri vermekten başka bir sonucu olmadı. Paşa elçi ile barışmış gibi göründü ve ona, Babıâli'ye göndererek şahsını kötü bir subaymış gibi göstermeye çalışan tercümanı huzuruna yollaması için haber saldı. Paşa hemen oracıkta tercümanı astırdı ve cesedin o zamanlar tercümanların sembolü olan kırmızı külahıyla bir süre darağacında kalmasını emretti. M. de Marcheville, gösterilen bu zalimliğe karşı hiçbir sonucu olmayan şikâyetlerde bulundu. Türkler ona tercümanın Büyük Hükümdar'ın tebaasından biri olduğunu, dolayısıyla onun istenildiği gibi cezalandırılabilceği, bunun hizmetine verilen kimseyi hiç ilgilendirmeyeceği cevabını vermekle yetindiler.

Şövalye Ricaut bu olayın 1634'te yaşandığını ifade etmektedir. Yine Ricaut, 1632'de cereyan eden ve elçinin tercümanlarından birinin hayatına mal olan bir diğer sorundan bahsediyor. Yazarın bir olayı iki farklı olaymış gibi anlatıp anlatmadığını elimde başka bir hatıra veya belge olmadığından, inceleme yapmaksızın bu konuda onun verdiği bilgiyi kabul edip nakledeceğim.

Şövalye Ricaut, bir Türk'e ait olan bir kölenin, 1632'de, yelken açmak üzere olan bir Fransız gemisine iltica etmesi üzerine, arama tarama yapıldığını ve kölenin gemide bulunduğunu anlatıyor. Hoşlarına gitmeyen elçiye karşı kin besleyen vezirler, bu olayı kullanarak, Fransa'ya gitmek için aynı gemiye binmiş olan elçinin oğlunu hapse attırdılar. Hatta gemiyi yüküyle birlikte müsadere etmeye kalkıştılar. Fakat İngiliz elçisi Şövalye Vich ve Venedik Balyozu Pietro Foscarini'nin bu sorunu çözmek için yaptıkları teşebbüslerin ve Babiâli vezirleri nezdinde bu olay dolayısıyla bulunduğu ziyaretlerde Kont de Marcheville'e katılıp refakat etmeleri üzerine adı geçen kontun oğlu serbest bırakıldı ve geminin de yüküyle beraber hareketine izin verildi. Bu sorun ancak Baltazar isimli, tercümanlık hizmetinde bulunan bir Ermeni'nin utanç verici biçimde ölümüyle son buldu. Padişah, onu kazığa vurdurdu, hatta Ricaut'nun rivayetine göre, infazı bizzat görmek istemişti. Bu yazar her ne kadar iki tercümanın zaman ve vefatları arasında farklılık öngörse de, Kont de Marcheville'in bunların her ikisinin de, barış tanımayan düşmanı olan kaptan paşanın çevirdiği dolaplarla idam edilmiş olmalarını söylemesi dikkate alındığında, elçi yanılmış ve tercümanlarından sadece birini kaybetme bahtsızlığına uğramış olabilir.

Her ne olursa olsun, o tarihten itibaren Hristiyan hükümdarların bu zor görev için Büyük Hükümdar'ın tebaasından kimseleri mümkün olduğunca az kullanmaya karar verdikleri ve her birisinin ileride tercüman olarak yararlanmak üzere kendi tebaasından olan genç çocuklara doğu dilleri öğretmeye başladıkları kesin gibidir. Fakat bu projeler, faydalı olmasına rağmen, Babiâli nezdinde elçileri bulunan hükümdarların büyük çoğunluğu tarafından ancak kısmen uygulamaya konulmuştur. Fransa bile bu kurumu ancak 1689'da bir düzenlemeye bağladı ve bu konuya verdiği bütün dikkatine rağmen, hâlâ küçük limanlarda kullanılmakta olan Yahudi ve Rumların yerine Fransız tercüman çalıştırmayı başaramadı. Çünkü buralarda bir Fransız tercümanı bulma imkânı yoktu. Günümüzde büyük limanlarda Sayda'da Marunî İbrahim Dama ve Suriye'deki Trablusşam'da yine Marunî olan Torbey adlarında iki tercüman bulundurulmaktadır. Uzun süre Fransa'ya hizmet etme geleneğine sahip olan ve anlattığım örneklerin kendilerine hiçbir şey kaybettirmediği ve korkuya sürüklediği Fornetti ailesi de İstanbul'da kalmıştır. Bu kadar uzun hizmetlerinden dolayı çıkarılamayacak olan ve bu sebepten dolayı, Beyoğlu'nda Kapüsenler adına kurulmuş ve gençlere dil öğreten koleje bu ailenin çocukları kabul edilmekte ve bu aile fertleri dışında olan başkalarını tercümanlıktan uzaklaştırmak elçilerin millet için yapacağı en hayırlı iş olur.

Biz yine M. de Marcheville'e gelelim. Büyük nüfuz sahibi olan Kaptan Paşa ile bu zat arasındaki husumet gittikçe arttığından 1634'te Büyük Hükümdar'dan, Kaptan Paşa elçiyi göndermek yetkisini aldı. Bunun üzerine Paşa elçiyi huzuruna çağırıp kendisine Büyük Hükümdar'ın arzusunu bildirdi ve ona ekibini gemiye bindirecek kadar zaman tanındı. Sonra da o sırada limanda bulunan bir Fransız gemisine elçiyi binmeye zorladı ve kaptanı da hemen yelken açıp harekete geçmek zorunda bıraktı. Elçiyi ülkeden uzaklaştırmak için paşanın gösterdiği çaba o denli ateşliydi ki, yelken açmaya uygun rüzgâr olmadığından elçinin bindiği gemiyi Padişahın iki kadırgasına çektirip yola çıkarttı.

Bununla birlikte, şimdiye kadar Türklerde eşi görülmeyen bu türden şiddet ve baskı Hristiyan hükümdarlar arasında kullanılmaz da değildir. Papanın gönderdiği elçiler de dâhil olmak üzere, huzurlarına gönderilen elçilerin hükümdarlarca kabul edilmedikleri ve bazılarının da mensup oldukları hükümetler tarafından geri çağırılması için bilgi verildikten sonra ve hiçbir genel kural gözetilmeksizin ikamet ettikleri ülkenin dışına çıkarıldıkları birçok defa yaşanmıştır.

Meselelerin çözümüne hiçbir katkısı olmayan ve şahsında bir hoşnutsuzluk bırakan M. de Marcheville'in elçiliği bu şekilde sona erdi. Bu durum onun yerini alacak olan kimselere, başlarına gelebilecek işlerde öfkeye kapılmayıp, tam tersine, bu elçiliğin bazen maruz kalabileceği beklenmeyen sıkıntıları sabır ve itidal ile gidermeye çalışmak gerektiği konusunda örnek ve ibretlik ders oldu.

On bir yıl boyunca, M. de Ferriol'un kendi mizacından da kaynaklanan çalkantılarla dolu bir şekilde görev yaptığı doğrudur. Elçiliği döneminde neredeyse sürekli biçimde yaşanan olayların kendisi için üzücü ve şahsi sonuçlar doğurmuş olması, bahsedilen olayların idare tarzına ve müzakere etme yöntemine değil -çünkü idare ve yönteminde daima mağrur ve sert idi- fakat Fransa ile Türkler arasında işlerin durumunu ve özellikle M. de Ferriol'un elçiliği sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nu yöneten veziriazamların itidal ve temkinine atfetmek gerekir.

Yukarda anlattığım şekilde Türkler, M. de Marcheville'i gönderdikten sonra Babiâli nazırları borçlarından dolayı henüz İstanbul'da bulunan M. de Césy'ye elçi sıfatı ve görevini tekrar üstlenmesi için baskıya başladılar. Fakat yeni bir itimat-name olmadıkça bu sıfatı alamayacağını çok iyi bilen M. de Césy, sadece işlerin yürütülmesine dikkat etmekle yetindi ve bunu yaparken de elçinin yokluğu dolayısıyla vekil sıfatıyla görevi ifa ettiği kaydını düştü.

Bu şekilde M. de Césy hakkında şikâyetlerin yeniden başladığı 1649 yılına kadar görevi yürüttü. Bu tarihte yukarıda açıkladığım gibi, borçlarının ödenmesine karar verildi. Bütün bunlar M. Césy'nin, oldukça uyum sağladığı bu ülkede ikametini uzattırmak için bir bahane olarak, Büyük Hükümdar'ın tebaası tarafından kendisini İstanbul'da tevkif ettirdiği yönünde ithamlar yapılmasını önleyemedi. Fransa'da bu yönde bir fikir oluştuğuna ve M. de Marcheville'in geri gönderilmesinde M. de Césy'nin etkisi olmakla itham edildiğine kesin gözüyle bakılabilir. Bununla birlikte bilmediğim bazı nedenlerden dolayı, onun geri çağırılması ve yerine bir elçinin gönderilmesi için 1749'da verilen karara kadar, İstanbul'da işlerin yürütülmesine ses çıkarılmadı. M. de la Haye Vantelay elçi atandı ve M. de Césy'nin ikametini uzatmak için yine bir bahane bulmasından korkulduğundan, yeni elçi İstanbul'a ulaşmasını müteakiben, onun bir gemiye bindirilmesi emrini verdi.

Yeni elçi, aldığı emri yerine getirmek için olacak, limana vardığı gün karaya çıkmak istemedi ve makul bir gerekçe bularak, bu işi ertesi güne erteleyerek, M. de Césy henüz yataktayken elçilik binasına gitti. Hükümetten aldığı emri ve bundan dolayı derhal gemiye binmesi gerektiğini ona bildirdi ve onu Fransa'ya götürmek üzere emir almış olan gemilerin kumandanına kendisini teslim etti. M. de Césy yirmi iki sene Türkiye'de ikametten sonra, bu şekilde Fransa'ya dönmüş oldu. Türkiye'de gösterdiği sefahatle Türklerden az çok iltifat görmesine rağmen, aşırı israfı ve kralın arzu ve niyetlerine karşı Türkiye'de mevkiini muhafaza etmek istediği hakkında edinilen kanaat yüzünden, efendisinin takdir ve tasvibinin olmaması kendisini çok etkiledi ve üzüntülere boğdu. M. de Césy, ticaretle uğraştığından, Halep ipeklileri üzerinden alınan yüzde iki buçuk verginin kaldırılması gibi savunması ve gerçekleştirilmesi güç bir takım işlerle karşılaştı. Ve bunları ancak paranın gücüyle çözebildi. Aynı şekilde İskenderun limanında soygunculuk yapan Frontignan küçük gemilerinden birisinin aynı limanda yol açtığı kötü bir hareket meselesini, M. de Césy yine büyük paralar harcayarak çözebildi.

Kral sarayı kabul edilen ilk elçilik binası ve ilk elçiler zamanında yapılan inşaat faaliyetlerini büyük bir özen ve dikkatle araştırdım, fakat bir şey bulamadım. Ancak bu eski elçilerin Galata bağları dedikleri ve M. de Marcheville'in -Büyük Hükümdar'ın adı geçen elçiyi geri göndermesi sırasında krala yazdığı mektupta elçilik binası civarındaki bazı şahısların özel şikâyetlerinin iadesine sebep olduğunun gösterilmesinden anlaşıldığı üzere- elçilik binasını genişletmeye çaba gösterdiği ve bu yerde eski elçilerin sürekli biçimde ikamet ettikleri anlaşıyor.

M. DE LA HAYE VANTELAY'IN ELÇİLİĞİ

Yukarıda anlattığım gibi M. de Césy'nin yerine geçen M. de la Haye Vantelay, XIV. Louis'nin hükümdarlığı döneminde İstanbul'a gelen ilk elçi olmuştur. Yirmi sene süren elçiliğinin başlangıcı iyi ve sakin geçmiştir. Fakat sonu çok kötü ve elim oldu. Fransa elçileri içinde Babiâli'den kötü muamele gören tek elçinin bu zat olduğu söylenebilir. Gerçekten de Veziriazam Köprülü Mehmet Paşa'nın vahşet ve zulmünü mazur görmemekle beraber, hakkında bu tür bir muamelenin yapılmasına az çok kendisinin davetiye çıkardığını da itiraf etmek gerekir. Bu elçinin hüznü macerasından seyahatnamelerinde bahseden Şövalye Chardin, veziriazamın ona yaptığı kötü davranışların ilk sebebinin, veziriazamın devletin en yüksek makamına getirildiği zaman, kendisini ziyaret ve geleneksel hediye takdimde gösterdiği ihmal yüzünden ona duyulan kırgınlık ve üzüntü olduğunu ifade ediyor.

Veziriazamların makamlarına yerleşmelerini takiben, elçilerin ziyarette bulunmaları, niteliği ve miktarı kurala bağlanmış olan hediyeleri sunmaları geleneği vardır. IV. Mehmet'in çocukluğunda veziriazamların sıklıkla değişmesi ve makamlarında kısa bir süre kalmaları, M. de la Haye'i çok büyük masraflar yaptırmak zorunda bırakan geleneksel hediyeleri sunmaktan usandırmıştı. Seksen yaşında bulunan Köprülü Mehmet Paşa'nın mevkiini uzun süre muhafaza edemeyeceğini düşünen M. de la Haye, onun, ne ziyaretine gitmiş ne de sunulması adet olan hediyeleri göndermişti. Fakat düşüncesinde yanıldı, Veziriazam ölüm tarihi olan 1662 yılına kadar makamında görevini yürüttü. Gerçi M. de la Haye, sonradan onun mevkiinde tutunduğunu görünce ziyaretine giderek hediyeleri takdim etmişti. Fakat vaktinde yapılmış olsaydı çok hoş kabul edilecek olan bu durum, paşanın veziriazamlığa tayininden uzun bir süre sonra gerçekleştirildiği için, elçinin ihmal etmiş olduğu bu vazifeyi şahsından ziyade makamını rencide ettiğini düşünen bu mağrur ve kibirli zat tarafından bir nevi hakaret kabul edilmişti.

Ancak Köprülü Mehmet Paşa, gururundan ziyade ihtiyatlı biri olduğundan, M. de la Haye'e yönelik kızgınlığını göstermek için uygun bir fırsatın doğmasını bekledi. Adının Vertamon olduğunu söyleyen bir Fransız'ın ihaneti Paşa'ya beklediğinden de iyi bir fırsat sundu. M. de la Haye, Venediklilerin başkomutanıyla gizlice temas kurmaktaydı. Onun bu hareketi her ülkede savaş zamanında tehlikeli kabul edilen ve izin verilmeyen nitelikteydi. Gerçi bir elçi bağlı olduğu hükümdarına görev yaptığı ülkede yaşanan tüm gelişmeler hakkında bilgi vermek zorundadır. Fakat söz konusu ülkenin düşmanlarını da milletler arası hukuku ihlal

etmeden aynı şekilde bilgilendiremeyeceği inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Bununla birlikte M. de la Haye'in Türkiye'de cereyan eden bütün gelişmelerden Venedik Cumhuriyeti'ni haberdar ettiği ve Vertamon'un da İstanbul'a seyahat etmek istediğini Venediklilerin başkumandanına söylemesi üzerine, kumandanın bu şahsa elçiye iletilmek üzere bir paket verdiği gerçektir. Fakat bu sefil adam, paketi söz verdiği gibi elçiye vereceği yerde, Türklüğü kabul etti⁶⁸ ve paketi İstanbul kaymakamına verdi. Bunun üzerine Vertamon hemen o sırada saray erkânının bulunduğu Edirne'ye gönderildi. Burada hainliğini yeni bir kötülükle teyit ederek, Fransız elçisinin veziriazama verdiği mektupların, onun Venediklilerle Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarına aykırı olan ve suç niteliğinde geliştirdiği münasebetin birer ürünleri olduğunu söyledi. Elçi durumdan haberdar edilir edilmez olup biteni kâtiplerine anlattı. Venediklilerle bu haberleşme görevini yürüten kâtip, ellerine düşmesi halinde gerçeği itiraf etmesi için Türklerin kendisine yapacakları işkenceye dayanamayacağını hissederek, kendisinin saklanmasını veya kaçırılmasını talep etti. Onun bulunması çok güç olacak bir yere saklanmasına karar verildi. Bu önlemi alalı henüz fazla zaman geçmemişti ki M. de la Haye'in Edirne'ye gitmesine ilişkin Büyük Hükümdar'ın arzusu olduğundan, Veziriazam, İstanbul Kaymakamına elçinin gidip gitmediğinden kendisini haberdar etmesi için emir verdi. M. de la Haye, konudan haberdar edilince böbreklerinde veya mesanesinde oluşan bir taş nedeniyle hasta yatağında yatıyordu. Kaymakam aracılığıyla kendisinin, Veziriazamın isteklerini yerine getirecek durumda olmadığını yerine oğlunu göndereceğini söyledi.

M. de la Haye'in oğlu Edirne'ye ulaşınca Veziriazamı müthiş bir öfke içerisinde buldu. Şifreli olarak yazılmış olup, bir türlü çözdüremediği bu mektupların içeriğine ilişkin bilgi verilmesini ısrarla talep ediyordu. M. de la Haye'in oğlunun beraberinde götürdüğü kançılar ve diğer görevliler de boş yere korkutuldu, zira hiçbirine kötülük yapılmadı. Eğer la Haye'in oğlu içinde bulunduğu zor duruma önem vermeksizin sadece keskin zekâsına güvenerek verdiği mağrur cevaplarla zaten gururu kabarmış olan Veziriazamı gazaba getirmemiş olsaydı, işin içinden yalnız bir korku duyulmasıyla sıyrılıp çıkılması pek muhtemeldi. Vezir, kendisine küstahça cevaplar veren bizzat sefir bile olsa tahammül göstermesi şüpheliyken, vekil olarak gönderdiği oğlu da olsa böyle cüretkarlığa hiç dayanılmaz diyerek ve la Haye'in oğluna hakaretler ederek zindana attırdı. Bu olay esnasında tercüman-

⁶⁸ Müslüman oldu (ç. n.).

lık yapan Peder Fornetti yaşanan sahnenin manzarası karşısında o kadar korkuya kapıldı ki hastalanıp yatağa düştü ve 1672 senesinde hâlâ iyileşmediğini Şövalye Chardin ifade ediyordu. Gerçi M. de la Haye oğlunun başında kopan fırtınayı görmekle üzüntü ve acıya boğuldu, fakat hiç olmazsa makamının şerefini bir dereceye kadar korumuş olmakla şüphesiz müsterih ve memnundu. Fakat yanında kalmış olan oğlunun eşi, kocasının berbat bir hapis hanede baskı altında olduğunu üzüntüyle görerek, özgürlüğünü kazanması için Edirne'ye kadar gitmeye M. de la Haye'i teşvik edip zorladı. Edirne'ye ulaştığında elçi, Veziriazamın huzuruna kabul edildi ve onun azarlarını sakince ve temkinle dinledi. Görevini terk etmiş olan kâtabinin yokluğunun kendisine şifreli mektupları çözmeye imkân bırakmadığından dolayı özür diledi. Verdiği cevaplarla paşayı gerçi memnun edememişti. Fakat hiç olmazsa bizzat kendi sağduyusu ve oğlunun başına gelenlerden aldığı ders sayesinde paşayı gazaba getirmekten sakınmıştı. Ancak yara iyileşecek kadar zaman geçmemiş olduğundan, Paşayı tamamen yumuşatamadı. Veziriazam, la Haye'in oğlunu serbest bıraktırmadan ordugâha doğru yola çıktı. Elçi, sefere çıkmamış bulunan Büyük Hükümdar'dan oğlunun özgürlüğünü alabileceğinden biraz ümitli olarak Edirne'de kaldı. Fakat bu ülkede vezir uzaklarda bulunduğu zaman, hiçbir işin bitirilemediğini anladı. Hatta kendi sorunundan bahsetmek isteyecek kimseye bile rastlamadı. Gerçi seferin kısa bir sürede bitmesiyle Paşaya Fransız elçisi ve oğlundan bahsedildiği zaman sanki olup bitenlerden haberi yokmuş gibi davranarak soğuk bir tavırla "Allah Allah bu efendiler hâlâ buradalar mı" dedi. Bu sözler söylendikten sonra de la Haye'in oğluna hürriyeti verilerek ikisinin de İstanbul'a dönmelerine izin verildi.

Bu gelişmelerden bahseden yazarların hemen tamamı, bu olayları kötü bir şekilde anlatıyorlar ve M. de la Haye'in felaketine neden olan Venedikliler de bunları iğrenç bir nankörlükle tasvir ettikleri için ben hikâyeyi biraz ayrıntılı vermeyi gerekli gördüm. Şövalye Nani, eserini yazdığı tarihte, bu olayda elçi ve oğlunu birbirine karıştırmaması lazım gelirken, elçinin kötü muameleye uğradığı ifadesiyle yetinmekle beraber eserinin içindekiler kısmını düzenleyen kimsenin, *Fransa elçisi so pa yiyor* alt başlığını koymasına hoşgörü göstermiştir. Bundan dolayı adı geçen şövalye hakkında özellikle Amelot de la Houssaye'in yazmış olduğu *Venedik Hükümeti Tarihi* adlı eser için Bastille hapisanesine attırmak güzelliğinde bulunduktan sonra Fransa'da şikâyet edilmemesi bir haksızlıktı. Elçiler hakkında eserini oluştururken, kendisinin de söylediği şekilde, hafızasına ve birçok defalarda hayallerine dayanarak çalışmış olan Wicquefort, birçok konuda abartma

ve tahminde Şövalye Nani'den de ileri gitmiştir. İşte Şövalye Chardin'in bu olay hakkında seyahatnamesinin başlangıcında söylediklerine itibar ve kıymet atfetmemin nedeni budur. Çünkü bu seyyah, olayın yaşanmasından on, on iki sene sonra İstanbul'a gitmiş ve şahitleri olan Fornetti; diğer Fransız ve yabancılarla görüşmüş olduğundan, şüphesiz bu olay üzerine yazı yazarlardan gerçeğe en fazla yaklaşanı olmuştur.

Bundan dolayı aynı yazarın beyanına atfen, İstanbul'da yerleşmiş olan Fransızların hafızalarında hâlâ bazı düşünce kırıntılarının kalmış olduğu bir şey üzerinde durma ve anlatma zorunluluğunu duyuyorum. İstanbul, yersiz yurtsuz serserilerin uğramayı alışkanlık haline getirdikleri bir yerdir. M. de la Haye'in el konulan mektuplarından dolayı çok fazla endişe ve telaş içinde bulunduğu bir sırada, bu serserilerden biri şehre gelmiş ve alışkanlık olduğu üzere elçiden yardım talebinde bulunmuştu. Bu adam iyi karşılanmayınca elçiden bunun intikamını alacağını bildirerek, anahtarsız şifreli mektupları çözmek için kendisine has esrarengiz bir yöntem bulduğunu, Veziriazamı gidip göreceğini ve Vertamon'un ona verdiği mektupların çözümünü kesinlikle bulacağını söyledi. Bu sözlerden haberdar olan elçi onun yapmak istediklerini önlemek ve hem hayatını ve hem de resmi sıfatını nihai felakete sürüklemekle tehdit eden bu adamı kişisel güvenliğini ve resmi görevinin onurunu korumak için feda etmek gerektiğine karar verdi. Çünkü bu adam, iddia ettiğinin tersine, eğer bu şifreleri çözebilecek yetenekte değilse, bu mektupta yazılanlara hayali anlamlar yükleyerek mektupların içeriğini büsbütün suça dönüştürebilirdi. Bu durumda M. de la Haye, yardım bulabileceği umudu verilen bu adamı elçilik binasına getirtti ve onu üstü kapalı bir balkona götürttü ve oradan hizmetçilerine aşağıya attırdı. Aşağıda bahçede bekleyen hizmetçiler işi tamamlayıp onu oraya gömdüler.

Şövalye Chardin bu olayı hemen hemen aynı biçimde yazmış olmasına rağmen, olayın gerçek olduğu konusunda teminat veremem ve gerçekten yaşanıp yaşanmadığını bilemem. Galata'da bu olay henüz unutulmuş değildir. Eğer bu olay gerçekten cereyan etmiş olsa bile, M. de la Haye'in o sırada içinde bulunduğu zor şartların bu cinayeti mazur göstereceğini sanıyorum.

Elçinin maruz kaldığı tehlike ve oğlunun macerası Fransa'da öğrenilince, Veziriazama hitaben Kardinal Mazarin'in yazmış olduğu mektupları taşıyan bir asilzade hemen İstanbul'a gönderildi.

M. de la Haye, oğlu ile birlikte 1660 yılının sonlarında Fransa'ya döndü. Yerine Fransız tacirlerinden Roboly isminde birisini bıraktı. Bu zat ajan [görevli] sıfatıyla işlere 1665 tarihine kadar baktı. Aynı sene içinde, la Haye'in oğlu elçi sıfatıyla İstanbul'a gelip 1670 yılına kadar kaldı. Türkiye'de başına gelen bütün nafoş şeylere rağmen, yine oraya gitmek niyetinde bulunan M. de la Haye'in oğlu, bu elçilikten kendisini ebediyen uzaklaştırması gereken sebepleri, yani oradayken görmüş olduğu kötü davranışı (yeniden tayinini gerekli kılan sebepler arasında) ileri sürdü. Üstelik bundan dolayı haklılık kazanacağını ve Türklerin hakaretine uğramış bir şahsın yeniden kendilerine büyük bir saygıyla kabul ettirmek kadar kral için daha şanlı bir şey bulunmayacağını temin etti. Fakat bütün ümitleri boşa çıktı. Beklediğı saygı ve değerdan eser görmedi. Süleyman isminde bir ağanın Fransa'ya gönderilmesinden başka kayda ve ifade etmeye değeri bir şey olmadı ve faydasız geçen elçiliğinden sonra o geri çağrıldı. M. de la Haye'in oğlu bu ağaya bir nevi elçi payesi verdirmek istediye de, o tarihte dışışleri nazırı bulunan M. de Lionne'un aklını çeilemedi.

O tarihte gönderilen zatın niteliğı ve bu zatın kabul ediliş şekli hakkındaki bildiklerim, Mehmet Efendi'nin Fransa'ya gönderilmesi söz konusu olduğu sırada, beni bazı ihtiyat tedbirleri almaya sevk etti. Burada bana düşen görevlerden hiçbirini ihmal etmedim ve gerekli olduğuna inandığım konular hakkında nazırlarımıza görüşlerimi sunmuş olmama rağmen, onlar bu görüşleri uygun bulmadılar ve Mehmet Efendi ile olan münasebetlerini daha sıkı bir takım kayıtlara tabi tutarak, bir nevi kural ve yöntem koymuşlardı ki, günün birinde padişahlar krallarımız nezdine başka bir elçilik heyeti gönderecek olursa sıkıntılar yaşanmayacaktır.

M. DE NOINTEL'İN ELÇİLİĞİ

M. de la Haye'in oğlunun elçiliğı, onun bu göreve atanmasından beklenen güzel sonuçlardan hiç birini vermemiş olmasından dolayı, yerine M. de Nointel gönderildi. Bu zat hâkim olarak yetişmiş olmasına rağmen, bir elçiliğı büyük bir onurla ve güzel biçimde yapabilmek için gerekli olan özelliklerin tamamına karakter itibarıyla sahipti. Türklerin kapitülasyonların yenilenmesini ertelemiş olmalarından dolayı Fransa'da fazlasıyla kızgınlık duyulmaktaydı. Tüccarlar şikâyet ediyorlardı ve gerçekten de Doğu ticaret kapılarının bizden sonra kendilerine açılmış olan milletlerin gümrük vergisi olarak yüzde üç verdikleri bir sırada, Fransızların Mısır'da yüzde on ve diğeri ticaret limanlarında yüzde beş vermeye mecbur tu-

tulmaları, tüccarlarımız için esef verici ve can sıkıcı bir şeydi. Bu durumda M. de Nointel, özellikle kapitülasyonların yenilenmesini sağlamaya ve gümrük vergisinin bütün Türk limanlarında yüzde üçe düşürülmesini istemeye memur edilmişti. Türklere, Fransız donanmasının gücünden bir örnek göstererek, onun bu konudaki görüşmelerine daha fazla önem verilmesini sağlamak amacıyla, yeni elçiyi İstanbul'a dört savaş gemisiyle gönderdiler. Nazırlar, o zamanki geleneğe göre, krala saygılarını göstermek için, Türklere kralın kudret ve kuvvetleri hakkında bir fikir vermesi için uygun emir ve tembihler vermeyi ihmal etmemişlerdi. Bu emir itidal ve incelikle ifa edildiği takdirde uygun ve faydalı olmayacak değildir. Fakat emrin ifasına efendilerine hizmetten ziyade yararlanmaya çalışan ve onların nüfuz ve kudretini görüşmelerde bulunacakları hükümdarın nefretini davet edecek tarzda yürüten eller görevlendirilirse, tecrübelerin de birçok defalar ispat ettiği üzere, fayda yerine sorunlar getirir. Bu tür aşırılıkların Almanya'da, kuzeyde ve İtalya'da bize ne kadar çok fenalıklar getirdiği meçhul değildir. Bu sakınca Türkiye'de fazla hissedilmemişi olmakla birlikte, işlerimizin ertelenmesine neden oldu.

M. de Nointel bu düşünceleri zihninde taşıyarak 1671 yılı Mayıs ayında İstanbul'a ulaştı. O sırada Büyük Hükümdar ve devlet ileri gelenleri Edirne'de bulunuyordu. M. de Nointel, Büyük Hükümdar'ın başkentten uzak olmasının ve kendisine eşlik eden savaş gemilerinin sayısının, M. de la Haye'den esirgenen resmi selamlamanın (top atışıyla karşılanma) kendisi için icra edilmesine uygun şartlar sağladığı sanısına kapıldı. Bu konuda görüşme yapmak üzere o da M. de la Haye gibi, Yedikule açıklarında demir attı, fakat bir başarı elde edemeyince limana girerken geleneğe göre yapması gereken sarayı selamlama gösterisini yapmama kararı aldı. Bu durum Türklerin canını sıktı. Fakat M. de Nointel'in, şehre girişi için yapılmasını istediği karşılama töreni düzenlenmesinin kararı verilinceye kadar, gemide kalmada ısrar etmesi ve kaymakama da sarayı selamlatmaması dolayısıyla bir şekilde özür bildirmesi üzerine, Türkler onun şehre çıkmak için istediği tüm şeylerin yapılmasına onay verdiler. Şehre giriş merasimi muhteşem oldu. Bu merasime ilişkin burada ayrıntı verecek değilim, zira M. de Nointel'den önce bu tür karşılama töreni yapılmadığı gibi, onun halefleri tarafından da yapılması talep edilmemiştir.

Elçiliğe yerleşir yerleşmez, M. de Nointel ilk iş olarak gemileri yola çıkarmayı düşündü. Bu da ancak gemilerdeki gemicilerin karaya çıkıp Galata'ya geçtikleri zaman Levantenlerle [yerli Frenkler] aralarında ortaya çıkan sorunların Fransızların lehine çözümlenmesinden sonra mümkün olabildi.

Tam gemilerin hareket edecekleri sırada çok daha dikkat çekici bir olay yaşandı. Birçok esir kralın gemilerine sığınmıştı. Bu esirlerin sahibi olan Türkler, kölelerin gemilere kabul edilmeleri karşısında söylenmekten başka bir şey yapamamışlardı. Fakat yirmi seneden beri Yedikule zindanında hapis tutulan Beaujeu adındaki bir Malta şövalyesinin bir yolunu bulup kaçarak kralın gemilerine sığınması üzerine, kaymakam onun iadesini talep etti. Ret cevabını alınca dizdarlara, yani Çanakkale muhafızlarına, arama yapmadan ve içlerinde bulunan kaçak esirleri ve özellikle de şövalye Beaujeu'yü almadan gemilerin boğazdan geçişine izin vermemelerini emretti. Bu durum gemilerin kumandanının yelken açtırmasını engellemedi. Kumandan kendilerine karşı durulacak olursa zorla boğazı geçme ve Türklerin gemilerinde arama yapmalarına tahammül etmektense, ölüm kararı aldı. M. de Nointel alelacele Edirne'ye birini gönderip olaydan Veziriazama bilgi verdi. Kaymakam'a göre daha uysal biri olan Veziriazam, Çanakkale muhafızına gemilerin serbestçe geçişine izin verilmesi için emir gönderdi. Çözülmesi bir hayli zor olan bu mesele de M. de Nointel'in becerisi ve dirayetiyle Veziriazamın itidal ve temkinli davranışı sayesinde mutlu bir şekilde sona erdi.

Bu örnek olay, kralın gemileriyle İstanbul'a gelecek olan elçilerin, Babıâli vezirlerini her zaman iyi niyetli bulamayabileceklerinden, esir konusunda çok ihtiyatlı davranmalarına ve gemi personeli ve askerleri olabildiği kadar gemilerde tutmak için özen göstermelerine engel olmamalıdır.

Kralın gemileri hareket ettikten sonra, M. de Nointel Edirne'ye gitti ve burada bilinen törenle Veziriazam ve Büyük Hükümdar'ın huzurlarına kabul edildi. Fakat görüşmelerin esas konusunu oluşturacak olan ana meseleden, yani kapitülasyonların yenilenmesinden bahsedildiği zaman, Veziriazamda önceki uysallığı göremedi. Hatta elçinin, kralın gücü ve büyüklüğünden övgü ve gururla bahsedişinden, onun birçok defa kızdığı görüldü. Büyük ihtimalledir ki Fransa'nın gücünün zihninde yarattığı izlenim dolayısıyla, efendisinin kendisinden talep edileni yerine getirdiği kanaatini uyandırmamak için bu antlaşmanın yapılmasını ileri bir tarihe ertelemiş olmalıdır. Gerçekten de mevcut şartlar, Büyük Hükümdar'dan Fransızlar için imtiyazlar istemek için hiç de uygun değildi. Çünkü Veziriazamın, Fransızların 1664'te Almanlara yaptıkları yardımı ve Kandiye muharebesi sırasında Venediklilere neredeyse sürekli biçimde gönderdikleri para ve asker yardımını unutacağı kadar zaman geçmemiştir.

Bu şartlar elçinin taleplerini dayandırabileceği gerekçeleri neredeyse sıfıra indirebilecek nitelikteydi. Çünkü bir taraftan kralın gücünün abartılması Türklerin gururunu rencide etmekteydi, diğer taraftan elçi Fransa'nın bu imparatorluğa karşı sarsılmaz dostluğundan çok ihtiyatlı bir dille bahsedebilirdi. Hâlbuki veziriazamla yaptığı bir konuşmada M. de Nointel bu dostluktan ısrarla bahsetmiş olduğundan, veziriazamdan şu sert ve soğuk cevabı almıştı: siz bana sürekli Fransa'nın dostluğundan bahsetmektesiniz bununla birlikte ben savaştığım her yerde kralınızın askerleriyle karşılaştım.

Kapitülasyonların yenilenmesi hakkındaki bu ilk teşebbüsün başarısızlıkla sonuçlanması üzerine M. de Nointel, İstanbul'a dönmek ve zamanını çok berbat bir vaziyette bulduğu elçilik binasını büyümeye ve güzelleştirmeye harcamak zorunda kaldı. Ertesi yıl Edirne'ye yaptığı seyahatin sonucu da başarılı olmadı ve denilebilir ki o zamana kadar başvurduğu çarelerin hatalı olduğunu anlayan M. de Nointel, aklını başına toplayarak, Babiâli vezirlerini takdim ettiği hediyelerle amacını gerçekleştirmeye hazırlamamış olsaydı, kapitülasyonların yenilenmesini elde etme mutluluğuna erişemeyecekti, o bunu 1677'de gerçekleştirdi.

Büyük başarı elde ettiği aynı yıl içinde, bu durumdan faydalanarak, aklında taşıdığı Doğu'nun antik eserlerini görme planını uygulamak istedi. Kapitülasyonların uygulanmasında ticaret limanlarında paşaların ve gümrük memurlarının çıkartabilecekleri sorunları bertaraf etmek için, Büyük Hükümdar'ın görevlendireceği bir memurla birlikte bizzat bu limanlara gitmesi gerektiğini Fransa'ya yazdı.

Son derece mantıklı görünen bu bahane kabul edilerek M. de Nointel'in milletin parasıyla şahsi zevkini tatmin etmesi için harcama yapma izni ve imkânını elde etmesi sağlandı. Üstelik seyahatinin sağladığı fayda da vasatın altında kaldı. En büyük zorluk kapitülasyonların Mısır'da uygulanmasındaydı. O sırada M. de Nointel, Kudüs'te bulunuyordu. Mısır'a geçmeye hazırlanırken, Babiâli'den aldığı bir tezkere üzerine buraya yolculuğu iptal etmek zorunda kaldı. Aniden ortaya çıkan bu engel, kapitülasyonların Mısır'da uygulanmasını uzun süre geciktirdi. M. de Girardin ve sonra da M. de Châteauneuf'ün Mısır gümrük memurlarını diğerlerinden olduğu gibi yüzde üç almakla yetinmeye mecbur bırakan Büyük Hükümdar'dan hatt-ı şerif almalarına kadar, Fransızlar burada eski tarifeden gümrük vergisi ödemeye devam ettiler.

M. de Nointel'in seyahatinin ayrıntıları oldukça merak uyandırıcıdır. Fakat elçiler genelde bu türden seyahatler yapmazlar, bu nedenle, onlar için fazla bir faydası olmayan bu ayrıntılar burada anlatılmayacaktır.

Bununla birlikte sadece kendi merakımı tatmin etmek ve bu ayrıntıları öğrenmek isteyenleri bunlardan bahseden eserleri araştırmak zahmetinden kurtarmak için bazı noktalara değineceğim. Özellikle de M. de Nointel'e katılarak, seyahatinde ona eşlik eden Carlo Magni adındaki İtalya'nın mektuplarında rastladığım bu seyahate ilişkin açıklamalardan birini burada ekleyeceğim.

M. de Nointel, elçiliğinin başlarında bazı sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmışsa da en azından kapitülasyonları anlaşılmaya bağlaması ve bunların bir kısım limanlarda uygulanmasını sağlamasının mutluluğu çektiği sıkıntıları telafi etmiştir. Fakat başlangıcındaki onca mutluluk elçiliğinin sonunda çok farklı bir hale geldi.

M. de Nointel'in seyahati millete çok pahalıya mal olmuştu. Gösterişe, ihtişama ve seyirlik oyunlara düşkün yaratılıştaki olması dolayısıyla kendi servetini de tüketmişti. Elçilik binasında komedi temsilleri için bir salon ve özel gösteriler için gerekli basit süslemelerle yetinmedi ve yüklü masraflar karşılığında kostümler ve makineler yaptırdı. Gerçi çok zengin bir aileye mensup olduğu için, aniden ortaya çıkan gelişme olmasaydı, bu düşkünlüklerini devam ettirebilecekti. M. de Nointel'in dostlarından ve hatta akrabası olan M. de Pomponne, o tarihte dışişleri nazırı idi. M. Colbert de aynı zamanda hem maliye nazırı hem de bahriye nazırlığını yapıyordu. M. de Nointel, sıkça tasarrufa uyulmasını isteyen M. Colbert'in emrine bağlı bulunuyordu. Fakat adı geçen elçi, M. de Pomponne'a temayül etmeyi çıkarlarına daha uygun bulması, hatta denilebilir ki görgü kurallarının bir gereği olarak tercih etmesi, M. Colbert'in husumetini davet eden bir davranışta bulundu.

Kralın Kıbrıs konsolosu, olağanüstü güzellikte işlenmiş bir değerli taş bularak kalıbını M. Colbert'e göndermişti. M. Colbert bu kalıbı çok beğenmiş olduğundan, krala kabinesine yahut belki de kendi nazırlığına koymak üzere taşın gönderilmesini konsolosa emretmiş. Bu sırada taştan haberdar olan M. de Nointel, gösterdiği muhalefete rağmen, konsolosu taşı kendisine vermeye mecbur bırakarak, M. de Pomponne'a gönderdi. Fazla bir öneme sahip olmayan bir şey için olsa bile, bu yapılan hakaret nitelikli tercihten dolayı çok üzülen ve rencide olan M. Colbert, elçinin maaşını azaltmak suretiyle intikam aldı. M. de Nointel bu duruma önce üzüntüyle katlandı. Fakat alacaklıların kendisini sıkıştırmaları üzerine

kraldan istediği parayı İstanbul ve İzmir limanlarına gelen gemilerden karşılıkları kralın hazinesinden ödenmek üzere birer makbuz vererek tahsile yeltendi. Bu konuda göstermiş olduğu ilk tahsil emrine İzmir limanı muhalefette bulunmuş olduğundan, Babiâli'den bir çavuş talep ederek kâtiple birlikte her ikisini İzmir limanına memuren gönderip bu sayede bu limanı istediği parayı toplamaya mecbur etti. Hatta bununla da yetinmeyip limana ayrıca çavuşla kâtibin on bin Ecuden fazla tutan yol masrafını da boşu boşuna zorla verdirtti.

Zorunluluktan kaynaklansa da biraz şiddet içeren bu teşebbüs kralın nazırları arasında M. de Nointel'e karşı kötü bir izlenim bıraktı. Elçilere karşı sürekli muhalif olmaya eğilimli olan Marsilya tüccarları, gümrük vergisini indirmek suretiyle ticaretlerine sağladığı faydayı unutarak, fitratları olan nankörlüklerini gösterip, M. de Nointel'in gereksiz masrafla ticareti hiçe indirdikten sonra zorbalıkla para çekmek suretiyle imhasına yürüyen büyük bir müsrif olduğunu söylemeye başladılar. Bununla beraber resmi sıfatının onuruyla ilgili bundan dolayı kralın haysiyetini rencide edecek mahiyette bir gelişme yaşanmamış olsaydı, M. de Nointel'in faydalı işler görmüş olması ve elçiliği kralın hoşuna gidecek biçimde büyük bir başarıyla idare ediyor olması ve kendisini seven kimselerin de bulunması dolayısıyla şan ve şerefle sona erdirmesi ihtimal dışında değildi. Bu hadise Majesteleri Kralın, M. de Nointel'in yaptığı hizmetlerden dolayı o ana kadar göstermiş olduğu memnuniyeti zihninde yok ederek, ona atılan kusur ve hataları affetmek konusundaki iyi niyetini öfke ve hiddete çevirdi.

Mağrur ve dik başlı biri olan ve babasının Kandiye'nin fethi dolayısıyla kazandığı şöhreti de sahiplenlen Köprülü Ahmet Paşa da M. de Nointel'in elçiliğinin ilk senelerinde veziriazamdı. Elçiye teşrifat konusunda hiçbir sorun çıkartmamıştı. Veziriazamın her konuda gerisinde olan İstanbul Kaymakamının bu derece otorite sahibi bir elçiye karşı teşrifat usulünde bir değişiklik yapmak tasavvurunda bulunmasına da ihtimal verilemezdi. Gerçekten de M. de Nointel, uzun zaman kaymakam ile teşrifat konusunda değişiklik yapılmaksızın temasta bulundu. Böyle bir değişikliğin yapılmayacağından o derece de emindi ki günün birinde kaymakam -daha sonra vezirlik makamına geçen Kara Mustafa Paşa idi- nikris [damla] hastalığından mustarip olduğu için, köşeye kadar yürümekte zorluk çektiğinden bahsederek kendisini sofanın alt tarafında kabul etmesine izin vermesini rica ettiğini bir aracıyla M. de Nointel'e bildirdi. Bunun üzerine Nointel, Veziriazamın teşrifata saygısından emin olduğundan kaymakamın istediği bu dostane davranışın önemli bir sonuca yol açacağına ihtimal dahi vermedi. Kaymakam elçiyi rica

ettiği şekilde kabul etti. Bununla beraber bir müddet sonra Kara Mustafa Paşa, Köprülü Ahmet Paşa'nın yerine geçtiğinden, M. de Nointel ilk ziyaretini yapmak üzere gittiğinde oturacağı iskemlenin sedirin alt tarafına konulmuş olduğunu gördü. Ve maiyetinde bulunan adamlarına iskemlenin her zamanki yerine konulmasını emretti. Fakat Veziriazamın hizmetkârının buna karşı çıkması üzerine ziyaretten vaz geçerek dışarı çıktı. Ve her zamanki teşrifatin uygulanmasına saygı gösterilinceye kadar Veziriazamın huzuruna çıkmamakta kararlı davrandı. Fakat veziriazam kaymakamlık yaparken M. de Nointel'in gösterdiği dostane davranıştan faydalanmayı düşünerek elçinin bir kaymakamdan görmediği hürmet ve tazimi bir veziriazamdan beklemesini çok garip bulduğunu söyleyip iddiasından en küçük bir fedakârlık yapmadı. M. de Nointel de inadında direnmekteydi. Ve nihayet yakınında bulunanların münasebetsiz önerilerine gereğinden fazla kapılıp, meselenin Avrupa'da asla duyulmayacağına kanaat getirmiş olmasaydı veya hiç olmazsa daha sonra M. de Guillerague'ın yaptığı gibi veziriazamı ziyarette lüzum hissetmeksizin vazifesine devam etseydi, bu sorunun üstesinden geleceğini mevcut durum gösteriyordu. Ancak elçi bu düşünce ve kanaatinden yanılmaktaydı. Çünkü Hıristiyan devletlerin İstanbul'daki elçilerinin, tüm elçilerin birincisi kabul edilmesi itibarıyla, Fransa elçisini örnek almaları halinde sakıncalar ortaya çıkabilirdi. Üstelik Fransa elçisinin onlara, "siz bana uymayınız, dilediğiniz gibi hareket ediniz" diyecek hiçbir mazereti yoktu. Yakınında bulunanların, daha önce söylediğim gibi, verdikleri kötü tavsiyelerden etkilenmiş olan M. de Nointel, kâtibine yapılmak istenilen onur kırıcı muameleyi bertaraf etmek için veziriazamın yeni tarz-daki kabul şekline katlanmaya karar verdi. Türkler bu kâtibi İstanbul'a bentlerle sevk olunan suların birleştiği ve bir süre sonra ayrıldığı Belgrat gölünde köpek yıkamış olmakla itham etmekte ve bu suretle abdest almak için kullandıkları bu suları, kâtibi düşüncesizce bir hareketle kirletmekle suçluyorlardı. Dolayısıyla mesele dini veya daha doğrusu Türklerin batıl inançlarını ilgilendiriyor olmasından ötürü, çok çetrefil bir hal arz ediyordu. Bununla beraber elçiye yeni düzen teşrifatta uyduğu takdirde meselenin örtbas edilmesi vaadinde bulunuluyordu. İşleri bu zor vaziyet dolayısıyla neticelenememiş tüccarın baskı ve ısrarı, M. de Nointel'in maiyeti halkının harcadığı ikna çabaları sonuç verdi. Ve nihayet her taraftan gelen baskı üzerine elçi boyun eğmek zorunda kaldı. Elçiliği sırasında kazandığı şöhreti gölgeleyen bir zayıflıkla yeni usule uygun biçimde veziriazamın huzuruna çıktı. M. de Nointel'in sıkı durduğu müddetçe bu yeni usule uyma konusunda aynı sorunu yaşamış olan diğer elçiler de onun örneğini izleyerek boyun eğdiler ve

meseleyi, bu durumdan çok rencide olan efendilerine [bağılı oldukları hükümdarlara] bildirdiler. Bu konuyu krala bildirmemiş veya önemini küçümsemiş olması muhtemel bulunan M. de Nointel, bu suretle hem kendi hem de diğer elçilerin hatasını yüklenmiş oldu. Bu durum aleyhine yapılan şikâyetlerin yenilenmesi için fırsat oldu. Kral, M. de Nointel'i geri çağırıp Fransa'ya nakledecek olan gemilerin mürettebatına; ona bir elçi gibi davranılmamasını emretti. Hatta yolculuk için hareket ettiğinde herkes M. de Nointel'in Bastille'de hapsedileceğine inanıyordu. Ancak dostlarının aracılığı sayesinde bu ceza sürgüne dönüştürüldü ve bu suretle M. de Nointel, Doğu'da bulunduğu sırada lüzumsuz biçimde yaptığı ve büyük bir savurganlıkla harcadığı paraları düşünüp üzölmek için vakit bulabildi.

Kapitöasyonların akdi ve o tarihte Katoliklerle Protestanlar arasında transsubstantiation [şarap ve ekmeğin Hz. İsa'nın vücut ve kanı sayılması] meselesine ilişkin mevcut anlaşmazlıklar hakkında Kutsal Topraklar'a yaptığı seyahatle dine hizmet etmesi bakımından dikkate değer ve önemli olan M. de Nointel'in elçiliği bu şekilde sona erdi. M. de Nointel, Rumların Kudüs'te milli bir ruhban meclisi topladıkları sırada bu şehirde bulunduğundan transsubstantiation meselesi hakkında açıklanan maddelere iman ve itibar edildiğine ilişkin hükümleri ruhban meclisi tutanaklarına yazdırtmış ve bunları Fransa'ya göndermişti. Kralın kütüphanesine konulan bu tutanaklar, M. Arnauld'a nazırlardan Claude'a karşı yapmış olduğu tartışmalarda çok yardımcı olmuştu.

Krallığın kütüphanesinden Aymond adında bir dönme tarafından çalınmış olan ruhban meclisinin bu zabıtları, Peder Renaudot'ya yeniden tartışmayı başlatma fırsatı tanırken, Protestanlara son derece kötü davalarını savunacak imkânı vermedi. Ayrıca kamuoyunun bildiği Rum kilisesinin transsubstantiation'a olan iman ve itikadı aleyhine mantıklı ve anlamlı herkesin kabul edeceği bir kanıt olmadığını bu münasebetle söyleyeceğim.

M. de Nointel bu meselede dine hizmet şerefine sahip olmuş bulunmakla beraber aynı zamanda Kudüs'te bulunduğu bir sırada, Latinlerin Kutsal Topraklar'da sahip oldukları birtakım mukaddes yerleri Rumların gasp ederek mülkiyetlerine geçirdiklerine şahit olma bedbahtlığını da yaşadı. Sırası geldiğinde göröleceği üzere, bu mesele, sonraları M. de Guilleragues ile M. de Girardin'e çok üzüntü yaşattı, bunun çözömlenmesi M. de Châteauneuf zamanında mümkün oldu.

M. DE GUILLERAGUES'NÜN ELÇİLİĞİ

M. de Guilleragues'nün İstanbul elçiliğine tayinine ne hevesi ne de onun işleri çekip çevirme konusundaki becerikliliği etken olmadı. Kendisi Bordeaux kökenliydi ve Parlement ailesine mensup biriydi. Bizzat kendisi de muavinler dairesinde şerefli, yüksek bir mevki sahibiydi. Fakat onun kurnaz, cin fikirli mizacı yüzünden, eyaletlerimizdeki en büyük ve en güzel şehirlerden biri olan Bordeaux'nun halkı kısa sürede ondan nefret etti. Bunun üzerine Paris'e geldi ve bu büyük şehirde bulduğu zevk ve eğlencelerden çok memnun kaldı. Ve bizzat kendisi de sohbeti ve ahlakının uysallığıyla tanıdığı kimselerin hayranlığını kazanarak zekâ ve dirayetinden dolayı edinmiş olduğu şöhrete ülkenin en hoş adamı sıfatını da ekledi. Şöhreti şehirden sonra saraya da ulaştı. M. le Prince de Conti onu hizmetine alarak, emirler kâtibi görevine getirdi. Fakat doğasında hiçbir yere bağlı kalma özelliği olmayan M. de Guilleragues, sanki bir efendisi yokmuş gibi, eski dostlarıyla görüşmeye devam etti. Kral, ondan konuşulduğunu duyunca kendisini görmek istedi ve sohbetinden çok memnun kaldı. Hatta bir eğlenceden ziyade bir hükümet meselesi olan komediye düzenlenmesini ona teklif etti. Bu teklif kralı bir müddet eğlendirmek için M. de Guilleragues'a fırsat vermiş oldu. Fakat kral bu komedi konusunda birçok fikir ve maksatlar güdüyordu. M. de Guilleragues ise onun amacını bilmediğinden dolayı düzenlediği eğlence bir süre sonra anlamsız kaldı. M. de Guilleragues krala, bu komedinin bazı parçalarını gösterdi ve tamamının sahneye konmasını o derecede geciktirdi ki nihayet bu erteleme kralı düşünceye sevk etti. Üzüntü verici sonuçlar doğurması muhtemel olan ve ihtirasın fazlaca yer işgal ettiği bu projeden (komedinin sahneye konulmasından) bıkkınlık getirerek uzaklaştı. Şu suretle M. de Guilleragues'ın kralın huzuruna serbestçe girip çıkması hiçbir netice vermedi ve sadece Majesteleri onu hoş bir kimse, fakat bu hükümdarla sohbete kâfi meziyete sahip olmayan birisi olarak değerlendirdi.

Bununla beraber, Paris'te ve Versaille'da ikamet süresini uzatan, Bordeaux'ya döneceğinden sürekli bahsederek asla dönmeyen, M. le Prince de Conti'nin kâtibi sıfatını taşıdığı halde yapması gereken işleri berbat eden M. de Guilleragues, maddi durumu son derece kötü bir hale gelmişti ki, nihayet dostları bu durumunu düzeltebilmesi için ona İstanbul elçiliği görevinin verilmesini sağladılar. Bu elçiliğin idaresi dışişleri ve denizcilik nazırları arasında her zaman ihtilaf konusuydu ve o sırada elçilik denizcilik nazırı olan M. de Seignelay'nin emrine bağlıydı. M. de Guilleragues'nün denizcilik nazırı ve M. de Bonrepaus ile münasebetleri iyiydi. Kral, M. de Nointel'i geri çağırmaya kesin karar verdiği zaman, bu iki önemli şahıs

da adı geçen elçiliğe M. de Guilleragues'yü tayin ettirmeyi tasarladılar. O tarihlerde bu elçilikte bulunanların sarayın tahsis ettiği maaş haricinde elçiliğin temin ettiği aidat ile geçinebilecekleri kanaatinde bulunulduğundan, M. de Guilleragues'nün dostları onun İstanbul'da tüccardan alınan tahsisat ve elçilik aidatıyla geçinerek, maaşını alacaklıların borçlarını ödemek için ayırmayı ve durumunu düzeltmeye çaba harcaması konusunda onun rızasını almayı başardılar. Gerçi bu özel durum [elçilerin maaştan başka gelirlerden de faydalanmaları] çok fazla önemli değildi. Konunun aslını bildiğimden, zamanla bunun da ne kadar değişime uğradığını göstermek için ifadesini gerekli gördüm. Çünkü M. de Guilleragues'nün 1682 yılında maaşa muhtaç olmaksızın, elçilikte tutunabilmesi için o tarihte elçiliğin kaynaklarının bulunması gerekliydi. Hâlbuki bu kaynak şimdi tamamen kurumuş, kesilmişti. Zira halen elçilerin faydalandıkları zuhurat akçeleri barış zamanında hiçe indirgenmiş olup, savaş zamanında da ancak üç dört bin Ecu'ye çıkmaktaydı.

Her ne suretle olursa olsun, M. de Guilleragues İstanbul elçiliğine tayin edildikten ve bu memuriyete sırf maddi durumunu düzeltmek amacıyla talip olduktan sonra Paris'te geçirdiği on dört, on beş sene zarfında vakit bulup da Bordeaux'ya gidip göremediği hanımı ve kızını da birlikte götürmek lüzumunu hissetti. Ve onlarla beraber kendisini götürmek üzere tahsis edilmiş bulunan gemilere bindi. Gemilerin mürettebatından biri olan M. d'O, yolculuk sırasında onun kızına âşık oldu. Ve daha sonra onunla evlenerek büyük bir servete kondu. Zira hanımı Madam d'O, önce Madam de Maintenon'a ve daha sonra da veliahdın hanımına yakınlaşarak, onların himaye ve lütuflarına nail olmuş ve bu sayede kocasından kaynaklandığı iddia edilemeyecek birtakım çıkarlar elde etmişti.

M. de Guilleragues'nün en önemli işi, M. de Nointel'in mahrum edildiği sofa [divan, sedir] teşrifatını eski haline tekrar getirmektir. Fakat bir taraftan bu yeni usul teşrifata bağlılık göstermiş bulunan diğer elçilerinin zaafı ve diğer taraftan bu yeniliği icat etmiş bulunan Veziriazam Kara Mustafa'nın henüz makamında bulunmaması ve ikbali ve mağrurluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarına karşı gerçekleştirdiği askeri harekâtta başarılarıyla daha da artması bakımından, eski usulün yeniden uygulanması çok zordu. Bundan başka M. de Guilleragues, teşrifatın tekrar tesisini ısrarla talepte bulunduğu sırada, bu konuda almış olması muhtemel önlemlerin tümünü yok etmiş bulunan çok asap bozucu bir meseleyi de göğüslemek zorunda kaldı. Bu mesele, Sakız'a iltica eden birkaç Trablusgarplı korsanı, M. Dequesne'nin takipte bulunarak muhasara altına alması ve kale muhafızından kendisine teslimlerini talep etmesi ve verilen cevabın ret olması üye-

rine, korsanlara karşı ateş açarak kaleyi, şehri ve birkaç camiyi hasara uğratması yüzünden ortaya çıkmıştı.

Fransızların doğuda o tarihe kadar bu derece heyecan ve gürültülü bir mesele çıkarmamış olması ve içerdiği olaylara şahit olmuş bulunan bir tercüman tarafından aynı zamanda yazılan iki muhtıranın elime geçmesi dolayısıyla, bu olayların buraya tamamen yazılmasını gerekli gördüm. Muhtıraların ikincisi bahsedilen meselenin ne tarzda neticelendiğini söylemiyorsa da, M. de Guilleragues'nün Büyük Hükümdara bir hediye sunması ve veziriazamın hırsını ve kibrini asla tatmine imkân bulamaması dolayısıyla, toplamı yaklaşık seksen bin Ecu'ye ulaşmaya kadar birçok defa hediye takdimine devam etmesi suretiyle kapatıldığı anlaşıldı. İşte bu büyük mesele de bu tarzda sona erdi. Meselenin bu suretle kapanmış olması, Fransa'da M. de Guilleragues için bir zorunluluk neticesi görülerek onaylandı. Esasen bu sırada kral başka amaçlar peşinde olmakla beraber, tebaasının ticaretini düzenlenmesi bahanesiyle rencide edilmiş bulunan haysiyet ve şerefının intikamını o tarihte almak imkânına sahipken -çünkü M. Duquesne on savaş gemisi verildiği takdirde gidip Büyük Hükümdarın sarayını topa tutmayı teklif etmişti- bundan vazgeçerek Türklerle iyi ilişkileri korumayı tercih etmişti.

Gerçi mesele yukarıda anlattığım vasıtalarla örtbas edilmiş ve M. de Guilleragues'ın hareket şekli de Fransa'da onaylanmıştı. Fakat yabancı memleketlerde bu hal tarzı hiç hoş gitmeyip, buna bazı yerlerde kralın kazanmış olduğu şana karşı mevcut haset duygularını okşayan bir nevi aşağılama nazarıyla bakmışlardı. Hatta bu memleketlerin hepsi, meselenin bir savaşla neticelenmesini arzu etmekteydiler ki, bundan imparator istifade edebileceği gibi ticaretimizi elde etmek suretiyle İngilizlerle Hollandalılar da aynı oranda faydalanmış bulunacaklardı. Mamafih Hollandalılar, M. de Guilleragues aleyhinde bir küçük hiciv name bastırıp yayınlatarak intikam aldılar.

O tarihte Sör Colyer Hollanda maslahatgüzarıydı ve unvanıyla hiç uyuşmayan bir mağrurluğu vardı veya M. de Guilleragues unvanından dolayı onu aşağılamıştı. Bundan ötürü de bu elçiye karşı husumet beslemekteydi. Sakız meselesinden yararlanarak intikam almak için M. de Guilleragues'nün hareket tavrını eleştirir türde bir hiciv yazısı yazdı ve yayımlattı. Ona yapılan en büyük eleştiri, veziriazamın huzuruna çıkmağa davet olunduğu zaman, eski mevkiine oturtuluncaya kadar cevap vermekten sakınacak yerde, özellikle bu vaziyette veziriazama, bu defa yaptığı gibi, kralın güven mektubunu sunması gerekirken, sofanın alt ta-

rafında oturmayı reddettikten sonra, ayakta mülakatı kabul etmiş olmasıydı. Gerçi bu eleştiri kin ve ihtirasın bir eseri olsa da, belki de temelsiz de değildi. Fakat biraz da M. de Guilleragues'nün bulunduğu durumu hesaba katmak gerekir. Bu mesele münasebetiyle takdim ettiği hediyelere gelince, bu memleket hakkında az çok bilgisi olup işlerin genel gidişatını, bir elçinin temsil eylediği nüfusu kesir bir milletin çıkarlarını ve efendisini aleyhine bir savaşa sürüklemekle başına açacağı sorunu göz önünde tutanlar, M. de Guilleragues'nün çok sabır gösterdikten ve çok uygun sözler söyledikten sonra almış olduğu kararı, şerefli olduğuna hükmetmeseler bile, hiç olmazsa çok tedbirli ve basiretli bulurlar. Çünkü kral Türklere savaş açmaya birazcık niyetli olsaydı, elçisinden talep ettiği hediyeleri ve korsanları barındırmalarını savaş için yeterli bir neden sayardı. Esasındaysa bu meselede Türklere, dövdükten sonra teselli için çocuklara şeker verme türünden bir muamelede bulunmuştuk. Gerçekten de bu meseleden dolayı Türkler bu kadar gürültü çıkarmamalıydılar veya hediye talebinden başka bir intikam yoluna bakmalıydılar.

Bu meselenin bitmesinden sonra çözülmesi gereken sofa [sedir] konusu kalmıştı ki bu da Viyana kuşatmasının kaldırılmasından, Veziriazam Kara Mustafa Paşa'nın başı kesilinceye kadar devam etti. Kara Mustafa'nın sadrazamlığı zamanında çözümü için boş yere müzakerelere girişmiş bulunan M. de Guilleragues, Paşa'nın idamını müteakip meseleyi yine ele almış ve nihayet M. Fontaine'in bu esere eklemiş olduğum ve açıkladığım görüşleri dikkate alınmaksızın okunmaması gereken mektubunun kopyasında görüleceği şekilde sona erdirmiştir.

M. de Guilleragues bu işi bitirmiş olmasından dolayı duymuş olduğu zevk ve memnuniyetten uzun müddet istifade edemedi. Edirne'den dönüşünden kısa bir süre sonra, beyin kanamasına maruz kaldı ve sekiz gün sonra öldü.

Bu zatın ve M. de Ferriol'un elçiliklerinde dikkat çeken bir konu var: İlk olarak veziriazamın ikincisi de Büyük Hükümdar'ın huzurlarına çıkmayı başarmadan işleri idare etmek yeteneğini göstermişlerdir. Bu durum, teşrifatın elçilik işleriyle esaslı ve gerekli bir bağlantısı bulunmamasına işaretir, dolayısıyla, görevlerinin başlarında teşrifata ilişkin bir sorunla karşılaştıkları zaman elçilerin endişe ve üzüntüye kapılmamaları gerekir.

M. de Guilleragues'nün vefatından sonra, milletin [Fransız tebaasının] ısrarlı talepleri üzerine elçilik işlerinin idaresini hanımı üstlendi. Kançılarlık vazifesinde bulunmuş olan M. Nogues buna karşı çıkmak isteyince, Madam Guilleragues onu tutuklattı ve sonra Mısır'a ve oradan da Fransa'ya gidecek olan bir Fransız

gemisine bindirtti. Fransa'da, M. Nogues'un davranışı kınandı ve Madam de Guilleragues'nün ki ise onaylandı.

Yaklaşık o tarihlerde, Marsilyalı tüccarlardan biri olan Jean-Baptiste Fabre adında biri Büyük Hükümdar'ın denizlerinde, Trablus korsanları tarafından ele geçirilen bir Fransız gemisinin iadesini istemek üzere, M. de Seignelay tarafından görevlendirildi. Barış öncesinde ve Madam Guilleragues'nün hoşnutsuzluğuna rağmen, bu vazife bahanesiyle Jean-Baptiste Fabre, Fransa resmi görevlisi unvanını aldı. Ve bu unvanı sonradan gelen elçilerin de az çok canını sıktığı halde, M. de Châteauneuf'ün İstanbul'da bir temsil kurulu kurmasıyla kendi kendine sahip-
lendiği görevlerden mahrum bırakıldığı tarihe kadar muhafaza etti. Ve daha sonra M. Ferriol'un zamanında, İran'a geçmeyi tasarladı ve yolda öldü. Üstlendiği işleri kendisine refakat etmiş bulunan zavallı bir kadının eline bıraktı. Bu durum, hadisenin ortaya çıkardığı skandala son vermek için, kâtibi M. Michel'i göndermeye M. de Ferriol'ü mecbur etti. Gerçekten de M. de Ferriol bu konuda bir tedbir almamış olsaydı, rezalet gittikçe artmış olacaktı.

M. DE GIRARDIN'IN ELÇİLİĞİ

M. de Guilleragues'nün yerine geçmek üzere tayin edilen M. de Girardin, Paris adliyesindeki önemli görevlerden birini, yani Châtelet ikinci hâkimliğini yapmıştı. İstanbul elçiliğine atanmasını istemeden önce, görevini terk edip etmediğini bilmiyorum. Fakat o tarihte babası M. De Vauvré, Toulon'da levazım müdürü olduğundan, baba oğul her ikisi de ticaret yapmakta bulacakları kolaylık dolayısıyla bu elçilikte büyük menfaatler bulabilecekleri düşüncesine kapıldılar. Fakat M. de Vauvré, Provence'lıların mizacını biliyor olmasına rağmen bu hesabında yanılmıştı. Ticaret yapmak için yaptığı teşebbüsler, Marsilya ticaret odasıyla M. de Girardin arasında üzüntü verici bir takım tartışmaların çıkmasına neden olmaktan başka bir şeye yaramadı. M. Girardin, 1686 yılı başlarında, M. Dumené ve M. Bido'nun kumandasında bulunan iki krallık gemisiyle İstanbul'a vardı. O tarihte padişah ve maiyeti Edirne'de bulunduğundan, M. de Girardin münasebetsiz bir takım tavsiyelere uyararak kaymakamla görüşme talebinde bulunmanın gerekli olduğunu sandı. Ben ise, M. de Girardin'in zamanında olup bitenleri tam olarak bilmesem de, aynı vaziyette yani padişah ve veziriazamının Edirne'de bulundukları sırada, İstanbul'a vardığımda başka bir hareket yöntemi izledim. Kaymakama, veziriazam ve Büyük hükümdarın huzurlarına kabul edilmeden evvel, Babiâli

nazırlarıyla temasta bulunmayı uygun görmediğimden bahsederek hiçbir suretle ziyaretinde bulunamayacağıma dair haber gönderdim. Gerçekten de İstanbul kaymakamını ancak Edirne'den dönüşümde ziyaret ettim ve yine sadece veziriazamın huzurunda bir elçiye verilmesi gereken kaftanı da talep etmedim. Esasen kaftan talebi insanı çok da onurlandırmayan ve mümkün olduğu takdirde geri çevrilmesi iyi olacak bir mecburiyettir.

Ne olursa olsun, M. de Girardin başka türlü bir düşünce ile kaymakamı görmek ve birkaç ay evvel M. Favre'a vermiş olduğu kaftandan bir tane de kendisine vermesini talep etmek istedi. Fakat kaymakamın bu konuda sorun çıkarmış olmasına çok kızmış olduğunu Fransa'ya gönderdiği mektuplarda ifade etti ve (kaftanın iadesi için) M. Favre'a uzlaşma teklifinde bulundu. İki, üç gün görüşmeden sonra amacına ulaşmayı başardı. Nihayet veziriazamla görüşeceği zaman, götürüleceği maiyetle kaymakamın huzuruna çıktı ve uygun olan bir şekilde onurlandırılarak kabul edildi.

Daha sonra M. de Girardin, Edirne'ye gitti ve teşrifat konusunda hiçbir sorunla karşılaşmadı ve üstelik işlerin yürütülmesi için kendisine pek çok kolaylık gösterildi. Bu kolaylığı kısmen kendisinin zekiliğine kısmen de Türklerin o dönemlerde bulundukları duruma borçluydu. Viyana kuşatmasının kaldırılmasını müteakip hayal kırıklığına uğrayan Türkler, kendilerini savunmak ve dolayısıyla bütün dostlarını gücendirmemek gerekliliğini hissetmeleri onların beklentilerini değiştirmişti. Bu vaziyetten, M. de Girardin ticaret işleri konusunda çok faydalar sağladı. Çıkarttığı ve gönderttiği emirnameler ve hatt-ı şeriflerle birçok yerde ve özellikle Mısır'da kabullerinde sorunlar çıkartılan kapitülasyonların uygulanmasını başardı. Kuvvetli ve yüksek bir zekâyâ, fikri ticaret ve tahakkuka sahip olmasına göre 1689 senesi başında, birkaç gün süren bir hastalık sonrası vefat etmeseydi, görev yaptığı dönemde çok şan kazanacak ve kralın tebaasına daha büyük ayrıcalıklar sağlamış olacaktı. M. de Girardin de, M. de Guilleragues gibi eşini beraberinde getirmişti. Bu hanım daha sonra Marki de Camillac ile evlendi. Ben de eşimi birlikte götürmek düşüncesinde olduğumdan gidip bu hanımı ziyaret ettim. Ve kendisinden İstanbul'a gitmek üzere yola çıktığı zaman, henüz gençlik çağında bulunduğu için, beraberinde kendisiyle aynı yaşta ve karakterini huyunu iyi bildiği arkadaşlarından bir kadını da götürdüğünü öğrendim. Fakat Madam de Girardin, ya toplumdaki dedikodu ortamı içinde geliştirdikleri dostluğun kıymetinin bilinmemesinden ya da memleketten uzaklaşma ve yalnızlık arkadaşı olan bu kadının huyunu değiştirmiş olmasından, yolculuk sırasında birbirlerinden sıkılmaya başladıklarını ve Beyoğlu'nda yalnız kaldıkları za-

man, bu bıkkınlığın nefrete dönüştüğünü söyledi. Yalnızlığına derman olmak üzere götürdüğü bu kadının, kendisine yeni bir sıkıntı kaynağı haline geldiğini ve bu yüzden az kalsın kendisini alıp götürecektir olan sarılık hastalığına tutulduğunu ve bu hastalıktan kurtulmak için bu dost zannettiği kadının bir daha yüzünü görmemek üzere Fransa'ya göndermekten başka bir çare bulamadığını anlattı. Sonra Madam de Bonnac'a yaşadığı bu tecrübesine dayanarak, bu tür bir seyahat arkadaşı almasını tavsiye etti. Biz de onun bu tavsiyesine uyduk ve iyi de ettik. Gerçekten de, ben de, günün birinde bu elçiliğe tayin edilip de hanımlarını da beraber götürmek arzusunda bulunanların bu konuda dikkatlerini çekerim.

Nihayet sarılığı atlattıktan ve arkadaşı kadını gönderdikten sonra, Madam de Girardin sağlığına kavuştu. Eşinin boğazdaki hanesinde az çok maceralı gezintiler yapıyor, bazen Türk hanımlarını ziyarete gidiyor, şehirde bulabildiği diğer eğlencelerle gönlünü hoş ediyor, oyalanıyordu. Eşinin vefatı sonrasında Madam de Guilleragues farklı bir davranış izledi ve milletin [Fransız tebaasının] bu kadını örnek alarak elçilik görevini üstlenmesi konusunda ısrarlı talebi karşısında, bu görevi kayınbiraderi olan Peder Girardin'e bırakmayı tercih etti. Bu papaz da M. de Châteauneuf'ün gelişine kadar elçilik işlerini idare etti.

M. DE CHATEAUNEUF'ÜN ELÇİLİĞİ

M. de Châteauneuf kendi elçiliği zamanına ait [krala sunulmak üzere] işlerden bahseden bir muhtıra [rapor] düzenlemiş olmasından ötürü, bu elçi hakkında vereceğim bilgi fazla olmayacaktır. Gerçekten de idaresi onun sorumluluğunda olan işler hakkında verdiği bilgi ve açıklamalara bir şeyler eklemek zor ve ifadesinin dürüstlüğü ve samimiyeti hakkında açıklama yapmaksa büsbütün güç bir iş olacaktır. Bilakis bu zatın muhtırasını ben, elçilerin görev yaptıkları dönemdeki meselelere dair krala sunacakları raporlar için bir model olarak kullanılabilecek nitelikte bulmaktayım. Fakat İstanbul'da krala hizmet etmiş bulunan elçileri tanımaktan ibaret olan amacıma devam ederek, M. de Châteauneuf'e ait bilgimi buraya yazacağım ve onun görevli olduğu zamanda yaşadığı bazı gelişmelerden ve sorunlardan bahsedeceğim. Kendilerine yararlı olabilecek olan bu bilgilere karşı sefirlerin ilgisiz kalmamaları gerektiğini zannediyorum.

Savoie Dükasının tebaasından biri olarak dünyaya gelen M. de Châteauneuf, bu prensin Fransa'yla savaşa girmiş olmasından dolayı, onun yönetimi altında bulunan ülkeyi terk ederek Paris'e gelmiş ve kardeşi olan Peder de Châteauneuf'ü de bu şehre

çekmişti. Onun ruhban kardeşi, sahip olduğu derin ilmi bilgisi ve keskin zekâsıyla, Fransa'da saygın insanlar arasında, Epicüros prensiplerine dayalı bir felsefeyi destekleyen tartışma ve sohbetlerinin çekiciliğiyle, medeni hayatın tüm zevkleriyle en sağlam erdemlilik duygularını birleştirme başarısını göstermesinden dolayı şöhret ve saygınlık kazanmıştı. M. de Torcy ile kurduğu dostluk bağları İstanbul elçiliğini elde etmek konusunda biraderi M. de Châteauneuf'e yararlı olmamış da değildi. Hatta M. de Ferriol'dan bahsederken anlatacağım üzere, geriye çağrıldığı [görevden alındığı] tarihe kadar, onun sonraları yapılan girişimleri sonuçsuz bırakmak konusunda da çok etkili olmuştu. Peder Châteauneuf'e gelince, kendisi M. le prince de Conti'nin seçimi dolayısıyla meydana gelen karışıklıklar esnasında Lehistan'a gönderilmişti. Ancak zekâsı çözümü çok zor olan bu işlerden ziyade tartışma ve sohbeta müsait olduğundan, Lehistan'a gönderilmesinden beklenen başarıyı temin edemedi. Bunun üzerine dışişleriyle uğraşmaktan nefret ederek, bu işlerden kendisini çekip kalan ömrünü ilim gibi tatlı bir uğraşla geçirdi.

Adliye katılmasıyla Paris Parlamentosu müşavirliği görevini yaptığı sırada [dış] meselelere karşı duyduğu ilgiyi hemen hemen kardeşininkilere benzer nitelikte olanlarla birleştiren M. de Châteauneuf, 1689'da İstanbul elçiliğini aldı ve bu şehre M. de la Roque Percin'in kumandasında bulunan kralın gemisiyle 28 Eylül'de ulaştı.

Selefi M. de Girardin vefat etmiş olduğundan M. de Châteauneuf, elçiler arasında icrası gelenek olan törenlerin hiçbirini ortadan kaldırmadan hepsini yaptırdı. Sadece M. de Girardin'in dul kalan zevcesine hürmetlerini sunma konusunda bu törenlerin dışına çıktı.

O tarihte zaman ve şartlar çok müsaitti. Kralın şöhretinin ünü, şerefi en yüksek derecedeydi. Türkler de bir taraftan Almanlara karşı silahlarının başarısızlığı yüzünden bilinen mağrurluklarını bir hayli düşürmüş bulunuyorlardı. Sofa [sedir] meselesi M. de Guilleragues tarafından bitirilmiş ve eski teşrifat usulünün uygulanması da M. de Girardin tarafından tasdik ve teyit ettirilmişti. Bu durumda da M. de Châteauneuf memur edildiği görevine hiçbir sorunla karşılaşmaksızın (arzu ettiği her türlü huzur ve sükun içinde) başlamış bulunuyordu. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu şartların hali Fransa'nın çıkarlarına bağlı olması, Babiâli ricaline hediye sunma konusunda sahip olduğu güçlü izin, elçiliğinin neredeyse tüm süresini geçirmiş olduğu Edirne'de ikametinde sahip olduğu serbestlik gibi sebepler dışında, bunların üstünde olarak zekâ ve mahareti ve işleri idarede gösterdiği incelik ve zarafetle M. de Châteauneuf'ün görevini Türklerden kaynak-

lanan hiçbir sorun ve engelle rastlamaksızın yapma ve seleflerinden hiçbirisine nasip olmayan huzur, hürmet ve zevk içinde geçirme imkânı oldu.

M. de Châteauneuf'un şan ve şöhratinin hatırası, Türklerin hafızasında halen korunmaktadır ve onu tanıyanların kendisini çok saygı ve muhabbetle andıklarını ve ticari bir tabir olup anlamı kibar ve nazik demek olan *mahut* tabiriyle onu yâd ettiklerini burada ilaveten söylemem gerekir.

Bu memleketi tanıyanların çoğu, bir elçinin, görevli olduğu memuriyeti için mutlaka gerekli olan işleri dışında, Türklerle ilişki içerisinde olmaması gerektiğine inanmaktadırlar. M. de Césy ve M. de Châteauneuf bu kuraldan uzaklaştılar fakat onların bu şekilde elde etmiş oldukları başarılar birbirinden çok farklı oldu. M. de Césy Türklerle çok sıkı temaslar oluşturması [her işe karışması] ve saray kadınlarıyla entrika çevirmek iddiasıyla krala hiçbir fayda sağlamadan tamamen mahvoldu. M. de Châteauneuf ise, meclisine [sohbetine] devamlı katılmaya alıştırmak maharetini gösterdiği erkeklerle yakınlık kurmakla yetindi. Gerçi kadınlarla da samimiyet kurmaya çalışmamış da değildi. Fakat bu yakınlığın işlerle bir ilişkisi yoktu. Bu şekilde, bu ülkede sakıncalı kabul edilmediği ölçüde erkeklerle yakınlıkta bir fayda ve kadınlarla yakınlıktaysa bir zevk ve çekicilik bulduğu anlaşıyor. Edirne'de sürmek istediği hayatı kolaylaştırma konusunda M. de Châteauneuf'un maharet ve dirayetine tesadüf de yardım etmekten geri kalmadı. O sırada Sultan Mustafa saltanat sürmekteydi. Bu Padişah her türlü zevk ve eğlenceye ve özellikle musiki ve avlanmaya düşkün bir hükümdardı. Saray erkânının da, onu örnek alarak, Edirne'de ikamet etmenin sağladığı serbestlikten istifade ederek zevk ve eğlenceden başka bir şey düşündüğü yoktu. İşte durum bu haldeyken, hayırlı işler amacı ve büyük bir iyi niyetle gelen, maiyeti çok muhteşem olan ve bunların dışında çok olumlu şartlar içinde verdiği nutuklarla şahsını sevdiiren elçi çok güzel bir tarzda karşılandı. Kamuoyunda çok büyük zekâ ve akıllılıkla dile getirilen nutukları insanları kazanmaya yarayacak çok uygun vasıtalarla desteklenmekteydi. Bu vasıtaları hareketinden önce beraberrinde götürmeye dikkat ve özen göstermiş olan M. de Châteauneuf, bunları iyi biçimde kullanıyor ve uygun zamanda dağıtıyordu. Bu sayede evi kendisine komşu olan ve Padişahın bir nevi nedimliğini yapan beyaz bir hadım ağasının dostluğunu elde etmeyi başardı. Bu hadımağası, onun işlerinden ziyade zevklerine hizmette büyük yardımlar etmiş olsa gerektir. Bununla beraber Babiâli ricalinden birçoklarıyla ve bilhassa Müfti ile kurduğu yakınlık ve samimiyetten pek çok faydalar sağladı. Bu samimiyet o kadar büyüktü ki, sıkça görüşebilmek için M. de Châteauneuf, yemeğini müftinin evine gönderiyor ve birlikte akşam yemekleri yiyorlardı. Maharetli bir

adam olan elçi, bu durumdan istifade ederek daha elçiliğinin ilk senesinde Kutsal Yerlerin en büyük meselesini çözmeyi başardı. Kendisine çok saygınlık kazandıran ve şahsı için hiçbir menfaat gözetmeksizin idare ettiği bu mesele, onun ifade ettiği üzere, Kutsal Topraklar'daki Papazlara büyük meblağda harcamalara mal olmaktan geri kalmadı. Fakat tamiri için izin almaya çalıştığı Kutsal Mezar Kilisesi kubbesi meselesinde o derecede başarı sağlayamadı. Gerçekte, bu konuda bazı emirnameler [hatt-ı şerifler] elde edebilmişti. Fakat bu vesileyle yapmış olduğu masraflar, Rumların muhalefeti ve entrikaları yüzünden heba olup boşa gitti. Esasen elçiliği bu derece göz kamaştırıcı biçimde ve kamuoyunun yüksek ilgisine mazhar olarak yönetmesinin, Fransa'nın İstanbul elçilerinden çok azına nasip olduğu muhakkaktır. Fakat İstanbul'a fakir olarak gelen ve işlerini yoluna koymak için haleflerinin daha sonraları mahrum kaldığı birçok kolaylıklara sahip olmasına rağmen bir sürü at ve köpek beslemek yüzünden yaptığı harcamalar dolayısıyla M. de Châteauneuf durumunu düzeltmeyi başaramadı. Henüz millet [cemaat] teşkilatı yapılmamış olan Selanik Konsolosluğu onun emri ve idaresi altında bulunmakta ve senede Dıraç Konsolosluğu'ndan üç bin Ecu çekmekte ve İstanbul'daki yabancı konsolosluğundan da büyük miktarda gelir elde etmekteydi. Bundan başka [Ege] adalarındaki bütün küçük konsoloslukların da amiri bulunuyordu. M. de Châteauneuf'ün sahip olduğu bu gelir kaynaklarının tümünden haleflerine, Venediklilerin Türklerle savaş halinde bulundukları zaman senede iki veya üç bin Ecu temin eden ve barış zamanında hemen hiçbir şey getirmeyen İstanbul'daki yabancılar konsolosluğundan başka bir şey kalmamıştı.

Dışarda büyük bir saygı görmekte olan M. de Châteauneuf, şahsi birtakım sıkıntılarla uğraşmaktan geri kalmıyordu. Ya isteyerek veya siyaseti gereği olarak, maiyetindekileri sürekli biçimde kıskançlığa sevkle birbirleri aleyhine düşürdü. Günün birinde bizzat kendisi de tercüman M. Fonton'u kıskanmaya başladı ki bu hali bir süre sonra geri ülkesine çağrılmasına bir sebep teşkil etmiş olsa gerektir. Efendisinin güvenini kaybetmiş olmaktan ötürü üzüntüyle Sör Monton bir hastalığı bahane ederek Fransa'ya gitmesine izin verilmesini istedi. M. de Châteauneuf'ün reddi üzerine saraya müracaat ederek istediği izini aldı ve bu şekilde vakit ve fırsat bulup M. de Ferriol'dan bahsedeceğim sırada anlatacağım gibi, M. de Châteauneuf'ten intikam almayı başardı.

Bununla beraber M. de Châteauneuf'ün kıskançlığına ve güvensizliğine rağmen başına çok üzücü bir iş geldi. Beauquesne isminde edip ve çok zeki bir kâtibi vardı. İlmi ve fazlından ziyade mağrur ve her türlü kirli işler yapabilecek bir kabi-

liyetle olan bu adam, amirini insanın zihninden geçirebileceği en alçakça bir ihanetle mahvetmenin çaresini aradı ve buldu. Parantez içinde şunu da söyleyeyim ki M. des Alleurs, Berlin'e gittiği sırada bu Beauquesne'i hizmetine almış ve kötü düşünce sahibi olanlara asla güven duymanın doğru olamayacağı kanaatine varmıştı. Gerçekten de Beauquesne, M. des Alleurs'e de aynı sadakatsizliği göstermiş ve nihayet gidip düşmanlara katılmıştı. Fakat biz yine M. de Châteauneuf'e gelelim. Beauquesne, elçiyi mahvetmeye karar verdikten sonra, bu kararını gerçekleştirmek amacıyla onun krala ve nazırlara gönderdiği mektuplarını şifreleme çaresine başvurdu. Mektuplarda imhası [dikkate alınmaması] gereken rakamların arasına M. de Châteauneuf işaretine ilişkin kendi görüş ve değerlendirmesini içeren rakamla şifreli satırlar yazmaya başladı. Ve tahmin edileceği üzere bu şifreleri, bir anlam ifade etmedikleri zannıyla, kâtipler atlayarak asıl mektupların çözümlemesini çıkarmaya çalışıyorlardı. M. de Châteauneuf bu hilekârlığın, ancak başından attıktan sonra Beauquesne'in Fransa'ya dönüşünde davranışını ve icraatını eleştirerek dile düşürdüğü zaman farkına vardı. Bu adam iddialarının temelsiz olmadığını ve her zaman aynı mütalaada bulunmuş olduğunu ispat etme konusunda M. de Châteauneuf'ün göndermiş olduğu mektupların bir daha okunmasını, içlerine yazılan ve anlamsız gibi görünen satırların çözülmesini istedi. Bu garezi bilenler Beauquesne'in ihanetini nefretle karşılamış olmalarına rağmen, onun ihbarı kralı ilgilendirmesinin muhtemel olması dolayısıyla, M. de Croissy mektupları iyice incelemeyi ve M. de Châteauneuf'ün masumiyetini ispat edebilmesi noktasında daha sonra da incelemenin sonucunu bir tezkereyle ona iletmeyi gerekli gördü. Elçi için masumiyetini ispat etmek zor bir iş olmadı. Ve verdiği cevapları müteakip itham edenin cezalandırılması düşünüldü. M. de Croissy'nin elçiye bu konuda göndermiş olduğu tezkere elime geçmiş olduğu için bir örneğini nasıl saldırıya uğrayabilecekleri ve kendilerini nasıl savunmaları gerektiğini elçilerin görmelerini sağlamak için buraya ek olarak koyuyorum.

M. de Châteauneuf'ün İstanbul sefaretı hakkında söyleyeceğim bir şey daha kaldı, oda şudur: Kendisi uzun elbiseler giymek zorunda kalmasının sebebini dostlarına açıklarken, bunun samimi bir şekilde görüştüğü bir vezire iltifat gösterisi amacıyla yaptığını ve acil bir konu için vezirden görüşme talep etmesi üzerine talebinin kabulünün, alışılmışın dışında iki üç gün sonraya atılmasının dikkatini çektiğini ve bunun nedenini sorduğunda, bunun veziriazamın kendisini kabul edeceği odanın eşyasının taşınmasından kaynaklandığını ve vezirin dini kurallara uyma konusunda olağanüstü dikkatli olması dolayısıyla, ayakkabılarımızı

boyamak için kullanılan yağın kirlettiği halılar üzerinde namaz kılamayacağı için her yeni ziyaretinde bu şekilde eşyayı naklettireceği cevabını aldığını ve bunun üzerine Türklerle olan samimi ilişkilerin devamında uzun giysiyi daha uygun bulduğundan giydiğini söylüyor. Bu gerekçe olayı yerinde görüp yaşayanlarca sağlam esasa dayalı ve makul görülmeyebilir. Fakat herhalde kurulmuş ve uygun bir usulü değiştirmek için kâfi değildir. Fransa'da da böyle düşünülüp hükmolunduğu içindir ki nihayet bu kurgulama ülkesine çok faydalı bir şekilde çalışmış ve çok saygı ve ilgiye mazhar olmuş bir adamın geri çağrılmasına yegâne sebep olmuştur.

Paris'e fevkalade bir yoksulluk içinde geri dönen M. de Châteauneuf tekrar parlamento müşavirliği görevini yapmaya başladı. Sonra özel ve fazla önemli olmayan bir memuriyetle İspanya'ya gönderildi. Görevi bir saray entrikasının araştırılmasına iliskindi. Bu fitneyle, Prens des Ursins'in Fransa'ya dönmeye davet olduğu zaman, İspanya kraliçesinin nezdinde bırakmış olduğu Emilie isminde bir oda hizmetçisi ilgili görülmekteydi. M. de Châteauneuf'ün bu görevi hiçte memnuniyetle yapmamış olduğunu ben bizzat kraliçeden haber aldım. Ve bundan dolayı onun bu görevinden bir fayda elde edilmemiştir.

Bir müddet sonra M. de Châteauneuf, kralı ittifakımız içinde tutabilmek için Portekiz'e gönderildi. Fakat iş işten geçmiş olduğunu görerek boşuna bir çaba harcamış olmasına üzüldü ve tekrar parlamentodaki görevi başına döndü. İkinci defa olarak görevinden alınıp Hollanda elçiliğine gönderildi. Bu elçiliği sıkıntılı bir zamanda idare edip buradan bir fayda temininden ziyade, elçiler için sıradan işlerden olan, daha fazla ün kazanmakla yetindi.

En nihayetinde hükümet müşavirliğine atanmasından sonra, Bretagne mahkemesi üyeliğine getirildi ve daha sonra da, alakası bulunmamasına rağmen, Paris tüccarları heyeti başkanlığına seçildi ve halen bu görevi büyük bir şöhrat ve başarıyla yürütmektedir.

M. DE FERRIOLÜN ELÇİLİĞİ

M. de Ferriol'ün elçilik zamanı, meydana gelen gelişmeler itibarıyla, dikkate değer olduğundan bir gün onun yerine geçecek olanların hoşlarına gider düşüncesiyle, bizzat kendisinden ve o tarihte İstanbul'da bulunanlardan öğrendiğim her şeyi topladım.

M. de Ferniol, Dauphiné'lidir. Fransa'da saygın bir ailenin kızıyla geçirdiği bir aşk macerasını müteakip memleketini terk etmek zorunda kalarak, Lehistan'da Leh kralının hem kayınbiraderi ve hem de elçi olan Marki de Béthune'ün yanına gitti. Burada bir müddet kaldıktan sonra, Varşovalı seçkinlerden olup daha sonra Polocs valiliğine geçen ve asaleti ve zenginliği bakımından Lehistan'ın en saygın ve önde gelen adamı ve ayrıca Lehistan'ın büyük generali Diablonoski'nin damadı olan M. Krazciniski ile aralarında çok şiddetli bir hadisenin çıkmasına neden oldu. M. de Ferriol büyük bir kumarbaz idi. Birlikte oyun oynadığı M. Krazciniski pek çok para kaybettiğinden, o, oyuna hile karıştırmış olmasından şüphelenerek borcunu ödemek istemedi. Bir müddet sonra kralın dairesinde bulunduğu sırada cebinde bulunan altın saatini çıkarıp gösterdi. Mecliste hazır olan M. de Ferriol bu saati onun elinden zorla alarak kendisine olan borcuna mukabil el koyduğunu söyledi. Olayın yaşandığı yer M. Krazciniski'nin hemen intikamını almasına engel oldu. Fakat meseleden bahsederek, şikâyet ettiği sırada M. de Béthune'e M. de Ferriol'ü öldürteceğini beyan etti. M. le comte de Béthune saati iade ettirmekle beraber Leh kininden korkuya kapılarak, M. de Ferriol'ü Kont Tekely'nin ordusunda hizmet etmek üzere Macaristan'a gönderdi. M. de Ferriol bir müddet burada görev yaptıktan sonra, Fransa'da dostları bulunduğu için oraya geçti. Ve saraydan Kont Tekely nezdinde bir nüfuz ve ehemmiyet sahibi olabilmesi için bir memuriyet almayı başardı. Ve bu memuriyeti o tarihte kralın İstanbul elçiliğinde bulunmakta olan M. de Châteauneuf'ün bir nevi emri altında olarak birkaç sene müddetle yaptı. İşte burada bulunduğu sıradadır ki, İstanbul elçiliğini ele geçirmeği düşündü. Ve gerçekten de buna da şöyle böyle yakınlığı bulunduğu M. Blondel vasıtasıyla ulaşmayı başardı.

Fakat işin güç tarafı, büyük bir şanla ve Türklere kendini pek çok sevdirecek hizmet etmekte bulunan M. de Châteauneuf'ü geri çağtırmakta idi.

Çıkarlarını birleştirdiği M. Blondel ve Madam de Croissy'nin kayırmalarına dayanan M. de Ferriol, M. de Châteauneuf ile tercümanlarından biri olan M. Fonton'un aralarındaki geçimsizlikten istifade etti. M. Fonton, veziriâzama her zaman seferlerinde eşlik etmesi ve M. de Ferriol da Kont Tekely'nin nezdinde bulunmasından dolayı sık sık mektuplaşmak imkânını elde etmiş olduklarından aralarında bu yüzden büyük bir dostluk meydana gelmişti. Bunların bu şekilde iletişim halinde bulunmalarını M. de Châteauneuf kıskandı ve kötü davrandığı M. Fonton'u Fransa'ya geri dönmeye mecbur etti. M. de Ferriol da M. de Châteauneuf'e aynı şekilde davranmak istedi. Fakat her ikisi de onun gibi bu de-

rece yüksek bir şeref ve haysiyetle görev yapmakta olan bir adama hangi cepheden hücumla geçmek yolunu bilemedikleri için, Türklere olan hayranlığı ve eğiliminden dolayı Fransız giyim tarzını terk ederek uzun elbiseler giymiş olmasını büyük bir suç olarak ileri sürdüler.

Kral, elçisinin Fransız kıyafetini çıkarmış olmasına kızdı. Bununla beraber ona sadece tekrar eski kıyafetini giymesini emretti, başka bir şey yapmadı. Fakat suçlamada çok ileri gidilerek M. de Châteauneuf'ün Türkler gibi giyinmeğe gösterdiği özenin dinlerini de kabule yönelik olduğunu kralın kulağına fısıldadılar. Bu iğrenç iftira üzerine kralın dini duyguları galeyana geldi, tahammülü kalmadı. Bundan sonra M. de Torcy için, M. de Châteauneuf'ü geri çağdırmak ve yerine M. de Ferriol'ü tayin ettirmek kolay bir iş oldu. Pek zeki ve birçok meziyete sahip Papaz de Châteauneuf, M. de Torcy ile dostluğunu devam ettirmeye büyük özen ve çaba göstermesine rağmen, bir taraf tan Madam de Croissy'nin oğlu üzerindeki etkisi ve diğer taraftan bu nazırın Madam de Ferriol'a karşı duyduğu zaaf ve düşkünlükle kuvvetlendirilmiş olan bu fitne ve fesat oyununu bozmayı başaramadı. Ve bu şekilde M. de Châteauneuf geri alınarak, yerine M. de Ferriol tayin edildi. M. de Ferriol'un kançıları [veya mühürdarı] ve kâtibi olan M. Blondel'in yazmış olduğu seyahatname ve bizzat M. de Ferriol'un döndüğü zaman sunmuş olduğu raporda, M. de Châteauneuf'ün elçiliği döneminde ne gibi önemli olayların cereyan ettiği görülebilir. Fakat her ikisinde de anlatılması unutulmuş bazı olaylar vardır ki ben onları toplayıp yazmağı gerekli gördüm.

İlk olarak büyük mesele olan kılıç konusundan başlayayım. Bunu bana anlatmış olan M. Blondel'in bizzat yaptığı itirafına nazaran, eğer M. de Ferriol biraz daha itidal ve temkinle hareket edip, bir kama veya saray kılıcı taşımakla yetinmiş olsaydı, buna göz yummağa hazır oldukları belli olan Türkler tarafından hiçbir sıkıntıya maruz bırakılmayacağı muhakkaktı. Fakat herkesin görüşünün tersine M. de Ferriol, savaşmayı kendisine meslek edinmiş bir şahsiyet olarak kılıcı -ki bu kılıcı nadir addeden M. Blondel halen muhafaza etmektedir- takınmak istediğinden, Türkler buna asla onay vermeyi arzu etmediler. Bununla beraber bu meselede bu kadar zalim ve barbar bir millettten beklenilmeyen bir itidalle hareket ettiler. Bu konuda M. de Ferriol'un Fransa'ya dönüşünden sonra yaptırtmış olduğu Türk tasvirleri için verdiği açıklamada rastladığım bilgiyi gerçek duruma oldukça uygun gördüğümünden bir kopyasını çıkartıp, söz konusu mesele hakkında tüm malumatın bir arada bulunmasını sağlamak amacıyla bu esere koydum.

Bu ilk mesele, M. de Ferriol'a Babiâli nazırları tarafından yapı itibarıyla kavgacı ve haşin bir adam gözüyle bakılmasına neden olduğundan, edinilen bu izlenimin neticesini bütün elçilik çekti. Ve ilk husumet işaretinin gösterilmesine onun yaptırttığı bir tenteli kayıkvesile oldu. Her ülkede hükümdarın, diğer insanlardan ayrı fark edilmesi için, şahsına ait saydığı bazı adetler vardır ki, bunları elçilerin de benimsememeleri ihtiyat ve tedbire uygun bir hareket olur. Mesela İspanya'da şehirde altı dişi katır koşulu özel binek arabasıyla sadece kral dolaşabilir. Bir elçinin böyle bir araba kullanmasına izin verilmez. İstanbul'da da Boğazda tenteli bir kayıkla gezinti yapabilmek yetkisine sadece Büyük Hükümdar ve veziriazam haizdir. Müfti ve diğer Babiâli ricali ve saray kadınlarından başka, en yüksek ailelere mensup kadınlar bile, bu imtiyazdan mahrum bırakılmışlardır. Dostlarının ve diğer elçilerin görüşlerinin tersine M. de Ferriol, böyle bir kayıkla gezmek, bu âdeti benimsemek istediye de sonucu kendisi hakkında pek hayırlı çıkmadı. Bostancıbaşı onu kayığıyla daha ilk çıkışında görmesi üzerine kayıkçılara yüzer sopa attırmış ve elçiye de aynı muameleyi yaptıracığı haberini vermişti. Gösterilen bu şiddetten dolayı M. de Ferriol'un şikâyetinde bulunduğu ve bunun üzerine bostancıbaşının azledildiğini iddia ettiği doğrudur. Fakat işin gerçeği bundan sonra bir daha asla kayıkla gezintiye çıkmaya cüret edemediği ve kayığı İzmir'e göndermiş olduğudur.

Bu tür sorunların devlet adamlarının zihinlerinde doğurduğu olumsuz yargılar, onları özellikle M. de Ferriol'e sıkıntı yaşatmak için yollar aramaya sevk ediyordu.

Elçilik sarayı bahçesindeki terasın başında kafesli bir oda [köşk] vardı. Bunun kubbesinin üzerinde ağaçtan yapılmış altın yaldızlı bir zambak bulunuyordu. Büyük Hükümdar Galata'daki sarayını ziyarete geldiği bir gün, bu çiçeği gösterdiler ve bunun bir haç olduğunu söylediler. Padişah hemen zabitlerden birini elçiye gönderip bu heykeli yerinden kırıp atmasını emretti. Bereket versin ki bu zabıt sağduyulu ve akıllı bir kimseydi. Ona, Büyük Hükümdar'ın haç sandığı şeyin bir zambaktan başka bir şey olmadığını gösterdiler. Bu şekilde Padişahın kızgınlığı giderildi. Gerçekten de bir süre sonra, bu gibi bir hadisenin tekrarlamasını önlemek için oldukça eski olan bu köşkü yıktırdılar.

Bu münasebetle şunu da söyleyeyim ki, ben de elçilik binasının pek karanlık olan orta salonunu aydınlatmak için tepesine kubbe şeklinde bir delik açtırmaya başlamıştım. Zambak meselesinden muhakkak haberdar bulunan saray ağası, mimarbaşıyı ikna ederek, bu küçük kubbenin inşasına zor kullanmak suretiyle

engel olmaya sevk etmişti. O tarihte Edirne'de olduğumdan, durumdan haberdar olunca, veziriazama şikâyetle bulundum. Ve defterlerde [elçilik kayıtlarında] görüleceği gibi saray ağası ve mimar başına hitaben sert bir emirname aldım. Ve bunun üzerine şikâyetimden pek hiddetlenmiş bulunan söz konusukubbenin inşasını tamamlamaya ses çıkarmadılar.

O tarihte Büyük Hükümdar'ın Galata'daki sarayına gelmiş olduğunu bana ağa bildirmiş ve adamlarımın ve bilhassa kadınların, Padişahın yemek yiyeceği saray köşkünden görülen bahçede gürültü etmelerine meydan vermememi rica etmişti. Ben buna oldukça dikkat ve özen gösterdim. Hatta kimsenin geçmesine izin verilmemesi için çimenliğe yeniçerileri koydum. Böylece biz, hiçbir şikâyete yol açmadan, Büyük Hükümdar'ın geçişini ve hatta köşkünde bulunduğu sırada bizzat kendilerini gördük.

M. de Ferriol köşk meselesinden daha çetin bir sorunla karşılaştı. Bretagne dükünün doğumu dolayısıyla elçilik sarayında eğlence ve şenlikler düzenlemek istedi. Bu sırada elçi prensin doğumundan ve eğlencelerden veziriazamı haberdar etmek ve istediği izni almak gibi, yapılması gereken tedbirlerin tümünü almıştı. Fakat beklenmedik bir anda ortaya çıkan bir aksilik, bu önlemlerin hepsini etkisiz hale getirdi. İzni veren veziriazam aynı gün görevinden atılmıştı. Halefinin nezdine birini göndererek, M. de Ferriol iznin yenilenmesini ve onaylanmasını talep etti. Yeni veziriazamın çeşitli bahanelerle izni yenilemeyi akşama kadar ertelemesi üzerine elçi aydınlatma kandillerini yaktırttı. Kandillerin İstanbul'dan görülmesinden sonra veziriazam öfkeleni ve bu tür ışıklandırmanın ülkede halk arasında kargaşa çıkartabileceğini ve bunların ancak Osmanlı şehzadelerinin doğumlarında yapılmasının gelenek olduğu bahanesini ileri sürerek, baş tercüman Mavrokordato'yu kandillerin söndürülmesini söylemesi için elçinin nezdine gönderdi. Fakat M. de Ferriol bununla ilgili hiçbir şey yapmak istemedi ve vezirin kuvvet kullanabileceği öngörülerini üzerine sayıları iki yüze yakın olan elçilik adamlarıyla o sırada orada bulunan Fransız cemaatinden kimseleri silahlandırdı. Ziyafete davet edilmiş bulunan yabancı elçiler, o ana kadar az çok sükûnet ve itidallerini muhafaza edebilmişlerdi. Ancak veziriazamın topçubaşıya bir müfreze asker ile gidip elçilik kandillerini söndürmesi emri vermesi ve topçu başının Tophane'ye çıkan kapıya yaklaşması üzerine elçiler çekilip gitmeyi uygun buldular. Elçilik binasında ancak elçiyi örnek alan veya verilen ziyafete hürmeten her türlü tehlikeye göğüs germeye hazır ve direnmeye istekli Fransız cemaatinden başka kimse kalmadı. Bereket versin ki topçubaşı çok sağduyulu ve tedbirli bir

kimse olmakla birlikte, aynı zamanda Fransız dostuydu da. Yanındaki az sayıda maiyetiyle sefarethaneye alındı. O herkesin direnişe ve savunmaya hazır olduğunu gördü. M. de Ferriol sözlerinde büyük bir metanet ve cesaret belirterek topçubaşyla görüştü ve bir müddet sonra bitecek olan aydınlatmanın durumunu gösterdi. Herhangi bir teşebbüse girişmeden önce veziriazamı görüp bu konuda kendisine bilgi vermeye topçu başını davet etti. Topçubaşı da bu isteği uygun buldu. Bu gidip gelmeler esnasında kandillerden bir kısmı kendiliğinden sönmüş ve diğer kısmı da elçinin emri veya onayıyla söndürülmüş bulunduğundan, bu tuhaf ve tehlikeli mesele de bu şekilde bastırıldı.

M. de Ferriol görev yaptığı dönemde sadece Türklerle değil, fakat diğer Hıristiyan devletlerin elçileriyle de ve özellikle imparatorun olağanüstü elçisi bulunan Kont d'Otinguen ile uğraşmaktan geri kalmamıştı. Teşrifata ilişkin bir mesele bu iki zatın birbirleriyle görüşmelerine engel oluyordu. M. de Ferriol, Kont d'Otinguen'in İngiltere elçisini gidip görmeden önce, kendisini gelip ziyaret etmesi gerektiğini iddia ediyordu ve bunda da haklıydı. Kont ise İngiliz elçisinin M.de Ferriol'dan önce kendisini ziyaret etmiş olmasını ileri sürerek, arzusunu yerine getirmekte sakınca olduğunu söylüyordu. O günden sonra elçiler aralarında, bu tür hadiselerin ortaya çıkmasını önlemeye yönelik bazı teşrifat kuralları belirleyerek uygulamaya koydular.

Fakat biz yine M. de Ferriol'a gelelim. Bu türden ihtilaflar basit biçimde humseti doğurduğundan, Kont d'Otinguen ile aralarındaki düşmanlık aşağıda anlatacağım olay münasebetiyle daha da şiddetlendi.

İmparatorun veya Venediklilerin ordularından firar ile Büyük Hükümdar'ın topraklarına iltica eden askerleri barındırmak ve onların Fransa'ya iadelerini sağlamak mecburiyeti İstanbul'daki Fransız elçiliğine yüklenen ve sorunlar çıkarması kaçınılmaz olan külfetlerden biridir. Bu kaçakların büyük kısmı kaçış yolunda esir ediliyorlar ve sonra esaretten kurtulmaları da çokça zahmeti gerektiriyordu. Bunlardan İstanbul'a kadar gelebilenleri hanlara dağıtmakta ve buralarda Fransa'ya sevkleri için bir fırsat düşünceye kadar karınları doyurulmaktaydı. Kaçaklar bu hanlarda bin türlü karışıklıklar ve arbedeler çıkarmaktan geri durmuyorlardı.

O dönemde İstanbul'da bulunan imparatorun ordusuna mensup iki kaçak, kaçmayı başardıklarını göstermek maksadıyla, Kont d'Otinguen'in ikametgâhına cezayı hak eden bir cüret ve hayâsızlıkla girdiler. Bunları tanıyan bazı Alman memurlar, onların cezalandırılmaları için Almanya'ya gönderilmek üzere tutuk-

lanmalarını Kont d'Otinguen'e tavsiye ettiler. M. de Ferriol durumdan haberdar olunca kaçakların kralın tebaasından olmaları itibarıyla, iadelerini talep etmek için Kont'un huzuruna birini gönderdi. Elçinin bu girişiminin desteklenecek bir yanı olmasa da, maiyetindeki gençlerin tahriklerine kapılan Kont, kaçakları iade etmeyi reddetti. Meseleyi tatlılıkla çözemeyeceğini anlaması üzerine M. de Ferriol kuvvet ve şiddet kullanmaya karar verdi. Ve sefarethane kapısına gözcü olarak [pusuya] koyduğu adamlara sokaktan geçmekte olan iki Alman memurunu yakalatıp sefarethaneye attırdı. Kalabalık bir maiyeti olan imparatorun elçisinin bu memurları kurtarmak için kuvvet ve şiddete başvuracağınıisabetle tahmin eden M. de Ferriol, bütün elçilik halkını silahlandırdı. Yapılan çağrı üzerine Fransız cemaati de silahlanıp geldi. Taraflar önce meseleyi veziriazama arz etmeyi uygun buldu. Fakat efendisinin ülkesine iltica eden iki firariyi tevkif etmek suretiyle Kont d'Otinguen'in Büyük Hükümdar'ın egemenlik hukukuna tecavüz etmiş olduğu açık bulunmasına rağmen, adı geçen veziriazam meseleye karışmak istemedi. Bu şekilde yirmi dört saate yakın bir müddet Fransızlarla Almanlar arasında bir çatışmanın çıkmasına ramak kalmış oldu. Ancak Hollanda elçisi meseleyi çözmek için aracılık yaptı, her iki taraftaki elçilerin de tutukladıkları insanları kendi elçilik binalarına götürmeleri ve orada bu tutukluları karşılıklı değiştirmeleri konusunda anlaşma sağlandı ve bu uygulandı. Sorun da bu suretle kapandı.

M. de Châteauneuf'ü geri çağırtmak için onun Türk adetlerine düşkünlüğünü bahane etmiş olan M. de Ferriol'un bizzat kendisi de aynı hatayı selefinden çok daha dikkat çekici bir şekilde işlemişti. Çünkü hanesinde yalnız uzun elbise [entari] giymekle yetinmiyor, fakat aynı zamanda sarık da sarıyor ve bu kıyafetle kiliseye gidiyor, ayinlerde hazır bulunuyordu. Bir müddet bu haline tahammül eden rahiplerin nihayet sabrı tükenip bu kıyafeti terk etmesini kendisine söylediler. Papazların azarlamaları ve ikazlarını M. de Ferriol iyi niyetle karşılamadı. Bilakis şiddetle karşılık verdi. Fakat bu sırada bu kıyafetle kiliseye gitmekten de vaz geçti.

Daha o günlerde yakalandığı hastalığın bazı belirtileri sözlerinde kendisini göstermeye başladı. Ve bu belirtiler, daha sonra göreceğimiz üzere, Veziriazam Çorlulu Ali Paşa ile son görüşmesi dolayısıyla olağanüstü arttı. Bundan bahsetmeden önce, M. de Ferriol'a fazlasıyla kızgın olan Kaptan-ı derya İbrahim Paşa'nın onun geri çağrılmasını M. de Pontchartrain'den istemek için, zabitle-rinden Bahri Mehmet Ağa adındaki bir şahsı veziriazamın onayı ve belki de teşvikiyle Fransa'ya göndermeyi kararlaştırdığını söylemeyi gerekli gördüm. Ancak elçi sarayda olağanüstü güç sahibi seçkinlerin himayesine dayandığı için, kaptan

paşanın gönderdiği memurun açıklamasına hiçbir önem verilmedi. Kitabın belgeleri içeren kısmına kaptan paşanın memuruna vermiş olduğu talimatnamenin bir kopyasını onun sert karakterini göstermek üzere ekliyorum.

M. de Ferriol'un elçiliği zamanında, elçilik sarayında çıkan ve burada unutulmadan ifade edilmesi gereken çok garip olaylardan biri de rafizi Ermenilerin patriği bulunan Avedik'in kaçırılması durumudur.

Bu patrik dinimizin can düşmanı ve Katolik Ermenilerin uğradıkları zulmün sorumlusuydu. Katolik Ermeniler bu adamı para kuvvetiyle sürgün ettirme imkânını buldular. Sürgün işi İstanbul'da bulunan Cizvit papazlarından Braconier'nin önerisi ve Sakız'da bulunan yine Cizvit papazlarından Favillon'un girişimiyle yapıldı. Bu papazlar adı geçen patriğin şerrinden tamamen kurtulmak için, onu sürgüne götürecek olan çavuşu elde etmek ve Sakız açıklarında Fransa'ya nakledecek bir Fransız gemisi bulundurmak gerektiğini düşündüler. Fransa'ya naklinden sonra da Patrik Avedik bir daha çıkma imkânını bulamayacağı hükümet hapishanelerinden birine atılacaktı. Bu girişim, bütün olağanüstülüğüne rağmen, o tarihte Sakız'da konsolos vekilliği görevinde bulunan Seigneur Bonnat tarafından tam bir başarıyla uygulamaya konuldu. Fransa'ya ulaştığında Avedik, önce St. Michel ve oradan da öldüğü Bastille hapishanesine sevk edildi.

Patrik'in taraftarları ondan hiçbir haber alamayınca kendisini sürgüne götüren çavuşu sıkıştırmağa başladılar. Veziriâzaman emriyle işkenceden geçirilen çavuş, Avedik'in Sakız'da bir Fransız gemisine bindirildiğini itiraf etti. Sakız'a bir kapıcı başı gönderilerek konsolos vekili soruşturuldu. Fakat o kendisini çok iyi savundu. Mesele çeşitli defa kurcalanmasına rağmen, hiç bir netice alınamadı. Zamanın akışıyla konunun kendiliğinden kapanmış olduğuna kesinlikle hükümlenabilir. Cizvitlerin tahrikiyle Ermeniler tarafında uygulamaya konulan bu projeden, M. de Ferriol'un önceden haberdar bulunduğu kesin gözüyle bakılamaz. Fakat planın gerçekleştirilmesi üzerine ilgisizliğinden kaynaklanan olup biteni kapatmak için olayı düzenleyen gibi görünerek iftihar etmesini kendisine tavsiye ettikleri ve onun da bu tavsiyelere uygun hareket ettiği doğrudur.

M. de Ferriol, çoğu elçiler gibi, hemen hemen bütün tercümanlarından şüphelenir ve onlara güvenmezdi. Bunların içinde fazla güven duyduğu kişi Senyör Brüe idi. M. des Alleurs, Prens Ragotzy'nin huzuruna gitmeye memur olduğu zaman, M. de Ferriol onun hizmetinde bulunmak için bu tercümanı Belgrad'a göndermişti. Sığ düşünceli ve kötü niyetli bir adam olan tercüman M. des Alleurs'ü

görür görmez, ona İstanbul elçiliğini elde etmek fikrini telkin etti. M. de Ferriol sert tabiatı olan bir adamdı, Türkler göre çekilmez ve Fransız cemaatine göre de sevimsiz, makbul olmayan biriydi. O tarihte M. des Alleurs'ün, Brüe kadar da değeri olmayan Pélissier adında sırdaşı vardı. Ona Brüe'nin söylediği şeyleri anlattı ve bir müddet sonra da başından atmak zorunda kalması üzerine, bu şahıs İstanbul'a gelip M. de Ferriol'a, M. des Alleurs'ün İstanbul elçiliğine göz diktiğini ve bu memuriyeti ele geçirmeğe çalıştığını söyledi. Böylece bu ikisinin arasında bir husumetin çıkmasına neden oldu.

M. de Ferriol'un giyim tarzı ve çıkardığı meseleler hakkında söylediklerim bu adamın psikolojisinin tamamen sükûnet içinde olmadığını göstermektedir. Fakat Fransa'da bulunan anne babasıyla dostları -ki şuurunun bozukluğundan haberdar olmamalarına imkân yoktur - onu kendilerinin de faydalandıkları bir mevkide tutmak konusunda ısrar ediyorlardı. Ve gerçekten de hastalığını çok bariz bir surette gösterecek bir gelişme yaşanmamış olsaydı, belki de o mevkiini korumaya devam etmiş olacaktı.

Veziriazam M. de Ferriol'dan hoşlanmadığı için, huzuruna çıkanlar ona M. de Ferriol'un söylediği bazı sözleri her gün nakledip duruyorlardı. Hatta veziriazam elçinin vermiş olduğu bazı notaların ifade biçimlerine bakarak psikolojisinin sağlam olmadığını fark edebilirdi. Veziriazam bu duruma kesin biçimde hükmedebilmek için kaptan paşayı, M. de Ferriol'u huzuruna kabul edip, sarf edeceği sözleri daha sonra kendisine bildirmekle görevlendirdi. Fakat tercümanlığında bulunan Dominique Fornetti, elçinin sözlerinden hiçbirisini aynen değil fakat bilakis Türklerin mizacına uygun bir tarzda çevirmiş olmasına dayanarak kaptan paşa M. de Ferriol'un şuurunun yerinde olduğuna kanaat getirmiş ve veziriazama da bu tarzda ifadede bulunmuştu. Fakat zeki ve kurnaz bir kimse olan Veziriazam, buna bizzat emin olmak için elçiyi huzuruna çağırdı ve onu kabul ederek kaptan paşanın nezdinde oynadığı oyunu yine oynamaya hazırlanmış bulunan Fornetti'nin tercümanlık yapmasını yasakladı. Bu görevi hakkıyla yapan Babîâlî tercümanının, M. de Ferriol'un oldukça sert ve haşın olan sözlerini aynen nakletmesi üzerine, huzurundan bir çılgın gibi öfkeli çıkan M. de Ferriol'un cinnet geçirmiş olduğu hakkındaki veziriazamın düşüncesi kesinlik kazandı. M. de Ferriol, veziriazamı, Fornetti aracılığıyla düelloya davet etmek istedi. Yapılmasını istediği bazı garip, delice şeyler için emrindeki görevlilerin karşı çıkmaları üzerine, M. de Ferriol çeşitli defalar onların üzerlerine atılarak şiddet kullanmaya teşebbüs etmek gibi hareketlerde bulunduğundan, maiyeti öncelikle onun sürekli biçimde verilmesini istediği kılıcını saklamaya ve akrabası

olan M. de Gesson'un onayıyla doktor, papaz ve cemaatten oluşan bir heyet kurmaya ve bu heyetin oy birliğiyle verdiği karara uygun biçimde onu odasına kapatmaya ve karyolasına bağlamaya mecbur oldu. Veziriazamın huzuruna adam gönderilerek durum hakkında bilgi verildi. Veziriazam gelen şahsı iyi karşılayarak hoşla gidecek fevkalade güzel sözler söyledi ve bazı işlerde zorluklar çıkarmışsa bunu sırf elçinin şahsına karşı yapmış olduğunu, bu şahsa göstermek için askıya alınmış işlerin tümünü icraya koydurup sonuçlandırdı.

Fransız cemaati, elçinin durumu hakkında bilgi vermek ve almak zorunda kaldıkları tedbiri bildirmek üzere acilen Sör Brüe'yi Fransa'ya gönderdi. Bu tercüman hareketinden önce durumu, artık İstanbul elçiliğini elde etme hevesinden tamamen vazgeçmiş olan M. des Alleurs'e yazdı ve aynı zamanda onun hanımına da başvurdu. O sırada Macaristan'daki işler sona ermek üzere olduğundan Madam d'Alleurs, kocasının düşüncesine katılmayarak onun İstanbul elçiliğine atanmasını talep ve istirahat edip bunu sağlamayı da başardı ve ona görev yerine karadan hareket etmesi emrini tebliğ ettirdi. Gerçekten de Brüe'ye verilmesi gereken itimatnameyi deniz yoluyla göndermek bahanesiyle ona teslim etmemişlerdi. Bunun nedeniyse, aşağılarda görüleceği üzere, sağlığına yeniden kavuşmuş bulunan M. de Ferriol'u yine görevinde tutmak maksadından ileri geliyordu.

Bununla beraber bizim, odada kapalı ve karyolasına bağlı olarak bıraktığımız M. de Ferriol, geçirdiği krizden sonra yavaş yavaş kendine gelmeye başladı ve Hollanda elçisini görmek istedi. Bu arzusu yerine getirildi. Adı geçen Hollanda elçisi, M. de Ferriol'un sakinliğe kavuştuğunu görerek hapsedilmesine karar vermiş olanlarla bir nevi uzlaşmada bulundu. Bunun üzerine M. de Ferriol tekrar işleri idareye başladı. İçinde bulunduğu durumdan Fransa'ya haber gönderildiğini bildiği için, bu mektubu imzalayanları baskı altına alarak imzalarını geri çekirtmeye çalıştı. Cizvitler ve bazı kimseler onun istediğini yaptılar. Fakat buna onay vermeyen Kapüsenler ve birkaç tabibe ağır hakaretlerde bulunarak asiler, serkeşler diye hitap etmeye başladı. Bunun üzerine bunlar da iddialarında haklı olduklarını Fransa'ya yazmak zorunda kaldılar. M. de Ferriol bu baskıyı göstermeyip de tam bir samimiyetle bir süre için ağır bir bunalım içinde kaldığını itiraf ederek şimdi normal haline döndüğünü herkese onaylatmış olsaydı, yine mevkiinde tutulmuş olacağı muhakkaktı. Fakat takındığı tavır çok kimseyi aleyhinde yazmağa mecbur etti. Bu konuya dair gönderdiği mektuplarda kullandığı oldukça garip üslup, hastalığının devam ettiği izlenimi verdiğinden, hamisi bulunan seçkin kimseler de onu memuriyetinde tutma konusunda artık ısrarlı olmadılar.

Bu esnada M. des Alleurs, İstanbul'a ulaşmış bulunuyordu. M. de Ferriol onu elçilik sarayının Château Gaillard denilen kısmına yerleştirdi. Birbirlerinden uzakta bulundukları sırada aralarındaki mevcut husumet birbirlerine yaklaşıncaya daha fazla şiddetlendi. Ancak M. des Alleurs'ün elinde itimatnamesi bulunmadığından ötürü sabretmesi ve elçilik görevini M. de Ferriol'un yapmaya devam etmesine ses çıkarmaması zorunluluktan. Paris'te bulunan hanımıysa bu itimatnamenin bir an evvel verilmesini sağlamak için uğraşıp duruyordu. Nihayet Madam des Alleurs bunu almayı başarınca, bir dakika kaybetmeksizin hemen gönderdi. Bu konuda gösterdiği acelecilikte isabet etmişti. Çünkü itimatnamenin kendisine verilmesinden bir iki gün sonra, daha emin bir yolla göndermek bahanesi ile sürülerek ve olayın akışına bakılacak olursa, M. de Ferriol'u mevkiinde tutma amacıyla Madam des Alleurs'den itimatnamenin iadesini talep etmişlerdi.

Nihayet M. des Alleurs güven mektubunu ele geçirince elçiliği teslim aldı ve görevini yapmaya başladı. M. de Ferriol, gidişi esnasında, M. des Alleurs'le yaşadıkları nahoşluklara uygun bir şekilde ayrıldı.

M. DES ALLEURS'ÜN ELÇİLİĞİ

M. des Alleurs, yukarıda anlatıldığı şekilde, M. de Ferriol'un yerine geçti. Aslen Normandiya'nın Rouen şehrinden olup, Rouen parlamentosuna büyük zenginlikleri dolayısıyla katılmış bulunan bir aileye mensuptu. Müteveffa Matmazel de Montpensier'nin maiyetinde [iç oğlanlığında] bulunarak, onun bir nevi nedimi olmuştu. Bu yeni yetme teveccühe birtakım daha kuvvetli zorunlulukların üstün gelmesi ve yaşının da askerlik çağına yaklaşmış bulunması dolayısıyla M. des Alleurs, prensesin maiyetinden ayrılmak mecburiyetinde kaldı ve hassa alayına girdi. Burada alay kumandanlığına yükselinceye kadar görev yaptıktan sonra bölüğüne kumanda etmek hakkını sattı ve 1698 de dışişlerinde göreve getirildi.

Askeri hizmete çok genç yaşta girmiş olmasına rağmen M. des Alleurs, Mademoiselle de Montpensier'nin himayesinin devamını sağlamaya özen gösterdi. Prensese olan bağlılığı faydasız da değildi. Nitekim o, Honfleur kazası kaymakamlığına tayin edildi. Daha sonra o bu memuriyetini sattı. Satıştan elde ettiği parayla daha sonra yükselmesine çok yardımcı olacak bir bölük kumandanlığı satın aldı.

Yaşı genelde erkeklerin evlendikleri çağa ulaştığı bir sırada, Strasbourg garnizonunda bulunuyordu. Matmazel de Lutzelbourg'un güzelliği ve cazibesi karşısında direnemedi. Bu kız Alsace'ın çok eski ve köklü bir ailesine mensuptu. Fakat hiç

serveti yoktu, ancak zekâsı, zevk ve eğlenceye olan düşkünlüğü, aşkı için her noksanı telafi edecek mahiyette idi. O tarihte M. des Alleurs'ün dostları tarafından tasvip edilmeyen bu evliliğin, ailesini yerleştirmek ve işlerini yoluna koyma amacına yönelik olduğunu birçok olay kanıtlamıştı. Bununla beraber bu evliliğin ilk zamanları mutlu geçmemiştir. M. des Alleurs bölüğüne kumanda hakkını muhafızlara satarak, parasını dostlarından birine vermişti. Bu adam parayı israf etmiş olduğundan, sadakatsizliğinin cezasını intihar ederek kendi kendine vermişti. Ölümünden sonra bu paranın bir kısmı bulundu. Fakat savaşın sonunda M. des Alleurs'ün elinde kalan para çok az bir miktarda olduğu için, dışişleri nazırlığında kendine bir uğraşı ve barış zamanında onuruna uygun bir maaş aradı. Bunun üzerine Berlin olağanüstü elçiliğine tayin edildi. Bu memuriyette bulunduğu zevki kendisine sağlaması konusunda çok yardımcı dokuman karısını da birlikte götürdü. Brandebourg elektöründen daha zeki ve kurnaz bir kadın az bulunurdu. Bu kadın sohbetten çok hoşlanırdı. Zevk ve eğlenceye düşkünlüğüse çok daha fazlaydı. Aynı şeylerden hoşlanan Madam des Alleurs, bu kadının ilgi ve samimiyetini kazanma konusunda sorun yaşamadı. Fakat Brandebourg Elektörü kral unvanını aldı ve kral olarak M. des Alleurs'ün memuriyetini resmen tanımayı reddetti. Bunun üzerine de M. des Alleurs ülkesine geri dönme emrini aldı. Daha sonra da Köln Elektörü huzuruna gönderildi. Burada bulunduğu sırada savaş şiddetlenince, M. des Alleurs tekrar askeri kıtada görevlendirilme talebinde bulundu. Alay kumandanı sıfatıyla görev yaparken, Macaristan'da büyük bir parti kurmuş olan Prens Ragotzi 1703'te krala başvurdu ve askeri birliklerini düzene sokabilmek için yüksek rütbeli bir askeri görevli istemedi. Bunun üzerine M. de Torcy, M. des Alleurs'ün gönderilmesini teklif etti ve bu münasebetle onun rütbesi Tümgeneralliğe yükseltildi. Draç'ta karaya çıkıp Arnavutluk'u geçerek 1704'te Macaristan'a ulaştı. Trinchin yakınlarında bir muharebe kaybetmiş olmasına rağmen, Prens Ragotzi'nin taraftarları gittikçe çoğalıyor ve işleri günden güne iyiye gidiyordu. Fakat eğer Macarlar, M. des Alleurs'ün düşüncesine göre hareket etmiş olsalardı veya bizzat kendisi bu millete ve yöneticilerine daha mülayim ve daha minnettar kılacak bir tarzda davranmış olabilseydi bu iyi durumu devam ettirme ve daha da ilerletmeye çok yardımcı dokunmuş bulunacaktı. Fakat aralarına giren kıskançlık, şiddetli nefret ve güvensizlik çıkmasına neden olduğundan, elde edilen birkaç güzel başarıdan istifade edilmesi bilinemedi ve bazı başarısızlıkların etkisiyle bezgin ve bitkin bir hale düşüldü. Bu şekilde Prens Ragotzi bütün Macar krallığı ve Transilvaniya Prensliği'nin egemenliği altına girdiğini gördükten ve yüz bin kişiden fazla bir orduyu elinde bulundurduktan sonra, egemenliğindeki memleketlerin tümünden yavaş yavaş kovuldu ve nihayet Lehistan'a sığınmak zorunda kaldı. Bu

büyük sorun 1708 tarihinde sona ermek üzereyken, Paris'te bulunan Madam des Alleurs, M. de Ferriol'a bir halef tayin edilmesi gerektiğini haber alarak, kocası adına bu göreve talip oldu ve bunu elde etmeyi başardı.

İstanbul'a hareket emrini aldığı zaman, M. des Alleurs henüz Macaristan'da bulunuyordu. O sırada Pultava muharebesi sonrasında İsveç Kralı, Bender'e iltica etmiş bulunduğundan, onun gibi zaferleri kadar felaketine de tahammül etmede gösterdiği asillikle daha da yüceleşen ve saygınlıktan bir hükümdarı ziyaret etmek maksadıyla, M. des Alleurs yolu üzerinde bulunan Bender'e hareket etti. Bu sırada Fransa'nın bu hükümdarın geleceği ve mevcut durumuyla ilgilendiğini ve buna verdiği önem dolayısıyla, Osmanlı Hükümeti'yle olan resmi temaslarının bir kısmının bu krala hizmet ettiğini bilmiyordu. M. des Alleurs Bender'e uğradı ve maruz kaldığı elem ve düşkünlük kralın mizacını yumuşatmıştı. Kralın nezaket ve tevazuu M. des Alleurs'ü etkileyip hayran bıraktı ve bu şekilde görüşme sırasında kralın şahsına gösterdiği güvenle, o ana kadar yabancı elçilerin hepsiyle temasta bulunmaktan çekinmesinden kaynaklanan kötü etkiyi terk etmiş oldu, denebilir. İsveç kralının durumundan üzüntü duyduğu kadar, onun davranışı ve hareketlerinden memnun kalan M. des Alleurs, söz konusu hükümdara yardımda bulunması kendisine başlıca görev saydı. Fakat bir taraftan Babiâli ricalinin kıskançlığı ve diğer taraftan Ruslarla Lehlerin para ve entrikaları ile İsveç kralının devamlı gurur ve esneklik göstermeyen mizacı, onun iyi niyetlerinin gerçekleşmesine engel oluşturduğundan, krala somut bir yardımı dokunamadığı gibi, Osmanlı ülkesini kesin biçimde terk etmesinde de hiçbir hizmeti görülemedi.

Bu sırada kralın çıkarına hizmet konusunda gösterdiği istekliliği M. des Alleurs'ü Edirne'den ayrılmak zorunda bıraktı. Kendisi bu şehre İsveç kralına ait işler için gitmişti. Fakat kralın düşünceleri üzerinde hiç etkili olamadı. Özellikle veziriazam ve Tatar Hanı onunla görüşmek için çok istekli davranıyorlardı, bu konuda M. des Alleurs'ün çabalarının olumlu sonuç vermediğini gören veziriazam, elçinin kral lehinde sunduğu diğer tekliflerin hepsini reddetti ve en sonunda bu tekliflerde şiddetli ısrarlarından çok bunalınca ansızın elçiyi Edirne'yi terke ve İstanbul'a geri dönmeye mecbur etti. İsveç kralının yumuşamayan katı tavrından cesaretini yitiren M. des Alleurs de artık onun çıkarlarına bizzat hizmet etmekten tamamen bıkkın usanarak, bir daha onun işleriyle ilgilenmemeye karar verdi.

Fakat o zamana kadar güvenine mazhar olan tercümanı Brüe'yi, artık görevinden atmak gerektiğini düşündü. Bu adamı Babiâli nezdinde bizzat kendisinin İsveçliler lehine yaptığı teşebbüsleri takip ve sonuçlandırmaya memur etmekle kal-

mamış, aynı zamanda İsveçliler için resen hareket etmesine de müsaade etmişti. Ancak tercümanın bu iki vazifede de kendisine gösterdiği güveni kötüye kullandığını fark etti. Önce onu kançılarlıktan çıkardı, sonra da seferde bulunan veziriazamın huzuruna göndermiş olmasına rağmen, kalbinde Brüe'ye karşı beslediği kin, yakalanmış olduğu hastalıklar dolayısıyla günden güne çoğaldığından, zihninde hep onu cezalandırmanın yolunu aramakla meşgul olduğu, astıracağını söyleyip durduğu bir sırada, tercüman başka bir yerden ihtiyatsızlığının cezasını buldu: Orduda üstüne vazife olmayan şeylere karışma konusunda gösterdiği merak dolayısıyla veziriazamın şüphesini çekmiş olduğundan, onun emriyle idam edildi.

M. des Alleurs görevi döneminde, ticari işler ve dini konularla meşgul olmayacak kadar kendini tamamen İsveç kralının işlerine adanmış değildi. Fakat elçiliğinin ilk seneleri sürekli bir veziriazam değişikliği içinde geçmiş ve uzun zamandan beri bu imparatorlukta vezaret makamına gelmiş bulunan kimselerden en zalimi ve uzlaşmaz bir yapısı olan Ali Paşa da, son senelerinde, devletin bu en yüksek memuriyetinde tutulmuş bulunmasından dolayı, M. des Alleurs için ticarete fayda sağlayacak hiçbir iş görmek mümkün olamamıştır. Gerçekten de Ali Paşa gibi bir zatın vezirliğini olaysız geçştirmiş olmasını büyük bir başarı kabul etmek gerekir.

M. des Alleurs'ün din işlerine ilişkin başlıca iki amacı vardı: Birincisi o tarihe kadar çok uğraşıldığı halde başarılı olunamayan, birlikten ayrılmış olan Ermenileri [Rafizi, mutezil Ermeni taifesini] birleştirmek, ikincisi de Kudüs'teki büyük kubbenin tamirini sağlamaktı. Birinci meselede çeşitli defalar başarılı olduğunu sanmasına rağmen, gelişmeler onun yanıldığını gösterdi. Bunun kabahatini Cizvitlere atarak onlara karşı doğal olarak duyduğu nefret bu nedenle daha da artmış olmakla artık bütün güvenini Kapüsenlerin şefi olan Papaz Hyacinthe'e verdi. Bu ruhban da bundan faydalanarak Sakız'daki Cizvitlerin yerini Kapüsenlerin almasını sağladı. Kapüsenler burada masrafın yarısını üstlendikleri bir konsoloshane inşa ettirdiler. Bu şekilde bir küçük kiliseye de sahip oldular ki, işlerine Cizvitler bakacaklardı. Bu yüzden bu iki tarikat papazları arasında çok şiddetli bir ihtilaf zuhura geldi ve bu bina ve kilise cemaate altı bin Ecu'ye mal oldu.

Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesinin tamiri konusuna gelince, M. des Alleurs bunun ancak Rumlarla anlaşarak mümkün olabileceğine haklı olarak hükmetti ve bunu gerçekleştirme noktasında çok gayret sarf etmiş olmasına rağmen, ruhban meclisi binasına ilişkin küçük bir endişe zihnini karıştırdığından, bu konudaki çabasının sonuçsuz kalacağını görüp üzüldü.

Gerçi M. des Alleurs vaktiyle İstanbul elçiliğine tayinini arzu etmişti. Fakat Büyük Hükümdar'ın huzuruna gitmek emrini aldığı zaman, bu hevesi tamamen gitmiş bulunuyordu. Bundan dolayı isteksiz olarak İstanbul'a gelmiş bulunduğu-
dan, işleri idare ederken karşılaştığı sorunlar nedeniyle memuriyetinden usanmış ve buraya ulaşmasını müteakip böbreklerinde taş oluştuğunu ileri sürerek geriye çağrılmasını talep ve istirahat etmeyi düşünmeye başlamıştı. Kuruntudan ibaret olan bu hastalık, daha sonra M. des Alleurs'ü görev yapamayacak bir hale getiren üzüntü ve endişeye dönüştü. Durum Fransa'da öğrenildi ve onun yerini almak üzere 1713 senesi sonlarına doğru ben tayin edildim. Fakat en mühimleri olan mali darlık ve daha sonra kralın vefatı gibi bazı engeller hareketimi 1716 Haziranı'na ve İstanbul'a ulaşmamı da aynı sene Ekim 4'e kadar ertelemeye neden oldu. Yaşının ilerlemiş olmasından ve yakalandığı hastalıklardan bitkin düşen M. des Alleurs, benim gelişime önce bir kurtuluş gözüyle baktı. Fakat ona gösterdiğim saygıya rağmen, insanın doğası gereği, hukukundan zerresini kaybetmek istemediğini fark etmek benim için zor bir iş olmadı. M. des Alleurs, uyması gereken bir emir almış olduğu için yerini almaya gelen bir adamı görmeye güçlüğüle tahammül edebildi ve geldiği tarihten beri sürekli ayrılmak talebinde bulunduğu bir memleketten az çok bir teessür ve üzüntüyle ayrıldı. Hareket edeceği güne kadar, adet ve geleneğe aykırı biçimde, elçilik sarayında kaldı. Yeni elçiyi gemilere kadar gidip karşılamaya sağlıklı engel olduğu için kendisinin de gemilere kadar uğurlanmasını istemedi. Ve bu merasim ve teşrifatı önlemek maksadıyla, elçilik sarayının gizli bir merdiveninden [kapısından] çıkarak geceyi limanda yatan bir gemide geçirdikten sonra, yelken açıp hareket etti.

Vatan hasreti diğer düşüncelerin hepsini kalbinden atmış olduğu için, kış ortasında çok yorucu bir deniz yolculuğuna büyük bir cesaretle atılıp katlandı. Ve Paris'e varışında yaşının izni ölçüsünde sağlığına kavuştu.

İKİNCİ BÖLÜM

M. DE LA HAYE VANTELAY'IN BABİÂLİ NEZDİNDEKİ ELÇİLİĞİNDEN DÖNÜŞÜNDE KRALA SUNDUĞU RAPOR

Haşmetmeab,

Majestelerinin elçisi sıfatıyla İstanbul'da bulunduğum beş sene zarfında tüm gayretimi onun şanını yüceltmeye ve tebaasına ticari imtiyaz sağlamaya harcadım. Kandiye muharebesi ve Majestelerinin, Büyük Hükümdar'ın düşmanlarına sürekli yardımda bulunmuş olmasından dolayı, ortam uygun olmamasına rağmen, fırsat buldukça Majestelerinin yüceliğini, ordularının gücünü ve Majestelerinin dostluğu muhafaza ve iki imparatorluk arasında iyi ilişkileri devam ettirme konularında göstermeleri gereken dikkat ve özeni Babîâli nazırlarına açıklamaktan geri kalmadım. Fakat Majesteleri elçiliğim zamanında yaşanan gelişmeleri anlatmam için bana emir buyurmuş olduklarından dolayı, oraya ulaştığımda Fransız-Türk ilişkilerinin durumunu daha iyi açıklayabilmem için, bu ilişkilerin biraz daha öncesinden başlamama müsaade buyuracaklarına eminim.

1640'ta yirmi yedi yaşındayken saltanat tahtına oturan Sultan İbrahim, aklen zayıf ve her türlü kabiliyetten mahrum bir zattı. Kendisini, iki kardeşini katletmiş bulunan selefi sultan Murad'ın elinden kurtaran da işte bu akıl sağlığı ve kabiliyetsizliği olmuştu. Bununla beraber Sultan Murat, ömrünün sonlarına doğru İbrahim'in idam edilmesi için emir vermişti. Ancak Osmanlı hanedanı içinde tek evlat ve saltanatın yegâne varisi olarak kalmış bulunması itibarıyla o idamdan kurtulup birkaç gün sonra, kardeşleri Osman ve Murad'ın saltanatları zamanında uzun bir kafes hayatı geçirmesini müteakip, tahta oturdu. Şeriat, Türkleri aralarında fark gözetmeksizin hepsini ömürlerinde bir defa Mekke ve Medine'ye seyahat etmeyi zorunlu tutar. Zorunlu bir nedenle bunu yapamayan sultanlar ve önde gelen vezirler bu şehirlere büyük hediyeler [bağışlar] göndererek bu vecibeyi telafi ederler. 1644'te Sultan İbrahim İstanbul'dan Kahire'ye doğru birkaç yelkenli göndermişti. Bunların içinde Sultan adını taşıyan bir büyük kalyon vardı. Bu gemi

padişahın bağışlarıyla sarayından hacca giden birkaç hadım ağası ve yaşlı bazı saray kadınlarını taşıyordu. Rodos açıklarında Malta kadirgaları bu kalyonu ele geçirdi ve çarpışma sonrası gemiyi tamir etmek için Girit adası limanlarından birine gittiler. Daha sonra buradan Malta'ya doğru hareket ettiler. Parçalanmış ve top güllerinden delik deşik olmuş bulunan kalyon, iyi tamir edilememiş olduğundan yolda battı. Geminin kaybedildiği haberi Sultanı çok rahatsız etti ve çok öfkelendirdi. Öfkesi infiale dönüştüğünden, Malta kadirgalarındaki şövalye ve askerlerin hepsinin, Hristiyan milletine mensup olduklarını ileri sürerek, İstanbul'da bulunan bütün Katolikleri, Hristiyan hükümdarların elçi ve temsilcileri de dâhil olmak üzere, infaz edilmelerinin gerektiğinden bahsedip durmağa başladı.

Kendinin ve vatandaşlarının başı üzerinde dolaşan fırtınayı defetmek üzere Babiâli nazırlarına ilk başvuran Venedik elçisi Sinyor Sorenzo oldu. Malta şövalyeleri arasında Venedik Cumhuriyeti tebaasından kimsenin bulunmadığını iddia ederek, kendini ve milletini iyi biçimde savunduğunu düşündü. İngiltere ve Felemenk elçileri de aynı şeyleri söylediler. Bu şekilde bütün sorumluluk o sırada Majestelerinin elçisi bulunan müteveffa babama düşmüş görünüyordu. O tarihlerde Köprülü Ahmet Paşa veziriazamdı. Kendisi Türklerin içinden en iyi aileye mensup biriydi ve saygın bir şahsiyetti. Bu ailenin yetiştirdiği yedinci vezirdi. Köprülü Ahmet Paşa tüm Hristiyanlarla beraber babamı himaye etmemiş olsaydı şüphesiz ki çok elim bir mevkie düşmüş bulunacaktı. Köprülü, Babiâli'yle imzaladıkları son antlaşmayla denizde [Akdeniz'de] hiçbir korsan bulundurmamak zorunda kalan Venediklilerden intikam için Büyük Hükümdar'ı, Girit'in fethine gizlice tahrik etmek ve Venediklileri kullanmak gerekçesiyle, Malta şövalyelerine savaş ilan ettiğini ve milis askerlerine hazır olmaları için 1645 Nisanı başlarında harekete hazır bulunmalarını emretti. Venedik elçisi duyurulan bu haberin ne dereceye kadar doğru olduğunu ve Venedik Cumhuriyeti aleyhine bir fikir ve amaç olup olmadığını anlamak için elinden geleni yaptı. Fakat vezir ve maiyetindeki memurlara gereğinden fazla güven duyduğu için, hiçbir şey keşfedemeyerek müteveffa babamın hazırlıkların Girit'e yönelik olduğuna kesin gözüyle bakılabileceği hakkındaki görüşlerine önem vermedi. Böylece seksen kadirga ve bir o kadar başka gemilerden oluşan Türk donanması, Nisan sonlarında İstanbul limanından hareketle Girit sahillerine ulaşıp asker çıkarttı. Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, on günde, Kandiyе'yi zapt etti. Yusuf Paşa İstanbul'a dönüşünden birkaç gün sonra, Sultan İbrahim tarafından büyük servetinden faydalanmak için boğduruldu. Fakat bu servetten bir şey bulamadı. Padişah adanın kalan kısımlarını bir başkası

vasıtasıyla fethettirmek amacıyla, başarıları herkes tarafından bilinen çeşitli paşaların idaresinde başka ordular göndermiştir.

Sultan İbrahim kendini her türlü zevk ve sefahate kaptırmıştı. Zalimliği ve sefih hayatı dolayısıyla yaptığı büyük israfların masraflarını kapatmak üzere, halktan zorla topladığı paralar dolayısıyla tüm tebaasının nefretini kazanmıştı. Ayrım gözetmeksizin camilerin ve sıradan bahanelerle idam ettirdiği şahısların servetlerini müsadere ediyordu. Artık devlet işleriyle meşgul olmuyor ve yeniçeri maaşlarının ödenmesini de ihmal ediyordu. Nihayet yeniçeriler Sultan İbrahim'i Ağustos 1648'de tahttan indirip, o sırada tahminen yedi yaşında bulunan büyük oğlu Mehmet'in tahta çıkmasından on iki gün sonra boğdular.

Bu genç padişahın saltanatı döneminde çeşitli evreler geçiren Kandiye muharebesi, farklı kumandanların idaresinde devam ettirildi. Bu kumandanlar arasında devletin en mert ve değerli kumandanı sayılan Deli Hüseyin Paşa vardı ki, o sırada veziriazam olan ve şimdiki veziriazamın babası bulunan Köprülü Mehmet Paşa'nın kıskançlığı yüzünden 1659'da boğduruldu.

Ben İstanbul'dan takdim etmiş olduğum raporlarda, bu vezirin sultanın zihnine nasıl girdiğini [emel ve maksatlarına hâkim olduğunu], padişaha saltanat makamında mutlak olarak hükmünü sürdürmek ve gelecekte yeniçerilerin herhangi bir isyanına engel olmak için yalnız İstanbul'dan uzaklaşmanın yeterli olmadığını, babasını tahtan indirip öldürmeye cüret edenleri bastırmak ve onlara meydan okumak gerektiğini nasıl telkin ettiğini arz edip açıklamaktan şeref duymuştum. Birçok vezirin azledilmesini ve hazin sonlarını görmüş bulunan Veziriazam, bu öneriyi yaparken kendi hayat ve mevkiiini muhafaza ile makamına göz dikenleri mahvetmekten başka bir şey düşünmüyordu. Bu amacını kesin bir şekilde gerçekleştirmek ve padişahı yeniçerilerin hâkim bulundukları İstanbul'dan uzaklaştırmak fırsatını ele geçirmek için, birçok savaşlar açmayı tasarladı. Kandiye muharebesini sonlandırmayı çok zor gördüğünden, idare ve idamesi ve padişahı Edirne'de bırakarak gitmiş olduğu Transilvaniya'da bir başka savaş icrasıyla yetindi. Sonra prens Ragotski'nin vefatını ve eski kumandanlarla eski yeniçeri alaylarının hayatı pahasına Varadin'in zaptını müteakip bu savaşa son vererek, Ragotski'ye yardım etmiş olan imparatora karşı yeni bir savaş açmak amacıyla, muzaffer bir şekilde hükümdarının huzuruna döndü. O tarihe kadar veziriazamlık makamında oğlun babasının yerine geçtiği veya kırk yaşından önce kimsenin geçmiş olduğu görülmeyen bu yüce makama olağanüstü bir lütfun eseri olarak henüz otuz yaşına

girmemiş olan oğlu Ahmet Paşa'nın atanmasını sağlayacak tedbiri alıp, 1662'de bu muharebenin yönetimi ve yürütülmesini ona bırakarak vefat etti.

Babası kadar zalim ve kan dökücü olmayan ve fakat imparatorluğu idarede aynı ilke ve yöntemleri izleyen bu genç veziriazam, padişaha kendini o derecede sevdirdi ve varlığının gerekliliğini öylesine onaylattı ki, her şey emrine verildi. İmparatora açtığı savaşta, başta talihi yaver giderek 1663'te Neuhavzel'i zapta, 1664 başlangıcında Serin kalesini kuvvet kullanarak kazanmayı başardı. Fakat ilerleyişini devam ettirmek istemesi üzerine, Majestenizin askeri onun yolunu kesmiş ve bilindiği gibi Saint-Godard yakınında Raab suyunu geçmiş olan on veya on iki bin Türkü kılıçtan geçirmişti.

Askerlerinin uğradığı kayıpları suyun karşı kıyısından gören vezir ümitsizliğe kapılarak, alelacele Budin'e çekilmeği düşündü. Fakat Majesteniz tarafından yardım için gönderilen Fransızların kazandıkları zafer, sanki imparatorun orduları mağlubiyetine sayılmış gibi talihinin gülmesiyle vezir çok uygun ve yararlı bir antlaşmanın yapılmasını başardı ve büyük bir güvenle adı geçen şehre döndü. Fransızların Saint-Godard'da Türklerle çarpışmaları ve sonra aynı sene içinde Berberistan'a baskın yapıp Gigeri'yi yağmalamaları, herhalde Türklerin hoşuna gidecek işler değillerdi. Nitekim ertesi sene 1665'te İstanbul'a varışında Türkleri bize karşı kırgın ve Cenevizlilerin yerleşmek ve bayrakları altında gidip gelmek için Babiâli ile imzaladıkları antlaşmayı yürürlüğe koymak suretiyle, kendi çıkarlarına çalışan ve benim kabulüme sorun çıkartan imparatorun fevkalade elçisi kont de Leslie ile İngiltere elçisi kont de Winchelsey'in Türkleri tahrik etmiş olmalarından dolayı, hiç hayrette kalmadım. Çünkü yeryüzündeki bütün hükümdarların siyaset ve çıkarlarının çok iyi bilincinde olan Majesteniz pek ala bilirler ki, bu hükümdarlardan İstanbul'da elçileri bulunanların, gerek Majestenizin gücünü kıskanmalarından ve gerek İstanbul'da Fransız elçisi bulunmadığı zaman içinde Babiâli nezdinde çeşitli konularda elde ettikleri nüfuz ve itibarı azalacağından dolayı korkularından, benim İstanbul'a gelişimden memnun kalmayacaklardır. Bu zatlar [elçiler] gelişimden dolayı görünüşte az çok sevinmekten geri kalmamakla beraber, karşılaştığımız zamanlar işlerime sekte vurmaktan da hiç geri durmuyorlar. Müttefiklerini iknada [beraberlerinde sürüklemekte] ve aynı zamanda herhangi bir fırsatta terk etmek konularında becerikli ve üretken sayılan Venediklilerin, Majestenizin cömert kararlarını destekleyecek yerde, nihayetinde Büyük Hükümdar ile aralarını açmanın yollarını aradıkları görülüyor. Fakat bütün bu konuları ayrıntılarıyla izah edebilmek için İstanbul'a varışım sonra-

sında işe veziriazamın huzuruna kabulümü sağlamakla başlamak zorundaydım. Veziriazam, kont de Leslie'yi kabulü sırasında takındığı mağrur tavrın daha fazlasını bana karşı takınmış, daha az nazik davranmış, ayakta durmamış ve karşılama için bir iki adım da öne atmamış olmasına rağmen, ben ilerlemekten ve geleneksel nutku söylemekten geri kalmadım. Veziriazam nutkuma cevap verdikten sonra, Majestenizin, Büyük Hükümdar'ın düşmanlarına yaptığı yardımdan dolayı şikâyetinde bulundu. Ben de verdiğim cevapta, her iki tarafın karşılıklı olan şikâyetlerini önlemek ve iki imparatorluk arasındaki ittifakı yenilemek üzere majesteleri tarafından gelmiş bulunduğumu arz ettim. Veziriazam bu meselelerde bana başarı dileklerinde bulundu. Ben de artık bu ilk mülakatta fazla bir şey söylemeyi uygun bulmadım. Bana ikram eylediği kahve ve şerbeti içip güzel kokuları sürünerek nazikâne sözlerle teşekkür ettikten sonra, başka bir kabulde bana yapılacak karşılama uygulamasının daha onurlu ve üstün olacağına kani olarak veziriazamdan ayrıldım. Mutemedi olan kâhyası ve Reisülküttab aracılığıyla beni ayakta ve azarlamaksızın kabul etmediği takdirde, kapitülasyonları tevdi ile beni buraya getiren aynı gemiyle Fransa'ya geri döneceğimi Veziriazama bildirdim. Bu nazırların her ikisi de bana özürler sunduktan sonra, bir sonraki kabulde veziriazam tarafından daha iyi bir surette karşılanacağım konusunda söz verdiler. Bu ikinci kabulü talep etmem üzerine, veziriazamı gidip konağında buldum. Reisülküttab beni karşıladı ve bir misafir odasına götürdü. Bir müddet burada benimle görüştüktan sonra, veziriazamın bulunduğu odaya götürdü. İlk kabulde olduğu gibi beni yine oturmuş olduğu halde kabul etti. Ayağa kalkmamış ve bir iki adım ilerleyip karşılamada bulunmamış olduğundan ötürü, benim için hazırlanmış bulunan iskemleye, veziriazamı selamlamaksızın, gururlu biçimde oturdum ve sert bir sesle Fransa imparatorunun beni iki devlet arasında mevcut dostluk bağlarını güçlendirmek üzere göndermiş olduğundan bahsederek, bundan evvel ki huzura kabulümü, Hıristiyan dünyasının en kuvvetli, en kudretli ve en büyük hükümdarının elçisine gösterilmesi gereken saygıya mazhar olamadığımdan dolayı, birinci görüşmeyi bir kabul olarak görmediğimi söylemeye başladım. Vezir, tercümana ne dediğimi ve ilk görüşmeyi neden kabul olarak görmek istemediğimi sorması üzerine, bu resmika-bulde bağlı olduğum efendim Majestenin şan ve şerefine uygun bir surette saygı ve ilgiyle karşılaşmadığımı ve bundan dolayı veziriazam kapitülasyonları iadeye ve Fransa'ya geri dönmek üzere bulunduğumu bildirmeye geldiğimi cevaben arz ettim. Vezir saygısızca bazı sözler etmeye başlayınca, baş tercümanımın elinden kapitülasyonları çekip aldım, vezirin ayaklarının dibine fırlattım ve selam vermeye

ve bir şey söylemeye gerek görmeden odadan çıktım. Fakat misafir odasına geçip dışarı çıkmak üzereyken beni tutup alıkoydular.

Bu sırada veziriazamın daveti üzerine gelen Büyük Hükümdar'ın hocası baş müfti Vani Efendi ve Kaptan Mustafa Paşa ile veziriazam bir toplantı yapmış ve hakkımda ne gibi bir uygulama yapılacağını tartışmışlardı. Toplantıda, o sırada İstanbul'dan yirmi fersah uzakta bulunan bir mahalde avlanmakta olan Büyük Hükümdar'ı durumdan haberdar etmeyi ve onun cevabı gelinceye kadar beni veziriazamın dairelerinde alıkoymayı kararlaştırmışlar. Kaymakam, yani şehrin valisi, görevinde bulunan kaptan paşa bana tercümanlık eden M. Palluau aracılığıyla, Kont de Leslie'nin veziriazamın huzuruna daha ilk kabulünde onun vezirin etğini öpme konusunda sorun çıkartmaktan sakındığını bildirerek, eğer arzu edersem, beni barıştırmaya hazır bulunduğunu ve Kont de Leslie'yi örnek alıp onun gibi hareket ettiğim takdirde huzura kabulde aynı muameleye tabi tutulacağımı söyledi. Ben de bir başkasının, efendim olan hükümdarın büyüklüğüne yakışmayan hareketlerini kendime örnek alamayacağımı kaptan paşaya cevaben bildirdim. Bunun üzerine adı geçen kaptan paşaya, Kont de Leslie'nin efendisinin yedi kralın imparatoru bulunduğunu söyleyerek buna karşı ne diyebileceğimi sordu. Bu sözler yedi Elektör tarafından seçilen imparatorun, Türkler nezdinde yedi kralın imparatoru unvanını taşıdığına kanıt oluşturur.

Nihayet Büyük Hükümdar'dan beklenen cevap geldikten ve çeşitli uzlaşma teklifleri ve girişimleri yapıldıktan sonra, bundan evvel yapılan iki defa huzura kabulümün hükümsüz sayılması ve veziriazamın beni kabul odasından karşılamak suretiyle yeniden huzuruna alması ve Majestenizin Beyoğlu'nda bulunan elçilik sarayına dilediğim zaman dönebilmem konusunda serbest bulunduğum kararı verildi. Tutukluluğumun üçüncü günü alınan kararlar hakkında Majestenize hiçbir bilgi vermemi benden rica ettiler. Fakat daha büyük bir şeref ve vakar ile icrası için ben geri dönüşümü -dostlarımla tebaanızı haberdar etmek maksadıyla ertesi güne erteledim.

Henüz Fransız elçilik sarayına gelmiş bulunduğum bir sırada, içinden benim tamamen başarısız olmamı ve Marsilya yoluna düşmemi temenni eden İngiliz elçisi, beni tebrik etmek ve ilk defa veziriazamın huzuruna çıkışında benden daha iyi bir surette karşılanmamış bulunmasından dolayı bundan sonra benim gösterdiğim cesaret ve kararlılıktan faydalanacağını ve kararlılığımın başarılı olmasından mutluluk duyduğunu bildirmek üzere birini gönderdi. Veziriazamla ilk defa

ve yeni görüşme günü olarak belirlenen gün 7 Ocak'tı. Bugün huzura çıkmak üzere yüz atlı eşliğinde gittim. Büyük Hükümdar, sarayının surlarından birisinin üzerinden benim geçişimi seyretmek istemiş. Padişahın yanında bulunan vezir, kabulün yapılacağı kendi dairesine geçmek üzere onun yanından ayrıldı. Kabul odasından çıkarak gülümseyen bir yüzle gelip beni karşıladı. Selam vererek elini uzattı. İltifat ve selamına karşılık verdikten sonra, onu ilk defa görüyormuş gibi memnuniyet gösterisinde bulunarak güzel sözler söyledim. Görüşme pek hoş geçti. Veziriazam bana ve maiyetimde bulunan soylulara çokça iltifatlarda bulundu. Kahveden başka bize şerbet ve kokular ikram edildikten sonra, yirmi dört adet kaftan ihsan olundu ki ben bunları maiyetimde bulunan en saygın şahıslara dağıttırdım. 7 Şubat 1666'da, Padişahın huzuruna kabul buyruldu. Burada da her şey büyük bir ihtişam ve şatafat içinde cereyan eyledi. Elde ettiğim müsaade üzerine benimle birlikte Padişaha saygılarını sunmak ve veziriazamla birlikte yemek yemek üzere asillerden sekiz Fransız geldi. Diğer elçiler Padişahın huzuruna kabulleri sırasında beraberlerinde beş veya altı kişiden fazla bulundurmaya hiçbir zaman başaramamışlardır.

Bir süre sonra hastalanmış olduğumdan, Edirne'ye hareket eden veziriazamı yolcu etmeye gidemedim. Mart ayında Edirne'ye hareket eden veziriazam, burada Büyük Hükümdar'dan ayrılarak Kandiye'ye geçti. Ben de daha sonra kapitülasyonların yenilenmesi ve Kızıl Deniz yoluyla Hindistan'la ticaret yapılmasını sağlamak için Edirne'ye kadar gitme zahmetine katlandım. Kaymakamla çeşitli defa müzakerelerde bulundum. Kendisi bu iki konunun bazı maddeleri hakkında itiraz ve muhalefette bulunmak suretiyle zorluklar çıkardıktan sonra, meselenin hallini veziriazamın dönüşüne bağladı. Bu şekilde hiçbir şeyin akdini başaramadan, İstanbul'a geri dönmeye mecbur oldum. Hemen yine bu sıralarda Majestenizden, Cenevizlilerin Babıâli nezdinde elçi bulundurmalarına karşı çıkmam için emirler aldığımдан, derhal Edirne'ye adam göndererek, bu şehre tekrar dönmek için kaymakamdan izin talebinde bulundum. Çünkü izin almadan hiçbir elçinin saraya gitmesine imkân yoktur. Adı geçen kaymakam evvel emirde veziriazama bilgi vermeden bu izni veremeyeceğini bildirmesi üzerine, bu mesele hakkında nazırlarla görüşüp müzakerelerde bulunmak için mektuplar ve geniş talimat ile M. de Palluau'yu görevlendirdim. Kaymakam bana veziriazamın bağışlanma talep eden ve merhametine sığınan düşmanlarını af ve kabule Fransa İmparatoru'nun yasaklamaya hak ve yetkisi olmadığını ve Majestenizin, Babıâli tarafından imparator ve Hristiyan dünyasının en büyük hükümdarı sıfatlarıyla tanınmasıyla yetinmesi

gerektiğini yazdı. Ben de bu sıfat ve unvanları Majestenizin ancak Tanrıya ve mu-zaffer silahlarına borçlu bulunduğunu bildirdim. Bu cevabım Babıâli'nin hoşuna gitmemiş olacak ki bana şimdiye kadar hiçbir Hristiyan elçinin bu unvan ve sıfatları elde etmemiş olduğunu söylediler. Ben de bu unvanların yeni olmadıklarını ve 1250 senesinden beri kurulmuş bulunan Fransız İmparatorluğu'nda sayısı altmış dörde ulaşan imparatorların zamanımıza Tanrının inayeti ve silahlarının kuvvetiyle hüküm sürdüklerini izaha çalıştım.

Sözde elçinin huzura kabulüne ve İstanbul'da bir maslahatgüzarlık kurulmasına engel olamadığım için, onun işlerini bozmanın ve yok etmenin çarelerini aramaya başladım. Ve gerçekten de, Ligourne'dan benim elçilik dönemimde Ceneviz bandırasıyla gelmiş tek gemi bana bu konuda fırsat sundu. Öncelikle gemide bulunan on iki Fransız tayfanın bana teslimini talep ettim. Sonra, yolda ve diğer gemilere rastladığında kaptanın bandırasını değiştirdiği haberini almam üzerine, bana karşı çıkması halinde, adı geçen kaptanın korsanlıkla suçlanmasına ve başını derde sokmaya bu halin mükemmel bir vasıta teşkil edeceğine kanaat getirdim. Böylece bu kaptanın gemisinde bulunan Fransızların, tüm yabancı gemilerindeki Fransız gemicilerini çıkartıp almak için Majestenizden emir almış olduğundan bahisle, teslimlerini talep ettim. Aynı zamanda bu on iki Fransız'a gelip beni bulmalarını, aksi takdirde kendilerine asi muamelesi yapacağımı bildirdim. Geminin kaptanı ve Ceneviz maslahatgüzarı talebimi sonuçsuz bırakmak düşüncesiyle kaymakama başvurmaları üzerine, kaymakam Büyük Hükümdar'ın limanlarında bulunan gemilerden gemicileri izinsiz çekip almaya, çıkartmaya hangi hak ve yetkiyle giriştiğimi benden açıklamamı istedi. Verdiğim cevapta Babıâli'den sadece Fransızları talep ettiğimi ve bunun için de söz konusu makamın iznine ve gemicileri almak için nüfuz ve kuvvetine müracaata lüzum görmeden söz konusu kişileri istemeye hakkım olduğunu söyledim. Bu cevap Babıâli'yi tatmin etmiş olduğundan, tayfanın en işe yarar kısmını oluşturan on iki Fransız'ı gemiden aldım.

Hâlbuki bir müddet sonra Büyük Hükümdar adına, Ceneviz gemisinin bütün mal ve eşyasıyla birlikte haciz ve müsaderesi vukua gelmiş ve kaptanıyla bütün tayfası da korsanlık yapmak suçuyla hapse atılmıştı. Durumdan haberdar olunca, evvelce gemiden almış olduğum on iki Fransız'ı kaymakama göndermek mecburiyetinde kaldım. Fakat çok geçmeden serbest bırakılmalarını sağlamayı başardım. Ancak bunları kurtarmak için kaptan, tayfa ve gemi lehinde sözler söylemek zorunda kalmış ve hepsini tahliye ettirdikten başka, geminin haczini de kaldırmayı temin etmiştim ki, Ceneviz maslahatgüzarı bunların hiçbirisini yapmayı

asla başaramamıştı. Benim bu yaptığımı, Fransız bandırasını indirip gemilerine İstanbul'a gelirken kendi cumhuriyetlerinin bandırasını çekirmiş olmalarından dolayı, husumetim nedeniyle Cenevizlilere oynadığım oyun sanan yabancılar arasında hareketimin yol açtığı dedikodudan bahsetmek istemem. Yapmış olduğum bu hizmetten dolayı, maslahatgüzarları bana çok teşekkürlerde bulundu. Ona cevaben Majestelerinin elçisiyle artık uğraşmamasını [boy ölçüşmeye çalışmamasını] öğütleyerek her zaman böyle alçak gönüllü ve temkinli bir davranışla karşılaşmasının muhtemel olmadığını söyledim.

Bir gün İngiltere elçisi Kont de Winchelsey ile bir tesadüf eseri olarak aynı sokakta karşılaştık. Her ikimiz de yaya olarak gidiyorduk. O benim sağımda olan bir sokaktan geliyor, ben de onun sol tarafındaki sokaktan çıkıyordum. Bu vaziyette yürürken o benim üst tarafımda bulunuyordu. Nereye gitmekte olduğumuzu birbirimize söylerken, ben bir aralık herkesin gözü önünde onun sol tarafından sağ tarafına geçtim. Ve bu vaziyette konuşa konuşa tersaneye kadar yolumuza devam ettik ve ayrılırken de birbirimize karşılıklı iltifatlarda bulunduk.

Roma'dan gönderilen ve İstanbul patrik vekâletinde bulunup Calamine fahri piskoposu olan zat, bazı merasim ve ayini değiştirip düzenlemek iddiasıyla, Beyoğlu ve Galata kiliselerinde Fransız elçilerine gösterilen saygı ve hürmetten beni mahrum etmek istedi. Bu yüzden onun bu merasimi icraya veya Majestelerinden bu saygıgösterisinin yapılmasından kaçınmak ve kendisini uygulamakla yükümlü saydığı mukaddes ruhban meclisinin bazı emirnamelerine uyma konusunda emir alıncaya kadar kilisede ayinde bulunmamaya özen gösterdim. Esasen ben o tarihe kadar bu değişiklik ve düzenleme iddialarının fayda sağlayacağını düşünenlerden biri değildim.

Hıristiyan âleminin dostlarının tümünün 1667 seferi esnasında Majestemizin, Flandres'da yapmış olduğu fetihten haber alması üzerine, birbiri ardı sıra üç gün genel şenlikler yaptırım. Şenliklerin şaşaası ve o zamana kadar görülmemiş bir tarzda icrası herkesi hayrete düşürdü. Frenklerin tümüne ziyafet verdim. Fransız, İngiliz, İtalyan, Alman ve Hollandalılara Frenk adı verilir. Bunları ve Rumları davet etmiştim. Bir gün içinde İstanbul limanından iki bin pare top attırdım ki, o tarihe kadar, benden evvel gelen elçilerden hiçbirisi böyle bir teşebbüste bulunmamıştı. Sonra top atışının, başında Veziriazam bulunan orduyu hümayunun Girit'te hiçbir ilerleme gösteremediği bir zamanda yapıldığı dikkate alınmalıdır.

Fransa'nın refahını kıskanan ve nazırların bana şenlik icrasına alenen (herkesin gözü önünde) izin vermelerine engel olamayan İngilizler ve Hollandalıların daha

sonra aralarında Breda'da barış yapmış olmalarından dolayı, şenlik yapmak üzere bu yolda bir izin alınmasına çalıştıklarını da söylemeliyim. Fakat bu müsaadeyi hiçbir şekilde elde edemeyen Hollandalılar, maslahatgüzarlık vazifesini ifa eden kâtiplerinin, Majestelerine saygısızlıkta bulunmasından ve bana da terbiyesizce, küstahça hitap etmesinden dolayı, onu gözden düşürmem ve huzurumdan kapı dışarı attırmış olmama bakarak, başarısızlıklarına benim sebep olduğuma hükmederek, sorumluluğu bana yüklemişlerdi. Hükümdarının bazı işleri için bir İran elçisinin İstanbul'a gelmiş olmasından faydalanarak, adamlarımdan birisini onun nezdine gönderip, hoş geldiniz diyerek, Fransa İmparatoru'nun İran şahına olan saygı ve ilgisini teyit ederek, İranlı elçiye her türlü yardıma hazır bulunduğumu söyledim. Ve kendisiyle buluşmak ve görüşmek arzusunu ifade ettim. Benim bu medeni hareketinden pek memnun kalan elçi kabul ve muvafakatini pek nazikâne sözlerle cevaben bildirmesi üzerine, gayri resmi olarak kendisinin ziyaretine gittim. Daha sonra resmen iade-i ziyarette bulunması üzerine, İranlı elçiyi akşam yemeğine alıkoydum. Ve elimden geldiği kadar mükellef ve gösterişli olmasına gayret ettiğim bir ziyafet çektim. Ve müteakiben efendisi olan hükümdara bilgi vereceğine emin olarak, birçok hediyelerle kendisini memnun ve mutlu ettim. İngiltere elçisi de beni örnek alarak bir ziyafet vermek istemişse de, İranlı elçi özür beyan ederek kabulden sakınmış ve bir-birlerini ancak gayri resmi olarak ziyarette bulunmuşlardır.

Felemenk'in yeni bir maslahatgüzarı İstanbul'a gelmişti ve kendisini ziyaret etmemi istiyordu, arzusunu yerine getirmeyerek onu boşuna bekletip durdum. Kendisini ilk önce benim ziyaret etmem için araçlarla yaptığı teklifleri küçümseyip reddettim. Vaziyet bu merkezde bir seneden fazla devam ettikten sonra, Felemenk Maslahatgüzar izin ve onayımı alarak, beni üç defa resmen ziyarette bulunmak zorunda kaldı. Bense, daha sonra kendisini, önceden haber vermeksizin sadece bir defa ziyaret eyledim.

1668 senesi sonlarına doğru, Majestelerinden geri dönüşüme ve talep edilmesi halinde kapitülasyonların yenilenmesine ilişkin emir almam üzerine, beklemekte olduğum Majestelerinin gemilerine binip Fransa'ya dönmek için, o sırada Tesalya'da Larissa'da [Yenişehir'de] bulunmakta olan Büyük Hükümdar'ın izinlerini almak üzere hemen bu konu hakkında İstanbul kaymakamına bilgi verdim. Herkesin huzurunda münasip bir tarzda bu konudan bahsetmem üzerine, kaymakam yerime başka bir elçinin gelip gelmeyeceğini sordu. Hayır, cevabını vererek Majestelerinin Hollandalılar ve Cenevizlilerin yaptıkları gibi kâtiplerimden birisini veya bir Fransız tacirini maslahatgüzar olarak bırakmamı emreylediğini

söyledim. Bunun üzerine geri çağrılmamın nedenini söylemem için bana baskı yapmaya başladı. Onunla görüşmemizin bu kısmı, benimle beraber üç kişinin kaldığı gizli bir toplantıda gerçekleşti. Efendim Fransa İmparatoru hazretlerini beni geri çağırmağa sevk eden başlıca gerekçelerinin: Babıâli'nin elçisinin onuruna yeterince değer ve önem verilmediğini sanması, sekiz seneden beri yapılan şikâyetler ve ricaların asla dikkate alınmamış olması, kapitülasyonların yenilenmesi konusunun sürüncemede bırakılarak, bu suretle İngilizler ve Hollandalıların yüzde üç vermelerine karşılık Fransız tacirlerinin yüzde beş gümrük vergisi ödeyerek büyük zarara uğramaları, Cenevizlilerin de aynı şekilde daha fazla kazanç sağlamaları ve bütün ısrarlarıma rağmen sancakları altında gelmelerinin kabul olunması, bizim ticaret gemilerimize karşı çeşitli defalar korsanlık yapmış ve iki kaptanı öldürmüş bulunan Baba Hasan'ın yargılanmasında ihmal ve ilgisizlik gösterilmesi, buraya geldiğim tarihten beri usul ve kurallara karşı davrandığım bahanesiyle altmış üç bin Ecu ödemeye beni mecbur tutmaları olduğunu ve fakat şimdi Fransa'ya dönmem için Babıâli'den izin ve beni Fransa'ya götürecekt olan gemilere pasaport verilmesi ricası söz konusu olmasından dolayı, artık bu ve diğer konuların ısrarla vurgulanmasının faydasız olacağını söyledim.

Kaymakam şikâyetlerime hak verir gibi görünerek, durumu Büyük Hükümdar'ın kaymakamına bildireceğine dair söz vererek, kendisine arz ettiğim konuları ona da yazmamı rica etti ve Padişahın huzuruna göndereceğim tercümana tarafından da bir ulağın eşlik edeceğini söyledi. 1669 senesi başlarında, Padişahın kaymakamı mektubumu veziriazama gönderdiğinive cevabını alır almaz bana bilgi vereceğini bildirdi. Şimdi bu cevapla beraber Büyük Hükümdar'dan gelip kendilerini Yenişehir'de bulmam için Şubatın 20'sine doğru bir emir aldım. Majestelerinin dört gemisiyle daha Ocak ayının başında İstanbul'a ulaşmış bulunan M. d'Alméras'a durumu bildirerek müzakerede bulundum. Fakat bu kumandan kendisini İstanbul'da bırakmamı uygun bulmayarak, benim Yenişehir'e hareket edeceğim zaman kendisinin de Fransa'ya doğru yola çıkacağını söyledi. Bu tarzdaki sözlerini, ilkinin gelişi sırasında olmak üzere, ikinci defa tekrarlamaktaydı. Peksimeti tükenmiş olduğu için sekiz gün içinde kendisine bin kental tedarik ettiremediğim takdirde hareket etmek mecburiyetinde kalacağını biri aracılığıyla bana bildirdi. Bu miktar peksimeti ve diğer lüzumlu erzakı buldurup kendisini tatmin etmeme rağmen, bir müddet sonra aynı nakaratı tekrar etmekten geri kalmadı.

Gemilere gidip geldiklerini haber aldığım anlayışı kıt birkaç Fransız'la mürtedin gemilere bir suikastta bulunulacağı, Sarayburnu'na toplar dizildiği ve taar-

ruz ve hücum için bir takım Türk gemilerinin hazırlandığı düşüncesini uyandıran sözleri üzerine, M. d'Almêras, güvenlik bakımından artık Majestelerinin gemilerini İstanbul açıklarında ve Çanakkale boğazı içinde bulundurmayı hiçbir şekilde uygun görmeyerek, Boğaz'dan dışarı çıkarma kararı almış ve bunun için de kaymakamdan izin alınmasında yardımcı olmamı istirham etmişti. Bu talebinin reddi halinde ne yapacağını bildiğini de söylemişti.

Bu asılsız düşüncelerden kendisini kurtarmak, ikaz etmek, Türklerden hiç korkmaması gerektiğini, tam aksine İstanbul'u yakıp yıkmak, verdiğimiz kayıpların intikamını almak ve denizlerde ticaret gemilerimize verilen zarar ve ziyayı telafi ettirmek maksadıyla gelmiş olması ihtimaliden Türklerin kendisinden korktuklarını, korkusunu görünüşte gözü kara bir cesaret gösterisiyle gizlemesi gerektiğini M. d'Almêras'a anlatmak noktasında epey zahmet çektim. Artık hareket etmeyi pek düşünmemesi ve gemileriyle Fransa'ya gideceğini bilmesinden dolayı, dönüşüme hazır bulunması lazım geldiğini üçüncü defa olarak izah ettim. Buraya gelişlerini beni almaya ve İstanbul'dan götürmeye bağladığım gemiler, İstanbul açıklarında demirlemiş bulundukları müddetçe, işlerimizin Majestelerinin ifade ettiği şekilde çözümleneceğine ve demir alıp hareket ettikleri takdirde buraya gelmemden ve girişeceğim tüm müzakerelerden bir sonuç çıkmayacağını düşünüyordum.

İfade edilen gerekçelerden hiçbirisiyle M. d'Almêras'yı ikna etmek mümkün olmadı. Gitmek fikrinde ısrar ve inat etmesi üzerine, Majestelerinin servisi ve Osmanlı ülkesinde bulunan bütün tebaanız ticaretinin yasaklanması ve selameti namına benim Yenişehir'den dönüşüme ve benden Türklerin ne istediklerini öğreninceye kadar, bu dört geminin İstanbul açıklarında kalmasını gerekli ve çok önemli bulduğumu M. d'Almêras'ya yazıyla ifade ederek, filonun majoru M. de Beaujeu'yü kendisine mümkün olduğu ölçüde hızlı bir şekilde bu hususta bilgi ulaştırabilmesi için beraberinde götürmeyi teklif edeceğimi ve kendisinden de hareket ediş gerekçesini yazılı biçimde açıklamasını talep etmeğe karar verdiğimi söyledim. Bunun üzerine kâğıt, kalem ve mürekkep getirttiğini gören M. d'Almêras, kırk gün daha beklemeye ve bu müddet içinde major Beaujeu geri dönmeyecek olursa Fransa'ya doğru yelken açıp geri dönmeye onay verdi. Şimdi, Yenişehir'e gitmek üzere yola çıktıktan ve yirmi beş gün yolculuktan sonra, adı geçen şehre ulaştım. Ve şimdiye kadar hiçbir elçiye nasip olmayan fevkalade bir karşılamaya mazhar oldum. Büyük Hükümdar'ın kaymakamı daha şehre iki fersah varken bir yedek at, yirmi otuz kadar subay ve birçok at göndermişti. Atlılar bana refakat ile beni metropolit kilisesi yakınında bulunan oldukça temiz bir eve indirdiler. Daha

sonra kaymakam tarafından gönderilen daha başka subaylar gelip selam getirdiler. Ve hoş geldiniz ifadeleriyle çeşitli içecek ve serinletici ikram ettiler.

Yapılan iki görüşmede yukarıda anlatılan şikâyet konularını açıklamam üzerine, bu nazır bana kapitülasyonların yenilenmesini teklif etti. Bu kapitülasyonların bir projesi yapıldı. Padişahının geri dönmeme istemediğini ve Majestelerine göndereceği bir elçiyle yerimde bırakılmamı isteyeceğini ifade etti. Bu öneriler üzerine, Büyük Hükümdar'ın istememesine rağmen, ayrılmam Majesteleri tarafından onaylanmayacağını düşünerek geri dönüşüm konusunda artık fazla ısrarı uygun bulmadım. Çünkü Padişah tarafından bir elçi gönderilmesi, Majestelerinin şan ve büyüklüğüne yarayacağını ve bunun şimdiye değin örneğine henüz rastlanılmayan bir hadise olması itibarıyla her tarafta o nispette büyük akisler meydana getireceğine kani oldum.

Kaymakam bana, Kandiye'de bulunan Veziriazam'a Büyük Hükümdar tarafından Majestelerine bir elçinin gönderilmesinin buyrulacağını ve gidecek kimsenin kim olacağını tercih edileceğini ve bu zatın daha sonra İstanbul'a gidip Fransız gemilerine bineceğini bildirmiş olduğundan, ben de Veziriazam'dan cevap gelinceye kadar elçiyi gemilerin gelip Volos'tan almalarının daha uygun olacağını ve bu gemilerin memnuniyetle yollarını değiştirerek buraya uğrayacaklarını söyledim. Kaymakamın teklifimi kabul ederek bana gemilerin uğrayacakları her yerde iyi biçimde karşılanmaları ve kumandanların buralarda muhtaç oldukları her türlü yiyecek ve içeceği alabilmeleri için tam yetkili ve orijinalliklerinden şüphe edilmez bir pasaport göndermiş olması üzerine, ben de major Beaujeu'ye çeşitli posta atları verdirerek bu bilgiyi İstanbul'a, M. d'Almeras'a söz konusu kırk günün bitiminden önce gönderdim.

Durum bu haldeyken, ben Türklerin yakın bir gelecekte Girit'in merkezini ele geçireceklerinden ümitli olup olmadıklarını anlamaya çalıştım. Bu konuda kaymakamla görüştüm. Bana cevaben buna emin bulunduklarını ve bu merkezi şehri muhafaza edebilmek için Grabousi'yi, Spinalonga'yı, Suda'yı, Tine adasını, Clissa ve karada bulunan diğer mevkiileri terk etmek ve savaş masraflarının yarısını ve elli bin Ecu vergi vermek teklifiyle gelmiş bulunan bir Venedik elçisini geri gönderdiklerini, çünkü bu meselede Padişahın şan ve şerefine söz konusu olmasından dolayı, yirmi beş yıldan beri zaptı için uğraştığı bu kaya parçasından başka bir şey talebinde bulunmadığını söyledi. Ben de kendisine, Padişahın şan ve şerefinden bir şey kaybetmeksizin, dostlarının, mesela Fransa İmparatoru'nun,

bu kaya parçasını terk ettirmek konusunda arabuluculuğunu ve hizmetini bekleyebileceğini ve bu suretle Majestelerinin, Padişah'la bütün milletin ebedi minnet ve şükranını kazanacağı gibi, bu lütfun Müslümanların hatırasında sonsuza kadar canlı kalacağını da anlattım. Büyük bir hararetle söylenen bu sözler, bana Türklerin henüz Kandiye'yi ele geçirmekten ümitli olmadıklarını ve savaş bir süre daha devam ettiği takdirde, Majestelerinin hakemliğine müracaat olunacağı kanaatini uyandırdı.

Bu sırada 27 Nisan'da İstanbul'dan hareket etmiş bulunan M. d'Alméras, 2 Mayıs'ta Volos'a gelmiş ve burada aynı ayın 3'ünde Yenişehir'de bana katılan major ile bir mektup göndererek, güzel bir limanda bulunmasına rağmen, sıkı gözetim altında olduğunu ve bundan ötürü istediği anda bu limandan çıkamayacağından korktuğunu ve şarap ile odunu kalmadığından ancak ayın on beşine ve nihayet azami yirmisine kadar bekleyebileceğini bildirmişti. İsteddiği mahalde erzak ve levazım tedariki için yetki veren Büyük Hükümdar'ın pasaportuna [fermanına] rağmen, bu erzakın ikmal edilmemiş olmasına hayret ettim. Fakat M. d'Alméras'ın önceki emri iptal eden ikinci bir emrin gelmesinden korkarak, erzak ve levazım tedarikini ihmal ile ancak İstanbul ve Boğazdan çıkmayı düşündüğünü major cenaplarının ilaveten söylemesi üzerine hayretim büsbütün arttı. Çünkü M. d'Alméras bana, arzusuna rağmen, kendisini İstanbul açıklarında alıkoymak istedikleri takdirde, Çanakkale'nin nazarında fazla önemi olmamasından dolayı, her zaman Boğazdan çıkabileceğini tekrarlayıp durmuştu. Hâlbuki şimdi elindeki pasaportun bahsettiği hareket serbestliğine rağmen, hareketine mani olacak ikinci bir emrin gelmesinden korkmuş.

O tarihte imparatorun temsilcisinin Yenişehir'de bulunduğunu ve İngiliz, Hollanda, Ceneviz ve Venedik tercümanlarıyla casuslarının da burada olduklarını ve tümünün de işlerimizi başarıyla sonuçlandırmaya ve Padişahın elçisinin Majesteleri nezdine gönderilmesini elbirliğiyle sağlamaya çalıştıklarını, Majestelerine arz etmeyi gerekli hissediyorum. Bu konuda kaymakamla görüşmüş ve kendisine, Büyük Hükümdar'ın huzurunda bulunan birçok Frenk'in efendilerimiz olan iki imparatorun arasına nifak ve düşmanlık sokmaya çalışmaktan başka bir şeyle meşgul olmadıklarını söylemiştim. Kaymakam cevaben bana bunu bildiğini ve bütün yabancıların iki devletin arasını açmak için pek çok paralar dağıttıklarından hiç şüphesi olmadığını ve fakat her şeyin düzeleceğini (arzumuza uygun olarak neticeleneceğini) ve bu hususta merak ve endişeye düşmememi anlattı.

Kaymakama hiçbir iddialarını kabul ettiremeyen farklı milletlere mensup bu art niyetli grup, Padişahın, Majestelerinin gemilerini görmek üzere Golos kale-sine gideceğini haber alması üzerine, birtakım adamlar tutup söz konusu yerde bütün Türk ordusunun toplanmış olduğunu ve bu halin Fransız gemilerine karşı beslenen kötü niyetten başka bir şeye atfedilemeyeceği dedikodusunu yaydırmıştı. Sayın Major bana hiçbir şey söylemeksizin, düşmanlarımızın çıkardıkları dediko-duya kapılmış ve vaziyetten haberdar etmek ve en azından Mayıs sonuna kadar Golos açıklarında kalmasını rica etmek üzere, Başkâtibimi bir güven mektubuyla M. d'Alméras'ya göndermeme mani olmuştu. Major, herkesten fazla M. d'Al-méras'ın üzerinde etkili olabileceğini iddia ederek, esasen kendisiyle görüşmek istediğini ve gemilerde işi bulunduğunu ileri sürerek, mektubumu bizzat alıp ona götürmeyi ve ulaştırmayı üstlendi. Bununla beraber iş tamamen tersi oldu. Ancak Mayısın yirmisine kadar Golos'ta kalabileceğini bana yazıp bildirmiş bulunan M. d'Alméras, aynı ayın dokuzunda adı geçen şehir limanından mektubuma cevap vermeye gerek görmeden hareket etmişti. Yalnız sayın majörün refakatinde gön-dermiş olduğum tercümanlardan birisiyle Golos körfezi içinde bulunduklarına ilişkin bilgi aldığı korsan ve berberi gemilerinin gerçekten orada mevcut olup ol-madıklarını keşfe gideceğini ve daha sonra derhal bana durumlarından haberler vereceğini bildirmişti. Yirmi iki gün kendisinden hiçbir haber alamadım. Nihayet 17 Mayıs tarihli olup Cérigo civarındaki bir yerden yazılmış bulunan mektupla-rından birisini aynı ayın sonunda bana getirdiler. Bu mektubunda M. d'Almé-ras, Türklerin Kandiye'yi ele geçirmeden önce Fransa'ya bir elçi göndereceklerine inanmadığından ötürü Majestenizin gemilerinin mahvolmasını engellemek için, Golostan ayrılmak zorunda kaldığını, yakında padişahın Golos'a geleceğini ve buraya kalyon ve diğer gemilerden oluşan donanmasını toplayacağını emin bir kaynaktan öğrendiğini ve bu halde Majestenize ait gemilerin burada zor ve teh-likeli bir vaziyete düşeceklerini ve bundan dolayı gemileri bu sıkıntılı vaziyette bırakmanın bir cinnet ve cinayet olacağını ve padişahın benim Fransa'ya dön-meme rıza göstermemekte bulunmasına nazaran, beklemenin faydasız olacağına kani olmakla beraber, 15 Haziran'a kadar Cérigo veya Mile'de yine vereceğim malumatı (talimatı) bekleyeceğini ve bu müddet içinde bu Türk elçisinin harekete hazır bulunduğunu bildirdiğim takdirde, onu Napoli'den gelip alacağını ve fakat elçinin seçimi ve hareketi daha fazla uzayacak olursa -ki buna eminmiş- bir gün bile fazla bekleyemeyeceğini ve Fransa'ya doğru hareket edeceğini açıklamaktaydı.

M. d Alm ras'yı ikna ve Mayıs sonuna kadar Golos'ta kalmasını sağlama-ya gitmiş olan ve zihni korkuyla dolu bulunan major cenaplarının padişahın, Majestenizin gemilerini mahvetmek üzere donanmasını Golos'a toplayabileceğine inanmış olmasına ve M. d'Alm ras'nın bu tür söylentilere kapılabilmesine ve padişahın hiçbir savaş gemisinin bulunmadığını ve donanmasının o sırada Kandiye muhasarasının ihtiyaç duyduğu yardım kuvveti ve erzakı nakletmekle yeteri derecede meşgul bulunduğunu ve sekiz günlük bir yoldan Majestenizin gemilerine hücum ve taarruz için gelmeğe imkân bulamayacaklarını bilmemesine akıl erdiremedim.       Marki Centurion'un iki küçük gemi ile o tarihte seksen kalyonu bulunan kaptan paşa ile çarpıştığını, bir limanda baskına uğra-yan şövalye d'Hoquincourt'un kalyonların arasından yol açarak sıyrılıp çıktığını, şövalye de Pimanville'in bir tek gemisiyle bile asla firari aklına getirmedeği ve Türklerle çarpışmaktan kaçınmadığını bilmeyen kim vardır? Nihayet M. d'Alm ras'nın mektubunun gelişinden birkaç gün önce Kandiye'den Veziriazam'ın cevabı gelmiş olduğundan, Türk elçisinin, M. d'Alm ras'nın bildirdiği s reye kadar Napoli'de bulunmasını sağlamaya çaba gösterip başarılı oldum. Gerçekten de söz konusu elçi maiyetini oluşturmaya vakit bulamadan, 21 Haziran'da, Champagne Firkateynine binip adı geçen şehre gitmişti. Buradan C rigo'ya ulaştırılarak efendisinin düşmanı bulunan Venediklilerin bir limanında bulundurdukları ve eğer kendisini Fransa'ya götürmek istemiyorlarsa, padişahına ait bir yere çıkarmaları hakkında vaki şikâyetine rağmen, bir aya yakın bir müddet alıkonulmuştu. Fakat Champagne firkateyni, M. de Branfort'a Girit açıklarında katılmış bulunan M.d'Alm ras'yı C rigo'da beklemek için emir almıştı. Meşum Girit seferi hakkında tekrar bir şey söyleyecek değilim. Bu seferi müteakip M. d'Almeras gelip Champagne firkateynine katıldı. Ve Süleyman ağayı da gemiye aldı. Bu arada Majestenizin nezdine ulaşıncaya kadar geçen uzun müddetten faydalanarak Kandiye'yi ele geçirmekten emin olan (veya ele geçiren) ve bu mevki hakkında artık hiçbir korkusu kalmayan Veziriazam'ın, Süleyman ağaya verdiği talimat ve mektupları değiştirip değiştirmedeği bilinmemektedir. Gerçekten de bu mektuplarda (itimatnamede) elçi kelimesine hiç rastlanılmamaktadır. Zira bu zat bana elçi sıfatıyla takdim olunmuş, Yenişehir'den bu sıfatla hareket etmiş, bu sıfatla Padişah tarafından kendisine k rk elbise giydirilmiş, kılıç kuşatılmış, Napoli'ye ulaştığında ve Fransa'ya hareketi esnasında sadece elçi sıfatını haiz olan şahışlar hakkında yapıldığı üzere kaleden top atılması suretiyle selamlanmıştı.

İstanbul'a dönmek üzere Büyük Hükümdar'a ve devlet erkânına veda ederek adı geçen şehre 10 Temmuzda ulaştım. Ve 23 Ekim'de, Majestenizin 15 Nisan tarihli emirnamesiyle birlikte, 15 Temmuzda St Nicolas tersanesinden M. d'Alméras'nın yazmış olduğu bir mektubu Marsilyalı kaptan Charpays bana getirdi. Her ikisi de eşimin adresine yazılmışlardı. Bana ve eşime, imkân bulunacak olursa, M. d'Alméras'nın kumandası altında bulunan Majesteniz gemilerine binmemiz ve Türklerin bunun için bana engel olmaları halinde Majestelerinin bir elçisini zorla alıkoyup keyiflerine göre kötü muamelede bulunmalarına meydan vermemek için, elçilik sıfatını terk etmem emir buyrulmakta idi. Majestenizin daha Ağustos sonunda Fransa'ya dönmüş bulunan M. d'Alméras'nın gemilerine binmenin, eşimin ve benim elimizde olmadığını takdir buyurlar. Elçilik sıfatını da yeni bir emrin gelişine kadar terk etmeyi uygun bulmadım. Çünkü Padişah tarafından, Majestenizin nezdine, benim emniyet ve selametimin kefil olan bir elçi gönderilmiş olması dolayısıyla, öncelikle şahsıma karşı yapılabileceğinden korkulan kötü muamele bertaraf edilmiş bulunuyordu. Ve sonra da istifa etmiş olsaydım, Türklerin bize karşı olan güvenini zedeleyebilirdim. Majestenizin 15 Nisan tarihli emirnameleri, M. d'Alméras'ya muhakkak ki içeriğinin icrasına yardımda bulunması maksadına binaen açık olarak gönderilmişti. Ancak bu emirnameler benim elime geçtiği zaman, bunların birçok suretleri İstanbul'da elden ele gezdiğinden, az kalsın kötü ve ağır neticeler ortaya çıkmış olacaktı. Türkler bu tarihte İstanbul'da ancak 19 Ekim'de almış oldukları Kandiye'nin fethi haberinden dolayı, sevinç gösterileri düzenliyorlardı. Bu tür durumlarda elçilerin girişimlerini ve alacakları tavrı gözlem altında tutmalarından dolayı, uzun müddetten beri devam eden ve Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik Cumhuriyeti arasında barış antlaşmasının yapılmasına vesile olan savaşın sona ermiş olmasından dolayı kaymakamı aracı biriyle tebrik etmekten sakınmadım. Çünkü Türklerin kendileriyle savaş halinde bulunanlarla, amaçlarının gerçekleşmesine engel olanların hepsini düşman ve kendilerine yardım edenlerle, işlerini kolaylaştıranları dost kabul ettikleri bilginim dışında olmadığından ötürü, Kandiye'nin fethine uzun müddet mani olan Fransızlar dolayısıyla bana yapmayı asla ihmal etmeyecekleri serzeniş ve azarları bertaraf etmek konusunda bir parça güzel davranmanın faydalı olacağına kanaat getirdim. Şu suretle bu savaşın İstanbul'da geçirdiğim en uç devresinde bile haysiyet, vakar ve şerefimden bir şey kaybetmeden görevimi yaptım. Ve Hıristiyan âleminin büyük hükümdarları nezdinde bulunan herhangi bir elçinin benden daha iyi bir halde görevini yürütebilmiş olmasına inanamam. Şunu söylemek istiyorum

ki Haşmetmeap, bu ifadelerimin hepsi beceriksizliğimi ve acizliğimi göstermek amacını taşımaktan ziyade Majestenizin, Büyük Hükümdar ve vezirleri nezdindeki saygınlığının yüksekliğini göstermeye yöneliktir. Çünkü daha varışımın başında, veziriazamla aramda geçen tartışmadan beri, şahsıma karşı hiçbir sert ve kötü muamelede bulunulmuş değildir. Gerçi kendi tebaalarından bulunan tercümanlarım, Türklerin lehinde gitmeyen Girit meselesine ilişkin konularda bazen ret ve hakarete maruz kalmışsalar da, bu muamele üst düzey memurlardan ziyade, diğer elçilerin tercümanları tarafından benimkilerin aleyhine tahrik edilmiş bulunan alt dereceden memurların eseri idi. Fakat benim diğer elçileri gölgede bırakacak bir şan ve şerefle, alnım açık olarak, büyük bir cesaret ve cüretle yürümeme hiçbir şey mani olamadı. Bundan dolayı daha müsait zamanlarda elçilik etmiş bulunan seleflerimden görevlerini benim kadar başarılı ve uygun biçimde ifa eden olmamıştır diyebilirim.

Gerçi benim görev dönemimde Türkler tarafından Fransız tüccarlarına nizam ve usule aykırı hareket ettikleri bahanesiyle altmış üç bin Ecu tutarında bir nakit ceza kesildiği ve bunu tahsil ettikleri doğrudur. Ancak bu sorun Osmanlı ülkesinde ticaret yapmakla meşgul her milletin karşılaştığı sorunlardan biri olup, bugüne kadar çözümlenmesi mümkün olmamıştır. Yalnız dikkat çekici olan nokta, yabancılar nakit kesilen cezaları büyük bir sabır ve tahammülle ödemiş olmalarına karşın, çoğunluğu Provence'lı olan Fransızların basitçe kendi hataları yüzünden çarptırıldıkları bu cezaları ödemek için durmadan bağırıp çağırması, kıyametler koparmış bulunmalarındır. Benim İstanbul'a varışıma rastlayan sene içerisinde Türklere mahsus eşya yüklü bulunan gemilerinden birinin Kahire'den İstanbul'a gelirken Maltalılarının eline geçmiş bulunmasından dolayı, Felemenkililer yüz bin Ecu'lük bir nakit cezayı ödemişlerdir.

Birçok Provence'lının son defa konulan sabun nakit cezasını ödemektense direnip hapse girmeyi göze almamı -ki esasen hapsedilmek tehdidi altında idimbana söylediklerini biliyorum. Fakat hapse girmekle para cezasını ödemekten kurtulacağıma inanmış olsaydım, ben buna memnuniyetle katlanırdım. Fakat selefim ve Hollanda maslahatgüzarına yapılan muameleyi -ki her ikisi de önce hapsedilmişler ve sonra cezayı ödemeye mecbur kılınmışlardır- göz önünde tutarak, yedi sekiz ay kadar direniş gösterip Majestenizin bir türlü ulaşmayan emirlerini bekleyerek ödemeyi sürüncemede bıraktıktan sonra, cezayı ödmeden kaçınmanın çaresini bulamayınca, hiç olmazsa Majestenizin onurunu korumak için şahsımın hapsedilmesi hakaretini uzak tutmayı tercih ettim. Gerçekten de haksız olarak

ödetilen bu para cezalarına rağmen, tüccarın beş sol^{69*} kıymetindeki sikkelerle yapılan ticarete yüzde elli, altmıştan seksene kadar kazanmış olmaları dolayısıyla Fransız ticareti benim görev dönemimde olduğu kadar hiçbir zaman kar ve istifa-de temin edememiştir.

Provence'lılardan bazıları tatmini mümkün olmayan bir kar ve kazanç hırsıyla kendi kumpanyalarına dâhil bulunmayan diğer tüccarı hariç bırakarak, sırf kendi ticaretlerini himaye etmem için bu beş sol kıymetindeki sikkelerden bana yüzde iki vermeyi teklif etmişlerse de, tüccarın hepsini ayırım gözetmeksizin desteklemek ve himaye etmek bir elçinin görev ve şerefine gereklerinden olduğundan yapılan teklifi reddettim. Bununla beraber bazı Marsilyalı tüccarların gerçeğe tamamen aykırı olarak ve cezayı gerektiren bir dolandırıcılığa cüretle, benim yüzde iki, hatta yüzde dört oranında bir vergi talep edip aldığını ve bu parayı kendileri ödemekle beraber, ortak ve hissedarlarına da ödetirmiş olduklarını söylediklerini haber almama nazaran benim irtikâp ve yolsuzluk yaptığımı inananlar da olmuştur. Venedik elçisi şövalye Molino ile aramızda, onun İstanbul'a geliş tarihinden benim ayrılış tarihine kadar cereyan eden ve son mektuplarımda ayrıntılı biçimde anlattığım konulardan burada tekrar bahsetmeyi gerekli görmüyorum.

Majestenizin benim geri çağrılmama ilişkin emirnameleri 1670 senesi geçen Ekim ayının sonlarında M. de Nointel tarafından bana ulaştırıldığında, her ikimiz de durumdan derhal Edirne'de bulunan veziriazama bilgi vererek, M. d'Aplemont'un kumandası altında bulunan dört geminin ve benim Çanakkale'den geçişimize izin verecek pasaportu usulen almaya çalıştık. Gelişini müteakip halefime evrakın devir teslimini yaptım ve tüm işlemlerin mevcut durumuna ilişkin bilgi verdim. 7 Aralıkta karanlık basarken gemiye bindim. Fakat yola ancak aynı ayın dokuzunda çıkıp, on ikisinde Marmara adası civarına varabildik. Bir gün önce Çanakkale boğazından geçmiş olan bir Fransız kayığından, bizim boğazdan geçmemize müsaade edilmemesi için emir gelmiş olduğunu haber aldık. Kaptanlar aralarında benim de bulunduğum bir toplantı düzenlediler. Ancak M. de Nointel, kaleye (boğaz muhafızlığına) bizden önce bir tercüman vasıtasıyla göndermiş olduğu için pasaport elimizde bulunmadığından bize ne diyeceklerini ve pasaportun neleri içerdiğini kaleye biraz daha yanaşınca kadar görüşüp keşfine çalıştık. Ve (bize verilen açıklamaya nazaran) pasaportun Majestenizin gemilerinin saygınlığına uygun bir tarzda düzenlenmemiş olduğu söylendi. Bundan dolayı durumu

⁶⁹ • Bir para birimi

yazıp Edirne'de bulunan veziriazama göndererek, usulüne uygun biçimde bir diğer pasaportun gönderilmesini talep etmem kararı alındı.

Çanakkale muhafızlarına bizim geçişimize engel olmaları için verilen emrin iki Fransız esirinin Majestenizin gemileriyle İstanbul'dan kaçmış olduklarının söylenmesinden ileri geldiğini Majestenizden gizleyemeyeceğim. M. de Nointel'in bu iki esiri talep etmesi üzerine kaptanlar, bu kişilerin gemilerinde bulunmadıklarını söylemişler. Dolayısıyla ben de veziriazama aynı tarzda yazmak zorunda kaldım. Aynı zamanda Majestenizin kaptanları İstanbul'da tevkif edilerek, Türk yapılan adamlarımdan bazılarına karşı uygulanan şiddet ve kötü muameleden şikâyetçiydiler. Bu iddia bir hakikat olduğu için kaptanlar, buna karşılık vermeye ve Malta şövalyelerinden olup Yedikule'den kaçmayı başaran ve Toulon'a varışımızdan sonra Majesteniz tarafından özgürlükleri iade edilmek lütfunda bulunulan M. Quicguérant de Beaujeu ile Fransız ve Hıristiyan esirlerden seksen veya doksanını gemilerini de barındırmaya hak kazanmış idiler. Bu esnada veziriazam arzu ettiğimiz şekilde bir pasaport göndermiş ve kâhyası vasıtasıyla bana cevap yazdırıp, selam ve iltifatlarda bulunmuş olduğundan, pasaport ve mektubun işleme sunulması sırasında kale muhafızları fevkalade ilgi ve memnuniyet gösterdiler. Geçiş sırasında her topa mukabil bir top atmak suretiyle karşılıklı selamlaşma olunması onlarla benim aramızda gerçekleşti. M. d'Aplemont, Princesse gemisinden yedi pare top attırarak iki kıyıda bulunan kaleleri selamladı. Bunun üzerine kalelerden da karşılık olarak on bir pare top atılarak hem Princesse'e hem de Majestenizin elçisine selam iade edildi. Daha sonra M. d'Aplemont dört el daha atış yaptırdı.

İşte, Haşmetmeap, beş senelik elçilik dönemimde olup biten gelişmeler bunlardan ibarettir. Bu müddet zarfında haşmetmeabınızın rızasına bir harekette bulunmak bahtsızlığına tutulmuşsam, hiç uygun olmayan bir zamanda zalim ve barbar adamlar arasında Fransa'dan uzak bir memlekette görev yaptığımı ve hareket tarzımı daha iyi düzenlemem için bana çok gerekli olan emirleriniz ve öğütlerinizden mahrum kaldığımı dikkate alarak af buyrulmaklığımı büyük bir hürmetle niyaz ve rica ederim. Son söz olarak arz edeyim ki, eylem ve hareketlerimin tek hedefi faydalı olmak ve Majestenize sadakatle iyi hizmette bulunmaktı. Bundan sonra da Majestenizin çok naçiz ve sadık hizmetkârı sıfatıyla kalan ömrünü bütün gayret ve samimiyetle aynı amaca adayacak olan

DE LA HAYE VANTELAY

İSTANBUL'DAN DÖNÜŞÜNDE M. DE CHATEAUNEUF'ÜN ELÇİLİK DÖNEMİNE AİT GELİŞMELERİ ANLATMAK İÇİN KRAL'A SUNDUĞU RAPOR

Türk İmparatorluğu'nun durumu ve Majestelerinin hizmetine yarayacak işlerden bilgi verilmesi konusunda almış olduğum yüce emirlerinize uygun olarak, Türkler nezdinde on bir senelik yakınlık ve birlikteliğin bana bu konular hakkında öğretmiş olduklarını ve özellikle Türkiye'den ayrıldığım sırada durumun ne olduğunu ve işleri ne halde bırakmış bulunduğumu açıklayıp sunacağım. Birçok konu Majestelerinin meçhulü değildir, çünkü bunlar emirleri gereğince göndermiş olduğum resmi yazmışlarda bulunmaktadır. Bunları burada tekrarlamaktan sakınıyorum.

Bu imparatorluğun, önceden öngörülmesi asla mümkün olmayan bir zayıflık içinde bulunduğu genel olarak söylenebilir. Kandiye'nin fethini en iyi kumandanlarının kanı pahasına elde etmiş bulunan Türkler, bu savaşın daha ilk seferlerinde gerek sık sık verdikleri kayıplar ve gerekse başarısızlıklarından sorumlu tutukları kumandanlarını cezalandırma gibi kötü siyasetleri dolayısıyla, ellerinde kalan tecrübeli subaylarını da nihayetinde kaybetmiş oldular. Bundan başka on yedi sene sürmüş bulunan bu savaş maliyelerinin çökmesine neden olmuştur. Memleketi bugün idare etmekte olan nazırlar, barış döneminde devletin maliyesini düzeltmeği hiç düşünmeyip halkın çıkarlarını kendi şahsi çıkarlarına feda ederek, sadece servetlerini arttırmaya gayret edeceklerdir. Memleketi bugün idare eden nazırlar diyorom çünkü bu imparatorluk, içlerinde savaşı ve hükümet işlerini idareye yatkın olan değerli ve sağduyu sahibi insanlar çıkartmaktan yoksun bir tebaadan mahrum değildir. Ancak bu değerli insanlar iktidar mevkiinde bulunanları kuşkulandırmaktan korktukları içindir ki, meydana çıkmazlar, kendilerini göstermezler. Padişah da bizzat hükümet icraatını yürütememesinden, bilim tahsilinin ışığından mahrumiyetinden ziyade, devlet adamlarının onu uzun müddet esrarengiz bir emekliliğe kapatmak, hiçbir işe karıştırmayarak yalnız imza attırmak hüner ve marifetini göstermelerinden dolayı, bu zatları arayıp bulmaktan ve seçmekten acizdir. Tabiat olarak zayıf bir hükümdar olup, sadece ava ve cariyelerine tutkunluk gösteren ve bütün saygınlığı ancak şeri hukuka tamamıyla riayetten ibaret olan Sultan Mustafa, bu usul ve âdete uysallıkla uyum gösterdi. Lenta'da alelacele geri çekilişi esnasında ordusunun büyük kısmını yanında götürerek, Tibisc ilerisinde artçılarını tehlikeye açık bırakması ve bu artçıların hezimetini sonrasında utanç verici bir tarzda kaçışı, onun cesaretinin yokluğunu ve savaştan duyduğu nefreti açık biçimde gösteren delillerdir. Ve bundan dolayı, o tarihten beri Sultan Mustafa'nın,

milletinin nazarında gittikçe gözden düşmekte olduğunu ve tanınmadan evvel halkın ilgi ve saygısını çektiği kadar bugün nefreti davet ettiği, saygınlığını kaybetmiş olduğu söylenebilir.

Müfti, kendisinin itiraf ettiğiinden daha fazla çekingen ve fakat çok yetenekli birisidir. Bir zamanlar kendisinin öğrencisi olan efendisini tamamen etkisi altına almıştı. Müfti günün birinde Sultan Mustafa'nın şan ve şöhretini yeniden ihya etmek maksadıyla ordusuyla birlikte sefere çıkmak zorunluluğunu hissederse, kendisini meslek ve vazifesi dolayısıyla adı geçen orduda takip etmek mecburiyetinde kalmak endişesiyle, Padişahı devamlı savaştan uzak tutmaya çaba gösterecektir.

Müfti ilmiye ricali arasında uzun zamandan beri Sadrazamla nüfuz ve yetkiyi paylaşmış olan ilk zattır. Bu itibarla günün birinde sebep olanları felakete sürüklemeye ihtimaline rağmen, padişahı utanç verici bir barış antlaşmasının akdedilmesine ikna etmede herkesten fazla gayret göstermiştir. Gerçi pek ilerlemiş olan yaşının onu bu korkudan kurtardığı da doğrudur.

Köprülü adını taşıyan dördüncü vezir, dirayet ve sertliği soyundan almış gibi görünmekte ve daha genç bulunması dolayısıyla gelecekte daha fazla korkması gerekiyordu. Veziriazam, Majesteniz düşmanlarıyla barışır barışmaz hemen barış imzalanması için müfti kadar ısrar ve istek göstermekten geri kalmamıştır. Türklerin hemen daima üstünlüklerini gösterdikleri Almanlarla Veziriazamın bir daha savaşa girişmeyi isteyeceği pek ümit edilmez.

Fakat aynı gerekçelerden ötürü Türklerin zayıflıklarını ve kötü yönetimlerini, ordularındaki disiplin ve askeri sanattaki tecrübelerinin azlığını bilen İmparatorun günün birinde onları Avrupa'dan kovmak -ki bunun imkân dâhilinde olduğunu pek güzel anlamıştı-tasavvurunda bulunmasından çok korkulmaktadır. Gerçekten kendisine bahşedilen mütarekeden istifade ederek, Türkleri Avrupa'dan kovmak ve iki imparatorluğu ele geçirmeye gayret edecek yerde, şanının büyüklüğünü kışkandığı Majestenizin aleyhine söz konusu mütarekeyi ihlal edip bütün Protestan hükümdarlarıyla birleşmeyi tercih etmemiş bulunsaydı, [Türkleri kovma işinde] başarılı olması ihtimali çok kuvvetli idi. Hatta kuvvetlerinin bölünmüş olmasına [veya askeri kuvvetleri arasındaki ihtilafa] rağmen 1689'da kazanmış olduğu zaferi müteakip yaptığı gibi, Nissa'yı [Niş'i] tahkim ve takviye etmekle vakit geçirecek yerde, Tuna boyunu takip etseydi, Macaristan'da daha fazla ilerlemiş olacağı muhakkaktı. İmparator bu hatasını anlamış olduğundan, ikinci bir defa daha aynı hataya düşmeyeceğine kuvvetle hüküm olunabilir.

Hudutlarını savunmak için Türklerin ellerinde şimdiki halde çok az bir zaman sonra geri almış oldukları Belgrat şehrinden başka bir yer kalmamıştır. Burası tahkim ve takviyesine asla çalışılmamış bir mevki olup, ancak coğrafi vaziyeti dolayısıyla öneme sahiptir. Bunu söylemekle Almanların Sava nehrini geçmek için on bin kişilik bir savunma kuvveti karşısında maruz kalacakları sorunları kast ediyorum. Şimdi imparatorun karşısına bu kadar kuvvetin çıkmasına ihtimal yoktur.

Türkler o kadar az ileriye görür durumdalar ki, düşmanlarının sefere çıkmak hususunda gösterecekleri biraz çabukluk ve sürat neticesinde İstanbul'un, Belgrat'ın kuşatılmasından ancak zaptı ile birlikte haberdar olacağına inanıyorum. Temeşvar o kadar uzakta bulunmaktadır ki, Almanlar bir sefer mevsimini burayı kuşatmakla geçirmekten sakınacaklardır. Çünkü Tuna ile irtibatı kesilir, erzak ve mühimmat sevkiyatı engellenir engellenmez, burasının kendiliğinden ellerine düşeceğine emindirler.

Sıklıkla gerçekleşen görüşmelerim ve bazı yüksek subayların bana aşıladıkları korku üzerine şunu iddia edebileceğimi düşünüyorum: İmparator, Tuna'nın yakınına yer yer tabyalar ve erzak depoları inşa etmek suretiyle, üç sefer yaparak Tuna'yı ele geçirebilir. Tuna'nın [Karadeniz'e açılan] ağzına bir defa yerleştikten sonra, İmparator için İstanbul'u düşürmek kolay olacaktır. Bunu kuşatmayla değil, çünkü bunun için büyük bir ordu gerekecektir, ama şehri aç bırakmak suretiyle yapabilir. Bu başkent bütün iaşesini Karadeniz yoluyla temin ettiğine göre, boğazın girişinde birkaç gemi dolaştırmak suretiyle bunu yapmak çok kolay olacaktır. En büyük sorun, Büyük Hükümdar'ın donanmasına karşı direnebilecek bir donanma inşasında görülecektir. Fakat imparatorun Tuna'da bir donanması bulunduğuna göre ve sahillerinde bol miktarda kereste, katran ve halat bulunan Karadeniz üzerindeki limanlardan birini ele geçirdikten sonra, onun için bu donanmayı iki veya üç misline çıkarmanın sorun olmayacağını sanıyorum. Rumlardan da gerektiği kadar gemici tedarik edilebilir.

İleri sürdüğüm iddiamı ispat için daha fazla ayrıntıya girişmeyeceğim. Çünkü mevcut şartlar içerisinde, bu öngörüler çok uzak ihtimaller olarak görülecektir ve üstelik İmparator böylesi büyük bir amacının önünde Rusların ve hatta Almanların engeller oluşturduklarını bulabilecektir. Bununla beraber, Avusturya hanedanının nüfuz alanını genişletmede bir hayli gayret sarf etmesi karşısında, bu değerlendirmelerin gerçekleşme ihtimali ne kadar uzak olursa olsun, bu projenin uygulanmasına başlamadan önce ve içinde hiçbir imkânsızlığın bulunmadığına inanarak Majestenizin dikkatine sunmaya değer görüşler olduğunu düşünüyorum.

Ancak, Haşmetmeap, İmparatorun üstünlüğü ve Türklerin zayıflığı hakkında açıkladığım görüşe rağmen, Türklerin İmparatorla savaşa yeniden girmekten uzak olduklarına dair kanaatim Hristiyan âleminin barış içinde bulunması ve günümüzdeki nazırların karakterleri gibi geçici [değişken] şartlara dayanmaktadır. Söylemiş olduklarıma geçici, ancak halen veya yakın bir gelecekte uygulanması mümkün bir plan nazarıyla bakmak gerekir. Çünkü barış içinde bulunduğumuz sırada, Türkler, imparatorun kuvvetleri arasında bir parçalanma [anlaşmazlık] olacağı ümidini verecek bir değişim yaşandığını gördükleri ve başka nazırların idarelerine geçtikleri takdirde, Osmanlıların doğal şecaat ve öz güvenlerinden istifade edeceklerine kaniyim.

Kısa bir süre önce akdedilmiş olan utanç verici antlaşma nedeniyle İstanbul'da herhangi bir ihtilal asla çıkmayacaktır, bu [ihtilal] ancak, diğer kanuna karşı hareketler arasında, Camienieck'ten tamamen ayrılmasıyla mümkün olabilir. Şimdi bu tür ihtilaller ancak veziriazamlık makamını ele geçirmek amacıyla olan harisi ruhlu bir kimsenin kıskırtmasıyla meydana geleceğinden, bu zatın cesurane bir maceraya atılmak suretiyle, cüret ve şecaatini ispat ve geçmişin utancını seleflerinin kötü davranışlarının tersine bir tavır izleyerek tamir etmesi gerekir.

Böyle bir kimsenin de savaşı devam ettirmek için imkân sıkıntısı çekeceğine ve de bu geniş imparatorluğun bir süre dingin kaldıktan sonra yeni bir şefin idaresinden tekrar çaba gösteremeyecek derecede gelir kaynaklarından mahrum bulunduğuna inanılmamalıdır. Majesteniz beni 1689'da Sultan Süleyman'ın nez-dine gönderme emrini verdikleri zaman, Türklerin bugüne oranla ne derece zaaf halinde bulunduklarını lütfen hatırlarlarsa benim görüşlerime güven duyma konusunda sıkıntı çekmezler.

İmparator, Belgrat ve bu şehrin daha ilerisinde bulunan dört yere, Sofya'ya altı fersahlık bir mesafeye kadar alanın sahibi olmuştu. Niş'te Büyük Hükümdar'ın ordusunu bozguna uğramış buldum. Veziriazam da kendini ordugâhında o denli güvende hissetmiyordu ki, maiyetimdeki tercümanların sadece Türkçe konuşmalarını istiyordu. Çünkü [onlar eğer başka dilde konuşurlarsa] gece üssüne çekilirken yanında bulunan az miktardaki askerin tercümanları düşman askeri sanarak kendisini terk edip savuşup gitmelerinden korkuyordu. Venediklilerin fetihleri Türk kuvvetlerinin yarısını meşgul etmekteydi. Yine bu vezir utanç verici şartlarla barış yapılmasını talep etmek üzere Viyana'ya elçi göndermeye kalkışmıştı. Türklerin artık Asya'ya geçmekten [çekilmekten] başka çareleri kalmadığına veya barışın hemen akdedilmek üzere bulunduğuna insanın hükmedeceği geliyordu.

Fakat zeki ve cesur bir adam olan Köprülü, yerini almak üzere veziri azlettirdi. Majesteniz tarafından kendisine iletmeye memur olduğum konuda tam bir anlayış gösterdikten sonra, büyük ümitlerle gayrete gelerek o sene içinde Niş, Semendire ve Belgrat'ı bir sefer yaparak geri aldı. Ve nihayet ertesi sene prens de Bade ile savaşa girişti. Fakat o sırada vefat etmesi cesaretini kırmamış olsaydı, bu vesileyle düşman tarafına geçen zaferi onun kazanacağı kesin gibiydi. Bu vaka farklı kuvvetlerin yardımıyla tek bir adamın, imparatorluğun, zihinlerde var olan, şanını ihya edebileceğini Majestenize ispat edebilecek niteliktedir.

Köprülü'nün ölümünden sonra, benim görüştüğüm altı vezirden hiçbirisi onun meziyetinin yerini almaya layık değildi. Bunların hepsi farklı karakterde insanlar olmalarına rağmen, idare etmekle görevli oldukları savaşın gelişmelerinden korkmalarından dolayı, barışa susamış görünmek noktasında birbirlerine benzerlik arz etmekteydiler. Bununla beraber barışı sağlamayı ancak Majestenizin antlaşma yapmasından sonra başarabilmişlerdir.

1691 senesi sonlarına doğru İmparator tarafından gönderilen Marsigli Edirne'ye tekrar geldi. Daha önce sunduğu tekliflerden çok daha müsait şartlar sunuyordu çünkü bu defa Transilvanya talep edilmiyordu ve bundan başka Venedikliler de terk ediliyordu. Vezir, kâhyası ve reis efendinin telkinleri üzerine bu teklifleri kabul etmeye karar vermişti. Fakat kararlarına muhalefet eden iki kişi ortaya çıktı. Bunlardan birisi Majestenizin çıkarlarına hizmet eden zamanın müftisi ve diğeri de mektuplarımda elde etmeyi nasıl başardığımı açıkladığım yeniçeri ağası idi. Bu sonuncu zat amiri bulunduğu yeniçeriler adına imparatorun tekliflerini reddetmek lazım geldiği kanaatinde bulunduğunu söylemişti. Müftinin de desteklediği bu görüş üstün gelerek savaşın devam ettirilmesine karar verildi.

Fakat ağa sözünü uzun müddet sürdürmede başarılı olamadı. Çünkü hükmeder şekilde hitaplarına tahammül edemeyerek rencide olan vezir, bir süre sonra ağayı idam ettirmenin çaresini buldu. Gerçekten de müftinin devamlı muhalefet ettiği barış hakkındaki düşüncelerini uygulama sahasına koymayı başaramadan aynı akıbete kendi de uğradı.

Halen Kandiye'de bulunan adı geçen vezirin yerine geçen Ali Paşa, 1692 seferinde saldırıya geçmeyip yalnız savunma durumunda kalmakla yetindi. Fakat ertesi yıl 1693 senesi, Türklerin savaşa devam için vermiş oldukları karara rağmen, bütün gayretlerini barış yapılmasına yönelik sarf ettiler ve bu hususta imparatorun elçisi tarafından yapılan teklif üzerine barış için arabuluculuk-

ta bulunmasına onay verdi. Tam bir iyi niyetle işe girişen Milord Paget ve M. Henaskerke'nin her ikisi de, barış antlaşmasının yapılmasında başarılı olacaklarından çok ümitli görünüyorlardı. Fakat bunların gayretleri selefi gibi aynı vasıtalarla elde ettiğim yeniçeri ağası tarafından akamete mahkûm edildi. Ağa bu iki elçi ve Felemenk elçisinin divana getirilmelerini ve burada tekliflerinin dinlenmesini önerdi. Böylece bu teklifler dinlendikten sonra verilecek ret kararının daha resmi ve kati bir mahiyet kazanacağı düşüncesindeydi. Ve gerçekten de vezirin karşı çıkmaya cesaret edemediği bu öneri aynen kabul edildi. Hatta yeniçeri ağası bu fırsattan faydalanarak verecekleri kararın sertliğine şahit olmam ve iki imparatorluk arasında mevcut iyi ilişkilerin teyidi için benim de bu divana davet edilmem suretiyle istediğimden daha âlâsını yaptı. Fakat şükürler olsun ki divan toplantısına çağrılmamdan vaz geçilerek sadece verilecek kararlardan Majestenize bilgi vermek üzere vezirin beni haberdar etmesine karar verildi.

Bir müddet sonra Majestenizin düşmanları bulunan vezirlerin, bunca gayret ve faaliyeti görülen bu subayı [yeniçeri ağasını] görevden uzaklaştırıp yerine aynı görüşleri paylaştıkları Büyük Hükümdar'ın eniştesi Mustafa Paşa'yı aldıklarını ve onun yönetiminde barış yapılması için tekrar müzakereye giriştiklerini görmekle üzüntü duydum. Artık destekleyen ne müfti ne de yeniçeri ağası olmadığından, başka yardımcı araçlar aramaya mecbur oldum. Bu konuda bana yardımları dokunabilecek saray hadım ağalarından daha iyilerini bulamazdım. Ben uzun zamandan beri gizli temaslar kurmaya çaba harcamış olduğum bu hadımlar aracılığıyla, padişahı saray haricindeki askeri ileri gelenlerin korkaklığı yüzünden şan ve şerefini zedeleyici, utanç verici şartları içeren bir antlaşmayı kabul etmek zorunda olunduğundan haberdar ederek, ortak düşmana karşı başarılar sağlamakta olan Majestenizi örnek alarak, hareket edilmesine yönelik teşvik edip cesaretlendirdim. Çaresiz kaldığımdan dolayı, şimdiye kadar kimsenin tevessül etmediği ve benim başvurduğum bu entrikalar -eğer haberdar olabilseydi- bana vezirin husumet duymasına yol açabilirdi. Bana başarıyı sağlamış oldukları için bugün artık bu entrikalardan daha büyük bir cüret ve cesaretle bahsediyorum. Gerçekten de Padişah barış antlaşmasından söz ettiği için birçok defalar veziri idamla tehdit etti. Bugün veziriazamlık makamında bulunan zat da, bu padişahın zamanı hükümetinde şimdi akdedilen antlaşmanın şartlarına haiz bir barışı hiçbir zaman teminine imkân bulunamayacağı hususunda benimle aynı düşüncedeydi.

Adı geçen Padişahın yerine geçen Sultan Mustafa, Genta meselesi de dâhil, aynı cesur tavırlara sahipmiş izlenimi vermesine rağmen, tam anlamıyla barış ta-

raftarıydı. Her sene barış antlaşmasının yapılmasına yakınlaşmış olsa da, bazen vezirlerin arasındaki kıskançlıkları kullanarak, bunları birbirleri aleyhine düşürmek, bazen de Majestenizin başarılı etkin siyasetinden istifade edecek yerde, onur kırıcı bir antlaşma yapıp efendilerinin yüceliğine ihanet ettikleri takdirde, daha sonra üzerlerine çekecekleri azledilme felaketine katlanmaya ve geleceği göz önüne getirerek, bugünden korkmaya sevk etmek suretiyle, her defasında bu antlaşmanın yapılmasını engelleme mutluluğunu yaşıdım.

Mektuplarımda ayrıntılı açıklanmış olunan çeşitli konuları burada hatırlatmaktan maksadım, imparatorla tekrar savaşa başlamanız halinde Türklerin kendiliklerinden adı geçen imparatorla bozuşmaları ihtimalinin söz konusu olabileceğini ve bu takdirde onları [Türkleri] şimdiye kadar kullanılan yöntemlerle savaşı sürdürme taahhüdü altına kolayca sokulabileceğini Majestenize göstermek ve anlatmaktır.

Majesteniz, Türkleri, imparatorla barış antlaşması yaptırmaktan uzaklaştırmak için, öncelikle bu vasıtalarla çok etkili görünen ikisine -ki birisi Lehistan'ın tek başına barış yapmasına ve diğeri Kont Tekeli'nin Transilvanya tahtına oturmasını temine yönelikti- başvurmuştu. İlki, bu hükümetin [Lehistan'ın] her türlü makul ve mantıklı talebini vereceğini bana vadedmiş bulunan Türkler tarafından değil, fakat Lehliler tarafından başarısız oldu. Bunu söylemekle sadece şeklen boşa giden Caminieck'in üç beş taşına kadar iadesinden bahsetmek istiyorum.

İkinci vasıta da Kont Tekeli'nin kötü yönetimi yüzünden faydalı olamadı. Majestenizin yaptığı tavsiyesi üzerine, 1690'da, Babıâli bana onun için Erdel Prenslığı'ni tevcih etti ve bu prensliğe sahip olması için de Tekeli'ye bir ordu vermişti. Fakat onun yeni tebaasına karşı zalimce yönetim sergilemesi ve Türkler üzerinde soygunlar yapması yüzünden, ona karşı kamuoyunda kin ve husumet duyuldu. Nüfuz ve saygınlığını tamamen kaybetmesi üzerine kendisinden Büyük Hükümdar'ın beklediği hizmeti yapamayacak bir hale geldi.

Bununla beraber İngiliz ve Hollanda elçilerinin entrikaları ve imparatorun temsilcileri, efendilerinin birleşmiş kuvvetleri karşısında kalmak gibi tehlikeli bir vaziyete düşmek veya onun belirleyeceği en ağır şartları kabul etmek zorunda kalmak -ki nitekim böyle olmuştur- istemediklerinden dolayı, Majestenizden evvel barışı yapma girişiminin gerekliliği hakkında Türklerle sürekli telkinlerde bulunuldu. Buna rağmen göstermiş buyurduğunuz zaferlerin ve Almanlara karşı sevk ettiğiniz muazzam kuvvetlerin haberi hiçbir fayda temin edememiş bulunan bu iki vasıtanın [çarenin] yerine yalnız başına kaim olduğuna Majesteniz şahit olmuştur.

Majesteleri, siz, benim Türkleri devam edeceğinize temin eylediğim müddetçe savaş sürdü ve son vermeyi kararlaştırdığınız zaman da yine bundan Türkler haberdar edildi. Ben de kendilerini asla aldatmamış olan bir adamın kesin sözüyle barışımızın yapılmış olduğunu ve sanıldığı gibi kısa bir müddet sonra bu barışın bozulacağı ümidine kapılmalarına meydan vermeyecek bir tarzda beyan ettim. Fakat barışın yapılması ancak 1691 seferi sonunda gerçekleştiğinden, kendi antlaşmalarının yapılmasını kolaylaştırma ve iyi idare için Türklerin önünde hiç olmazsa bir kış kalmıştı.

Samimi ve âlicenap hareketinizle Majesteniz birlikte antlaşmayı yaparak Türkleri -bu hususta kendilerinin önüne geçilmiş olunmasından dolayı göstermiş oldukları üzüntüye rağmen- bize yalnız başına bırakılmış olmak sitem ve serzenişinde bulunamayacak bir hale koydunuz. Ayrıca, onlarla bir antlaşma yapmış olmakla, bizi itham ve eleştirmek cüretini gösterenleri susturdunuz. Bu kimseler son derece ikna edici, açık bir delil karşısında ne söyleyeceklerini şaşırıp (iddialarından vazgeçecekleri yerde), gazetelerinde tamamen gerçeğe aykırı olarak, Türkleri aldatmış olduğumdan dolayı intikam için tutuklanıp salıverilmediğimi yazmak küstahlığında bulunmuşlardı.

Babîâlî ve bizim aramızda bir antlaşmanın varlığına ilişkin düşünce son derece önemli olmaktan ziyade yıkıcıydı ve (yönetimi ellerinde bulunduranlar hariç kalmak üzere) bizzat Türkler bile genelde buna inanıyorlardı. Bu itibarla düşmanlarımız bunun yayımlanmasına daha fazla kendilerini yetkili sayıyorlardı. Bu yüzden bu kanaati ortadan kaldırmak bir zorunluluk halini almıştı. Günümüzdeki vezir bu konudan tamamen haberdar olduğundan yönetime geçer geçmez, yaptığı ilk iş, bana niçin savaşın devam edeceğini taahhüt ettiğimi sormak oldu. Majestenizin mütefiklerini neden terk ettiğini ve kutsal yerleri ancak bu şarta uyulmasına bağlı olarak aldığının doğru olup olmadığı konusunda benden açıklama istemek oldu. Bu iki konuda yanıltıldığını göstermem gerekti. Bereket versin hayatta olan seleflerinden birisinin şahitliğiyle bunu ispat edebildim. Onun öngörüsüne, Mavrokordato ve Rumların benden intikam için kutsal yerlerin geri alınması ümidine rağmen, vezir yaptığım açıklamadan çok memnun kaldı. Daha sonra o da beni memnun ve mutlu etmekte seleflerinden hiçbirinden geri kalmadı. Majesteleri, siz, savaş devam ettiği müddetçe beni bu müzakereleri idareye memur etmeniz ve Türklerin kendi barış antlaşmalarını yapmalarını müteakip çağırmasını münasip görmesi, bu sözde ittifak hakkında mevcut en küçük şüpheleri bile yok etmeye yetecek vakti bulmamı sağladı. Bu suretle barış antlaşmamızın akdinden sonra da elçisine gösterilen iyi muamelelerin devam etmekte olmasından dolayı, savaşımız esnasında Majestelerine gösterilen

saygının savaşa devam için hiçbir taahhüde bağlı olmadığını göstermeye yönelik bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Bundan dolayı Türklerin en ufak intikam hislerine maruz kalmaksızın üzüntülerini sildiğimi söyleyebilirim. Bilakis ayrılırken, ben onları Majestenizin kutsal şahsiyetlerine karşı saygı hisleriyle dopdolu olarak bıraktım. Ve barış antlaşmamızdan sonra da otoritenize daha önce gösterilen saygıya uyulduğunu görmenin mutluluğunu yaşadım. Buna kanıt olarak da veziriazamın Lehistan'a M. le Prens de Conti'nin emrine 20.000 Tatar gönderme hususunda bana yapmış olduğu teklifi, M. le şövalye de Villars ve diğer gemi zabitlerinin Büyük Hükümdar tarafından ve vezirlerinden gördükleri örneğine rastlanılmayan ilgi ve saygıyı gösterebilirim. Bir diğer kanıt, Türklere karşı yaptığı akınlar esnasında ele geçen ve on iki seneden beri hapis bulunan Kaptan Cruvillier'nin serbest bırakılmasıdır. Ayrıca buğday alıp götürmek için geçmişte olduğu gibi emir alınmasında gösterilen anlayış ve kolaylığı ve nihayet Türklerin Macaristan'dan, hatta Almanlarla barış antlaşması yaptıktan sonra bile, kaçaklarımızın tamamını gönderip bana tevdi etmekteki dikkat ve özenleri de diğer kanıtlardır. Elçilik dönemimde bu firarilerden, sanırım, 3.000 kadarını Fransa'ya göndermiş olduğumu burada fırsattan istifade söyleyeceğim.

Fakat Haşmetmeap, Babiâli nezdinde günümüzde Majestenizin adının sahip olduğu saygınlığın en kuvvetli delillerinden birisi M. de Ferriol'un huzura çıkmayı reddetmemesini Padişahın algılayış biçimi teşkil eder. Bu hükümdar özellikle M. de Ferriol'u huzuruna kabul etmek üzere avlanmaktan geri dönmüş bulunuyordu. Osmanlı gurur ve azametinin pek alışmamış olduğu bazı itirazları odasının kapısında işitti. Boş yere padişahı yarım saat tahtında bekletirler. Bundan sonra da M. de Ferriol saraydan hareket etti. Ve Büyük Hükümdar'ı görmüş gibi aynı sükûn ve merasimle hükümet görevlileri tarafından uğurlandı. Bu şekilde padişahın bütün öfkesi bu hakarete maruz kalmasına sebep olmasından dolayı kahrından helak olacak dereceye gelen veziriazamın üzerine çöktü. Gerçekten de evvelce Türklerin böylesi durumlarda hiddet ve gazaba gelip çirkin davranışlara tevessül ederek, Majestenizin infial ve üzüntüsünü göstermek zorunda bırakabileceklerine nazaran bugün Majestenizin kudret ve kuvvetini tanıyıp bilmekle mutlu olduklarını söylemeye cüret edebilirim.

M. de Ferriol'u Büyük Hükümdar'ın huzuruna çıkmaktan sakınmaya sevk etmiş olan bu itiraz ve münakaşaların kılıç sorununun majestelerini tatmin edici bir şekilde çözülmesini müteakip, hiç olmazsa o tarihten itibaren İmparator'un elçisine yapılan yeni şeref töreninin müşahade ve tetkike vakit bahşetmek ve Majestenizin elçisi için de aynı merasimin yapılmasını talep etmeye hak kazandırmak gibi bir fayda sağlanmasına yaradığını bu vesileyle arz eylerim.

Babıâli, imparatorun bu elçisini karışlamak için çeşitli paye ve rütbede birçok memur göndermekle beraber ona, diğer elçilere her zaman verilmekte olan ucuza mal olmuş adi bir kaftan yerine, padişahın vezirlerine en kıymetli bir hediye olarak ihsan etmeyi alışkanlık haline getirmiş olduğu samur kaplı bir kürk giydirildi. Elçisinin alelade bir kaftan ile Padişahın huzuruna kabul olunmasına müsamaha edip bu yolda bir fark gözetilmesi usulünün gelişmesine meydan vermemesinin ne derece önemli olduğunu Majesteniz elbette takdir buyururlar.

Bu nevi kürkü ilk defa olarak alan Hristiyan elçiler [Samur kürkle taltif olunanlar] Karlofça görüşmelerinden dönen İngiliz ve Hollanda elçileri olmuştur. M. de Ferriol da varışında bu örneklerle dayanarak aynı saygının kendisine de gösterilmesini talep etti. Fakat Babıâli nazırları bunun M. Paget ve M. Collier'nin barış antlaşması sırasında arabuluculuklarıyla Büyük Hükümdar'a yapmış oldukları hizmetlere uygun bir teşekkür göstergesi olduğunu ve dolayısıyla elçilerin huzura kabulleriyle bir alakasının bulunmadığını açıklayarak kendilerini haklı göstermeye çalıştılar. O zaman için ileri sürülen bu gerekçeyi kabul etme zorunluluğu ortaya çıktı. Fakat son antlaşmanın yapılması sırasında arabuluculuktan başka bir hizmeti görülmeyen imparatorun elçisine de aynı samur kürkün ihsan edilmesinden beri artık bu gerekçe geçerli sayılamaz.

Şu halde bu derece makul bir talep karşısında işin içinden çıkmak için ben Türkler adına ancak iki çare görüyorum.

Bu çarelerden birincisi Majestenizin sefirine kılıç takmak hakkının tanınması ve imparatorun elçisi hiçbir zaman kılıç takmamış olduğu için, bu üstün tutma şekli diğerinin [samur kürkün] yerine geçemeyeceğinin kabul olunmasıdır. Çünkü Fransız giyiminin ayrılmaz bir parçası olan bu takı, Kont d'Hotinguen'in giydiği Macar giyiminde bulunmuyordu. Dolayısıyla kılıç, samur kaftanın dengi işlevinde olamaz. Sonra kılıç takma hakkının tanınmasına da yeni bahşedilmiş bir lütuf nazarıyla bakılmamalıdır. Çünkü selefinin örneğini takiben M. de Ferriol bu hakka sahiptir.

İkinci çare de Kont d'Hotinguen'in elçiliğinin olağanüstü bir elçilik olduğu ve bu nedenle onun onurlandırılmasının olağanüstü elçiler için bir örnek oluşturamayacağı hakkındaki Türklerin iddialarına karşı, Majestenizin itirazlarına cevap vermekten ibarettir. Benim bu hususta söyleyebileceğim tek şey, böylesi bir mazeretin yürütülmesi gereken işleri geciktirebilecek sorunları çoğaltmamak için, Majestenizce yeterli sayıldığı müddetçe bir itibar ve kıymetinin bulunduğudur.

Bununla beraber Türklerin bu açıklamayı hiç olmazsa yazılı vermeleri için sıkıştırılması gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü Babıâli'ye Majestenizle imparator arasındaki eşitliği tanıtacak ve örneğin günün birinde Majesteniz elçisine belirli süre için olağanüstü elçi unvanını vererek, aynı saygı ve hürmetin gösterilmesini talep etmek hakkının verilmesi ancak bu yazılı açıklamayla olabilecektir.

Aynı çıkar konusu beni yine şu hususta dikkati çekmek zorunda bırakıyor: Türklerin Hristiyan hükümdarların tümünün gönderdikleri elçileri kabul etmekle övündüklerini ve Hristiyan âleminin sanki en büyük hükümdarıymış gibi, onların sadece imparatorun nezdine önde gelen şahısları elçi olarak gönderdiklerini gördüm. Halen Viyana'daki Türk elçisi Osmanlı İmparatorluğu'nda en büyük ve önemli memuriyetlerde bulunmuş olan bir zattır. Padişah, İmparatora bir övünç vesilesi olmak üzere, ayrıca bu elçinin tuğunu üçe çıkartmış, bu suretle imparatorun huzuruna daima üç tuğlu vezirler göndermekte olduğu İran şahı ile aynı mertebede tutmuştu. Nitekim iki sefaret heyeti göndermiş olduğu halde, nezdine bir tek heyetin gelmemiş bulunduğundan şikâyet ederek itiraz eden İran şahına, bundan iki sene evvel yine böyle üç tuğlu bir vezir gönderilmişti. Bu durumda, benim düşünceme göre; Babıâli tarafından iki Hristiyan imparatorun eşit tutulmasını daha esaslı bir şekilde sağlamak ve Türkleri şimdiye kadar oyaladıkları gurur ve övünmelerinden dolayı uyarıp, aydınlatabilmek için, Büyük Hükümdar'dan Fransa'ya elçi olarak itibar ve yetki sahibi bir şahsın gönderilmesini talep etmekten ve bu münasebetle kendi elçisine gösterilecek saygı ve ilginin Majestenizin elçisine de aynen gösterilmesi, yani iki tarafça karşılıklılık ilkesine göre davranışta bulunulması konusunda anlaşmaktan başka bir çare yoktur.

Bütün bu değerlendirmeler üzerinde beni ısrara mecbur eden gerekçe; genellikle Türklerle mülayim geçinmenin tehlikeli olması ve diğer hükümdar elçilerinin bize nazaran bütün taleplerinin karşılandığının görüldüğü bir zamanda, Türklerin günümüzdeki zafiyetlerini küçümsemeksizin, hiç olmazsa Majestenize yapılan taahhütlerini hatırlatarak onlardan haklı ve makul bazı hususların sağlanmasına çalışmayı çok gerekli bulmamdan dolayıdır.

Moskof elçisi efendisinin bir gemisine binip Osmanlı sarayı açıklarına kadar gelip demir atmıştır ki bu halin şimdiye kadar örneği kaydedilmemiştir.

Lehli [Polonyalı], Türk olmuş [Müslümanlığı kabul etmiş] bulunan hizmetkârlarından birisinin kendisine zorla teslim ve iadesini sağlayıp ve onu Türklerin gözü önünde idam ettirdikten sonra, İstanbul'a bir fatih gibi giriyor. Fakat ben

İstanbul'da mukim İngiliz ve Felemenk elçilerinin yaptıkları arabuluculuklarından beri kazanmış oldukları büyük itibarı azaltmak ve Majestenizin sefirinin burada samimiyete yakın ilişkiler kurması için parlak, dikkat çekici bazı işlerin özellikle sonuç vermesini makbul ve önemli bir iş görerek uğraşmayı gerekli görüyorum.

İşte, Haşmetmeap, Türklerin gerek Majestenize gerek İmparatora ve hatta Hristiyan dünyasının diğer hükümdarlarına karşı günümüzdeki durumlarını, burada ayrıca bahsetmeye değeri olan Venedikliler hariç kalmak üzere, açıklamayı arz ettim.

Açıklamış olduğum zayıflıklarına ve halen Almanlarla savaşı yeniden başlatmaya hazır olmalarına rağmen, Türklerin Venediklilere karşı olan durumlarının büsbütün başka olduğunu sanıyorum. Türklerin, ilk fırsatta, akdedilmiş bulunan barış antlaşmasını bozacaklarına inanıyorum. Çünkü Venedik Cumhuriyeti'nin, evvelce akdedilmiş bulunan bir antlaşmanın varlığına rağmen kendilerine neden göstermeksizin savaş ilan etmiş olduğunu iddia ederek, bunu örnek alarak, barışı ihlal için kendilerine bir hak bulmaktadırlar. Türkler Venediklileri memleketlerinin ortasında görmeğe hiç tahammül edemiyorlar. Esasen onlarla barışı zorunluktan ve imparatora olan saygılarından dolayı yapmışlardı. Fakat bu saygıya son verdikleri ve imparatorun başka taraflarda meşgul olduğunu gördükleri gün hemen tekrar Mora'ya girmeye kalkışacakları tahmin edilebilir. Hatta günümüzün vezirleri barış taraftarı olmalarına ve böyle bir savaşa padişahın da veziriazamın da huzurunda ihtiyaç hissedilmemesine rağmen, böyle bir amaç ve niyetle bulunduklarını söyleyebilirim.

Özellikle imparator İtalya üzerine olan planlarına engel olacakların sayısını azaltmak için, bu antlaşmanın bozulmasını gizlice talep edecek olursa, Türklerin derhal uygun göreceklere öncelikli biçimde hükmedilebilir. Venediklilerin böyle gizli bir talebi, , imparatorun vaktiyle kendilerini terk etmek teklifinde bulunduğunu ve sonraki müzakerelerde veziriazamın iadesini talepte gevşek davranmaya başladığı İnebahtı'nın [Lepante'in] iadesi hakkında ısrar edilmesini tavsiyede bulunarak, bu önemli mevkiinin kaybedilmesine Almanların neden olduklarını hatırlayarak beklemleri gerekir. Bu noktada savaşı önlemek için Venedik Cumhuriyeti'nin, Majestenize müracaatla nüfuzunuzu kullanmanızı talep edeceği tahmin edilebilir.

Majestenizin bu takdirde ne gibi bir karar alacağını tahmine çalışmak bana düşmez. Fakat lüzumsuz ve faydasız birkaç söz söylemiş olmak için, Majestenizin Venediklileri himayesini, Türklerin nasıl karşılayacakları hakkındaki düşünceler-

rimi açıkça arz ve izah etmek görevimin bir gereğidir. Majesteniz ya iki tarafın da dostu sıfatıyla sadece bir arabuluculukta bulunmakla yetinecektir, ya da Venediklilere yardım edeceğinden söz ederek tehditlerde bulunacaktır. Veya en sonunda adı geçen Venediklilere fiilen yardım edecektir.

Birinci şıkta sıradan bir arabuluculuğun Venedikliler [lehine bir fayda temin etmeyeceğine] hesabına yetersizliğine kaniyim. Çünkü o zaman Türkler, Venediklilerin Majesteniz ile Babıâli arasında varlığını bildikleri eski dostluğu hiç dikkate almaksızın, önce antlaşmayı nasıl bozdularsa şimdi kendilerinin de majestenize olan hürmet ve itibara zarar vermeksizin, kefilliğiniz altında bulunmayan bir antlaşmayı bozmakta haklı olduklarını söyleyeceklerdir.

İkinci vasitanın [şıkkın] Türkleri sindirmesi gerekir. Ancak Mora'yı geri almak gibi acil ve önemli bir mesele karşısında, bu tehdidin etkili olabileceğine emin değilim. Çünkü onlar [Türkler] Majestenizin Levant'taki tebaanızı geri çağırma-ya mecbur kalacak, Kutsal Yerlerin ayrılıkçıların⁷⁰ eline geçmesine neden olacak ve gösterdiğiniz gayretle ve ancak güçlü himayeniz sayesinde Türkiye'de varlığını devam ettirebilen dini sıkıntıya sokabilecek derecede tehdidinizde asla ileri gitmeyeceğinize emindirler. Bundan dolayı ben, Majesteniz tarafından söylenecek her türlü sert sözleri Türklerin durum gereği veya kuru tehdit tarzında sarf edilmiş kabul edeceklerine inanıyorum. Sonuç olarak, bu sert sözlerin Majestenizin şan ve şöhretini küçültmekten ve boş yere eski dostları düşman etmekten başka bir şeye yaramayacağını arz ve ifade ederim.

Venedikliler lehine etkili olabileceğini tahmin ettiğim geri kalan üçüncü vasıta ise tehdidin boş olmadığını Türklerle göstermek ve Babıâli'yle bozuşmayı göze alarak, Venedik Cumhuriyeti'ne fiili bir yardımda bulunmaktan ibarettir. Esasen bozuşma nasıl olsa vuku bulacaktır. Çünkü Majesteniz amacını açıkça beyan ettikten sonra, artık bu yardım Girit seferinde olduğu gibi meşgul [şüpheli] ve geçici olmayacaktır. Yalnız bunu Türklerle eskiden olduğu gibi şu zamanda inandırmak kolay değildir. Zira bizlere olan ihtiyaçları dolayısıyla güçlü [refah] oldukları dönemde dışışleri hakkında derin bilgisizliklerinden -ki bununla iftihar etmekte idiler- şimdi sıyrılmış bulunuyorlar. Günümüzde, Haşmetmeap, Avusturya hanedanının en doğal düşmanları olduklarından dolayı, en ziyade korkmaları lazım gelen Türkleri, yukarıda ifade ettiğim ticari ve dini sakıncalardan başka, bir de arzularınızı yerine getir-

⁷⁰ Schismatiques: Ayrılıkçılar, sapkınlar, dinden sapanlar. Bu ifadeyle Katolik mezhebinin dışında kalanlar işaret ediliyor (Yhz.n.).

medikleri takdirde savaş ilan ederek zayıf düşürmek, Majestelerince uygun buyrulur mu bilemem. Bununla beraber eğer yukarıda açıkladığım düşünce ve mülahazalara üstün gelecek daha önemli bir sebep doğarsa, Venediklilere yardımda bulunmak gerekecektir. Bu sırada bir taraftan da yaşanacak olan bu çatışmadan faydalanarak, Türkleri zayıf düşürmek zaruretiinden doğan zararın telafisi için, Majestenizin gücünün artmasına ve memleketinin ticaretinin zenginleştirilmesine hizmet eden bazı önerilerde bulunmama izin verileceğine eminim.

Şimdi artık şüphe yok ki Türkler, düşmanlarına karşı savunma durumunda kalmaktan ziyade taarruza geçmeyi tercih edeceklerdir. Esasen Akdeniz adalarında yapılacak bir sahte taarruz [şaşırtma hareketi], Venediklilere Mora'yı koruma hususunda doğrudan doğruya bulunulacak bir yardım kadar faydalı olmaktan geri kalmayacaktır.

Girit her türlü ürünün çokça yetiştiği oldukça büyük ve geniş bir ada olup, Majestenizin idaresi altına geçtiği takdirde, bugün padişaha sağladığı gelirin dört mislini getirecek ve Ege denizindeki adalarda ezilmekte olan Rumların pek çoğunu az zaman içinde, sinesinde barındırabilecektir. Kandiye şehri hemen hemen zapt edildiği zamanki halinde bulunmaktadır. Eğer şimdikinden farklı bir nedenle bu adanın fethini Majestenize kolaylaştırmaya çaba göstermek yerine, bilakis Türklerle birleşip ele geçirmenize engel olmaya daha yatkın görünen Venediklilerin kendilerine yardım için tahsis edildiklerini düşündükleri silah ve mühimmatı, Majesteniz burasını ele geçirmeye yönelik kullanacak olursa, kısa süre içinde başarılı olacağınıza inanıyorum.

Bu değerlendirmelerin tümü İki Sicilya'nın idareniz altında bulunduğu varsayılarak yapılmış olmakla birlikte Girit, Majesteleriniz Filistin'e yaklaşmak ve Kudüs Krallığında, Napoli Krallarının eski hukukunu ihya etmek için bir üs hizmeti görebilir.

Son olarak, en kuvvetli devletlerin ömrünü sınırlamış bulunan Tanrı, Majestelerinin hükümdarlığı zamanında Türklerin de Avrupa'da varlıklarına son vermeyi mukadder kılarsa, ılımlı tavrınız, diğer hükümdarlar bu geniş imparatorluğun yıkıntılarını [arazisini] aralarında paylaşırlarken, sıradan bir seyirci vaziyetinde kalmamak için, uzaktan bazı tedbirler alınmasından muaf tutamaz. Eğer üstüme düşmeyen konularda bazı değerlendirmelere dalarak yanılmaktaysam bunu gayretime ve bana Majestenizin gücü hakkında telkin ettiği düşünceye bağışlayacağınızı ümit ederim.

Şimdi dini konulara geçiyorum. Rafizilerin [ayrılıkçıların] on dört seneden beri sahiplenmiş oldukları Kutsal Mezar Kilisesi'ne papazlarımızın tekrar yerleştirilmesini sağlamayı, Majesteniz benden birçok kez istemişti. Bunu Majesteniz adına yapmış olduğum ilk müracaat ve talebimde divan huzurunda resmi ve açıkça, dolayısıyla her türlü ihlalin dışında bir kararla Majestenizin elde etmesini sağladım. Bu kararın, Majestenizin adına güçlendirerek daha sağlam bir hale gelmesi, için Büyük Hükümdar ve Veziriazam Köprülü bu iade durumunun [din adamlarımızın Kutsal Mezar Kilisesi'ne tekrar yerleşmesi] yapılan talep üzerine gerçekleştiğini Majestelerinize yazdılar. Bu başarının Majestenize sağladığı şanı küçültmek kastıyla, Majestelerinin düşmanları olan elçiler benim bu konuda ancak din adamlarımızın Babiâli memurlarına vermiş oldukları ve benim de istifade eylediğim büyük paralar sayesinde başarılı olduğumu yazdılar. Bu iade işinde ne Türklerin ne de benim bir para almadığımız kamuoyu tarafından kesin bir şekilde bilinen bir hakikat olduğundan, bu suçlamayla Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde bu başarıyı silmeye cüret etmek pek kaba ve çirkin bir hareket oldu. Gerçekten de bu elçiler bu konuda mahallinde hiç bir şey söylemeye cesaret edemediler. Bu yalana dayalı suçlamadan ben ancak alıkonulup Majesteniz tarafından bana gönderilmek lütfunda bulunulan mektuplar dolayısıyla haberdar olabildim. Dolayısıyla, bu suçlamayı çürütmeye yarayacak kanıtları ve belgeleri -ki bunlara papazlarımızın ağaç tespîh altına koyarak sakladıkları ve bana takdim etmek istedikleri tahminen on bin Ecu değerinde bir elmaslı haçı almaktan açıkça sakınmış olduğumu, Majestenizin müsaadesiyle ilave edeceğim- açıklıyorum. Bununla beraber reddetmiş olduğum bu hediyenin yerine papazların benim adıma haftanın her cuma günü -diğer günler taçlı başlara ayrılmış olduğu için- Kutsal Mezar Kilisesi mihrabında, devamlı yapılacak bir ayin icrasını resmen teklif ederek, bana paha biçilmez bir manevi ödöl sundukları doğrudur. Bunu burada hem masumiyetime şahit olmak -bundan dolayı papazlarımıza şükran borçluyum- hem de bunların Majestenize olan minnet ve şükranlarını, Krallığınız himayesinden mahrum kalmadıklarını hissettirmek için bir vasıta türünde istihdam eylediği şahıslara kadar açıklamak suretiyle, ne derece uzaklara yaydıklarını göstermek üzere anlatıyorum.

Ruhbanlarımız o zamandan beri ve halen de Majestenizin kendilerine sağlamış olduğu kutsal emanetin sahipleri olarak bulunuyorlar. Şimdi onlar için yapacak bir şey kalmıştır ki o da Kudüs kubbesinin tamiri hakkında elde etmiş olduğum iradenin süratle uygulamaya konulmasıdır. Ruhbanlarımızın çıkmek üzere olduğunu iddia ettikleri bu bina, şiddetli yağmurlar yağmadığı takdirde daha birkaç

sene dayanabilecek bir halde bulunmasına rağmen, bunların bu konuda yaptıkları şiddetli ısrarlarına uymak zorunluluğu hissettim. Çünkü Karlofça antlaşmasını müteakip padişahın elimizden Kutsal Yerleri alacağı Türkiye’de kamuoyunda yayılmış bulunduğundan, binanın tamirine izin alarak bunu hem bu söylentinin temelsiz oluşunu ispat ve hem de veziriazamın gizli niyetlerini öğrenmek için güzel bir fırsat saydım. Gerçekten de veziriazam bu izni kullanmama [yönetmeme] ilişkin bir hükmü benden esirgemedi ve bu münasebetle daha sonraları Majestenizin hoşuna gitmeyecek türden ve bu hükmü ortadan kaldırabilecek bir karar almayacağı güvencesini bana temin etti. Bununla beraber hükmün uygulamaya konulması çeşitli vesilelerle ve gerçekteyse çarı boş ümitlerle oyalamak maksadına yönelik olarak, onunla barış antlaşması yapılmasına kadar ertelendi. Şimdi ise bu engel ortadan kalkmış ve bizim Latin ruhbanlarının yürürlükteki hukuklarına ilismeye cesaret edilemeden, Moskoflarla barış yapılmış olmasına binaen artık tamir işini hızlandırma zamanının geldiğine inanıyorum. Çünkü bütün hazırlıklar yapılmış ve çatı için gerekli keresteler de nakledilmiş olduğundan, hem bu keresteler zamanla çürüyüp mahvolabilirler hem de ruhbanların Majestenizden almış oldukları çok miktardaki yardım parası acilen mahalline sarf edilecek yerde, o kadar öneme sahip olmayan işlere harcanabilir.

Diğer misyonerler bana herhangi bir nedenle müracaatlarında daima Majestenizin himayesinden yararlanmışlardır. Günümüzde papalık makamını işgal eden zat bana özel bir mektup göndererek bu husustan dolayı minnet, şükran ve sevgilerini sunmak suretiyle beni onurlandırmıştır. Gerçi Récolets denilen Ruhbanlardan birkaç serseri beni kendi emellerine hizmet etmemiş olmakla itham ederek, kardinal de Bouillon’a şikâyetle bulunmak cüretini göstermişlerdir. Fakat kendi adlarına düzenlenen bu şikâyetname gibi, Beyoğlu Récolets’lerinin Roma’ya gönderdikleri ret ve inkâr mazbataları ile papanın bana yolladığı tal-tif name yapılan iftira ve asılsız suçlamaların intikamını alarak, şan ve şerefimi iade etmişlerdir. İzmir Récolets’lerine ilişkin işlere gelince, ben bunların yanmış olan kiliselerinin tekrar inşası için makul olarak isteyebilecekleri hüküm ve emirnamelerin tamamını almayı vaat ettim. Bununla beraber onlar benden, Osmanlı İmparatorluğu’nun kanunlarına tamamen muhalif bulunan yeni bir emirnamenin, yani kiliselerini şehrin başka bir mahallinde tekrar inşa edebilmek ve bir kilise yerine iki tane yaptırmak hakkının alınmasını talep ettiler. Bundan maksatları da şüphesiz, taleplerini reddetmem, Felemenk sefirinin himayesi altına geçmek hususundaki arzularına bir bahane oluşturacaktı. Nitekim bir müddet sonra adı

geçen elçiden benim sağlayabileceğimden daha fazla bir şey elde etmek maksadıyla değil (çünkü M. Collier de benim almayı vaat ettiğim aynı emirnameden başka bir şey kendilerine temin edememişti), fakat sırf büyük miktarda nakit bağışta bulunan ve tarikatlarını bir Hollandalının kurmuş olduğu Hollandalılara bir hoşluk [güzellik, övünç] olmak üzere, bu amaçlarını yerine getirdiler. Şu hale nazaran İzmir Récolets'lerinin Majestenizin himayelerini kendilerinden esirgemiş olduğuma dair yapılan şikâyetleri, ancak Roma Kilisesi'nden ayrılmalarını mazur göstermek ve sapkın [heretik] birisinin himayesini kabule sevk eden ihtiraslı menfaati gizlemek maksadına yönelik olduğuna kolaylıkla hükmedilebilir.

Gerçekten de ben ne bunlar ne de diğer misyonerler hakkında şahsımı eleştirecek bir şey bulamıyorum. On bir senelik görevim döneminde, emirlerinizi yerine getirmede gösterdiğim gayretimin imkânsızlıkla karşılaştığı tek mesele, Sakız adasında bir Katolik Kilisesi inşası olmuştur. Bu meselede rastladığım üstesinden gelinebilir nitelikli engellerin tamamı hakkında ben muhtelif vesilelerle yeterli açıklamayı yapmıştım. Bu engeller hâlâ varlığını korumakta olduğundan ötürü, yine bu mesele üzerine konuşacağım. Bununla beraber bu engelleri kaldırmaya çalışmanın bugün için doğru olmayacağını Majestenize arz ve izah etmenin gerekliliğini hissediyorum. Yani halen Müftilik makamında bulunan zatın Büyük Hükümdar'ın nezdinde çok büyük nüfuz ve kudretini, misyonerlerimize karşı beslediği kişisel husumetini ve Katoliklerin Sakız adasını Venediklilere teslim etmek suretiyle ona göstermiş oldukları intikam için pek meşru ve makul vesileyi kastetmek istiyorum.

Majestelerinin bütün bu meselede bir bakış açısından değerlendirme yapabilmesini sağlamak maksadıyla bu meselenin daha öncesini, fakat mümkün olduğu kadar kısaca anlatacağım. 1690 tarihinde, Erzurum'daki misyonerlerimizin lehine fevkalade müsait bir emirname [ferman] elde etmiş olduğumdan, bu hükmü kendilerine gönderirken, bundan dolayı taşkınlık göstermemelerini ve muhteviyatı haricine çıkarlarsa, düşmanlarının bunu kolaylıkla iptal ettirebileceklerini kendilerine bildirmek zorunluluğunu hissettim. Fakat bunlar faaliyet ve gayretlerinde çok ileri giderek, ellerindeki hükmün hududunu aşp Ermeni mutezilesinin [ayrılıkçıların] çocuklarına kamunun gözü önünde dini telkin etmeye uğraştılar. Ve bu suretle bu çocukların ebeveyninin muhalefet ve karşı koymalarına maruz kaldılar. Hatta ellerindeki hükmü kötüye kullanma yoluyla elde etmiş olduklarını ileri sürerek, bunun icabına bakacağını söyleyip, teşebbüslerine engel olmak isteyen mahalli kadısını bile tehdit ettiler.

İşte şimdi müftilik eden zat o kadıdır. Evvelce Sultan Mustafa'nın hocasıydı. Adı geçen sultanın babası Sultan Mehmet tahttan indirildiği zaman, hoca'nın da bu hanedana intisabı dolayısıyla cezalandırılması kararlaştırılmıştı. Ancak ilmiyyeden olan kimselerin katli adet olmadığından onu, Erzurum'a sürgün etmekle yetindiler. 1694'e kadar orada kadılıkta bulundu. Öğrencisi olan Sultan Mustafa'nın bu tarihte tahta cülusu vuku bulunca yeni Padişah, hocayı huzuruna getirtip ilmiyyenin başına geçirmeyi kendine ilk iş edindi. Bu tayinin misyonerlerimizin menfaatlerine hizmetimle ilgili çok sıkıntılı bir engel oluşturmadığını ve bu kadar azılı bir düşmanın intikam almak için uygun fırsat bulunduğunu şüphesiz Majesteniz takdir buyururlar. Bu fırsat da adı geçen müftinin beklediği gibi ortaya çıkmakta gecikmedi. Türkler Sakız'ı Venediklilerden geri almışlar ve evvelki isyanın suçlularını meydana çıkarmak için araştırma ve soruşturma yapmışlardı. Sakız Rumları isyan suçunu Venediklileri adaya davet etmiş bulunan Piskopos ile adanın diğer Katolik tebaasına atıldılar ve özellikle misyonerlerimizin Rumları, Papanın dinine çekebilmek hususunda elde ettikleri izinden dolayı ailelerinin sadakatinden bile emin olmadıklarını söyleyerek, şikâyetle bulundular. Bu açıklama ve şikâyet, Türklerce Sakız adasını düşmanlarına teslim etmiş olduklarına kanaat getirdikleri Katoliklerin tümünü ölümle cezalandırılması, dini ayinlerimizin ifasının yasaklanması ve bilhassa ruhbanlarımızın kovulması ve fetih hakkı olarak kiliselerimize el konulması için geçerli ve yeterli neden kabul edildi. Türkler aynı hakka dayanarak bizzat kendilerine ait camileri bile daha sonra tekrar satın alınmalarına müsaade olunmak farkıyla, müsadere etmişlerdi.

Ancak bu yapılan şeyler müftinin husumetini tatmine yeterli olmadı. Müfti bundan sonra da misyonerlerimizin Latinlerden başkasına eğitim ve öğretim vermesini yasaklayan bir hatt-ı şerif çıkarttı. Elde etmiş olduğum ve ruhbanlarımızın tebaanın hükümdarına göstermeye mecbur olduğu sadakati ihlal edecek derecede muhteviyatı haricine çıkmak suretiyle suiistimal etmiş oldukları hükümlere hatır için verilmiş haksız bir müsaade ve birer hoşgörü işareti nazarıyla baktığını söyledi. Ve bilhassa Erzurum misyonerleri için almış olduğum hükümden bana asık bir suratla [beni rencide edecek bir tarzda] bahsetti.

Majesteniz, göndermiş olduğum mektuplardan bu yeni hatt-ı şerifi değiştirmek ve Sakız'da bir kiliseye sahip olmak için, her türlü çabayı harcamış olduğumu öğrenebildi. Fakat bu derece güven duyulan ve nüfuz sahibi olan, gelişmelerin yardımına mazhar bulunan, hatta misyonerlerimize görevleri dışına çıkmamak şartıyla sadece Latinlerin eğitim ve öğretimine izin veren kapitülasyonlarımızı

benim aleyhime bir silah olarak kullanan bir düşman karşısında başarı göstermenin mümkün olup olmadığını elbette takdir buyururlar.

Haşmetmeap, halefimin bu meselede benden daha şanslı ve talihli çıkmasını dilemekle beraber, bu müfti makamında kaldıkça bunun mümkün olacağından ümitli bulunmadığımdan dolayı Majestenizin, onun ölümüne kadar, Babiâli'yi sürekli ret cevabı vermeye alıştırmamak için, bu konuda herhangi bir öneri ve talepte bulunmaktan feragat etmesi gerektiğini sanıyorum.

Bu ve diğer meselelerin tümünden ve müftiden başka bir de Mavrokordato'nun şahsında pervasız bir düşmanla karşılaştım. Mavrokordato çok zeki, karakter itibarıyla eğilmesini ve sokulmasını bilen ve bildiği diller sayesinde Babiâli'nin baştercümanlığı memuriyetini yürüten ve sonraları görevlendirildiği barış müzakerelerinde yaptığı hizmetlerden dolayı saygınlığı artan ve bu hizmetlerinin bir takdiri olarak Hristiyan dininde bulunmasına rağmen devlet müşavirliğine atanmış bir zattır. Sakız'da Ortodoks mezhebinde dünyaya gelmiştir. Daha sonra İtalya'da Katolik mezhebinde eğitim-öğretim görmüş, Katolik olarak yetiştirilmiştir. Fakat buradan geri döndükten sonra tekrar Ortodoksluğa dönerek dünyevi işlerin şefi unvanını taşıdığı Rum Kilisesi'nin hamisi kesilmiştir. Bu durumda kendisinden sakınmak ve güvenmemek için birçok gerekçe buluyorum. Gerçekten de yurt dışı seyahatlerinde bulunduğu sıralarda bu tercüman, edindiği bilgileri aleyhimizde kullanmak konusunda her zaman beceri ve başarı göstermişti. Papanın Hristiyan dünyasında sahip olduğu mevkiden, Hristiyan hükümdarların Türklere açtıkları savaşların tümünde oynadığı rolden ve nihayet misyonerlerimizin bu kilise şefine gösterdikleri bağlılık derecesinden Babiâli'ye bilgi vererek, bu şekilde ve özellikle Sakız meselesinde bu misyonerleri Müslümanların ezeli düşmanı bulunan bir hükümdarın tebaasından olarak göstermekten geri kalmamıştır. Önceleri Türkler kimden para aldıklarına bir önem atfetmeksizin Papaya bağlı tebaa ve kendilerine bağlı Rafazî [ayrılıkçı] tebaa arasında hiçbir fark gözetmeksizin aynı kiliseleri, sırayla iki tarafa verirken, günümüzde ilkin zikredilenlere (Mavrokordato'nun bunlara oynadığı oyundan beri) Babiâli ile Papanın dini cemaatine mensup bir hükümdarın tecavüz ve taarruzuna maruz oldukça sakınılması gereken tebaa nazarıyla bakmaya başladılar.

Bu gerekçelerden dolayı ben, Mavrokordato'nun gelişmeler üzerine bilgi sahibi olmaması için, onun işlere karışması yolunda yapılan müdahalelere rağmen, daima onu uzak tuttum. Elçilerin kabulü sırasında hazır bulunmak ve bunların nutuklarını vezire çevirme görevlerini yapmakla yükümlü olmasına rağmen, el-

çiler arasında maruzatımın adı geçen tarafından Türkçeye çevrilmesine ilk olarak asla tahammül gösteremeyen ve hatta mecliste bulunduğu sırada bile daima kendi tercümanlarımın aracılığına başvuran ilk ben oldum. Bununla beraber herhangi bir teşebbüsüme, müracaatıma bu adamın el altından engeller çıkardığını devamlı surette tespit ettim. Sakız Kilisesi'ni talepte de yine ortadan kaldırılması gereken yeni bir engelle karşılaşmış olacağız.

Bu baştercüman ve halen vezaret ve müftilik makamlarında bulunan şahısların karakter ve tabiatları hakkında fazla açıklama yapmayacağım. Çünkü pek fazla değişime maruz kalan Babiâli ricali hakkında yukarıda sunduğum bilgiler bence yeterlidir.

Şimdi biraz de ticaretten bahsetmem lazım geliyor. Majestelerinin tebaasının on bir seneden beri faydalandıkları avantajların [ayrıcılıkların] tümünden bahsetmeye girişirsem sözü çok uzatmış olurum. Sadece, Türklerin girişimleriyle Babiâli tarafından tüccarlarımız aleyhine verilip de hemen yasaklama suretiyle kaldırılması yoluna gidilmiş hiçbir kararın mevcut bulunmadığını açıkça söylemekle yetineceğim.

Sonuç olarak, Haşmetmeap, maiyetimde bulunan memurlardan hiç kimse-nin ticaretle uğraşmasına izin vermemem hakkında yola çıkarken almış olduğum emirlerinizi, o derece dikkat ve özenle yerine getirdim ki, Marsilya Belediye Başkanı ve devlet memurları Majestenize bundan dolayı, minnet ve şükran borcunu, şehirlerinde benim için yaptıkları parlak bir resmikapulle tamamen ödemiş olduklarına kanaat getirememiş olmalıdırlar ki, geri dönüşüm dolayısıyla beni tebrik için Toulon'a kadar geldiler.

Fakat Haşmetmeap, görevli olduğum dönemde yaptığım hizmetlerin en büyük mükâfatı, verdiğiniz cevapların büyük kısmında tavır ve davranışlarımı tasvip buyurmak suretiyle beni onurlandırılmanız teşkil eder. Geri dönüşümde emirlerinizi yerine getirme konusunda gösterdiğim gayretin fevkalade mutluluğa vesile olduğuna yönelik Majestelerinin ağzından duyduğum sözler sonsuza kadar kalbimde işlenmiş kalacaktır.

Memnuniyet ve takdirlerinizin nişanelerini [yeni kanıtlarını] büyük bir saygı ve itaatle bekleyeceğim. En fazla ihtirasla beklediğim mükâfatın Majestenizin hizmetinde bulunmak için yeni bir fırsatın çıkması olacağını ve bu suretle bana göstermek lütfunda bulundukları güvene, gayret ve sadakatimin yeni kanıtlarını sunarak [bu güvene] layık olacağımı büyük bir saygıyla arz ederim.

M. DE FERRIOL'UN ELÇİLİK DÖNEMİNİ ANLATAN RAPORU (10 AĞUSTOS 1711)

Kralın Babiâli ile olan işleri hakkında tam ve doğru bir fikir vermek ve bunu can sıkımayacak bir raporda mümkün olduğu ölçüde yapabilmek için ben burada bu işlerden, söz konusu fikri şüpheli ve muğlâk bir hale düşürmeksizin ve Majestenin hizmetine ve tebaasının çıkarlarını ilgilendirdiğine inandığım hiçbir konuyu da ihmal etmeksizin, özetle ve özellikle bir elçinin dikkatini çekecek değeri olan üç noktadan yani politika, din işleri ve ticaretten, elçiliğe ve İstanbul'a varış gününden başlayarak ayrıldığım güne ve memuriyetimin sona eriş tarihine kadar bahsedeceğim.

Majesteleri 6 Aralık 1698'de beni Babiâli nezdine elçi tayin ederek onurlandırdı. Onun emirlerine uygun olarak ben daha önce esasen Macaristan'da yedi sefere katılmıştım. Bunlardan ilk dördünü Sultan Mustafa'nın veziri ile birlikte yapmıştım. Memuriyetimin amacı barış teklifinde bulunmak üzere elçi sıfatıyla sınırlara Milord Harford Paget ve M. Hemskerke'yi gönderen düşmanlarımızın entrikalarına vakıf olmaktı. Ve gerçekten de bu seferleri başarısız bırakmak üzere almış olduğum uygun tedbirler sayesinde bu teşebbüsler sonuçsuz kalmıştı.

10 Haziran 1699 tarihinde, Paris'ten hareketle 28 Temmuz'da Toulon'da beni İstanbul'a götürmek için tahsis edilen, kralın le Bizarre ve l'Assuré adlarındaki gemilerine bindim. Malta'dan geçerek Adalar denizindeki ticaret iskelelerini ziyaret edip, buralarda savaş dolayısıyla ve tebaamızın yabancı memleketlerde sıkça görülen bölünmüşlüğü yüzünden bozulmuş bulunan huzur ve düzeni yeniden kurdum. 12 Aralık'ta İstanbul limanına girdim ve bu ayın 25'inde Karlofça antlaşmasıyla imparatorluğu barışa kavuşturan Köprülü sülalesinden veziriazam Hüseyin Paşa'nın ilk defa olarak huzuruna çıktım. Büyük Hükümdar'ın huzurunaysa ancak 5 Ocak 1700 tarihinde kabul olundum. Bu münasebetle cereyan eden gelişmelerden ve bana huzura kılıcımla kabul edilmek konusunda çıkarılan sıkıntıdan ve yine Avrupa'daki memleketlerini tamamen bir harabeye çevirmekle tehdit eden meşum bir savaşa onurlu biçimde son veren Türklerin gururlarını ve büyüklük düşüncelerini yeniden kazanmış gibi gördükleri bir zamanda, bunca nazik ve önemli bir davayı savunmak hususunda gösterdiğim kararlılığı yazmaktan şeref duyduğum uzun mektuplarla Majestelerini haberdar etmiştim.

Bu olay işlerin idaresini elime almama ve başarıyla yürütmeme engel olmadı. Bu olayın meydana gelmesi beni müteessir ettiği kadar ilk memuriyetlerim za-

manında güven, saygı ve sevgilerini kazanmış olduğum ve benimle, yaklaşık iki yüzyıldan beri iki devlet arasında mevcut dostluk bağlarını daha fazla güçlendirmeye hizmet edecek bir anlaşma içinde yaşamak isteyen Türkleri de aynı derecede üzmemekten geri kalmamıştı.

Her şey, gerek antlaşmalarımıza ait konularda, gerek talep ettiğim özel himaye ve ayrıcalıklarda, isteklerim dâhilinde cereyan etti. Gerçi arada bu güzel güneşli günleri karartan bazı bulutlar gelmişlerse de bunlar da çok çabuk dağılmışlardır. Şu doğrudur ki, veziriazamı dengeli, itidal ve temkin gibi niteliklere sahip bir şahsiyet olarak buldum. Kendisi, Köprülülerin Fransa'ya karşı daima göstermiş oldukları saygı ve güveni zedeleyecek hiçbir harekette bulunmamıştır.

Misyonerlerimizin büyük çoğunluğu yine yerlerine iade edildiler. Doğu ticaret limanlarının tamamında ticaretimizin geliştiği görüldü ve bize herhangi bir mahalde yapılan saldırı cezasız kalmadı. Gazze Paşası'na yapılan muamele bunun bir delilidir. Tacirlerimizden birisine kötü davranan ve hakarete bulunan ve kendisinden dört yüz Ecu alan Paşa hakkında şikâyetim üzerine Babîâlî onun kafasını vurdurttu. Tüccarımızdan alınan para (mahkemeye idam cezasına çarptırılanların servetlerinin tamamı borçlarına ve padişahın hakları gerekçesiyle müsadere olunur), at ve arabası ile Nablus'taki mülkleri üzerinden tacirimize iade edildi.

Hatta veziriazam, kılıç meselesini tarafları memnun edecek bir şekilde çözmek için çareler aramaktan geri kalmadı. Gerçekten de kralın elçisinin şerefiyle ve vaktiyle M. de Castagnère'in, Majestelerine yazdığı şekilde- kılıç kullanmasına ilişmediğini ve hatta kendisinin Padişahın huzuruna bile kılıçla girdiğini bir türlü itiraf etmek istemeyen Türklerin gurur ve azametiyle uygun düşecek bir hal şekli bulunamadı. İşte ben de seleflerimin istifade ettiklerini söyledikleri imtiyazların hiçbirini elden kaçırmamak maksadıyla, M. Castagnère'e gösterilen müsamahaya istinaden ve Majestelerinin bana verdiği kesin emirlere uygun olarak, kılıcımı bırakmamakta ısrar ettim. Bu suretle kılıç davası ve Fransız elçisinin mevkii Hristiyan hükümdarların elçilerinin üstünde bulunması itibarıyla Babîâlî tarafından benim alt mertebemde olan imparatorun olağanüstü elçisi Kont d'Hotin-guen'e verilen samur kürke denk bir kürkün verilmesi iddiası görevimin sonuna kadar bir sonuca ulaşmadı.

Padişah 1 Mart 1701'de Edirne'ye gitmek için hareket etmiş olduğundan, İstanbul'da kalan bütün elçiler işlerine baktırmak üzere Saray memurlarına birer tercüman göndermek zorunda kaldılar. Ben de bu iş için Santon'u seçtim.

Önemli bir iş ortaya çıkması durumunda, bu tür işleri Edirne'ye gidip gelen ve bütün görevleri, büyük bir maharet ve başarıyla yapan kançılar M. Blondel de Jouvancourt'a havale ederdim.

Beş seneden beri devleti olağanüstü bir asaletle idare etmekte olan veziriazam Hüseyin Paşa, Haziran 1702'de görevden alındı. Onunla birlikte veziriazamlığın da öldüğü söylendi. Büyük Hükümdar, ona, yaz aylarını geçirmeyi alışkanlık edindiği yer olan Satalge [Çatalca?]da ikamet etme emrini verdi. Kısa bir süre sonra burada vefat etti. Yerine Babilone'lu Daltaban Paşa getirildi. Bu zat ancak iki ay vezirlik görevinde bulunabildi. Daltaban'a bu makamı tevcih ettiren ve yönetim işlerini karıştırmaktan imtina eylediği için, aleyhinde bulunan müfti Feyzullah Efendi'nin ısrarlı şikâyetleri üzerine paşa, Büyük Hükümdar'ın emriyle boğduruldu. Onu yerine Rami Paşa geçti. Bu zat, efendi sınıfından olup, imparatorluğun en aydın insanıydı. Bununla beraber talihini tersine çeviren ve efendisine hükümdarlığını kaybettiren darbeyi önleyemedi. Patlak veren büyük ihtilalde, Sultan Mustafa tahtından indirilerek, yerine hâlâ hükümran olan kardeşi Sultan Ahmet geçirildi. Konumuz dışında olduğu için bu olaydan bahsedecek değilim. Ben sadece, bu kadar önemli bir sonuç veren bu işin çözülmesinin isyanla ve pek kalabalık olan bir şehirde olağanüstü iyi idare edilmiş bulunduğunu, bütün memleketin başkente tarafdar kesilip harekâtına katıldığını ve Sultan Mustafa'nın Edirne'de toplamış olduğu askerlerin, İstanbul'dan gelmekte olan yoldaşlarını görmeleriyle beraber Sultanı terk ederek onlara katıldıklarını söylemekle yetineceğim.

Sultan Ahmet 22 Eylül 1702'de taç giymek ve halkı memnun etmek için İstanbul'a geldi. Halkın, Sultan Mustafa'dan başlıca hoşnutsuzluğu, onun barış zamanında başkentte bulunmaması, kendisine hocalık yapmış Feyzullah Efendi'ye mutlak iktidar yetkisi vermiş olması ve Feyzullah Efendi'nin bu yetkiyi kendi çıkarları için dilediği gibi kullanmasından kaynaklanıyordu. Müfti asiler tarafından parçalandı ve iki büyük oğlunu da feci bir şekilde öldürdüler. Sultan Mustafa'ya gelince, o İstanbul'a götürüldü ve altı ay sonra kederinden öldüğü saraya hapsedildi.

Bütün bu değişikliklerden dolayı işlerimiz de hiç bir sıkıntı yaşanmadığı gibi, Rami Paşa'nın yerine geçen Ahmet Paşa'dan sonra göreve getirilen Padişahın eniştesi Hasan Paşa'nın veziriazamlığı zamanında daha yolunda gitti. Fakat Babıâli bir kararsızlık sahnesi olduğundan, Hasan Paşa yetenek ve liyakatinden ve Padişah ile olan akrabalığından çok faydalanamadı ve veziriazamlığı bir seneden fazla sürmedi. İzmit'e sürgüne gönderildi. Eşi sultan da kendisine refakat etti. Kendisi

halen Trablusşam paşalığında bulunmaktadır. Kandiye Paşası olup, Padişahın gizlice İstanbul'a getirttiği Calailicos veziriazamlık makamına geçti. Bu adam sert karakterli biri olmakla beraber, yeni görevinden dolayı da şımarmıştı. Vezarete geçtiğinin ertesi günü, Monseigneur Britanya dükasının doğumu münasebetiyle düzenlediğim eğlencede, Fransa elçiliğinde yaptırdığım ve bütün İstanbul'un ateş almış gibi gözüktüğü bahanesiyle söndürtmek istediği aydınlatma ışıkları dolayısıyla bana çattı. Ben kendisine bu aydınlatmayı yapmak için Büyük Hükümdar'ın bir hatt-ı şerif ile bana izin verdiğini, bu iznin kaydını İmparatorluk defterlerinde bulabileceğini açıklamaya çok uğraşmış olmama rağmen, hiçbir şey dinlemek istemedi. Ben de kuvvete kuvvetle karşı koymak zorunluluğunda kaldım. Bu meselede geri adım atmak Fransa için bir utanç olacaktı. Az kalsın birbirimizle dövüşecektik. Nihayet benim kararlı duruşum üstün geldi. Kendisi güvendiği adamlarının önerisine uydu ve benim aydınlatma ışıklarım yerinde kaldı. Daha sonra veziriazamla dost olduk ve o görevinden atıldığında üzüldüm. Fakat Padişahın bu zatın yerine Baltacı Mehmet Paşa'yı getirmesi üzüntümü gidermeye yeterli geldi. Görevim sırasında Osmanlı idaresinde karşılaştığım on dört vezir içinde bana en fazla dostluk gösterisinde bulunan bu zat olmuştur. Büyük Hükümdar'ın devlet işlerinin yürütülmesini bu zatın eline bırakması ikinci defa olarak gerçekleşti. Fakat bu defa makamında ancak on yedi ay tutunabildi. Onun yerine zalimliğiyle meşhur olan Cin Ali Paşa geçti. Bu zatın karakterini iyi biçimde tasvir etmek için birçok kimsede bulunabilecek iyi ve kötü tüm vasıflardan dokunmuş bir kumaştır diyebilirim. Zekâ itibarıyla pek çok adamdan üstün idi. Bütün meseleleri kavrayışta gösterdiği yeteneği o derecede şaşırtıcıydı ki, adeta bunları yutmakta olduğuna hüküm edilebilirdi. Her şeye dikkatli olup, efendisinin zayıf taraflarını okşamasını bilirdi. Bütün gayretini onu zevk ve sefa içinde tutmak ve servete olan tutkusunu tatmin etmek ve zevk ve eğlence düşkünlüklerini ziyadesiyle tatmin için kasalarını doldurmaya veriyordu. Yüz türlü kılık ve kıyafete soktuğu hafiyeleri İstanbul'da cereyan eden gelişmelerin tümünden kendisini haberdar ediyorlardı ve bu suretle bütün fesat ve entrikaları kökünden kazımaya hizmet ederlerdi. Sonuç itibarıyla eksiklikleri yeteneklerinden üstün olmasaydı, bu zata büyük bir vezir gözüyle bakılabilirdi. Fevkalade zalim ve gaddar olup kana doymak bilmezdi. Eski savaştan artakalan subaylar ve daha birçoklarını idam ettiren odur. Ona en ufak bir gölge düşürmek bile bir cinayetti. Kendisinden başkalarını küçük görür ve devleti Allah'tan başka kimseden korkmaz bir hale getireceğinden bahsederek, yabancı devletlere kapitülasyon verenlerin birer ahmaktan başka bir şey olmadıklarını

söylerdi. Elçileri aşağılamak için vesile arardı. Huzurunda boyun eğenlerle, kaprislerine dalkavukluk edenler en fazla kötü muamelesine maruz kalanlardı. Sonuç itibarıyla, kimseye acımak ve merhamet etmek bilmezdi ve ancak savaşçıları (kılıç taşıyanlar, askerler) gözetir ve bunları kendisine bağlı kılmak için maaşlarını hiç aksatmadan ödettirirdi. İsveç kralıyla çeşitli anlaşmazlıkları vardı. Azlini müteakip, Silistre seraskeri olup İsveç kralının bulunduğu Bender'de ikamet eden Yusuf Paşa'ya yazmış olduğu mektuplardan kralı zehirlemek için emirler vermiş bulunduğu açığa çıkarılmıştır. Bu sırrı vaktinde açıklamamış olması da Yusuf Paşa'nın gözden düşmesine neden olmuştur.

Ali Paşa asla savaşmamış ve bu işin çok da ehli olmadığını anlamış olduğundan ordunun başına geçtiği takdirde, yetersizliğinin görülerek Padişah tarafından sorumlu tutulmasından korktuğu için, barışı devam ettirmeye şiddetle taraftardı. İşte İsveç kralına karşı husumetinin artmasına yol açan neden de, onun krala, amacını gerçekleştirmek için İmparatorluğun huzur ve sükûnunu bozacak fırsatçı bir hükümdar gözüyle bakmasıydı. Hıristiyan hükümdarlar aralarında girdikleri acımasız savaşlar içinde birbirlerini parçalayıp dururlarken Ali Paşa, İsveç Kralını savaşa karıştırmamayı, rahat durmasını sağlamayı bir övünç sayıyordu ve kendi çıkarlarını devletin çıkarlarına üstün tutarak, sonucu şüpheli savaşlarda veziriazamlar genelde başarısızlıkların kurbanı olduklarından, makamını barış ortamı içinde korumayı daha kolay bulduğunu söylüyor ve bununla da gurur duyuyordu. Büyük Hükümdar'ın, İsveç Kralına göndermiş olduğu muazzam hediyelere kendisinin de ilave ettiği birkaç atı kabulden imtina etmesi üzerine, İsveç Kralıyla araları daha fazla açıldı. Reddin sebebi, Ali Paşa birkaç İsveçli köleyi saklamış olduğundan dolayı, kralın özel temsilcisini bizzat efendisine şikâyetle eğer hakikaten bir hata işlemişse cezalandırmak imkânı varken, hanesinde hapsedtirmek suretiyle yeni bir hoşnutsuzluk gerekçesi çıkarmış olmasından ileri geliyordu. Nihayet Ali'nin zalimliği tahammül edilemez bir hale gelerek, ya ilahi adaletin tecellisi ya da kasalarını doldurmuş olan Padişah'ın kendisinden bıkip usanarak paşayı halka feda etmeye onay veya İsveç Kralı'nın paşanın bizzat şiddetle arzu ettiği barışı teminen altı milyon kadar tahmin olunan büyük meblağı aldığı çar ile olan entrikalarını ispat etmesi neticesi olarak, 15 Haziran 1710 tarihinde dört sene iki ay süren vezaretinden sonra görevinden azledildi. Ali Paşa'yı zindandan zindana do-laştırdılar. Ben kendisini geçen Mayıs içinde Çanakkale Boğazı dışında bulunan Midilli kalesinde bıraktım. Büyük Hükümdar, Ali Paşa'nın yönetimdeki döneme ait işlem ve hesaplara baktırmış ve benim hareketimden önce kendisinden iki bin

kese akçe alınmıştı. Kamuoyu görüşü, Ali Paşa'nın gömmüş olduğu paranın tamamını elinden aldıktan sonra, Padişah'ın, onu idam ettireceği yönündedir. Zulüm etmekte çok aşırıya gittiğinden bahsetmiş olduğum veziriazam, Rami Paşa'yı işkenceyle öldürecek ve halen Bender Seraskeri bulunan Kara Mehmed Paşa'yı sert bir sorgulamadan geçirterek bütün kemiklerini yerlerinden oynatacak ve boynunu büktürüp yüzünü omuzlarına döndürtecek ve bu şekilde sakat kalmasına neden olacak derecede ifrata vardırımtı.

Salankamen savaşında şehit olan Köprülü'nün oğlu Numan Paşa, Ali Paşa'nın yerine geçti. Daha önceleri bulunduğu memuriyetlerde gösterdiği dürüstlük, Türkler arasında ona büyük ün kazandırmıştı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ailesi dolayısıyla sahip olduğu saygı, onun şöhretinin bir kat daha artmasına sebep olmuş olduğundan, veziriazamlığı döneminin uzun sürerek adalet ve yumuşaklık içinde geçeceğine inanılıyordu. Fakat kanaat önderleri, onun ilk icraatına bakarak tamamen başka bir öngöründe bulundular. Onlar, Numan Paşa'nın vezaretten ziyade müftilik görevlerini daha iyi ifa edebileceğini, siyasetin kendi kuruntularıyla telif kabul etmeyeceğini ve muazzam bir imparatorluğun barış ve huzuruyla ilgili işleri yürütmeye memur olan bir veziriazamın şeriatı bu kadar sıkı bağlanmaması gerektiğini ve veziriazamlık süresinin uzun sürmeyeceğini söylediler. Gerçekten de makamında altmış günden fazla kalamadı. Padişahın babası olan Sultan Mehmet'i Numan Paşa'nın babasının vaktiyle tahttan indirdiğini ve böyle bir vezirin her hareketinden korkulması lazım geldiğini ve evvelce babasının yaptığı gibi onun da halk üzerinde büyük nüfuzu olan din adamlarının görüşlerini araştırmakta olduğunu ve bundan da herhalde bir takım kötü maksatlar gözetmekte bulunduğunu padişaha anlattılar. Büyük Hükümdar, Numan Paşa'yı yeğeniyle evlenmek üzere gelmiş bulunduğu Eğriboz adasına sürgün etti. Veziriazamlık makamına Araplara karşı gönderilen ve Halep kumandanlığında bulunan Baltacı Mehmet Paşa'yı atayarak, bu haberi ulaştırmak, hem de onu İstanbul'a getirmek üzere Emiriahurunu alelacele gönderdi. Ancak Baltacı Mehmet Paşa'nın İstanbul'a ulaşması altı haftadan önce mümkün olamadı. Bu müddet içinde Babıâli'de bir nevi veziriazamlık boşluğu oldu. Bu sırada Padişahın kaymakamlığa atadığı sadık vezirlerinden Süleyman Paşa bir kısım işlerin yürütülmesiyle meşgul oldu. İşte bu boşluk esnasında çarın elçisi M.Tolstoy, bu makamın zayıflığı ve duygusallığından yararlanarak para kuvvetiyle ondan [diğer elçilerden önce] ilk ziyaretinde bulunmak müsaadesini almayı başardı. Bu suretle diğer elçilerin sırasını gasp etmiş olmakla, ben de Süleyman Paşa'yı ziyaretten

vazgeçtim. Bunun üzerine diğer yabancı elçilerin tamamı da beni örnek aldılar. Bu başarısından ve özellikle efendisinin zaferlerinden mağrur olan ve hediyeleriyle kandırdığı kaymakam ve diğer Babiâli ricalinin nüfuz ve itibarına dayanan [güvenen] M. Tolstoy, benden evvel veziriazamın huzuruna çıkma hakkını [öncelik hakkını] elde edeceğini sandı. Bunun için çaba harcamaktan ve faaliyetten, hile ve para yollarına müracaattan sakınmayacağını ve hatta gerekmesi halinde tehditler de bile bulunacağını söyleyerek açıkça böbürlenmeye başladı. Bu sözler eğer uygulamaya konulabilecek nitelikte olsaydı, beni güç bir durumda bırakabilirdi. Fakat bu mesele bir siyaset meselesiydi. Babiâli Moskova büyük dukasına, kaysere denk düşen çar unvanını vereli daha çok olmamıştı. Bir taraftan da M. Tolstoy'un casusları, bu öncelik hakkını elde edebilmek için bütün gayretlerini sarf etmekten geri kalmadıklarından, vaktiyle bana bizzat kendisinin tayin ve tahsis etmiş olduğu sırayı unutmaması lazım gelen veziriazamı durumdan haberdar etmeyi uygun buldum. Bunun üzerine tercümanlarımdan biri olan M. Fornetti'ye bir suretini Majestelerine göndermiş olmakla şeref duyduğum, iddialarımı gösteren bir muhtıra vererek, veziriazamı İzmit'ten karşılamaya gönderdim. O muhtırayı okuduktan sonra, M. Fornetti'ye İstanbul'la dönmesini ve benim de bu konuda müsterih olmamı söylemiş ve gerçekten de İstanbul'a ulaşmasından sonra veziriazam öncelik hakkının bana ait olduğunu ifade etmekle beraber bu kararı, daha kesin ve resmi bir nitelik kazanması için divandan da geçirtti. Ve ertesi günü de her türlü dedikodu ve söylentilere bir son vermek için beni huzuruna kabul etti. Babiâli şimdiye kadar bana hiçbir zaman böyle bir iltifatta bulunmamıştı. Bunun da Türklerin Fransa'ya olan saygı ve muhabbetlerinden ve Moskoflara karşı besledikleri husumetten ileri gelmekte olduğu şüphesizdi.

İlk günlerini, ertelenmesi mümkün olmayan işlere verdikten sonra veziriazam, Padişaha İsveç Kralı meselesinden ve Çar'ın ilerleyişinden bahsederek, artık bunlara bir son vermenin Padişah'ın menfaatinin bir gereği olduğunu söyledi. Ve gerçekten de Livania'ya tamamen boyun eğdirmiş, Lehistan'ı ele geçirerek Kral Auguste'ü tekrar tahtına iade etmiş, Türk sınırlarını kuşatma altında tutmakta olan ve hatta Poltova muharebesi günü kaçıp kurtulan İsveçlileri imha etmek için her türlü hukuku ayaklar altına alarak, askerini Eflâk ve Boğdan'dan geçirmiş olan bir komşudan şüphe edip korkmakta Babiâli'nin elbette hakkı vardı.

Veziriazamın verdiği izahat ve gösterdiği lüzum üzerine, Büyük Hükümdar'ın, Çar'ın Karlofça antlaşması hükümlerini çiğneyen hareketlerinin ona karşı savaş ilanı için geçerli bir sebep teşkil edip etmediği hakkında bir karar almak üzere devlet

ileri gelenlerinden ve tüm kurumların eski yöneticilerinden oluşan genel bir divanı toplantıya çağırdı, savaş ilanı ittifakla kesin karara bağlandı. Hatta toplantıda hazır bulunanlardan birçoğu savaşın üç sene daha önce, yani İsveç askerlerinin henüz tamamen harp edecek ve imparatorun Macaristan'da Çar lehine, aralarında mevcut antlaşmaya uygun biçimde, yapması muhtemel herhangi bir müdahaleye Prens Racoszy'nin karşı koyacak bir vaziyette bulundukları sırada ilan edilmemiş olmasını eleştirdiler. İsveç Kralı göndermiş olduğu özel temsilcileriyle Babiâli'yi, her gün verdirdiği muhtıralarla, bu savaşa tahrik ve teşvik etmekten geri kalmıyordu.

Toplantıya katılmak üzere İstanbul'a davet edilmiş olan Tatar Hanı, Babiâli her türlü taarruz ve tecavüzden koruyacak yeterli miktarda kuvvet gönderinceye kadar, sınırları korumayı vaat ve taahhüt ederek, Padişahı savaş ilanına ikna edebildi. Ganimet almaya alışmış bulunan Tatarlar, ellerinde bulunan esirlerden bir kısmını kaybetmişler ve başkalarını da ele geçirememiş bulundukları uzun süren bu barış döneminden çok bıkmış olduklarından savaşın yeniden başlamasını şiddetle arzu ediyorlardı. Savaş 22 Kasım'da ilan edildi ve Çar'ın elçisi de ayın 29'unda Yedikule'ye kapatıldı. Bununla beraber Büyük Hükümdar'ın beyannamesi ancak bir müddet sonra ilan edildi. Bu beyannameden çok memnun kalan İsveçliler, Tatarların koruması altında bulunan sınırlardan çok emin olmadıklarından, bu sınırlar askerle doldurulmadan evvel, savaşın biraz aceleyle ilan edilmiş bulunmasından dolayı, Türkleri kınamaktan geri kalmadılar.

Bender'de ordusunun başındayken sahip olduğu gururu muhafaza edip, Büyük Hükümdar'dan ancak memleketine iadesi talebinden başka bir istekte bulunmamış olan İsveç Kralı, amacına sabırla ulaşmış ve kendi rica ve çağrısı olmaksızın Türklerin, Çar aleyhine, harekete geçtiklerini görmüştür denebilir. Ali Paşa'nın veziriazamlığı döneminde Çar, İsveç Kralı'nın maiyetinde, gittikleri yerlerde esir alıp, tahribat yapan Tatarlar bulunmamak şartıyla, beş altı bin Türk ile Lehistan'dan geçip Poméranie'ye gitmesine onay verdi ve sözünü tutacağına dair kendi el yazısıyla garanti etmeyi ve Babiâli nezdindeki elçisini kefil göstermeyi teklif etmişti. Küçük düşürülmüş olan Kral, bu türden güvencenin şahsı için yeterli görülerek, kendisine teklif etmek cüretinde bulunulmasını bir hakaret olarak algıladı. Ve Lehistan'ı kendi vatanı gibi tasarruf ve idare etmek, iddiasında bulunan Çar'ın vefasızlığı ve sadakatsizliğini protesto ederek, Büyük Hükümdar'ın şahsi güvenliği için ve mevkiıyla mütenasip yeterli sayıda asker verip veremeyeceğini beyan etmesini ve aksi takdirde gerekeni bizzat yapacağını Babiâli'ye bildirdi. Ve memleketlerinden geçmesi hakkında İmparator'un yaptığı tekliflerini de

bütün ümitlerinin mahvolduğunu gördüğü zaman, doğuya buğday nakliyatı için sık sık gelmekte olan Kralın gemilerine binebileceklerini hesap ederek, reddetti. Ben, Majestelerinin onayına mazhar olacağıma ve İsveç Kralı'nı bizim tarafa çekmek için bundan daha parlak bir hizmet edemeyeceğime kanaat getirerek, ona, Bender'e geri çekilmesinin ardından, altı gemi ve Fransa'ya geçmek veya askerine terk etmek üzere bir milyon verme teklifinde bulundum. Fakat bu hükümdar, maruzatını Büyük Hükümdar'ın kabul ve tasvip etmeyi kendi çıkarlarının gereği kabul edeceğinden ümidini kesmeyerek, sözlerinin neticesini beklemeyi uygun gördü ve nitekim de öyle oldu.

Nihayet savaş aynı zamanda Babıâli ve Tatarları ilgilendiren mükemmel ve sağlam prensiplere dayanarak ve Çar'ın Karlofça antlaşması ve uluslararası hukuku ihlal eden hareketleri nedeniyle ilan edilmiş olduğundan, Padişah bir hatt-ı şerif yayımlayarak bütün paşalarla, zaimlere ve millî askerlere Haziran ayında Bender'de bulunmalarını ve veziriazama da bizzat adı geçen yere gitmesini emretti. Ayrıca bu mevkiin korunması için gerekli görünen eski askerlerden oluşan yirmi bin kişilik bir kuvvetin top, erzak ve savaş levazımatıyla birlikte acilen sevkini ve bir taraftan da Tatar Hanı'na düzensiz askeri birlikleriyle sefere çıkarak, Çar'ın hareketlerini gözetim altında bulundurmasını ve nehirler buz tutar tutmaz düşman memleketlerine akınlar yapmasını irade etti. Veziriazam da birçok yenileri, cebeci ve topçunun silah başına çağrılmasını emretti. Bütün askerin Boğdan sınırında toplanması için bundan daha fazla gayret gösterilemezdi. Bu askeri silah başına çağırarak ve sonra memleketin bir ucundan Bender'e kadar sevk etmek için lazım gelen zaman dikkate alınacak olursa, belki Türklerin kumandanı ve disiplinden mahrum bulunduklarına ve Moskofluların, İsveçlilerle çatışa çatışa savaşla yakınlık kurmuş olduklarına, hüküm ve bu savaştan hiçbir şey ümit edilemeyeceği neticesine varılabilir. Hâlbuki Türkler, Moskofları daima hakir görmüşlerdir. Moskoflara üstün olmasalar bile, hiç olmazsa onların gerisinde değildirler. Süvarileri Rus atlılarının çok üstünde olmakla beraber, sayıca da onlardan oldukça üstündürler. Hatta bir kahraman nazarıyla baktıkları İsveç Kralı'yla birleşmelerinden dolayı yeniden bir cüret ve cesaret kazanmış oldukları söylenebilir. Bununla beraber zaferin iki taraftan birisinde tecelli edeceği tabiidir. Fakat bu savaşın git-tikçe şiddet kazanması Majestelerinin çıkarıdır. Gerçi bizden uzaklarda, fakat hiç olmazsa düşmanlarımızın yakınında cereyan etmektedir. Veziriazam, devletin son savaştaki düşmanları birlik halinde aleyhine yürüyecek olsalar bile, karşıların-

da bir duvar gibi direniş göstereceğini resmen açıklamasına nazaran, Babiâli'nin kararından geri döneceğine ihtimal verilemez.

Bana gelince, ben Türkleri uyuşukluklarından, rehavetlerinden kurtarmayı ve İsveç Kralı'na gerçek dostlarını tanıtmayı ve sadece görünüşte gerçek dost gibi davranıp, her fırsatta Çar'ın lehine hizmet edenlerden gerçek dostları ayırt ettirmeyi kendime yegâne amaç edinmiştim. Hareketimden evvel, Türklerin savaşa başladıklarını ve İsveç Kralı'nın da 4 Ocak tarihli bir mektubuylâ Majestelerine tam bir saygı ve dostluk beslediğini ve bu hislerinin kanıtlarını göstermek için fırsat beklediğinin teminini benden ricada bulunduğunu ve dolayısıyla bu suretle her iki amacımın gerçekleşmiş olduğunu görmek mutluluğuna eriştim. Açıklamalarında çok ihtiyatlı olan bu hükümdarın sözleri az çok manidardır. Bender'de iki senelik ikamet süresi, ona geçmişteki davranışı üzerine düşünmek için yeterli zamanı vermişti. Kuvvetle ümit edildiği şekilde, bir gün ordusunun başına tekrar geçmeyi başarırssa, bu hükümdarın telef olup gideceği veya büyük bir iş başaracağı görülecektir.

Türklerin savaşmak zorunluluğunu ve bu savaşı iyi idare etme arzularını, yaptıkları büyük hazırlıklardan fazla ispat edecek bir şey olamaz. Viyana kuşatmasından beri, bu derece büyük hazırlıklarda bulunmamışlardı. Tatarları hesaba katmaksızın, kara orduları yüz elli bin kişiden aşağı olmayacaktır, donanmayı oluşturan dört yüz kadar yelkenli gemiye yaklaşık kırk bin kişi binmişti. Son muharebede olduğu gibi, şimdi artık her tür adam yeniçeri kaydedilmeyecektir. Ben İstanbul'da bunların seçildiklerini, boylarıyla gösterişleri müsait olmayanlarla, silah kullanmada acemi bulunanların reddedildiklerini gördüm.

Türklerin bu seferi açmaktan maksatları, İsveç Kralı'nı Poméranie'deki ordusunun başına geçirmek ve mümkün olduğu takdirde Palus Meotides'e [Azak denizine] bir çıkış teşkil etmesi itibarıyla Tanais [Don nehri] üzerinde önemli bir mevki olan Azak'ı geri almak veya Boristhène [Dinyeper nehri] üzerindeki kalelere ve yeni Kaminka kalesine taarruz etmektir. Çünkü bu mevki Kırım berzahında olan Porte-Or [Altın Kapı]'dan yirmi fersahlık bir mesafede bulunduğu için er veya geç Tatarların mahvına yol açabilirdi.

İsveç Kralı'na gelince, onun da amacı, Kral Auguste'e çok kızgın bulunması dolayısıyla, Saxe'a girmek ve Rastat antlaşmasının yapılmasında arabuluculuk ve kefalet etmiş oldukları halde taç ve tahtı terk ettikten sonra, Lehistan'a geri dönüşünde, Auguste'ün krallığını ilk kabul ve tasdik edenler arasında bulunan prenslerden hesap sormak idi.

Nihayet, Türklerin bu savaş için gösterdikleri ateşli istekten, İsveç Kralı'na tanıdıkları serbestlikten ve İsveçli generallerin bir kısmının teçhizatı için yaptıkları harcamalardan daha fazla dikkat çeken bir şey görmüyorum. Almaya alışkın olan Türkler, iyi niyetle gitmeksizin akçeye el atmazlar. Fakat yapılan özel harcamalar ve Büyük Hükümdar'ın, Çar'ın büyük bir savaşa neden olacak şekilde son anlaşmayı ihlallerine karşı beyanı, elçisinin Yedikule'ye hapsedilmesi ve devletini veya ordularının başına iade edeceğine ilişkin İsveç Kralı'na Padişahın sözlerinden sonra, Padişah savaştan artık kendini sakınabilir mi? İmparatorluğunu işgal etmekle tehdit eden ve bu planını sonuca ulaştırmak için her şeyi yapan Çar, öyle ki bu şartlar içinde, Osmanlı İmparatorluğu için savaş, on beş yıl süren felaketlerle dolu bir savaştan sonra imzalanan Karlofça barış antlaşmasından daha az gerekli değildir.

Bazen çok sayıda zâbit göndermek, bazen ihtiyaç halinde Prens Rakoszy'ye avanslar vermek veya onun Babiâli nezdine gönderdiği memurlara kredi açtırmak –bu kredilerin benim elçilikten geri çağrılmamdan sonra kesildiği görülmüştür- suretiyle uzun süre yardımda bulunduğum Macaristan meselesine gelince, bu meseleyi imparatorun en iyi askerlerinden olup, ona sekiz on milyona mal olan yirmi bin kişilik bir ordusunu işgal eden Fransa'ya çok faydalı olduğu söylenebilir. İmparator, başkentinin kapıları dışında bile kendini güvende hissetmiyor. Eğer bu savaş sona ermiş olsaydı, imparatorun artık hiçbir korkusu kalmaz ve burada [Fransa'da] savaşmak için Macaristan'la Transilvanya'dan gerektiği kadar asker ve para çekerdi.

1676 Tarihinde başlayan bu meselenin ortaya çıkışına şahit olduğum gibi, Nimègue barışının yapılmasına kadar olup biteni de arz ve izah eden ben oldum. Savaş meclisi başkanı Prens Montecuculi'nin İmparatorun Macaristan'daki kumandanı General Leslé'ye hitaben yazıp bir şekilde ele geçen mektuplarını ibraz edebilirim. Prens bu mektuplarında, Macarların akınlarını durduramaz ve bu savaş sona erdiremezse, İmparatoru Fransa'yla barış yapma zorunda bırakacağını generale söylemekteydi. Şimdi o zamanla bugünün bir karşılaştırmasını yapalım. O tarihte Prens Tekeli'nin ancak on, on iki bin kişilik bir mevcudu olup yukarı Macaristan'ın çok küçük bir kısmını işgal etmekteydi. Prens Rakoszy'ye, bu yörede, Tuna'nın iki tarafının hemen hemen tamamını elinde bulunduruyordu. Kendisi bir general ve bir parti şefinde olması gereken cesaret ve niteliklerden yoksun olmadığı gibi, bayrağı altında da seksen bin kadar askeri vardı. Buna rağmen mağlup olmak felaketine uğramışsa bunun hatasını ona değil, fakat şahsi çıkarlarını kamunun çıkarlarına tercih etmiş olanlara atfetmek gerekir.

Rakokçi'nin taarruzu mevcut şartlar altında ne kadar çok işe yarayacaktı. Herhangi bir işte Macarlar beceriksizlik gösterirlerse, zararını kendileri çekiyorlardı ve her başarıgösterdikleri işlerden de biz fayda sağlıyorduk. Onları okşayıp alkışlamak, babalarındangörüp alıştıkları kendilerine has usule uygun biçimde savaşmalarına karışmamak, tabiolamayacakları bir disiplin altına almak hususunda ısrar etmek ve yalnızca bu savaşınİmparator'u soktuğu zorlukları ve bundan Fransa'nın elde edeceği menfaatleri dikkate almak lazımdı. Bunun dışında başka türlü hareket etmek milletin kabiliyet ve eğilimini, prens Rakokçi ve Majestelerinin çıkarlarını tanımamak demektir. Vaktiyle daha büyük hizmetler ifa edeceği ümidiyle bu kadar zahmet, meşakkat ve masrafla teşkil olunan, yardımda bulunulan partinin çöktüğünü büyük bir üzüntüyle gördüm.

Şimdi Padişah'ın, veziriazamın ve diğer devlet adamlarının karakterlerine geçerek, sözümü din ve ticaret işlerinden bahsederek bitireceğim.

Büyük Hükümdar kırk iki yaşında bir prens olup, boyu ortanın biraz üzerindedir. Yüz hatları güzel, yüzünün rengi oldukça beyaz, sakalı siyah ve sıktır. Tavrında bir haşmet ve azamet görülür. Huyu onu eğlence ve servet düşkünlüğüne sürüklemişti. Sıklıkla İmparatorluğundaki devlet işlerinin ayrıntılarına kadar bilgi edinir ve hakkında söylenen şeyleri duymak ve her şeyin düzen içerisinde olup olmadığını görmek için şehirde kıyafet değiştirip gezer. Şimdiye kadar savaşa girmemiş olduğu için cesareti hakkında bir hüküm vermek zordur. Belki de bunca serveti toplamaktan maksadı [ileride] savaşılabilecek durumda olmak ve geçmişte kaybedilenleri telafi etmektir. Halkı tarafından sevilmediği için, yokluğunda bir isyanın çıkması korkusuyla, bizzat ordularına kumanda etmek üzere savaşa gideceği şüphelidir. Çünkü babası Sultan Mehmet'in, kamuoyu, Sultan İbrahim'in gözdelerinden biri tarafından saraya sokulmuş olan düzmece bir evlat olduğuna inandığı için, kardeşinin oğlu ve Sultan Ahmet'in on dokuz yaşındaki oğlu olup devlet büyükleri ve milletin sevgisini kazanan İbrahim'e Türkler, İmparatorluğun yasal varisi gözüyle bakıp kendisine büyük ümitler bağlıyorlar.

Veziriazamın adı Baltacı Mehmet Paşa'dır. Sarayda eğitim öğretim görmüş olup, buradan çıkmadan evvel sırasıyla birçok memuriyetlerde bulunmuştur. 1704'te kaptan paşa ve bir müddet sonra da veziriazam atanmıştır. Görevinden atılmasından sonra Erzurum, Sakız ve Halep paşalığına birbiri ardı sıra tayin edilmiş ve bu son şehirde bulunduğu sırada, Büyük Hükümdar tarafından çağ-

rılarak kendisine mühr-i hümayun verilmiştir. Baltacı Mehmet Paşa bu mührü makama olan hırsından değil, fakat sadece emre itaatkârlığından kabul etmiştir. Fevkalade halim ve mülayim olup, şimdiye kadar elini kimsenin kanıyla boyadığı görülmemiştir. Zeki, sağduyu sahibi ve devlet işlerinde tecrübelidir. Fakat savaş sanatında hiçbir tecrübesi bulunmadığından, büyük bir ordunun kumandasını üstlendiği zaman sorunlarla karşılaşacağı tahmin edilebilir. Ancak akıllı bir adam olan kâhyası [bu hususta] ona yardımcı olacaktır. Paşanın ilk niyeti, kâhyasını İstanbul'da kaymakam olarak bırakmaktır. Fakat daha sonra onun seferde kendisine daha fazla faydalı olacağını düşünerek, bu fikrinden vaz geçmiştir. İstanbul'dan hareketim sırasında Büyük Vezire karşı sarayda kuvvetli bir entrika mevcut olduğundan, taraftarları bu entrikanın sürüp gitmesinden korkmaktaydılar. İkimizin arasında, dinleri büsbütün ayrı iki şahıs arasında olabildiği kadar dostluk vardı. Kendisinden talep ettiğim şeylerden hiçbirisini reddettiğini hatırlamıyorum. Talep etmiş olduğum birkaç esiri, İstanbul'dan hareketimden sonra, bana İzmir'e kadar gönderdi.

Veziri azamın kâhyası Osman Ağa fevkalade zekidir. İdare ve kumandaya muktedirdir. Girişken ve kararlı olup, büyük bir nazır [devlet adamı] için gereken bütün vasıflara sahiptir.

Üç tuğlu vezirlerden olan Silahtar Paşa, daha dört yaşında bulunan kızını alarak damadı olduğu Padişah'ın en makbul ve gözdesi bir zattır. Rahat ve huzur içinde yaşamak ve her türlü sorumluluktan uzak kalmak için, mümkün olduğu kadar memuriyet hayatından kaçınır. Veziriazamlar ziyaretine giderek ona saygı ve hürmette bulunurlar. Eğer bir memuriyette bulunmuş olsaydı, bu saygıyı onlara kendisi göstermek mecburiyetinde kalacaktı. İşte bundan dolayıdır ki, veziriazam orduyu toplamak üzere Edirne'ye gittiği sırada, Büyük Hükümdar'ı kendisine vermek zorunda bıraktığı kaymakamlıktan geçen Nisan ayında istifa etmiştir. Silahtar Paşa'nın yaşı otuz ikiyi geçkin değildir. Gururlu ve cimri olup, saraydan henüz çıkmış olması dolayısıyla da işler üzerine bilgisi azdır.

Müfti, veziriazam, kaptan paşa ve yeniçeri ağasına vazifelerinin pek ehli olmayan, oldukça silik şahsiyetli adamlardır. Yeniçeri ağasına ocağı tarafından saygı gösterilir ve onun çok değerli biri olduğunu söylerler.

Devlet Giray adını taşıyan Tatar Hanı, zaferleriyle meşhur olup, üç defa hanlıkta bulunan ve tahtında vefat eden Sultan Selim'in büyük oğludur. Devlet Han savaştan hoşlanan ve Tatarların sevdiği bir hükümdardır. Altı sene evvel Türkleri

şiddetle tahrik etmesinden dolayı görevinden azledilerek Rodos'a sürüldü. Yerine kardeşi Gazi Han geçti. Djinguène sarayında vebadan vefat eden Gazi Han'ın yerine de Kaplan Han geçti. İki sene önce Padişah, Devlet Giray Hanı tekrar tahtına oturttu. Osmanlı şehzadelerinin yokluğu halinde, Tatar prensleri imparatorluğun meşru varisleridir.

Devlet ileri gelenlerinin karakterlerini tasvir ettikten sonra, Osmanlı sarayında mevcut zihniyeti de tarif etmek uygun olur sanıyorum. Kararsızlık sarayda sonderece doğal bir hale gelmiştir, burasının hemen hemen her gün yeni aktörlerin çıktığı görülen talihin bir sahnesi olduğu söylenebilir. Sahnede en büyük rolü oynayanlar genellikle hiç durumuna düşerler. Burada kıskançlık, birbirini çekememezlik o derece şiddetle hüküm sürmektedir ki, herkesin gözü, kendilerini çevreleyen tehlikeleri dikkate almaksızın, en büyük makamda olduğu için, birbirlerinin ayağını kaydırmaktan ve imha etmekten başka bir şeyi düşündükleri yoktur. Devlet yönetimine tedricen girip yerleşmiş olan pek çok suistimali ortadan kaldırmaya imkân bulunmamasının sebebini vezirlerin devamlı surette değiştirilmesinde aramak lazımdır. Bazen gayretleri veya İmparatorluk kanunlarını tam uygulamalarıyla temayüz etmek isteyen birkaç paşa çıkmışsa da, bunlar ya veziriazamlara gölge etmeleri [güven vermemeleri] veya çıkarlarını kargaşa ve istikrarsızlıkta arayan yoldaşlarının kurbanı olmuşlardır. İsveçlilerle birleşmiş bulunan Türklerin yeniden başlayan savaşta tavır değiştirip değiştirmeyecekleri görülecektir. Bununla beraber İmparatorluğun adam ve para sıkıntısı çekmediği, eyaletlerdeki bolluk ve bereketten dolayı, Türklerin belki şimdiye kadar bu derece savaşa uygun bir vaziyet kazanmamış oldukları temin edilebilir.

Din ve ticaret konusuna gelmeden önce, buğday ve esirler meselesini sessizlikle geçiştiremeyeceğim. Bütün krallığı harap eden son kıtlık zamanında ben, Büyük Hükümdar'ın izni ve iradeleriyle Türk limanlarından ve hatta İstanbul'dan bile binden fazla gemiye buğday yükletip sevk ettim. Bu suretle sahil eyaletlerimizde kıtlık ortadan kalkıp, yerine ta kalelerimize ve Flandre'daki ordularımıza kadar bereket geldi. Kar ve istifadenin tamamının halkımıza kalmasını teminen de buğdaya veziriazam tarafından çok düşük bir fiyat tespit ettirdim. Ve irade ve müsaade masraflarıyla Majestelerinin savaş gemilerinin İstanbul'a varışlarında yapmak zorunda kaldığım harcamaların tümünü ben kendim üstlendim. Benim bu yardımı yapmaktan dolayı sadece şeref duyarak başkaca bu işlerde şahsi bir menfaat gözetmediğim herkesin malumudur. Hâlbuki diğer yabancı milletlerin elçileri benim gibi hareket etmemişlerdir. Onlar da beni örnek göstererek, nezaket

gereği reddedilemeyen buğday sevki konusunda bazı izinler talebinde bulunmuşlardı. Fakat buğdayları bizzat kendi milletlerine pek pahalıya satarak bu izinlerden kendileri faydalanmışlardı.

Fransız esirlerine gelince, ben bunlardan iki bin kadarını kurtarıp Fransa'ya gönderdim. Ayrıca imparatorun veya Venediklilerin ordularında hizmet eden ve kaybolma tehlikesine maruz kalan dört bini aşkın Fransız'ı da kurtardım ve bunlardan büyük kısmının masraflarını kendim ödemek suretiyle gemilere bindirdim.

Dini işlerin Osmanlı İmparatorluğu'nda şimdiye kadar bu derece sükûn ve huzur içinde cereyan ettiği ve misyonerlerin vazifelerini bunca serbestlik içinde yapmış oldukları hiç görülmemiştir. Sürekli Rum ve Ermeni patriklerinin kıskırtmalarının bir sonucu olarak, bazen zalimane uygulamalar yaşanmamış da değildir. Bununla beraber bunlara pek çabuk son verildiği de görülmüştür. Günümüzdeki Büyük Vezir, Sakız kumandanlığında bulunduğu sırada, Rumların ihanetine şahit olduktan daha sonra, ada sakini Katolikler kiliselerinin iadesini talep etsinler, diyordu. Katolikler bunu memnuniyetle yapmak istiyorlardı. Fakat veziriazamlık makamında bir değişiklik yapıldı da, Rumlar yeni vezire yaklaşarak kendilerine her zamankinden daha şiddetli baskılar yapar korkusuyla, sadece serbestçe ayinlerini yapmalarına müsaade buyrulması talebiyle yetindiler. Ben de Majestelerinin meşgul olduğu savaştan serbest kalıp kendilerine daha büyük müsaadeler temin edinceye kadar bu şekilde hareketlerini uygun buldum.

Erzurum, Van ve Basra gibi mahallerde bulunup misyonerlerin kaldırmak istedikleri dini eğitim kurumlarının tümünü yerlerinde yeniden kurdum. Bir de Makedonya ve Kırım'da Majestelerinin himayesi altında eğitim kurumları kurdum ve sadece misyonerlik işlerinde değil, gençlere güzel bir eğitim ve öğretim vermek konularında her fırsatta gayret ve faaliyetleri, özel kabiliyetlerine şahit olduğum Cizvit rahiplerinin ellerine verdim. İstanbul'da lisan tahsil eden çocukların da onların disiplinleri ve talim terbiyesi altında olmalarını gönül arzu ederdi.

Levant'ta bulunanların en güzeli ve en faydalısı olan Kırım misyonu [Hristiyanlığı yayma kurumu], Tatarların buraya getirmeyi ihmal etmeyecekleri her millete mensup köleler dolayısıyla daha fazla genişleyip gelişecektir. Kırım'ın başkenti olan Bahçesaray'a ikametgâhını kurmuş bulunan Saygıdeğer Rahip Ban, kendisine refakat eden iki arkadaşıyla, benim hareketimden önce, Guslo,

Karasu ve Kefe'de seyyar misyonlar tesis etmiş bulunuyordu. Tatar Hanları benim yaptığım öneriler üzerine, bunları daima himaye etmişlerdir. Ve bu hanların sonuncusu da onların bir küçük kilise inşa etmek istedikleri Bahçesaray'da bir ev satın almalarına izin vermişti. Kâfirlerin ülkesinde dine ve misyonlara bahşettiği himaye kadar Majestelerine şeref verecek ve Tanrı katında kutsanacak başka bir şey yoktur.

Kutsal Mezar Kilisesi'nin kubbesini çevreleyen Kutsal Yerler'deki dehlizler, geçen sene çökmüş olduklarından, bunları tamir ettirmek üzere veziriazamdan izin istemek için Kudüs kadısının ve mahalli yöneticilerin resmi yazılarını bekliyordum. [Tamir işine] Rumların katılımlarının yasaklanmasına imkân verecek olan bu izni veziriazamın benden esirgemeyeceğine emin olduğum bir sırada, Majestelerinin emriyle işlerin idaresini M. Des Alleurs'e bıraktım. Çünkü bu kaydı koydurtmamak Rumlara günün birinde Kutsal Yerler'e tekrar girmek (veya tekrar işgal etmek) hakkını bahşetmek demektir.

Yalnız ticaret işlerinden bahsetmek için takdim ettiğim raporun on mislinden daha büyük bir rapora ihtiyaç vardır. Eğer Majesteleri emrederse sadece ticaretten bahseden bir rapor hazırlarım. Yalnız düşmanların bu savaşta bizden zapt ettikleri birçok gemiler dolayısıyla ticaretin az çok etkilendiğini ve Türklerin kaleleri açıklarında Majestelerinin savaş gemilerinden birkaçını daha sıkça görmelerinin millet için daha faydalı olacağını söylemekle yetineceğim. Uğradığımız kayıplara rağmen, Felemenklilerin doğudaki çuha ticaretini mahvetmekten geri kalmadık. Eğer fabrikalarımız genelde Londra çuhası denilen kaba (veya kalın) çuhalardan İngilizler gibi iyisini çıkarabilselerdi, İngilizlerin çuha ticareti de iflasa mahkûm olurdu. Doğu limanlarındaki ticaretimiz yıllık yaklaşık yirmi milyona çıkmaktadır.

Huzur ve sükûn bahsine gelince, bunu millete (tebaamıza) temin edebilmiş olduğuma inanıyorum. Paşalara, gümrükçülere ve diğer memurlara ne kapitülasyonlarımızı ihlal edecek bir harekette ve ne de tüccarlarımıza, hatta himayemiz altındakilerin en küçüğüne, cezasız kalmış bir kötü davranışta bulunmalarına asla müsaade etmedim. Bununla beraber kapitülasyonlarımızın birçok maddelerinin şüpheli ve muğlak olmaları ve genelde Türklerin bu maddeleri keyiflerine göre yorumlamaları dolayısıyla, Majestelerinin bu savaşı hayırlı bir barışla sonlandırmasını müteakip, ben bunların yenilenmesinin ticaretin çıkarları gereği olduğuna inanıyorum.

KRALIN BABİÂLİ NEZDİNDE ELÇİSİ OLAN MARKİ DE BONNAC'IN ELÇİLİĞİ DÖNEMİNDE CEREYAN ETMİŞ OLAN ÖNEMLİ OLAYLAR VE BABİÂLİ'NİN KARARLARINA İLİŞKİN KRAL'A SUNMUŞ OLDUĞU RAPOR

Haşmetmeab,

Emrinize uygun olarak, İstanbul'da bulunduğum sekiz sene boyunca cereyan etmiş olan belirli bir öneme sahip olayların bir raporunu, geleneği takip ederek, Majestenize takdim etmekle şeref duyarım. Bu elçilik, elçiliklerin en uzağı olmasına ve genelde fazla önemli görülmemesine rağmen, bu raporun değerlendirilmesi sonrasında, burada söz konusu olan ve müzakere edilen işlerin Majestelerinin şanının daha yücelmesine, tebaasının çıkarlarına ve ticaret işlerinin saygınlığının sürmesine hizmet edecek olduğuna, Majestenizce hükmedilmekte tereddüt olunmayacaktır.

Haşmetmeab, dokuz seneye yakın bir süreden beri yapmış olduğum ve bugün hesabını vermek mecburiyetinde bulunduğum bu görev, Majestenizin benim sadakatime tevdi etmiş oldukları bir Talent⁷¹'dir. Ben, Majestelerinin emirlerine uygun biçimde elçiliğim sırasında bu talent'nın değer ve itibarının artmasına bütün yetenek ve gücümle çaba gösterdim. Bundan ötürü, Majestenizin huzuruna çıkıp görevim döneminde cereyan eden hususları arz ve izah etmekten korkmayacağım. Çünkü maruzatım bu kadar büyük ve önemli bir mevkiinin ihtiyaç duyduğu diğer niteliklerden ziyade -ki bunlardan tamamen mahrum bulunduğumu itiraf ederim- benim gayretimle sadakatimi Haşmetmeablarına ispata hizmet edecektir. Merhum kralın zamanında bu elçilik makamını işgal eden, ilerlemiş yaşından ve yakalandığı rahatsızlıklardan dolayı güçten düşen M. des Alleurs vazifesinden affını istemişti. Bunun üzerine Majesteleri beni, henüz daha emirleri gereği İspanya Kralı nezdinde görev yapmakta bulunduğum sırada, M. des Ailleurs'ün yerini almaya davet etmiş ve memnuniyetlerinin bir eseri olarak ve bundan dolayı Madrid'deyken yapmaya gayret ettiğim hizmetimin bir mükâfatı olarak gördüğüm bu şerefi bana bahşetmişti.

Hareketimin iki seneden fazla bir müddet ertelenmiş olması üzerine, Majesteniz atası kralın tercihini onayladı ve beni 1716 Haziran ayında İstanbul'a gönderetti. Bana üç büyük işin sorumluluğunu verdi. Bu üç konuyu Fransa,

⁷¹ Talent: Eski Greklerde gümüş veya altın sikke (Yhz. n.)

Osmanlı Hükümeti'yle daima görüşüp anlaşma halinde olmuştur. Bu üç konu; dinin ve Kudüs'teki Kutsal Yerler'in himayesi, Büyük Hükümdar'ın ülkesinde Majestelerinin tebaasının yaptıkları ticaretin korunması ve son olarak da, Avrupa'nın genel çıkarlarıyla -özellikle de Majesteninkilerle- Türklerinki gibi büyük bir gücün [devletin] hareketi veya hareketsizliğiyle temaslar kurabilmektir. İstanbul'dan hareketime kadar, Haşmetmeab, bu üç büyük çıkarla ilgili her konuda Majestelerine ve nazırlarına sadakat ve öncelikle hizmet ettim. Fakat Majesteleri, beni geri çağırmayı uygun görmüş olduklarından dolayı, aldığım talimata uygun biçimde, bu hükümetin İstanbul'dan ayrıldığım sıradaki idaresiyle, Majestelerinin çıkarları ve ticaret işlerinin durumuna ilişkin doğru ve kısa bir rapor düzenlemek zorundayım.

Krallıktan hareketim sırasında, bu imparatorluğun idaresi veziriazam ve aynı zamanda Padişahın damadı ve en gözde adamı olan Cin Ali Paşa'nın elinde bulunuyordu. Çok zeki bir adam olmakla beraber sarayda aldığı terbiye neticesi pek de mağrurdu. Kendinden büyük olarak sadece efendisini tanıır ve diğerlerinin hepsine tepeden bakar ve batıl bir inanç veya duygusallıktan dolayı tüm davranışlarında Hristiyan dinine karşı nefret göstermekten geri kalmazdı. Yapı itibarıyla zalim ve hasis olup, kana ve katliama susamış bulunan bir vezirin hareketlerini körü körüne takip eden Padişah'ın aklına ve fikrine tamamen hâkimdi. Ve bundan dolayı vezaretinin ilk senelerinde hükümdar ile sevgili vezirinin bu imparatorluğun en değerli şahsiyetlerini ortaklaşa öldürüp yok etmiş oldukları iddia edilse, bunun bir dereceye kadar yeri vardır. Veziriazam, liyakat ve meziyetleri veya sahip oldukları şöhretleriyle kendisini gölgede bırakan kim varsa hepsinin kafalarını kestirerek, talihini ve sahip olduğu teveccühün sürekliliğini temine çalışıyor ve haklarından gelmek üzere hizmetine almış olduğu şahısların servetlerini müsadere eden Padişah da ona yardımdan geri kalmıyordu.

Ali Paşa, ülke içinde yaptığı terör ve korkuyu, ülke dışına yaymak maksadıyla çok önemli olmayan bahanelerle Venediklilere saldırdı ve fethi kendilerine yirmi seneye mal olan Mora krallığını ellerinden aldı. Bu zafer onun gurur ve kibrini arttırdı ve dolayısıyla da daha zalim biri haline geldi. Fethettiği memleketi halkının kanına boyadı ve büyük bir kibir ve gururla Osmanlı imparatorluğu'nun en güzide başlarını husumet ve ihtirasına feda etmeye devam etti. İdarede gösterdiği aşırı şiddet, İstanbul'da bulunan bütün yabancıları haklı olarak tir tir titremekteydi. Ve eğer günün birinde Macaristan'da da Mora'da olduğu gibi başarı gösterecek olursa, Hristiyan inancındakileri Osmanlı ülkesinden kaldırmak

konusundaki düşüncesini uygulamaya koymasından ve yabancıları memleketten kovmasından gerçekten de korkulabilirdi. Fakat Ali Paşa, Petervaradin savaşında öldürüldü, onun ölüm haberi herkese derin bir nefes aldırdı. Ben paşanın ölüm haberini İzmir'e uğradığım sırada aldım. İstanbul'a ulaşmamla birlikte, vefatının Türk kamuoyunda Hristiyanlara karşı olan planları ve yabancıların memleketteki durumları ve ticaretleri konularında meydana gelen değişimi fark ettim. Eğer Ali Paşa zafer kazanmış olsa ve zaferi sonrasında da hayatta kalmış olsaydı, dışarda Türklere karşı koymak, belki bu vezirin ülke içindeki şiddetli zulmünü durdurmak zor olacaktı. Petervaradin muharebesinin kaybı ve bunu müteakip Temeşvar'ın muhasarası bu ihtimallerin tamamen ortadan kalkmasına yol açtı. Dünyayı titreten Türkler'in şimdi kendileri titremeye başlamışlardı. Yeni vezirler de yeni idareyi sevdirmenin eski siyasetin tamamen aksini takip etmekle mümkün olabileceğini sandılar. Türklerin Hristiyanlara galip gelip büyük fütuhatta bulunmaları, Majestelerinin menfaatlerine asla uygun düşmediği gibi, hiçbir zaman da uygun olmayacaktır. Fakat başlamış oldukları harbi pek çabuk bitirmemeleri de, o zaman için yine Majestelerinin çıkarlarına hizmet eder. Rahiplerimizle tacirlerimizin telaşları ortadan kalkıp güvende olduklarını gördükten sonra, vaktimi Babiâli nazırlarının tamamen bitmiş olan cesaretlerini canlandırmaya harcadım ve ikinci bir seferi göze almaları için az çok çaba gösterdim. Bu konuda onları ikna için iki yola başvurdum: Evvela İsveç Kralı'yla aralarındaki temasları yenilemeye gayret etmelerini söyledim. Ve Kral herhangi bir bahane ile bir taarruza geçmek vaziyet ve emelinde bulunduğu takdirde, ona ihtiyaç duyacağı para yardımının yapılması konusunda Babiâli nazırlarını ikna etmeyi başardım. İkinci olarak, ayrı bir barış antlaşması yaparak, Venediklileri imparatoradan ayırmalarını anlattım.

Bu iki yaklaşımdan birincisini uygulamak için, Babiâli nazırları İsveç Kralı'na bir mektup yazarak göndermek üzere bana verdiler. Ve ikinci yaklaşım hakkında da Venediklilerin fikrini yoklamaya çaba göstermemi benden rica ettiler. Mektuplarını İsveç Kralı'na gönderdim ve Venediklileri Türklerin amaçlarından haberdar etmek için uygun gördüğüm yollara başvurdum. Ancak Padişahın mektubunun İsveç Kralına tevdi edilip edilemediğini öğrenemediğim gibi, Türkler de ne bunu, ne mektuplarına cevap verilip verilmediğini ne de ayrı bir barış antlaşması yapmak için yaptıkları tekliflerini Venediklilerin nasıl karşılayıp yorumladıklarını benden sordular. Çünkü sefer zamanı yaklaştıkça kuvvetlerinin kötü durumu ve imparatorunkilerin üstünlüğünü hissederek, İngiliz elçisi aracılığıyla

imparatorla müzakereye girişmeğe başlamışlardı. Başlangıçta taraflar arasında çok soğuk biçimde başlayan ve benim maharetle yaptığım telkinlerle karıştırılan bu müzakereler, seferin ilanı ve sonra da Belgrad yakınlarında Türklerin mağlubiyeti ve bu kalenin teslimiyle son buldu. Bu olay Türkleri tarifi imkânsız bir üzüntü ve kaygıya düşürdü. Veziriazam görevinden atılarak yerine halen Kahire Paşası olan Mehmet getirildi.

Rikab-ı hümayun kaymakamı olup şimdi veziriazam bulunan İbrahim Paşa'nın talihi bu tarihten itibaren yükselişe geçmeye başlamıştır. İşlerimiz için bu zat ile temasta bulunmaya başladığım ve bundan sonra daima iletişim içinde bulunduğum için Majestelerine nüfuz, iktidar, ikbal ve karakterine ilişkin bilgi vermeyi lüzumlu görüyorum. İbrahim Paşa, Kapadokya'da Kayseri civarında fazla tanınmayan bir aileden dünyaya gelmişti. Keskin zekâsı ve yazı yazmakta gösterdiği yetenek -ki Türklerde ender görülen ve çok takdir olunan bir hüner ve marifet olup, halen saltanat makamında bulunan padişah hakkında yapılan övgüler arasında memleketinin en iyi yazarı övgüsüne sık sık tesadüf olunur- çeşitli küçük memuriyetlerde bulunduktan sonra kızlar ağası kâtipliğine tayinine vesile oldu. Efendisinin bütün iltifatlarını kazanmış ve bana bildirildiğine göre, bugün hükümrân olan ve biraderi Sultan Mustafa'nın padişahlığı zamanında, Osmanlı şehzadeleri için uygulanan gelenek gereğince, mahpus bulunan Sultan Ahmet'le haberleşmiş, onun bütün sırlarını öğrenecek derecede yakınlık kurmuştu. Hatta rivayetlere bakılacak olursa, çevirdiği dolaplarla, Sultan Mustafa'nın tahttan indirilmesinde büyük bir rol oynamış ve şimdi Sultan Ahmet'ten sürekli görmekte olduğu teveccüh ve iltifatların temelini bu ilk hizmeti teşkil ediyormuş. Fakat gerçek olan bir şey varsa o da, ilk memuriyetinin basitliğine ve fazla önemli olmayışına rağmen, bu imparatorluğu önerileriyle ve entrikalarıyla idare etmiş olmasına nazaran mazhar olduğu teveccüh ve muhabbetin olağanüstü büyük olduğudur. Ali Paşa da İbrahim Paşa gibi sarayda yetişmiş olduğundan dolayı, onun ne derece büyük teveccühlere mazhar olduğunu bilmiyor değildi. Bundan dolayı kıskançlığını tatmin için onu idam ettirmeye karar vermişti. İbrahim Paşa bizzat bana bu veziriazamın Petervaradin seferinden dönüşünde kafalarını kestirmeyi kararlaştırdığı seksen kişinin listesine kendisinin de dâhil bulunduğunu söyledi. Paşanın vefatı haberini alır almaz, İbrahim mazhar olduğu teveccühün baş eylediği pervasız bir cüretle işe atıldı. Daha o tarihte veziriazamlık makamını elde edebilirdi. Fakat çevrili olduğu tehlikeleri bildiği bu makamı üstlenmek için barışın bir dereceye kadar kesinlik kazanmasını beklemeyi uygun gördü.

Veziriazamlığı önce Bostancıbaşı Halil Paşa'ya ve onun azlinden sonra da dostu ve hemşerisi Nişancıbaşı Mehmet'e verdirdi. Fakat bu mevkiin dışardan görünen ihtişamı kadar, maruz bulunduğu bunca tehlikelerin içine bu şahısları bırakmakla beraber, bütün nüfuz ve iktidarını, Padişah'ın nezdinde rikab-ı hümayun kaymakamı sıfatıyla bulunmasına rağmen, elinde tutmaktaydı. Resmi ziyaretlerde bulunmak üzere Edirne'ye gittiğimde, İbrahim Paşa bahsettiğim memuriyette bulunuyordu. Bizzat kendisinin de bana hissettirdiği gibi, her şeyin emri altında bulunduğunu ve veziriazamla işlerimiz için ancak usulen görüşmek lazım geldiğini anladım. Bunun üzerine, bilhassa onun dostluğunu temine ve yumuşak huylu oluşunun sağladığı kolaylıktan ve hatırşinaslığından faydalanmaya gayret ettim. Mehmet Paşa ancak, İbrahim Paşa'nın İmparatorla bir ümitle başarıyla resmen barış müzakerelerine girişmek için icap ettiği müddet makamında kalabilirdi. Barışı yapabileceğine az çok bir kanaat getirince İbrahim Paşa, Mehmet Paşa'yı azlettirip yerine geçti. Memleketi ümitsizlik, matem ve kargaşalık içinde bulunduğu için, bir dereceye kadar utanç verici olan barışı yapmak gereğini hissetti. Ali Paşa görüşlerinden yararlanılabilecek şahsiyetler ve tecrübeli kumandanların hemen tümünün kafalarını kestirmişti. İyi kumandanlardan mahrum kalan yeniçeriler savaşa titreye titreye gitmekteydiler. Bu korku saraya kadar sirayet eylemiş olmakla, karakter olarak çatışmadan hoşlanmayan Padişah'ın, mütemadiyen Almanların saray kapılarına dayandıklarını görme korkusunu taşıdığı söylenebilir. Bu duruma bakarak denebilir ki İmparator eğer bir sene daha savaşı devam ettirmiş olsaydı, Türkleri İstanbul'dan atabilecekti. Fakat imparatorun meclisinde ortaya çıkan görüş ayrılıklarından ve bu hükümdarın eğiliminden haber alan veziriazam, durumdan büyük bir maharetle faydalanmasını bildi. Ve kendisine teklif olunan şartların tamamını kabul ederek, gerçekten utanç verici fakat tamamen gerekli olan bir barışı elde etmeyi başardı. Edirne'de çadırında ziyaretim sırasında, kendisi bana bu konuda açıktan açığa izahat vermekten çekinmedi. "Herkesin bizi terk ettiği ve er geç bir şaşırtma hareketinde bulunacağını ümit ettiğiniz Fransa'nın İmparator lehine İspanya ile savaşa tutuştuğu bir zamanda, şu gördüğünüz askerle biz nasıl savaş yapabiliriz?" dedi. Ve sonra yine sözüne devam ederek: "Ali Paşa bu memleketi mahvetti, batırdı. Şimdi eski haline döndürmek için zamana ve huzura muhtacım. Terk edeceğimiz yerlerin geri alınmasını sonra düşünürüz. Fransa dahi eski siyaset ilkelerine geri döndü ve bu imparatorluğun küçülmesinden ne derece zarar göreceğini anlayacak ve daha şimdiden hakkında çok övgüler işittiğim genç kralınız da büyük babasının düşüncelerine iştirak edecektir. Bundan dolayı

bizim düşmanlarımızın aynı zamanda Fransa'nın da düşmanları olduklarını ve onların ülkelerini genişletmeleri ve kuvvet kazanmalarının iki taraf için zararlı ve tehlikeli olmaktan geri kalmayacağını ve iki taraftan birisinin veya her iki tarafın elbirliğiyle ve ya ayrı ayrı bu tehlikeyi önlemek veya durdurması lazım geldiğini anlayacaktır" dedi. Ben de onun düşüncelerinin doğruluğunu itiraf ve tasdik ettim. Ve bu fırsattan yararlanarak, evvelce kendisine açmış olduğum Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi büyük kubbesinin tamiri meselesini söz konusu ettim. Bu konudaki talebimizin şimdiden yerine getirilmesinin menfaatleri gereğinden olduğunu, çünkü İmparatorun barış müzakereleri sırasında bundan bahsedeceğini bildiğimi ve İmparatora makul ve ikna edici bir ret cevabı verebilmek için, tamir hakkının evvelce Majestelerine bahşedilmiş olduğunu söylemekten başka bir çare bulunamayacağını anlattım. İlaveten, dediğimi yapmadığı takdirde kalıcı bir anlaşmazlık konusunu Almanların ellerine bırakacağını ve dolayısıyla onları barışın ve savaşın hâkimi [karar vericisi] yapacağını, Kudüs meselesi barış antlaşmasının bir maddesini oluşturacağından, Almanlara bu meseleden bizim gibi dostane değil, fakat kendilerine has olan gurur ve kibirle bahsedip arzularını zorla uygulatacaklarını izah ettim. Bu sakıncaları dikkate alarak, Almanların kuvvet ve kudreti karşısında reddedemeyeceği bir şeyi, dost olan Fransa'ya bahşedip vermesinin daha uygun olacağını söyledim. Bu gerçeği o da kabul etti ve dönüşünde bu işi bitirmeyi vaat etti. Gerçekten de bana verdiği sözü daha sonra bazı dikkat çekici konular dâhilinde yerine getirdi. Bu konulardan birincisi, işin imparatorun fevkalade elçisinin İstanbul'da bulunduğu sırada ve gözü önünde bitmiş olmasıdır. İkincisi de Hristiyan âleminin, bu memnuniyet verici başarıyı Majestelerinin himaye ve gayretine borçlu olduğuna Avrupa'da kimsenin şüphesi kalmaması için tamirat meselesinin arzuları uyarınca mutlu bir şekilde sona erdiğini Majestelerine sadece bildirmek üzere özel bir temsilciyi göndermiş bulunmasıdır.

Fransız krallarının dine olan saygılarına has bu başarının elde edilmesi, merhum büyük babanızın istek ve amaçlarını teşkil ediyordu. Elçileri bunu elde etmek için otuz sene rica ve niyazda, ısrarlı taleplerde bulunmuşlardır. Bana pek ümitli görünmeyen bu talep ve niyazlarda kararlı ve tedbir ile devam ben de memur edilmiştim. Gerçekten de Rumların kıskançlık ve entrikaları, Türklerin taassup ve tamahkârlıkları ve hatta –söylemeye cüret edeceğim- Kutsal Topraklar'daki ruhbanların siyaseti bile, bu meselenin çözülmesini çok fazla zorlaştırıyordu. Her çareye başvurmak suretiyle, Rumları teskine ve Türkleri tatmine çalıştığım sırada, ruhbanlar Roma'daki *Propaganda fide* [Dini Yayma Meclisi] ruhbanlarından ben-

den bu işin takibini askıya almamı kararlı biçimde rica eden bir mektup getirttiler. Fakat çıkartılan bunca engellerden yılmaktansa, bilakis daha fazla cesaret verdi ve ben bunların hepsinin üstesinden geldim. Bu şekilde sorun sessiz sedasız çözümlendi. Büyük Hükümdar durumu Majestelerine yazarak bildirirken, Papa da aynı şekilde yazıyla bu kadar kutsal ve yapılması gerekli bir teşebbüsün hayırlı bir şekilde sonuçlanmasından dolayı memnuniyetini göstermekte gecikmedi.

Bu gelişmelerin tümü Majestelerinin ergin olmadığı dönemin [çocukluk döneminin] ilk yıllarında olup bittiği için, işleri yürütme tarzımın Majestelerinin onayına mazhar olma tesellisinden mahrum kalmak benim için hayret verici olmamıştır. Ben, o zaman, bu olaylardan bahseden ayrıntılı bir rapor düzenlemiştim. Eğer Majesteleri bu raporu gözden geçirme lütfunda bulunursa, benim kutsal dinimizin şanına, [kralımızın] kutlu saltanatının şöhretine bu vesileyle hizmet etmekten başka bir şey yapmamış olduğumun anlaşılacağını büyük bir gururla arz ederim.

Hemen aynı zaman içinde Majestelerinin belki anlatmaya değer nitelikte bulacakları olağanüstü bir gelişme oldu. Türklerde, çocuklarının sünnetlerinde yapılan eğlenceler kadar daha dikkat çekici ve muhteşem merasim görülmez. Bu merasimlerde özellikle Padişahlar temayüz ederler. Yapılacak olan törenden kendi dinlerinden olan tüm hükümdarları bilgilendirirler. İmparatorluğun tüm ileri gelen büyükleri, meslek gruplarının liderlerine kadar her sınıf halkını törene davet edip normal olarak on beş gün süren şenlikler yaparlar. Kutsal Mezar Kilisesi kubbesi tamiriyle ilgili konunun Majestelerinin istediği şekilde karara bağlandığını Majestelerine bildirmek için Mehmet Efendi'nin hareketi sırasında Büyük Hükümdar, oğullarının en büyükleri olan üç şehzadeyi sünnet ettirmiş ve eğlencelerle şenlikler İstanbul dışında bulunan Okmeydanı denilen mahalde çadırlar altında yapılmıştı. Bu şenlikler on günden beri devam ettiği halde, vezirler İstanbul'da ikamet eden yabancı elçilere konuyla ilgili bilgi vermemişlerdi. Fakat o gün veziriazam, kâhyası ağalardan birisini bize göndererek, memleketin her tarafından hediyeler geldiğini gören Padişahın bizim hediyelerimizi göndermemiş olmamızdan dolayı hayret etmekte olduğu haberini yolladı. Yapılan teklif bana garip geldiğinden, soğuk bir tavırla ben bir hükümdarın nezdinde elçi sıfatıyla bulunduğum zaman, bana bilgi verilmedikçe orada cereyan eden hatta kamuoyuna açık şeylerden bile haberdar görünmemeyi bir kural saydığımı ve dolayısıyla bana resmen yapılacağı bildirilmeyen şenliklerin gerekçesini bilmezden gelerek Padişah'a hediye takdimini düşünmeyi bir küstahlık kabul ettiğimi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki genel âdete göre; bir düğüne veya bu türden bir

şenliğe davet edilen şahısların bu merasimlere katılmak zorunda olduklarını ve katılım sırasında da hediyeler sunmaları gerektiğini biliyorum. Eğer veziriazam beni şehzadelerin sünnet töreni dolayısıyla yapılan halka açık şenliklere resmen davet ederse ve benim orada bulunmam mümkün ve uygun olursa hediyelerimi Büyük Hükümdar'a takdim etmesini kendisinden ricada bulunacağımı ve fakat resmen davet gelmedikçe bunu yapmaktan sakınacağımı cevap olarak bildirdim. Kâhya'nın götürdüğü ve benim emrimle Majestelerinin tercümanları aracılığıyla onaylanan haber, kâhyanın gururunu biraz rencide etmiş göründü. Fakat durumu veziriazama açıklaması üzerine paşa haklı olduğumu kabul ederek, beni ve diğer elçileri şenliklere davet ettirdi. Hatta benim davet günümde hava bozup fırtına çıkması üzerine, İngiliz elçisi için ayrılmış bulunan ertesi günü bana tahsis ettirmek suretiyle teşrifat usullerine olan fevkalade dikkat ve saygısını göstermiş oldu.

Kısa bir süre sonra, biraz zorluk arz eden bir işi yürütmekle görevlendirildim. İmparator, kendi ülkesi dâhilinde, Majestelerinin süvari birlikleri için asker toplamasına izin vermemiş olmasından ötürü, asker toplaması işinin Türkiye'ye iltica etmiş bulunan Macarlar arasından yapılması uygun görülerek, bu askerin toplanmasını kolaylaştırmak üzere ben memur edilmiştim. Bu konudaki ilk müracaatım Babiâli nazırlarını hayrette bıraktı. Hatta bu müracaatımı, canlarını kurtarmak ve geçinebilmek maksadıyla gelmiş bulunan yabancıların, güvenlik ve geçimlerini sağlamak üzere başka hükümdarların nezdine gitmek için, İmparatorluklarını terk etmelerine izin vermenin ayıp ve çirkin bir hareket olacağını ileri sürerek, konuyu bir haysiyet ve şeref meselesi saydılar. Fakat bu öngörülerini tatlılıkla değiştirdikten sonra, hepsini bu asker toplama işini benim için kolaylaştırmaları noktasında sıkıntı çekmedim. Bu suretle bu konu da ümit edildiği gibi tam bir başarıyla neticelendi. Vasat derecede bir öneme sahip olmasına rağmen, bu örnek günün birinde bir fayda sağlayabilir.

Ben bu işte başarılı olmak için, Babiâli nazırlarına açıktan açığa fakat mutedil bir lisanla [gücendirmekten sakınarak] müracaatta bulunmuştum. Memuriyetimin son zamanlarına doğru, dini ilgilendirmesi dolayısıyla daha önemli ve daha zor başka bir işi sonuçlandırmam için bir diğer yöntemi kullanmaya başladım. Galata'nın eski rahiplerinden St-François tarikat ruhbanları bundan kırk sene kadar evvel St-Antoine adındaki güzelkiliselerinden Türkler tarafından zorla dışarı atılmışlardı. Bu felaketi müteakip, bunlar elçilik sarayının ilk kapısına bitişik olup, bahçesi ikinci kapıya kadar uzanan bir küçük haneye sığınmak zorunda kalmışlardı. Arada kalan ve elçilik sarayına giden yol ancak bir yüklü at geçebilececek kadar

daralmıştı. Üstelik yol o kadar da dikti ki, bir atlının buradan tehlikesizce inmesine imkân yoktu. Bu yolu genişletmek ve diğer tüm evler gibi yıkılmak üzere olan basit bir odada ayın yapan St-François rahiplerine bir küçük kilise inşa ettirmek için benden evvelki elçiler çeşitli defalar sonuçsuz kalan teşebbüslerde bulunmuşlardı. Ben o sırada yapılmakta olan barış müzakerelerinden istifade ederek, St-François rahipleri için bir küçük kilise ile münasip bir hane inşa ettirdim. Aynı zamanda elçilik yolunun genişletilmesini ve yokuşun düzeltilmesini, elçilik binasına girişin bir hayli genişletilmesini sağladım, bir de elçiliğin girişi üzerine çok uygun düşen ve o zamana kadar konulması hiç düşünülmemiş olan Majestenizin armasını koydurttum. Ben bunları yaptırmak için, ret olunmasından korkarak, resmen hiç bir müracaatta bulunmadım. Fakat cereyan eden barış müzakereleri esnasında yapacağım işlerden, ilgili memurlara bilgi vermek ve izin almak hususlarında fırsat anlarını iyi kullandım. Bu şekilde hareket ederek, işleri üç ay zarfında Türkler tarafından gelebilecek hiçbir engellemeye maruz kalmaksızın, mükemmel biçimde yapmayı ve sonuçlandırmayı başardım.

Daha önceleri Trablusşam'da müessif bir ayaklanma meydana gelmişti. Konsolosluk binası, iki Fransız tüccarın evi, halkın ayak takımı tarafından zorlanıp yağma edilmişti. Zarar ve ziyan tahminen kırk bin Ecu'ye çıkmaktaydı. Fakat bu meselede en fazla üzüntü verici olan nokta veziriazama konsolos aleyhinde yapılmış olan iddia ve suçlamalardı. Veziriazam, bu kargaşalığın sorumlusu olarak gösterilen konsolosun görevden alınmasını talep ediyordu. Bizzat yapmamız lazım gelen şeylerden evvel, bu ilk öfkeyi dindirmek ve konsolosumuz aleyhinde yapılan şikâyetlere cevap vermek gerekiyordu. Ben bu işlerin her ikisini de hiç acele etmeden yaptım. Yani konsolosumuzun masumiyetini ispat ve veziriazamdan Fransızlara verilen zararın tazminini talep ettim. Daha sonra talebim, halkın taarruz ve tecavüzüne set çekecek ve gelecekte, çünkü şimdiye kadar bu tür bir olay yaşanmamıştı, bir örnek ibret teşkil edecek şekilde yerine getirildi.

Haşmetmeab, Levant'da ticaretle meşgul olan tebaanız, krallığınızdaki ticaret için burada en büyük ve en faydalı ticari işleri yapmaktadır ve her sene doğu ülkelerine getirdikleri manifatura ve diğer ticari malların değeri on beş milyona yaklaşmıştır. Bu ticari ürünlere karşılık, Büyük Hükümdar'ın ülkesinden memleketimize faydalı ve gerekli olup, Hıristiyan âleminin diğer ülkelerle mevcut alış-verişlerinde muhtaç bulunduğu ticari ürün çeşitleri de dâhil olmak üzere, hububat ve malları tebaanızın çekmekte olduklarını ve nihayet bu ticareti dört yüze yakın gemiyle yaptıklarını, bu münasebetle Majestelerine arz ederim. Fakat ben bu ko-

nuda Majestelerince incelemeye değer görülmesi muhtemel olan ayrı bir raporu daha önce kaleme almış olduğumdan, tebaalarının diğer memleketlerden daha uygun şartlarla doğuda ticaret yaptıklarını, Türklerin kapitülasyonların hükümlerine genelde oldukça saygılı bulunduklarını ve memleketlerine gelen Hristiyan milletlere kıyasla Fransızları memnuniyetle tercih ettiklerini şimdilik söylemekle yetineceğim. Fakat kapitülasyonların temeli pek zayıf olduğu için, maharet ve büyük bir ihtiyatla idare olunması lazımdır. Bu raporun başlangıcında bahsetmiş olduğum Cin Ali Paşa, bu gerçeği [temelin sağlam olmadığını], eğer iki veya üç sene daha iş başında kalmış olsaydı, çeşitli defalar hükümlerini ihlal ettiği kapitülasyonları tamamen kaldırmış olacaktı. Kapitülasyonların tamamının uygulanmasını sağlamak, benim ilk uğraşılarım oldu. Elde ettiğim çeşitli emirnamelerle kapitülasyonları eski hallerine getirmeyi başardım. Sonra ticareti imtiyazlı yapma hususunda sarf etmekte olduğum çabalara devam edip, bunun [ticaretin] elçiliğimin ilk senelerinde bütün limanlarda artmış olduğunu görmekle memnun oldum. Marsilya'da ortaya çıkan veba hastalığı, ticaretin bu yükselişini ciddi bir şekilde sarstıysa da şimdi yine eski durumunu kazanmaya başlamaktadır. Krallığımıza çok gerekli olan ve başlangıçta hatta kapitülasyonlarla bile yasaklanmış bulunan zeytinyağı ve buğday ticareti, bir vergilendirme karşılığında serbest olmuştur. Bu da halen yasak yegâne ürün kahve için bir emsal olabilir. Majestelerinin tebaaları rahat ve huzur içinde olup, bütün limanlarda himaye görmektedirler. Eğer bunların ticareti, ülke dışında olduğu gibi, ülke içinde de himaye ve teşvik olursa, günden güne artacağını, sanayinin güçleneceğini, krallığımıza bolluk getireceğini ve Majestelerinin idaresinde görmek ümidinde bulunduğum kalkınmaya ve imara katkı sağlayacağını Haşmetmeaplarını temine cüret ediyorum.

Doğuda Majestelerinin Hristiyan hükümdarlarının gösterdiği sahte nezaketlerini rencide etmeden ve hiçbir tebaanın kıskançlığını çekmeden, bu imparatorluğun dostluğuna atfettiği değer ve önemin en açık kanıtını göstermek suretiyle, Majestelerinin adının şanının artmasına hizmet edecek bir fırsat bulunması lazımdı. Bu fırsatın kendiliğinden oluşması üzerine ben gereken emirleri almadan, sorumluluğu üzerime alarak, bundan hemen istifade etmek gereğini hissettim. Bir cüret addedilecek olan bu hareketimin, bir süre sonra alınan başarının lütfen majestelerinin takdiri olması dolayısıyla af buyrulduğunu görmekle şeref duydum. Moskoflarla Türklerin devletinizin de genel çıkarlarına uygun kalıcı ve sürekli bir barış antlaşmasını henüz yapmış bulundukları bir sırada, Moskofların Hazar Denizinde ve Türklerin de İran'da bazı askeri harekâtlarda bulunmaları

dolayısıyla, iki devlet arasında barışı bozmak için doğal bir bahane ortaya çıkmış oldu. Tarafların birbirini kıskanması bundan daha şiddetli ve belki de daha sağlam gerekçeli olamazdı. İki devlet arasındaki gerginlik, aralarındaki mevcut güvensizliğin zamanında ortadan kalkması imkânı hemen hemen bulunamayacak derecede artmaktaydı. Bunca geniş toprakları kendi ülkesine ilhak etmek kararında bulunduğu bir sırada amacını gerçekleştirmeyi, Türklerle savaşa girişmeye tercih eden Çar [Türklerle bir uzlaşma temini için], Majestelerinin aracılığına ilkin müracaatla Moskova'daki temsilciniz M. de Campredon vasıtasıyla arzusunu bana bildirdi. Müzakerelere başlamak için yapılan arabuluculuk teklifini Türkler nazikâne karşılamakla beraber resmen kabul etmediler. Bu şekilde hareketlerinin sebebini ben, müzakerelerin Majestelerinin bir temsilcisinin gözetiminde yapılmasını arzu etmelerine atfediyorum. Çünkü Moskova elçisiyle baş başa kaldıkları takdirde, Rusların müzakerelere tamamen hâkim bulunacaklarına ve elçiyi sindirmeyi, yönetmeyi ve ona istediklerini kabul ettirmeyi daha kolaylıkla başarakacaklarına güvendiklerine inanıyorum. Nazırların yegâne düşüncesinin bu olduğuna hiç şüphe yoktu. Fakat Padişah aynı fikir ve kanaatte bulunmadığı için, bu konuda Majestelerinden yetki ve emir almamış olduğumu ve konferansta ancak bir elçi sıfatıyla ve iki tarafın karşılıklı güvenine sahip olduğum müddetçe hazır bulunabileceğimi beyan etmeme rağmen, bu mesele hakkında yapılacak konferansa beni özellikle davet etmek zorunda kaldılar. Bu ilk adımlar atıldıktan sonra, müzakereler sırasında mazhar olduğum güvenin derecesini açıklama hususunda iki tarafın onayıyla İngiltere ve Felemenk elçilerinin Karlofça ve Pasarofça antlaşmalarında yaptıkları arabuluculuklarında elde etmeyi asla başaramadıkları nüfuz ve yetkiye konferansın sonuna kadar hâkim bulunduğumu Majestelerine korkusuzca arz edebilirim. Konferansta cereyan eden hususların tümünden daha önce Majestelerine düzenli biçimde bilgi vermiş olmakla beraber, bu konuda ayrıca bir rapor kaleme almış olduğum için, artık fazla ayrıntı ve izahat vermekten sakınacağım. Sadece müzakerelerin bu kabil durumda gelişmesine hazırlıklı olduğum her türlü genel takdir ve tasviple sona erdiğini ve bu münasebetle Fransız elçileri arasında ilk defa olarak bana samur kürk giydirildiğini ifade etmekle yetineceğim. Kürk giydirilmesi olayı, uzun zamandan beri uygulanmakta olup, bugüne kadar terk ettirilmesi mümkün olmayan bir âdete uygun biçimde, İmparatorun elçilerine yapılan farklı muamelenin, iyi yönetilmek şartıyla, kaldırılmasına hizmet edebilecek bir emsal oluşturabilir. Günün birinde Majesteleri bu müzakereler hakkında düzenlemiş olduğum rapora bir göz atacak olurlarsa, kendilerinin

Asya'nın en büyük devletlerinden üçünün hakemliğini ifa etmiş olduklarını ve bu devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek hususunda maruz kalacakları sorunlar dolayısıyla daha uzun zaman Majestelerinin iyi niyetli çalışmalarına muhtaç olduklarını göreceklerdir.

Şimdi artık Majestelerinin Osmanlı hükümdarlarıyla kurdukları iyi ilişkilerde din işlerini ilgilendiren konuların en önemli kısmına, yani seleflerini örnek alarak koruyucusu şanlı sıfatına sahip bulunduğunuz kutsal dinimizin bu hükümdarların ülkesinde yönetimi ve gelişmesi konusuna geçeceğim.

Yukarılarda söylediğim gibi Ali Paşa, Büyük Hükümdar'ın ülkesinde dağınık bir halde bulunan Hristiyanların tümünü tehdit etmekteydi. Rumlar, Çar tarafına geçmiş bulunan Boğdan Prensi Cantemir'in bozgunculuğu dolayısıyla Paşa'ya şüpheli görünüyordular. Bunların hepsinin isyana hazır olduklarını ve eğer Çar zaferi kazanmış olsaydı, aynı anda içten ve dıştan ülkenin saldırıya uğrama tehlikesine maruz kalacağını biliyordu. Ermenilerden hoşlanmıyordu, onları hor, hakir görüyordu. Ali Paşa yönetimi döneminde Latinlere karşı uzlaşma bilmez bir husumet besliyordu. Latinlerin onun seleflerine papanın tebaası olarak kendilerini göstermeleri bir marifet, ayrıcalık sayılıyordu. Dini tehdit etmekte bulunan bu felaket, veziriazamın imparatora karşı açılan savaşta başarısızlığı ve vefat etmesi ve onun yerine geçen diğer vezirlerin itidal, idareleriyle bir dereceye kadar ortadan kalktı. İbrahim Paşa Rumlara kötü davranmak şöyle dursun, bilakis onları gözetim altına almak için en iyi çarenin onları kayırmak olduğunu düşündü ve her konuda onları himaye etti. Aynı ilgiyi Ermenilere de gösterdi. Belki de bunu soyundan gelen ilhamın gizli bir hareketi olarak yaptı, çünkü onun büyük babasının Ermeni milletinden olduğu söylenmektedir. Majestelerinin dostluğuna her zaman verdiği değer, Latinlere yöneltilen bildiği suçlamaları bir ölçüde giderdi. Veziriazamlığının ilk senelerinde her halükarda herkes onun bu iyi niyetli yaklaşımlarını hissetti. Fakat bu denli ılımlı bir vezirin yönetiminde her şeyi yapabileceklerini ve her şeye teşebbüs edebileceklerini sanan ruhban ve misyonerlerimizden bazıları, benim sürekli yaptığım uyarılarıma rağmen, bazı yerlerde çalışmalarını çok aşırıya götürerek din işlerinin ancak itidal, tedbir ve zamanla yapılabilceği ortadayken, bu işleri tehlikeye attılar. Elçiliğimin ilk dört senesinde, Kutsal Mezar Kilisesi kubbesinin tamirini yapma müsaadesini aldım ve çeşitli misyoner tarikatlarının Suriye'de tekrar faaliyete geçmesini kolaylaştırdım ve hepsinin büyük bir huzur ve sükûndan istifadelerini sağladım. Eğer ruhbanlar faaliyetlerde, hatta dünyevi çıkarların elde edilmesinde, aşırıya kaçmayıp da biraz daha itidal

ve temkinle hareket etmiş olsalardı, vaziyeti bu şekilde idare edebileceğimi sanmakta az çok haklıydım. Gerçekten de ortaya aniden çıkan bazı engellere rağmen, din işlerini oldukça huzurlu bir vaziyette bıraktığımı ve Roma'dan misyonerlerin yönetimi için verilmesi temenni olunan uygun emirlerle bu vaziyetin daha fazla iyiye doğru gideceğini ümit ediyorum. Fakat ruhbanların işlerinde haddi aşır, şartları uygun görerek yanlış teşebbüslerde bulunmalarından ve bu şekilde bizzat kendilerini aldatıp, Majestelerinin dine olan sevgi ve saygısını kötüye kullanmaya kalkışmalarından korktuğum için, din işlerinin Büyük Hükümdar'ın ülkesinde gerçek vaziyetini ve ihtiyatla kullanılan bir himayenin bu memlekette neleri meydana getirebileceğini göstermeyi görevlerim arasında addederim.

Kutsal dinimizin ilerlemesi ve gelişmesi için Türkiye'de yapılacak üç büyük şey vardır: Türklere din değiştirmek, ayrılıkçı [batını] Rum ve Ermenileri birleştirmek ve bu iki kiliseye hissedilmeyecek biçimde yerleşmiş olan batıl inançların, cehaletin veya sapkınlıkların kökünden kazınması.

Din üzerine Türklerin kanunları oldukça serttir ve batıl inançları çok kuvvetli bulunduğu için Papalar, Türklere dinden bahsetmelerini misyonerlere yasaklamayı uygun görmüşlerdir.

Rumlarla Ermenilerinin, her birinin, bizimkinden büsbütün farklı bir hiyerarşik sıralamaya sahip bir kilise örgütlenmesi vardır. Bunlar aynı zamanda kendilerine özgü dini ayinlere ve geleneklere bağlıdır. Şefleri onlara Latinlerin itikat ve adetlerine karşı bir tür nefret telkinine gayret ve dikkat ederler. Her ne kadar bu şeflerin en aydınları dinimiz hakkında olumlu fikirler beslemekte ve din adamlarımızın bilgi ve faziletlerini takdir etseler de, nüfuzlarını zayıflatabilecek olan Roma'nın egemenliğinden korktuklarından, Papa'nın makam itibarıyla birinciliğini tanımak ve hukuken ise, üstünlüğünü alenen reddetmekle yetinmektedirler.

Fikir ve kanaatlerin genel durumu bu haldeyken, misyonerlerimizden, gayretleri ve örnek nitelikte çalışmalarından dolayı, ilerleme göstermelerini beklemek çok zordur. Bununla beraber Ermeniler içinde oldukça büyük başarılar elde ettiklerini de itiraf etmek gerekir. Fakat Ermenilerin patriklerini seçme konusunda aralarında yaşanan entrikalara karşarak, onları evvelce gittikleri kiliselerinden bizim kilise-lerimize çekmeye çalışmaları üzerine bütün başarıları bir anda tamamen mahv olup gitti. Zalim ve kan dökücü olan ve her giriştikleri işte inat ve ısrar ile uğraşan Ermeniler, Babiâli'ye başvurarak, Türklerin can düşmanı Papa'nın memleketlerine din bahanesiyle casuslar gönderdiğini, tebaayı baştan çıkarıp Papa'nın itaati altına

soktuklarını arz ettiler. Nazırlar tarafından büyük bir ilgiyle ve tasviple karşılanan bu şikâyet, bundan otuz sene kadar önce, henüz tamamen önü alınamayan baskı ve zulümlere yol açtı. Misyonerlerimiz bu baskılardan ancak Majestelerinin elçilerinin vaki himayeleri sayesinde kurtulabildiler. Yalnız Ermenilerin Frenk kiliselerine gitmeleri yasaklandı ve bu emre karşı çıkanların cezalandırılmasıyla yetinildi. Bu yasaklama hâlâ devam etmekte olup, elçinin Ermeni patriğiyle uzlaşma derecesine bağlı olarak az ya da çok sertlikle uygulanmaktadır.

Bununla beraber Rumlar da Suriye'de Ermenilerin izini takip ettiler. Şam'a yerleşmiş bulunan Cizvitler ve diğer ruhbanları buradan kovdurttular. Fakat benim temsilciliğim zamanında tekrar bu şehre yerleştiler ve hâlâ kurumlarını muhafaza ve hatta (kurum ve çalışmalarını) arttırabilmekten az çok ümitli olarak burada tutunabilmektedirler. Ancak bunların tutunabilmeleri takip edilecek tavır ve harekete bağlı olduğundan, bu konuda düşündüklerimi Majestelerine arz etmekle onur duymama müsaade buyuracaklarını ümit ediyorum. Misyonerlerin yerleşmelerini ve gelişmelerini sağlamak için iki yol vardır: Birincisi, Büyük Hükümdar ve vezirlerinin nüfuz ve kudretinden istifade etmek; ikincisi de iki kilisenin şefleriyle müzakere içinde olmak ve uzlaşmaktır. Bu iki yoldan birincisi bana tehlikeli ve uygulanması mümkün olmayacak görünüyor. Aralarında ne kadar sıkı bir dostluk mevcut olursa olsun, hiçbir hükümdar bir diğer hükümdarın kendi tebaasını ilgilendiren işlere doğrudan doğruya karışmasını ne hoş görebilir, hatta ne de buna katlanabilir. Türkler bu hususta diğer milletlerden daha az hassas değildirler. Bu hassasiyetleri de Ermeniler ve Rumların kendilerine aşıladıkları telkinler üzerine şiddetli bir kıskançlığa dönmüştür. Şu halde din işlerini bu yolla takip etmek hemen hemen imkânsızdır. Türkler ilk antlaşmaların yapılması sırasında selefleriniz olan krallara, Hristiyan dini için bahşetmiş oldukları genel himaye hakkı, ancak kendi memleketlerinde bulunan dini kurumlara ilişkindir. En ufak yenilik içeren bir şey Türklerle hep şüpheli görünür ve bundan dolayı onlara ancak Rumlar ve Ermenilerle aramızda çıkacak anlaşmazlıklarda çok zor durumda kaldığımız zamanlarda doğrudan müracaat etmek gerektiği kanaatindeyim. Bize kalan tek yol, Rum ve Ermeni kiliseleri şefleriyle uzlaşmaya çalışmaktan ve doğrudan doğruya onların otorite ve dini ayinlerine saldırma amacında bulunmadığımızı, tavır ve davranışımızda herhangi bir maddi ve siyasi menfaat gözetmediğimizi onlara göstermektir. Ayrıca, uzun bir esaret döneminin milletlerini sürüklediği cehaletten üzüntü duyan Papa ve misyonerlerin kendilerine verdikleri eğitim-öğretim faaliyetlerinde gözettikleri tek hedefin, farklı taraflar arasında ortaya çıkması çok arzu edilen bir anlaşma ve

uzlaşmayla idare edilmek suretiyle, felaket zamanlarında kendilerine yardım edebilecek, bir birleşme teminine yönelik olduğunu onların anlamasını sağlamaktır. Bu yol, Türklerin zalim boyunduruğundan tamamen kurtulmalarına hizmet edecek her şeyin, hissettirmeksizin, göstermek maksadıyla, bizi birbirimizden ayıran engellerin yavaş yavaş bir şekilde ortadan kaldırılmasıyla, birbirimizi yakınlaştırmaya yönelik bulunduğu onları ikna etmekten ibarettir.

Hata yapılmadığı takdirde, izlenip uygulanabilecek tek yöntemin bu olduğu ve bu yola başvurmaktan sakınıldığı müddetçe din ve misyonerlerin sorunlarla karşılaşmaya açık olacakları ve Majestelerinin vaki himayelerinin değerinin zedelenmiş olacağı bence muhakkaktır.

Eğer Doğu misyonerleri aynı kafa ve elin idaresinde bulunmuş olsalardı, çoktandır yalnız bu yöneme tevessül edileceğinde hiç şüphe yoktur. Fakat dört beş tarikata mensup ruhbanların aynı zamanda din işlerine müdahale edip durmaları ve Papa'nın da bunları sınırları belli kurallara bağlamamış olması dolayısıyla, her bir ruhban (müstakil biçimde) çalışmakta ve tebliğ faaliyetinde bulunmaktadır. Bu durumun, misyonların gelişmesini oldukça engellemekle birlikte, beraber maruz kaldıkları aniden çıkan muhtelif sorunların yaşanmasına da çok yardım etmiş olduğu şüphesizdir.

Şimdi artık Majestelerine bahsedeceğim konu olarak bu devletin [Osmanlı Devleti] oluşumu ve benim ayrıldığı sırada bu İmparatorluğun işlerinin vaziyeti kalmıştır. En başta küçücük bir aşiretken, muazzam bir gelişme kaydederek büyük bir devlet kurmak sadece Türklere nasip olmuştur. İskender, Cengiz Han ve Timur fetihlerine başladıkları zaman bile, esasen olağanüstü kudret ve güce sahip birer hükümdardılar. Türklere hiç addedilecek derecede güçsüz olup, kendi tarihçilerinin tanıklığına göre, İmparatorlarının ilki olan Osman ancak dört yüz kişilik bir kuvvete sahip bulunuyordu. Bununla beraber onun başlangıçta yükselmesine Konya'nın son Sultanı olan Alaaddin'in, mensup bulunduğu Selçuklu hanedanının kendisiyle beraber çökmesi esnasında, gösterdiği himaye ve yakınlığın büyük katkısının olduğu inkâr edilemez. Fakat Osman ve halefleri İstanbul ve Trabzon İmparatorluklarını yıkmayı, bütün Yunanistan, Eflak ve Boğdan eyaletlerini ve Macaristan'ın bir kısmına boyun eğdirmeyi, Bağdat, Şam ve Mısır sultanlarının hâkimiyetlerine son vererek bu muhtelif ülkelerden genişlik ve kuvvet bakımından uçsuz bucaksız ve muhteşem bir imparatorluk oluşturmayı, sürekli savaşlar yaparak (orduları sayesinde) başarmışlardır. Bu fetihler, Bayezid'in Timur tara-

findan esir ve sonraları Petervaradin ve Belgrat savaşlarının kaybedilmesi ve bu son kaleyle Temeşvarın zapt olunması gibi dikkate değer gelişmeler hariç, dört yüz senelik bir dönem içinde birbiri ardına gerçekleşmiştir. Bu son gelişmede Hristiyanların kendilerini sürekli biçimde istila tehdidi altında bulunduran şiddetli ve azgın bir selin baskınına karşı çekmiş oldukları ilk set nazariyle bakılabilir. Bu iki mevki savunmaya ve korumaya muktedir ellerde bulundukları müddetçe, Hristiyan âleminin Türklerden pek o kadar, belki de hiç korkusu kalmayacaktır. Bilakis o cephede fazla kuvvetli ve güvenli olmayan sınırlarından dolayı Türklerin korkmaları gerekecektir.

İşte bu durumu Türkler de bildikleri için, İmparatora karşı bir uzlaşma siyaseti izlemeye başladılar. Bu siyaseti izlemeye; kuvvetlerini yeniden güçlendirinceye veya cesur ve cüretkâr bir hükümdar veya vezirin yönetimi altına girip, sefer hazırlıklarında bulunarak (Hristiyanlarca) fethedilmiş bu beldeleri geri alıncaya kadar devam edeceklerdir.

Kıbrıs, Girit ve Mora krallıklarını birbiri arkasına Venedik Cumhuriyeti'nden söküp alarak ve ülkeleriyle bu cumhuriyet arasına bütün bir denizi [sınır olarak] koymuş olmalarına bakıldığında, artık Venediklilerden almak istedikleri hiçbir yerin kalmamış olduğuna hükmedilebilir. Kıskaçlıklarından zaptına bir şekilde diktikleri sadece Korfu adası kalmaktaysa da, bunu kolayca başaramayacaklarını bizzat yaşadıkları tecrübeleri neticesi bilirler. Çünkü adanın fethine giriştikleri takdirde, Hristiyan hükümdarlarla özellikle Napoli ve Sicilya Krallıklarını ele geçirmiş bulunan İmparatorun haset ve kıskançlık hislerini tahrik etmiş olacakları bilgileri haricinde değildir. Türkler, Lehistan'a karşı hiçbir fetih emeli beslememektedirler. Bu tespit, o taraftan gelmesi muhtemel herhangi bir saldırıya karşı sadece savunma maksadıyla Cochim ve Bender'i güçlendirip, takviye etmelerinden anlaşılıyor. Çar'la yapmış oldukları devamlı antlaşma dolayısıyla, her türlü Rus endişesinden azade kalmışlardı. Sonraları bu hükümdarla gelişen münasebetlerinde takındıkları hareket tarzı, onunla görünürdeki duruma nazaran bir şekilde faydalanacaklarını ümit ettikleri bir dostluk temini ve idamesi konusundaki arzularını göstermektedir.

Türklerin Hristiyan hükümdarlara karşı genelde besledikleri düşmanca niyetlere nazaran, onlarla barışı muhafaza etmek istedikleri anlaşılıyor. Bu hükümdarların savaş ilminde kendilerinden üstün olduklarını anlamış bulundukları için askerlerini disiplin altına almak veya kaybettikleri yerleri geri almak için zamanın

akışıyla, sıkça yaşandığı gibi, Hristiyanlar arasında çıkması muhtemel parçalanmaların kendilerine uygun bir fırsat bahşetmesini beklemek üzere, barışı devam ettirme niyetinde bulunmaktadır. Fakat Türklerin bu tavrının nedenleri az çok gerçekler üzerine dayanıyor olsa da, bu değerlendirme ve düşüncelerinde en büyük pay hükümdar ve vezirlerin dehasına aittir.

Günümüzde yönetimde bulunan Sultan Ahmet, savaşın talihinin kendisi için yaver gitmediğini tecrübeyle öğrenmesi üzerine, bütün hırslarını huzur ve sükûn içinde saltanat sürmek için dizginledi, savaşın korkutucu ve çalkantılı gelişmelerinden kendisini kurtarmaya çabaladı. Fakat barış zamanında kuvvetini arttırmak için bir hükümdarın maliyesini düzene koymak gibi konularla meşgul olması gerekirken Sultan Ahmet, daha ziyade bizzat kendi zevk ve tercihiyle, Majestelerine anlatmaya cesaret edemeyeceğim bir şekilde ve çok çirkin bir takım sebep ve bahanelerle tamahkârlığını tatmine nefesine uymuştu. Çünkü inanılacağına emin olmadığım gibi, Majestelerine özgü olan ve eskiden beri seleflerinin fitri bir fazileti addedilen cömertlik hislerini rencide etmekten korkarım. Bununla beraber veziriazamın keskin zekâsını ve doğasında cömertliğin tüm prensiplerinin hiçbirini taşımayı başaramayan Padişah'ının tamahkârlığını gösteren özel bir hadiseyi anlatmama müsaade buyrulmasını niyaz ederim.

Bundan bir süre önce, adı geçen Büyük Hükümdar'ın evladından bir şehzade harçlık olarak cüzi bir parayı harcamış olduğundan, veziriazama müracaatla bir miktar para istedi. Biraz sonra da bu parayı huzurunda cirit oynamakta bulunan iç oğlanlarına bahşiş olarak verdi. Bu cömert hareketini gören Padişah, şehzadeyi huzuruna çağırdı ve sert bir ifadeyle parasını neden böyle dağıttığını ve biraz önce bahşiş olarak dağıttığı parayı kimden aldığını sordu. Şehzadenin veziriazamdan aldığını söylemesi üzerine, padişah hemen onu çağırıp sert bir yüz ifadesiyle çocuklarını boş ve lüzumsuz bir takım masraflar yaptırmaya alıştırmış olmasından dolayı azarladıktan sonra kendisinin de [vezirin de] gereğinden çok fazla paralar harcadığını bildiğini ilaveten söyledi. Veziriazam kararlılıkla ona cevap verdi: Padişahım, ihtiyatlı ve tedbirli olunuz sizi servetler toplamaya sevk ediyor ve bu hususta isabet buyruluyor. Çünkü servet hükümdarın kuvveti ve dayanağıdır. Fakat benim başka bir yönetim tavrı takip etmem ve sizin elinizden aldığım ihsanları halka serbestçe dağıtmam gereklidir. Başka türlü hareket ettiğim takdirde, ne siz tahtınızda ne de ben, bana verdiğiniz makamda güven içinde olabiliriz. Hükümdarların hazineleri halkın malıdır, bu malın bir miktarının ya hükümdarın veya vezirin eliyle kendilerine verilmesi gerekir. Bir memleket için iyi

idare ve ekonomi ne kadar gerekliyse, cömertlik ve ihsan da o kadar lüzumludur. Bu iki vasıftan beğendiğinizi kendinize mal edip, diğerini bana bırakınız dedi. Bu cevabı alınca Padişah sakinleşti ve hatta hazine defterlerini getirtip veziriazamın bin kese akçe borç almış olduğunu görmesi üzerine, borcun defterlerden silinmesi ve Büyük Vezire bu borcun makbuzunun verilmesini emretti.

Memleketleri yöneten hükümdarlar genellikle ya bizzat kendi veya nazırları ve yakınlarının ihtiraslarıyla idare edilirler. Bu tehlikelerden tamamen sakınmasını bilen çok az sayıda büyük şahsiyetler vardır. Hatta samimi olarak konuşmak, söylemek lazım gelirse, hükümdarların da diğer insanlar gibi aynı ihtiraslara sahip bulunmaları ve belki de bu ihtirasları gizlemede sakınca görmemeleri ve bu hususta nefse hâkim olma gereğine inanmamaları dolayısıyla, bu tehlikelerden uzak kalmaları imkânsızdır denebilir. Esasen tebaalarını yönetmek için çeşitli araçları kullanmak zorunda bulundukları için, bunlardan (halktan) birine güven duymaları gerekir. Çünkü sadık bir vezir, zekâ ve yeteneğiyle, hükümdarların ihtiraslarının kötü tesirlerini önleme, onların en fena niteliklerini kendisinin ve milletin lehine çevirme becerisini gösterebilir.

İbrahim Paşa'nın da bu zekâ ve ustalıkta vezirlerden biri olduğu aşîkârdır. Efendisi olan Sultan Ahmet, yukarıda açıklandığı şekilde, seleflerinin tümünün seçkin bir özelliği olan savaşçılıktan mahrumdu. Kendisinin bu özelliğini ihtiyat ve tedbire değil, fakat tabiri caizse korkaklığına atfetmek gerekir.

Saltanatının başlangıcında herhangi bir Osmanlı hükümdarının düşmanlarına gösterdiği acımasızlıktan fazlasını bizzat kendi tebaasına yapmıştır. Kendisini mahpustan çıkarıp tahta oturtan isyan elebaşlarının tümünü idam ettirdi. Bundan sonra imparatorluğun en yüksek ve bilgin şahsiyetlerini vezirlerinin haset ve kıskançlıklarıyla kendi açgözlülüğünü tatmin için feda etmekten çekinmedi. Ve seyretmekle yetindiği servetler biriktirilmesine nefsinin kaptırarak, tebaasını hemen hemen genel bir yoksulluğa düşürdü. İbrahim Paşa efendisinin bütün ihtiraslarını kendi çıkarına kullanmaktan geri kalmadı. Korkudan değil, fakat bir zorunluluk üzerine barışa yöneldiği kanaatini verdirinceye kadar, Padişahı savaşa devam mecbur etti. Onun zulmünü hafifletti ve daha ılımlı hale getirmeyi başardı. O derecede ki Padişahın diğer vezirlerin döneminde gösterdiği zulüm ve barbarlığı, İbrahim Paşa'nın idaresi zamanında tamamen yumuşak ve ılımlılığa dönüştü. Efendisinin kalbindeki hasisliği tamamen kaldırmaya muktedir olamadığından dolayı, İbrahim Paşa bir hükümdarın şan ve şerefine bir gereği olmasından do-

layı, tebaanın hoşnutluğuna yönelik masrafların tümünü bizzat üstlendi. Eski binaların tamamını tamir ettirdi. Böylece bir taraftan bizzat kendisinin inşa ettirdiği ve diğer taraftan akraba ve dostlarına yaptırttığı yeni binalarla İstanbul'u yenilemiş olduğu söylenebilir. Ve nihayet Majesteleri nezdine elçi olarak gönderilen Mehmet Efendi'nin geri dönüşünden sonra, İbrahim Paşa kendisine anlatılan bahçe ve binalarımızın ihtişam ve güzelliğini taklide çalıştı. Gerçi yaptırdığı bu örnekler vasatın da altında bulunmakla beraber, konumları itibarıyla da güzel değildiler. Ancak Paşa bunları yaptırmakla hem halka o zamana kadar görmeye alışkın olmadıkları muhteşem manzaraları seyrettirmiş ve hem de belki bu sayede bir süreden beri huzursuz halde bulunan halkın şikâyet ve isyanını az çok önlemiştir. Fakat veziriazamın sürekli Padişahın açgözlülüğünü tatmine çaba göstermesi, Çar'ın askeri harekâtı ve İran meselesinin çözümüne ilişkin tedbirlerin alınmasını hem geciktirmiş hem de çok sıkıntılar çıkarmıştır. Denebilir ki İbrahim Paşa, böyle bir hükümdarın idaresinde aynı zamanda Rusları ezmek, Mir Mahmut'un ihtiraslı planlarını önlemek ve İran'daki karışıklıkları bastırarak bu imparatorluğu genişletmenin mümkün olamayacağını idrak eden tek vezirdir. O her şeyden evvel halkın dini hislerinin en kuvvetlisi yani taassupla mücadele etmek zorundaydı. Çünkü Türkler taassubun etkisiyle, Rusların Müslümanların idaresinde bulunan ülkeleri ele geçirmelerine ve Müslüman tanınan Mir Mahmut'a karşı savaş açılmasına nefretle bakıyorlardı. Bununla beraber İbrahim Paşa sabrı, zekâ ve dirayetiyle Türkleri, Çar'ın -durdurmaya kudretleri yetmeyeceği için- ülkesini genişletmesini sakince seyredecek, hatta Mir Mahmut'un bile arazi kazancı teminine muhalefet ve nihayet sapkın [Schismatique] nazarıyla bakmalarına rağmen, İran şahının oğlu Tahmasb'ı Ruslarla açıktan ve müttefik olarak tahta oturmasına çaba gösterecek bir hale getirdi. Türklerce bir yenilik teşkil eden bu idare tarzını İmparatorluğu genişletme bahanesiyle örtüyordu. Gürcistan'ı zapt ve Bağdat taraflarından İran'a bir ordu göndererek, Revan eyaleti ve Ermenistan'ın elde bulundurulmasını bir antlaşmayla garanti altına almak için halen, Tahmasb'la müzakerelerde bulunuyor. İbrahim Paşa'nın bu amacının temini uğrunda iki seneden beri yaptığı düzenlemelerin, Türklerin tüm tasarılarının gerçekleşmesine has olan bir hızla uygulanmamış olması; adı geçen vezirin devamlı surette Padişahın açgözlülüğüne hizmet etmek zorunda kalarak, asker toplamak ve ikmal etmek için gerekli parayı hudutlara gönderememiş olmasından, maaşlarını muntazam alamayan askerlerin koruması gerektiği halkı soymalarından, kumandanlardan bazılarını bu askeri kontrol altına alamadıklarından veya almak istemediklerinden ve nihayet

bir düşman memleketinde olduğu gibi, halkını kendilerine çekip bağlamaları gereken bir beldeye girilmiş olduğundan kaynaklanıyordu.

İbrahim Paşa'nın bu sorunlara çare bulduğu, Büyük Hükümdar'ı gerekli masrafları yapmaya ikna ettiği ve başlangıçta olağanüstü bir düzensizlik içinde idare edilmiş olan bu işin, gerek askeri harekâta ve gerek müzakereler bakımından bir düzene konulduğu anlaşılıyor.

Sunmuş olduğum raporda, bu vezirin müzakere işinde nasıl büyük bir beceri ve dirayet gösterdiği ve Majestelerinin arabuluculuğundan nasıl fayda sağladığı ve nihayet Majestelerinin adının sahip olduğu nüfuzdan faydalanmak amacıyla, bu büyük ihtilafın çözülmesini tamamen Majestelerine bırakmış ve bu imparatorlukla Çar ve Tahmasb arasında yapılacak bir paylaşımda Majestelerini hakem saydığının Majestelerinin dikkatini çekmiş olsa gerekir.

Rus elçisiyle benim ve İbrahim Paşa'nın 19 Ocak'ta görüşmede bulunduğumuz sırada, Paşa'nın söylemiş olduğu sözleri Majestelerinin müsaadelerine güvenerek anlatacağım. İbrahim Paşa dedi ki: Şah Hüseyin'e, vefatında, mirası için kavga eden ve bu mirası bir gaspçının elinden kurtarmağa çalışan birkaç çocuk bırakmış olan bir aile reisi sıfatıyla bakmak gerekir. Bu çocuklar da Padişah ile Çar ve Tahmasb'tır. Kişisel çıkar endişesi basiretlerini bağlayıp bunları gaspçının faydalanabileceği bir çatışmaya götürebilir. Bundan dolayı bu çocukların, nüfuz ve dostluğuna gösterilecek güvenle paylaşım işinde, aralarında uzlaştırmaya, tarafsız bir vasi arayıp bulmaları gereklidir. Bu vazifeyi bize sadece Fransa İmparatoru ifa edebilecektir. Kendisi eskiden beri bu üç devletin dostu olmasından dolayı, birine diğerlerinin zararına izin verecek şekilde davranmakta hiçbir şahsi menfaati olamaz. O, Çar'ın güvenine mazhar olduğu kadar bizim de itimadımıza sahiptir. Tahmasb da onu reddedemez. Bu durumda sorunlarımızın çözümünü aynı güvenle ona bırakalım. Bu şekilde hareket edersek, karşılıklı fayda sağlar ve Mir Mahmut'un yaptığı gasp gibi bütün hükümdarlar için kötü ve tehlikeli bir emsali, uzlaşıyla ortadan kaldırmayı başarırız.

Fakat her ne olursa olsun, Çar'ın onayını gerektiren mazbataların değişimiyle sona eren bu mesele, bir müddet daha devam etmekten geri kalmayacaktır. Çünkü Türklerle Ruslar ilk önce paylaşım sırasında paylarına düşen eyaletlerin tasarrufunu sağlama bağlamaya çalışacaklardır ki, bunun da icrası kâğıt üzerinde olduğu kadar kolay olmayacaktır. Daha sonra günden güne güçlenen Mir Mahmut'u kovmak ve Tahmasb'ı tahta oturtmaya uğraşacaklardır ki, bu da uzun zamana ve farklı za-

manlarda çeşitli engellerin yok edilmesine bağlıdır. Bundan ötürü mevcut duruma bakıldığında bu mesele o kadar çabuk biteceğe benzemiyor, daha birkaç sene devam edecek gibi görünüyor. Bununla beraber şu noktayı da dikkatten uzak tutmamak gerekir ki, bu meseleyi Majestelerinin arabuluculuğuyla karar altına alınan esaslar dâhilinde sona erdirmeye çalışacak olurlarsa, Türklerle Ruslar bu hususta kuvvetlerinin ancak yeterli bir kısmını kullanıp, diğer kısmını Avrupa'da bulunduracaklardır. Ayrıca, anlaşıp birleşmeyi de öğrenmiş olmalarından dolayı, İran'da arttıracakları kuvvet ve nüfuzlarının şanını zamanla Avrupa'da da muhafaza edeceklerdir.

Siyasetinin başlıca hedefini oluşturan bu amaca erişmek için, İbrahim Paşa makamını koruduğu müddetçe çaba gösterecektir. Paşa tasarılarını gerçekleştirmek için İran'da sarf edeceği gayretlerin kendisini Avrupa tarafında kimsenin korkutamayacağı bir durumda bırakacak ve burada ortaya çıkabilecek fırsatlardan Osmanlı namının dehşetini yenilemek konusunda faydalanacak bir şekilde siyasetini değiştireceğine Majesteleri kani olabilirler.

İşte, Haşmetmeab, bu imparatorluğun halen izlediği hareket tavrının (siyasette) gerçeğe en yakın yönleri bence bunlar olsa gerektir. Ancak Osmanlı hükümeti bu siyasette öngörülmesi zor olan bazı değişiklikler meydana getirebilir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu diğer devletlerden örf, adet ve dili kadar iç idaresi bakımından da farklıdır. Hâlâ kurulduğu şeklin, yani askeri idarenin kötü tesiri altında bulunmaktadır. Bu idare üç prensibe dayanmaktadır: Kuvvet veya daha doğrusu şiddet, taassup ve bu imparatorluğu kuran ve hâlâ saltanat süren hanedandan biraz daha az olmak üzere Padişahın şahsına saygı. Çok mutlu başarılar kazandırmış bulunan taassup Türklerin tümünü genelde Hristiyanlara ait ülkeleri fethetmeye çalışıyor. Gerçi Türkler egemenlikleri altında bulunan halklara yumruklarının ağırlığını hissettirmekteyseler de dindaşları bulunan halkın boyun eğmelerini temin için aynı şiddeti göstermekten geri kalmıyorlar. Günümüzde yönetimde bulunan hanedana gösterilen saygıya gelince, bunu Hükümdar'ın şahsına asla teşmil eylemediklerini gösteren birçok örnek vardır. Bazen hoşlarına gitmeyen kimi hükümdarların saltanatına tahammül göstermişlerse de, canları istediği zaman bunları değiştirip ve tahttan indirmesini de bilirler. Genelde tebaası da hükümdarın kendilerine saldırdığı korkunun etkisi altında bulundurduğundan, Padişah tebaasından daimi bir korku içinde bulunmaktadır.

Bu vaziyet sultanların esasen çok parlak olan mevkilerini büyük felaketlere ve sürekli kışkırtma ve çalkantılara maruz hale getiriyor. Padişahlar bu memlekette

mevcut olan adetten faydalanarak devlet yönetimini bir adamın eline bırakırlar. Fakat bunu bir yükten kurtulmak amacından ziyade, büyük şahsiyetlerin ve halkın göstereceği memnuniyetsizliğe karşı ellerinde feda edilmeye hazır bir kurban bulundurmak kastıyla yaparlar. Hatta bu kimseyi bizzat kendi nefretlerine ve bazen da saray entrikalarına kurban ederler. Bundan dolayı bu çok yüksek makam her taraftan tehlikelerle çevrili bulunmaktadır. Orduların başında bulunmaya mecbur olan vezir, sadece olayların sonucundan sorumlu olmakla kalmaz, aynı zamanda saray dalkavuklarının kaptislerine de katlanmak durumunda kalır. Şöhretleri ve büyük başarıları bilinen bu vezirlerden bazıları bu mevkide tutunabilmişlerse de, birçokları da bu makamda canlarını vermişlerdir. İbrahim Paşa bu riskleri göze alamadı. Onu, Padişahın uzağında kalmak zorunda bırakmayacak işlerin etrafında dolaştıran başlıca sebeplerden biri de bu durumdu. İbrahim Paşa, efendisinin himaye ve ilgisini sağlamak için, bir taraftan da maharet ve ihtiyatlılığının kendisine ilham edebileceği tüm tedbirleri almış ve efendisini çok sevdiği devlet adamlarını saraydan uzaklaştırmaya adeta mecbur bırakmıştı. Kızlarından birini nikâhına alan İbrahim Paşa, diğer üçünü de oğluna, yeğenine ve azatlı kölelerinden birine verdirdi. Veziriazamların haftada ancak bir defa saraya gidip padişahla görüşmeleri gelenek idi. Fakat İbrahim Paşa, Büyük Hükümdar'ın sık sık prensesleri ziyaret etmesinden faydalanarak, onunla sürekli görüşmek için doğal bir fırsat buluyordu. İbrahim Paşa'nın padişahla akrabalığından gelecek için daha başka amaç ve hedefler güttüğü ve onun ölümü halinde de konumunun muhafazasını güvence altına almak istediği anlaşılıyor. Çünkü Padişahın çocukları henüz devleti yönetecek bir yaşta değillerdi. Mustafa'nın oğlu İbrahim de şahsen rakipleri olmasından dolayı, kendisi gibi nüfuz ve yetki sahibi bir adamın yakınlığı ve himayesine muhtaç olacaklar ve kendisi de, enişterisi olması dolayısıyla, bu çocukları, bizzat çıkarlarının bir gereği olarak, rakiplerine tercih etmek zorunda kalacaktı.

Fakat zaman ve talihin değiştiriciliğine bağlı olan gelişmelere ilişkin görüşlerimi nakletmeksizin, Majestelerine, İbrahim Paşa'nın mevkiini ve ayrıcalıklı durumunu korumasının [hem] bu devletin devamı, [hem de onun] şöhret ve nüfuzu kadar memleketinin çıkarlarına uygun düşeceğini söylemekle yetineceğim. Majestelerinin Babıâli nezdindeki temsilcilerinin İbrahim Paşa'daki iyi niyet ve yaklaşımları başka bir vezirde bulmaları zordur. Gerçi onun her talebimizi kesin biçimde karşılayacağı söylenemez. Hatta bazen kendisinden istenilen bir lütfu [himaye] veya adaletin yerine getirilmesini uzun süre geciktireceği olabilecektir. Fakat buna rağmen büyük bir özenle Majesteleriyle iyi ilişkiler geliştirecek ve

onun temsilcilerine seleflerinin tümünden daha fazla saygı göstereceği de muhakkaktır. Onun veziriazamlığı altında, elçilerin ve de Doğu'da ticaret yapan Fransızların diğer vezirlerin yönetimlerinde yaşadıkları sorun ve engellere maruz kalmayacaklarını ümit ediyorum.

Onu yönetenler [onun üzerinde nüfuzları olanlar] gelenekleriyle veya batıl inançlarıyla müdahalede bulunmamış olsalardı, İbrahim Paşa'nın daha fazla şeyler yapması [bize daha olumlu davranması] da muhtemeldi. Bu müdahale de bir veziriazamın yönetimini sekteye uğratan küçük bir engelleme değildir. Müslümanlardan bahsederken, eğer tabiri caizse, din adamlarının bu derece etkili olduğu başka bir ülke yoktur diyebilirim. Müfti, kadileşkerler ve hocalar, vezirlere ve hatta Büyük Hükümdar'a karşı müthiş bir kuvvet oluştururlar. Aynı zamanda din ve şeriata koruyucusu olmaları dolayısıyla, her konu üzerinde görüş bildirmeleri lazımdır. Meclislerde [divanlarda] veziriazamdan sonra ilk mevkiiler onlarındır ve daha serbestçe görüşlerini ifade edebildikleri için, daha fazla nüfuz ve yetki sahibidirler. Esasen şahıslarına bir nevi kutsiyet izafe edildiği için, halkın diğer kesimleri gibi, korku veya ölümle itaat altına alınamazlar. Kendilerini korkutabilecek en büyük ceza, sürgün etmekten ibarettir. Sahip oldukları büyük servetler, halkın saygısı ve içinde yaşadıkları dokunulmazlık dolayısıyla, onları yönetmek ve onlarla uzlaşmak diğerlerine göre daha zordur. Bu din adamlarını gözeterek idare etmek usulü, hükümetin hem büyük bir sırrını hem de büyük bir sorununu oluşturur. Bu kimseler dışında diğer şahsiyetlerin tamamı veziriazama tâbidir. Saray memuriyetleri istisna olmak üzere askeri kadrolar, eyalet valilikleri ve hükümet memuriyetleri veziriazamın tercihinə mutlak biçimde bağlıdır. Bu hak ve yetkiden İbrahim Paşa kendisine bağlı yakın adamlarını önemli görevlere yerleştirmek hususunda istifade ederek kaptanpaşalığa damatlarından birini, kâhyalığa, nüfuz ve yetkilerine tamamen iştirak ettirdiği diğer bir damadını tayin etti. Uzun ve eski bir dostluğun kendisine bağladığı bir adamı da Reis Efendi yaptı. Sonuç olarak işgal ettiği son derece kaygan mevkii muhafaza edebilmek için akla gelen tüm tedbirlere başvurmayı ihmal etmedi. Fakat bir taraftan kendi lehine çalışırken, bir taraftan da ülke çıkarına çalışarak, sadece bu İmparatorluğa bazı faydalar sağlamaya ve devleti güvenli ve faydalı teşebbüslere yöneltmek için çareler aradığı ve gizli bir takım hazırlıklarla fırsat çıkması halinde daha büyük teşebbüslere girişmeye hazırlandığı her halinden anlaşıyordu. Bu hususta başvurduğu çareler arasında Majestelerinin elçisine sürekli biçimde gösterdiği olağanüstü saygıyı ifade edebilirim. Paşa'nın bana az çok özel bir dostluk göstermesinden övünç duymama rağmen, bu saygının benim şahsıma karşı

yapılmış olduğuna inanacak kadar da safdil değilim. Yukarıda ifade ettiğim şekilde, İbrahim Paşa benim İstanbul'a varışından kısa bir süre sonra veziriazam olmuştu. Majestelerinin elçileri sıfatını taşımakla övünç duyduğum sürece kendisi hiçbir talebimi reddetmedi. Ruslarla görüşmelerde onun tam güvenine mazhar oldum. Benim veda ziyaretinde bulunmam için Büyük Hükümdar tarafından özel olarak kabul edilmemi sağladı ve ben henüz uygulanması alışılmamış biçimde onurlandırıcı merasimlerle kabul edildim. Paşa bu davranışını benim ayrılış anıma kadar devam ettirdi. Hatta bu nezaket ve iltifatlarını Majestelerinin gemilerine binmemi müteakip, selam göndermeye ve benim telkinim üzerine, gemi kumandanlarını, topla selamlatmaya kadar ileri götürdü. Belki de bunu siyaset gereği yapıyordu, selamlattığı şahsın Majestelerinin değer verdiği biri olduğunu, devlet büyüklerine ve halka gösterme düşüncesindeydi. Ben bundan faydalanarak kendisine Majestelerinin Doğu'da ticari işler hakkında hedefledikleri amacı sağlamaya götürecek çeşitli görüşler ilettim.

Bu işte olduğu kadar elçilik dönemimde diğer konularda da, Majestelerinin amaç ve çıkarlarına hizmet etmekten hiç uzaklaşmadım ve onun önerisine uygun harekât edebilmişsem kendimi mutlu ve aynı türden görevlerde yirmi senelik bir memuriyeti müteakip, bunca uzak bir memlekette dokuz senelik elçiliğimden Majestelerinin memnun kaldıklarını gösteren bir işaret göreceğim olursam, kendimi yeteri derecede ödüllendirilmiş addedeceğim.

Majestelerinin müsaadeleriyle Çar'ın büyük iltifat ve hürmetlerine mazhar olundum. Türklerin de kendi usul ve adetlerince bana gösterdikleri saygı daha az değildi.

Fakat yabancıların bana vermiş oldukları paye ve nişanlar [göstermiş oldukları saygı ve iltifatlar] Majestelerinin ihsanlarıyla yüceltilmedikçe, bunlar devletlerarasında ne anlam taşıyabilir? Hatta kendilerine ifa etmiş olduğum ve kendilerinin de onayladıkları hizmetlerimin, Majestelerince takdir ve taltiften mahrum kaldıklarını gördükleri takdirde bu devletler ne derler? Ben, bu konudaki talebimi diğer yetkili kimselere değil, fakat sadece gösterdiğim gayretime ve Majestelerinin ve seleflerinin kadirşinaslığına dayandıracak ve mali durumum dolayısıyla kerem ve ihsanlarınıza muhtaç olmama rağmen, bunların bekleyişinde, saygı ve itaatkârlık içinde bulunmakla yetineceğim.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EK BELGELER

1

Kont des Alleurs'ün Kral'a Gönderdiği Mektup

İstanbul, 7 Ekim 1716

Haşmetmeab,

Nihayet M. de Bonnac'ın bu ayın dördünde geldiğini görerek memnun oldum. Majestelerinin bana 1 Temmuz'da yazarak onurlandırdığı resmi yazıya ekli veda mektubunu [lettre de récréance] kendisi bana teslim etti. Artık hastalığımın yürütmeme engel olduğu bütün resmi işleri, ulaşır ulaşmaz derhal M. de Bonnac'a devrettim. Tercüman Brüe'nun ihmali yüzünden yarım kalmış ve bu kötü ve hain tercümanın idamından sonra ortaya çıkan tüm işlerin bir karara bağlanmasını talep ve rica etmek üzere, Edirne'ye veya gerekmesi halinde Belgrad'a bir tercüman göndermek konusunda kendisiyle mutabık kaldık.

Babîâlî kâtiplerinden olup Fransa elçiliğine ait işlerle görevli Edib Efendi Belgrat'a göndermiş olduğum yeniçeri vasıtasıyla mektubum ve tüm dilekçelerimin Reis Efendi'ye verildiğini ve onun iki gün sonra azli üzerine evrakın nezdinde kaldığını bildirmiş olduğundan, bir tercüman gönderilmesi çok gerekli hale gelmişti. Böylece şimdi Reis Efendi'ye söz konusu evrakların birer kopyalarını göndermek gerekiyordu. Bu yüzden işlerimizin sonuçlandırılması sefer sonuna kadar gecikecektir. Aynı şekilde M. de Bonnac'ın güven mektubunu sunmak ve huzura çıkmak için veziriazamın bulunduğu Edirne'ye kadar gitmesinin zorunlu olup olmadığını da anlamak gerekiyordu. Tercümana, müteveffa zalim veziriazamın hiçbir hukuka ve gerekçeye dayanmaksızın zincire vurdurup buraya gönderilmesi için vermiş olduğu emir gereğince, Halep'te M. de Gardane'a yapılan haksız mu-

ameleden dolayı şiddetle şikâyetle bulunma görevi de verilmişti. Bu vezir, adı geçen Sör Gardane'in maiyetindekilerden birinin kaybolması halinde, yerine Halep konsolosunun getirilmesi emrini verme saçmalığını da göstermişti. Ben zalimliğin bile bu baş vezirin çılgın karakterini gösteren böyle bir şeyi düşündürebileceğine kani olanlardan değilim. Gerçekten de, Halep konsolosu durumu ayrıntılı bir şekilde Deniz Konseyine arz ettiğini bana bildirdiği için, artık bu mesele üzerinde daha fazla durmayacağım. Sadece Majestelerine Gardane'in İstanbul'a gelişinde bana teslimini kaymakamdan istemiş olduğumu arz etmekle yetineceğim. Bunun üzerine kaymakamın kâhyası bana cevaben efendisinin Gardane ile adamlarının tümünü zindana attırmak için emir alalı bir aydan fazla geçmiş olduğunu söyledi. Bu zindan, padişahın kölelerinin atıldığı bir yerdir. Sonra kâhya omuz silkerek, gözlerini gökyüzüne kaldırarak: "Eğer bu zavallı vezir bir müddet daha makamında kalmış bulunsaydı, bizim en iyi ve en eski dostlarımızı bu devletin aleyhine çalışmaya sevk etmiş olacaktı" dedi. Ve şu sözleri de ilaveten söyledi: "M. de Gardane ulaştığında kendilerini haberdar edeceğimize ve memnuniyetlerini gerektirecek bir tarzda çalışacağımıza elçiyi temin ediniz. Artık bir kere olan olmuştur. Buna engel olmak elimizde değildir. Ancak veziriazamın bu konudaki haksız ve şiddetli davranışını tamir ve telafiye elimizden geldiği kadar çaba göstereceğiz"

Burada her şey tasavvur edilemez bir kargaşa içindedir. İstanbul'a gelmek isteyen Padişahın tahttan indirileceği, bununla beraber görüşlerinin tersine felaket bir savaşa başlamış olduğu için, efendilerin [devlet adamlarının] hepsinin kendisine karşı hoşnutsuz ve kızgın bulunmalarından dolayı, onun Edirne'den ziyade İstanbul'da tahttan atılmaktan korktuğu açıkça konuşulmaktadır. Yakında bütün bu söylentilerin nasıl bir sonuca ulaşacağı anlaşılabacaktır. Bir değişimi beklerken; müteveffa veziriazamın memleketten her tür zahirenin ihracını yasaklanmasına ilişkin vermiş olduğu ve herkesin olduğu kadar sağduyu sahiplerinin de ondan korkuları dolayısıyla, bütün paşaların harfiyen uyguladıkları haksız ve şiddetli emirlerden dolayı, Fransız tüccarları sıkıntılar çekiyorlardı. Şimdi Büyük Hükümdar, veziriazamını değiştirmiş olduğu için, yerine gelenin eski kararları takip etmeyeceği tahmin olunabilir. İşler bu vaziyette kalamaz. Makamına gelir gelmez M. de Bonnac'ın her istediğini elde edebileceğine kesin gözüyle bakılabilir.

Belgrat'a göndermiş olduğum yeniçerilerimden birinin bana getirdiği bir habere göre; büyük vezirliğe atanan zat, iyi bir dostum olup, bana alabildiği bilgileri gizlice bildiren ve daha önce bostancıbaşılıkta bulunan kişiymiş. Makul olan hiçbir talebimizi reddetmeyeceğine inandığım için, işleri yoluna koymak konusunda bundan daha isabetli bir atama dileyemezdim. Yine bu yeniçerinin bana anlattı-

ğına göre veziriazam, Türk ordusundan arta kalan ve miktarı yirmi beş veya oyuz bin tahmin olunan bir kuvvetle, hâlâ Belgrat'ta bulunmaktaymış. Prens Eugène ordusunun bir kısmıyla Bosna'ya girmiş. Türklerin bu vilayette askeri ve kaleleri bulunmadığı için, prensin bu yolu ne maksatla kullandığı anlaşılmamış. On iki bin kişilik bir kuvveti Tuna'dan aştıırıp, Macaristan'da bulunan Alman askeri birlikleriyle birlikte Temeşvar'ı kuşatmaya sevk etmiş. İyi ve sağlam bir yerden geldiğine kani olamadığım bu haberlere inanamıyorum. Bundan ötürü bu haberlerin güvenilirliğini Majestelerine garanti edemem.

Burada herkes Prens Eugène'in Petervaradin'de Türkleri tamamen bozup dağıttıktan sonra, Belgrat'a kadar takip etmemiş olmasına ve bunların Sava üzerinde bulunan köprülerini tamir etmelerine ve bu suretle savaş meydanında otuz veya kırk bin kişi bıraktıktan ve beş altı bin kişiyi de soyduktan ve sonra acıyıp salıverdikten sonra, çekilip gitmelerine vakit bırakmış olmasına hayret etmektedir. Prens eğer bu hezimetlerini müteakip, Türkleri takip ile dosdoğru Belgrat üzerine yürümüş olsaydı, burayı tamamen erzaksız, cephanesiz ve topsuz bulacaktı. Çünkü veziriazam ordusunun daha iyice teçhizi için bunların tamamını almış ve kaleyi her türlü savunma vasıtasından mahrum bırakmıştı. Türklerin kendilerine gelmelerine ve ordularından arta kalanları Belgrat yakınında toplayıp düzenleyerek, bu mevkiî savunulabilir hale getirmelerine vakit bırakmak suretiyle, Prens Eugène'in gösterdiği hareketsizlik daha fazla hayret vericidir. Belgrat muhasarası gibi üç muhasara yapmaya müsait top ve mühimmat ele geçirmiş olduğu için, gerek imparator ve gerek Türklerce zapt edebileceği mevkilerin en önemlisi kabul edilen Belgrat'ı almak üzere Türklerin umutsuzluk içinde bulundukları şu sırada sadece kale yakınında görünmesi yeterliydi. Buranın zaptı Türkler tarafından engellenmeksizin dilediği tarafa yönelip dilediği yerleri almak imkânını kendisine vermiş olacaktı.

Anadolu birlikleri küçük takımlar halinde memleketlerine dönüyorlar. Kaymakam, İstanbul'da halkın her kesiminden insanların oluşturduğu yönetimden hoşnutsuz olanların sayısının çoğalmasını engellemek ve bunların geçip gitmelerini kolaylaştırmak için, Büyük Hükümdar'dan emir aldı. Prens Eugène'in Belgrat'tan önce Temeşvar'ı kuşatmak istediğine inanılıyor. Belgrat alınınca Temeşvar kendiliğinden düşeceğine ve bu mevkiinin diğerine göre o kadar önemli olmamasına rağmen, Prens bu amacını anlamakta güçlük çekiyorum. Son derece büyük başarılar ve şanla başlayan bu seferi Prens Eugène'in sona erdirmek için hangi amacı gerçekleştireceğini burada bekliyorlar. Bununla beraber Türkleri boz-

guna uğratalı kırk beş gün geçmiş olduğu halde, hâlâ bunların uğradıkları hezimet ve ağır acıdan istifade edemediği görülmektedir.

Kutsal Topraklar'ın burada bulunan inatçı ve öfkeli genel vekili, Tanrıya şükürler olsun, birkaç gün önce öldü. Bu ölüm üzerine Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesinin yeniden inşası için yeni bir emirname [ferman] almayı kararlaştırdım. Bu konu, bu papaz ve tüm taraftarlarını son derece rencide ediyordu. Yeni emirnameye "Rumların, Ermenilerin ve diğer Hristiyanların bilgisi dâhilinde, büyük kubbenin yıkıntılarından, küçük kubbe herhangi bir şekilde hasar görmesi halinde, hiçbir değişiklik yapmadan küçük kubbenin de eski haline getirileceği ve tamirin herkesin gözü önünde yapılacağı maddesini koydum. Kubbenin yeniden inşasına İspanyol ruhbanlarının karşı çıkmalarının nedenini ve daha sonra ya kubbenin tamamen yıkılması veya herkese tepeden bakan ve efendilik taslayan tavırlarıyla Kudüs'te ikamet eden tüm milletlerin husumetini kazanmış olmalarından ötürü, kendilerine büyük bir felaket getirecek olan özel hedef ve maksatlarını aslen Fransız olan Kutsal Topraklar'daki papazlardan Nicaise'in mektuplarında Majesteleri görmüş olacaktırlar.

Müteveffa veziriazamın tercüman Brüe'yü astırma kararı aldığını, fakat Reis Efendi'nin ona tercümanı astıracak olursa, benim hak ve adalet istemekten geri kalmayacağımı ve bunun uzun zamandan beri Fransa ve Babiâli arasındaki mevcut bulunan iyi ilişkilere zarar verebileceğini ve dolayısıyla bu adamı kimliği belirsiz kişilerce katlettirmenin daha iyi olacağını ve bu suretle herhangi bir şikâyetin olmayacağını açıkladığını, bir müddet evvel bana temin ettiler. İmparatorun maslahatgüzarı nezdinde gammazlıkta bulunduğunu anlaması üzerine, veziriazamın adı geçen tercümanı katlettirmiş olduğunu aynı şekilde bana bildirdiler. Bana sızlanması sırasında Babiâli'de kendisinin de ihanet ettiğini söyleyen bu maslahatgüzar aynı zamanda bana verdiği gizli açıklamasında, şu sırada hiç arzu etmediği bir sorunun Babiâli'de başına açılmasından korkarak, kendisinin bana anlattıklarından tercümana hiç bahsetmememi benden ricada bulundu. Bu alçak adam [tercüman] yaptığı işlerin tamamını aynı zamanda benden de, büyük özenle gizlemek kabalığını göstermek suretiyle, bana da ihanet ediyordu.

Türklerin, Osmanlı ordusunun Petevaradin önünde hezimeti ve veziriazamın vefatı haberini aldıktan sonra, Korfu kuşatmasını kaldırdıkları muhakkaktır. Bu adanın, yaşlı ve çocuklarını katledip, sadece esir olarak alıp götürecekleri insanları alıkoyduktan sonra, Korfu önünde bütün toplarını ve ağırlıklarını terk ederek büyük bir süratle çekilip gitmişlerdir.

Sakız'da yeni bir kurumun [konsoloshane, kilise, ticarethane] tesisinin kabulünü ve onayını içeren bir emirname [ferman] aldım. Bu emirnamenin bazı kötü niyetlilerin bu bina ve binanın inşası hakkında Sakız'da tahrikleriyle çıkmasına neden oldukları anlaşmazlık ve kavgalara son vereceğini ümit ederim.

Muteber bir Türk iki gün önce, Büyük Hükümdar ve düşmanları arasında barış yapılması konusunda, arabuluculuk yapmam için emir alıp almadığımı benden sordurdu. Babiâli'nin savaşa devam veya barış antlaşması yapmak konularındaki niyeti Fransa'da bilinmediği için bir emir almamış olduğumu, fakat eğer Babiâli'nin düşüncelerinden bana bilgi verilecek olursa, Fransa'ya dönüşümde hükümetimi durumdan haberdar etmeyi memnuniyetle görev sayacağımı ve bunun üzerine hükümetimde halefime gereken emirleri vereceğini cevaben bildirdim. Üç dört güne kadar Edirne'den benimle bu mesele hakkında görüşmek üzere özel bir zatın geleceğini şimdi bana söylediler. Şu anda bana Temeşvar'ın Almanlara teslim olduğunu temin ediyorlar. Bu haberin Türklerin acı ve üzüntüsünü çok fazla arttıracığı doğaldır. Tercüman Fornetti yarın Edirne'ye doğru yola çıkacaktır.

2

Kutsal Toraklar'ın Meseleleri ve Bu İşlerin Günümüzdeki Durumuna İlişkin Rapor

Latin rahipleri ile Rum rahiplerinin Kudüs'teki Kutsal Mezar Kilisesi içinde kendilerine mahsus ayrı ayrı kubbelerle yerleri vardır. Diğer Hristiyanların da bu mabette ayrı yerleri mevcut olduğundan, birbirlerinden hiçbir iddia ve talepte bulundukları yoktur. Latin rahiplerinin Filistin'de tasarruflarında bulunan şeylerin tamamının Araplar zamanında kendilerine verilmiş ve bu tasarruf hakkının Sultan Murad'a kadar devamlı tekrarlanıp onaylandığı temin olunmaktadır.

Kutsal Mezar Kilisesi ve Beytüllahim'de ellerinde bulunan şeyleri yeterli görmeyen Rumlar, 1636'da, Latinlerin bu iki mekânda neleri varsa ele geçirmek istediler. Fakat Latinler kendilerine aidiyeti şüpheli görünen bu şeylerin tümünün gerçek ve meşru sahibi bulunduklarını ispat etmeleri üzerine, aynı Sultan Murad 1636'da, bir hatt-ı şerif yazdırarak bunların eski tasarruf haklarını onaylayıp gelecekte Rumların bu hususta karışıklık çıkarmalarını yasakladı.

Bu hatt-ı şerife rağmen Rumlar, Latinleri büyük Beytullahım kilisesiyle altında bulunan Presepe veya mukaddes yemlik mağarasından ve aynı şekilde takdis için vücudu yağlama merasiminin üzerinde icra edildiği taş ile İsa'nın çarmıha gerildiği tepeden kovmanın çaresini buldular. Fakat M. de Châteauneuf'ün yaptığı rica ve talebi üzerine bundan yirmi yedi sene önce, Sultan Süleyman'ın verdiği bir hatt-ı şerif ile bu papazlar yerlerine iade edildiler. Söz konusu hatt-ı şerif, günümüzde saltanat makamında bulunan Sultan Ahmet tarafından tahta cülusu sırasında onay ve teyit edilmiştir. Latin rahiplerinin, lehlerine yazılmış, verilmiş daha birçok resmi yazıları mevcuttur.

Kutsal Mezar Kilisesi'ni örten kubbe uzun zamandan beri göçmetehlikesi gösterdiği için, yeniden inşası için yine aynı M. de Châteauneuf, 1689 ve 1697 tarihlerinde, on tane emirname elde emişti. Bunun üzerine Kudüs Rum patriği bu kubbenin inşaat masraflarının kendi milleti ve Latinler tarafından ortaklaşa karşılanmasını istemiş ve çevirdiği entrikalar ve sarf ettiği paralarla, bundan evvelki emirnameleri iptal eden yeni bir emirname ele geçirmişti.

1711 de M. des Alleurs'ün almış olduğu emirnamenin uygulanması, Kudüs patriğinin elde ettiği bir başka emirnameyle bertaraf edilmiş ve M. des Alleurs'ün bu konuda yaptığı girişimlere rağmen, patriğin emirnamesini iptal ettirmeyi başaramamıştır.

Emirnameye masrafların ortaklaşa karşılanması kaydı konulmadıkça, Rumların kubbenin tamamen yıkılmasını tamirine tercih ettikleri ve tamirin yapılması için verilen emirlerin uygulanmasını paranın kuvvetiyle sürekli engelledikleri tecrübeyle anlaşılmaktadır. Nihayet son olarak, M. des Alleurs emirnameye tamiratın bilgileri konusunda uygulanacağına dair bir kayıt koydurtacağını beyan ederek, Rumları razı etmeyi başarmış ve veziriazam Ali Paşa'dan bu anlamda bir emirname gönderileceği konusunda da söz almıştı. Fakat Paşa sonra emirnameyi göndermek istemedi veya göndermeye vakit bulamamıştır. Latinlere gelince, onlar da emirnameye bu maddenin konulmasından memnun görünmüyorlar. Ve isimleri emirnameye konulduğu takdirde kendilerine ait olmadığı halde ele geçirmeyi şiddetle arzu ettikleri bir şey için hak iddiası vermiş olacaklarını ileri sürerek, Rumlardan emirnamede bahsedilmemesini ısrarla talep ediyorlar. Kralın müdahalesi olmaksızın çözümü şüpheli görülen bu sorun, kubbenin tamirsiz kalmasına neden olduğu gibi, günün birinde belki de, dikkat edilmezse, tamamen göçüp gitmesine yol açacaktır. Vakit geçtikçe mesele gittikçe daha fazla ciddiyet kaza-

nıyor. İşe başlayabilmek için her müsait zamandan istifade etmek lüzumuna kaniyim. Hatta Latinlere zarar vermeksizin, kubbenin tekrar inşası işinin Rumların hiç olmazsa bilgileri dâhilinde yapılmasının kabul edilmesi bile muhtemeldir. [Emirnameye konulacak] bu ifade onlara Kutsal Topraklar'da bugün sahip oldukları haklardan daha fazlasını sağlamış olmayacaktır.

İçerisinde Kutsal Mezar Kilisesi kurulmuş bulunan Büyük Kilise'ye, Türkler bir çeşit hapisane gözüyle bakmakta olduklarından, içinde ikamet eden ruhbanları ibadet yapmaları için bıraktıkları bu kutsal yerin kefilı sayarak, onları buraya kapatılmış olarak tutmaktadırlar. Her milletten birkaç ruhban buraya kapanıyor. Bunlardan hiçbirini kiliseyi koruma altında tutan Türklere bir nevi vergi vermeden ne girebilir ne çıkabilir. Böylece mahpus bulunan papazlar, yiyeceklerini tedarik için günde iki defa dışarı çıkarlar. İkamet ettikleri bu yerleri serin, rutubetli ve loş olmasına rağmen, ateş yakmalarına izin verilmediği için, ateşsiz yaşarlar. Gece ve gündüz yerlerini aydınlatmak için lambadan başka bir vasıtaları yoktur. Şimdiye kadar asla değişmemiş olan kurala uyan her ruhban heyetinin her biri belirli saatte burada dini ayinlerini açıkça ve coşkuyla yaparlar. Latinlerle Rumların daima anlaşmazlık halinde bulundukları öncelik hakkı üzerinde Ermeni, Kıpti ve Süryanilerden oluşan diğer milletlerin hiçbir hukuki talepleri yoktur. Türkler bu ihtilafı, davayı tekrar inceletmek için tarafların sahip olduğu ağırlığa [saygınlığa] göre bazen Rumların ve bazen da Latinlerin lehine çözmüşlerdir. Fakat bu konuda verilen karar, tarafların bir daha sorunun yeniden incelenmesini istemeyeceği şekilde kesin olmamıştır. Sorunun yeniden incelenmesi talebi, Türklerce her zaman kabul görmüştür. Bir mesele hakkında veziriazamın vermiş olduğu karar, Padişah tarafından onaylanmadıkça, Rumlarla Latinler veziriazamı yolsuzlukla suçlamaya hak kazanmış olurlar. İki tarafın da [ayin yapmada] öncelik hakkı iddiası için aynı anda geçerli sebepler sunması üzerine, Türkler sorunun yeniden incelenmesini gerekli görürler ve bu suretle bazen bir taraf, bazen diğer taraf birbirine üstün gelir. Kendilerine bir oyun edindikleri bu meselede Türkler daima karlı çıkmışlardır. Çünkü bugün bir tarafın lehine hüküm verirken, daha sonra başka bir zamanda kaybeden tarafın lehine karar vermek hakkından asla vazgeçmezler ve bu şekilde gelecekte hediyeler çekmek için yeni bir takım iddialar ileri sürerler.

Türklerin sıradan dost hükümdarlarla, artık iyi geçinmek gerekliliğini hissettikleri refah dönemlerinde daima kazananlar Rumlardır. Öncelik hakkını elde etmek için bu dönemden elverişli biçimde faydalandılar. Talihleri ters gitmeye başlayınca, Türklerin bizzat kendileri, diğer tarafı da dinlediler ve onların ellerinden söküp aldık-

larını kendilerine iade ettiler. Öylece bu öncelik hakkı şartlar ve zamana göre dönüşümlü şekilde Rumlar ve Latinlere verilmektedir. Halen öncelik hakkı Latinlerdedir.

İş bu rapor, 20 Kasım 1716'da İstanbul'da Beyoğlu'nda Fransa elçiliğinde yazılmıştır.

3

Kutsal Mezar Kilisesi'nin Kubbesinin Tamir Edilmesi Hakkında Veziriazama Sunulan Muhtıranın Çevirisi

Frenk rahiplerine ait olan Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesi bariz bir şekilde yıkılmaya yüz tutmuş ve yeniden inşasına ihtiyaç duyulması üzerine, bu konuda önce Ak Bognar'a emir verilmişti. Ancak emrin uygulanması bazı nedenlerden dolayı engellenmiş göçmek üzere bulunan adı geçen kubbe ve diğer sair mahallerin tamir edilmesi için acilen yeni bir emir verilmesi hususunda Kral efendimden yeni emirler aldım. Bundan ötürü iki imparatorluk arasında mevcut sıkı dostluğa ve Padişah tarafından daha önce verilmiş olan söze dayanarak tamire ihtiyaç duyan büyük kubbe ve diğer mekânların, kralın emri gereğince, masrafları kendilerine ait olmak üzere, Latin rahipleri tarafından tamir ettirilmesine müsaade buyrulmasını sizden rica ve talep ederim. Bu tamirat bahanesiyle Latinler kendilerine ait olmayan yerleri tasarruflarına alacak değillerdir. Rumlar, Ermeniler ve diğer milletler halen işgal ettikleri mekânların yine sahibi kalacaklardır. Adı geçen kubbeye bitişik olup Rum milletine ait bulunan Saint-Constantin adındaki kilise ve altındaki mutfağın çökmesi kaçınılmaz olduğundan, eski halinde bunların yeniden inşası işin Rumlara emir verilmesi gerekir. Bunun dışında yine Rumlara ait olan kilise haricindeki eski ve çok yüksek ve halen çanları çalınmayan çan kulesinin harap olan üst kısmı da göçmek üzere bulunduğu ve göçtüğü takdirde kubbeyi tahrip edeceğinden kulenin uygun bir noktasından yüksekliğinin azaltılarak yeniden inşa olunması hususu aynı şekilde Rumlara emir buyrulmalıdır. İsa Efendimizin kazara Kutsal Mezarı'na veya yakınındaki yerlere veya Kutsal Mezar'ın üzerindeki küçük kubbeye tekrar inşalarına ihtiyaç duyulacak bir zarar verilirse, bu inşaatın söz konusu mekânların özgün durumlarında bir değişiklik meydana getirmeyecek bir şekilde ve Rum milletinin bilgisi dâhilinde yapılmasını rica ve talep ederim.

4

Marki de Bonnac'ın Veziriazama Gönderdiği Mektubun Kopyası

Kendisine vaki beyanatınız hakkında M. Fornetti'nin bana vermiş olduğu rapordan, İmparator efendimin Kutsal Mezar Kilisesi kubbesinin tamirine ilişkin arzularını Büyük Hükümdar'ın yerine getirmiş olduğunu dün büyük bir memnuniyetle öğrendim. Yapılan bu dostluk gösterisinin büyüklüğüyle orantılı biçimde teşekkürlerimi size takdim ederim. Bu haberi aldığı zaman İmparator efendimin hissedeceği memnuniyetin bir kanıtını size bir an önce göstermek ümidiyle, Büyük Hükümdar'ın bu konuda yazdırdıkları hattı şerifin bir kopyasını zaman yitirmeksizin Majestelerine göndermek arzusundaım. Çünkü padişahın dostluğunun ve zatı âlilerinin iyi niyetlerinin yeni bir kanıtının iki imparatorluk arasındaki mevcut iyi ilişki ve uyumu efendimin kalbinde her şeyden daha fazla arttıracığından hiç şüphem yoktur. Bundan dolayı Fransa'ya doğru sekiz gün sonra hareket edecek olan bir gemiyle gönderebilmem için bu hatt-ı şerifin bana ulaştırılmasını sizden istirham ederim.

Kasım 1718

5

Kutsal Yerler'in Tamirinin Yapılmasına İlişkin Molla....ya, Kapıcıbaşı na ve Sabıkan Babîâlî Defterdarı Mustafa'ya Gönderilen Emirnamenin Çevirisi

Hz. İsa dininin çok şanlı senyörü, Marki de Bonnac, sonunu Allah hayır etsin, benim Babîâlî'de temsilcim, Fransa İmparatoru'nun elçisi, bize bir rapor sundu ve doğrudan doğruya Latin ruhbanlarına ait olan Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesi ve daha birkaç yapının,bbir hayli zamandan beri göçme tehlikesi arz edip, tamire muhtaç bulunduklarını ve öncelikle tamir edilmeleri konusunda çeşitli defalar padişah iradeleri çıkarıldığı halde bazı ani engeller dolayısıyla bu tamiratın yapılamadığını bildirdi. Eğer tamiratın yapılması daha fazla ertelenirse, kubbenin tamamen çökmesinin kesin olduğunu ve bundan dolayı tamire şiddetle ihtiyaç duyulduğunu ve hatta çökmeye bile başladığını ifade etti. Tamiratın yapılması sırasında

imparatorluğumdaki tebaamdan Rum, Ermeni ve diğer milletlerin rahiplerine ait olan yerlere kesinlikle zarar verilmeyeceğini bildirip açıklayarak, Fransızların Fransa rahiplerine ait ve tamiri gereken söz konusu kubbe ve diğer mekânları onaracaklarını belirtti. Tamire ihtiyaç gösteren Rumlara ait Constantin kilisesi ve altındaki mutfağın eski hallerine bir zarar vermeksizin Rumlar tarafından tamir edilmesi gerektiğini açıkladı. Kutsal Mezar Kilisesi haricinde olup, çok önce Rumlara verilmiş bulunan çan kulesi ve yakınındaki Saint-Jacques Kilisesi harap olmaya yüz tuttuklarından, söz konusu çan kulesi kendiliğinden çökerse, Kutsal Mezar Kilisesi'nin büyük kubbesini tahrip edeceği için, fevkalade yüksek olan adı geçen çan kulesinin uygun görülen boya kadar kısaltılmasının Rumlar tarafından yapılması gerektiğini bildirdi. İnşaat sırasında Hristiyanlar arasında Hz. İsa'nın mezarı addolunan kabrin veya üzerinde bulunan küçük kubbe veya yakınında olan mekânların bir kaza eseri olarak tamire ihtiyaç duyacak şekilde zarar görürse, eski durumları korunarak Rumların bilgisi dâhilinde yeniden tamir olunmak şartlarıyla, kanun ve nizamların müsaadesi nispetinde, tekrar inşalarına onay verilmesi hususunda benim şerefli irade-i şahanemi buyurmamı talep etti. Bu talebini yazılı olarak da divan-ı hümayunumuz defterlerine Köprülüzade Mustafa Paşa'nın vezirliği zamanında, 1102 tarihinde ve daha sonra 1103, 1109 ve 1123 senelerinde adı geçen yerlerin özgünlüklerine dokunulmaksızın ekler ve değişiklikler yapılmadan, tamirlerinin yapılması konusunda padişah iradeleri tebliğ edilmiş olduğuna dair kayıtlara rastladığını ileri sürmüştür. Bahsi geçen mahallerin söylenilen şatlara uygun biçimde tamirlerinin yapılmasında şeran bir sakınca görülemeyeceğine dair müfti Abdullah Efendi fetva ve Ahmet Molla hüccet verdiklerinden ve sevgili damadım İbrahim Paşa'nın, Fransa İmparatoru ile ecdadının devletimize karşı her zaman ve her vesilede gerçek ve samimi dostluk gösterdiklerini bildiren bir telhis sunmuş olmasına dayanarak, ben de adı geçen yerlerin biraz önce bildirilen şartlara göre tamir edilmelerine izin verdiğimi gösteren işbu hattı şerifi verdim.

6

Sakız'da Bulunan Latin Kilisesi Meselesine İlişkin 8 Nisan 1722 Tarihli Muhtıra

Kısmen Fransız ve kısmen de Büyük Hükümdar'ın tebaasından olan Sakız rahiplerinin çeşitli iddialarına her zaman tamamen çözülmesi zor bir mesele nazarıyla bakılmıştır. Gerçekten de olaylar bunu fazlasıyla ispat etmekten geri kalmamıştır. Çünkü kralın elçisi meseleyi çok büyük bir ihtiyat ve tedbirle idare etmiş olmasına rağmen, rahiplerin ifrat derecesine varan gayret ve faaliyetini durduramamıştı. Bunlar amaçlarının gerçekleşmesine ve bu konuda kendilerine gösterilen sözde hoş-görüye gereğinden fazla kapılmış bulunmaları dolayısıyla, haklarında çok şiddetli takibat ve baskıların yapılmasına sebep olmuşlardı ve hatta kralın konsoloshanesinin bile kuşatılacağı sanılmıştı. Kamuoyu o derece heyecana kapılmıştı ki, eğer elçinin teşebbüsleri ve sonra veziriazamla yaptığı görüşme neticesinde yapılan ve daha ziyade yapılması tasarlanan baskı ve takibatın bir dereceye kadar yumuşaması yoluna gidilmemiş olsaydı, daha ağır şiddetle uygulanacağı kesindi.

Fakat bunu iyice anlatabilmek için, meselenin başlangıcından bahsederek ceyreyan eden her şeyi anlatmak gerekir.

Sakız adası Türklerle boyun eğmek zorunda kaldığı zaman, bu boyun eğmesini bir çeşit antlaşmayla yapmıştı. Bu antlaşmanın şartlarına Büyük Hükümdar az çok riayet ediyordu. Bu adada Rumlar ve Cenevizliler oturuyorlardı. Ve aralarında yapılan bir uzlaşmaya göre, her iki taraf tayin ettikleri vekillerle adayı idare ediyorlardı. Rumlar nüfus itibarıyla Cenevizlilerden daha fazlaydılar. Ancak Latinler daha zengin oldukları için, nüfuz itibarıyla onlara denk veya üstün bulunuyorlardı.

Her iki taraf da dini vazifelerini bir Hristiyan ülkesinde nasıl yapıyorsa o şekilde açıkça yerine getirmekteydiler. Ancak adanın yönetim şekline doğan kıskançlık, dini farklılıkla beslenen aralarındaki parçalanmışlık, 1694'te Venediklilerin açtığı savaş sırasında çatışmaya dönüştü. İddia edildiğine göre Hristiyanlar, Venedik Cumhuriyeti kumandanlarını Sakız adasını zapta teşvik etmişler ve onların şehirlerine girmelerini kolaylaştırmışlar. Fakat Venedikliler adayı ancak bir sene ellerinde bulundurabilmişlerdir. Türklerin adaya dönüşünü fırsat bilen Rumlar, Latinlere karşı husumet göstermeye başlamışlar ve onları adanın idaresini ortaklaşa yürütme hakkından mahrum bıraktırmışlar, kiliselerini yıktırmışlar ve açık biçimde ayın yapmalarını yasak ettirmişlerdir. Türkler, Venediklileri Latinlerin davet etmiş olduklarına kani bulundukları için, Rumlar bunları yapma konusunda zorlukla karşılaşmamışlardır.

Uzun müddet evvel Sakız'da yerleşmiş bulunan birkaç Fransız Kapüsen papazının, bu adada, biri büyük bir kaç tane de küçük kiliseleri bulunduğunu ve kralın konsolosuna papazlık vazifesini gördüklerini bilmek gerekir. O tarihte kralın İstanbul sefiri bulunan M. de Châteauneuf, Türklerin Sakız'ı geri almaya hazırladıklarını görüp, ilk öfke ve kızgınlıkları sırasında, kralın konsolosu ve Fransız Kapüsen papazlarını bu imparatorluğun tebaasından olan Latinlerden ayırt edememelerinden endişe duyarak, konsolos ve Kapüsenlere İzmir'e gitmelerini emretti. Nitekim onlar da emri yerine getirdiler. Yerlilerden bulunan Cizvit papazları da çekilip gittiler. Yalnız içlerinden bir tanesi kalmış, o da saklanmak mecburiyetini hissetmiş ve yakalandığı zaman da kötü muameleye uğramıştır.

Türkler Sakız'a girdiklerinde, Latinlerin büyüklerinden dördünü ve bilhassa Justiniani adında birini astırdılar. Diğer Latinlere de idareden el çektirip işleri tamamen Rumlara ve hatta Fransız Kapüsenlerine ait bütün kiliseleri ya yıkip veya tahrip ettirip, şehirden kaçanların tüm mallarını Kapüsenlerinkiler de dâhil müsadere ettiler. Sonra Rumlar müsadere olunan bu hazine mallarını devlete dört yüz yetmiş keselik bir meblağ vererek alıp muhtelif şahıslara sattılar. Vaziyet yirmi beş sene kadar bu şekilde kaldı. Gerçi Kapüsenlerle Cizvitlerin mallarının iadesi, kiliselerinin yeniden inşası hususunda bazı girişimlerde bulunduğu doğrudur. Ancak bu teşebbüslerin tümü, ya ifası için görülen sorunlardan veya gelişen diğer olaylardan dolayı, daima neticesiz kalmıştır. Bununla beraber papazların tamamı Sakız'a geri döndü ve kilisesiz ve halka açık ayinler yapmaksızın müesseseler kurmanın yollarını bulmuşlardı. Bu tarikat rahiplerini gözden uzak tutmayan Kapüsenler, M. des Alleurs'e konsolosla birlikte, içinde bir küçük kilise bulunacak bir bina inşa ettirmeyi teklif ettiler. Teklifin kabulü üzerine bu küçük kilise, Sakız'da beş veya altı sene herkese açık bulunan büyük kilisenin yerini aldı.

Bu adayı bulunduğu ilk vaziyete az çok geri döndürmek için iki şey eksik idi. Bunlar da dini ayinlerimizin alenen ifasını yeniden yapmak, piskoposlara mahsus bir kiliseye sahip olmak ve adanın idaresine Latinlerin de katılımını sağlamaktan ibaretti. Asıldığını yukarıda söylemiş olduğum şahsın oğlu bulunan Xaviero Justiniani, Türklerin Rum vekillerinden duydukları memnuniyetsizlikten ve imparatorun sefiri Kont de Virmont'un arabuluculuğundan büyük bir maharetle istifade etmesini bildi. Latinlere mahsus yeniden bir kilise inşa ve adanın idaresine onları ortak ettirmek hususunda bir hattı şerif elde etti. Hattı şerifin hükümleri büyük bir dikkat ve özenle uygulandı. Aynı merasim ve âdetimizin ifası kamuya mahsus münasip bir kilisenin inşası ve konsoloshanenin özel küçük kilisesi kesin biçimde yapılmış olduğundan dolayı, burada durulmalıydı ve artık Xaviero Justiniani daha ileriye gitmemeliydi.

Fakat bu ada Büyük Hükümdar'ın verdiği hattı şerife müsadere olunan mallar ve emlakın geri verilmesini bir dereceye kadar teşvik eder mahiyette görünen bir madde koydurmuş ve babasından müsadere edilen mallar ve emlak da çok büyük bir miktar tuttuğundan dolayı bu maddeye dayanarak, mallarını geri alabilme başarısını göstereceğini düşündü. Fakat bunu temini için herhangi bir şahsın münferiden uğraşması hem tehlikeli hem de zor olacağından dolayı, bu konudaki teşebbüsü elçinin desteklediği rahiplere yaptırtmak gerekliydi. Bundan dolayı esasen bu yolda bir müracaat ve talebe çok fazla istek göstermekte bulunan rahipleri tahrik ve teşvike koyuldu. Elçi uzun müddet rahiplerin isteklerine karşı çıktı. Onlara çeşitli defalar, fakat daima boşu boşuna, bu işin vereceği vahim sonuçları açıklamaktan geri kalmadı. Elçi, Osmanlı tebaasından olan Sakız Cizvitlerinin iddialarına açıktan açığa müdahalede bulunamazdı. Bununla beraber onlara, doğrudan doğruya kendini tehlikeye atmaksızın elinden gelen her türlü yardımı esirgemeyeceğini vaat etti. Gerçekten de Cizvitlerin, sorunlarının Sakız mahkemesince incelenmesine ilişkin bir emirname almaları üzerine elçi, onları desteklemek için tercümanlarından birini gönderdi. Fakat yapılan birçok masrafa, müsait bir karar çıkması için sarf olunan gayrete rağmen bu dava pek çok kişiyi ilgilendirdiğinden, Sakız mahkemesinin kararı tamamen kendi aleyhlerine çıktı. Davalarında hak kazanamayacaklarını gören Cizvitler, hükümetin bir nevi halka açık kilise yapılması konusunda gösterdiği kolaylıktan faydalanmaya çaba göstererek müesseselerinde İncil okuyabilmek için bir emirname aldılar. Bunu müteakip hemen müesseselerinde bir yeri çok büyük bir şapel haline getirip, piskopos ve maiyetindeki papazları buraya gelmeye davet ve kırk saat devam edecek olan bir duanın okunacağını ilan ettiler. Bu yeni kurumda gösterilmesi gereken ihtiyat ve dikkatli davranışa hiçbir biçimde uymadılar. Müsadere edilen mal ve mülkleri hakkında büyük iddialarda bulunan Dominikenler ise Cizvitlerin başarısızlıklarını görmeleri üzerine bu konuda sessizliğe bürünmüşlerdi. Fakat Cizvitlerin bir kilise açmış bulunmalarına gıptayla bakmaktan geri kalamadıklarından, onlar da bir emirname elde ederek, gerçek bir kilise inşasına başladılar. Sakızlı bazı önde gelen şahıslar ve Socolans'lar da aynı şekilde hareket edip kiliseler yaptılar. Felemenk konsolosundan himaye gören bu sonuncular, hiçbir şey istemiyorlardı ve hiç mal ve mülkleri de yoktu, diğerlerinin başında kopan kıyametten masun kaldılar.

Gelişmeler bu haldeyken, Kapüsenler mal ve emlaklarına kavuşabilmek için, elçiye baskı yapmaya başlayıp sorunlarının mahkemeye götürülmesi hususunda bir emirname alınmasına teşvik ettiler. Bu rahiplerin davaları gerçekten de diğerlerinininkinden daha haklı gibi görünüyordu. Çünkü bunlar Fransız olduklarından

Büyük Hükümdar, mal ve emlaklarını kanun hükümlerine uygun bir şekilde tasarruf edilmesi kararı almışa benzemiyordu.

Gerçi bu tespit doğru olmakla beraber, elçi bunlara bu mal ve emlakın müsadereinden beri yirmi beş seneden fazla bir süre geçtiğini, satış bedellerinin Padişahın hazinesine alındığını, bu emlakın o tarihten beri çeşitli elden ele geçtiğini ve nüfuzlu bir takım Türklerin elinde bulunduğunu ve dahası diğer emlak sahiplerinin de kendilerini izleyeceklerini, çünkü rahipler davalarını kazanırlarsa, bunlar için emsal olacaklarını, gerçi Cizvitler davalarını kaybetmişlerdi, fakat bu davanın zihinleri olağanüstü karıştırmış olduğunu ve nihayet kendileri de mahkemeye müracaat ettikleri takdirde emlak sahiplerini kızgınlık ve tepkiye yöneltmiş olacaklarını ve bu itibarla yapılacak teşebbüsün korkunç ve çok az ümit var gördüğünü sürekli Kapüsenlere açıkladı. Fakat Kapüsenler'in taleplerinde ısrara devam etmeleri üzerine, elçi onlara da Cizvitlerin emirnamesine benzer bir emirname almak konusunda çaresiz kaldı.

Fakat bu emirname artık Sakız'da bulunmayan büyük mülki memurlarına hitaben yazılmış olduğundan fayda sağlamadı. Kapüsenlerin başı Rahip Hyacinthe, eski emirnameyi getirip durumu incelemek ve emirnamenin uygulanmasını araştırmak üzere, Sakız'a hareketi sırasında, bir başka emirname daha alınmasını elçiden ricada bulundu. Fakat önceden keşfedilen ve önlenmesi mümkün olmayan bir musibetin eseri olarak, zaten işe yaramayan ve ibraz edilmemesi gereken bu emirname Sakız'da korkunç bir galeyana yol açtı. Bütün şehir ayaklandı ve veziriazama toplu imzalı dilekçeler göndererek, Latinlerin yavaş yavaş fevkalade küstah, cüretkâr ve mağrur tavırlar takınmaya başladıklarını ifade ettiler. Bunların adada ya imhaları veya adada ikamet eden bütün Türklerin diğer mekânlara nakliyle kendilerine ikamet için arazi gösterilmesinin gerekli olduğunu, Fransızların konsolosları için bir hane inşa etmek bahanesiyle bir kale yaptıklarını ve içinde Babiâli'nin iznini almadan bir büyük kilise yaptırdıklarını, Cizvit ve Dominikenlerle diğer şahısların kiliseler inşasına cüret ettiklerini ve kısacası Sakız adasının yeni bir Malta haline geldiğini beyan ettiler. Kadırğa kaptanları olup, müsadere edilen mal ve emlakın büyük kısmına sahip ve bu galeyanın başında bulunan Abdurrahman ve Salih Paşalar, bu konuda düzenlenen ve adanın bütün ileri gelenleri tarafından imzalanan dilekçeyi veziriazamanın damadı kaptan paşaya gönderdiler. Bu olay şubat ayının sonuna doğru cereyan etti. Ateşi [tehlikeyi] gören Fransız konsolosu M. de Marigny söndürmek için her çareye başvurdu. Fakat sonuç alamayınca, bir çare bulmak için elçiye yazdı. Fakat bir aksi tesadüf neticesi olarak, elçi kaptan paşaya dilekçenin verilmesinden ancak üç gün sonra konsolosun mektubunu aldı. Öfkeye kapılan kaptan paşa, derhal gidip veziriazamı gördü ve meseleyi daha fazla abartarak emir ve müsaade alınma-

dan inşa edilen kiliselerin tümünün yıkılması ve bu kiliseleri inşa etmek cüretini gösterenlerin hapsedilmesi emrini aldı. Bu emrin alınmasından hemen sonra da elçi Sakız'daki durumdan konsolostan aldığı mektupla haberdar oldu. Elçi, veziriazama çok hürmetkâr ifadelerle bir mektup yazarak kendisine bildirilen şikâyetlerin sebeplerini açıkladıktan sonra, olay yerine bir gerçeği araştırmak üzere birinin gönderilmesini ve onun vereceği rapor üzerine bir karar alınmasını kendisinden rica etti. Veziriazam teklifi kabul ettiğini elçiye bir tezkereyle bildirdi. Gerçekten de 12 Mart sabahı hatırlı bir ağayı çok mutedil emirlerle gönderdi. Fakat bu zat ayın 19'unda adaya vardığında, kendisinden dört gün evvel gelen kaptan paşanın, adanın iki üç kilisesini tahrip ettirip birçok kişiyi hapse attırmış olduğunu gördü. Bizzat kendisi de piskopos ve diğer bazı kimseleri tutuklattırdı.

Konsoloshane ve küçük kilisesine dokunulması elçiyi korkutan şeylerden biriydi. Bunda da haklıydı çünkü veziriazam, Kıbrıs'ta Larnaka şehrinde bir İngiliz'e ait evi yalan, uydurma bir rapor üzerine yerle bir ettireli henüz iki sene bile geçmemişti.

Elçiye haklı bir korku hissi vermiş olan bu örnek olay, onu bilhassa konsoloshane hakkında tahkikat yapılması talebine mecbur etti. Veziriazam, Mustafa Ağa'ya özel bir tezkereyle bu konuda emir vermişti. Mustafa Ağa'nın raporunu takdim etmiş olduğunu haber alan elçi, veziriazamdan bir görüşme talep etti. Mart ayının dördüncü cumartesi günü iki saat kadar süren görüşmede konsoloshane ve küçük kilisesi hakkında hiçbir itiraz ve iddiada bulunulmasına gerek olmadığını ve diğer kiliselere de, eğer zamanında inceleme yapıp bir rapor emrine verilseydi, belki de dokunulamayacağını kendisine tasdik ve itiraf ettirdi.

Veziriazam, bununla beraber, rahiplerin haddi aşan tavır ve hareketlerinden, gerçi yumuşak dil ve çok üzgün bir şekilde, bana şikâyetle aynen şunları söyledi: "Bu rahipler benim Osmanlı tebaası arasında bir fark gözetmediğimi, genellikle herkes hakkında bir baba şefkatiyle hareket ettiğimi, kendilerini mensup oldukları dinde huzur ve sükun içinde yaşattığımı, evlerinde [veya kiliselerinde] İncil okumalarına, istedikleri kadar duada bulunmalarına müsaade ettiğimi bilmiyorlarmı? Ancak ben devletin yeni kiliseler inşası hakkında, bildiğiniz üzere, çok katı olan imparatorluk kanunlarını açıktan açığa bunlar uğrunda feda edemem. Şimdi ellerinde bulunanlardan huzur içinde faydalansınlar ve daha fazlasına ihtiyaç duyarlarsa, kurallara uygun şekilde bana müracaat edip istesinler. Verebileceğim bir şeyi ben kendilerinden esirgemem". Onun bu iyi niyetini çok olumlu bulan elçi, tutuklanmış olan şahısları ve özellikle piskopos ile ihtiyar bir Dominikenin serbest bırakılmalarını rica etti. Veziriazamın verdiği cevap ümit vericiydi. Kısacası, elçi

veziriazamı çok yapıcı bir durumda bıraktığı hissine kapıldı. Görüşme sırasında hazır bulunan Reis Efendi bu olayların tümünün mal ve emlakını ellerinden kaçırmamak için Latinleri lekelemek isteyen Abdurrahman ve Salih Paşaların yüzünden meydana geldiğini söyleyerek, veziriazamın iyi niyet ve hoşgörüsünü devam ettirmesine çok yardımcı oldu. Adı geçen Reis Efendi, gerçekten de, Latinlerin de en başta lehlerine müsait olabilecek ve halen savunulması mümkün olmayan bir iddiayı gerçekleştirmekle hata ettiklerini, bu iddianın kötü bir yankı yapacağına fazlasıyla kani olduğundan, bu işin araştırılmasına yönelik emri altı aydan fazla bir süre için ertelediğini ilaveten söyledi.

Yukarıda verilen bütün ayrıntı ve açıklamalardan, Sakız'da bulunan çeşitli tarikatlara mensup rahiplerin karşılıklı rekabetleri ve yeni kiliseler açmak hususunda sarf etmiş oldukları ölçsüz gayretlerinin başlarına gelenlerin tek sebebi olduğu anlaşılmaktadır. Bunların, arasında düzen ve intizamı sadece Roma'daki Papalık yönetimi sağlayabilir. Fakat bu ülkede dini konularda korkulacak bir şey varsa, o da muhakkak ki misyonerlik göreviyle gelen her tarikatın birbiriyle rekabeti ve çoğalmak hususunda gösterdiği arzudur. Buna çare bulmanın zor olduğunu, ama bu çarenin bir o kadar da gerekli olduğunu çok iyi anlıyorum.

7

M. de Bonnac'ın Orléans Düküne Mektubu

9 Haziran 1723

Monsenyör,

Bu mektup Suriye ve Filistin'de sadece dine ilişkin konuları içerecektir. Mezhepdaşları arasında misyonerlerimizin gösterdikleri başarıya engel olmak ve kendilerine karşı yapılan açık bir tecavüzden bilhassa gazaba gelerek (intikam almak için) Rum ve Ermeni patriklerine bizim dinimizi kabul eden bütün Rum ve Ermenilerin, Papanın tebaası oldukları ithamını vaktiyle Türklerin zihnine koyarak, şimdi yine bu fikri canlandırıp, bu bahaneyle Şam ve Sayda'dan yedi Katolik'le, Sayda'nın Euftimius adlı piskoposunu sürdürdüler. Fakat Babiâli'nin bu kararına karşı yazıp itirazda bulunmak dirayetini gösteren Sayda Paşa'sı, hepsinin affedilmesini sağlayarak, bu patriklerin yaptıklarının tümünü sonuçsuz bıraktı.

Fakat özellikle misyonerlerimize karşı kin besleyen Rumlar, bu fırsattan istifadeyle, misyonerlere fevkalade zarar verecek ve en azından bunların Büyük Hükümdar'ın ülkesinden kovdurabilecek olan iki eski fermanın yenilenmesini sağladılar. Ben öncelikle bu işi veziriazamla görüşüp müzakereye teşebbüs ettim. Ancak ona telkin edilen ithamların henüz pek canlı olduklarını müşahade ederek, Rumların tarafına yöneldim. Kudüs Patrik'iyle yaptığım bir görüşmede, onu misyonerlerimiz aleyhinde elde etmiş olduğu fermanları getireceğine ve fakat uygulamaya koymayacağına dair söz aldım. Bu işin şimdilik atlatılmış olduğuna inanıyorum. Fakat en küçük bir gelişme bunun tekrar yenilenmesine yol açabileceği için, misyonerlerin çalışmalarında serbest bırakılmamasının ve dışına çıkamayacakları bir takım iyi kurallar konulmasının ve bundan böyle bu kadar çok rahip gönderilmemesinin ve gönderileceklerin iyi bir şekilde seçilmesinin bence kesinlikle gerekli olduğunu Roma'ya yazıyorum.

8

Kral'ın M. de Bonnac'a Mektubu

Versailles, 30 Ekim 1723

Sayın Marki de Bonnac, Doğu Katolikleri adına bana sunulan bir dilekçe, ayrılıkçı [Schismatique] patriklerin Büyük Hükümdar'ın tebaası olarak doğan ve Katolikliği sonradan kabul eden Hristiyanların, bu mezhebi terkini ve Fransız misyonerleriyle her türlü temasın kesilmesini emreden yeni bir ferman almış olduklarını bana açıklamaktadır. Bu fermanın neticesi olarak, Suriye şehirlerindeki Türk hâkimler [kadıları], bu Katoliklerden birçoğunu bazı rahip ve piskoposlara da yaptıkları gibi hapse attırmışlar. Bir taraftan da Büyük Hükümdar'ın emrinin uygulanmaya devam edilmesi halinde, misyonerlerin bu ülkeyi terk etmek ve idarem altında bulunan ülkelere geri dönmek zorunda kalacakları haberleri alınmıştır. Benim amacım, tıpkı seleflerim krallar örneğinde olduğu gibi, her yerde ve her vesilede kutsal dinimizin hayrına hizmet ve bu dini yaymaya çalışanları himaye etmektir. Bundan dolayı Büyük Hükümdar'ın bu emrinin, benimle bu hükümdar arasında mevcut kapitülasyonlara saygı gösterme ilkesiyle uyuşmadığını izah ederek, iptalini sağlamak hususunda bütün gayretinizi sarf etmenizi isterim. Elçilik göreviniz sırasında verdiğim emri başarıyla sonuçlandırmanız kadar hiçbir şeyin beni mutlu etmeyeceğini bilmelisiniz.

*Suriye Misyonerleri Hakkında Yazılan Bir Raporun ve
Çeşitli Mektupların Özetleri*

Genellikle düşüncesizce veya delicesine bir saflıkla yaptıkları işler de kralın gönderdiği temsilcilerin, kendi bakış açılarına göre, onları himaye etme mecburiyetinde bulunduklarına dair sahip oldukları yanlış bir kanaate gereğinden fazla güvenmek, Türkiye’de bulunan misyonerlerin büyük çoğunluğu için bir hatadır. Bunların mantıklı biçimde güvenmeleri gereken himayenin ihtiyat ve tedbirin ve kapitülasyonların koymuş oldukları sınırları ve kuralları vardır. Babîâlî ile bozuşmadan veya hiç olmazsa Rum, Ermeni ve diğer milletlerin patrikleriyle piskoposlarının şikâyetlerine sebep olmadan, bu himayenin uygulanmasını istemek mümkün olamaz. Şikâyetler para cezası ve tahsili için bir kaynak teşkil eder ki Türkler, bundan dinin zarar ve ziyanına ve Katolik veya sapkın tarikatlara bağlı bulunan Büyük Hükümdar’ın Hıristiyan tebaasını muhakkak iflasa sürükleyecek derecede sürekli biçimde istifade etmesini bilirler. Ve nihayet bu durum misyonerlerin Osmanlı İmparatorluğu’ndan kovulmasına gerekçe oluşturacaktır. Bu muhterem rahiplerin kendilerine çizcekleri hedefe erişmek için hükmetme düşüncesini iyi niyetle terk ederek, ılımlı ve hayırseverlik yolunu takip etmeleri gerekecektir. Bazılarının söz ve yazılarında yaptıkları gibi, coşkun ve sapık bir gayretin yegâne semeresi olup, kırgınlık ve nefret aşılamaktan başka bir şey yapmayan ve aynı zamanda Hıristiyanlık kanunlarına ve medeni toplumun kurallarına ters düşen hakaret nitelikte ifadeler kullanacak yerde, kendilerine bağlamak ve inançlarını kabul ettirmek istediklerine karşı ihtiyat ve tedbirle hareket etmek şartıyla, bu yol yegâne selamet yoludur.

Bu memleketin birçok Katolik Hıristiyan’ı bana sıkça bunlardan (misyonerlerin düşüncesiz hareketlerinden, ifrata vardırılan gayretlerinden) şikâyetlerde bulundular. Fakat bu şikâyetler daima sonuçsuz kalmıştır. Çünkü benim yetkim, yapmakta olduğum temsilciliğin ötesine gitmemektedir, bu konuda yetkim, *De Propaganda Fide* ruhban meclisine yapılan beyhude ikaz ve şikâyetten daha ileri gidemez, bu meclis de bana bir kelime bile cevap yazmamış ve kesin bir emir vermekten sakınmıştır. Yine bu Hıristiyanlardan bazıları, misyonerlerin gösterdikleri müfrit şiddetten dolayı, birçok hadiselerde çecekleri cezadan kurtulmak için Halep’e kaçmak zorunda kaldılar. Bu durumda, kanaatimce, dinin hayrına,

aziz babamız Papa'nın misyonerlere vazifelerinin sınırını aşmamaları, başkalarına hükmetmek istedikleri gibi kendi nefislerine de hâkim olmaları, galeyana ve teza-hürü aralarına nifak bile sokmaktan geri kalmayan ve esas inanca temas etmeyip, bazılarınca makbul ya bazılarınca kötü olan ve memlekette Hristiyanlar arasında skandal doğuran bazı noktalarda nefislerine gereğinden fazla önem vermeme-leri hususlarında misyonerlere emir vermesi lazımdır. Mesela bazı misyonerler, Ermenilerle diğer Hristiyan Katoliklere sırf insanlığa hürmeten bile kendi milletlerine ait kiliselere gitmelerine müsaade olunması iddiasındadırlar. Bunların bir kısmı da aksini iddia ettiklerinden, bulunduklarından evvelkiler tarafından dini konularda yumuşaklık ve gevşeklikle itham olunmaktadırlar. Bu misyonerlerden bazıları et yenmesine müsaade ediyorlar veya haftanın bazı günlerinde bundan nefsin mahrum bırakılmasını ve diğer Latinler gibi perhizde bulunulmasını emrediyorlar. Bir kısmı da -ki bunların en makul görünenleridirler- bu hususta eski usul ve dini merasimin genel kurallarına uygun hareket edilmesini söylüyorlar. Çünkü arada mevcut farklar sapkınları [heretikleri] boş yere dehşete düşürmekten ve üzmemekten geri kalmıyor. Ve bu sözlerine Katolikliği kabul eden Hristiyanların, vaftiz ve evlenme işlerinde kendi papazlarına tabi olmaları ve cenaze olması halinde geleneksel olan ücretin, ki dinin çıkarlarından daha fazla ilgilendikleri bu paradan mahrum kaldıkları takdirde gazaba maruz olacaklarından, her vakit onlara ödemesi gerektiğini ilave ediyorlar.

Fransa'da saygın bir zatın elinde bulunan birkaç mektuptan alıntı olarak, işte size bazı özetler. Bu mektuplar, misyonerlerin kanaat ve düşüncelerindeki mevcut farkları ve bunlardan bazılarının yaptıkları teşebbüslerin doğurduğu sakıncaları hissettirecek derecede gösterip ispat ederler.

13 Temmuz 1714

Bazı doğu limanlarında çok fazla rahip bulunmakta olduğunu çok evvel söylemiştim, yine de söylüyorum. Aynı yerde bu kadar fazla sayıda olmasalar ve farklı tarikatlara mensup olmasalar, genelin huzuru ve din için hayırlı olurdu. Burada Cizvit, Kordeliye, Kapüsen ve Karm ruhbanları vardır. Bunların çokluğu ve elbiselerinin çeşitliliği, neler olup bittiğini anlamak için şehirde kıyafet değiştirip dolaşmakta olan paşanın bir dereceye kadar gözünde büyüyeceği için, bundan şüphelenip papazlar aleyhine can sıkıcı kararlar almasından korkarım.

2 Mart 1716

Halep'in yeni paşası, Katolikliği kabul etmiş bulunmalarından dolayı, bu şehrin Hristiyanlarına zulmetmektedir. Bunlardan birkaçını dün kilisemizden çıkarırken tutuklattı ve bu sabah da bu Hristiyanların evlerine giren veya çıkan misyonerlere rastlarsa tutuklamaları için şehre çavuşlar göndermiş olduğunu haber aldım. Keyfiyetten bütün rahiplerimizi haberdar ederek, fırtına geçinceye kadar evlerine kapanıp oturmalarını ve yerli Hristiyanlardan hiçbirine kapılarını açmamalarını tavsiye ve tembih ettim.

4 Mart 1716

Önceki günkü mektubumda, Ekselanslarına arz ettiğim bu şehrin Hristiyanlarına ilişkin mesele, iki bin ekü mukabilinde çözümlendi. Söz konusu Hristiyanların hepsi misyonerlerimizin kendileriyle gereğinden fazla temas ettikçe para cezası ödemesinden asla kurtulamayacaklarına kanidirler. Çünkü bu temas, hem teşhislerine hem de kendilerini ihbar eden diğer Hristiyanlardan ayırt edilmelerine neden oluyor. Bunlar [Katolik Hristiyanlar] ilaven şunları söylüyorlar: "Açıktan açığa Katolik olan ve hiçbir engele maruz kalmayan Marunîlerin bulundukları mekânlarda misyonerler vazifelerini, gerçekten de, tehlikesiz ve başarıyla ifa edebileceklerinden dolayı, dini yaymak için Frenk papazlarının burada bulunmaları tamamen gereksizdir". Marunî ileri gelenlerinden birkaçını ben evime çağırdım ve onları aramızda muhafazasına daima gayret ettiğim barışı ve sükûnu devam ettirmeye teşvik ettikten sonra, bana misyonerlerimizle bazı siyasi nedenlerden dolayı birlikte hiçbir münasebatta bulunamayan esasen iki iyi dost vaziyetinde bulunduklarını ve Marunî, Rum, Süryani ve Ermeni kiliselerinde Büyük Hükümdar'ın tebaasından olan bütün Hristiyanlara evlerinde veya diğer mahallerde hiçbir Frenk misyoneriyle dolaylı veya dolaysız münasebette bulunmalarının kesin biçimde yasaklandığının ilan edilmesinin gerektiğini söylediler.

3 Nisan 1716 tarihli mektubun cevabı

Marunîler, Rumlar ve diğer Hristiyan Katoliklerin misyonerlerimizle temas ve münasebette bulunmalarının yasaklanması hakkında bana yazmış olduklarınızı gördüm. Misyonerlerin başkalarının işlerine karışmak hususunda gösterdiklerilüzumundan fazla büyük istek ve arzusunun vereceği netice işte böyle olur.

16 Mart 1716

Maruniler, Halep'teki Cizvitlerin lideri Rahip Blein'in kendi haklarında ifade ettiği çirkin sözlerden dolayı yaptıkları şikâyetlerin dikkate alınmayıp hakaretle karşılanmasından ve bu adamın başka bir yere gönderilmesi hakkındaki ısrarlarına rağmen, sırf kendilerini aşağılamak için burada tutulmuş gibi olmasından çok alınmış ve hiddetlenmişlerdir. Evet, işte bu Marunilerdir ki diğer milletleri, misyonerlerle hiçbir münasebette bulunmalarının yasaklanması hakkında aralarında bir karar almaya sevk ve teşvik etmişlerdir diyorum. Ve gerçekten de misyonerler bana Marunilerin bu işi yapmış olduklarını alenen söylemekten çekinmediklerini hiç zorlanmaksızın haber verdiler. Esasen bundan fazlasını da öğrendim. Önceki gün, bu yasaklama kararının alınmasından önce, Rahip Blein, Kutsal Topraklar'daki Kapüsen ve Karm papazlarıyla birlikte huzuruma gelerek bu kararın belki de misyonun tamamen imhasına sebebiyet verebileceğini söyleyip, bu felâketin önlenmesi ricasında bulundu. Fakat artık iş işten geçmişti. Onlara, yapabildiğim tek şey yalnız misyonerleri evlerine kabul edenlerle evlerine gidenler hakkında uygulanması kararlaştırılan aforoz etme veya Türk adliyesine teslim etme gibi ağır cezalardan vazgeçilmesini temin etmekten ibaret kaldı. Şimdi nasihat vermekten başka yapacak bir şey olmadığını söylemem üzerine, Rahip Blein bana tehdit etmem teklifinde bulundu. Fakat ne ben ne de misyonerlerinden herhangi biri bu fikre katıldık. Son konulan para cezası işinde Rahip Blein'in etkisi bulunduğunu söyleyemem. Fakat gerçek olan malum bir şey varsa o da çok atılgan ve hükmetmeyi seven biri olması dolayısıyla sevilmemesidir. Kısacası, Rahip Blein'in buradan uzaklaştırılmasının herkesin ve dinin huzur ve barışı adına hayırlı olacağını biliyorum, diğer misyonerlerin de bundan başka bir şey istedikleri yoktur.

1 Mayıs 1716 tarihli mektubun cevabı

Halep'te, Rahip Blein'in talihsiz sözlerinin bir sonucu olarak Büyük Hükümdar'ın tebaasında bulunan Hıristiyanlara misyonerlerimizle temas ve münasebette bulunmalarının yasaklanmış olmasına çok kızdım. Rahip Blein istediği şekilde, Maruniler hakkında tehditlerde bulunmak tedbirli bir hareket olamazdı. Çünkü bu tehditler esasen az çok kızgın bulunan zihinleri büsbütün galeyana getirmekten başka bir şeye yaramayacaktı. Teşebbüsleriyle dine ve misyonerlere zarar veren bu rahibin, Halep'ten uzaklaştırılmasının gerektiğini uzun zamandan beri biliyorum.

16 Temmuz 1716 tarihli başka bir mektup

Geçen 4 Mart tarihli mektubumda sizi bilgilendirdiğim gibi, yerli Hristiyanların misyonerlerimizle temas ve münasebette bulunmalarını yasaklayan yazıyı ellerinde bulunanlardan alıp yakacağını bana vaat eden Rum Patrik'ine bu yazı verildi. Böylece misyon tekrar faaliyetine başlayacaktır. Fakat misyonerlerin bu işte ihtiyat ve basiretle hareket etmeleri gerektiğinden benim de bunu onlara tavsiye etmekten bir an bile geri kaldığım olmuyor. Cizvitlerden başka herkes bunların başı olan Rahip Blein'in Maruniler aleyhinde yaydığı talihsiz sözlerin bu son karışıklıklara neden olduğunu temin ediyor. Yerli Hristiyanların büyük çoğunluğu da aynı iddiada bulunuyorlar. Bu çirkin ithamların Marunilerin şikâyetlerini sundukları Roma'da, Papalık yönetimince kınandığı rivayet edilmektedir.

14 Ağustos 1716 tarihli mektubun cevabı

Halep Hristiyanlarının misyonerlerimizle hiçbir şekilde münasebette bulunmamaları hakkında almış oldukları yasaklama kararını kaldırmış olmalarına çok memnun oldum. Maruniler aleyhine yapılan ithamların kınanmış olmasından dolayı çok üzgün olan, Hristiyanlar arasında daima huzursuzluk çıkartabilecek Rahip Blein değiştirilecek olursa, az çok rahata kavuşulacağına güvenerek bununla övünebilirsiniz. Doğuda rahip bulundurulmasının dini menfaatlere zarar verdiği hakkında Fransa'ya yapılan uyarılara belki şimdi önem verilir.

1717 senesi Kasım ayında, Halep nihayet Rahip Blein'den kurtuldu. Şam'a gönderildi ve orada 1720 senesi Martında vebaya yakalanarak öldü. Tanrı ruhunu korusun, entrikacı kabiliyetinin haleflerine ve diğer misyonerlere intikaline izin vermesin. Fakat bunların hepsinin, bana uzun ve emin bir tecrübenin öğrettiği gerçekleri iyi anlayabilmelerini sağlasın. Yani, 1- lüzumundan fazla gayret gösterenlerin atılganlığını, tiz mizaçlılığını dizginleme ve en müsaadeli işlerde bile çok fazla ihtiyat ve dikkatle hareket etmek gerekir. Çünkü Hristiyan adının düşmanı olan Türkler, ülkelerinde İngilizler, Felemenkililer ve diğer milletlerin göremedikleri iltifatlara ve alçakgönüllülüğe bizi layık gördükleri gerçeğine rağmen, onlarla ilişki kurduğumuzdan beri, özellikle dini alanda adet ve hareketlerimize alıştırmadığımız bir takım vahşi, zalim insanlardır. 2- Türkler kapitülasyonların şartlarını ihlal etmedikçe bizim onlarla bozuşmamız hiçbir şekilde uygun düşmez. Çünkü memleketlerinde dini ve ticari bir takım büyük çıkarlarımız vardır ki, bu suretle hareket ettiğimiz [bozuştığımız] takdirde, Büyük Hükümdar [diğer mil-

letler hakkında olduğu gibi] bize de itidal ve ölçülü davranmak için hiçbir neden göremeyeceğinden ve tarafımızdan gelecek karşı mukabeleden korkmayacağından dolayı, bütün çıkarlarımızı mahvetmiş oluruz. 3- Kendi tebaasının işlerine, arzusu hilâfında karışan yabancıları ülkesinin dışına atmak Büyük Hükümdar'ın iradesine bağlıdır. Bunu keyfi veya bir gerekçeye dayanarak yapmış olsa bile, kendisini birilerine hesap vermeğe mecbur etmek hiçbir hükümdarın kudretinde değildir. İşte bundan dolayı itiraz edilmesi mümkün olmayan bu prensibe göre misyonerler burada varlıklarını devam ettirmek istiyorlarsa, en küçük bir ihtilafa neden olmayacak bir şekilde hareketlerini iyi idare etmeleri gerekir. 4- Ve nihayet Rum, Ermeni ve diğer patrikliklerin kendi ruhani idarelerine mensup, Hıristiyan tebaaya misyonerlerle her türlü teması kesin biçimde yasaklayabilirler.

Misyonerlerin ilk ve başlıca dikkat ve ihtimamları papazları teskine ve uzlaştırmaya yönelik olmalıdır. Ondan sonra cemaatler kolaylıkla yola gelirler (yattışrlar). Ancak bazı misyonerlerin uygulamak istedikleri baskı yoluyla bunu elde etmek hiçbir zaman mümkün olamaz. St Paul da bu hususta onlardan daha az gayret göstermiyor değildi. Fakat o gayret kullandığı akıllıca ve kutsal bir siyasetle şiddetini hissettirmekten uzak kalıyordu. O zaman ve mekânı da dikkate alırdı. Kısacası yine bu havarinin ilkelerine uygun burada da, her yerde olduğu gibi, eğitim-öğretimlerine gayret ettiklerimizin, dinimizin büyük hakikatlerine imana hazır hale gelmeleri için, kalplerini ilahi inayetin tesir etmesi ve ondan, sonra da bu hakikatlerin kendilerine yumuşaklıkla, hayırlı bir amaçla öğretilmesi gerekir. Aksi takdirde Katoliklerle mutezilenin birçok masraflar yaparak birbirleri aleyhine dönüşümlü bir şekilde Büyük Hükümdar'dan almış oldukları bütün ferman ve emirnameler hiçbir fayda sağlamayacağı gibi kendilerini de yıkıma sürükleyecektir.

10

*Aşağıdaki Raporu Tamamlamak Üzere M. Marki de Bonnac Tarafından
27 Nisan 1724 Tarihinde M. le Kardinal Gualterio'ya Yazılan Mektup*

Monsenyör

Doğuda bulunan misyonların durumları hakkındaki görüşlerimi içeren ekteki raporu sunmakla çok cüretkâr bir harekette bulunduğuma inanıyorum. Ancak bu raporu, Zât-ı âlinizin elleri gibi bana daima yardımcı olmuş ellere sunmuş olduğumdan dolayı cüret ve cesaretimi fazlasıyla affedilebilir nitelikte buluyorum.

Buna dayanarak sizden, monsenyör, bu rapora, beni daima onurlandırdığınız aynı iyilikle göz atmanızı ve cehaletimden kaynaklanan hataları dinin gelişmesi uğrunda gösterdiğim gayrete bağışlamanızı ricaya cüret ediyorum.

Ben iyi niyet, namus ve şeref sahibi bir adam sıfatıyla düşüncelerimi arz ediyorum. Şüphesiz, monsenyör, her şeyi söylememiş olduğumu anlayacaksınız. Zât-ı âlinize açıkça söyleyeceğim ve size itiraf edeceğim ki, Rumlar ve Ermenilerin birliğe katılımlarını sağlamak için yapılan kutsal girişim gerektiği şekilde idare edilmemiştir, bu işle meşgul olanların çoğunun kabiliyet ve ehliyetten mahrum olduklarını ve yeterli dil bilgisine sahip olmadıklarını itiraf edeceğim. Bunlar doğuya, milletlerinin veya mensup bulundukları tarikatların, Avrupa'daki sapkınlarla karşı kullanılmasında bir fayda beklenebilen ve fakat doğu mutezilesine tatbikinde çok tehlikeli neticeler doğurabilecek olan bir takım hatalı önyargılar ve kanaatlerle gelmektedirler.

Bana öyle geliyor ki burada söz konusu olan düşmana ait bir kaleyi yıkmak değil, fakat üzerinde yasal hakkımız bulunan eski bir binayı tamir etmektir. Kısacası, monsenyör, bu askeri karşılaştırmaya devam ederek, Rumlar ve Ermenilere bizimle olan birliği bozan ve halen ayrı bir ordu teşkil eden eski müttefiklerimiz nazariyle bakmak gerektiği düşüncesinde olduğumu söyleyeceğim. Bunlara tabi olanları ayartıp kaçırmağa çaba göstermekle elde edilecek, şey ya az veya hiç olur. Bu konu şeflerle genel hatlarıyla müzakere edilip çözümlenmesi gereken bir iştir. Ayrıntıyla uğraşmak, tecrübeyle defalarca görüldüğü üzere hedefe ulaştırmaz. Bu yöntemin uygulanmasıyla elde edilen ilerlemenin ne kadar az olduğunu, hakıyla bilmiş olsaydınız, monsenyör, hayrette kalırdınız.

Bütün misyonerlerin işe başlarken ileri sürdükleri Papa'nın üstünlüğü meselesinin, belki en sona bırakılması veya hiç olmazsa büyük bir ihtiyat ve nezaketle

ele alınması gerekir. Görünüşte kilise şefine bağlı veya onunla birleşmiş bulunanlarla, onun tahakkümü altında olanlar arasında büyük farklar vardır. Birincisi [bağlılık] yeterli olsaydı niçin zihinleri [fikirleri] korkutan ve isyana sevk eden ikincisi [tahakküm] kendini gösterebilir? Barışı yeniden kurma müzakeresinde, bir dereceye kadar fetihçi zihniyetle hareket eder gibi davranmanın uygun olmayacağını sanıyorum. Sahip oldukları otoriteye neredeyse doğrudan hücum edilen ve kendilerine isyankâr tebaa nazariyle bakılarak, isteyerek ya da zorla boyunduruk altına alınacakları açıktan açığa hissettirilen insanların bize olumlu biçimde kulak vermeleri ümit edilebilir mi?

Uygulanan bu yöntem ve tavrı daha dikkatlice gözden geçirdikçe, nasıl daha kötü sonuçlar vermemiş olduğuna hayret ediyorum. Bu konuda sadece benim sözlerime inanılmasını istemem; tarikatlarla ilgisi bulunmayan bir ruhbanın buraya gönderilmesini, bu ruhbanın durumu bizzat yerinde incelemeye ve bu konudaki gerçek durumu tespit ederek, görüşlerini bir rapor halinde yazabilecek yetenekte olmasını ve onun vereceği rapora göre bir karar alınıp ve sonra da bu kararın dışına çıkılmasına izin verilmeyecek genel kurallar konulmasını temenni ederim.

İşin ivediliğini, ertelemeye yeri olmadığını size söylemekten çekinmeyeceğim, monsenyör. Suriye'de fevkalade bir şiddete dayanılarak idare edilen işler, en sonunda İstanbul ve Kudüs patriklerini isyan ettirdi. Sürekli tehdit altında olan, itidal ve iyi niyetiyle tanınan Antakya Patriki Athanase'in da az çok sabrı tükenmiş ve ne yapacağını bilmez bir hale gelmiştir. Onlar, Athanase'in sapkın [Schismatique] olduğunu ilan edeceklerini ifade ediyorlar. Gerçi bu tehditler kuru ve önemli değildi. Fakat şöyle ya da böyle gerçeklik yönü varsa, bu tehditlerin uygulanmasından sakınılması gerekir. Çünkü Latinlere hayrı ve yardımı olan bir Rum patriğinin aleyhinde yapılacak olan bu beyanat ve ilan, onu bize muhalif olan diğer patriklerle uzlaştırmaktan ve onlarla aleyhimize tamamen birleşmeye hak kazandırmaktan ve nihayet Doğu'daki bütün misyonierlerin hepsinin Türkler tarafından kovulmasına neden olabilecek, ağır bir baskı ve kıyıma meydan bırakmaktan başka neye yarayabilir.

Monsenyör, belki verdiğim açıklamayla olayı gereğinden fazla tehlikeli bir vaziyette göstermiş olabileceğimi ve raporumda bu konu üzerine ısrarla duracak olursam bunu sırf bu konuya daha fazla dikkat çekmek üzere yapmış olduğuma yoracağınızı düşünerek, fazla ayrıntı vermektan sakındım. Neden bu fikir ve kanatte olduğumun gerekçelerini size burada izah etmeyi daha uygun buldum.

Rumların şimdiye kadar işi bu dereceye vordırmamış [diğer patriklerle birleşip Latinler aleyhine ayaklanmaya kadar ileri götürememiş] olmaları bunu yapmak niyetinde bulunmadıklarından değil, ancak dinlerinin uygunluğu [birliği] münasebetiyle Ruslara olan sadakatinden dolayı hiçbir zaman kendilerine güvenmeyen ve Latinlere karşı böyle bir teşebbüse girişmeye yeltendiklerini görecek olan Türklerin şüphelerini büsbütün arttırmaktan bu saate kadar korktukları içindir. Bu işi yapmaktan şimdilik feragatle daha müsait bir zaman ve fırsatın çıkmasına hazırlanmaktadırlar. Bu zaman da gelip çatmıştır: Türkler Ruslarla, İran sorunlarını çözmesi muhtemel olan sürekli bir barış yaparak şerlerinden emin kaldılar. Böylece Rumlar, artık bir şeyden korkmaksızın, açıktan açığa Latinlere karşı saldırıya geçerler, onlara isnat etmiş oldukları papanın tebaası sıfatında ısrar ederek, şüpheli ve tehlikeli ve hatta kendilerinin himayesine verilmiş bulunan milletlerin eğitim-öğretimlerinde kendilerini yeterli gördükleri için, fazla olarak faydasız adamlar gibi, Doğu ülkelerinden kovdurtabilirlerdi.

Diğer taraftan Türkler geçmiş dönemlere göre artık daha aydınlanmış ve daha fazla itham edici durumdadırlar. Denebilir ki artık onlar, Alman askerlerini adeta kapılarına dayanmış görüyorlar, dinin insanlar üzerinde yaptığı tesir ve nüfuzu bilmez değildirler. Bundan dolayı becerikli biçimde onlara telkin edilebilecek en küçük bir şüphe, kendilerini hiçbir yabancı gücün durduramayacağı en şiddetli kararları almaya sevk edebilir.

Gelişmelerin Roma'da aynı bakış açısından incelenip incelenmediğini bilmiyorum. Fakat ben sekiz seneden beri yakından her şeyi görmüş olduğum için, gelişmelerin gerçek durumunun bu merkezde olduğunu size temin edebilirim, monsenyör. Durumun büyük ihtiyat ve özene, pek çok dikkate ve arz ettiğim acil işlerden birine ve daha iyi çözümlere ihtiyaç olup olmadığının incelenmesini sizin büyük dirayetinize bırakıyorum. Bana gelince, bu konudaki düşüncelerimi kâğıda dökmek suretiyle vicdanımı ve kutsal dinimizin barış içinde gelişmesi için gösterdiğim çabayı tatmin etmiş olduğuma inanıyorum. Eğer herhangi bir hususta bir hata işlemişsem, Zât-ı âlinize raporumu sunarken uygun gördüğü takdirde imhasını ve gayretimın aşırıya gittiğine veya cahilliğimden gerçeği fark edemediğim kanaatine varırsanız, raporunun bu türden kısımlarını düzeltip tadil etmenizi rica ve niyaz ederek bir dereceye kadar bu hatanın affını sağlamış, temin etmiş olurum.

Ne olursa olsun, İstanbul'dan göndereceğim bu rapor, efendimize olan sadakatinin ve saygımın son göstergesi olacaktır. Kral beni geri çağırarak lütfunda bulun-

du. Hareketim büyük ihtimalle Eylül içerisinde olacağından, bu mektubun cevabını daha buradayken alıp alamayacağımı bilemiyorum. Doğrudan doğruya Paris'e gitmek kararımdayım. Monsenyör, geldiğim zaman saygı ve hürmetlerimi açıkça gösterecek ve her zaman sizin çok naçiz ve sadık bir hizmetkârınız olarak kalacağım.

Dusson de Bonnac

11

Doğulda Dini Meselelerin Günümüzde İçinde Bulunduğu Durum Hakkında Rapor

Kutsal dinimiz için, Büyük Hükümdar'ın ülkesi kadar fazlaca yardıma muhtaç hiçbir memleketin bulunmadığı muhakkaktır. Çünkü günün birinde Hristiyan azizleri ve misyonerlerin örnek almalarıyla ve Tanrının gözlerini açma inayetinde bulunacağı ümit edilen Muhammedileri söz konusu etmeksizin diyebilirim ki, Büyük Hükümdarın ülkesinde dağınık bir halde bulunan Rum, Ermeni ve Kıptilerle, sayıları çok fazla olmayan diğer mezheplere mensupların içinde bulundukları cehalet, Papa ve diğer bütün Hristiyan hükümdarların ve genellikle bütün iyi Katoliklerin merhametini çekecek derecede derindir. Ben cehaleti hata ve sapkınlık sayıyorum. Çünkü esaret altında inleyen ve kalın kötülük ve cehalet bulutları içinde çevrili bulunan bu milletler, bir gün eğitilebilir veya aydınlanabilirlerse, hatalarından yavaş yavaş dönmeleri ve Papayı kilisenin gerçek şefi olarak tanımalarını sağlama konusunda o kadar zahmet çekilmeyeceği kuvvetle ümit edilebilir.

Bu amaç göz önünde bulundurularak, Levant misyoner teşkilatlarının tesis edilmiş olduğundan şüphe yoktur. Fakat Tanrının bu kutsal proje uğrunda çalışanlara veya bununla ilgilenenlere henüz bu teselliye vermek istememesinden veya projenin idaresinde bir eksiklik bulunmasından dolayı olacak, ümit edilen gelişmelerin şimdiye kadar elde edilemediği de bir gerçektir. Elde edilen sonuç ya azdır veya hiçtir, fakat bu proje günümüzde bir tür krizin içinde bulunmaktadır, bu kriz sadece elde edilmiş olanları tamamen imha etmekle kalmayacak, aynı zamanda yapılması geriye kalan işlerde kapıyı sonsuza kadar kapatacaktır.

Beni adeta işimden gücümde eden bu raporu kaleme almaya sevk eden şey, bu durumun feci halidir. Bu denli önemli bir konuda uzun bir tecrübenin bana

kazanma fırsatı verdiği düşünceleri sunarken, ne kurallar önerme ne de tavsiyelerde bulunma cüretkârlığını gösteriyorum, fakat sadece bu düşünceleri Papa ve *De Propaganda fide* ruhban meclisinin dikkatine sunmak istiyorum.

Rum, Ermeni ve Doğu'daki diğer sapkın milletlerin eğitim-öğretime ve birliğe katılmalarını sağlamayı başarmak için, uygulamaya konulacak yöntemlerin en emini ve zannımcı en uygun olanı, bunların şeflerine yakınlaşmaktır veya eğer bu çok zorsa, bu şefleri büyük şüphe ve endişelere düşürmeyecek bir davranış biçimi takip etmektir. Bu yöntem, gerçekten de yavaş işler, ama hiçbir engelle karşılaşması söz konusu değildir. Hatta bir takım kimseleri, bu milletlerin şeflerinden ayırmayın bile imkânsız olmadığı tecrübeyle kanıtlandı. Ancak bunların [ayrılanların] iyi niyetlerinden genel biçimde istifade edilmesi gerektiği bilinmedi. Önceki dönemlerde Ermenilerle olup bitenlerden konuşmasak bile, elimizde Sayda Piskoposu Eufimius ve Antakya Patriği Athanase'in çeşitli teveccühlerini iyi kullanmayı bilmemekten kaynaklanan ve amacı sonuçsuz bırakan iki yeni örnek var. Eufimius fevri bir adamdı. Latin kilisesiyle samimiyetle birleştikten sonra, patriklerle münasebetinde çok fazla ihtiyatlı harekete lüzum görmemiş, onların aleyhine nüfuz alanını genişletmeye çalışmış ve ölümüne kadar kendisini daima sorunlar içinde bırakan bir bağımsızlık iddiasına düşmüştü. Karakterini çok iyi bilen misyonerlerin bu şahsı zapt etmede (gerektiği kadar itidale davete) başarılı olup olmadıklarını bilmiyorum. Fakat bu konuda gayret etmeleri mutlaka gerekliydi. Bunun ihmal edilmesi nedniyledir ki, patriklerle onun arasında var olan kıskançlık daha alevlendi ve tamamıyla söndürülmesi, çok sıkıntılar çekilmesine zulüm ve işkencelerin başlamasına yol açtı.

Patrik Athanase büsbütün farklı bir yetenek ve tabiattadır. Diğer patriklerle ilişkisini dostluktan ziyade korkuya dayalı yürütür. Fakat misyonerlerin onlara kafa tutmalarını ister. Misyonerlerse onun bu arzusunu hiçbir zaman yapmamışlardır. Eğer bu patrik de piskopos Eufimius örneğinde olduğu gibi, açıktan açığa Latinlerin tarafını katılacak olursa, diğer patriklerin saldırısına uğrayacağını, kendisini Türklere ihbar ederek kovdurtacaklarını ve böylece dini gelişmelerine çok yardım etmiş bulunan ve yine de yardım etmekle bir zevk duyacak olan bir adamdan kendilerini mahrum edeceklerini takdir etmediler. Türklerin bu imparatorluğa boyun eğdirmeleri sırasında dine ilişkin her şeyin tamamının idaresini tam bir yetkiyle Rum ve Ermenilere bırakmış olduklarını ve bu konuda sadece patriklerin istediklerini yaptırmak için Hükümdar'ın emriyle izin almak zorunda kaldıkları durum dışında, asla müdahalede bulunmadıklarını dikkate almak ve değerlendirmek gerekir. Bu suretle patrikler dini sebeplerle meydana gelen ve devlete zarar verebilecek her türlü karışıklık ve yeniliklerden Türklere karşı sorumlu tutulurlar.

Türklerin İstanbul'u fethinden beri, vaziyet hep bu düzen üzerinde sürüp gelmiştir. Gerek Latinlerin büyük gelişme göstermemiş olmaları veya gerek Rum ve Ermeni şeflerinin henüz onları kıskanmamış olmasından dolayıdır ki, bu iki kilise şefleri otuz sene öncesine kadar Latinlerden henüz şikâyetle bulunmuş değillerdi. Fakat tahminen o tarihlerde Ermenilerin şefleri Babîâlî'ye müracaata başlayıp, misyoner adı ile birçok Latin papazının Büyük Hükümdar'ın ülkesine girdiğini ve eğitim-öğretim faaliyetinde bulunmak bahanesiyle bu ülkeyi ebedi düşmanı olan Papa'ya bağlamak için, millettaşlarını idareleri altından çıkardıklarını ve bu suretle millettaşlarından birçoğunun artık kiliselerine uğramaz ve kendilerini ruhani şef olarak tanımaz olduklarını söylediler. Onlar, bu durumun iki kötü sonuç doğuracağını; birincisi kendi kiliselerini terk edip Frank kiliselerine devam eden Ermenilerin daha önceleri verdikleri vergiyi ödmeden artık kendilerini muaf tutmalarından dolayı patrik, piskopos ve papazların devlet hazinesine ödemeye mecbur oldukları meblağı veremez duruma düşüreceğini ifade ettiler.

İkincisi; kendilerinden ayrılmış, ruhani hukuk alanından çıkıp başka bir hukuka bağlanmış bulunan bu insanların tavır, hareket ve sadakatlerinden eskisi gibi sorumluluk kabul edemez bir hale gelmiş olduklarını açıkladılar.

Bu açıklamalar Babîâlî tarafından dinlenip dikkate alındı. Latin mezhebi-ni kabul edenlerin, bu mezhebi terk ile eski mezheplerine geri dönmeye mecbur tutulduklarını ve aksi takdirde fiziki cezaya çarptırılacaklarını, Ermenilerin kendi kiliselerinden başkasına devam edemeyeceklerini ve Latin papazlarına da evlerinde (kurumlarında) kimseyle temasta bulunmalarına müsaade olunmamasına yönelik ve Büyük Hükümdar'ın imzasını taşıyan bir hatt-ı şerif, yani kesin bir emir verildi.

O zaman kızgınlık işareti göstermemiş bulunan Rumlar, Ermenilerin yaptıkları teşebbüslerin başarıyla sonuçlandığını görünce, onlar da müracaat ve ricada bulunarak yukarıda sözü edilen emre benzer bir hatt-ı şerif elde ettiler. Bunu müteakip bilhassa İstanbul'da, o derece müthiş bir zulüm uygulamaya başlandı ki, bu zulmün ilk şiddetli hamlesini kralın elçilerinden hiçbirisi hafifletmeyi başaramadı. Fakat zaman, piskopos Eufimius'ün gayretkeşliği ve Şam Katoliklerinin patrik Athanase'dan gücü ve yetkisini aşan talepleri, bu iki ruhbanın Rumlara verdiği emirlerle, eski düzenin yeniden kurulmasını sağladı, böylece onlar sefirlerin yapamadığını yapmaya başlamıştı.

Halen müthiş galeyan halinde bulunan insanları sakinleştirmek ve misyon-ları tekrar serbestliklerine kavuşturarak faaliyette geçirmek ve Rumların Türkleri

misyonerlerin hepsini Doğu'dan kovulması kararını aldirmaya sevk edecek olan saldırganlıklarını son haddine vardirmalarına engel olmak için izlenmesi gereken tavır ve davranışın incelenmesi söz konusudur.

Fakat öncelikle, Büyük Hükümdar ve Fransa arasındaki mevcut kapitülasyonların, onu böyle bir karar almaya ve uygulamaya koymaya mal olabilecek asla yeterli bir gerekçe teşkil etmediklerini dikkate almak lazımdır. Çünkü misyonların Doğu'ya girmelerinden çok önce akdedilmiş olan bu kapitülasyonlarda misyonların hiç ismi geçmemiş ve sadece genel biçimde Kutsal Topraklar'da mevcut birkaç kişiyle kapitülasyonların imzalanması sırasında Büyük Hükümdar'ın ülkesinde Latinler söz konusu olmuştur.

Bu vesileyle şunu da dikkate almak lazımdır ki Türkler, kapitülasyonlara oldukça dürüstçe riayet etmelerine rağmen, bir hususta hatta bunların dine ilişkin maddelerine bile saygı göstermişler ve bu anlaşmaya bağlılıklarını tazelemeye onları ne kimse mecbur edebilmiş ne de aklından geçirmiştir. Mesela onlar, Galata'da bulunan St. Antoine Kilisesi yerle yeksan edilirken, aynı şekilde Sakız'dan Venediklilerin çekilmeleri sırasında tahrip olunan kiliseler için Türkleri sağduyuya getirmek mümkün olmamıştı. Kapitülasyonlarda açık biçimde ifade olunan ve çıkan bir yangında yanan Galata'daki Fransız hastahanesini de yapılan bütün ısrar ve taleplere rağmen, bir türlü tekrar inşa ettirmek imkânı bulunamamıştır. Ben bunları burada sırf kapitülasyonların misyonların yerleşmesine müsait bile olsalar, her zaman için kesin biçimde kullanılmasının vaat edilemeyeceğini göstermek için zikrediyorum. Bunu böylece kabul ettikten sonra, şimdiye kadar misyonlar lehine yapılan her şeyin, Babiâli nazırlarının karakter ve yapılarından büyük bir beceriyle istifade etmesini bilip dine çeşitli faydalar sağlayanmuhtelif şeyler (müsaadeler) almak ve aynı zamanda bazen yumuşaklıkla bazen baskıya müracaatla Ermeni ve Rum patriklerinin hiç de hoşlarına gitmeyecek kimi konularda olumlu davranmaya mecbur eden elçinin tedbirli oluşunun ve yeteneğinin bir sonucu olduğuna kolaylıkla hükmedilebilir. Fakat gösterilen çabalar haddi aştığında, örneğin Ermeni ve Rumlara ait hatt-ı şerifin gönderildiği zaman veya Sakız'ın Türkler tarafından geri alınışı sırasında olduğu gibi, bir dereceye kadar aşırıya varındırıldığı zaman, elçiler beyhude yere kralın saygınlığına ve onun temsilcilerinin otoritesine zamansız teşebbüslerle zarar vermek korkusuyla sessiz kalmak ve bir şeye karışmamak kararında kaldılar.

Bu davranışın gerekliliği ve makullüğüne elçiliği sırasında cereyan eden şu iki elim hadise esnasında M. de Châteauneuf'ün takip ettiği hareketten daha kuvvet-

li bir kanıt olamaz. Bu zat, Türklerin Fransa'ya özel bir saygı ve ilgi gösterdikleri bir tarihte, Türkiye'de bulunmaktaydı. Kendisinin Türklerden kazandığı saygıya haleflerinin kolaylıkla kazanamayacakları derecede yüksekti. Buna rağmen Latin Ermenilere [Katolik Ermenilere] yapılan mezalimi ne önlemede ne de sakinleştirmede başarılı olamadı ve Sakız'daki kiliselerin tekrar inşalarını da sağlayamadı. Bunlar, dinin ilerlemesi için bu ülkede bir elçinin istediğini doğrudan yapamayacağını açıkça ispatlamaktadır. Elçinin beceriklilik ve uyarını bularak gücün yanında yokluğunu hissettiği şeyi telafi etmesi gerekir. Ruhbanların da onun gayreti kadar vaziyeti de dikkate alarak, her şeyi kendisinden bekleyip istememeleri ve davranışlarını bulundukları ülke hakkında bilmeleri lazım gelen bilgiler ve kendilerini çevreleyen zorluklara göre bizzat düzenlemeli ve kendilerini içine alan hareketi ılımlı hale getirmeli ve görevli oldukları vazifeyi iyi biçimde yürüterek, tüm bunlardan (sorun ve anlaşmazlık çıkmasına neden olmaktan) sakınmalıdırlar.

Aşağıda ruhbanlara bu ve diğer konularda verilmesinin faydalı olacağını sandığım kurallardan bahsedeceğim. Şimdi yine Rumlar ve Ermenilere gelirsek, ben bunlara bir Lutherçiler veya Kalvinist'ler olarak bakılmaması, hallerine acınması gerektiğini söyleyeceğim. Çünkü Roma kilisesinden ayrılmış olmaları, bazı hata ve sapkınlıkların içlerine işlemiş bulunmaları bir tercih eserinden ziyade talih-sizliklerinin bir sonucudur. İtalya'dan uzaklıkları, dil, örf ve adet farklarıyla tarih biliminin yeteri derecede malumu olan diğer sebepler, bunların Papanın nüfuzunu tanımalarına engel oldukları gibi, Papadan alabilecekleri ve kendilerini düştükleri sapkınlıktan kurtaracak olan dini eğitim-öğretimden yararlanmalarına aşılmaz bir engel teşkil etmişlerdir. Bununla beraber üç konu üzerine yapılması gereken eğitim-öğretim için henüz kapı tamamen kapanmış değildir. Bu konuların ilki kilise şefinin yüksek nüfuzunun tanınmasına, ikincisi düştükleri sapkınlık, üçüncüsü cehaletin mezheplerine soktuğu bazı batıl inançlara ilişkindir. Fakat Papanın nüfuzunu tesise çalışırken, misyonerlerin yaptığı gibi, doğrudan doğruya patriklerin yargılama hakkına itiraz ve hücumla geçilecek olursa, elde edilecek başarının çok sınırlı olacağı muhakkaktır. Roma'nın, patrikleri bizzat kendi menfaatleri ve halkı yabancı adalete tabi olma korkusu dolayısıyla, isyana sevk eden böyle bir metodun uygulanmasını arzu etmediğine de şüphem yoktur.

Kanaatimce bu, ne Papanın temenni ettiği ne de yapılması lazım gelen şeydir. Çünkü hepsinin babası sıfatıyla Papanın arzu edebileceği şey, Rum ve Ermeni kiliselerinin Saint-Pierre makamının üstünlük ve ananelerini korumaları ve patriklerin Photius'un ayrılıkçılığından önce de bunun aynı olduğunu kabul etme-

leridir. Bunu halka anlatmak zordur. Ben bu işin doğrudan doğruya patriklerle görüşülmesi kanaatindeyim. Çünkü her ne zaman diğer şahıslarla konu müzakere edilecek olursa, patrikler ruhani otoritelerine bağlı insanların, Papanın egemenliğine sokulmak üzere kendilerinden kopartıldığını ve bu tarzda hareketimizin özel çıkarlara yönelik olduğundan ve en azından kendilerinden ayırdıkları adamlardan almakta oldukları ücretlerden mahrum bırakıldıklarının muhakkak bulunduğundan bahsederek şikâyetle bulunacaklardır.

Bu metodun uygulanmasıyla elde edilen küçük ilerleme, kendilerini kötü yoldan döndürmeye yetmeliydi. Tanrının inayeti olmadıkça diğer yöntemlerle de daha büyük başarılar sağlanacağını temin edemem. Bununla beraber başarıya ulaşmada bu metodun diğerinden daha uygun ve daha elverişli olduğunu söylemekten de korkmam. Çünkü misyonerler Patriklerle uğraştıkça, bunlar da onlara düşman gözüyle bakacaklar ve bu sıfatla ellerinden gelen kötülüğü yapacaklardır. Ancak patriklere yaklaşmakla güvenleri kazanılabilir veya hiç olmazsa herhangi bir şekilde niyet ve amacımızın samimiyetinden bahisle, bizden sakınmaya gerek olmadığına ikna edilebilirlerse, o zaman yargı [hukuk] haklarına asla dokunmak niyetinde bulunmadığımıza inanarak, milletlerinin eğitim-öğretimi ve kendilerinin bile bilmediği ve fakat sakince kabul ve tasdik edecekleri hata ve günahlarından dönmek hususlarında bizi rahat bırakırlar.

Dini ayinleriyle, bu ayinlere girmiş olan batıl inançlara gelince, bunların birer hata ve sapkınlığın eseri olduklarını söyleyecek kadar kendimi yetki sahibi göremiyorum. Ancak bildiğim bir şey varsa o da, bunlara dair söylenecek şeylerin, bu büyük işin tamamlanması mahiyetinde, sona bırakılması ve halen çok ihtiyatla hareket edilmesi ve misyonerlerin Rum ve Ermenilerin ayin ve perhizleri aleyhine bir şey söyleyip yazmamakla yetinmeyip Roma Kilisesine katılmış olanları eski ayin ve perhizlerine saygı ve itikat itibarıyla henüz bu kiliselere bağlı kalmış bulunanlardan hiçbir suretle ayırt etmediklerini göstermeye çaba harcamaları gerektiğidir. Belki de hiçbir şey bu söylenenleri yapmak kadar gerekli değildir. Bununla beraber misyonerlerin hepsi bu düşünceye katılmamaktadırlar. Bunlardan bazıları, Roma Kilisesine bağlanan Rum ve Ermenilerin iyi saydıkları ve kendilerince herhangi bir sebeple mesela batıl inançlara dayalı olması ve mezhep birliğinden ayrılan kilisece hala geçerli sayılıp akidelerinden birini teşkil etmesi dolayısıyla, kötü algılanan bazı adetlere saygı göstermekte serbest bırakılmalarını, bunların yeni kiliselerine samimiyetle bağlanmalarını sağlamaya yarayacak iyi bir vasıta olmadığına inanıyorlar. Hatta fazla olarak dini ayinlerini muhafazaya izin verilse bile,

yine Roma Kilisesine katılanlarla mutezile arasında az çok bir fark tesis etmek gereğine inanıyorlar. Kısacası elde ettikleri zaferi, pek parlak olmamasına rağmen, bir eserle, somut biçimde göstermeyi arzu ediyorlar.

Bu misyonerlerden bir kısmı da, gerçekten de daha ılımlı düşünerek birleşmiş olanları, gönül kazanmak, hoşnutluk sağlamak üzere, eski oruç ve perhizlerine gereğinden fazla bağlı bıraktıklarından dolayı bir az da vicdan azabı çekerek, kilisemizce geçerli usul ve adetlere tabi olma konusunda serbest bırakmaktadır. Bunların esas itibarıyla öncekilerin fikirleri arasında bir fark bulunmuyor.

Bu tarzda düşüncelerin ruhların esenliğine ne gibi bir fayda sağladığını anlamıyorum. Çünkü kilisemizde bir sene boyunca birçok kutsal tarikat rahiplerinin tuttuğu oruç ve perhiz, zaten mübarek ve iyi bir şey olduğuna göre, birleşmiş olan Rum ve Ermenilerin, birleşme öncesinden beri ifa edegeldikleri perhiz ve oruçlarına riayet hususunda serbest bırakılmasında hiçbir sakınca olmayacağına inanıyorum. Ve bu oruç ve perhizler içinde en küçük bir muafiyet ve istisna bahsedilemeyecek olan birçokları vardır. Çünkü muafiyet bahşetmekle ayrılıkçıların kilisemize yönelttiği dini gevşeklik ve kayıtsızlık suçlamasını güçlendirmiş oluruz. Kaba, cahil ve hurafelere bağlı halkın bizden uzaklaşmasına da bu itham en büyük sebep olsa gerektir. Öyleyse bu ithamı güçlendirmekten sakınmak gerekir. Otuz sene öncesine kadar misyonerlerimiz, halen Kırım'da yaptıkları gibi, son derece serbest biçimde Ermeni kiliselerine gidip ayinler yapıyor ve vaazlar veriyorlardı. Misyonerlerden birkaçı bu usulü değiştirmek istedi ve Ermenileri kiliselerimize çekmeye çalıştı. Misyonerlerimizin bunu kötü bir maksatla yapmadıklarına inanıyorum. Fakat neticesi iyi çıkmadı ve bir müddet sonra başlayan baskı ve zulümlerin ilk sebebi oldu. Şimdi bu eski usule dönmek istenmektedir. Fakat Ermeniler buna senenin belirli günlerinde Kadıköy Konsili ve Papa St. Leon'u alenen kiliselerinde kınamak suretiyle aşılması güç bir engel çıkardılar.

Ben Ermeni Patrik'i nezdinde girişimlerde bulunarak kiliselerde okunmakta bulunan bu lanet duasının ortadan kaldırılması için çok uğraştım. Fakat oldukça ılımlı ve itidal sahibi bir kimse olmasına rağmen, bir türlü vazgeçirtemedim. İşin çetin olduğunu itiraf ederim. Şimdi sorun lanet duası varlığını korurken, en azından okunmadığı günlerde, bizim papazlarımızla bize katılanların Ermeni kiliselerine gidip gidemeyecekleridir. Bu konuyu da Papa'nın kararına bırakmak gerekir. Yalnız, şunu söylemek isterim ki, bu sorunun tamamen ortadan kaldırılması sağlanıncaya kadar, Ermeni kiliselerine gidip gitmeme konusu çözülebilirse birleşmeye doğru

büyük bir adım atılmış olacaktır. Genellikle hem Rumlar ve hem Ermeniler hakkında olsun en önemli şeyin bunlara yakınlaşıp, bize karşı beslemekte oldukları kötü düşünceleri değiştirmek, birleşmeye çalışanların ahlak ve karakterlerinin yüceliğine, bilgilerinin genişliğine ve esas itikatlarına mümkün olduğu kadar hayranlık ve saygı telkin etmek olduğu anlaşılmaktadır. Bu duygu ve kanaatler bir defa yerleştirilirse geriye kalanı yapmak zor olmayacaktır. Fakat bunun içinde vakit kaybetmeksizin bu işleri başarabilecek insanları bulmak, onlara o memleketin dillerini öğretmek ve bu dilleri gereği gibi öğreninceye kadar istihdam etmek lazımdır.

Eğer bir tek el ve bir tek kafayla idare edilmiş olsaydı, bu iş elbette daha çabuk yürürdü. Fakat Doğu misyonlarında çalışan dini tarikatların çokluğu nedeniyle bir değişiklik yapmak zordur. Bununla beraber hepsine yönelik olarak ve dışına hiçbir şekilde çıkmalarına izin verilmemek üzere genel bir nizam koymak ve Doğuda bu nizamın uygulanmasında meydana gelebilecek olan şüphe ve tereddütleri ortadan kaldıracak bir şeflik [makam] ihdas olunması ve nihayet misyonerlerin hepsinin tavır ve hareketlerinin aynı fikir ve amaca hizmet eder hale getirmek üzere idare edilmesi suretiyle bu duruma bir çare bulunabilir. Büyük Hükümdar'ın ülkesindeki Latinlerin üzerinde en fazla etkili olabilecek, ancak kralın elçisinin otoritesi olmasına ve bu otoritenin de laik olmasına ve sadece dine ilişkin işlerde öğüt vermek ve öneriler sunmaktan başka bir şey yapamamasına ve bu öğüt ve önerilere de misyonerlerin hiç kulak asmayıp açıkça “biz nasihat değil himaye istiyoruz ve bir elçinin görevi de bizi hareketimizde serbest bırakmak ve himaye etmekten ibarettir”, demelerine nazaran böyle bir makamın kurulmasında büyük gereklilik anlaşılır. Bundan başka aynı tarikata mensup ruhbanların, Doğuda birbirlerinden bağımsız ve kendi usul ve adetlerine göre hareket eden birçok amirleri vardır. Şu suretle, örneğin Suriye’de bulunan Kapüsenler, misyonlara ilişkin birçok konuda İstanbul’dakilerden farklı olarak hareket emekte ve çalışma tarzlarını birbirlerinininkine kıyasen ne düzeltmeye ne de uyumlu hale getirmeye imkân bulunamamaktadır. Sonuç olarak amaç aynı olmasına rağmen, takip olunan yöntemlerde birlik olmamasından dolayı, yapılması muhtemel gelişmeyi sürekli geciktiren olaylar meydana gelmektedir.

De Propaganda fide ruhban meclisinin her şeyi büyük bir ihtiyatla idare etmekte olduğu doğrudur. Ancak mesele ve iddialar, en başlarda bunları dile getirenlerin ihtirasları ve önyargılarıyla doludur, mevcut durumda bu meclis sorunları bir bütün olarak değil, fakat parçalar halinde ele aldığından, gerçeği ayırt etmesi neredeyse imkânsızdır. Bundan ötürü de genel ve değişmez nitelikte bir tavır belirlemek için kurallar düzenlemesi de mümkün olmamaktadır.

Papa bu hususları dikkate alıp, Doğudaki bütün misyonların şefi olmak üzere buraya bir genel direktör [amir] tayin eder ve hangi tarikata mensup olursa olsun, istisnasız bütün papazları bu amirin idaresine bağlayan ve tarikat şeflerini de kendi içlerinde tüm mensuplarının itaat edecekleri bir genel yönetici atamaya mecbur tutsa vaziyet belki düzelir. İstanbul, kralın elçisinin ikamet ettiği ve bu elçi kanalıyla Türkler, Rum ve Ermeni Patrikleriyle doğrudan doğruya görüşüle bilinen bir yer olmak itibarıyla, Papa tarafından tayin edilecek genel direktör ile muhtelif tarikatların özel direktörlerinin de İstanbul'da ikamet etmeleri ve Papanın misyonerlerle ilgili tasavvurlarını dile getiren kimseler olmaları dolayısıyla, bunların sadece yetkileri dâhiline giren konuları elçiyle müşavere ettikten sonra Doğu'nun tümünde uygulamaya koymalarına izin verilmesi lazım gelir. Adı geçen direktörlerin *De Propaganda Fide* ruhani meclisine gelişmelerin tümü hakkında hesap vermeleri, yeter derecede malumatları veya yetkileri olmayan bütün hususlar için de söz konusu meclisin emirlerini almaları şüphesiz zaruridir.

Bu memlekette dinin gelişmesine bir büyük engel daha vardır. Bu da kadınların cehaletidir. Ülkenin genel örf ve adetleri kadınlarla erkeklerin görüşmelerine kesinlikle karşı olduğundan, kadınların evlerine bir skandala meydan vermeksizin girmekte zorluk vardır. Gerçi bu kadınlar ibadet etmek ve vaaz dinlemek için kiliselere gelmektedirler. Ancak çoğunluğu çocukluklarında Hristiyan dininin edep ve erkânına dair en küçük bir bilgi edinememiş olmalarından dolayı, içlerinde sadece çok az bir kısmı dualarını bilmektedirler. Nitekim en fazla dindar görünenlerin bile, dindarlığı ayın sırasında ne yaptıklarını bilmeksizin kilisede hazır bulunmaktan ibarettir. Çok büyük olan bu fenalığa, iyi tahsil görmüş, öğrendiği dili kullanabilecek, misyonerlerin idaresi altında girip çıkacakları evlerde dinin prensiplerini öğretecek kadın öğretmenleri bu memlekete sokmak suretiyle çare bulmak mümkündür. Bu özellikleri taşıyan kadın öğretmen istihdamının misyonerlerden daha fazla fayda sağlayacağını ve belki de dinin büyük gelişme göstermesi için en sağlam ve emin bir vasıta olacağını söylemekten çekinmeyeceğim. Çünkü kadınların erkeklerden daha fazla takva ve ibadete eğilimli ve dini duygulara hassas olmaları dolayısıyla, bulundukları bizim dinimizi sevip takdir ettikçe, bizzat her birisi evlerinde ve civarlarında bir nevi misyoner kesileceklerdir.

Bundan dolayı misyonerlik görevini ifa edenlerin sadaka ve her nevi hediye ve ücret almalarını önleyecek bazı önlemler alınacak, hangi bahaneyle olursa olsun herhangi bir para ve eşyanın alınması kesin biçimde yasaklanırsa, dini gelişmenin daha büyük olacağı ve Rum ve Ermeni Patriklerinin nüfuzlarının kırılması ve ken-

dilerinin yasal olarak almaları gereken sadaka ve aidatların gasp edilerek gelirlerinin kesilmeye çalışıldığına dair şikâyetlere gerekçe bulamayacakları muhakkaktır.

Krallarımız bu türden güçlükleri Doğu'ya gönderdikleri tebaalarından olan misyonerlere tahsisat bağlamak suretiyle önlemişlerdir. Fakat buna rağmen ya bu tahsisatın geçimlerini sağlamaya yeterli olmamasından veya diğerleriyle aynı şekilde hareket etmek arzusundan olacak, misyonerlerin her zaman para alma *âdetinden* gereği gibi sakınmadıklarını büyük üzüntüyle itiraf etmek zorundayım. *De Propaganda fide* ruhani meclisi bu olumsuzluğu dikkate almaya değer görürse, iâşe gereksesiyle Doğu'da bulunan bütün misyonerlerin durumunu inceletmesi ve bunlardan geçim sıkıntısı çekmekte olanlara çok fazla olmayan bir miktar yardımda bulunması ve diğerlerinin de ihtiyaçlarını temin etmesi ve sonra da kilisemize katılmış veya katılacak olan Rum ve Ermenilerden her ne bahane ile olursa olsun bir şey almalarını herkese kesin biçimde yasaklaması gerekir. Bu raporda açıklamış olduğum görüş ve fikirler kutsal meclis ve Papa tarafından incelenmeye değer görülüp, sadece kilise şefinin otoritesinde bulunan azizlik derecesine yükseltme misyonerlerin elinden alacak olurlarsa, bir zamanlar dine şimdiye kadar temin edilenlerden daha esaslı hizmet edeceklerine ve faydalar sağlayacaklarına inanmaktan kendimi alamıyorum. Çünkü misyonerlerin günümüzdeki durumları ve gösterdikleri gelişmeye aldanmamak gerekir. Durum halkın tahmin ve temenni ettiği derecede iyi değildir. Fakat ruhanilik ile bir münasebeti olmayan laik bir adamın, bu türden ayrıntıya girişmesi uygun olmadığından dolayı, Ruhani Meclisin durumu tarafsız bir memuruna inceleterek onun mahalline gizlice gidip gerçek vaziyeti olduğu gibi bir raporla meclise bildirmesi çok daha uygun olur. İster çok gerekli olduğundan, ister bu konunun akılda tutulması gerektiğinden isterse de bu raporda vurgulanması gerektiğinden, din işlerinin çok ağır bir tehlike altında bulunduğunu saklayamayacağım. Babîâli nazırlarının günümüzdeki tasarılarına bakarak çıkabilecek en küçük bir olay, bu nazırları her şeyi yıkıp mahvetmeye sevk edebilecek ve bu türden bir karar alınmasından vazgeçirmeye kralın sefirinin gücü engel olamayacaktır. Bu itibarla tavsiye ettiğim yol hakkında ihtiyar veya ruhban meclisi memurunun vereceği rapora göre bir karar almak gereği acilen gerekmektedir. Diğerlerine göre daha fazla rahatsız olan Rumlar, Türkleri misyonerler aleyhinde bir karar almaya sevk için fırsat bekliyorlar. Gerçekten de Suriye'de Rumlar şiddetli baskılara maruz bulundurulmaktadır. Burada her zaman verdiğim önerilerin aksine, hareket edildiği için hiçbir sorumluluk kabul edemeyeceğim gibi, Rum Patriklerinin bana gösterdikleri saygı ve hürmetin de samimi ve devamlı olacağını temin edemem.

12

Veziriazam İbrahim Paşa'nın S.E. Marki de Bonnac'a Göndermiş Olduğu Bir Mektubun Çevirisi

Mesih milleti hükümdarları arasında en şanlısı, İsa dinini yayan senyörlerin direği, günümüzde Kutlu Babiâli'de ikamet eden dostumuz Fransa elçisi. Size en içten selamlarımı ve en samimi iyi dileklerimi sunarken, yücelerin yücesi ebedi İmparatorluk (Devlet-i Ali) ve dostumuz, en şerefli en muhteşem Fransa imparatoru arasındaki dostluğun eşsiz ve kadim olduğunu, güçlü ve kararlı biçimde bu dostluğu sahiplendiğimizi size bildiririm. Özellikle birkaç yıldan beri, karşılıklı mektuplaşmalar, sizin gibi bir dostun aracılığı, gelişmelerde kendini gösteren zekâsı ve yeteneği sayesinde bu dostluk en yüksek zirvesine ulaştı. Dostumuz olarak sizin, bu yoldaki her türlü övgüye değer çalışmalarınızı devam ettireceğinizi ümit ediyoruz. Sizin yardım severliğiniz ve her iki tarafı gözetmeniz sayesinde, devletimizle Fransa'nın muhteşem İmparatoru ve çok şerefli Çar arasındaki mevcut dostluk, diğer Hıristiyan hükümdarların arasındakinden daha kuvvetli ve daha sağlamdır. Geçen sene Çar'ın yönetim merkezi, yani onun krallığının başkentinde ikamet eden temsilcinizden aldığınız rapor sayesinde, Çar'ın Demirkapı'ya yürümesi ve dönüşünde yaşanan gelişmelerin tamamını bize bildirmek suretiyle iki taraf arasındaki dostluğun pekiştirilmesi konusunda gösterdiğiniz özen ve katlandığınız zahmet taraflara olan yardım severlik ve dostluğunuzun bir kanıtıdır.

Gelişmeler bu haldeyken, bizim, dostumuz Çar ile sonsuza kadar devam ettirmek üzere aktettiğimiz barışı koruma ve şartlarına uyma konusunda hiçbir şeyi unutmamak ve sizin de çok iyi bildiğiniz gibi Yüce İmparatorluk, kadiri-i mutlak Allah izin verdiği sürece, bu kutsal barışın şartlarına uymakta ve uymaya çaba sarfetmektedir. Diğer taraftan dostumuz Çar da dostluğun gereklerini yerine getirmek için, daha fazla gayretle çalışmaktadır. Bununla beraber dostumuz bu hükümdar, Lezgilerden intikam almak için yola çıktığında ve Astrahan'a ulaştığı sırada, Lezgiler bize müracaat edip yardım isteğinde bulundular. Din birliği ve yüce adaletin bir icabı olarak biz de onlara yardımda bulunmak zorunda kalarak, Şirvan ve Şimahi eyaletlerini Yüce İmparatorluğa ilhak ettik ve Şirvan eyaletini beyleri el Hac Davut Han'a verdik ve durumdan dostumuz Çar'a bilgi vermesi için Moskof elçiyi haberdar ettik. Bu sırada Moskof elçisiyle siz, dostumuz Çar'ın

Demirkapı'dan hareketle hükümetinin merkezi Moskova şehrine geri döndüğünü ve hem giderken hem de dönerken kendisinden beklenen dostluğa zarar verecek hiçbir harekette bulunmamış olduğunu bildirdi. Bu bizi çok memnun etti ve biz de onun bu yöre hakkındaki iddialarına artık son verdiğini düşünerek, Allah'ın yardımıyla, bu sorunun dostluğu bozacak bir şey çıkmadan ve sükûn içinde son bulacağını ve nihayet büyük bir coşkuyla yardımlarımızı sunduğumuz Lezgilerin, İmparatorluğun gölgesinde, rahat ve huzura kavuşacaklarını ümit ederek çok mutlu olduk.

Şimdi ise yüce, bahtlı ve kahraman Kırım Han'ından almış olduğumuz bir mektup ve tezkerede dostumuz Çar hazretlerinin Demirkapı'da bulunan Derbend kalesine kuvvetli bir garnizon yerleştirdikten sonra, Kumuk'ta bulunan Oudj'da ve daha başka bir iki yerde kaleler inşasına başladığı ifade edilmektedir. Bu kalelerin her birisine asker koyduğu kesindir ve bu askerin de Lezgilere karşı tekrar yürüyeceğini herkes bilmektedir. Bu konuda bilgisine başvurulmuş Moskof elçisi, Çar'ın bu sene neler yapmak düşüncesinde olduğunu bilmediğini, ama Lezgilere karşı husumetinin halen sürdüğünü o havalide yer yer askerin bulundğunu bana cevaben söyledi. Bunun üzerine, çok güçlü, çok muhteşem ve çok cömert Majesteleri İmparatorun (Padişahın) emri gereğince, en büyük hukukçuların ve İmparatorluk ileri gelenlerinin ve de tüm askeri ricalin katıldığı bir meclis topladık ve bu mecliste alınan kararı siz dostumuza iletmesi için divan-ı hümayun tercümanına emir verdim. Aynı şekilde Moskof elçisine de bu mesele hakkında bir tezkere yazarak durumu dostumuz Çar'a bildirmesini istedik. Bunun yanında bu dostluk mektubunu yazıyoruz. Bu mektubun içeriğinden ve tercümanımızın yapacağı açıklamadan sonra, Yüce İmparatorluğa bağlı bir ülke ve halkını taciz ve rahatsız etmenin barış antlaşmasının şartlarına aykırı bir hareket olduğunu elbette takdir buyuracaksınız. Siz bizim dostumuzsunuz ve her iki taraf hakkınca aynı samimi duyguları beslemektesiniz, şimdi sizden bir ricada bulunacağız. Dostumuz Çar'ın nezdindeki elçinize bir mektup yazarak ve ona samimi dostluğumuzu ileterek, durumu izah ile Çar'ın huzuruna çıkmak üzere izin almasını ve mümkün olduğunca etkili bir arabuluculuk yaparak, ona, Yüce İmparatorluğun sabırsızlık ve heyecanla Lezgilere taarruz kararından vazgeçmesini beklediğini ve bunun dostluğumuzun bir gereği olduğunu söylemesini ısrarla tavsiye ediniz. Mektubunuzu Moskof elçisinin Çar'a gönderdiği ulak ile gönderir ve aynı vasıta ile cevabı getirirsiniz.

Majesteleri (Padişah) çok güçlü, çok muhteşem, çok cömert hükümdar ve ben sizin sevgili dostunuz, hiçbir şekilde dostumuz Çar ile bizi bağlayan barışı ihlâl etmek düşüncesinde değiliz, tam tersine, bu barışın sonsuza kadar devamından yanayız. Gelişmeler böyle olunca cesaret gösterilmelidir. Geçen sene Lezgilere karşı intikam seferine giden Çar, onların üzerinde büyük yıkımlar yaptı. Yüce İmparatorluk, Çar'ın bu bizimle arasında olan ebedi barışa aynı yaklaşımı göstermesini yürekten ümit etmektedir. Çar bu intikam seferiyle yetinip, Yüce İmparatorluğun hassasiyetini dikkate alarak, yeni bir seferden vaz geçmeli ve dostluğun temellerini yükseltmeli ve bunu göstermelidir. Çar'ın gereği gibi bilgi sahibi olması için elçinize yazacağınız mektupta tüm bunları iyi biçimde anlatınız ve dikkati çekiniz. Bu müessif gelişmeyi önleme konusunda özen göstermenizi ve çaba sarfetmenizi bekliyoruz.

Selam, selamet yolunda yürüyenlerin üzerine olsun

imza
İbrahim.

13

*Veziriazam'ın Moskof Elçisi M. Nepluyof'a
Göndermiş Olduğu Mektubun Çevirisi*

Hıristiyan milletin büyükleri arasındaki şanlı, Şanlı Babıâli'de ikamet eden Moskof Temsilci Jean Nepluyof. Sağlık ve adalet üzerine sel gibi aksın.

Birkaç gün önce göndermiş olduğunuz, bir mektupta, büyük dostumuz haşmetlü Rusya Çar'ının (bir mecburiyet üzerine yürüdüğü) Astrakan'dan [Ejderhan] hükümet merkezi olan Moskova'ya salimen döndüğünü ve giderken ve dönerken bu Yüce İmparatorluk ve Majesteleri arasında mevcut sağlam, sabit ve ebedi barışın şartlarına tamamen riayet ettiğini ve Yüce İmparatorluğa bağlı her yerde yaşayan tüm insanların olduğu gibi, bu Şanlı İmparatorluğun gölgesinde sınırlarda huzur ve barış içinde yaşayan halkı koruyup savunduğunu ve bunlara hiçbir şekilde bir zarar vermediğini ve bir haksızlık yapmadığını size yazmış olduğunu bildiriyor ve bundan başka Majesteleri Çar'ın bu Şanlı Babıâli ile yapılmış olan barış ve şerefli dostluğu geliştirmek için samimiyet ve kararlılıkla çaba

gösterdiğini beyan için size emrettiğini ve bu konuda sizi memur ettiğini temin ediyorsunuz. Majestelerinin bu tavrı Şanlı Babîâlî'nin saygısıyla cevap bulur. Onun Moskova'ya kutlu dönüşü ve dostluğu, saygıyı arttıran ve düzenleyen adı geçen barış antlaşmasını devam ettireceği haberleri, bütün bunlar açıklanması mümkün olmayacak derecede bizi sevindirmiş ve bizim tarafımızda Majesteleri Çar'a yönelik dostluk ve iyi duygularımızı arttırmıştır. Bundan başka hükümdarınızdan aldığınız emre uygun olarak, İran Devleti'nin müthiş bir karışıklık içinde bulunduğunu, gelecekte bu kargaşanın düzelmesi ve çözüm bulunmasının ümit edilemeyeceğini ve bilakis bu kargaşa içinde İranlıların tamamen yıkılacaklarının açık biçimde görüldüğünü ve eğer bu karışıklıkların devamı sırasında iki devletin hükümdarları anlaşıp birleşecek olurlarsa, her iki tarafın karşılıklı çıkarları ve güvenliği için büyük faydalar sağlanabileceğini bize resmen bildirmektesiniz. Majesteleri Çar'ın bu beyanatında, Şanlı İmparatorluğa karşı ifade ettikleri dostluk ve iyi duygulardaki kararlılık ve vefayı biz de kendileri için besliyoruz. Bununla beraber, halen Şirvan ve Şimahi eyaletinde bulunan Lezgilerin hak din olan İslam'a bağlı olmaları ve bu eyalet şevketlü, en yüce hükümdar Padişahımızın merhametini istirham ederek, buna kavuşmuş bulunması dolayısıyla, Padişahımız bunların Müslüman olduklarını dikkate alarak, bu halkı koruyucu kanatlarının altına almış ve Şirvan eyaletini de Şanlı İmparatorluğun beratlarıyla Elhac Davud Han'a (o bununla ebediyen şereflendirilsin) tevcih etmiştir. Aynı hak dine bağlı olanlardan şanlı prens Mahmut, Mir Veis'in oğlu, İran'ın başkenti İsfahan'ı zapt edip Osmanlı Majestesi Büyük Hükümdar adına geleneksel hutbeyi okutmak suretiyle Şevketlü Padişahımıza olan bağlılık ve şükranlarını beyan etmiştir. Bundan başka sınırlardaki nazır ve valilerimizden aldığımız bilgiye göre, adı yukarıda geçen Mir Mahmut, Şanlı İmparatorluğun [Osmanlı] himayelerini kabule hazır bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla İran ülkesinin Müslümanların eline geçmiş, karışıklıkların bastırılmış olması ve gerek Davut Han'ın ve gerek Mir Mahmut'un idaresinde bulunan eyaletlerin şevketli, kudretli Padişahımız efendimiz hazretlerinin himayeleri altına girmeleri dolayısıyla, Müslümanların idaresinde bulunup devletimize tabi olan bu eyaletlere gelecekte Çar tarafından herhangi bir zarar verilecek olursa, bu türden bir hareketin ebedi barışa ve sağlam dostluğa tamamen aykırı olacağı aşîkârdır.

Babîâlî'mizle Çar hazretleri arasında mevcut barış ve ebedi dostluk hükümlerine saygı ve riayette şevketli Padişahımız efendimizin hiçbir şekilde ihmal ve eksikliği görülmemekle beraber, hiçbir bahane altında barış ve dostluğun değişti-

rilmesine izin buyurmakta olmalarına nazaran, askeri harekâtından vaz geçmeye ve bu türden tasarılarından feragat edip, bu ebedi barış ve devamlı samimi dostluk hükümlerinin tamamına riayet etmek suretiyle karşılıklı iyi niyet ve samimiyetin artmasına yardım edeceğini ümit ettiğimizi, Çar hazretlerine ivedilikle işaret buyurmanızı himmetinizden bekleriz.

14

Bir Taraftan Reis Efendi İle Defter Emini Hacı Mustafa ve Diğer Taraftan Moskof Temsilcisi Nepluyof Arasında ve Veziriazam İle Temsilcinin Yaptığı Davetler Üzerine Fransız Elçisinin Katılımıyla 25 Temmuz Pazar Günü Adı Geçen Hacı Mustafa'nın Evinde Yapılan Görüşmenin Özeti

Konuya girmeden önce Türk temsilcilerini tanıtmak lazımdır. Aşağı yukarı bir şansölyeliğe denk olan bir makamı Reis Efendi beş seneden beri işgal etmektedir. Kapitülasyonları veren ve yorumlayan şahıs olması itibarıyla özellikle dışişlerinden sorumludur. Çalışmakta yorgunluk bilmeyen bir zattır. İşlerin idaresinde bazen gösterdiği yavaşlık doğal olmaktan ziyade yapmacıktır. Az, fakat güzel konuşur. Fakat güzel hitabet konusunda Hacı Mustafa'nın gerisinde olduğundan, sözü daima ona bırakır. Bu zatta konuşmaya başlamadan veya cevap vermeden evvel Reis Efendi'yle istişarede bulunmak ve ona birkaç kelime söylemekle yetiniyordu. Hacı Mustafa, Cin Ali Paşa'nın veziriazamlığı zamanında, Reis Efendilik görevlerini büyük bir başarı ve şöhretle yürütmüştü. Şimdiki vezirin zamanındaysa defterdarlıkta bulunmaktaydı. Sağlık sorunlarını bahane ederek vazifesinden affını talep etmiş ve defter eminliğini üstlenmekle yetinmişti. Hacı Mustafa böylesi alt düzey bir makamda bulunuyor olmasına rağmen, daha önce yaptığı Reis Efendiliğin bütün itibarını ve sahip olduğu nüfuzun bir kısmını muhafaza etmektedir. O, İmparatorluğun bütün işlerini derinliğine bilen ve Türklerin genellikle bilgilerinin olmadığı yabancı ülkeler ve dışişleri hakkında görüşlerine başvuru biridir. Kendini büyük bir rahatlıkla ifade eden ve tasavvur olunamayacak derecede doğal ve canlı bir belagate sahip bir zattır.

Şimdi konferansa gelelim. Huzuruna oturduktan ve iki taraf arasında bu türden toplantılarda alışılmış olan selamlaşma ve iltifatları yaptıktan sonra, Fransız elçisi bu meselede yaşanan gelişmelerin tümünü bildiği oranda özetle-

yerek konferansı açtı ve Çar'ın temsilcisine özel talimat ve tam yetki vermiş olmasından dolayı sözün, efendisinin amaçlarını izah etmesi için ona düştüğünü ilâveten söyledi. Bunun üzerine temsilci söz alarak, şimdiye kadar cereyan eden hususları Reis Efendi'nin yeteri derecede bildiğini, bundan ötürü fazla ayrıntıya girmeyeceğini, yalnız Babîâlî'nin kendisine gönderdiği Nişli Mehmet Ağa'ya, Çar'ın öncelikle Büyük Hükümdar'ın göndermiş olduğu mektuba verdiği cevapta, ağayı ikinci defa huzuruna kabulünde yaptığı sözlü beyanatında ve üçüncü görüşmede adı geçen ağaya nazırlar tarafından verilen çok ayrıntılı bir muhtırada olmak üzere, üç şekilde düşünce ve amaçlarını açıklamış olduğunu komiserlere hatırlatmak istediğini söyledi. Çar'ın barış ve dostluğun korunması hususundaki niyetinin hiçbir şekilde değişmediğini ekledi. Lezgilerden almak istediği haklı intikamı ertelemek suretiyle bu niyetinin parlak bir kanıtını gösterdiğini ve bu yolu seçmesinin Babîâlî'yi iyi niyetinden ve Fransa'yı da dostluk ve tavsiyelerine duyduğu saygıdan temin etmek arzusundan ileri geldiğini belirtti. Gerçekten de bunu yapmakla, iki şey ki birincisi Babîâlî'nin itidal ve temkini muhafaza hususunda kendisine örnek alabileceğini, ikincisi iki tarafın İran'da yapmaları muhtemel işleri müzakere edip gelecekte her türlü çatışma nedenini bertaraf edecek mahiyette bir karara bağlanmalarını temin edici uygun tedbirler alınması hususunda uyulacağını görmüştü. Çar'ın bu hususta iki tarafın rızasıyla barışçıl uzlaşma maksadıyla kendisine yetki göndermiş olduğunu söyleyerek, en başından beri sınırlarda bulunan orduların bilhassa Gürcistan'a yönelik her türlü fiili düşmanlığı terk etmelerini talep etti. Düşmanlığı terk etme hakkında uyulmadığı takdirde hiçbir şey hakkında izahat veremeyeceğini ve meydana gelebilecek hadiselerden mesuliyet kabul edemeyeceğini beyan etti. Temsilcinin nutkundan Çar'ın, bu konuda düşünce ve amacına yönelik bir fikir edinildikten sonra, Gürcistan'da harekâta bulunulmaması lazım geldiğini ifade etmiş olmasından dolayı, Hacı Mustafa söz alıp, nutkun diğer kısımlarına hafifçe temas ettikten sonra, bilhassa o kısmını diline doladı. Gürcülerin Osmanlı ordularını memleketlerine davet ve kabullerini müteakip, bu halin Çar tarafından çıkarına ve dostluğa karşı bir hareket addedildiğinin beyan edilmesini tuhaf bulduğunu söyledi. Gerçekten de Nişli Mehmet Ağa'nın İstanbul'a dönüşü ve Osmanlı ordularının Gürcistan'a giriş tarihleri karşılaştırılırsa, Nişli Mehmet Ağa'nın İstanbul'a ulaşmasından önce, orduların Gürcistan'a girmiş bulundukları görülür dedi ve ilave etti: "Fakat meseleyi biz bu şekilde müzakere konusu yapmak istemiyoruz. Çar ile nazırlarından, kendisinin ecdadının bile meçhulü olan memleketler hakkında ne gibi bir hak

ve iddiasında bulunabileceğini soruyoruz. Sonra sözüne gülerek devam etti: eğer Moskoflar içine binerek Hazar Denizinde ticaret yaptıkları birkaç küçük geminin bu denizin sahillerinde kendilerine bazı haklar bahşetmiş olduğuna inanıyorlarsa, böyle bir iddiayı -ki hemen hemen sayısız gemilerle imparatorluğun sahillerinde, Akdeniz'de, alışverişte bulunan Fransızlarla diğer milletlere aynı hakkı ve fazlasını vermiş olacaktır- bizim kabul etmemiz pek tehlikeli olur. Fakat bizim için aynı hal geçerli değildir". Dedikten sonra bu imparatorluğun tarihine ait pek uzun ayrıntıya girişip, Türklerin hangi zamanlarda ve ne surette çeşitli aralıklarla Dağıstan'ı, Şirvan'ı, Gürcistan'ı, Ermenistan'ı ve bütün İran'ı ele geçirmiş olduklarını izah etti. Bu nutuk yarım saatten fazla devam etti. Burada anlatılması çok uzun olacaktır. Murahhas bu sözlere sert bir dille; eğer herkes eskiden kendisine ait olan ülke hakkında hukuken iddiada bulunacak olursa, insanlığın sarsıntı geçireceğini ve bundan da Türklerin diğer milletlerden daha fazla bir yarar sağlamalarının muhtemel bulunmadığını, şimdi burada Türklerin Gürcistan'ı sahiplenmeye hakları olup olmadığının incelenmesi değil, fakat Büyük Hükümdar'ın ricası üzerine Çar'ın Lezgilerden intikam almayı askıya almak suretiyle gösterdiği iyi niyetin ve aynı zamanda Büyük Hükümdar'ın Hazar Denizi taraflarında herhangi bir askeri harekâta bulunmaktan sakınılması talebinin söz konusu olduğunu, Gürcistan'ı işgal ettiğinin ve burada kaldığının söylenmesine rağmen, bu talebi kendisinin hiçbir zaman yerine getirmedeğini ve durumun bu şekilde devam etmesine ve Babiâli nazırlarının askeri harekâtı durdurmaya onay vermemelerine ve efendisinden ancak bunu ilk maddenin tartışılması konusunda fikir beyan etmeye yetkili bulunmasından dolayı fazla açıklama yapmayacağını beyan etti. Hacı Mustafa "Gürcüler tarafından davet olunan Osmanlı askerinin bu eyaletten çekilmelerini mi istiyorsunuz? Yoksa buraya girdiklerine emin mi değilsiniz" diye sordu. MoskofTemsilcisi şu cevabı verdi: Bu konuda her iki sorunuz için de bir şey söyleyemem. Efendimin bana hiç bir haber ulaştırmadığı veya temsil ettiğim hükümetin bana resmen bilgi vermediği olaydan haberdar değilim. Ancak efendimin Nişli Mehmet Ağa'ya sözlü ve yazılı olarak düşünce ve niyetlerini açıkladığı zaman ile şimdiki zaman arasında, bu hadise dolayısıyla, vaziyet değişmiş bulunduğundan, öncelikle üç aydan beri bir mütareke teklifinde bulunduğum halde çeşitli bahanelerle cevabın ertelenmiş olması ve halen de cevap vermekten sakınılması ve ikinci olarak efendim Çar'ın benim İstanbul'a varmamı müteakip Gürcistan'da cereyan eden tüm gelişmelerin Petersburg'da öğrenilmiş olunacağından ötürü, bu bilginin Çar'ın fikir ve niyetleri üzerinde

getirdiği tesirlerle almış olduğu tedbirleri bilmediğimi, bu iki gerekçe dolayısıyla fikir ve mütalaa beyan edemeyeceğimi size tekrar ederim, dedi. Bu durumda yeni emirler almak zorunda olduğuma inanıyorum. Fakat vaziyet Çar'ın Lezgiler hakkındaki talebe onayı ve Gürcistan ile Hazar sahillerine yönelik düşünceleri, açıklama yaptığım zamanda olduğu gibi kalsaydı, buna ihtiyaç hissetmeyecekti. Böylece teklif edilen ateşkes hakkında kesin bir cevap alınıncaya kadar aldığım geniş yetkilere ve talimata dayanarak, açıklamaya izinli olduğum konular dışındaki diğer teklifleri tartışmak benim için mümkün değildir.

Hacı Mustafa: O halde, dedi, siz bizzat Çar'ın bile takip edip etmediğini bilmediğimiz bir prensibe çarpmış bulunuyorsunuz. Bu durumda bizim de herhangi bir teklifte bulunmamıza imkân yoktur. Çünkü Çar'ın kendisi Gilan eyaletinde bile beyannameler ilan edip ve Hazar sahillerinde oturan bütün milletleri himayesi altına girmeye davet etmekle yetinmeyip, bundan başka da Şirvan'ın ötelerinde bulunan Bakü şehrini de işgal etmiştir. Biz kendisinin, Sofu'nun oğlu Şah Tahmasb ile temas kurmaya çalıştığını, Gilan'a gizli talimatlı memurlar [casuslar] ve askerler sevk ettiğini biliyoruz. Bu sözlere cevap olarak temsilci söz konusu memleketlerde efendisinin askerlerinin yaptığı harekât hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğini, ancak Bakü ve efendisinin yaydığı bildiriler hakkında açıklama yapacağını bildirdi. Bakü'nün, Çar'dan himaye talebinde bulunduğunu, bu talebe ilişkin mektupların asıllarının Nişli Mehmet Ağa'ya gösterildiğini söyledi. Gilan'da bildiriler yayınlanması konusuna gelince, bunun bu eyalet halkını [Çar'ın] iyi niyetine ikna etmek ve sadece Lezgileri yola getirmek ve birkaç sene-den beri İran devletinin zaafının bunlara yapmaları için fırsat bahşettiği tahribata devamlarına engel olmak maksadıyla, [Çar'ın bölgeye] geldiği bir sırada, kendisine bir düşman nazarıyla bakılmamasını temin etmek amacıyla gerekli olan bir tedbirden ibaret bulunduğunu açıkladı.

Hacı Mustafa, o halde, dedi, meselelerin çözülme isteniliyorsa Temsilci Efendi'nin yaptığı gibi, yalnız bir tek cevaba yapışıp kalmamak gerekir. Eğer Sayın Fransız elçisi müdahalede bulunmayacak olursa, bugün Rus Temsilci'nin ağzından başka bir söz çıkartmanın mümkün olamayacağını görüyorum. Şu halde sayın elçiden Reis Efendi ve kendi adına Temsilci Efendi'yi, niyetini daha açık ifa etmesi için sıkıştırmasını rica ederim. O zamana kadar sessiz kalmış olan Fransız elçisi söz alıp, temsilciye, Padişahın Çar'la dostluğu devam ettirme konusundaki arzusunun samimi kanıtını, sürüncemede bulunan sorunların çözümü için açmış olduğu ve kendisinin de hazır bulunduğu konferans ile atadığı temsilcilerin se-

çimindeki isabet olduğunu söyledi. Ebedi barışı bu temsilcilerin müzakere edip imzalayacaklarını ve kendi eserleri olan bu barışın ebediliğini sağlamada onları çok hazır ve istekli bulduğunu ifade etti. Ve kendisini daha açık bir surette düşüncesini açıklamaya teşvik etti. Temsilci, elçinin fikirlerine katılmakla beraber, orduların birbirlerine yaklaşımları dolayısıyla, çıkması muhtemel olayları önleyecek ve dostluğu muhafazaya hizmet, haset ve çatışmaya engel olacak uygun tedbirleri birlikte ittifak halinde kararlaştırmaya vakit bırakacak genel bir mütareke akdi kabul edilmedikçe, hiçbir müzakerede bulunmak ve hatta yetkisinin genişliğini içeren belgeyi bile göstermesinin mümkün olamayacağını cevaben bildirdi. Elçi [M. de Bonnac], bu cevabı Türk temsilcilerine açıkladıktan sonra, Rus Temsilci'nin çekincesine [imtina etmesine] kötü niyetinin bir eseri değil, fakat aldığı ve kendisi için aksine hareket etmesinin mümkün olmadığı emirlerin sadece bir neticesi olarak bakmak lazım geldiğini ve kendi fikrine göre iki tarafın iyi birer dost kalma konusunda samimi bir arzu gösterdiğini ve fakat çok yakın komşu olmak istemediğini ve bu noktada bir çözüm arayışına çaba sarf etmek gereğinin ortaya çıktığını gördüğünü söyledi. Bununla beraber İstanbul'da görüşmelerin yapıldığı sırada, sınırlarda ordu kumandanları devamlı ilerlerse bir müddet sonra orduların karşılaşacaklarını ve iki tarafın gösterdiği niyete son derece aykırı ve çözülmesi çok zor gelişmelerin yaşanabileceğini söyledi. [M. de Bonnac] Moskova'daki Fransız elçisinin raporu vasıtasıyla, Çar'ın ivedilikle, özellikle Gürcistan'la ilgili olarak, silahlı çatışmanın durdurulmasını arzu ettiğini bildiğini, ancak bu hususta bir uzlaşma sağlanmasından önce şartların değişmiş olmasından dolayı artık, en azından yeni emir almadan, Moskof Temsilci'nin Osmanlı birliklerinin bu eyaletten çekilmesini talep edebileceğini sanmadığını, eğer Babîâli vezirleri askerin Gürcistan'da bulundukları yerlerden daha ilerilere gitmeyeceklerine dair Temsilciye güvence verecek olurlarsa, kendisinin de bu konuda verilecek teminatı, Rus Temsilcinin teklif ve arzu edilen bir nevi mütareke nazariyle bakmasını ve sonra söyleyeceği ne varsa açıklamasını tavsiye edeceğini söyledi. Türk komiserlerinin bu teklife hiç dikkat etmemiş gibi görünmeleri ve diğer taraftan temsilcinin şartların değişmesi dolayısıyla tavsiyesini asla kabul edemeyeceğini ifade etti. Bunun üzerine Hacı Mustafa: "Temsilci Efendi'nin inat ve ısrarını bugün kıramayacağımızı ve artık bu toplantıyı sıradan bir sohbete çevirme zamanının geldiğini çok iyi görüyorum dedi ve ekledi: Biz üç büyük hükümdarın temsilcileriyiz, yalan ne onlara ne de bize yakışır. Dolayısıyla söyleyeceğim şeylerin doğruluğuna güvenebilirsiniz. Fakat bir gün bana gelip, siz bana bunu ve şunu söylemişsiniz dememeniz için, sözlerimin

sohbet ortamında söylenmiş sözler olduğunu size tekrar ediyorum. Siz de söyleyebileceğiniz şeylerden bir istifade temin etmek arzusunda bulunduğumuzdan korkmaksızın serbestçe konuşabilirsiniz”. Bu girişten sonra Hacı Mustafa hemen, yarım saat süren bir konuşma yaptı. Özetle Babiâli’nin İran işlerinde hiçbir zaman müdahale etmek karar ve düşüncesinde bulunmadığını, Sofu’nun Babiâli’den asla yardım istemediğini ve talep edilmedikçe birbirlerine yardımda bulunmanın hükümdarlar arasında olağan görülmediğini söyledi. Bu sırada Fransız elçi, onun sözünü keserek bu gerçeği onayladı ve dedi ki: “Veziriazamın, bana Reis Efendi’nin de hazır bulunduğu bir sırada, bir seneden epey zaman önce, Sofu’nun üç düşman tarafından taarruz ve hücumla maruz kaldığını söylemesi üzerine, benim de yakında bir dördüncü düşman tarafından hücumla uğrayıp uğramayacağını kendisine sorduğumu çok iyi hatırlıyorum. Bu sorumdan neyi kastettiğimi pek âlâ anlamış bulunan veziriazam, bana bilinen samimiyet ve güler yüzüyle, bunun asla gerçekleşmeyeceğini cevaben söylemişti”. Bunun üzerine Hacı Mustafa sözü kapıp: “O zaman için Büyük Hükümdar bu düşüncedeydi. Eğer ülkemize altı yüz fersahtan fazla sınırı olan İran’ın içine düştüğü müthiş kargaşalıkların, bizim kendi eyaletlerimize yayılması muhtemel görülmeseydi yine bu düşüncede kalacaktı” dedi. Ve ilaveten şunları da söyledi: “İran hudutlarının en uzak bir köşesinde ismi bile meçhul olan bir adam türemiş, askerden ziyade hayduda benzeyen bir sürünün başına geçmiş ve eline geçirdiği bir tek kırbaçla gelip iki asırdan fazla bir zamandan beri sülalesi hükümdar olan ve bizzat kendisi de otuz seneye varan bir zamandan beri egemenlik süren bir hükümdarı, başkentinden atmaya ve imhaya yeltenmiş. Gerçi bu adamın bir dindaşımız olduğu doğrudur. Fakat bu durum bizim için daha fazla tehlike arz eder. Şimdi Tebriz üzerine yürümekte olduğunu haber alıyoruz. Aslında onun etrafında büyük bir kalabalık yoktur. Fakat öyle bir memlekete gitmektedir ki, burada yeni bir şeyler yapmak ve yağma ve çapulda bulunmak arzusu kısa bir zamanda kendisine iki yüz bin kişilik bir ordu kurdurabilir. Böylesi bir durumda biz harekete geçmeye karar verdik ve daha şimdiden Erzurum, Bağdat, Basra ve diğer eyalet paşalarına askerleriyle yola çıkmaları, her taraftan İran topraklarına girmeleri ve özellikle Mir Veis’in Tebriz’i zaptına engel olmaları hakkında emirler gönderdik.

Biz bu harekâtı asla yeni fetihler yapmak amacıyla gerçekleştiriyoruz. İran bir hükümete kavuştuktan sonra, işgal edeceğimiz memleketleri ne yapacağımızı düşünüyoruz. Gürcistan’a girmiş bulunan Sarı İbrahim Paşa, Mir Veis Tebriz’e yaklaşması halinde, bilhassa karşılamaya memur edilmiştir. Zorunluluk ve ivedilik ge-

rektiren bunca hazırlık ve tertibata karşı, bizden askerlerimizin harekâtını askıya almamızı nasıl isteyebilir? Ve vaziyeti daha yakından gören [takip eden] Temsilci Efendi bu konuda nasıl ısrar edebilir? Fransız elçi, Hacı Mustafa'nın bu kadar uzun bir konuşmayı bir maksatlı yapmış olduğuna hükmederek, ona: "İran'da karışıklıklar baş gösterdiği sırada, Büyük Hükümdar'ın gösterdiği itidal ve sağduyunun takdire şayan olduğu ve övgüyle karşılandığı kadar halen izlediği tavrın da aynı şekilde gerekli ve vezirlerinin sağduyulu yaklaşımlarına uygun bulunduğunu kabul etmek lazımdır, dedi. Bu halin, Çar'ın kıskançlığını tahrik edeceğini sanmak şöyle dursun, belki iyi idare edildiği takdirde uzlaşma ve ittifaka büyük bir vesile teşkil edeceği kanaatindeyim. Bugüne kadar Çar, bütün hasedini ancak Hazar Denizi sahillerinin en yakınında bulunan memleketler üzerine atfetmiş gibi görünüyor. Mir Veis, kara tarafından gelmekte [ilerlemekte] olduğuna göre, Türkler de bütün kuvvetlerini o tarafta bulundurma ihtiyacındadır. Çarla birbirinize karşılıklı itimat gösterir ve hatta uygulanabilir ve gerekli bazı tedbirleri birlikte alırsanız topraklarınızı daha ciddi bir biçimde güvenlik altına almış olursunuz", dedi. Hacı Mustafa, konuşmasında Osmanlı askerinin Tebriz üzerine yürümesinden bahsettiği sırada, bu kuvvetlerin Geylan'a savunma için girebileceklerini işaret etmiş olmasından dolayı, Moskof Temsilcisi, Fransız elçinin ifade ettiği şeyleri hiç mevzuubahsi etmeksizin söz alıp, "eğer Türkler Erzurum ve Bağdat taraflarındaki hudutlarında Mir Veis'e karşı bazı tedbirler almaya kalkışılırsa, Çar'ın da adı geçenin Geylan'ı istilasını engellemeye yönelik tedbirler almaktan geri kalmayacağını söyledi. Bu sözler Hacı Mustafa'ya, Padişahın, İran'ın muhtelif hudutları hakkındaki iddialarını tekrar söz konusu etmesi için gerekçe oldu. Gerçi bu sözlerden bir netice elde edilmedi ve toplantı beş saattir devam ediyordu. Fransız elçi bunu vesile ederek, Reis Efendi ve Hacı Mustafa'nın, her ikisinin de, Padişahın siyasi işlerin idaresini yürütmekle ve özel konuların müzakeresini yapmakla görevlendirdiği birer veziri bulunmaları dolayısıyla, bu işlerin idare yönteminin birbirinden farklı olduğunu herkesten iyi bildiklerini, bunlardan bir kısmının kanunlara göre ve bazılarının ise örf ve adetlere göre değerlendirilip ele alındığını ve hakkın hangi tarafta bulunduğu belirlenmesi konusunda hâkimlerin genellikle sıkıntı içinde kaldıklarını, hükümdarların işlerine [davalarına] gelince, şu saate kadar sarf olunan bütün çabaya rağmen, karşılıklı uzlaşma sağlamak veya kuvvet kullanmaktan başka bir çare görülemediğini, fakat yapılan bu toplantının kuvvet ve şiddet kullanılmasının arzu edilmediğine açık bir delil oluşturduğunu ve dolayısıyla uzlaşıp, antlaşmaya gayret edilmesi gerektiğini, iki tarafın bu konuda bir çözüm arayıp bulmalarını tavsi-

ye ettiğini ve vakit geçirmeden uzun uzadıya işin mahiyeti ve şimdi sona eren görüşmede söz konusu olan çeşitli hususların düşünülüp taşınılrsa bu çözümün bulunulacağından ümitli olduğunu söyledi ve toplantıya son verdi.

15

29 Temmuz 1723'te Aynı Yerde ve Aynı Temsilcilerle Yapılan İkinci Toplantı

Dört saat kadar devam eden bu toplantıda, öncekinden daha fazla sonuç veren bir özelliği olmadığından, burada tam bir ayrıntısını vermek lüzumsuz olacaktır. Bundan dolayı konferansta Türklerin, müzakere tarzlarına ve iddialarına ve niyetlerine vermeye çalıştıkları genişliğin açıklamasıyla yetinilecektir.

Toplantıyı Hacı Mustafa açtı. Önceki konferansta sahipsiz ve yüzüstü bırakılmış bir ülke nazarıyla baktığı İran hakkında, efendisinin iddialarını uzun bir nutukla açıklamış olması dolayısıyla, bu seferki nutkunda ilk olarak bu iddiaların sağlamlığını, Çar'ın Hazar Denizi sahilleri hakkındaki iddialarıyla mukayeseyle göstermeye çalıştı. Bu konuda Moskof hükümdarlarının Astrakan [Ejderhan] krallığını zapt ettikten sonra, bu denize nasıl yerleşmiş olduklarını açıklamaya ve sonra da Çar'ın Hazar Denizinin bu ucunda küçük bir miktar araziye sahip olmasının, ona sahillerin kalanını işgale hiçbir hak veremeyeceğini kanıtlamaya uğraştı. Hacı Mustafa'nın bu şekildeki açıklaması Moskof Temsilci'nin hoşuna gitmedi. Öncelikle daha evvelki konferansta olduğu gibi, karşılıklı sahip bulundukları arazinin eskiliği hakkında cevap verdikten sonra, efendisinin Hazar Denizi üzerinde bir hak iddiasında bulunup bulunamayacağına dair bir şey söylemediğini, yalnız sözlü ve yazılı olarak bu denizde herhangi bir yeni devletin, ister Osmanlı ister başka bir devlet olsun, hâkimiyetine tahammül edemeyeceğini beyan ettiğini, efendisinin bu açık ve kararlı açıklaması karşısında bu iddiadan vaz geçmenin ve herhangi bir tartışmayı kabul etmenin yetkisinde bulunmadığını anlattı. Bununla beraber Hacı Mustafa yine bu konuya geri dönmekle, Büyük Hükümdar'ın Hazar Denizine kadar uzanan bu eyalet üzerinde mevcut eski hukuki haklarına dayanarak, Şirvan'ı Davut Hana terk etmiş olduğunu bilhassa göstermeye çalıştı. Eski dönemlerde Peygamberleri Ömer'in elinde bulunan Derbend şehrini de içeren eyalet üzerinde yoğunlaşarak, Çar'ın bu eyalet üzerinde beylik ifadelerle ve boş gerekçelerle iddialarda bulunmasını anlamadığını söyledi. Bir aralık nutkuna ver-

diği aradan faydalanarak, Çar'ın Hazar Denizi üzerinde sahip olduğu veya iddia ettiği hukuki hak ve eskilik tartışmasına geri döndü.

Bu sözler Moskof Temsilcisini kızdırdı. Hazar sahilleri hakkında söylediklerini tekrarladıktan sonra o, bu denize kıyısı olan memleketleri, efendisinin, daima İran'a bağlı saydığını ve eğer Türklerin evvelce bu memleketlerden bazıları üzerinde herhangi bir iddiaları mevcut idiyse, Sofu ile yapmış oldukları antlaşmalarla iddialardan resmen vazgeçmiş olduklarını ve bu antlaşmalar halen yürürlükte oldukları için, artık feragat edilen bu iddiaları tekrar canlandırmak için en küçük bir bahane ileri süremeyeceklerini, efendisinin tasarrufu altında bulunan topraklara gelince, gündemdeki konuyla ilişkin olmayan ve söz konusu edilmemesi gereken bir hususa cevap vermeye mecbur edildiğinden dolayı pek üzgün ve kızgın olduğunu, vaktiyle Rusların nüfuzunun Hazar taraflarında şimdikinden daha geniş alanlara kadar ulaşmış bulunduğunu ve Wladimir adlı hükümdarlarından birinin Kırım'da egemenliğini Bucak, Eflak ve Boğdan'da Tuna sahillerine kadar yaydığının bilinmesinden dolayı, bu tür arayışların [açıklamaların] iki tarafı boşu boşuna bir konudan diğerine götürceğini söyleyecek olursa, Babıâli temsilcilerinden bunu kötüye yormamalarını [darılmamalarını] ricada bulunduğunu ilave etti.

Tercümanın bu nutku Hacı Mustafa'ya açıklaması üzerine, o yarar sağlamayan bu tartışmanın en sonunda müzakereyi kızıştıracığını anladı. Böylece doğrudan doğruya cevap vermeksizin müzakereye bir hikâyeyle son verdi. Hikâye onun söylemek istediklerinden belki de daha fazlasını anlatmasına rağmen, Moskof Temsilci'nin Kırım hakkında söylemiş olduğu sözlere verilecek kuru bir cevap kadar ağır ve hakaret türünden değildi. Hacı Mustafa şöyle başladı: Şevket ve kudretine mağrur Mısır firavunlarından birisi çılgınca bir istekle kendini Tanrı olarak tanıtmak istedi. Bu konuda görüşüne başvurduğu şeytan, kendisine henüz zamanı gelmemiş olduğunu söylemiş ve bu cevabı diğer müracaatlarında da çeşitli defalar tekrarlamış durmuş. Nihayet firavun sürekli erteleme ve oyalamalardan bıkmış usanmış ve bunun nedenini şeytana sormuş. Bunun üzerine o da nüfuz ve kudret itibariyle senin üstünde veya dengin olan nice hükümdarlar vardır. Bunların hepsi seni insan olarak tanıdıklarından Tanrılığına inanmak isteyen bir tanesinin bile bulunmadığını ve sebebin işte bu olduğunu söylemiş.

Fransız elçisi hikâyenin son bulmasını fırsat saydı ve hiçbir sonuç vermeyip sadece zihinleri kızıştıracak olan karşılıklı konuşmayı keserek, burada evvelce olup bitmiş şeylerin değil, fakat halen cereyan etmekte olanların ve dostluğu muhafaza

etmek ve bir bozuşmayı önlemek için uygun tedbirler alınmadığı takdirde yaşanacak muhtemel gelişmelerin söz konusu edilmesi lazım geldiğini söyledi.

Hacı Mustafa, ebedi barışı hiç bir şeyin ihlal edemeyeceğini, gayet sağlam esaslara dayandığı cevabını verdi. Ve mesela, dedi Kandiye'nin Osmanlı orduları tarafından kuşatılması sırasında, Fransızların bu adaya göndermiş oldukları yardım kuvvetlerinden dolayı Fransa'yla aramızda mevcut ebedi barış zaafa mı uğradı veya bozuldu mu? Elçi "Hayır, biz Venediklilere yardımda bulunduk ve Türklerle barışı muhafaza ettik" cevabını verdi. Hacı Mustafa gülerek ve bir nevi hayret ve takdir ile "Kandiye'ye yapılan yardımı Fransız elçisinin itiraf etmesi mümkün müdür?" diye sordu. Elçi "Evet" dedi. Dahası, muhtaç olanlara yardımda bulunmanın Fransa için bir kural hükmünde olduğunu, Fransız ve Osmanlı Devletleri gibi büyük devletlerin iki tür dostları vardır. Bunlardan bir kısmı, bizzat kendi kuvvetlerine güvenip bir şeyden korkuları olmayacağı için yabancı yardıma muhtaç değildir. Daha zayıf ve bizzat kendi kuvvetleriyle dayanamayacak bir halde bulunan diğer bir kısmının ise, başkalarına muhtaç olduklarını ve Fransa'nın bu ikinci kısımda bulunanlara yardımı asla esirgemediğini ve esirgemeyeceğini, bu imparatorluğun büyüklüğü ve refahının bugüne kadar başkalarının yardımına ihtiyaç duymayacak derecede yüksek bulunduğunu ve daima bu mutlu hal ve vaziyette kalmasını ve hiçbir zaman söylediklerinin doğruluğunu tecrübe etmek mecburiyeti hissetmemesini temenni ettiğini söyleyeceğini" ilave etti.

Bu nutkun samimiyeti Türk temsilcileri üzerinde hoş bir tesir bırakmakla beraber, Hacı Mustafa'ya elçiye yeni bir soru sormasına vesile teşkil etti. Dedi ki: "İran toprakları hakkında iddialarımızın doğruluğunu görüyorsunuz. Fransa'nın komşusu bulunan devletlerden birisi hakkında aynı iddialar olsaydı acaba nasıl hareket ederdi. Lütfen bana söyler misiniz? Elçi cevabında: "Memnuniyetle", dedi, size yalnız Fransa'nın nasıl hareket edeceğini değil tamamıyla malumunuz olan birçok hususlarda nasıl hareket etmiş bulunduğunu da söyleyeceğim. Çünkü Hristiyan hükümdarlara dair işlerin hepsinden haberdar olduğunuzu biliyorum. Bu durumda size büyük bir samimiyetle itiraf edeceğim ki, Fransa, eğer büyük çaba sarf etmeden ve dostluklarını gözetmek mecburiyetinde bulunduğu hükümdarlarla bozuşmadan, her yeri zapt edebilecek güçte olsaydı, muhakkak yapardı. Fakat mademki Fransa'yı örnek almak arzusuyla beni onurlandırdınız, o halde müsaade buyurun da size İspanya veraseti meselesinde neler cereyan ettiğini anlatayım. Elçi, Hacı Mustafa'ya çeşitli olayları, müzakereleri ve arkasından yaşanan savaşı ve bunu sona erdiren barışı uzun uzadıya anlattıktan sonra, nutkuna şu sözlerle son

verdi: “Görüyorsunuz ya, yirmi senelik çabalama ve ardarda gelen zaferlerden sonra, Fransızlar, yalnız Fransa’yı kısıkananları ve büyümesini çekememeleri yüzünden savaşa katılmış olanları memnun etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Artık bu sözlerim üzerinde neyi uygun görürseniz, onu düşünmeyi size bırakıyorum.” Örnek alınması için söylenen bu sözlerin Türk komiserlerinin üzerinde büyük bir etki yaptığı görüldü. Bir an düşünme ve sessizlikten sonra Hacı Mustafa tekrar söze başladı: “Fakat askeri hareket ve faaliyete geçmiş bulunan bizim devletimiz gibi bir devlet, bir yabancı hükümdarın askerinizi durdurun diye emretmesine ve aşağı yukarı elinin bağlanmak istenmesine tahammül edebilir mi?” dedi. Elçi bunca büyük hükümdarların birbirlerine karşılıklı ifasına borçlu oldukları saygı ve itibara nazaran böyle bir emirde bulunulmasını tamamen uzak gördüğünü, eğer Moskof Temsilcisi bu şekilde bir teklif sunmuş veya bahsedilen emre benzeyen bir tek kelime söylemiş olsaydı, onu dinlememek için toplantıyı terk etmiş bulunacağını belirtti. Sözlerine devamla, zannına göre böyle bir şeyden bahsedilmediğini ve eğer Temsilci Efendi Osmanlı askerinin harekâtının iptal edilmesini istemişse, bu isteğini her tarafta değil, sadece Çar’ın Osmanlı askerinin girdiğini haset etmeden göremeyeceğini uzun zamandan beri beyan ettiği bazı eyaletlerin söz konusu olduğunu ve eğer komiserler meseleyi iyice tetkik edecek olurlarsa, Çar’ın Türklerden büsbütün harekâtı durdurmaktan çok, birlikte ve müttefik olarak harekete geçmek talebinde bulunduklarını anlayacaklarını söyledi. Bunun üzerine söz alan temsilci, teklifinin tamamen bundan ibaret olduğunu ve Babiâli’nin talebi üzerine efendisinin Lezgilere karşı intikam hareketini daha fazla sürdürmekten vaz geçmiş olmasına karşın, bu teklifin yapıldığını, ancak Çar’ın Nişli Mehmet Ağa’ya bu konuda söylediği sözlerden ve yaptığı tekliflerden beri, durumun değişmiş bulunmasına nazaran kendisine sözlü veya yazılı bir cevap verilmesini ve durumdan efendisine bilgi vermek üzere bir ulak gönderilmesine izin verilmesini talep ettiğini ifade etti. Türk komiserleri bu konferansta olup bitenleri veziriazama anlatacaklarını ve onun emirlerini aldıktan sonra yeniden yapılacak bir başka konferansta efendilerinin düşüncelerini bildireceklerini söylediler.

Bu konferansta en fazla dikkati çeken olay şu oldu: Müzakerelerin sonlarına doğru, Reis Efendi olan Kapı kâhyası, yani Kırım Hanı’nın Babiâli nezdinde daimi temsilci veya vekili, Moskof Temsilciyle konuşarak, sınırlar üzerinde bazı farklılıklar olduğunu ve bu konuda Ruslardan beklenen tazminatın, buralarda bulunan Türk komiserlerinin raporlarına göre verilmemiş olduğunu söylemeyi ihmal etmemek gerekir. Bu sözlere Rus Temsilcisi tam bir karalılık ve yetkiyle cevap

verdi. Mesele en çok on, on iki bin ekünün tazminine ilişkin olmasından dolayı, Fransız elçisi mecliste görüşülecek daha pek mühim işler var iken bunun söz konusu edilmesinin değeri olmadığını beyan ve reis efendinin halledilmemiş bir tarzda bırakılan bu işi ortaya sürmesini ileride Tatarların herhangi bir hücum ve istilasına vesile teşkil edeceğini, Moskoflara hissettirmek maksadına yönelik olduğuna hükmederek Moskof temsilcisine döndü ve ona, bu kadar sıradan bir meseleyi ivedilikle bitirmenin çok isabetli olacağını efendisine bildirmesi için baskı yaptı. Çünkü dedi, Türklerin Tatarları tahrik için bahaneye ihtiyaçları olmamasına rağmen, hiçbir bahane ve sebep yokken yapılması asla hatıra gelmeyen birçok şeyin, kaderin cilvesi önemsiz bir sebep bahanesiyle, yaşandığı vakidir.

16

Kral'ın M. de Bonnac'a Mektubu Versailles, 31 Ekim 1723

Geçen 27 Temmuz tarihli mektubunuzu aldım ve 2 Haziran'dan 26 Ağustos'a kadar yazmış olduğunuz diğer mektuplarınızın da hepsini okutup dinledim. Bu mektuplarda bahsedilen konulara ilişkin size bir şey söylemeden önce, benim işlerimin iyi yürütülebilmesi için, sizin İstanbul'da görevinizde kalmanızın yararlı olarak değerlendirilmesine rağmen, huzuruma geri dönmek konusunda gösterdiğiniz arzunuzu uygun gördüğümü size bildirmek isterim. Babiâli nezdindeki elçiliğimde sizin yerinize geçmek üzere Sör d'Andrezel'i tayin ettim ve aynı zamanda onu İstanbul'a götürme ve sizi krallığıma getirme görevini yapacak olan gemilerin silahlandırılması için gerekli emirleri verdim. Gelecek Nisan ayına doğru Sör d'Andrezel'in gemiye bineceğini tahmin ediyorum. Onun varışını müteakip, hemen harekete hazır olmak üzere hazırlıkta bulunurken, bir taraftan da Trablus, Tunus ve Cezayir'e geçmek için uygun tedbirleri almanız gerekmektedir. Bu cumhuriyetlerle [ocakların] birkaç sene önce benim adıma yenilenmesini istediğim son antlaşmalara ters düşen hareketlerini telafi etmeye onları mecbur edecek olan emirleri yerine getirmeniz için bura-ya uğramanızı istiyorum. Ancak bu konu üzerine ihtiyaç duyacağınız talimatı ben uygun bir zamanda size vereceğim. Bugün için sizin yapmanızı istediğim emirler: İstanbul'da hâlâ geçireceğiniz kısa sürede Büyük Hükümdar ve Çar arasında barışı devam ettirmek ve bu hükümdarlardan birincisinin İran taraflarında yayılmayı

kendisi için amaçlarından en önceliklisi haline getirmesine engel olmak için, bütün yeteneğinizi kullanmanızdan ibarettir. Çünkü bu takdirde Asya'da, muhafazası çok şüpheli görünen bir takım fetihlerin cazibesine kapılıp, bütün kuvvetlerini İran taraflarına sevk edeceğinden dolayı, Osmanlı kuvvetleri uzak seferlerle meşgul bulunmadıkları müddetçe kendisine aşılana endişe ve huzursuzluktan kurtulmuş olan İmparator, genel bir huzurun pekiştirilmesi hususunda sarf edilecek çabayı daha çabuk bozacaktır. Bulduğunuz ülkede çıkarlarıma hizmet edeceğini sandığım ve size verdiğim görevi yerine getireceğiniz kısa sürede takip etmeniz gereken tavrı açıklayan bir kaç kelime; Türklerle Moskofların bozuşmalarını önlemek için gösterdiğiniz tavrı ve hareketi her şart altında onaylıyorum. Her zaman aynı prensipler ve kararlılıkla hareket ediniz ve başarılı olduğunuz takdirde, bana esaslı ve hoş bir hizmet yapmış olacaksınız. Bununla beraber Türk temsilciler ve Moskof Temsilci arasında yapılmakta olan konferansların, benim bu konuda vermiş olduğum herhangi bir emrin eseri olmaktan ziyade ilgili iki tarafın yaptığı taleplerin bir neticesi bulunduğu kanaatini mümkün olduğu kadar verecek mahiyet almasından pek memnun olacağım. İşte buna dayanarak size, talep arzusunda bulduğunuz yetkinin yokluğu bahanesiyle, Babiâli nazırlarının size herhangi bir sorun çıkartamayacak bir halde bulundukları ortaya koyduklarınızdan anlaşıldığı için, bu yetkinin size muhakkak surette gerekli olduğunu sanmıyorum. Bir sorun çıkarırlarsa, bunu ancak görüşmeleri tamamen kesmeye karar verdikleri zaman yapabilmeleri muhtemeldir. Esasen bu yetkiyi gösterdiğiniz takdirde, durumdan İstanbul'da bulunan Avrupa hükümdarları elçilerinin malumat alacağınız bazı nedenlere dayanarak, bu sefirlerin Büyük Hükümdar ve Çar arasında savaşın çıkmasını engellemeye açıktan açığa çalışan bir arabulucu nazarıyla bana bakmalarından sakınmak fena olmaz.

Zaten şimdiki halde İran'daki tebaanın ticaretine dair Türklere yapılacak teklifler hakkında size emir veya talimat göndermeye hiçbir lüzum hissetmiyorum. Çünkü ileride bu ülkenin [İran'ın] akıbeti ne olursa olsun, tamamını veya büyük kısmının sahibi olacak hükümdarın egemenliği kendisiyle bu tür konular üzerine yapılacak sözleşmelerin esaslı bir şey sayılabilmeleri için, uzun bir zaman yeteri derecede huzur ve istikrar kazanmayacaktır. Bununla beraber Babiâli nazırları bu konuyla ilgili size yeniden söz açacak olurlarsa, kendilerine Büyük Hükümdar ile bir sözleşme yapılması hususundaki iyi niyetimden şüphe etmemelerini söyleyiniz. Hatta kendinizi onların baskısı altında hissederseniz, tebaanın çıkarlarına uygun olduğunu bildiğiniz şeylere göre bizzat düzenleyeceğiniz bir nevi özet projeyi kendilerine göstermenize müsaade ediyorum.

Malta Şövalyeleri ve Babiâli arasında bir ateşkes antlaşması projesinin ortadan kalktığına hükmediyorum. Bununla beraber bu projeden bahsedilecek olursa, bu konudaki girişimlerinizi daha önce size arzu ve niyetlerim hakkında verilen bilgiye göre düzenlersiniz.

17

13 Ocak 1724' te Veziriazam İbrahim Paşa Tarafından Marki de Bonnac'a Yazılan Mektubun Çevirisi

Unvanlar ve geleneksel övgü cümlelerinden sonra, Çar ile aramızda mevcut ebedi dostluğu bizzat ben kendi elimle akdetmiş olduğum ve bu dostluğu devam ettirme ve muhafazaya benim naçiz otoritemi tamamen seferber ettiğimi tüm dünya bilmese bile, aynı durum siz Ekselansları için geçerli olamaz. Çünkü bu durum kendileri tarafından çok iyi bilinmektedir. Bununla Çar ile aramızda çok sağlam bir surette kurulmuş bulunan dostluğu ihlal etmektense, dünyanın tüm servetlerini fedaya razı olacağımızı kalbi kendisine söylediği zamanlarda, dostluğuyla iftihar ettiğimiz adamın biri bize can düşmanımız olanların bile asla yapamadıkları pek ağır bir teklifte bulundu. Kuvvet ve iktidar Yaradan'a ait olmasına rağmen, Fransız İmparatorluğu'nun Hıristiyan hükümdarlıklar arasında ne derece yüksek bir mevki varsa, Yüce İmparatorluğun [Devleti Aliye'nin] da İslam devletleri arasında aynı mümtaz mevkie sahip bulunduğu malumunuzdur. Gerçekten de, Yüce Tanrı'ya hamd ve senalar olsun, bugün Devleti Aliye şimdiye kadar asla erişemediği bir kuvvet ve kudrete sahiptir. Birleşmiş, ittifak etmiş olduğumuz ve kendisinden vaatlerini tutma konusunda tam bir sadakat beklediğimiz, dostumuz, ruhumuz dediğimiz bir şahsın hepimiz hayranıydık. Hal böyle iken, kim onun amirane ve haksız bir teklif ortaya atacağını düşünürdü? İhlal edilmesine fevkalade dikkat ve özen gösterdiği bu barışı İmparatorluğumuzun bütün halkının mecburen, ortadan kaldırmaya onay vereceği şüphesizdir. Adı geçen Çar'ın teklifi abes ve dostlukla bağdaşmaması dolayısıyla, bütün İmparatorluğun tüm nazırlarını, tüm hükümet erkânını, din ulemasını ve askeri ileri gelenleri tarif edilemeyecek derecede şaşırttı. Bu teklif onları daha hızlandırmak ve daha fazla birbirlerine kenetlemek hususunda öylesine etkili oldu ki, Yüce İmparatorluk söz konusu devlet adamlarına büyük paralar verse veya büyük vaatlerle teşvik etmiş olsa, bu kadar genel bir birliktelik sağlayamazdı. Bizim artık Moskof Temsilci'yle

müzakere edecek bir şeyimiz kalmadı. İran bir Müslüman ülkedir. Dostumuz Çar buraya gelip Hazar Denizi kıyısında bulunan birçok yeri işgal etti. Bizim kendisine bir Müslüman ülkesinde ne işiniz var dememiz lazım gelirken, o bize emreder bir tavır takınarak, kendisinin hiçbir iddiada bulunamayacağı bir ülke hakkında Yüce İmparatorluğun meşru hakkını aratmamasını teklif ediyor. Barışı bozma hedefini güden böyle bir teklife tahammül etmek mümkün değildir. Kendi kendine: Yüce İmparatorluğa kabul etmeyeceği aşikâr olan ağır bir teklifte bulunmıyorum, ret cevabı benim harekete geçmeme bir gerekçe oluşturur, demiş olacaktır. Düşüncesinin bu olduğuna hiç şüphemiz yoktur. Bununla beraber sizin, bizim bir aziz misafirimiz bulunmanız ve bu vaziyet devletimizin ve bu mahiyette bir işin içinde bulunmak şahsınızın da şeref ve namusunu ihlal edeceğinden dolayı, bu şekilde bir müzakerede bulunarak, daha uzun zamanlar sizi utandırmamayı bir görev saydım. Bundan dolayı da hiçbir şeyi ihmal etmeksizin, gerçek durumumuzu [düşünce ve tasarılarımızı] ve adı geçen Çar'ın İran ve İranlılarla tasarladığı savaşı terk etmedikçe, en başta göz diktiği bu yerler hakkında bir tek kelime bile söylenmeyeceğini ve bu meseleye yol açan kendisi olduğu için inşallah bütün Anadolu, Keldani memleketi, Arabistan, Belh, Buhara, Herat ve Kandahar ile diğer bütün İslam milletlerinin bize iltihak edeceklerini size yazıyorum. Allah'ın lütfu inayetiyle bu işin sonunun din ve devletimizin güçlenmesine vesile olacağını ümit ve bunu da her şeyin yaratıcısı bulunan Cenabı Haktan niyaz ederiz. Artık Yüce İmparatorluğun konferanslarda bulunmasının mümkün olamayacağı hiç şüphesiz malumunuz bulunduğu için, bu konuda yapacaklarımızı kararlaştırmamız için bize kesin bir cevap veriniz. Cevabınızı sabırsızlıkla bekliyorum.

İmza
İbrahim

18

*Marki de Bonnac'ın 13 Ocak 1724 Tarihinde
Veziriazam İbrahim Paşa'ya Yazmış Olduğu Mektubun Kopyası*

Ekselansları tarafından yazılan ve Babiâli tercümanı tarafından bana ulaştırılan mektubu büyük bir saygıyla aldım. Ender olan basiret ve itidalinizin daimi bir hayranı olmama rağmen, mektupta kullanmış olduğunuz son derece bilgece, uygun ve mutedil tabirlerinizin size olan hayranlığım için yeni bir vesile teşkil ettiğini ve dengeli ve barışsever düşüncelerinizin gerçekleşmesi için eğer mümkün olursa daha etkili ve samimi olarak çalışma isteğimi arttırmış olduğunu büyük bir samimiyetle itiraf ederim. Bununla beraber, Ekselanslarının mektubunun içeriğini iyice okuyup anladıktan sonra, Rus Temsilci'yi nezdime davet ettim ve ona Ekselanslarının barışçıl düşüncelerini açıklayarak konferansa devam olunması hakkında teklif ettiği önerilere uyması için en güçlü ve en ikna edici gerekçeleri kullandım. Fakat gerek aldığı emirlerin çok sınırlı olmasından ve gerek efendisinin tasvip edip etmeyeceğinden hiç emin olmadığı konuları tartışmaktan korkmasından olacak, şimdiye kadar yapılan tekliflerin bazılarını müzakere etmeyebileceğini ve ancak bunların hiçbirisine de sırtını dönemeyeceğini söylemekte ısrarlı ve kararlı oldu. Bana bildirilen amaç ve niyetlere uymayan Moskof Temsilci'nin açıklamasını Ekselanslarına büyük bir üzüntüyle arz ederim. Zira bu meselenin barış yoluyla çözülmesi, iki tarafın sağlayacağı büyük faydaları dikkate alarak, bir arabulucu ve müşterek dost sıfatıyla kral efendimi çok memnun edecek ve Ekselanslarının makamlarına şan ve şöhret sağlayacak ve bu imparatorluğun -ki büyüyüp gelişmesini Ekselanslarının beni onurlandırıp yüceltmesi kadar artmasını temenni ederim- genişlemesine faydalı olacak müzakerelerin, başlamadan evvel hemen hemen kesilmiş olduğunu görmekle derin bir acı hissetmekteyim

İmza

Dusson de Bonnac

19

Marki de Bonnac'ın Dışişleri Nazırı Kont de Morville'e Mektubu

İstanbul, Beyoğlu, 14 Ocak 1724

Beyefendi,

23 Aralık'ta size yazmakla şeref duyduğum mektupla, Türkler ve Ruslar arasında yapılmakta olan görüşmelerin o günkü durumu hakkında bilgi almış olacaksınız. O tarihten beri çeşitli kışkırtmalara maruz kalmış bulunan bu görüşmelere, bugün kamuoyu tamamen kesilmiş gözüyle bakmakta ve benim gibi vaziyeti daha yakından izlemekte olanlar ise, bu görüşmeleri tekrar başlatmanın bir hayli zor olduğunu ve şimdiye kadar görünüşte bir barış havası içinde idare edilmekte gibi görünen müzakerelerin ancak savaş açılınca orduların başında (kılıç kuvvetiyle) çözüme ulaşabileceğine hükmetmektedir.

Son mektubumun tarihi olan 23 Aralık'tan dünkü Perşembe gününe kadar, gerek Babiâli ve gerek bizim tercümanlar o kadar sık gidip geldiler ki ve temsilcilerle o derece uzun üç görüşme yapıldı ki, eğer bu esnada söylenen şeylerin hepsini size ayrıntılı anlatmaya kalkışırsam hiç şüphesiz vaktinizi suiistimal etmiş olurum. Bunlar hakkında günlük tutmuş olduğum zabıtlar birçok defteri doldurmuş olduğundan, size birer özetlerini yapıp arz ile şeref duyacağım.

Size mektup yazdığım aynı günde, 23 Aralık'ta, buraya Viyana'dan bir ulak geldi. Onun vasıtasıyla birçok şahıs bu şehirde basılmakta olan İtalyanca gazeteleri aldılar. Bu gazetelerden biri, 11 Aralık tarihli, Çar'ın nazırlarının Şah Tahmasb'ın elçisiyle 12 Eylül'de imzalamış oldukları antlaşmanın bir kopyasını içeriyordu. Ben bu antlaşmanın yapılmasında Sieur de Campredon'dan aldığım mektuplarla haberdar olmuş ve bana sağladığı bilgilerden Çar'ın antlaşmadan Babiâli'ye haber vermek hususunda vakit kazanmak istemesinden dolayı asla açığa çıkartmayacağına hükmetmiştim. Bu sırada Çar, söz konusu antlaşmayı Moskova'da yayımlatmış ve bahsettiğim gazetede de çevirisi yapılmıştı. Bunun üzerine imparatorun elçisi M. Dirling'den, bunun duyulmaması ve alması olduğu gazeteyi Türklerin eline geçmemesi için bana bırakmasını rica ettim. O da bu ricamı büyük bir istekle yerine getirdi. Ancak birçok şahsın da elinde bulunduğu için, gazete yalnız Babiâli nazırlarının değil halkın da eline geçerek o derece galeyana

yol açtı ki, o andan itibaren müzakerelerin tamamen koptuğu, bu ilk heyecanın etkisiyle Moskof Temsilci'nin tutuklanacağını zannettim. Bununla birlikte hiçbir şeyi ihmal etmemek amacıyla, Babiâli vezirlerine bu antlaşmanın ilk görüldüğü haliyle ağırlığı ve önemi bulunan bir antlaşma olmadığını ve Babiâli için ancak ikinci ve beşinci maddelerinin endişe verebileceğini ve fakat bunlar da iyice tetkik edilirse, bu türden bir antlaşmaya istediği şartları yazdırmakta mutlak gücü olan Çar'ın, antlaşmada, Babiâli'ye yönelik çok olumlu yaklaşımlarının görüldüğünü söyledim. Çar'ın, önceki açıklamalarında Hazar sahillerini elde etmek istediği açıkça görülmüyordu, bunda ise sınırları dışına çıkmadığını ve ne Gürcistan'dan, ne Revan eyaletinden ve ne de Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarlarıyla ilgili bulunduğu diğer yerlerden hiç bahsetmemiş olmasına nazaran, Şah Tahmasb ile antlaşma akdederken Babiâli'nin yardım ve dostluğunu temin etmek imkânlarından kendisini mahrum bırakmak istemediğinin aşıkâr bulunduğunu belirttim. Beşinci maddenin içeriğine gelince, İran'ın düşmanlarına karşı Çar'ın üstlendiği taahhütlerin Türkleri hiçbir suretle ilgilendirmeyeceği, çünkü Babiâli askerini bu memlekete bazı zorunlu nedenlere dayanarak göndermiş olmasına rağmen, resmen savaş ilan etmemiş, ülkenin meşru hükümdarı üzerine değil, ancak iktidarı gasp edenin üzerine yürüdüğü hükmünü verdirecek bir tarzda hareket ettiğini izah ettim.

Bu açıklama girişimi çok olumlu bir şekilde karşılandı ve ertesi günü Babiâli tercümanı Büyük Hükümdar'ın, askeri faaliyetleri askıya almaları hakkında kumandanlarına gönderdiği emirleri Moskof Temsilci'ye tebliğ etmek ve ondan da Moskof generallerine vereceği emirlerin bir suretini almak üzere nezdime geldi. İki tarafın emirlerinin birer suretini mektuba ekli olarak bulacaksınız, efendim. Bunları okurken her iki tarafın da prensiplerinde ısrar ettiklerini, yani Türklerin mümkün olduğu kadar harekâtlarını daha uzağa götürmekteki azimlerini ve Moskofların da bu harekâta artık bir son verdirmek hususundaki iddialarını kolayca tespit edeceksiniz. Fakat iki tarafın askerlerinin birbirlerine çok yakın bulundukları yerlerde harekâta bulunmamak konusunda uzlaşmış olmalarına nazaran, esas itibarıyla bu yapılan iş müzakerelerin sakince yapılmasını sağlamaya kâfiydi.

Bu iş bittikten ve postalar da gönderildikten sonra konferanslara tekrar başlandı. İlk konferansta Moskof Temsilci dört maddeden ibaret olan tekliflerini açıkladı. Birinci madde efendisinin, çeşitli defalar beyan ettiği şekilde, herhangi yeni bir devletin ve bilhassa Türkiye'nin Hazar Denizi sahillerinde herhangi bir yeri işgaline rıza göstermeyeceğini içeriyordu. İkinci madde ile babası Şah Hüseyin'in vefatından veya hapsedilmesinden sonra İran'ın hükümdarı meşru olarak tanıdığı

Şah Tahmasb ile Çar bir antlaşma akdetmiş olduğundan, Babıâli'ye İran işlerini onunla birlikte veya birlikte görüşmeyi uygun bulmazsa ayrı ayrı müzakere etmek teklifinde bulunduğu ifade ediliyordu. Üçüncü madde Dağıstanlıların hâkimi olup Babıâli'nin himayesi altına girmiş bulunan Şeyh Davut'un Şimahi'de bu şehrin tahkim edilmemesi ve Türklerin burada garnizon ve kumandan bulundurmaları ve bundan başka iki tarafın yapmış oldukları yeni arazi kazançlarına Kur (eski Cyrus) çayının bu taraflarda sınır işlevi görmesi şartlarıyla hükmedebileceğini içermektedir. Dördüncü madde Türklerin bundan sonra İran'da yeni yerler işgalinden ve buraya yeni kuvvetler sevkinden vazgeçmelerini sağlamaya yönelikti.

Bu teklifler karşısında Türk temsilciler çok şaşırıldılar ve çeşitli defalar başka emirleri alıp almadığını açıklamaları için temsilciyi sıkıştırdılar. Temsilci de kendilerine yaptığı tekliflerin hiçbirisini değiştiremeyeceğini ve eksiltemeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Türk temsilciler, Çar'ın kendileriyle müzakerede bulunmak değil, hatta ne akdetmiş olduğu dostluk antlaşmasına, ne büyüklük ve gücüne hiçbir şekilde saygı göstermeksizin, bu devlete [Osmanlı'ya] emirler vermek istediğini açıkça gördüklerini ifade ettiler. Bundan dolayı meseleleri kolaylaştırmak için adet olduğu şekilde, imkânlar ve tedbirler önermekten ziyade, emirler veren bir adam gibi açıklamalar yapan temsilciyle müzakere yapmak imkânı kalmadığını belirttiler. Rus Temsilci'nin sunmuş olduğu tekliflere gelince, bu konuda kendisine evvelce yaptığı beyanatlarını tekrar hatırlatacaklarını, yani öncelikle Yüce İmparatorluğa [Devleti Aliye'ye] ve ezelden beri Müslümanlara ait yerlere her ne bahaneyle olursa olsun Çar'ın yerleşmesine bu İmparatorluğun [Osmanlı'nın] asla rıza göstermeyeceğini, Osmanlı kuvvetlerinin İran'a girdiği ve yönetimde bulunan zatın vefat etmiş veya dar bir hapse atılmış bulunduğu ve bu ülkede yeni bir taht sahibinin ortaya çıktığı bir sırada, Çar'ın, İran'da bile tanınmayan bir hükümdar ile yaptığı antlaşmadan ne gibi bir fayda sağlamak istediğini anlayamadıklarını söylediler. Türk temsilciler, kendilerine gelince Çarla ne birlikte ne de bu gibi bir adamla tek başına görüşmek [veya antlaşma yapmak] istemediklerini, eğer dayatmak cüretini gösterecek olursa, tek başlarına onun aklını başına getirmenin çaresine bakacaklarını, sınırla ilgili konulara gelince, Çar'ın Şirvan'da bulunan Derbent ve Bakü'yü işgali ve Gilan'da bulunan Reşt'i bir üs haline getirdiğinin bilindiğini ve fakat buralardan bahsetme sırası geldiği zaman, araziye karış karış müdafaa edeceklerini, İran'daki harekâtın askıya alınması teklifine karşı da bundan feragat etmediği takdirde müzakerelere devam edilemeyeceğini daha şimdiden kendisine söyleyebileceklerini acı bir lisanla cevaben ifade ettiler. Sonra sözü bana vererek,

bu teklif hakkındaki düşüncelerimi sordular. Cevaben, gerçeği ifade ederek, teklife müzakerelerin yapılmasına bir engel nazarıyla baktığımı ve tekliflerin vakitsiz ve faydasız olması itibarıyla, onları açıklamaması için temsilci nezdinde bütün gayretimi sarf ettiğimi belirttim. Gerçekten temsilci görevini yapmak zorunda olduğunu, bu İmparatorluğu aldatmayacağını ve bu tekliften kesinlikle vaz geçemeyeceğini açıkça ifade etti. Dolayısıyla artık bundan bahsedilmemesi için bir karar alınabileceğini ve yeni bir emre kadar teklife yapılmamış nazarıyla bakılarak en kolay ve en acil olan sınır meselesinin müzakere edilmesini söyledim.

Komiserler, teklifimi kabul etmeksizin ve kesin bir şekilde de reddetmeyip, veziriazama görüşmeyi tamamen arz ve beyan ile cevabını ilk konferansta getirmeyi taahhüt ettiler. Geçirmiş olduğum rahatsızlık dolayısıyla konferans ayın yedinci cuma gününe ertelendi. Toplantıda Türk temsilcileri, bundan evvelki konferansta vermiş oldukları cevabı veziriazama anlatmaları üzerine o, bu cevabı tamamen onaylamış olmasına nazaran, artık ilave edecekleri bir şeyleri kalmadığını söylemekle yetindiler. Moskof Temsilci de tekliflerinin hiçbirisinden vazgeçmeyeceği cevabını verdi. Bununla birlikte yeni bir konferans daha yapılmasına karar verilerek, arada geçecek süreden faydalanarak, Moskof Temsilci nezdinde yeniden girişimde bulunup onu askerin ileri harekâtının askıya alınması hakkındaki talebinden feragat etmesi için iknaya çaba sarf etmemi benden ricada bulundular. Ben de bunu temin için elimden geldiği kadar uğraştım. Hatta Çar'ın nezdinde sorumluluğu üzerinden atması için eline yazılı bir beyanname vermeyi de teklif ettim. Fakat kendisinden ancak durumu efendisine yazacağına ve üç ayda gelecek cevaba kadar, bu teklifi tartışmayıp diğer teklifler hakkında söz söyleyeceğine dair bir vaat alabildim. Moskof Temsilci'nin bana yazılı olarak verdiği bu cevabı, kendilerinin verecekleri cevabı hazırlamaları ve zaman kaybına meydan verilmemesi için, Babîali komiserlerine konferanstan bir gün evvel bildirdim. Fakat Moskof Temsilci'nin beyanatı ona evvelce söylemiş olduğum etkiyi yarattı. Türklerin Çar'ın ayrıntılarla kendilerini oyalamak ve uyutmaya çalıştığı ve Osmanlı askerlerinin İran'da ilerlemesini durdurmak hakkındaki tekliften feragat etmemekte gösterdiği inadin Şah Tahmasb ile aralarında akdedilen antlaşmayla üstlendiği taahhütlerin bir sonucu ve bariz bir delili bulunduğu hususlarında mevcut düşünceleri teyit edilmiş oldu. Türk komiserleri bu inanç ve düşünceyle, Moskof Temsilci'ye efendisinden yeni emirler almak talebinde bulunmasına müsaade edemeyeceklerini, artık Moskova'dan cevap beklemek zamanı geçtiğini, [aksi halde] kendisiyle her türlü münasebeti keseceklerini beyan ederek, üçüncü konferansa başladılar. Gerçi bu durum yemeğimizi adet olduğu gibi yememize en-

gel olmadı. Yemekten sonra Babiâli tercümanı beni bir kenara çekerek, Çar'ın Şah Tahmasb ile yaptığı antlaşmaya ilişkin ifade etmiş olduğum görüşlerin, vezirler ve hatta Büyük Hükümdar tarafından çok olumlu bir şekilde karşılandığını anlattı. Sonra, bu prensip dâhilinde Babiâli'nin destek ve himayesini elde etmeye çalışmasının çıkarı gereğinden olduğunu Şah Tahmasb'a izahının ve [Rus] temsilcinin buna ikna edilmesinin, konuyu temsilcinin Çar'a teklif edilebileceğini Türk komiserlerine önerirsem fikrimin onaylanacağını ve belki de müzakerelere tekrar başlanılmasının sağlanacağı fikrinde bulunduğunu söyledi. Dedikini biraz sonra yaptım. Ayrıca bu müddet içerisinde diğer meseleler söz konusu edilmeden, sınır işinin çözülmesine çalışabileceğini ve temsilcinin de İran'da askeri harekâtın durdurulması hakkındaki talebe ilişkin emirler alabileceğini ilave ettim. Bu teklifin yapılmasına zaten hazır bulunan komiserler, Çar'dan hiçbir zaman böyle bir talepte bulunmayacaklarını, bununla beraber, eğer ben bir arabulucu sıfatıyla bu fikri kendisine açıklama arzusunda isem, bunu yapmakta serbest bulunduğumu ve fakat diğer meseleler hakkındaki görüşlerinde, yani askeri harekâtın askıya alınması hakkındaki kötü iddiadan kesin biçimde vaz geçinceye kadar Moskof Temsilci'yle asla müzakerede bulunmamakta kararlı olduklarını söylediler. Konferans bu suretle kesintiye uğrayıp dağıldı. Ertesi günü Moskof Temsilci çok erkenden gelip beni buldu ve bana yaptığı tekliflerin bir kelimesinden bile vazgeçemeyeceği gibi, efendisinden almış olduğu emirleri güzelce tetkik ettikten sonra, askeri harekâtın askıya alınmasındaki güçlük aşılsa bile sınırlara ilişkin emirleri son derece kesin olduğundan ve efendisinin Hazar Denizi üzerinde bulunan mülklerini her taraftan kuşatma amacıyla gibi görünen Türklerin görüşlerinden çok farklı olduğundan, bu madde üzerinde daha ilk günü müzakerelerin kesilebileceğini açıkça görmekte olduğunu teyit etti. Ve bundan dolayı yeni emirler getirtmek için kendisine muhtaç bulunduğu üç aylık bir süre verilmeyecek olursa, daha fazla bir şey yapacak ve söyleyecek bir halde olmadığını beyan etti. Ben de ona, şu bulunduğumuz zamanda bunu söylemenin, efendisi Çar'ın vakit kazanmanın çaresini aradığı söylemiyle aynı şey olduğunu ve doğal bir fırsat çıkması halinde, isteğine uyarak, bu beyanatını ortaya süreceğimi anlattım.

Rus Temsilci çıkar çıkmaz, Babiâli tercümanının içeri girdiğini gördüm. Önceden güzelce tasarlanmış ve veziriazamın iltifatlarıyla dolu bir nutuktan sonra, askeri harekâtın durdurulması talebinden vaz geçtiği takdirde efendisi nezdinde kendisini mazur göstermek üzere Moskof Temsilci'ye vermek teklifinde bulunduğum yazıya benzer olup veziriazama bundan sonra bu talebin söz konusu edilmeyeceği vaadini içeren bir resmi yazı verecek olursam, veziriazamın benim samimi-

yetime ve doğruluğuma olan olağanüstü güvenine dayanarak bununla yetineceğini bana söyledi. Bana bu derece şeref bahşeden bir teşebbüsten dolayı borçlu olduğum teşekkürü veziriazama ifa ettim. Bununla beraber aşağı yukarı benim mertebemde bulunan bir adama karşı bir nevi taahhüt altına girmekle, Osmanlı İmparatorluğu'na taahhüde girişmenin arasında büyük bir fark bulunduğunu kendisine izah etmesini tercümandan rica ettim. Bununla beraber Çar'ın faydalı olmaktan ziyade, sorunlar çıkartan böyle bir teklif üzerinde ısrar etmemesi lazım geldiğine çok inandığımı ve eğer şimdi ikametgâhımdan çıkmış bulunan temsilci bana sınırlar hakkında almış olduğu emirlerin harekâtın durdurulması hakkındakiler kadar kesin bulunduğunu söylememiş olsaydı, barışın devamı için daha fazla cesaret gösterebileceğimi söyledim. Eğer temsilciye yeni talimat almak için vakit bırakılmazsa, yapılacak ilk konferansta, müzakerelerin kesintiye uğramasının muhakkak bulunduğunu ve bu halin kendisine gerekli olduğunu söylediği talimatı -ki Çar bu gerçek durumunun özünden ve bu ilk tekliflerdeki mevcut aşılmaz güçlüklerden haberdar olacak olursa göndereceğinden şüphe yoktur- almadan evvel, temsilciyle hiçbir şeyin müzakere edilemeyeceğini bana çok açık biçimde gösterdiğini tercümana beyan ettim.

Babîali tercümanının verdiği cevabı veziriazama bildirmesi üzerine, o derhal bana bir mektup yazma kararı aldı ve bu mektubu tercüman bana perşembe günü getirdi. Nezdime gelmesi için Moskof Temsilci'ye ricada bulundum ve kendisine tercümanın huzurunda veziriazamın mektubunun içeriğinden bilgi verdikten ve bu konudaki son kararını duyduktan sonra, her ikisinin gözleri önünde veziriazamın mektubuna cevap verdim.

Babîali tercümanının bana söylediğine göre bugün büyük bir konsey toplanacaktır. Bu postanın hareketinden evvel neticesini öğrenebilirim size malumat vermediği ihmal etmem efendim. Şimdilik size bu son ziyaretinde Babîali tercümanının bana veziriazamın bu nevi şartlar altında seleflerinden birçoğunun yaptığı muameleyi Moskof elçisine etmeyeceğini ve onu burada kalmakta veya memleketine geri dönmekte ve sefere çıkılacak olursa yine İstanbul'da kalmakta veya orduyu takip etmekte tamamen serbest bırakacağını söylemiş bulunduğunu arz ederim. Sonra tercüman bizzat Moskof Temsilci'ye daha geniş yetkiler almak ümit ve maksadıyla, Moskova'ya gidip daha sonra geri dönerek müzakerelere devam edilebileceğini tebliğ ve aynı zamanda Türklerin sefere çıkmak kararını verdikleri vakit işin tamamen renginin başkalaşacağını ve şimdi İstanbul'da kabul etmeleri muhtemel olan teklifleri ordularının başına geçtikleri zaman asla dinlemeyeceklerini güzelce açıklayıp gösterdi.

Bu konuda beş seneye yakın bir müddetten beri almış olduğum emirlere uygun biçimde ve Çar tarafından olduğu kadar, Babıâli nazırları tarafından da yapılan talep üzerine, benim de girişmiş bulunduğum Rus-Türk müzakeresi işinde bugüne kadar cereyan eden gelişmelerin özeti bundan ibarettir efendim. Müzakereler sırasında iki tarafın da benim hakkaniyetli oluşumdan ve iyi niyetimden emin olacakları bir halde hareket etmiş bulunduğumu sanıyorum. Gerçi henüz her hususta başarı elde edememişsem de, hiç olmazsa arabuluculuğumla bir nevi mütareke ve Babıâli nazırlarının Moskof Temsilci'ye karşı daha ılımlı hareketlerini temin etmiş olduğumdan dolayı memnuniyet duyarım. Bir de, çeşitli konularda veziriazamın barışı devam ettirme hususundaki iyi niyetine kanaat getirdim. Son defa bana yapmış bulunduğu teklif bunun bariz bir delilidir. İtirafa mecburum ki eğer Ruslar da aynı eğilim ve açılımı göstermiş olsalardı, müzakereler daha iyi bir başarıyla sonlanırdı.

Çar'ın uzaklarda çok cesaret ve fakat belki de çok kolaylıkla giriştiği savaşın kendisini daha başka savaşlara sürükleyeceğini bildiğine hiç şüphem yok ise de, çok geç kalmış olmasından korkarım. Türklerin, kendisine karşı sarf edecekleri gayretin önemsiz derecede olmayacağı muhakkaktır. Bana bildirmiş olduğuna göre, veziriazamın projesi muhteşem bir ordunun başına geçip Ukrayna üzerine yürümek, Kırım Tatarlarını aynı milletten olan Lezgilerle birleştirip, Gürcistan'da bulunan Osmanlı askerleriyle destekledikten sonra Derbend, Bakü ve Reşt üzerine yüklenmek, Van valisi Abdullah Paşa ve Bağdat valisi Hasan Paşa'nın ileri harekâtına devamla Rusların Gilan'a yerleşmelerine ve Şah Tahmasb'a katılmalarına engel olmak üzere, Gilan'a muzafferane yürürlerken, Rusları, adı geçen şehirlerden atmak için en zor gayreti göstermekti. Sonra da Mir Mahmut üzerine dönülecekti ve onunla mümkün olursa uzlaşılacak veya olmazsa savaşılacaktı. Bununla beraber veziriazam, her neye karar verirse versin, uzun soluklu bir işe girişeceğini, Çar'ın disiplinli mükemmel askeri birliklere sahip bulunduğunu ve Mir Mahmut'un askerinin de tertip ve düzen de Ruslarınkilerden daha aşağı kalmadıklarını bildiği için, Arnavut ve Boşnaklardan oluşan on iki bin kişilik eğitimli bir kıta oluşturulmasına çalışacaktır. Eğer bu düşüncesini uygulamaya koyabilir ve bu hususta yeniçeriler tarafından bir şekilde engellenmezse, askeri öncekinden daha korkutucu olacak ve İran savaşından dönüşlerinde adetleri üzere, Hristiyan dünyasına her zamankinden daha fazla bir gayretle hücum ve taarruza geçmeyi ihmal etmeyeceklerdir.

Bununla beraber veziriazamın Padişah katındaki itibarı günden güne artmaktadır. Büyük Hükümdar, onun henüz on üç yaşında bulunan oğlunu vezir ve üç tuğlu paşa yapmak ve kızlarından bir sultanı vermek suretiyle bu teveccühünün

yeni bir delilini daha göstermiştir. Aynı şekilde Padişah bu vezirinin yeğenine de üç tuğlu paşalık tevcihiyle beraber ayrıca diğer bir sultanı vermiştir. Üçüncü bir sultan da Şam valisi [beylerbeyi] olup veziriazamın yakın dostu bulunan Osman Paşa'nın oğlu Saydalı Ahmet Paşa'ya eş olarak verilecektir. Bu vezirin büyük şahsi meziyetiyle desteklenen ve bu kadar kuvvetli gerekçelerle takviye kılınan itibar ve ikbali, bu memleketten başka bir memlekete tamamen sarsılmaz görülebilirdi ve şüphesiz böyle olmasına da hak kazanmıştı. Ancak bir taraftan zahmetli, yorucu müzakerelere girişmiş diğer taraftan şüphe ve tereddütlerle dolu bir harbe yarı yarıya sürüklenmiş bulunduğu için karşılaştığı daimi müessif ve elim hadiselerle itibar ve talihinin zarar görmesinden korkulur.

İmparatorun temsilcisi bu son günlerde veziriazamı ziyaret etti. Bu ziyareti aynı şekilde İngiliz elçisi de yaptı. Veziriazam birincisine Moskof ve İran işlelerinden bir kelime bile açmayarak, her tarafta memleketin faydalandığı barış ve huzurdan abartılı bir dille bahsetmiştir. İngiliz elçisi ile başka bir ses tonuyla görüşmüş olması muhtemeldir. Bana gelince, vezir ile millete ilişkin konuşacak bir işim bulunmadığından dolayı, görüşmek talebinde bulunmayı gerekli görmedim.

En içten saygılarımı sunarım Efendim.

Kulunuz ve Sadık Hizmetkârınız
Dusson de Bonnac

Aynı ayın 17'sinde yazılan ek:

Bu mektup henüz gönderilmemiş ve yazıldığı tarihten beri pek çok şeyler cereyan etmiş ve bunlar beni o derecede meşgul etmişlerdir ki, bugün için onları size tafsilatıyla bildirmeme imkân yoktur, efendim. Bununla beraber bu gelişmeler anlatmaya -ki bunu size ilk fırsatta ifa etmekle şeref duyacağım- değeri olacak kadar oldukça merak uyandırıcıdır. Şimdilik size birkaç kelimeyle, bu mektubun baş taraflarında bildirmiş olduğum gibi, kanaatimde yani müzakerelerin kesintiye uğramamış olmadığından yanılmış bulunduğumu söyleyeceğim. Bilakis kralın arabuluculuğunun nüfuz ve kuvvetiyle naçizane çabalarım müzakerelerin ilerlemesinde o derecede etkili olmuştur ki, Türkler Çarın hemen bütün amaç ve iyi niyetini kabul gösterecek oldukları takdirde, fikrimce oldukça ılımlı bulunan Türklerin dilekleriyle uyuşmaktan imtina ederse, Çar'ın çok zorlu olması lazım geldiği kanaatindeyim. Türkler müzakerelerin vaziyetinden Çar'a bilgi vermek

üzere doğrudan doğruya ulak göndermesi için Moskof Temsilci'ye izin vermiş olduklarından, ben bu işi adı geçen Çar'ın nezdinde akrabamdan M. d'Alion'u göndermek suretiyle yerine getirmeyi üstlendim. Bu zat gerçi gençtir, fakat bütün toplantılarda hazır bulunup zabıtları tuttuğu ve Türkçeyi çokiye bildiği ve cereyan eden gelişmelerin tümüne vakıf bulunduğu için, herhangi bir şahıstan bu mesele hakkında daha iyi izahat verecek kabiliyettedir. Veziriazam buna o derecede kanaat getirmiştir ki onu bu seyahati yapmaya memur ettiğimden emin olunca, son defa olarak, bugün Moskof Temsilci'yle benim aramızda komiserler hazır bulunmadıkları halde yaptığımız üç buçuk saatlik bir konferansta, onun yalnız başına gitmesi arzusunu gösterdi. Savaş veya barışın karar altına alınması, M. d'Alion'un dönüşüne ve getireceği ve yüz günde almamız muhtemel olan cevaba bağlıdır. Bununla beraber eğer lüzum görülürse, burada mayıs sonunda sefere çıkmak üzere hazırlıklara başlanacaktır. İşte efendim ulağın hareketi dolayısıyla size bugün söyleyebileceğim şeyler bunlardan ibarettir.

20

15 Ocak 1724'te Yaşanan Gelişmeler

15 Ocak cumartesi günü, sabahın sekizinde, Babıâli tercümanı Fransa elçisinin evine geldi. Tercüman, veziriazam adına elçiyi selamladıktan ve iltifatlar ve gönül alıcı sözlerden sonra, onun yazmış olduğu mektuba adı geçen elçinin vermiş olduğu cevabı büyük bir dikkatle okuduğunu belirtti. Fakat bu mektupta hiçbir açıklama yapılmaksızın, sadece Moskof temsilcisinin tekliflerinden bazılarını söz konusu etmeyebileceğini, ancak bunların hiçbirisinden feragat etmesinin yetkisi dâhilinde bulunmadığını söylemiş olduğunu bildirmekle yetinmesinden dolayı, asıl kendisinden beklediği kesin cevabı bulamayınca zihninde bazı şüpheler ve tereddütler bırakmış olan bu sözler hakkında izahat almak üzere Moskof Temsilci'ye nezdine gelmesi için emir verdiğini söyledi. Çünkü bu sözlerde müzakerelerin kesilmesine kendisinin, veziriazamın sebebiyet vermiş olduğunu zannettiğini, hâlbuki görüşmelerin kesilmesini istemek hissiyatının ve bizzat kendi eseri olan barışı koruma uğrunda her çareye başvurmak gibi samimi niyetine tamamen zıt olduğunu ifade etti.

Elçi öncelikle Babiâli tercümanına veziriazamın selam ve iltifat etmek suretiyle kendisine bahşettiği şereften çok duygulandığını ve onu hoşnut edecek her şeyi yapmaya hazır bulunduğunu çok nazikâne bir ifadeyle söyledi. Sonra tercümana, yapmayı üstlendiği görevin konusuna ilişkin cevap vererek, öncelikle, veziriazamın elçinin şahsına attettiği mektubun bir kısmındaki sözlerin bizzat elçinin değil, fakat Moskof Temsilci'nin olduğunu ve bir cevap alıp göndermesi talep edilmesi üzerine, bir aracı sıfatıyla onun sözlerini nakletmiş bulunduğunu belirtti. Veziriazamın kendisini içinde bıraktığını söylediği kararsızlık ve tereddüt bahsine gelince: Kendisi mektubunda temsilcinin tekliflerinin genel olmasından, hoşuna gitmeyenleri temsilcinin ayrıntılı ve açık biçimde ifade etmemesinden şikâyet ediyordu. Şimdi elçinin de bu tarzda genel beyanatta bulunarak veziri örnek almaktan başka bir şey yapılmadığını, fakat mektubunda bu konudaki isteklerini ayrıntılı bildirmiş olsaydı, kendisinin de temsilciden aynı tarzda açık ve ayrıntılı cevap yazmasını istemiş bulunacağını söyledi. Elçi, veziriazamın görüşmelerin kesilmesinin sorumlusu olduğunun ima edilmesi durumuna gelince, mektubunu yazarken öncelikle ve bilhassa Türk temsilcilerine ve görüşmede Moskof Temsilci'nin huzurunda, mimarı olduğu barışı devam ettirmek hususunda veziriazamın hiçbir şeyi ihmal etmediği, kendisini sürüklemesi muhtemel olan bunca tehlike ve soruna rağmen, bu amaca hizmete sürekli çalıştığını, belirtmiş olduğunu vurguladı. Eğer veziriazamın bizzat kendisi olmasaydı, ebediyen devam olması lazım gelen bu barışın, şartların değişmesi ve kararsızlık yüzünden değişime maruz bulunacağı hakkında yaptığı açıklamaların tümünü tekzip edecek mahiyette olan böyle bir düşüncede asla bulunmadığını ifade etti.

Elçinin bu cevabını müteakip, Babiâli tercümanı artık mektuptan bahsetmedi. Sakince bu konu bir tarafa bırakılarak meselenin esasına geçildi. Vaziyetin son haddine geldiğini [vahamete doğru gittiğini] gören elçi artık hiçbir şeyi saklamamak, Çar ve Babiâli hükümetleri hakkındaki hislerini ilan etmek, kısacası bu prensip hakkında hiçbir şey yapmamak lüzumuna ikna oldu. Müzakerelerin tamamının yapılması sırasında şimdiye kadar kullanmadığı canlı ve şiddetli bir ses tonu kullandı. Babiâli tercümanı efendi oldukça zayıf itirazlar öne sürmüştüğünden, ben yalnız elçinin sözlerini nakletmekle yetineceğim. Elçi öncelikle, Babiâli vezirlerinin hayretle bağırıp itiraz ettikleri gibi, Moskof Temsilci'nin tekliflerini sunarken, emreder bir tavır takınmamış olduğunu, eğer teklifleri yaparken kendilerine "bunları sizin kabul etmeniz lazımdır, aksi takdirde efendim size savaş ilan eder" demiş olsaydı o zaman şikâyet etmeye meşru bir sebep bul-

muş olacaklarını ve kendisine karşı herhangi bir hükümdarın bu tarzda emredici bir üslup kullanmasını hoş görmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nun onuruna asla yakışmayacağını belirtti. [Böyle bir durumda] Adı geçen temsilciye bu vesileyle öncelikle uyarıda bulunacak kişinin kendisi olacağını, ancak temsilcinin bu türden sözler sarf etmesi şöyle dursun, bilakis Türk temsilcilerin asla kabul etmeyeceklerini beyan ettikleri teklifleri, yeni emir alıncaya kadar kesinlikle söz konusu etmeyip, şimdilik diğer teklifler hakkında müzakerede bulunmayı arz ettiğini söyledi. Artık İran'da ilerlemeyi durdurmaları hakkında yapılan ve kendilerine çok üzüntü veren teklifin iki taraf için faydasız bulunduğunu, çünkü Türklerin menfaatleri gereği istedikleri yere gitmelerine asla mani olunmayacağını söyledi. Türklerin, imparatorluklarının şerefini korumak için, Moskof Temsilci'ye, "siz bize şeref ve menfaatlerimize uygun olmayan bir teklif sunuyorsunuz, biz bunu kabul edemeyiz, başka bahse geçelim", cevabını vermeleri gerektiğini açıkladı. Dolayısıyla temsilcinin teklifinde gurur ve kibir mevcutsa, bu durumda onlar da gurur ve kibirle teklifi reddetmiş bulunacaklardı. Konuşmasına devam eden elçi, Tercüman'a, hâl böyleyken, "ben Hazar Denizi sahillerini hükmüm altına almak isterim ve bundan dolayı başka hiçbir devletin ve bilhassa Osmanlıların buralara yerleşmesine müsaade edemem" teklifi daha ağır olmasına rağmen, bu teklif kendilerine ifade edildiği zaman, Türkler görüşmeleri kesmekten hiç bahsetmemiş olduklarına göre, akıldan geçirilmesine bile değmeyen bir şey için neden son sözü söylemek arzusunda bulunduklarını anlayamadığını beyan etti. Sonra şu sözleri ilave etti: "Fransa'nın İran ile antlaşmaları vardır. Mesela bugün size Fransa dostluk bağlarıyla bağlı bulunduğu bir ülkeye artık ileri harekâtına devamdan feragat etmeyi teklif edecek olsa, sizin ona vereceğiniz cevap, galiba, ihtimale göre "siz kendi işinize bakınız, bizim işimize karışmayınız" olacaktı. Ve sonra da daima ilerlemeye devam edecektiniz. Çar'a da aynı, "işinize bakınız"-cevabını verirsiniz. İkinci olarak elçi, tercümana: Herhangi bir işte, gelişmelerin akışı içinde sözlere ve hareketlere bakıp insanın bazen sağlam ve kesin bir hüküm veremediği vakidir. Fakat işlerin mahiyetinin dikkate alınması durumunda yanılma ihtimali çok azdır dedi. Bu düşünceyle hareket ederek, Çar'ın gerçek amacının Hazar Denizi kıyılarını elde etmek olduğunu, onun bu yerler üzerinde önceden yaptığı anlaşmaya dayalı bir hakkının mevcut bulunduğunu, ancak buna daha resmiyet kazandırmak üzere düşmanlarına karşı kendisine yardımda bulunmak vaadiyle Şah Tahmasb ile bir antlaşma yapacaktır. Bu yardıma karşılık olarak da Hazar Denizi üzerinde bulunan eyaletleri talep ve Şah Tahmasb'ın

da bu yerleri Çar'a terk ettiğini ve halen Çar için yapacak bir iş varsa, o da yeni elde ettiği yerlerde kuvvetlenmeğe çalışmaktan ve bu antlaşma gereğince elde ettiği yerlere mukabil Şah Tahmasb'ı tahtına tekrar oturtmaya çabalamak suretiyle antlaşma hükümlerini yerine getirmekten ibarettir. Bu hükümdar her iki tasavvurunda da başarıyı elde etme hususunda, Osmanlı İmparatorluğu'yla bozuşması gerektiğini takdir edemeyecek kadar saf ve cahil değildir. Eğer Çar, Babiâli'nin dostluğuna saygı göstermek istemeyip, bu dostluğu kazanma yollarını Şah Tahmasb'a bırakmış olsaydı, Türklerin konferanslarda genellikle ileri sürdükleri din bahanesini kullanarak, Şah Tahmasb'a: Erdebil, Ermenistan ve Gürcistan'da halk benim dinimle amildirler detirdi. Elçi konuşmasına devamla, dolayısıyla ben bu eyaletleri almalıyım, diyebileceğini bu durumda Çar'ın barışı koruma hususundaki samimi arzusuna kani olarak Türklerin müzakereleri kesmeyi asla hatırlarına getirmemelerini söyledi. Türklerin, bu teklifleri öğrendikten sonra kendi tekliflerini yapmaları gerektiğini, bu hükümdarın kendisine bir hisse, pay teklif etmesi gerektiğini, Şah Tahmasb ile müzakereye girişmeyi evvelce reddetmiş olmalarına nazaran şimdi şahı müzakereye davet veya menfaatlerini Çar'ın eline bırakmanın onur kırıcı bir hareket olacağını söyledi. İtirazda bulunacak olurlarsa, bizzat kendisinin evvelce yaptığı gibi arabulucu sıfatıyla bu işin idaresini üstlenmeyi teklif edebileceğini, Çar'a kendisiyle nasıl dostluk temini gerekçelerini aramış ise aynı suretle Osmanlı İmparatorluğu'yla dost olmak çarelerini araştırması için Şah Tahmasb'a tavsiye ettiği takdirde bu teşebbüsün Babiâli'nin hoşlanacağı fikrin telkin olunabileceğini belirtti. Bu vasıtayla Büyük Hükümdar hiçbir tehlikeye atılmadan ve hemen hemen hiçbir masraf yapmadan ve başkentinde yararlandığı zevk ve eğlencelerden mahrum olmaksızın kendisine lazım olup, zapt etmek istediği eyaletlere sahip olacağını, bedbaht bir prensin tekrar tahtına oturmasına yardım etmek gibi bir hükümdar için fazlasıyla memnuniyet verici bir harekette bulunacağını ifade etti. Elçi, "bu suretle Padişah ve Çar'ın birbirlerine karşılıklı vaat etmiş oldukları ebedi dostluğu muhafaza edeceklerini ve nihayetinde Padişahın ülkesine yaklaşımda bulunan meçhul bir adam, efendisine karşı gelen bir asiye, bir gaspçıyı, komşuluğu tehlikeli müttefikliği çok şerefli ve çok emin olmayan aleni bir düşman hükümdarı bertaraf etmekte zahmet çekmeyeceğini" söyledi.

Üçüncü olarak elçi, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlığını davet etmenin Çar'ın çıkarına olmadığını gösterdikten sonra, Osmanlı İmparatorluğu için de bu hükümdarla bozuşmanın uzun zaman devam ve muhtelif evreler arz

edebilecek, memleketinden uzak bir savaşa girişmenin uygun olup olmadığını tetkik edeceğini söyledi. Elçi: “Çar, Babiâli'nin dostluğunu temin etmedikçe bir şey yapamadığı gibi Babiâli'nin de Çar'ın dostluğunu elde etmedikçe çok fazla sorunlarla karşılaşacağını tahmin ettiğini” belirtti. İran işleriyle Osmanlı İmparatorluğu, Şah Tahmasb, Mir Mahmut, İranlılar ve Çar olmak üzere beş liderin ilgili bulunduğunu, Şah Tahmasb'ı düşman görmek isteyen Osmanlı İmparatorluğu'nun Mir Mahmut'un dostluğunu temin edemediğini, halkın kendisine eğiliminin azlığını ve eski dostu Çar'dan nefret etmekte olduğunu tecrübeyle anladığını, bu vaziyette sefere çıkmanın Babiâli vezirlerinin bilinen basiret ve itidallerini görmekte kendisinin zorluk çektiği bir teşebbüs olacağını söyledi. Çar'ın Türklerle aralarında mevcut barışa sadakatle riayet ettiği ve aynı şekilde ileride de aynı saygıyı göstermek niyetini gösterdiği bir sırada, Babiâli'nin barışı bu kadar kolaylıkla ihlale teşebbüs etmemesi gerektiğini izah etti. Bu sırada tercüman: “, Çar'ın Ukrayna taraflarında büyük bir ordu topladığını Padişah haber aldı, Çar'ın Türklere karşı düşmanca harekâta bulunmayacağını temin eden bir yazı [senet] vermek lütfunda bulunur musunuz?” diye sordu. Elçi cevaben dedi ki: “Çar'ın elçisi olmayan bir adamdan alacağınız böyle bir yazı sizin ne işinize yarar. Fakat size şunu söyleyebilirim ki, Moskova'daki Fransız elçisi Ukrayna taraflarında yapılmakta olan savaş hazırlıklarından ve hatta Azoph'a [Azak] gidileceğine dair dolaşan söylentilerden bilgi alınca, Çar'ın nazırlarına bu haberlerin İstanbul'da duyulması halinde, Türklerde büyük şüpheler uyandıracığını anlatmıştı. Bu konuda kendisine izahat vermelerinin faydasız olmayacağını beyan etmesi üzerine, Rus nazırlar saldırının Çar tarafından yapılmayacağını ona kesin bir şekilde beyan etmişlerdir. Eğer arzu edilirse size şimdi arz etmekle şeref duyduğum şeyleri bana bildiren elçimizin mektubunun bir özetini takdim ederim”

Bunun üzerine Babiâli tercümanı efendi, sözlerinin tümünü veziriazama anlatabileceğini beyan ile elçiden izin alıp çıktı. Biraz sonra elçi, yapılan konuşmaları bildirmek üzere Moskof Temsilci'yi davet etti. Öğleden sonra saat ikide tercüman efendi, veziriazamdan aldığı emre uygun olarak, sabahleyin nezdinden çıktıktan sonra yaptığı işlerin tümü hakkında elçi hazretlerine bilgi vermeye geldi. Ve tercüman onun huzurundan çıktıktan sonra, Babiâli'ye vardığında büyük divanı toplanmış bulduğunu ve tam herkesin savaş yönünde fikir beyan ettiği ve veziriazamın bu görüşe kapılmak zorunda kaldığı bir sırada içeriye girdiğini söyledi. Veziriazamın kendisini görür görmez nereden geldiğini sorduğunu ve

bunun üzerine yukarıda bahsi geçen şeyleri anlattığını ve bundan başka elçinin barış arzusu taşıyan muhtelif düşüncelerini veziriazama anlatmaya kendisini memur ettiğini ve bu düşüncelerini ayrıca vezirlere beyan etmekle onur duyacağını söylediğini bildirdi. Bunun üzerine vezirin kendisine cevaben: “Sayın Fransa elçisinin sizi bana söylemeye memur ettiği şeylerin tümünü, ister hoşla gitsin ister gitmesin, ayırt etmeksizin ve hiçbir şeyi dikkate almaksızın yüksek sesle söyleyiniz” dedi. Bunun üzerine tercümanın divanda elçiyle yaptığı mülakatın tamamını kelimesi kelimesine anlattığını ve sözünü bitirdiği zaman veziriazam söz alarak divan: “Efendimizle, Çar arasında mevcut edebi barışı ben bizzat elime akdettim. Ve onu sürdürüp korumaya daima çalıştım. Fakat barışı ihlal etmeyi devletin şeref ve çıkarının bir gereği saydığınız andan itibaren görüşlerinize katılmaktan kendimi alamadım. Fakat şimdi samimi dostumuz olup taraf-sız hareket eden Fransız elçisinin bize ifade ettiği bu kabil mülahazalara rağmen savaş ilan edelim mi?” diye sorduğunu söyledi. Sözlerine devamla, “vezirlerden her birisinin birbirlerine hayretle bakışıp vermiş oldukları ilk değerlendirme ve görüşten vazgeçerek mademki Fransız elçisi gibi güvenilir bir şahıs durumu bu şekilde gösteriyor, o halde kanun [şeriat] bile öncelikle barışı ilk bozan için meş-ru bir sebep göstermedikçe, dost bir hükümdar ile bozuşmayı kesinlikle yasak-lamasına nazaran savaş ilanı müsait değildir” dediler. Cevabını verdiklerini, bu durumda bir taraftan barış müzakerelerine devam edilmesini ve diğer taraftan herhangi bir taarruza uğrayacak olurlarsa intikam alabilecek bir vaziyette bu-lunmak üzere her türlü savaş hazırlığının yapılmasını uygun bulduklarını ve bu karar üzerine divanın dağıldığını, bildirdi. Veziriazam ve devlet ileri gelenlerinin durum hakkında bilgi vermek üzere Padişah’ın huzuruna gittiklerini ve kısa bir süre sonra Padişahın silahtarının gelip kendisini yani Babîâlitercümanını aradı-ğını ve Padişah’ın odasına götürdüğünü ve bu durumun fevkalade hayret verici olduğunu ve içeriye girmesiyle beraber veziriazamın kendisine büyük divanda söylediklerini Padişah’a aynen nakletmesini emrettiğini ifade etti. Bunun üze-rine, Padişah’ın anlatılanları büyük bir dikkat, memnun bir çehreyle dinleyip, sorular sorduğunu, görüşmenin bir saatten fazla sürdüğünü belirtti. Padişah’ın Çar’la arasında mevcut barış ve dostluğu muhafaza etmek ve ilk taarruzu bizzat kendisi yapmama kesin kararında olduğunu Fransız elçisine temin etmesini son sözleri olarak söylediğini vurguladı. Moskof Temsilci’nin, efendisinin gerçek amacını bildiğini ve fakat almış olduğu sınırlı emirlerin bunları açıklamasına el vermediğini ve günün birinde Osmanlı İmparatorluğu’nun onu dostları ara-sında görmekle pek memnun kalacağını herkesin tasdik edeceğini Padişahın

çok iyi bildiğini anlattı. Sonra Padişahın huzurundan çıkıp, veziriazamın yaptıklarından haberdar etmek üzere elçiyi gidip bulmasını ve ondan konferansın toplandığı bilinen yerde ertesi günü giderek Padişahın vezirleriyle veya uygun görürse sadece Moskof Temsilci'yle görüşmesini ve Temsilci'ye Türklerde barış için büyük kararlılık belirdiğini gördüğünü ve eğer Ruslar da aynı eğilimi gösterecek olurlarsa, uzlaşmak için mutlaka bir çare bulunabileceğini söylemesini rica etmesini söyledi. Bununla beraber ümitleri boşa çıkacak, istemlerinin yerine getirildiğini görmekten mahrum kalacak ve nihayet sefere çıkmak zorunda kalacak olursa, kendisi barışın korunması için gösterdiği şiddetli arzuya binaen, barış görüşmelerini her an başlatmaya hazır bulunmak üzere adı geçen sefir ve Moskof Temsilci'yi beraberinde götürmeden hareket edemeyeceğini bildirmesini emretmiş bulunduğunu izah etti.

Sayın elçi mesai ve gayretlerinin sağladığı hayırlı başarılardan ve görüşlerine bu imparatorluğun bütün meclisi ve bizzat Padişahın katılmak suretiyle kendisine bahsettikleri şereften fazlasıyla mutlu olarak, bundan dolayı veziriazama minnetlerinin ve Çarda ümit ettiği gibi aynı şerefi kendisine bahşedecek olursa şüphelerin hemen giderileceğini ve ittifakın evvelkinden daha kuvvetli ve sıkı olacağını tasavvur ettiğinin veziriazama arzını kararlı ifadelerle tercümandan ricada bulundu. Bunu müteakip elçi açıklamasının tercüman tarafından Padişaha arz edileceğinden emin olmadığından -nitekim hakikaten bu konudaki şüphelerinin yerinde olduğu daha sonra ortaya çıkmıştır- evvelki sözlerini teyit edici daha birçok sözler söyledi. Bu meseledeki, tedbirliliği, cesareti ve dirayetinden, efendisine belki de şimdiye kadar Hristiyan tebaasından hiçbirisinin ağzından hiçbir padişahın işitmemiş bulunduğu şeyleri, bir elçinin adına da olsa söylemek cüret ve metanetini göstererek, bu işin başarıyla sonuçlanması için daima göstermekten bir an geri kalmadığı malumu olan iyi niyetinden bahisle tercümanı çok övdü.

15 Ocak 1724'te İstanbul'da Beyoğlu'nda yazılmıştır.

İmza
Dusson d'Alion

21

Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu
Beyoğlu, İstanbul, 22 Ocak 1724

Beyefendi,

Ruslar ve Türkler arasında yapılan görüşmelerde meydana gelen olumlu gelişmeyi 17 tarihli ek yazıyla işaret etmiş olduğumdan, Türklerin müzakere usulleri, Türk yönetiminin mahiyeti ve veziriazamın yetenek ve kudreti hakkında bir fikir edinmeye çok fazla yarayan olup biten gelişmeyi daha ayrıntılı öğrenmekten memnun kalacağınızı düşünmeseydim, bugün size yazacağım mektup çok kısa olacaktı.

Bundan dolayı bu müzakereler hakkında kesintisiz bir şekilde yaptığım açıklamalarım perşembe günkü mektubumda Babıâli tercümanının ertesi cuma günü Ruslara savaş ilanı için bir büyük divanın toplanacağını bana söylediğini size bildirdiğim yerden itibaren tekrar başlayacağım efendim.

Türk hükümeti, görünüşte baskıcı olmasına rağmen, bir cumhuriyet idaresi veya daha doğrusu menşei cumhuriyet olan bir askeri yönetime çok benzemektedir. Türk yönetiminin koruyup kolladığı birçok gelenekleri arasında temeli oluşturan biri vardır: O da barış veya savaşa ilişkin konuları Padişahın, devletin önde gelen ricalinden oluşan bir meclisin onayını almadan evvel bir karar vermek hakkına sahip bulunmamasıdır. Bu mecliste veziriazamın yeri ve oyu birinci sıradadır. Veziriazam buraya Büyük Hükümdar'ın teklifini arz eder. Müfti ve kadıaskerler ve diğer hukuk adamları bu teklifin şeriata uygun olup olmadığını, defterdar ve diğer maliye erkânı İmparatorluk hazinesinin kaynaklarının teklifi desteklemeye yetip yetmeyeceğini inceler ve çeşitli sınıflardan askeri şefler savaşın gerekliliği ve sevk ve idaresi hakkındaki fikirlerini serbestçe beyan ederler. Bazen olağanüstü tartışmalı geçen bu meclise dört yüze yakın şahıs katılır. Meclisin yetkisi o denli büyüktür ki, sıklıkla vezirlerin kellesini talep edebilecek ve bazen padişahların tahttan atılmasını isteyebilecek, talep edecek derecedeydi.

İşte Ruslarla barışı devam ettirme veya onlara savaş ilan etme meselesini Cuma günü veziriazamın konağında toplanacak bu meclis görüşecekti. Padişah da her hafta düzenli olarak aynı günkü toplantıya katılıyordu. Fakat vezirin, mec-

lise istediğini yaptırabilecek çözüm yollarını sunabilecek zamanı olmadığı için, toplantı ertesi güne, cumartesiye ertelendi.

Konuyu iyice kavrayabilmek için veziriazamın bu vesileyle bu işte iki gayet güç şeyi, Çar'ın Şah Tahmasb'la yaptığı antlaşmadan haberdar olduğu günden beri körü körüne savaşa taraftar olan halkın arzusu ve bu meselede iki zıt hissin yani Çar'ın yaptığı teklifleri üzerine şerefının rencide olması düşüncesinin ve savaşın yol açtığı tehlike ve endişelerin ve daha ziyade savaşın devam ettirilebilmesi için yapılması zorunlu masrafların, savaştan kaçınmak için kendisine telkin ettiği nefretin etkisinde kalmış bulunan Padişahın eğilimini uzlaştırmak zorunda kaldığını size arz etmek gereğini hissediyorum.

Veziriazam, aşağıda izah edilebileceği şekilde, bunların hepsini bir sorumluluk üstlenmeden uzlaştırmayı başardı. Aynı zaman içinde veziriazam cumartesi günü meclisi topladı ve bana Babîâlî tercümanını gönderdi. Tercüman alışılmış selam ve iltifatları yaptıktan sonra, bana perşembe günü yazmış olduğum mektupta kendi mektubuna kesin bir cevap vermemiş olduğumu veziriazamın az biraz üzüntüyle müşahade etmiş bulunduğunu ve fazla olarak da cevabımda kullanmış olduğum bazı kelimelerle müzakerelerin kesintiye uğraması halinde, bunun sorumlusunun Türkler olacağını ima etmiş olduğum zannına düştüğünü ve kendisini nezdime bu konuda açık ve net bir izahat almak üzere gönderdiğini söyledi.

Ben bu cevabı tercümanın önünde vermiştim ve o da cevaptan memnun kalıp, elçilik binasından çıkmadan önce, cevabı Türkçeye bizzat çevirmişti. Dolayısıyla ben, önce tercümanın görevlendirildiği bu işe, veziriazam tarafından beni yeniden bu mesele hakkındaki düşüncelerimi söyletmek üzere uydurulmuş bir bahane nazarıyla baktım. En başta söyleyeceğim sözlerden veziriazamın nasıl faydalanmak istediğini anlamamış olmama rağmen, ben tercümana bir saatten fazla olmak üzere, o zamana kadar kullanmadığım sert bir üslupla cereyan eden tüm hususlar hakkında açıklamada bulundum. Önce veziriazamın yazmış olduğum mektup üzerine tespitlerinden başlayarak tercümana, veziriazamın şikâyetini gerektirecek bir şeyi varsa, o da bana aşağı yukarı kesin bir ifadeyle her şeyin bozulmuş olduğunu bildiren mektubuna karşı, buna inanmamakta bulunduğumu ispat eder mahiyette vermiş olduğum cevap olacaktır, dedim. Buna ilaveten kanaatimde aldanmış olabileceğimi ve eğer hakikatten aldanmışsam vakitsiz yapılan bu işte [bozuşmada] hükümetin bilinen basiret ve dirayetini göremediğimi, belirttim. Söz konusu İran meselesinde Büyük Hükümdar, Çar, Şah Tahmasb ve

Mir Mahmut ile halktan oluşan beş aktörün bulunduğunu, halkın asla Türklere eğilimli olmadığını son seferde cereyan eden tüm gelişmelerle görüldüğünü, bunların Şah Tahmasb'ı yalnız ihmal etmekle kalmayıp onu çok dürüst bir şekilde reddettiklerini, Mir Mahmut ile bir bağlantı kurulmasına muvaffak olmadıklarını veya tesisini istemediklerini ifade ettim. Mir Mahmut'un gösterdiği gelişmenin kendilerinde uyandırdığı kıskançlığın bilinmez olmadığını, bu durumda, Türkler, Çar ile gereksiz yere bozuşacak olurlarsa devletin nüfuz ve kudretinin büyüklüğüne rağmen, kuvvetlerinin bunca sıkıntının üstesinden gelmeye muktedir olup olamayacaklarını bilemediğimi, bu işte devletin bir veya iki seferde tehlikesiz ve masrafsızca yapabileceği şeyi, büyük masraflar ve daimi tehlikeler altında yirmi senede bitiremeyeceğini düşündüğümü söyledim.

Daha sonra Çar'ın tekliflerini anlatarak, tercümana bunları iyice inceledikten sonra, iyi anlaşılmamış veya kötüye yorumlamış bulundukları kanaatine varır gibi olduğum, Karadeniz sahillerine ilişkin teklifini öğreneli bir sene geçtiğini ve bu itibarla kabul edilmiş addolunabileceğini, ifade ettim. İleri harekâtının durdurulması teklifini Çar'ın Büyük Hükümdar'a emir vermesi şeklinde yorumlamakla, hem bu imparatorluk hem de Çar hakkında yanlış bir hükme varıldığını, Moskof Temsilci'nin bu teklifi bildirdikten sonra rekabeti davet eden yerlerde askeri faaliyete son vermeyi kabul etmekten geri kalmadığını açıkladım. Temsilcinin, görüşmelerde bu teklifi yenilemekle, derhal kabul edemediği takdirde müzakereleri keseceğini asla söylememiş bulunduğunu ve sadece yeni emir almadıkça bu tekliften kesin biçimde vazgeçemeyeceğini beyan etmekle yetindiğini belirttim. Gerçekten de Moskof Temsilci'nin artık onlardan bahsetmeyip, diğer iki teklifin müzakeresine devam edeceğini ifade ettiğini, bu iki teklifin, üzüntü verici ve öfkelenendirici olmaları şöyle dursun, müsamaha ve dostluğa yönelik olduğunu, Çar'ın Babıâli'nin Şeyh Davut'a bahsetmiş olduğu himayeyi tanıdığını ve müzakerelerin yapılması sırasında ve ileri harekâtının durdurulması ilk talebinden beri Gürcistan ve Ermenistan'ı işgal etmiş bulunmalarına rağmen, bu eyalete dokunmaksızın yeni elde edilen arazinin aralarında sınırlandırılmasını arzu ettiğini, söyledim. İran meselesine ilişkin teklifi daha uzlaşılabilir bulduğumu, bu teklifin Ağustosta yapılan toplantılarda Moskof Temsilci'ye tarafımdan telkin edildiğini, bu tarihten sonra Çar'ın Şah Tahmasb ile antlaşma akdettiğini ve bu muahedeyi Türklere biraz geç tebliğ etmiş olmasına rağmen, yine hiç olmazsa tebliğ etmiş bulunduğunu, belirttim. Bu tebliği müteakip İran'a dair işlerin ortaklaşa veya tek başına müzakeresini teklif ettirmekle Türklere "ben hissemi aldım, siz de alınız", demek istediğini ve bir dost ve müttefikten bun-

dan fazla bir şeyin ne istenip ne de beklenebileceğini çünkü Çar'ın, Türklerle sürekli bir barış yapmakla, onlara doğrudan doğruya bir zarar veremeyecek herhangi bir şeyden kendisini istifade temininden feragat etmiş saydığı gibi, Türkleri kendi dostluk ve çıkarlarını ihlal etmeyecek herhangi bir faydadan vazgeçmeye mecbur etme iddiasında bulunmadığını anlattım.

Bu konuda Babiâli tercümanına söylemiş bulunduğum diğer şeylerin tümünü size anlatmak çok uzun sürecektir efendim. Tercüman, veziriazama gitmek üzere yanımdan gitti. Daireye vardığı zaman büyük divan toplanalı iki saat olmuştu. Tam veziriazamın evvelki konferanslarda olup bitenlerin tümünü anlatmasını müteakip divanın görüşünü sorduğu ve herkesin savaş ilanına talep ettiği ve bu nevi toplantılara son vermek için Türklerde mevcut âdet gereği dua okunacağı bir sırada, tercüman toplantıya dâhil oldu. Veziriazam tercümanı görünce nereden gelmekte olduğunu sordu. O yazmış olduğum mektuba ilişkin emirlerini yerine getirmek üzere nezdime geldiğini ve şimdi döndüğünü anlattıktan sonra, bu konuda söylemiş olduklarımı kendisine anlattı ve bundan başka benimle veziriazama ayrıca izaha memur etmiş olduğum çok uzun bir görüşmede bulunduğunu ilave etti. Veziriazam çok sert biçimde ve hiçbir ihtiyata lüzum görmeksizin "Fransız elçisinin beyanatının tümünü yüksek sesle söyleyiniz. Bu zatın bize ne derece dost olduğunu herkes bilmektedir, o yüzden vereceği nasihatlerin çıkarımıza hizmet edeceğine inanıyoruz" dedi. Bunun üzerine tercüman söze tekrar başladı ve kendisiyle benim aramda cereyan eden konuşmayı bir saat kadar süren bir müddet içinde tamamen anlattı. Sözüne son verdiği zaman veziriazam meclise dönerek: "Ben görüşlerinize uymuş olmak için savaşın ilanına onay verdim. Şimdi Fransız elçisinin görüşlerini işittiniz. Bu zatın tarafsızlığını ve doğruluğunu bilirsiniz. Şartlar bana bildirdiği haldeyken, yapılan bir teklifin bu İmparatorluk için rencide edici ve haksızlık sayılmayacağını adı geçen elçi gösterdiğine göre, İmparatorluğun böyle sıradan bir teklif üzerine Çar ile bozuşması doğru olur mu, bunu size sorarım, ne dersiniz? Tekrar bu konudaki görüşlerinizi soruyorum" dedi. Divan birdenbire fikir değiştirerek, Çar ile ilişkileri kesmemek gerektiğini ve fakat ani bir baskına maruz kalmamak ve Ukrayna'da günden güne sayısı artmakta olan Moskof askerlerinin neden olduğu endişeye bir son vermek için, sadece savaş hazırlıklarında bulunmak lazım geldiğini söyledi.

Bunun üzerine divan dağıldı. Veziriazam divan üyelerinden on on iki kadarcını konağına, Padişah'ın bulunduğu daireye götürdü. Buraya girmelerinden biraz sonra tercümana gelmesi ve Padişah'a benim söylediklerimin tamamını tekrar

etmesi için emir verildi. Padişah tercümanı büyük bir dikkatle dinledi ve çeşitli sorular sorduktan sonra ona dedi ki: "Fakat mademki Fransız elçisi Çar'ın iyi niyetine inanıyormuş [meseleyi uzatmamak için], almakla yetineceğim resmi yazıyı neden vermekten sakınıyor?" Tercüman bana bu soruyu sorduğunu ve fakat ben de ona cevaben arabulucunun yetkisinin bu noktaya kadar varamayacağını, bir elçinin efendisinin arzu ve temennilerinin tercümanı olmaktan başka bir şey yapamayacağını ve eğer bu yolda bir teşebbüste bulunsaydım, gösterdiğim cüretten dolayı, Padişahının hakkımda beslediği iyi düşünceleri kaybetmiş olacağımı, bununla beraber Çar'ın barışı koruma konusundaki samimiyetine inandığımı ve hatta bunu temin etmek için Rus nazırlarının memleketlerine karşı, Osmanlı İmparatorluğu herhangi düşmanca bir harekât yapmadıkça, Çar'ın da böyle bir harekete girişmeyeceğini ve saldırının kendi tarafından yapılmayacağını efendileri adına Moskova'daki Fransız elçisine kesin biçimde teyit eden açıklamalarının bir suretini vermeyi bile teklif ettiğimi söylediğimi, Padişaha arz etti.

Padişah: "Ben de aynı duygu ve düşüncedeyim. Herhangi bir düşmanca hareketiyle beni tahrik etmedikçe Çar'la akdetmiş bulunduğum barışı asla isteyerek bozmayacağım" dedi.

Bütün bunlardan sonra veziriazam tercümana gelip bana olup bitenleri anlatması için emir vermiş olduğundan, o bu görevi öğleden sonra saat üçte yerine getirdi. İşte, efendim, size anlatmakta olduğum ayrıntıları ben bu tercümandan öğrendim. Esasen genel mecliste ve Padişahın huzurunda yapılan toplantıda hazır bulunan üyelerden birçoğu tercümanın anlattıklarının -ki daha sonra yaşanan olaylarla yeteri kadar da ispatlanmıştır- gerçek olduğunu bana teyit ettiler.

Tercüman bunları bana anlattıktan sonra, beni ertesi pazar günü konferans mekânında bulunmaya davet ederek eğer uygun bulursam Moskof Temsilci'yi de oraya götürebileceğimi ve fakat Türk komiserlerinin benimle özel olarak görüşmek isteğinde olduklarını söyledi.

Belirlenen saatte ben toplantı yerine gittim. Moskof Temsilci'yi de beraberimde götürdüm. İlk yapılan karşılıklı selamlaşma ve iltifatları takiben temsilci-den başka bir odaya geçmesi rica edildi, sonra komiserlere hitaben bir gün önce gösterilen ilginin bana daha büyük bir cüret ve cesaret bahşettiğini ve söze ilkin kendileri başlamak istemiyorlarsa, hareketim küstahlık bile kabul edilse, bu işi benim yapacağımı söyledim.

Bana ne söyleyeceklerini bilemedikleri için cevaben memnun oluruz dediler. Ben sizin kadar ihtiyatkâr ve basiretli olmayacağım. Çok önce, bu işin ancak uzlaşma yoluyla ve bir taksim yapmak suretiyle çözümlenebileceğini size söylemiş bulunduğumu tekrar hatırlatırım. Çar kendi hisse ve payını aldığı için, “Türklerin de kendilerine düşen hisseyi almaları zamanının geldiği kanaatinde olduğumu yine tekrar edeceğim” dedim. Bana “Bizim size güvenimiz vardır, bu işi size havale ediyoruz. Bizim hissemizi bizzat ayırınız, dediler. Bunun üzerine önceden yanıma almış bulunduğum bir haritayı getirtip, Bağdat’tan Tiflis’e kadar düzgün bir hat çizdikten sonra, temsilcilere bu hattın kendi taraflarında bırakmakta olduğu güzel eyaletlerle yetinip yetinemeyeceklerini sordum. Hacı Mustafa bana cevap vermeden önce, benim bu hattı İran içlerine doğru ilerlemiş bulunan Şehrızor yerine neden Bağdat’tan çekmiş bulunduğumu anlamak istediğini söyledi. Bağdat’ın bu taraflarda kendilerinin önemli bir mevkiî bulunduğu cevabını verdikten sonra, temsilcileri söyletmek maksadıyla ilaveten gelişi güzel çizmiş olduğum hattın memnun olmadıkları takdirde ben ne Çar’ın ne de Şah Tahmasb’ın temsilcisi olmadığımın ötürü, tarafımdan hiçbir muhalefet görmekten korkmaksızın, yalnız Çar’ın kendine ayırdığı hisseye dokunmamak ve çizmek için kullanacakları kurşun kalemini Hazar Denizi’ne saplamak şartıyla, cesaret gösterip daha geniş bir hat çizebileceklerini söyledim.

Hacı Mustafa: “Şu halde ben hattı çizmeye Şimahi’den başlayacak, Kur ve Aras nehirlerinin birleştiği yerden geçirerek, askerimizin bulunduğu Hemadan ve Kirmanşah’a kadar doğrudan devam ettireceğim” dedi. Cevaben “pek memnun olurum. Ancak şunu dikkatinize arz ederim ki, Hazar Denizi sahillerine bu derece fazla yaklaşmakla sizin hem Çar’ın hem de bizim düşüncelerimizden uzaklaşmış bulunduğunuzu zannediyorum. Şu ana kadar öyle tahmin ediyorum ki, iki tarafın amacı İran’da yeni kazanımlar sağlamak değil, fakat yeniden birbirine komşu olmaktan sakınmaktır. Bu noktadan hareketle Çar, Şeyh Davut’a bahşetmiş olduğumuz araziye gözünü yummuş, onay vermiştir. Fakat bu hükümdarın [Şeyh Davut’un] Şimahi’de egemen olmasını Türklerin burada ne kumandan ne de asker bulundurmamalarının meşru kılmasından dolayı, Çar’ın, himayenizde bulunan bir hükümdarın komşuluğunu sizin komşuluğunuza tercih ettiği görülüyor. Bu durum aranızda mevcut ebedi barışı dindar bir şekilde muhafaza etmek hususundaki arzusunu size gösteren en kesin bir delil olsa gerektir. Bu konuda siz de benim gibi Çar’ın niyet ve maksadının doğruluğunu kabul ederseniz, Şeyh Davut’un hudutlarının nihayet bulduğu yerde, sizinle Çar’ın tasarrufunuzda bu-

lunan arazi arasında, bir başka hükümdarın mülkiyetinde olmak üzere on beş veya yirmi fersahlık bir sahanın terk edilmesi uygun olmaz mı?” dedim. Komiserler bu görüşü ne kabul ne de reddettiler. Şimahi ve Şeyh Davut’a tekrar geri dönerek, bu taraflarda tesis edebilecekleri sınırlar hakkında bir müddet aralarında konuştular.

Doğal olarak ben de onlara bu konuda bana Moskova’dan yazılanların çok net görünmediğini, bu yazılan yazıda karada oldukça uzaklara kadar uzanıp giden Kur nehrinden genel bir şekilde bahsedildiğini ve bu kadar müphem açıklamayla sabit bir şeyin tesisinin imkânım haricinde bulunduğunu söyledim. Bu memleketlerin korkunç, belki de sakinleri için bile meçhul yerler olduğunu ve bu kabil hudutların ancak yerlerinde tam ve doğru bir şekilde tespit edilebileceğini belirttim. Moskof Temsilci’nin bu konuda yeterli emirlere sahip bulunmadığını açıklaması dolayısıyla yeni emirler almak üzere Moskova’ya adam göndermesine [veya durumu bildirmesine] izin verilmedikçe söylediklerimizin tümünün boşuna olacağını, gerçi sefer mevsimi yaklaşmaktaysa da dünkü mecliste verilen karardan ve Moskova’daki Fransız elçisine yapılan açıklamadan sonra üç aylık bir tehirden iki taraf için bir zarar veya fayda gelmesini ummadığımı ve fakat Çar burada cereyan eden şeylerden haberdar edilmeyecek olursa, durumun nasıl bir hale dönüşeceğini takdir etmenin mümkün olamayacağını ilave ettim.

Türk Temsilciler, durumun bildirilmesi için Rus Temsilci’ye Moskova’ya adam göndermesine Babiâli’ce izin verilemeyeceğini ve fakat ben bu işi üstlenip yerine getirmek istediğim takdirde, bunu sorunsuz bir şekilde yapabileceğimi cevaben bana söylediler. Ben de onlara bu işi yapacağımı ve burada bulunan M. d’Alion’u bu iş için görevlendireceğimi bildirdim. Fikrimi çok beğendiler. M. d’Alion’u içeri çağdırtılar ve nezaket ve görgü gereği karşılıklı birkaç genel sözden sonra ayrıldık. Eve döndüğümde saat beşti. Saat akşamın sekizinde, vezirin ağlarından birinin beni ertesi sabah Moskof Temsilci’yle birlikte vezirin konağında bulunmaya davet etmek üzere nefes nefese içeri girdiğini gördüm. Belirlenen zamanda davete icabet ettik. Veziriazam herkesi, hatta konferanslarda hazır bulunan komiserlerle tercümanları bile, dışarı çıkarttı ve sadece M d’Alion’u içeride alıyordu.

Bu konferansta veziriazamın kullandığı ifade tarzıyla sözlerinden akan samimiyet ve neşe, bu milletin karakterine fazla uymadığı için, size bu hususta vereceğim açıklamanın uzunluğundan dolayı beni mazur göreceğinizi ümit ederim efendim.

Veziriazam söze öncelikle ebedi barışın kendi eseri olduğunu çok iyi bildiğimizi söylemekle başladı. Barış işine dar kısırlık bir görüşle girişmediğini, maksadının

Fransa ile olduğu gibi bu İmparatorluğun Rus İmparatorluğu ile ittifakını temin ederek, dünyanın geri kalanını titretecek bir tür üçlü ittifak teşkil etmek olduğunu belirtti. Nihayet bu tasavvuruna fevkalade düşkünlüğünden ve barışa çok fazla bağlılığından dolayı, eğer birisi bu barışı ihlal etme teklifinde bulunsu hançerini onun göğsüne saplayacağını, o halde basit şüpheler üzerine durumun ivedilikle müdahale edilmezse muhakkak surette müzakerelerin kesilmesi ve ilişkilerin güvensizlik noktasına dayanacağını büyük bir üzüntüyle gördüğünü ifade etti. Bir gün önce toplanan divanda yapılan görüşmelerden bilgimizin olduğunu ve bizden hiçbir şeyi saklamadığını, bize divanın verdiği kararı uygulamaya koymaya yetki bahşeden müftinin verdiği fetvayı göstereceğini söyledikten sonra, fetvayı eline alarak bizzat okuyup bize izah ettirdi. Fetvanın muhtevası aşağı yukarı kelimesi kelimesine şundan ibaretti: “Şah Hüseyin’in vefatından veya hapse konmasından sonra, İran bir nevi metruk ve meşru sahibi bulunmayan bir memleket haline geldiği için, bu memleket dâhilinde ileri harekâtına girişilmesi hususunda önceden bir fetva verilmişti. Şimdi Çar, Osmanlı İmparatorluğu’nun bu ileri harekâtı durdurmasını teklif etmektedir. Bu teklif yerine getirilmemelidir. Fakat bunun için Osmanlı İmparatorluğu teklifim kabul edilmezse savaş ilan ederim demedikçe, Çar ile bozuşmamalıdır”

Veziriazam bu fetvayı okuduktan sonra dedi ki: “Görüyorsunuz ya, ilişkileri kesmekten sakınmak için elimizden ne gelirse yapmakta kusur etmiyoruz ve Moskof Temsilci’ye hitaben: “Ben size bunun yeni bir nişanesini göstereceğim. Şah Hüseyin hem bize hem de size dost biridir. Bu itibarla biz ona babamız nazarıyla bakabiliriz. İmparatorluğu, Çar ve Şah Tahmasb olmak üzere üç evlada bırakmıştır. Şimdi mirasının aralarında paylaşılması söz konusudur. Ortak dostumuz bulunan Fransız elçisi kassamlık⁷² vazifesini ifa etsin”, dedi. Ve gülererek “fakat sakın öşrünü almaya kalkışmasın” sözlerini de ekledi. Ben de aynı tonla: “Bu meselede efendim için özel bir fayda sağlamaya çalışacağımdan korkmayınız”, dedim. Majestelerinin tarafsız kalmak suretiyle bu iki devletin dostluğunu muhafaza etmekten, birbirleriyle savaşa girişmelerine engel olmaktan, bunca büyük ve eski bir imparatorluğu meşru varisinin eline geçmesini temine çaba göstermekten başka bir amacı yoktur. Bu derece önemli bir hizmetin uygun bir mükâfatı olmalıdır. Bunu bizzat Şah Tahmasb’in düşünmesi veya dostlarının ona düşündürmesi yerinde olur. Fransızlara gelince,

⁷² Türkler de resmi bir görevli. Öksüzler arasında mirası paylaştırır ve paylaştırdığı her türlü mirasın onda birini almaya hakkı vardır.

bunların bu işteki menfaatleri arz ettiklerimden ve İran'ın tüm illerinde serbestçe ticaret yapma hakkını muhafaza etmekten ibarettir. İşte efendim kral adına sizden beklediğim tek şey budur" Vezir cevaben: "Bizden yana buna emin olabilirsiniz", dedi. Ve eline bir harita alarak sözüne devam etti: "Çar bizzat bu meseleyi kısaltmıştır, kendi hissesini almıştır. Varsın alsın, biz buna muvafakat ediyoruz. Hatta Özbekler diyarına kadar uzasın", sonra bana hitap ederek ilave etti: "Siz dün bize bir hisse tayin etmişiniz⁷³. Ben bu hisseyi pek büyük buluyorum. Bu hususta sizden daha alçak gönüllü ve kanaatkâr olduğumu göstermek isterim". Bunun üzerine parmağıyla Kur ve Aras nehirlerinin birleştiği yerden Tebriz'in alt tarafına kadar eğik bir çizgi çekerek, bu şehri kendine ayırmak istediği kısmın içinde bıraktı. Gerçekten de ben, onun bu paylaşımının kanaatkâr olduğunu düşündüğü ve fakat bu hususta Şah Tahmasb'ın ne düşüneceğini ve bu arazi terki için isteyeceği yardımı bilmek lazım geldiğini söyledim. Vezir birdenbire: "Bu bahse gelince, dedi, Mir Mahmut ile biz aynı din ve mezhebe inananlar olduğumuz için, Şah Tahmasb'a açıktan açığa yardımda bulunamayız. Düşmanıyla birleşmemiş bulunmanız şimdilik ona kâfidir. Bilahare daha fazlasını yaparız. Evvela kendisine el altından silah, cephan ve yiyecek vererek yardımda bulunuruz ve eğer bundan rencide ve müteessir olup sınırlarımıza yaklaşmaya kalkışırса savaş ilan ederiz. Ve o zaman biz Şah Tahmasb'ın bir kolundan ve Çar da diğer kolundan tutarak, ikimiz birlikte onu İsfahan'a götürür ve atalarının tahtına oturturuz. Şah Tahmasb'ın amaç ve niyetimizden haberdar edilmesinin gerekliliğine dair söylediklerinize gelince, bu sözlerinizi uygun buluyoruz. Çar bize bu meselenin ortaklaşa veya ayrı ayrı müzakeresini teklif etti. Bu iki tekliften ortak dostluğumuzu en fazla onurlandıracak olanını seçecek ve onun bu meselede arabuluculuğunu memnuniyetle kabul edeceğiz. Kendisi Şah Tahmasb ile sürekli temasta olduğundan amaçlarımızı ona bildirsin ve onu kabule iknaa çalışsın, mesele bitmiş olur. Aksi takdirde biz meseleyi Şah Tahmasb'ın henüz sınırlarımız civarında bulunmakta olan elçisini çağırarak doğrudan doğruya veya hakkındaki niyet ve düşüncelerimizden onu haberdar etmek üzere birisini nezdine göndermesi için Fransız elçisinden rica ederek çözümleriz" dedi. Sonra Moskof Temsilci'ye hitap ederek ilave etti: "Efendinize olan tam güveni görüyorsunuz. Onun da aynı samimiyetle hareket etmesini temenni ederim. Eğer bizim Şah Tahmasb ile doğrudan doğruya yapacağımız uzlaşmaya müdahalede bulunmak istemiyorsa, biz onun temin ettiği menfaatleri [toprak kazançlarını] kıskanmıyoruz. O da bizimkileri kıskanmasın.

⁷³ Veziriazam konuşmasında komiserler tarafından tayin olunan payın benim tarafımdan belirlenmiş olduğunu sanıyor.

Babîâlî ve Çar bu konuda anlaşabilirlerse, Şah Tahmasb onların dostluklarını elde etmekle çok mutlu olacaktır. Çünkü onların vasıtasıyla [lütuf ve himmetleriyle] tekrar tahtına oturabilecektir” Veziriazam hitabına, işlerin yoluna girmesinden sonra Şah Tahmasb veya haleflerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan veya Çar'dan günün birinde, bu vesileyle kendilerine terk edilmiş olan eyaletin iadesini talep etmesi ihtimali bulunduğunu ve fakat bu türden bir talebin yapılmasını önlemek için Şah Tahmasb'ı veya haleflerini taleplerinden vaz geçmek zorunda bırakmayı Babîâlî'ye karşı taahhüt ettiği takdirde, aynı taahhüdü Babîâlî'nin de Çar'a karşı vereceklerini söyleyerek son verdi. Daha sonra veziriazam hudutlar ve Şimahi meselesinden konuşarak dedi ki: “Çar bize üç teklifte bulundu: “Bu şehir Şeyh Davut'a kalsın, fakat tahkim edilmesin ve bizim burada hiç askerimiz bulunmasın”, dedi. İlk iki teklifi, hatta üçüncüyü bile, eğer bundan Şimahi'de hiçbir zaman sabit garnizon ve kumandan bulundurmamamızı kastediyorsa kabul ediyorum. Sonra bana hitapla, fakat eğer herhangi bir bahaneyle Osmanlı askerinin Kur nehrini geçmemesini ve Şimahi'ye gitmemesini söylemek istiyorsa, dedi, buna onay veremeyeceğimi pek âlâ anlarsınız. Hatta bunu kabul etmem, Çar'ın çıkarına bile terstir. Çünkü himayemiz altında bulunan bu küçük hükümdarlar, kavgacı ve gürültücü kimseler oldukları için, Çar'ın yeni tebaasına herhangi bir hakarete bulunacak olurlarsa bunları otorite altına almak ve sürekli nifak ve kavgalarını teskin etmek için elde bir vasıta kalır mı? Eğer bunlar göndereceğimiz kapıcıbaşılarının yedi sekiz kişi ile geldiklerini gördükleri zaman gönderilen emirlerin civarda bulunduracağımız askerle, lüzumu halinde, destekleneceğini bilmezlerse kapıcıbaşılarla eğleneceklerdir”

Moskof Temsilci bu konuda tartışmaya girişmek istedi ise de ben, veziriazamının iyi niyetini çok açık bir şekilde izah etmiş olduğunu ona göstererek, konferanslarda veya iki tarafın atayacağı komiserler vasıtasıyla yerinde bir kurala bağlanmak üzere kolaylıkla çözülecek bu gibi önemli meseleler üzerinde durup veziriazamla münakaşada bulunmamasını rica ettim. Ve bundan başka Babîâlî'ye bağlı ve Ruslarla sınırı bulunan Kırım Tatarları arasında bir karışıklığı bastırmak üzere buraya Türklerin asker sevk etmemelerini Çar'ın şimdiye kadar asla talep etmemiş olmasına nazaran, veziriazamın Şeyh Davut hakkındaki talebinin de buna kıyasen pek yerinde yapıldığını adı geçen temsilciye söyledim.

Moskof Temsilcinin görüş ve değerlendirmemi kabul etmesi üzerine, veziriazam her şeyin mümkün olabileceğini ve gerçekleşmesi arzu edilmeyen şeylere karşı bile hazırlıklı olmak gerektiğini, baharda Edirne'ye nakletmek için büyük bir ordu toplayacağını ve burada barış veya savaş halinde bulunacağını söyledi. Bu yolculu-

ğün daha ziyade bir eğlence partisi olacağını, avlanarak yolumuza devam edeceğimizi, beni kendisini yolculukta izlemeye davet edeceğini, Moskof Temsilci'yi de barış için bir vasıta olmak üzere beraberinde sınıra kadar götüreceğini ve buraya vardığında Majestesi Çar'a Osmanlı İmparatorluğu'na yeminle onayladığı ebedi barışı ihlal etmemesi için bir mektup yazacağını ve bu teşebbüsün sonuçsuz kalması halinde temsilcisini ona uygun miktardaki muhafız askeri refakatinde iade edeceğini ve kumandanlara temsilciyi resmi yazı karşılığında Çar'ın eline teslim etmeleri için emirler göndereceğini, bu türden uygulamaların bu imparatorlukta her zaman gözlemlenmediğini bildiğini ve fakat asla onaylamadığı bu örnek uygulamaları izlemenin yetkisi dâhilinde bulunmadığını ve sonra Moskof kuvvetleri üzerine yürümedikçe kendisinin de onların üzerine yürüyemeyeceğini, nihayet Çar ilkin elini kılıcına atmadıkça, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişmeyeceğini söyledi.

Ben de bu fırsattan faydalanarak Moskova'daki düşünüş ve görüşlerin bana söylemiş olduklarından hiç farklı bulunmadıklarını, şimdiye kadar bu meselede barışı ihlal tasavvuruna yakın bir şey değil, fakat bir takım sıradan şüpheler ve kıskançlıklar gördüğümü, büyük bir açık yüreklilik ve samimiyetle vermiş oldukları açıklama üzerine, Moskof Temsilci'nin bu konuda büyük bir sadakatle yapacağı raporla bunların tamamen ortadan kalkacaklarını ve giriştikleri büyük niyetlerde iki tarafa çok gerekli olan birliklilik ve iyi ilişkileri destekleyecek öncekilerden daha canlı müzakerelere yol vereceklerini ümit etmenin boşuna olmayacağını anlattım ve ilaveten dedim ki: "Bu görüşmede hazır bulunan M. d'Alion, Moskof Temsilci'yle benim raporumda noksan kalan kısımları sözlü olarak telafi edebilir. Çünkü biz onun sözlerini, gerçi aynen nakledebilsek de, bu sözlere refakat eden asil, samimi ve iyi niyetli tavırları ifade edemeyiz. M. d'Alion'a bu kadar önemli bir görevi yüklememe müsaade buyurmuş olmanıza nazaran, eğer kendisine bir de mektup verecek olursanız söyleyecekleri daha fazla kuvvet ve kıymet kazandıracaktır" Veziriazam kendisinin de bu düşüncede bulunduğunu ve bana çevirisini benimkinin ekinde bulacağınız bu mektubu vereceğini cevaben söyledi.

Bu görüşmenin en fazla dikkate değer yanı, görüşmenin dört saat sürmesi ve veziriazamın iki saatten fazla konuşmuş olmasıydı.

Temsilciye kesin bir şekilde sefere çıkacağını söylemiş olmasına rağmen ağızdan kaçırdığı bazı sözlerden İstanbul'u terk etmek ve yola çıkmak mecburiyetinin veziriazama biraz üzüntü ve ıstırap vermekte olduğunu anladım. Ertesi günü bu maksatla göndermiş olduğu Babîali tercümanı vasıtasıyla bana bu üzüntüsünü daha

açıkça izah etti. Bana gösterilen fetvada gördüğüm şekilde her ne kadar savaş hazırlığında bulunmak kararı verilmiş ise de, veziriazamın bu kabil harekâta girişmekten fevkalade nefret ettiğini ve bundan kaçınmak için en küçük bir çare bulabilse kullanabileceğini ve bu konudaki fikrimi alabilirse çok memnun kalacağını, onun adına tercüman bana söyledi. Ben de tercümana işlerin çok olumlu gittiğini gördüğüm için, Türklerin silahlanmalarının hiçbir fayda sağlamayacağını ve tam tersine çok sorunlar yaratacağı düşüncesinde bulunduğumu, silahlanmanın öncelikle gereksiz masraflar yapılmasına neden olacağını söyledim. İkinci olarak da, çok makul ve müsait bir şekilde cereyan etmekte olan müzakerelerin akışını değiştireceğini, üçüncüsü bu İmparatorluğu tanıdığım kadarıyla, bir veziriazamın İstanbul'da kalarak tedbir ve basiretine göre gelişmeleri ordunun başında bulunduğu zamandan daha iyi idare edebileceği kanaatinde bulunduğumu, sefer ve yolculuk hazırlıkları yapmanın sakinçalarının bunlardan ibaret olduğunu ve esasen bu harekâtın gereksiz olduğunu tercümana harita üzerinde gösterebileceğimi, Ukrayna taraflarında sınır mevkillerini [kalelerini] oluşturan Bender ve Kiöve'nin birbirlerinden ancak bir ordunun büyük hazırlık yaptıktan ve on beş gün yürüdükten sonra aşabileceği ıssız, meskün olmayan bir çöl ile ayrılmış olduğunu, bu memlekette otun ancak Haziranın on beşinden sonra işe yarar bir hale geldiğini, Nisan sonunda Moskova'dan cevap alınabileceğini ve bu cevap memnuniyet verici olmazsa, bir ordu toplamak, Bender ve Cochin'i müdafaa için Türklere yeterli vaktin kalacağını açıkladım.

Sonra Azak Kalesi'ne kadar sınırı [harita üzerinde] soldan takibe devamla tercümana, Türklerin bu taraflarda Tatar hanına ilk emirde harekete hazır bir halde bulunmak üzere ata binecek bir vaziyette olmasını emretmekten başka alınacak tertibatları yoktur, dedim. İlaveten de Azak'ın bilhassa kışın buzlar dolayısıyla gerçekten de en fazla kısıtlanan bir mevki olduğunu, M. de Campredon'un Türkler düşmanca davranmadıkça, efendilerinin de Azak taraflarına taarruzda bulunmayacağına dair Rus nazırlarından kesin teminat almış olmasına rağmen, bu taraflarda tedbirli bulunmanın devletin asla uyumamakta ve vezirin her şeyi düşündüğünü göstermesi bakımından daha uygun olacağını düşündüğümü, söyledim. Bu durumda savaşa taraftar olan kimselerin de az çok tatmin edilmiş bulunacağını, bundan başka Azak'a gönderilecek asker ve mühimmatın denizden Trabzon'a ve oradan da gerekmesi halinde kullanılmak üzere İran'a sevk edilebileceği için, bu ihtiyat tedbirlerinin boşa gitmeyeceğini söyledim. Nihayet savaş söylentilerinin Çar'ı her ihtimale karşı Ukrayna'da bir ordu toplamaya mecbur bıraktığını ve fakat Şah Tahmasb'ı tahtına tekrar oturtmak gibi bir işi gerçekleştirmek

ve bundan başka bütün zihnini Hazar Denizi'ne hasretmiş bulunan böylesi zeki bir hükümdarın birbirlerinden uzak mesafelerle ayrılmış yerlerde kalben mutlu olarak yeni bir savaşa atılmak isteyeceğine inanılamayacağını, görünüşe göre askerini toplamakla amacının uzun zamandan beri sürüp giden müzakerelerde daha ziyade temsilcisini desteklemeye yönelik bulunduğunu ve bu başarısını başvekilinin büyük basiret ve dirayetine borçlu olduğunu, bundan dolayı kanaatimce her türlü hazırlığın yapılması ve gelecek olan cevabın memnun edici olmaması halinde askerin harekete hazır bir vaziyete getirilmesi için gereken emirleri vermekle beraber, onun Moskovadan gelecek cevabı hiçbir şeyden endişe etmeksizin bekleyebileceğini açıklayarak sözümü bitirdim.

Bunun ardından, Babîâli tercümanı konuşmalarımızı veziriazama anlatacağını bana söyleyerek yanımdan çıktı. M. d'Alion'a veziriazamın kendisiyle görüşmek istediği için birlikte alıp götürüleceğini söyledi ve gerçekten de öyle de yaptı. Veziriazam, M. d'Alion'u oturtuktan sonra, onu cesaretlendirecek ve gayrete getirecek sözlerle yarım saat görüştü. Ve Moskof Temsilci'yle benim yazacaklarımı ve bizzat görüp işittiklerini doğrulayıp anlatmasını M. d'Alion'a özellikle tembih etti.

Birkaç saat sonra tercüman tekrar gelerek bana açıklamalar yaptığım sırada gösterdiğim samimiyet ve iyi niyetten dolayı teşekkürde bulundu. Açıklamam üzerine veziriazamın M. d'Alion'un gelişine kadar yola çıkmamayı kararlaştırdığını ve kendisine yaptığım teklifteki gibi çuhadarlarından birisinin M. d'Alion'a eşlik edeceğini söyledi. Ve bu sözlerine ilaveten veziriazam bana yaptığınız açıklamayı bizzat ağzınızdan işitmek ve bunun üzerine almış olduğu kararı Moskof Temsilci'ye şahsen bildirmekten çok memnun olacağından, ertesi günü Boğaziçinde bulunan konağına gelmenizi rica ediyor, dedi. Davetine icabet ettik. Veziriazama tercümana söylemiş olduklarımı hemen hemen aynen tekrarladım. Veziriazam bir taraftan M. d'Alion'un gelişine kadar hareket hazırlıklarında bulunmayacağına ve Tatarları teskin edeceğine dair Moskof Temsilci'ye teminat verdi. Daha sonra da Çar ve başvekiline göndereceği birkaç parça küçük hediyeyi getirtti. Bunu takiben de bizi Sultan Mustafa'nın bir kızının kocası olan Çerkez Osman Paşa, damadı Kaptan Paşa ve Büyük Hükümdar'ın bir kızını alacak olan oğlu Mehmet Paşa'nın da hazır bulunduğu yemeğe davet etti. Ben bu yaşananları size temsilcilerin, görevlerindeyken bile, veziriazamla yemek yemeleriteamül ve adetlere uygun olmadığı için açıklayıp arz ediyorum, efendim. Yemekten sonra herkes çekildi. Biz de tekrar görüşmeye başladık. Görüşmemizin dikkat çeken kısmını size açıklayıp anlatmakla onur duyacağım.

Veziriazam temsilciye: “Barışın korunması uğrunda ne derece samimiyet ve iyi niyetle çalıştığımı görüyorsunuz. Fakat Çar iyi niyetime olumlu bir şekilde karşılık vermezse savaş için de aynı azim ve gayreti göstermede ve aynı tedbirleri almaktan geri kalmayacağıma emin olunuz. Bunu sınamaya kalkışmasın. Biz onun durumunu zannettiğinden daha iyi biliyoruz ve hakkında komşularının düşündükleri de meçhulümüz değildir” dedi. Bunun üzerine temsilci söz almak ve efendisiyle İsveç kralı arasında mevcut dostluktan bahsetmek istedi. Ben veziriazam gibi çok bilgili bir zata bu sözleri söylemenin uygun düşmeyeceğini ifade ederek onun sözünü kestim. Ve bana kalsaydı ona, büyük bir cüretle Moskova’nın bu vezirden daha sağlam ve kuvvetli bir dostu olamaz diyecektim. Çar dostluğuna itimat ederek, İran hakkındaki emel ve arzularını komşularının kıskançlığına rağmen gerçekleştirebilir. Fakat Babıâli’nin teveccüh ve dostluğunu ihmal edecek olursa, şimdiye kadar devletimiz nazırlarının bilgileri dışında kalan bir takım vasıtaları aleyhimize harekete geçirebileceğinizi pek ala bilir, dedim. Sonra veziriazama döndüm ve tebessüm ederek ona: “Müzakere ve ilişkilerin kesilmesinin sorumluluğunu sizin üzerinize atmış olmam iddiasıyla benimle ilgili temelsiz bir iddiada bulundunuz. Fakat şimdi vaziyeti öyle bir hale getirdiniz ki artık size, hatta temsilcinin önünde bile, eğer her ihtimale karşı Çar iyi niyet ve amacınıza aynı şekilde karşılık vermeyecek olursa, barışın ihlalinin için sadece ona isnat edilebileceğini korkusuzca söyleyebilirim” dedim.

Veziriazamın huzurundan dönüşümün ardından M. d’Alion’u ata bindirdim. Gelişmeleri getirmiş olduğum noktaya rağmen, eğer Çar fikrini açık biçimde göstermeyecek olursa arabuluculuktan vaz geçeceğimi, kralın bir elçisinin beceri ve diyetiyle samimiyetinden Çar’ın bekleyebileceği her şeyi yapmış bulunduğum kanaatinde olduğumu belirttim. Fakat işi uzatmak [veya daha başka amaçlar peşinde koşmak] istiyorsa, artık kralın şan ve şöhretini ve Osmanlı İmparatorluğu’yla devam eden dostluğunu ihlal etmeden benim bu işe müdahale edemeyeceğimi evvelce temsilciye ifade edip, durumu efendisine yazmasını rica etmiş ve M. de Campredon’a da yazmıştım. Bu işte takip ettiğim hareket tarzımı tasvip buyuracağınızı umarım, efendim. Eğer meselenin bütün evrelerinde tavır ve hareketim tasvibinize şayan görülürse fazlasıyla iftihar edeceğim. Çarla Türklerin ayrı ayrı İran savaşına girişimlerini önlemek mümkün olamamıştır. Ben yalnız aralarında yeni bir savaşın başlamasını engellemeye gayret etmekle yetindim. Ve diyebilirim ki, eğer bu hükümdarlar arasında kral arabulucu bulunmamış olsaydı, aralarında savaşın çıkması engellenemeyecakti. Halen İran işlerinde elbirliği ile hareket ederek, daha kolaylıkla

ve daha süratle başarılarını tamamlayacakları ve ittifak ve birliktelikleri sayesinde kuvvetlerinin arasındaki uzaklığa rağmen, Avrupa'da muhafazalarına lüzum görünen itibarlarından hiçbir şey kaybetmeyecekleri ümit olunabilir.

Bundan başka bu meselede arabuluculuk görevine devam etmek suretiyle iki tarafla ticaretimiz hakkında uygun görülecek tedbirleri alabileceğimizi ve babası Şah Hüseyin ile yapmış bulunduğumuz antlaşmaları Şah Tahmasb'a tasdik ve teyit ettirebileceğimizi zannediyorum.

Dusson de Bonnac

22

30 Mart 1724 Tarihinde Yapılan Konferans Hakkında Rapor

26 Mart pazar günü toplanacak olan bu konferans 30 Mart'a, yani bu güne ertelenmişti. Konferansı Moskof Temsilci hem mütareke ve hem de Çar'dan almış olduğu cevap hakkında çok olumlu ve uygun olmakla beraber, çok genel ve oldukça ihtiyatlı bir dille açıklama yaparak açtı. Türk temsilcilerinin bu sözlerden daha fazlasını istemediklerini çok iyi görüyordum. Bu durumun farkına varan Moskof Temsilci, M. de Campredon'dan mektup almış olduğum cihetle, benim bu konuda kendisi kadar ve daha da fazla bilgi sahibi olacağımdan bahsetti ve Türk temsilcilerle beni tam bir serbestlik içinde yalnız bırakmak için toplantı odasını terk edeceğini söylemesi üzerine, ben de gülerek kendisine; bunu uygun gördüğümü ve önümde konuşmaktan sakınmasından dolayı benim de onun önünde sessiz kalmamı hoş görmesi gerektiğini söyledim. Daha sonra, temsilci bizi yalnız bıraktı. Mütareke yapılırken tekliflerin sunulması sırasında çıkabilecek sorunları önceden öngörüp önlemek maksadıyla, daha öncesinden müzakereleri sağlam bir esasa bağlama ve iyi biçimde yürütülmesi için M. de Campredon'a yazıp, Çar'ın nazırlarının uygun ve açık teklifler yapmalarını sağlamak üzere gayretini son haddine kadar göstermesini rica etmiştim. Bunun üzerine M. de Campredon'un da bu ricamı, yüksek beceri ve yeteneğiyle ve Çar'ın nazırlarının iyi niyetini şeref bahşederek, başarıyla yerine getirmiş olduğunu, nazırların imzalayıp ona vermiş oldukları yazılı açıklama göstermektedir. Bana bu yazının bir kopyasını gönderdi ve ben onu Türkçeye çevirsini yaptırttım.

Fakat onu kendilerine vermeden önce, Türk temsilcilerden, bu yazıyı iyi niyetle okumalarını rica ettim, onlara madde madde yazı üzerindeki düşüncelerimi de ilettim. Türk temsilciler bunu uygun buldular. Kopyayı kendilerine sundum ve düşündüğüm gibi, onu aynı derecede dikkat ve memnuniyetle okudular. Sonra beyanatın Fransızca nüshasını elime alarak, Veziriazam'ın bizzat kabul etmiş olduğu birinci maddenin artık tartışılmayacağını, bunu Veziriazam'ın kabul etmiş olduğunu onlara gösterdim

İkinci maddede sorun olmaması gereken bir yanlış anlaşılma üzerinde tartışılıyordu. Çar'ın bu konudaki talebi Veziriazam'ın açıklamasına tamamen uygun olduğundan sorun olmamalıydı. Fakat bunca sıkıntıya neden olan ve teklifinden dolayı münasebetlerin tamamen kesilmesi bile göze alınan ileri harekâtının genel olarak durdurulması talebinin gerekçesini göstermekteydi.

Üçüncü madde ikinciye açıklamaya hizmet ediyordu. Dördüncü madde, Veziriazam'ın da lüzumunu tasdik ettiği gibi, üçüncü maddeyi çok makul bir şekilde sınırlıyordu. Çar'ın beşinci maddedeki talebini esasen Veziriazam yerine getirmişti. Zira veziriazam harita üzerinde eliyle çizdiği hat ile kendisine uygun gelen İran eyaletini göstermişti. Bu eyaletleri Türklere terk ettirmek üzere Sofu nezdinde ayrıca arabuluculuk yapmayı, Çar'ın yaptığı teklif üzerine, Veziriazam'ın Çar'a karşı güvenini gösteren açıklamada bulunduğunu ve hatta Çar'ın bu maddede talep ettiğinin de ilerisine giderek yeni toprak kazançlarının karşılıklı garanti altına alınmasını teklif ettiğini belirttim. Dolayısıyla bu konuda sadece ileri gidilmekle yetinilmedi, talep edilenin de çok ötesine aşıldı. Bu yazılı beyan ile yukarıda zikredilen beş maddede Petersburg antlaşmasının beşinci maddesi hakkında verdiğim izahatta aldanmamış olduğum genellikle açık biçimde görüldü. Çar'ın Türklere karşı Şah Tahmasb ile saldırıya yönelik bir ittifak akdini akla getirmesi şöyle dursun, bilakis Çar'ın Tahmasb ile antlaşma yapmaktaki maksadının iki imparatorluğun karşılıklı çıkarlarını temine ve bu hükümdarı ecdadının tahtına elbirliğiyle oturtmak için Babiâli'ye daha sıkı bir surette bağlanmak olduğunu söyledim. Altıncı maddenin her iki tarafın ortak çıkarına hizmet eder görüldüğünü, çünkü bu vasıta ile iki tarafın kan dökmeksizin kendisine uygun gelen araziye muhafaza etmiş bulunacağı gibi bu madde, farklı ifadelerle rağmen, Veziriazam'ın bana evvelce: "Çar Tahmasb'ı bir elinden tutsun, bizde öteki elinden tutup birlikte İsfahan'a götürürüz. Bazı dini sebeplerden dolayı biz açıktan açığa Mir Mahmut'un üzerine yürüyemiyorsak da, Tahmasb'a gizlice yardım edebiliriz, Çar'ın onu ecdadının

tahtına oturttuğunu zevk ve memnuniyetle seyrederiz” dediği sözlere uygun düşüğünü komiserlere gösterip izah ettim.

Çar’ın nazırlarının muhtıraları üzerinde iki konuya daha dikkat edilmesi gerektiğini sözlerime ekledim. Birinci olarak Babiâli’nin kendisine uygun gelecek memleketler ve mevkiller hakkında Çar’ın uyumlu bir fikre istinaden herhangi bir görüş bildirmekten sakınmasıdır. İkincisi; birçok gerekçenin onu desteklemeye veya başlatmaya yönelttiği yeni bir savaşa yeteri derecede hazırlanmış veya karar vermiş bulunduğu bir sırada, şimdi açıkladığım maddeleri müzakerelere esas teşkil etmek üzere, son bir dostluk ve güven gayretiyle önermesidir. Veziriazam savaşı önlemek hususunda, Ocak ayında yaptığı beyanatıyla Çar’ın önüne geçmemiş ve M. de Campredon da Çar’ı hemen hemen aynı zamanda ve aynı şekilde açılım yapmaya ikna edememiş olsaydı, bu iki imparatorluğun kendilerine çok büyük eyalet kazandıracak olan bir fırsatı kaçırmış veya hiç olmazsa bu kazançların muhafazasını şüpheli ve çok masraflı kılacak kanlı bir savaşa girişmiş ve nihayet uzun bir savaşın yol açabileceği ansızın patlak veren her türlü olayla karşılaşmış bulunacağını ilaveten söyledim.

Bu gelişme dolayısıyla bana çok dikkat çekici görünen bir durumu da ifade ettim: Aralarındaki büyük mesafeye rağmen, Çar ve Büyük Hükümdar hemen aynı zamanda ve aynı mülhaza ve düşünce ile hareket etmişlerdi. Bizim aracılığı-mızla maksat ve meramlarını birbirlerine izah etmek ve müzakereleri açmak için teklifler taşıyan onların gönderdiği ulaklar yolun yarısında karşılaşmışlardı. Barış ve dostluk söz konusu olduğu zaman, ilk başlangıcı yapmak daima iyi ve şerefli bir olgu olarak kabul edildiği halde, her iki tarafta bu üstünlüğü almak iddiasıyla hareket etmeyip, adeta ülkeler ölçülmüşçesine yarı yolda karşılaşmışlardır. Bu durum, bence, bu meselede en fazla dikkat çeken şeyleri teşkil ettiğini ifade ile sözümü bitirdim.

Yine ilaveten kendilerine bir suretini çıkartmış olduğum Moskof nazırların muhtırasından ve açıklamalarımın tümünden, her şeyin Çar’ın Dağıstan sınırları hakkında vereceği cevaba, Tahmasb ile arabuluculuk hakkında alacağı karara ve evvelce bu konuda fikir beyan etmesine engel olan sebepler yine engel olmadığı takdirde, Türklerin elde etmek istedikleri eyalet hakkındaki beyanatına münhasır kaldığını temsilci efendilerin kolayca görececeklerini söyledim.

Temsilciler bana ifade etmiş olduğum bütün fikir ve değerlendirmelere katıldıkları izlenimini verdiler. Bunları veziriazama anlatmaları gerektiğini bana söy-

lemeleri üzerine, bunu gerçekleştirdikleri sırada, gerek itimat ederek kendilerine verdiğim yazılı açıklamayı ve gerekse bu beyanata eşlik eden yorumlarım hakkındaki düşüncelerini bana bildirmesinin münasip olacağını kendisine telkin etmelerini onlardan rica ettim. Temsilciler veziriazamın bunu ihmal etmeyeceğini tabii bulduklarını söylediler. Veziriazamın vereceği sözlü veya yazılı cevap bu konferans hakkındaki raporunun sonucunu teşkil edecektir.

Daha sonra, Moskof Temsilci Efendi'yi tekrar içeri çağdırtmak istedim. Fakat temsilcilerDon nehri civarında Kalmukların köyleri ve Tiflis kumandanı Arifi Ahmet Paşa'nın verdiği bilgilere göre, Dağıstan hudutları üzerinde ve Hazar Denizi'ne doğru yapılmakta bulunan bazı küçük harekât hakkında Temsilci Efendi'ye söyleyeceklerinden, öncelikle bana bahsetmeyi isabetli gördükleri için, onu içeri davet etmeyi bir müddet ertelememi benden rica ettiler. Temsilcileri dinledikten sonra, karşılıklı yapılan açıklamalar üzerine, iki tarafın halen işgalleri altında bulunan arazide emniyetlerini temin için dilediklerini yapmakta serbest bulunmalarından dolayı, artık Hazar Denizi kıyılarında cereyan eden şeylerden bahsedilmemesi gerektiğini söyledim. Bugün işgal altında bulunan yerlerden daha ilerilere gidilmemesi, yani Türkler Hazar Denizi'ne, Moskoflar da Türk arazisine doğru yürümek şartıyla her şeyin yolunda gideceğini belirttim. Arifi Ahmet Paşa'nın yaptığı şikâyet hakkında bana söylemiş olduklarına bakılırsa, adı geçen paşaya askeri harekâta son vermesi hakkında emir tebliğ olduğu sırada, bunun gerekçesi bildirilmemişti. Dolayısıyla Arifi Ahmet Paşa da Moskofların Hazar Denizi'nde, Kur nehrinin denize döküldüğü yerde yeni bir kale inşasını başlatmalarını garip bulduğunu ve fakat Moskoflara gelince bunların büsbütün başka türlü düşünmeleri lazım geldiğini düşündüğümü ifade ettim. Bundan başka Çar'ın kendilerine bildirdikleri bir mahalde bir kale inşa edebileceği gibi, amaç ve tasarılarının emniyeti için müsait gördüğü yerlerde daha yüz tane de yaptırabileceğini, bilinen samimiyetle söyleyebileceğimi vurguladım. Bakü ve Derbend garnizonlarına gelince, bu şehirlerde, bunların bir hapishanedeki Moskoflar gibi tutulamayacaklarını, ovalarda makul mesafelere kadar uzanmalarının doğru ve uygun bulunduğunu ve zannımca iki tarafın dikkat etmesi lazım gelen şeyin, askere kumanda etmekte bulunan subayın dâhili memlekette ilerlemek ve yeni mevkiiler işgal etmekle efendilerine yeni bir fatihlik unvanını kazandıramayacaklarına kanaat getirip, askerlerin genellikle fazla uzaklara kadar yayılmalarına engel olmaya çalışmaktan ibaret bulunduğunu, çünkü hudutların tesisi ve tespiti hakkında konferanslarda ancak iki tarafın

rızasıyla varılacak anlaşmaya göre bu memleketin kesin biçimde paylaşımını yapabileceklerini kendilerine söyledim.

Don civarındaki Kalmuk ve Kazakların yaptıkları akın ve soygunculuk meselesine gelince ilaveten dedim ki: Bu iş hakikaten nahoş bir şeydir. Bununla beraber Çar'ın bu halkları ancak oralara askerler sevk etmek suretiyle zapt edilebileceğini dikkate almalıdır. Fakat Çar bu hususta gayet ihtiyat ve basiret ile hareket etmiştir. Çünkü henüz daha içinden çıkmadığımız kıskançlık ve şüphe devrinde, eğer Çar oralara bir tabur piyade göndermiş olsaydı, Tatarlar Azak Kalesi'ni basmak üzere tam bir ordu sevk edilmiş bulunduğunu yazacaklar ve İstanbul halkı da buna inanacaktı. Savaşa taraftar olanlar bu fırsattan istifade ederek savaş ilan ettireceklerdi. Bu durumu önceden kavrayan Çar daha büyük bir felaketi önlemek için, küçük bir fenalığa müsamaha etmeyi evla görmüştür. Fakat şimdi bu fenalıkların önüne geçeceğine inanıyorum.

Moskof Temsilci Efendi, odada bulunmadığı sırada, yaşanan tüm konuları izah ettim. Dahası sonra içeriye girdiğinde, Türk temsilcileri ondan askerin ilerlemesine engel olmak üzere Bakü ve Derbend kumandanlarına mektuplar yazmasını talep ettiler. Evvelce ileri emrini vermiş bulunan Astrakan'daki kumandanın bugün vazifesi başında bulunmadığını bahane ederek, öncelikle bu konuda biraz sorun çıkartmışsa da benim yaptığım itiraz ve uyarılarım üzerine istenilen şeyi yapmayı vaat etti.

Esasen bu konferansta bana çok dikkat çekici görülen bir hadiseden başka önemli bir şey cereyan etmedi. Türk komiserleri Bağdat hudutlarında yaptıkları hazırlıklar ve aldıkları tertibattan bahsederken, bana bu taraflarda bulundukları kolordunun doğrudan doğruya Mir Mahmut'a karşı harekete geçeceğini söylediler. Bu sözler bana Türklerin Mir Mahmut üzerine yürümelerine engel olan dini kuruntu ve vesveselerin tamamen ortadan kalktığını göstermektedir ki, bu hal Çar'ın İran işleri hakkında birlikte çalışmak teklifini çok fazla kolaylaştıracaktır.

23

*Veziriazam İbrahim Paşa Tarafından Ekselans Marki de Bonnac'a Yazılan ve
14 Nisan Tarihinde Alınan Mektup*

Mesih milletin büyükleri arasında en fazla şan ve şeref sahibi, İsa dinini yay-
yan efendilerin direği, en onurlu ve en muhteşem dostumuz Fransa İmparatoru'nun
kutlu Babiâli'deki elçisi Marki de Bonnac. Size en saf ve samimi selamları arz ederek
hayırseverlikle yaptığınız arabuluculuğunuzla bir taraftan Babiâli'nin tam yetkiye
sahip temsilcileri ve diğer taraftan dostumuz pek muhteşem Çar'ın Babı Saadetteki
temsilcisi tarafından biraz önce yapılan konferansın esaslarına dair haberlerini ulaştır-
mak üzere, Çar nezdine gönderilen ulağın geri dönüşü dolayısıyla, bu işlere ilişkin
Fransa İmparatoru'nun Moskova elçisine yazmış olduğunuz mektupların gereğince,
onun Çar'ın nazırlarından çeşitli defalar mülakatta bulunduğunu ve müteaki-
ben ismi geçen nazırların Çar adına yaptığı beyanatlarının (ki bunları ekselansları
Türkçeye çevirtirdikten sonra bize göndermek lütfunda bulunmuşlardır) bir kopya-
sını size gönderdiklerini büyük bir memnuniyetle öğrendiğimizi ve bu beyanatı dik-
katle okuyup Babiâli'nin beyanatına mutabık bulunduğumuzu bildiririm. Bu durumda
Rus nazırlarının iyi niyetleri gün gibi ortaya çıkmış bulunuyor.

Daha sonra, yeğeniniz olan asilzadenin Moskova'ya ulaştığını ve başvekil ile
görüşmelerde bulunduğunu haber alarak mutlu olduk. Başvekil özel olarak gön-
derdiği bir adamla bana iletteği bir mektupta, Çar'ın Moskova'ya mutlu dönüşünü
günbegün benim dikkatime sunuyor. Mektubunun içeriği bana amaç ve niyetinde
bizimle tamamen birlikte bulunduğu fikrini iki tarafın umduğu derecede telkin etti-
ğini memnuniyetle gördüm. Dostluğa yakışık olan da bu olduğu için, bizi tamamen
memnun etmekten geri kalmadı. Çeşitli defalar yazıp gönderdiğim mektuplarda
adı geçen başvekil, ebedi barışa karşılıklı iyi komşuluk ve dostluğa ilaveten, çalış-
maktan hakiki ve samimi amaç ve niyetlerimizin art niyetlilerin kötü maksatlarını
ve genellikle bunların aramızda bir ihtilaf çıkarmalarına hizmet edecek her vesileyi
önlemeğe yönelik bulunduğunu, bunun da ancak iki devlet arasında mevcut şüphe
ve güvensizlikleri karşılıklı ortadan kaldırmaya çalışmak ve bu şekilde her türlü en-
gel ve muhalefetten devamlı biçimde uzak kalacak olan ebedi barışın muhafazasına
büyük bir dikkat ve özen göstermekle mümkün olabileceğini izah etmiş bulundu-
ğumuzu ekselansları hatırlayacaklardır. Ekselansları ile huzurumuzda akdedilen bir
konferansta, kalbimizin hakiki hissiyatını ve Majesteleri Çar ile karşılıklı dostluğu
idame etmek arzusundaki kararlılığımızı şahitler ve oldukça ikna edici kanıtlarla

kendisine yeteri derecede ispat etmiş olduğumuzu zannediyorum. Bunların hepsi sizin bildiğiniz ve açık olan şeylerdir. Şimdiyse ekselansınız tarafından Ruslara gayet akilâne, dürüst ve ihtiyatla yazılan mektuplara verilen cevaplardan efkârı bize yeğeniniz asilzadenin Çar ile görüşme yapmak şerefini ulaştığı zaman, Çar'ın Babiâli'nin gösterdiği iyi niyeti ve ebedi barışı ihlal etmeksizin koruma hususundaki arzusuna büsbütün kanaat getireceğini ümit ettirmekte ve dostluğumuzu en üst dereceye ulaştırmekteki samimi gayretimizi görüp tasdik edeceğine ve bizzat bizi örnek alarak bizimle işbirliği yapacağına şüphe bırakmamaktadır.

Buna olan güveninizden dolayıdır ki, işbu mektubu size yazıyor ve asilzadenin dönüşünde, bütün işlerimizin dostluk yoluyla ve sizin iyi arabuluculuğunuzla çözülmesini Cenabıhak'tan nasip edebileceğini ümit ediyoruz. Sağlam, sabit ve daimi dostluğa Babiâli'nin sonsuza kadar saygı gösterip riayet edeceğine güven duyunuz.

İmza
İbrahim

24

Çar'ın Marki de Bonnac'a Gönderdiği Mektup

Beyefendi,

Çıkarlarımız uğrunda bu ana kadar sarf ettiğiniz gayret ve yaptığınız çalışmalar, bizi bundan dolayı size şükran borcumuzu bu mektupla yerine getirmeye davet etmektedir.

Akrabanızdan M. d'Alion'un size getireceği mektuplar, gerek Babiâli ile barışı korumadaki samimi niyetimiz ve gerek şahsınıza karşı beslediğimiz güven hakkında tam bir kanaat oluşmasını sağlayacaktır, efendim. Çıkarlarımız uğrunda ve elinizde bulunan müzakereleri mutlu bir neticeye ulaştırma hususunda aynı çabayı sarf etme lütfunda bulunacağınıza kanaatimiz vardır. Bunun size bahşedeceği şereften başka tam ve hakiki minnet ve şükranlarımızı da kazanacağınızdan emin olabilirsiniz. Tanrının kutsal himayesinde kalmanızı niyaz ederek mektubumuza son veriyoruz.

28 Mart 1724 te Moskova'da verildi

Sadık dostunuz
Pierre

25

Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu

Beyoğlu – İstanbul 19 Nisan 1724

Efendim,

5 Aralıkta göndermekle beni onurlandırdığınız mektuplara cevap vermek ve gelişmelerin devamından haberdar etmek üzere, Mart sonunda ve bu ayın başlarında yazmış olduğum mektuplar Viyana yoluyla gönderilemeyecek derecede büyük bir hacim teşkil ettiklerinden, birkaç güne kadar hareket edecek olan bir gemiden yararlanarak onları Marsilya'ya gönderecek ve size Mart ayı sonunda buraya gelmiş bulunan bir ulağın getirdiği mektuplardan Çar'ın niyet ve amacından bilgi sahibi olan Türklerin, M.d'Alion'a refakat eden M. Lamarque'in gönderilmesinden ve bu zatın M. de Campredon ile birlikte bana yalnız Çar'ın yokluğu Babiâli'nin istediği cevapları birkaç gün için erteleteceğini yazmasından değil, fakat aynı zamanda Rus nazırlarıyla yaptığı görüşmelerden bilgi vermesinden dolayı, daha ziyade müsterih ve emin olmuş bulunduklarını burada size bildirmekle yetineceğim. Bu nazırlar bizzat bana bu konuda tamamen güven verici mektuplar gönderdiler.

Başvekil Kont Kolofkin, Veziriazam'ın benden Moskofların sınırlarda herhangi bir düşmanca harekette bulunmayacaklarını beyan eden yazılı teminat istediğini ve bu noktada kendisinin de hiçbir tertibat ve hazırlıkta bulunmayacağını beyan ettiğini ve böyle bir vaatte bulunmaktan benim çekindiğimi haber alması üzerine, eğer Türkler bu yazılı teminatı talepte ısrar ederlerse, bunu vermeye bana efendisi adına yetki vererek, Rusların barış niyetlerine karşı beslenen güveni bir kat daha takviye etti. Fakat benim evvelki beyanat ve tavsiyelerimden memnun kalmış ve aynı Kont Kolofkin'in kendisine verdiği cevaptan Moskofların iyi niyetlerine kanaat getirmiş bulunan Veziriazam, artık bana bu yazılı beyannameden bahsettirmede. Bilakis bana yazmış olduğu ve suretini buraya koyduğum mektubundan, bu vezirin tam bir emniyet içinde ve hiçbir sabırsızlık göstermeden Çar'ın kesin cevaplarını beklemekte olduğunu kolaylıkla göreceksiniz efendim.

Bu cevapları en geç on beş ve yirmi güne kadar alacağımızı tahmin ediyorum. Bunların içeriği hakkında M. de Campredon size bilgi verecektir. Böylece daha

benim mektuplarımı almadan evvel, bu meselenin alacağı şekil hakkında kesin bir hüküm verebilirsiniz, efendim. İki tarafta da gördüğüm eğilime nazaran işin Mayıs ayı içinde sabit ve kesin bir şekil alabileceğini tahmin ediyorum.

Çar'la bozuşmak konusunu bertaraf etmekten müsterih bulunan Türkler, bütün gayret ve çabalarını İran taraflarına yöneltip Mir Mahmut'a karşı taarruza geçeceklerini söylemeye başlıyorlar. Dolaşan söylentilere inanmak lazım gelirse Mir Mahmut, Basra körfezi kıyısındaki Şiraz'ı zapt etmiş. Bu haber Türklerin kıskançlıklarını arttırarak dini kuruntularının zevaline saik olmuş ve ona karşı kesin bir taarruza başlamak kararının verilmesine az çok yardımcı dokunmaktan geri kalmamıştır.

Diğer taraftan Türkler Karadeniz üzerinden Gürcistan'la kendilerine bir bağlantı yolu sağlamak için bu denize yüz yelkenliden fazla bir donanma oluşturan kalyon, yarım kalyon, birçok çekirme ve diğer gemilerini bu denize soktular. Bu donanma Phaze nehrinin denize döküldüğü yerin zaptına ve bu nehirden mümkün olduğu kadar Tiflis'e yaklaşmak üzere çıkıldığı sırada buradaki halkı bağli kılmak için bir kale inşasına yöneliktir.

Bu tasarının uygulamaya konulması Türklerin, geleneksel biçimde, Akdeniz sahillerini korumak ve Suriye'ye asker ve savaş mühimmatı nakli ve sonra buradan da bunları Bağdat'a ve Basra'ya sevk etmek üzere birkaç karavela [küçük yelkenli] göndermelerine engel olmayacaktır.

Bunla beraber veziriazam yeni zevk ve eğlenceler düzenleyerek efendisinin iltifatı ve teveccühlerini kazanmaya çalışmaktan bir an bile geri kalmamaktadır. Bu hükümdar şimdi on beş gün için eşlerinin bir kısmı ve kızları dört prenses ile birlikte Veziriazam'ın yazlığında bulunuyor. Burada lale bayramı denilen, yeterince melankolik bir zevk olmakla beraber, Türklerin bir dereceye kadar zevkini okşayan eğlencelerle vakit geçirmektedir.

Dusson de Bonnac

26

*Kral'a Mektup**Beyoğlu - İstanbul 30 Mayıs 1724*

Haşmetmeab,

Türklerle Ruslar arasındaki müzakereler, M. d'Alion'un Moskova'ya hareket ettiği gün olan 20 Ocak'tan onun dönüş tarihi olan bu ayın on üçüne kadar askıya alınmıştı. Gerçi bu müddet içerisinde Moskova'dan iki veya üç ulağın geldiği doğru ise de, bu ulaklar sırf burada Çar'ın kesin cevabını beklemekteki sabırsızlığı yatırtmak maksadıyla gönderilmiş oldukları ve esasen bunlara dair de evvelki mektuplarımda bilgi vermiş olduğumdan şimdi artık bana, Haşmetmeab, M. d'Alion'un gelişinden itibaren olup biten gelişmeleri anlatmak kalıyor. M. d'Alion'u doğruca İstanbul'da Veziriazam'ın kâhyasının evine götürdüler. Kâhya onu çok iyi karşılayarak Çar'ın genel olarak iyi niyet ve emeller beslemekte olduğu haberini getirmesinden dolayı fazlasıyla memnuniyet ve sevince şahit oldu. Sonra M. d'Alion'u Boğazdaki evine gönderdi. Bu sırada Büyük Hükümdar da burada bulunmaktaydı. Veziriazam, Moskova'da olup bitenin ayrıntısından konuşmaksızın büyük sevinç gösterileriyle birlikte, M. d'Alion'a geri dönüşteki hızından dolayı çokça övgüler yağdırdı. Ve onun bu meseleyi M. de Comprédon ile birlikte getirdiği durumdan genel ifadelerle bahsetmekle yetinip çok memnun kaldı. Sadece M. d'Alion beraberinde bir de nakliye arabası bulunan Moskof Temsilci'ye mahsus mektupları taşıyan postayı takip edemediği için, bu iyi haberi adı geçene götürme hususundaki arzusunu yerine getirmekte birkaç gün gecikileceğini ve fakat ulağın nihayet sekiz güne kadar geleceğini ilave etti. Veziriazam cevaben bunun bir öneminin bulunmadığını, birkaç gün evvel veya sonrasının meselenin üzerinde bir etkisi olamayacağını ve adı geçen ulağa rastlamış olmasından dolayı memnun kaldığını söyledi. Sonra da M. d'Alion'a bir kaptan giydirip tekrar saygı ve sevgi gösterisinde bulunarak geri dönmesine izin verdi. Anlattığım bu şeylerin tümü biraz ötede, pencereleri Veziriazam'ın odasına bakan bir başka odada bulunan Padişah'ın gözü önünde cereyan etti. Sonra Veziriazam efendisinin odasına girip M. d'Alion'dan işittiklerini kendisine arz etti. Daha sonra da çıkıp, Padişah'ın subaylarına büyük ihsanlar dağıtarak, iyi haberleri müjdeledi.

Ulağın geç kalmasından ve Türklerle çalışmak hemen hemen imkân haricinde bulunan ramazanın yaklaşmasından dolayı, endişe içinde kalan Moskof

Temsilci bu ulaşı karşılayacak başka bir ulaşı yola *çıkardı*. Dört gün sonra mektupları taşıyan postacının gelişi üzerine cumartesi günü M. d'Alion'un geri dönüşünden sekiz gün sonra konferanslara başlandı. Konferanslar pazartesi ve salı günleri de devam etmek üzere üç gün sürdü. İlk konferans dokuz ve sonuncusu tam gecenin başlangıcında, ramazanın başladığı sırada nihayet bulmak üzere, diğer ikisi on iki şer saat devam etmiştir. Bunların tafsilatı o derecede uzundur ki, okuması bile insana yorgunluk verir. Bununla beraber ben özetlerini yaptım ve bu mektubuma ekleyeceğim. İki tarafın iddialarını açıklamasını ve savunmalarını bırakarak tam bir tarafsızlıkla burada olup biteni söylemekle yetineceğim. Sürekli çatışma noktalarını çözerek öyle bir tavır ve ihtiyatla hareket ettim ki, sonunda iki taraf da vereceğim karara uymayı kabul etti. Bu şekilde, bu üç konferansta bütün sorunları bir dördüncü konferansa ancak antlaşmanın kaleme alınması ve imzalanması için ihtiyaç duyulacak şekilde bırakmayı başardığımı burada beyan etmekle yetineceğim. Hatta benim teklifim üzerine antlaşmanın imzasına kadar yapılacak işlerin büyük kısmının Majestelerinin elçilik sarayında Moskof Temsilci, Babiâli tercümanı ile benim aramda halledilmesi ve antlaşmanın yapılması için komiserlerle yapılması zorunlu toplantıların Ramazan münasebetiyle geceleri yapılması kararlaştırıldı. Bu şekilde her şeyin en fazla üç hafta içinde bitirileceği düşünülmektedir.

Fakat antlaşmanın akdedilmesi yaklaştıkça, bu antlaşmayı imzalama zorunluluğu ihtimalinden dolayı maruz kalacağım sıkıntılı hali hissetmekteyim.

Majestelerinin 30 Ekim tarihli resmi yazısında, bu meselede o tarihe kadar izlediğim tavır ve hareket tarzının onaylandığını ve fakat emirlerine uygun hareket ettiğimin ve bilhassa geniş yetkiler kullandığımın kamuoyunda duyulmasını menfaatlarına uygun bulmadıklarını ve başlangıçta olduğu gibi, iki tarafın yaptığı başvuru üzerine, meseleye müdahale ve aracılığa devam etmemin yeterli olacağını sanıyorum.

Ben Majestelerinin emirlerini almadan önce, hep bu prensip üzerine hareket etmiştim. Majestelerinin resmi mesajını aldıktan sonra, ihtiyat ve basiretli hareketlerinin gerekçesini takdir ederek ve ortaya çıkan doğal fırsatlardan faydalananarak, işlerin bu kadar uzayacağına kanaat getirseydim, müdahale ve arabuluculuktan sakınmış olacağımı ve Majestelerinin emirlerinden beni mahrum bırakan önceki elçilerin kaprislerinin kurbanı olduğumu ve şiddet ve taşkınlıkları kendilerince de bilinen gerek Moskof ve gerek Türkler tarafından içinden nasıl çıkaca-

ğımı bilmediğim bu işe arabuluculuk ve müdahaleye mecbur edildiğimi, İngiltere ve Venedik elçilerine ve aynı şekilde imparatorun temsilcisine izah ettim. Benim yedi sene erzak ve zahiresiz bırakıldığımı bilen elçiler, bu gizli açıklamamı gerçeğe yakın gördüler. Bununla birlikte emirleri almamın engellenmemesini olağanüstü bir şey olarak görmediler.

Türklere gelince, ben onlara daha önce söylemiş olduklarımı, yani öncelikle Majestelerinin tam yetkisine sahip bulunmadığımı ve bu işe iki tarafın karşılıklı ve devamlı talep ve daveti olduğu müddetçe girişebileceğimi her fırsatta ifade etmekten geri kalmadım. Hatta cumartesi günü konferansta daha fazlasını bile yaptım. Konferansı, iki taraf arasında çıkan şüphe ve tereddütleri gidermeye çaba sarf etmek için yapılan davet üzerine meseleye müdahil olduğumu ve bu şüphe ve tereddütlerin tamamen ortadan kalktığını sandığımı ve dolayısıyla benim müdahalem olmaksızın aralarında görüşüp anlaşmalarına bir engel kalmadığını ve kendilerine acil ve tatmin edici bir şekilde antlaşmayı yapmada başarılı olmalarını dilediğimi ve çekilmek için müsaadelerini rica ettiğimi söyleyerek açtım.

Fakat gerek Türk temsilcileri ve gerekse Moskof Temsilci ayrılmama izin vermek istemediklerinden, konferanslarında sıradan bir müşahit sıfatıyla ve ancak bu saate kadar göstermekle beni onurlandırdıkları güven vereceği yetkiyle, burada kalmaya devam edeceğimi cevaben söyledim. Gerçekten de bütün bu ihtiyat tedbirine rağmen, iki taraf da, antlaşmayı imzalamamı talep edecek olursa, bundan sakınmak benim için çok güç olacaktır. Fakat bu takdirde antlaşmayı tam yetkiye sahip bir temsilci sıfatını almaksızın ve sadece iki tarafça arabuluculuk görevi yapmaya çağrılan ve bu konuda yetkili kılınan elçi unvanını kullanarak imzalayacağım.

Haşmetmeab, bir başka sorunun çıkması muhtemeldir. Moskof Temsilci bana Türklerin sadece Majestelerine imparator veya padişah unvanı vermeleri için emri almış olduğunu gizlice beyan etti. Gerçekten de Türkler onun bu talebini yerine getirmediği takdirde temsilcinin bunu bahane sayarak antlaşmayı imzalamaktan sakınmayacağını anladığım gibi, en küçük ayrıntısına kadar eski teşrifat usullerine bağlı bulunan Türklerin de onun bu talebini geri çevirmeyeceklerine inanıyorum. Fakat bu kanaatimde yanılacak olursam, yalnız bu antlaşmayı imza etmemekle kalmayacağım, aynı zamanda Majestelerinin diğer Hristiyan hükümdarlarına üstünlük hakkı tanıyan kapitülasyonların özel maddesinin bu antlaşma-

da kesin biçimde tasdik edilmedikçe, Majestelerinin adının söz konusu antlaşmaya konulmasına izin vermeyeceğim.

Temsilci'nin bana yaptığı gizli açıklamasına gelince, kanaatimce Çar'ın yabancı bir hükümdar nezdinde istediği bir memnuniyet için muhalefette bulunmama veya talebin yerine getirilmesini kolaylaştırmama hiçbir sebep göremediğimden, bunun benim kesinlikle müdahalede bulunamayacağım bir iş olduğunu kendisine anlattım. Dolayısıyla vakit bulup benim yokluğum sırasında bu meseleyi açacak olursa, çok memnun olacağım ve böyle yapacağını zannetmekle beraber, Türklerin onun kati bir talepten ziyade telkin ve ikna şeklinde yapacağı ısrarlara hiçbir değer vermeyeceklerine inanıyorum. Emin olarak söylenecek bir şey varsa, o da Moskof Temsilci'nin verilecek ret cevabı üzerine barışı bozmaktan sakınacağı ve Majestelerinin ilk mektubunda şüphesiz görecekları gibi, antlaşmanın imzalanmış olacağıdır.

Ruslar antlaşma taslaklarına arabulucudan sınırların belirlenmesinde hazır bulunmak üzere bir adam tayin etmesinin talep edileceğini yazmışlardır. Türklerin bu teklifi kabul edip etmeyeceklerini henüz bilmiyorum. Çünkü Moskof Temsilci'nin Türklere İtalyanca yazılmış bulunan taslağını sunduğundan beri temsilcilerle daha görüşmek nasip olmadı. Fakat Babıâli tercümanına, bu hususta Majestelerinden henüz hiçbir emir almamış bulunduğumdan ve dolayısıyla sınırların, belirlenmesi hakkında komiserlere bir adam atanmasına veziriazam tarafından davet edildiğim takdirde bile, Majestelerinden öncelikle bir emir almadıkça bunu yapamayacağımdan, kesin biçimde yetkili olmadıkça ve sorunlarla ve masraflarla dolu bulunan böyle bir teşebbüse asla girişmeyeceğimi kendisine haber vermek zorunda kaldığımı söyledim.

Dusson de Bonnac

27

*20 Mayıs Cumartesi, 22 Mayıs Pazartesi ve 23 Mayıs Salı 1724 Tarihlerinde
Türk Temsilcileri ve Moskof Temsilcisi Arasında Yapılan
Üç Konferansın Özeti*

Ben konferansı açarken şunları söyledim: Ruslarla Türkler arasında ortaya çıkan şiddetli kıskançlık ve bu kıskançlığı devam ettiren şüphe ve ithamlar dolayısıyla, ortak bir dostlarının müdahalesi olmaksızın müzakereye girişmenin çok zor olacağını her iki taraf da kabul etmektedirler. Bunun üzerine, bu işe arabuluculuk yapmam hususunda iki taraf beni davet etti. Nihayet M. de Campredon ve M. d'Alion'un raporundan anlıyorum ki, iki taraf arasında güven tamamen oluşmuş ve her iki taraf serbestçe görüşünü ifade edebilecek noktaya gelmiş bulunuyor. Artık bir üçüncü şahsın müdahalesine gerek kalmayacak bir hale geldiğini gördüğümden ve efendilerinin bana bahsetmiş oldukları şereften dolayı, Babîali heyetiyle Moskof Temsilci'ye teşekkür ettikten sonra, özellikle kraldan, almış olduğum emirlerin müzakerelerin kesilmesini önlemekten daha ileri gitmeye müsait olmadığı ve uzlaştırma şartlarıyla ilgili hiçbir emir almadığımdan ötürü, müzakerelerden çekilmemi hoş görmelerini kendilerinden rica ettiğimi söyledim. Hacı Mustafa hararetle söz alarak, beni ziyadesiyle minnettar bırakan birkaç övücü söz söyledikten sonra, çekilmeme onay veremeyeceğini her zamandan daha fazla bana ihtiyaçları bulunduğunu ve gerçekten de yenilecek yemekler hazır ise de bu yemeklerin sofraya üzerine konulması ve davetlilere servis edilmesi için bir adamın varlığının gerektiğini beyan etti. Cevap olarak ben de "sizin gibi düşünmüş ve müzakere konusu edeceğiniz maddelerin bir taslağını size sunarak, bu son görevi yerine getirmeye hazırlanmıştım", dedim. Ve sonra Hacı Mustafa'nın yaptığı benzetmeye devamla kendilerine takdim edeceğim yemekler çok leziz olduğundan bunlarla yetineceklerini ve İran'ı temsil eden, diğer sofradaki yemeklere mümkün olduğu kadar az el uzatacaklarını ümit ettiğimi ilaveten söyledim. Bunun üzerine Büyük Hükümdar'ın komiserlerine hazırlamış olduğum taslağın Türkçe çevirisini ve Moskof Temsilci'ye de İtalyanca kopyasını sundum. İki taraf bunları çok büyük bir dikkatle okudular. Türk temsilcileri öncelikle Tahmasb'ın tanınmasını içeren dokuzuncu maddeye takıldılar. Ben onlara bu maddenin antlaşmanın esasını teşkil ettiğini ve veziriazamın açıklamasıyla uygun olduğunu ve hiç olmazsa müzakere sırasında

bunu böyle kabul etmek gerektiğini, fakat arzu ederlerse, bana göre bu meselede ancak üç mühim nokta bulunduğundan, bu maddenin tartışılmasının sona bırakılabileceğini söyledim. Birinci noktayı İran'daki kargaşanın giderilmesine ve yasal, bağımsız bir hükümdarlığın tekrar tesisine, ikinciyi tarafların mülkiyet iddiasında bulundukları arazinin tespiti ve sınırların tanzimine, üçüncüyü ise bu iki devlet arasına uygun bir bariyerin inşası oluşturmaktadır. Bana göre, iki devletin menfaat ve maksatları yenikomşuluk uğraşısı olmaksızın, elde ettikleri yeni toprak kazançlarıyla meşgul olmalarıydı. İran işlerinin eski durumuna getirilmesi hususunda gerek İstanbul'da ve gerek Moskova'da aşağı yukarı aynı tarzda düşünüldüğüne kani bulunduğumu ve şu halde ancak hudutların düzenlenmesiyle münasip bir bariyer kurulmasından başka tartışılacak bir meselenin kalmadığını ve bu işlerin çözümlenmesi halinde diğerlerinin çözümü konusunda hiç veya çok az zorlukla karşılaşılabileceğini açıkladım. Temsilciler meselede gerçek durumun açıkladığım gibi olduğunu kabul etmekle birlikte, "biz veziriazamın harita üzerinde çizdiği hatta nazaran Tebriz'in bizim tarafta kaldığına ve Şimahi şehrine daha geniş toprakların terk edildiğine dair yaptığı tekliflere ve Büyük Hükümdar'ın onayına ve İmparatorluğun bütün ileri gelenlerine bildirilen tebligata ters düşen bir taslak üzerinde hudutların tanzim ve tespiti işine nasıl girişebiliriz", dediler. Ben de kendilerine cevaben, gerçekten de bunun zor olacağını tasdik ettiğimi ve fakat Çar'ın Tebriz'in Tahmasb'a bırakılması önerisini kesinlikle art niyetle değil, ancak bu şehrin bu hükümdarın tek önemli mevkiini ve devletin bir nevi merkezi idaresini teşkil etmesinden dolayı olduğunu söyledim. Tahmasb'a daha fazla hizmeti dokunmadan evvel, onu burayı terk etmeye mecbur etmenin, Çar'a güç geldiğini dikkate almalarını rica ettiğimi ve fakat Tahmasb'a filen tahta çıktıktan ve İsfahan'a yerleştikten sonra şehri Türklere terke muvafakat edecek olursa, Çar'ın hiç sorun çıkartamayacağını, ancak onun halen eski tahtına oturtulmaya çalışılan bir hükümdarın kuvvet ve şöhretini düşürmenin müzakere mevzuuna az çok ters olacağı düşüncesini taşıdığına kani bulunduğumu belirttim. Deniz tarafından Şimahi'nin hudutları konusuna gelince, meselenin Türkler için pek o kadar değil fakat deniz arasında sıkışmış bulunan Ruslar için fazlasıyla önemi bulunduğundan, kara tarafından araziyi müdafaa etmekte hakları olduğunu söyledim.

Henüz söz almamış bulunan Moskof Temsilci, bu fırsattan istifadeyle taslağın ikinci maddesine ilişkin henüz açıklama yapmamış olmamdan dolayı, bunu kendisinin yapması gerektiğini ifade etti. Efendisinin ancak Hazar Denizi kı-

yıllarını tasarrufu altına almak maksadıyla müzakerelere girişmiş bulunduğunu ve hâlâ da bu fikirde kararlı olduğunu belirtti. Çar'ın, Şimahi'nin Davut beyin elinde kalması halinde, bu şehrin deniz yönüne uzanan arazisinin Permaras köyüne kadar, yani azami dört fersahtan ileri gitmemesi gerektiği düşüncesinde olduğunu, Bakü ve Derbend'e bağlı arazilerin ve bu taraflardaki Hazar sahillerinin Moskoflara bırakılmasını istediğini söyledi. Temsilci, Çar'ın, Kur nehrinin doğduğu yerlerin aralarında sınır işlevi görmesi ve bu nehrin bütün mecrasının Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya Devleti arasında Osmanlı askerinin önceden bilgi vermeden asla geçemeyeceği birara bölge oluşturması şartıyla onay verdiğini ilaveten söyledi.

Türk heyeti, Moskof Temsilci'nin ilk tekliflerinin kabulünü zor bulmasına rağmen, sonuncusunun kendilerine daha garip geldiğini tavırlarıyla yeter derecede göstermekten geri kalmıyorlardı ve gerçekten de bu teklifin savunulacak yanı yoktu. Söz aldım ve Şimahi sınırları hakkında az çok bir farkla uyuşabileceğine hükmettiğimi ve fakat temsilcinin Kur nehrinden bahsederken, kullandığı sınır tabiriyle nehrin tamamının kastedilmesinin terk edilmesini ve haritayı ele alarak, bu sınırın hakkaniyet ve iki tarafın kabul edebileceği bir hale getirmekten başka çare bulamadığımı belirttim. Bu suretle Kur nehrini, Gürcistan'ı iki parçaya böler gibi olduğu yerlerde, iki devlet arasında hudut tesis etmenin bana göre mümkün olmadığını ve fakat Türklerin bu nehrin sağ yakasında Ruslara bilgi vermeden bir ordu teşkil edemeyeceklerinin ifade edilebileceğini söyledim. Türk temsilciler bunun gerekçesini benden açıklamamı istediler. Bu gerekçenin çok yakında bulunan bir ordunun yaratabileceği güvensizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik olduğunu anlattım. Düşüncemdeki isabeti teyit için ilaveten dedim ki: "Almanlar Sava nehrinin hâkimi bulunmasına ve halen iki imparatorluğa hudut vazifesini gören Morava ile Sava arasında yirmi beş fersahtan fazla bir mesafe ve imparatorun bu iki nehir arasındaki sahada asker ve garnizonları mevcut olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu Almanların burada ayrıca bir de ordu teşkil etmelerine nasıl tahammül edemezse, Ruslar da aynı şekilde Osmanlı ordusunun varlığına tahammül edemezler". Şimahi ile Şirvan dağları iki devletin hakiki ve Kur nehri ise ancak bir yalancı hududu olabilir. Türkler görüşümü onaylar gibi göründüler. Fakat temsilci aldığı emirlerin olumlu ve kesin olduğunu ve bunları yorumlamanın elinde olmadığını beyan ederek görüşüme katılmaktan sakındı. Gerçi bu sakınma benim sözüme devam etmemi engellemedi. Kur nehrinin Gürcistan'ın bir parçasını teşkil eden Zaquette krallığından çıkıp,

Şirvan'ı İran'dan ayırdıktan sonra, Aras nehriyle birleştiği yere kadar olan kısmının iki devlet arasında hakiki bir hudut hizmetini görebileceğini söyledim. Türk temsilciler bu teklife de fazla soğuk bakmadıklarını gösterdiler. Fakat Şimahi arazisinin sınırlarının belirlenmesi müzakere konusu olduğu zaman kavga fazlasıyla ateşlendi. Türkler, bu şehirle deniz arasındaki arazinin Veziriazam'ın yaptığı teklifi gereğince, iki eşit parçaya ayrılması ve bu taksim noktasından Kur nehrine ve diğer taraftan kuzeyden Şirvan sınırına düşen bir sınır çizgisi çekilmesi talebinde ısrar ettiler. Elçi de bu paylaşım noktasının sahilden itibaren yirmi bir fersah ileriden başlamasını, kararlı biçimde talep ediyordu. Münakaşayı bütünü zorlaştıran şey, tartıştıkları memleketi her iki tarafın da tanımamasıydı. Elde bulunan haritalar doğru olmadığı gibi birbirlerine de uymuyorlardı. Aynı derecede can sıkı bir şey daha vardı. Veziriazam'ın bu konudaki açıklaması hakkında anlaşmazlık mevcuttu. Çünkü Türk heyeti, Veziriazam'ın Şimahi ve deniz arasında ortalama bir hat çizdiğini ve görüşmenin esasını bu hattın oluşturacağını iddia ediyorlardı. Temsilci ise deniz tarafından on iki veya on dört fersahlık bir mesafeden bahsetmiş ve Moskova'ya da böylece bildirmiş olduğunu ve bunun üzerine kendisine yirmi bir fersah talebinde bulunmasını emrettiklerini beyan ile bu hususta ısrar ediyordu. Ne kadar çok söylüyorlarsa o kadar az anlaşılabiliyordu. Nihayet söz alıp, "bu madde hakkında ancak aldığı sınırları temsilci bir defa daha gözden geçirdikten ve Türk heyeti de Veziriazam'ın yaptığı açıklamanın şekli üzerinde tartışmalar yapılmakta olduğundan ve hiç kimse de onun söylediklerini ve bu sözleri söylerken ne kastettiğini kendisinden daha iyi bilemeyeceğinden, bu konuda Veziriazam'la görüştüktan sonra yapılacak ilk konferansta uyulabileceğini sanıyorum dedim. Bana gelince, "Veziriazam'ın niyetinin Ruslara Hazar Denizi boyunca Kur ve Aras nehirlerinin birleştiği yere kadar ve bu birleşme yeri de dâhil olmak üzere yeter ölçüde bir toprak terk etmek olduğuna kani bulunduğumu", söyledim. Eğer Şimahi bu hattın geçtiği güzergâhta bulunmasaydı, Şirvan hudutlarından kuzeye doğru Kur nehri birleşme noktasıyla uygun bir nokta alınıp, buradan diğerine deniz tarafından Ruslara yirmi fersahlık bir saha bırakacak şekilde doğru bir hat çizmekle işin içinden hızla çıkılabileceğini ve fakat Şimahi bu hat güzergâhında bulunduğu ve Çar'ın da bu şehri Davut Bey'e bırakmayı onayladığından, vezirin bizzat yaptığı teklifi gereğince deniz tarafından şehre biraz arazi bırakmak ve bunu temin için de belli bir mesafede bir nokta alıp, birleşme noktasına düz bir hat çizmek ve *Şimahi* önündeki sabit noktadan bir açı teşkil edecek ve iki tarafın mutabık kal-

dığı noktalardan Şirvan sınırında son bulacak şekilde bir diğer düz çizgi çekmek gerektiğini açıklamak zorunda kaldım. Bakü ve Derbend torakları konusunu Temsilci'nin konuşmak istediğini görüyordum, bu bölgelerin yapısı ve genişliği hakkında bilgisizliğimiz dolayısıyla, bu meseleden hiçbir zaman çıkamayacağımız için tartışmalara girmekten sakındım. Şu halde bu sorunu aşmak için, ancak genel ifadeler kullanmaktan başka çare bulunmadığını ve bunun eğer mümkünse daha açık bir şekilde düzenlenmesinin Türk temsilcilerin sorumluluğuna düşecek bir iş olduğunu sandığımı, Kafkas Dağı'nı paylaşmak söz konusu olduğuna göre, bu dağın *üzerinde* uçmak üzere kendilerine kanat verilmedikçe bunu yapabileceklerine emin bulunmadığımı şimdiden söyleyebileceğimi anlattım.

Gecenin yaklaşması üzerine sözümü burada kestim. Ve temsilcilerden münakaşalı geçen maddeler hakkında gelecek toplantıda uzlaşmayı sağlayacak bir tarzda konferansta cereyan eden sözleri Veziriazam'a anlatmalarını rica ettim. Türk temsilciler bana, "bütün iyi niyetimize rağmen bunu yapamamaktan korkuyoruz. Çar'dan almış olduğu mektubun içeriğinden hiçbir sorun çıkmayacağına inanan Veziriazam, önceki açıklamasının kesinlikle kabul edileceğinden emin bir haldeyken, Temsilci Efendi'nin bize çıkartmış olduğu sorunlardan dolayı fazlasıyla hayrette kalacaktır", dediler.

Bunun üzerine ayrıldık. Pazar günü bir iş yapmadık. Pazartesi günü tekrar toplandık.

Geldiğimizde Türk temsilciler kederli bir tavır takındılar. Hacı Mustafa, konferansı, Temsilci'nin gösterdiği ısrar ve inattan otuz seneden beri hizmet ettiği bu devlette asla maruz kalmadığı bir hakaret gördüğünü, Veziriazam'ın kendisini ihmalcilikle itham ettiğini ve eğer Reis Efendi ile birlikte işleri bugün çözemezlerse yeni temsilciler tayin edileceğini ve Çar'a emirlerini daha iyi dinleyecek ve temsilci gibi en basit şeyler hakkında sorunlar çıkartmakla uğraşmayacak bir başka elçi talebi için yazacağını, ifade etmiş bulunduğunu söyleyerek açtı. Temsilci bu hücumu karşı çok iyi müdafaada bulundu, Türklere kendilerini ilgilendiren işler hakkında kibarca cevap verdi. İlaveten Veziriazam'ın doğrudan doğruya Çar'a müracaatından dolayı darılmayacağını kendisinden daha yetenekli ve kararlı birini şüphesiz bulabileceğini ve fakat işlerin ilerlemesine daha titizini ve veziriazamın her teklifine, emirlerinden ayrılmaksızın, riayet ve hürmet göstermeye daha yatkın olanını bulamayacağını belirtti. Esasen Veziriazam'ın dayandığı efendisinin mektubundaki tabirlere bakarak aldanmaması lazım gel-

diğini, efendisinin, Veziriazam'ın iltifatlarına yine iltifatla karşılık verdiğini, nitekim bu iltifatların kendisine özel olarak verdiği emirleri ihlal edemeyeceğini söyledi. Kendisinden istenecek tek şeyin bu emirleri işin ikmal ve akdine en müsait şekilde açıklamaktan ibaret olabileceğini, buna da fazlasıyla yatkın ve hazır bulunduğunu, fakat herhangi bir hususta bu emirlerden asla sapmayacağını söyledi. Bunu müteakip önceki konferansta müzakere edilmeye başlanan maddeler tekrar ele alındı. Ben müzakereye açmış olduğum antlaşma taslağının birinci maddesinden başladım ve hiç olmazsa bu madde hakkında herhangi bir hususta uzlaşma imkânı olup olmadığını gözden geçirmek lazım geldiğini söyledim. Bu maddenin her iki tarafın arzusuna uygun olduğunu ve zannımca bir sorun çıkaracak mahiyette bulunmadığını, çünkü bunca önem taşıyan bir antlaşma yaparken önceki ihtilafların tümüne bir son vermek ve bu antlaşmayı Tatar ve Kumukların yağmacılıkları gibi fazla önem taşımayan hadiselerin ihlal etmesinden sakınmak gerektiğini ifade ettim. Dolayısıyla fikrimce geçmiş tamamen ortadan kaldırmak ve gelecek için yeni bir düzen kurmak gerektiğini ve bu düzenin, teklif ettiğim üzere, bu ihtilafları, hükümdarlara yazmaya lüzum görmeden aralarında çözmek için kumandanlara yetki vermekten ibaret olduğunu beyan ettim. Reis Efendi, bu işin doğrudan doğruya Kırım Hanı'na ilişkin olması dolayısıyla ona bilgi vermeden Babıâli'nin bu konuda bir karar veremeyeceğini ve fakat hanın kapıkahyalığı görevini yapmasından dolayı, işi üstlenip Rusları memnun edecek şekilde neticelendireceği cevabını verdi. Hacı Mustafa ilaveten, hanın mutlak bir hükümdar olduğunu ve Babıâli'nin bu hudutta hiçbir kumandanı bulunmadığını ve dolayısıyla, bu türden şartlarda ondan başka kimsenin dava ve anlaşmazlıklarını çözmeye hukuken yetkili olmadığını dikkate alınması gerektiğini söyledi. Diğer taraftan bu gibi ihtilaflar için müzakerede bulunmak üzere, sınıra gitmesine şân ve saygınlığının engel olacağı, o halde, oraya kendi adına birisini göndermesi gerektiğini söyledi. Temsilci cevaben, efendisinin, Kırım hanına sadece Babıâli'ye bağlı bir hükümdar gözüyle baktığı için han ile doğrudan doğruya bir münasebeti olmadığı gibi, münasebete girişmeyi de arzu etmediğini ve dolayısıyla iş bu antlaşma şartlarını uygulama görevi verilecek herhangi bir şahsın yetki ve otoritesini doğrudan doğruya Babıâli'den alması lazım geldiğini ifade etti. Ben bu işin ortaklaşa uzlaşa ve karşılıklı bir anlayışla yapıldığı takdirde sorun kalmayacağını, antlaşmada sorunu ve temsilcinin endişelerini giderecek genel ifadeler kullanılabileceğini ve dolayısıyla

bu maddeye kabul edilmiş nazarıyla bakılıp, diğer maddelere geçilebileceğini cevaben söyledim.

Veziriazam tarafından Kur nehri üzerinde çizilmiş olan hat ile Şirvan'da tesis edilecek sınırlar hakkında tekrar görüşmelere başlandı. Bu konuların hepsinin müzakeresi ilk konferansta olduğundan daha çok hararetle ele alındı. Ancak iki taraf hemen hemen aynı şeyleri söylemiş bulunduğundan, burada, bu sözleri tekrarlamayacak ve yalnız haklarında henüz uzun müzakereler devam etmiş bulunan iki hususiyeti nakletmekle yetineceğim. Bunların birincisi şudur: Temsilci, Tebriz'den feragat edilmesi hakkında sürekli ısrarda bulunuyor ve bu feragate mukabil Basra Körfezi üzerindeki Huzistan'ı terk etmeyi teklif ediyor. Türk temsilcileriye buna asla rıza göstermiyorlar. Temsilci, Tahmasb'ın elinde büyük bir şehir olarak ancak Tebriz'in kalmakta olduğunu sürekli biçimde ileri sürmesi üzerine komiserler Erdebil, Kazvin ve Sultaniye gibi büyük şehirlerin de kaldığını defalarca tekrarlamak suretiyle cevap veriyorlar. İkincisi, komiserlerin Şirvan ile Şeyh Davut'tan bahsederken, şeyhe sürekli biçimde Şirvan Hanı unvanını vermekteki dikkat ve gayretlerine rağmen, temsilcinin onu sadece Şimahi Beyi diye zikretmesidir.

Bu farka dikkat etmiş bulunan Hacı Mustafa, Moskof Temsilci'ye bu tarz-daki ifadesiyle kendine yeni ihtilaflar çıkmasına neden olacak bulunan bir unvan çıkardığını, nitekim bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasının kolay olacağını ve iki taraftan her birisinin Şirvan Prensi unvanını alabileceğini söyledi. Temsilci buna onay vermek istemedi. Fakat benim düşünceme göre bu çok mantıklı bir öneriydi. Ona samimiyetle bu mesele üzerinde durmaması lazım geldiğini, efendisinin Hazar Denizi kıyılarını almak istediğini ve bunları elde edeceğini, gayenin bu olduğunu belirttim. Esasen bu denizin kıyısı Şirvan'ın önemli bir kısmını kapsadığından, bu memleketin prensi unvanını alabileceğini ve fakat Şeyh Davut'un da gerçekten Şimahi ve Şirvan'ı kara tarafındaki bütün araziye sahip olacağı için, bu eyaletin hanı ismini alabileceğini, bütün bunları dikkate aldıktan sonra fazlasıyla tartışma götürür unvanlar üzerinde kavgaya tutuşmaktansa, gerçek durumda yeni sınırların belirlenip düzenlenmesi işine asılmak ve aralarında eyalet taksim etmiş bulunan birçok hükümdarları örnek alarak unvan için bir çözüm araştırmak gerektiği düşüncesinde olduğumu ve bu madde hakkında ciddi bir anlaşmazlığın çıkmasına ihtimal vermediğimi söyledim.

Türk temsilciler fikir ve değerlendirmelerimden, Moskof Temsilci'ye göre daha fazla memnun kalmış gibi göründüler. Ancak öncelikle Tebriz'den feragat işini bastırabilmekle iftihar etmiş olmalarına dayanarak görüşmenin sonunda, Veziriazam'ın müzakerelere devam etmelerine müsaade edeceğinden emin bulunmadıklarını söyleyerek, başlangıçtaki üzüntülü tavra tekrar bürünerek adeta bizimle vedalaştılar. Gerçekten de ertesi sabah çok erkenden bizi bir üçüncü konferansa davet ettiler. Konferansın başlangıcının çetin olacağını önceden tahmin ettiğim için ben oraya, Türk heyetindekilerin Moskof Temsilci'ye açılımlar sağlayacaklarını ve ancak hücumların şiddetini yumuşatmak ihtiyacı olduğu zaman yetişeceğimi ümit ederek, temsilciden bir saat sonra gittim. Fakat Türk temsilciler benim varışıma kadar Moskof Temsilci'yi önemsiz şeylerle meşgul etmişler. Kendilerini dünden daha hüzünlü buldum. Bana bu can sıkıcı müzakerelerden nihayet kurtulmuş olduklarını, Veziriazam'ın güven ve ilgisini kaybetmiş bulunduklarını, bu konferansta sorunları çözemedikleri takdirde bundan sonraki konferansta bulunmak üzere Veziriazam'ın kaptan paşayı tayin ettiğini söylediler. Ayrıca, Veziriazam'ın, yeni bir elçi gönderilmesini talep ve barışa bir zarar vermeden iki tarafın İran'a dair işlerde dilediği gibi harekette serbest olmasını teklif etmek için, Moskova'ya adam göndereceğini ve kısacası halen Temsilci Tebriz'in Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmasına onay verinceye, kadar vazifelerine devam etmeye yetkili bulunduklarını dabelirttiler. Sonra bu konuda söylenebilecek ne varsa uzun uzadıya bahsettiler. Bir taraftan da Temsilci, görüşünü savunmak için çok hararetle açıklama yaparak, çok mantıklı ve geçerli delillerle destekledi. Fakat Türk temsilcilerin bu açıklamayla yetinmek istemediklerini, yetinemediklerini ve müzakerelerin tamamen kesileceğini görmem üzerine, bu saate kadar iki tarafın bana göstermekle şeref bahsettikleri güveni devam ettirmek istedikleri takdirde, diğer maddeler hakkında uzlaştıktan sonra, Tebriz hakkında Veziriazam'ı tamamen memnun edecek bir hal çaresini bizzat bulmayı üstlenebileceğimi söyledim. Fakat Türk temsilciler bana herhangi başka bir vesilede bu sözlerime itimat gösterebileceklerini ve fakat halen Rus Temsilci'nin görüşünü ifade etmesi gerektiğini ve Veziriazam'ın kendilerine son derece kızmış olduğunu ve bu hiddeti ancak Temsilci'nin (Tebriz'in bize terkinin ifade eden) kesin bir beyanatının giderebileceğini cevaben bildirdiler. Bunun üzerine bende, eğer bu hususta yetkisi varsa bu beyanatı yapması için Temsilci'ye baskı yaptım. Nihayet birçok zorluklar gösterdikten sonra Temsilci buna onay verdi. Beyanat yazılı olarak Türkçeye çevrildi. Reis Efendi durumdan

Veziriazam'ı bir tezkereyle haberdar etmek üzere bir süre yanımdan ayrıldı. Daha sonra içeriye daha samimi bir çehreyle girerek, Ramazan bugün başlayacağı için, Şirvan hudutları hakkında uzlaşma sağlanması konusunda acele etmek gerektiğini söyledi. Nitekim biz de oldukça neşeyle bu maddeyi tekrar ele aldık. Fakat Temsilci tekliflerinden geri adım atmıyordu. Türk heyeti de bu teklifleri kabul etmeyeceğini söyleyip, bana Veziriazam'ın fevkalade itimadı olduğundan bahsederek, eğer kalemi elime alıp anlaşmazlık konusu olan hattı tespit edecek olursam, çizdiğim şekilde kabul edeceklerini beyan ettiler. Temsilci bana onlar kadar güven göstermekten sakındığından, teklifi iki tarafın birlikte yapmazsa kabul etmemeyi kararlaştırdım.

Nitekim Türk temsilcilere bana göstermekle şeref bahsettikleri güvenden dolayı fevkalade iftihar duymakla beraber, bu güvenin böyle bir paylaşımı yapmak noktasında bana yeteri derecede cüret ve cesaret veremediğini ve fakat bunu aralarında bizzat elbirliğiyle yapacak olurlarsa, kendilerinden gereken yardımı esirgemeyeceğimi söyledim. Ayrıca bu amaçla söz konusu hattın barışın devamına en olumlu bir tarzda düzenlenmesinde iki taraf için gerekli görünen sebepleri gözlerinin önüne koyacağımı, bu kadar geniş memleketlere sahip bulunan Çar'ın herhangi bir çıkar kastı veya genişleme amacıyla birkaç fersah fazla veya noksan toprak için müzakereye girişemeyeceği konusunu dikkatle değerlendirmelerini kendilerinden rica ettim. Ancak Babiâli'ye hiçbir faydası olmayan bu arazi parçasının, Çar için fevkalade önemli olduğunu, Çar'ın Hazar kıyılarında muhafazasına çok fazla özen gösterdiği bir takım mevkie sahip bulunmasından ötürü, bu iki mevki arasında böyle bir arazi sahası terk edilmediği takdirde, gecenin birinde Şeyh Davut'un gelip, Çar'ın şehirlerine bir baskında bulunmasına engel olmak için buralarda Çar'ın kuvvetli garnizonlar bulundurması gerektiğini belirttim. Bu durumda Şimahi sınırlarıyla deniz arasında makul bir sahanın bulunmasının barışın ihlalinin arzu etmeyen Babiâli'nin çıkarlarına uygun ve isabetli düştüğünü, fikrimce, bilhassa doğrudan doğruya, tanımadığımız bir memlekette, en doğal oranın Şimahi'den denize kadar olan toprakları ikisi Ruslara ve biri Şimahi'ye kalmak üzere üç eşit parçaya bölmek ve paylaşım noktasının bu şehrin karşısında tespit edilerek, buradan sabit bir nokta olarak daha önce kabul edilen Kur nehri-nin birleşme yerine düz bir çizgi çekmek olacağını, sonra Şimahi karşısında tesis edilen noktaya geri dönülerek, Şirvan hudutlarına kadar çıkarak bir başka hat çekmek gerektiğini söyledim. Ancak temsilci, kapsadığı alanla ilgili hiçbir fikre sahip olmadığım Derbend topraklarına dokunulmamasını sürekli iddia ettiğın-

den, bu hattın denizden ne kadar uzaklıkta bulunması gerektiği konusunda bir şey söyleyemeyeceğimi ifade ettim. Türk Temsilciler bu hususta Veziriazam'dan ayrıca bir emir almamış bulunduklarını cevaben söylediler. Hacı Mustafa ilaveten konferansta cereyan edenleri Veziriazam'a anlatmak ve teklifimi arza gitmek üzere ata bineceğini ve Veziriazam'ın son emirlerini aldıktan sonra geri döneceğini ifade etti. Hacı Mustafa bir buçuk saat sonra geri döndü, Veziriazam'ın benim teklifimden hiç uzak olmadığını, anlaşmazlık konusu olan hattı çizmemi her zaman temenni etmekte olduğunu söyledi. Fakat benim yine özürlerimi sunmam üzerine haritayı tekrar ele aldılar. Ve Kur'un birleşme yeri ve Şimahi noktalarının kabul edildiği farz edilerek, Temsilci Derbend karşısında karadan otuz beş fersah mesafede bir başka nokta alınmasını ve Şimahi noktasından Derbend karşısındaki noktadan geçerek doğruca Şirvan hudutlarına dayanacak olan bir hattın çekilmesini talep etmeye başladı. Bu teklife Türk Temsilciler itiraz ettiler. Ve nihayet çok şiddetli tartışmalardan sonra, Derbend karşısında tespit edilecek olan noktanın deniz kenarından itibaren yirmi iki fersah mesafede bulunması ve iki mesafe arasında paralel bir hat çekilmesi hakkında uzlaşıldı. Bu konu da çokça sıkıntıyla bitirildikten sonra, Hacı Mustafa konferansta mutabık kalınan maddeleri Veziriazam'a anlatmak ve onun onayını almak üzere kısa bir özet yaptı. Sonra, bana göre en büyük ihtilaflar ortadan kalkmış bulunduğundan, şimdi artık maddeleri kâğıda geçirmekten başka bir şey kalmadığını zannettiğimi, önce Temsilci'nin İtalyanca olarak vereceği taslağı Türkçeye çevirmekle işe başlamak, bunun içeriğini bildikten sonra, Türk Temsilcilerin Türkçe olarak bir başka nüsha düzenlemesiyle antlaşmaya verilmesi gereken şeklin tespiti için yine İtalyanca olarak elçiye verilmesi gerektiğini anlattım. Bu işlerin hepsinin Babîali tercümanına yaptırılabilceğini ve bu suretle her şeyin tamamlanmasının ardından nüshalarının tekrar okunması, karşılaştırılması ve imzası için bir iki toplantı daha yapmanın yeterli olacağını ve Türk Temsilciler için gündüzleri toplanmak hemen hemen imkânsız görüldüğü için, güneşin batışından bir saat evvel toplanılıp bütün gece çalışılabileceğini söyledim.

Konferans işte bu şekilde sona erdi. Ateşli tartışmalarla dolu olarak çok şiddetli cereyan ettiği için sonunda, Hacı Mustafa tebessüm eden bir yüz ile gerek Temsilci ve gerek bana nezaket ve iltifatla dolu komplimanlarda bulundu.

28

Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu

İstanbul, 25 Haziran 1724

Efendim,

Size 10 Haziran tarihli mektubumda Ruslarla Türkler arasındaki müzakerelerin bayram günü sona ereceğini rapor etmekle müşerref olduğum zaman yanılmamışım. Çünkü Ramazanda gece yapılan bir konferanstan ve daha sonra Moskof Temsilcisi ve Babiâli tercümanının, benim evimde, durmaksızın yaptıkları bir çalışmadan sonra işler yoluna konmuş ve bayramın ikinci gününe rast gelen bu ayın yirmi üçünde yapılan son konferansta tüm konular üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Bu son konferans iki saat devam etmiş ve ancak akşamın onunda son bulmuştur. Ben bu konuda size ayrıntı verecek değilim. Yalnız eski Yunan hatiplerine layık bir belagatle bir Türk'ün birkaç saat sürekli konuşmasını dinleyerek belki zevk duyacağınızı arz etmekle yetineceğim. Gerçekten de Avrupa'da, Hacı Mustafa'nın bu konferansta gösterdiğinden daha fazla bir sanat, maharet ve dirayetle bir işi idare edebilecek çokça nazır bulunabileceğinden şüphem vardır. Her iş bittikten sonra, Hacı Mustafa, Temsilci'ye karşı pek nazikâne birkaç söz söyleyerek, konferansa son verdi. Daha sonra bana sözü vererek: Bu imparatorluğun benim aracılığımla Fransa'dan bu vesileyle görmüş olduğu iyiliği hiçbir zaman kâfi derecede takdir edemeyeceğini, benim yardımım olmasaydı devletin kendisini asıl maksatlarından uzaklaştıracak kanlı bir muharebeye iki seneden beri girişmiş, hazinesinin boşalmış ve Rus topraklarının da askerlerinin kanlarıyla yoğurulmuş bulunacağını ve nihayet hakkaniyet yolundan asla ayrılmamak suretiyle iki tarafın güvenini kazanıp müzakerelere hâkim olarak, başarıyı sağlamanın bana daha ziyade şeref bahsettiğini ve dolayısıyla bu başarının tek mimarının ne Büyük Hükümdar, ne Çar, ne Veziriazam ve Türk Temsilciler, ne de Moskof Temsilci olup, sadece benim olduğumu ifade etmek mecburiyetinde olduğunu söyledi. Bu nutku size nakletmek ve Çar'ın bana yazmış olduğu mektubun suretini göndermekle öğünmek istediğimi sanmayınız efendim. Benim hemen daima korkarak hareket ettiğim bu işte bu derece öneme sahip bir meseleye girişmiş bulunan herhangi bir elçiden Majestelerinin beklentisinin bir kısmını ifa etmekte güttüğüm tek amaç, Kralın ve sizin takdir

ve tasvibinize layık olmaktadır. Fransa'nın dostu olan iki devlet arasında neredeyse kaçınılmaz bir hale gelen ilişkilerin kopmasına engel oldum. Bunu da bizzat iki tarafın şهادetiyle sabit olduğu şekilde teraziye en küçük bir tarafgirliğime bile hükmedilemeyecek bir tarzda dengeli tutmakla başardım.

Beni üzmesi muhtemel olan tek şey, krala son mektubumda arz ettiğim üzere, Çar'a imparator unvanının verilmesini hedefleyen teklifi Türklerin ne suretle karşılayacaklarıdır. Moskof temsilci son konferansın bitiminde bu teklifi komiserlere yapmıştı. Fakat Hacı Mustafa, bunun mevcut müzakerelerle hiçbir ilgisi bulunmayan yeni bir şey olduğunu ve dolayısıyla Veziriazam'a rapor etme yükümlülüğünü almayacağını ve fakat kendisi bir temsilci sıfatıyla uygun görürse Veziriazam'a yazabileceğini veya söyledirebileceğini ifade ederek teklifi maharetle savdı. Temsilci hemen ertesi sabah kâhyaya müracaat etti. Bu zat kendisine, dostlar arasında bunun zamanla reddedilemeyecek bir şey olduğunu ve fakat şimdi her şey olup bittiği için bundan bahsetmenin bile mümkün olmadığını cevaben söyledi. Antlaşmanın karşılıklı onanıp teati edilmesi sırasında, temsilcinin bu teklifi yeniden dile getirmesi zayıf bir ihtimal dâhilinde görünen ve Türkler tarafından muhakkak surette reddedilecek olan bu teklif hakkında temsilci artık ısrar etmekten sakındı. Şimdilik Büyük Hükümdar, bu antlaşmada geleneksel biçimde imparator unvanını krala ve Çar'a basitçe Moskof veya Rusya çarı unvanını verdiğinden eğer ileride Babîali tarafından Rus hükümdarlarına imparator unvanının verilmesi kabul edilecek olursa, işbu antlaşma vaktiyle Rus elçilerinin Veziriazam'a yapılacak ilk ziyaret münasebetiyle kopartmaya çalıştıkları ve bir defa da para ve hediye kuvvetiyle sürpriz biçimde elde ettikleri öncelik hakkının kralın İstanbul elçilerinde kalmasına hizmet edecek bir belge olacaktır.

Antlaşmaya gelince, mektubuma eklediğim kopyasından ve her türlü sorunu önlemek amacıyla kâtibim M. de Bizy ile Moskova'ya göndermiş olduğum nüsha ile bu konudaki değerlendirmelerimden bunun neleri ihtiva ettiğini göreceksiniz, efendim. Önceki mektuplarımdan birinde bu Sarayın nezdinde bulunan yabancı elçilerin çoğunun müzakerelerin esasına dâhil olabilmek veya müzakereleri bozmak kastıyla, çeşitli yollara başvurdıklarından size bahsetmiştim, efendim.

Bunlardan bazıları öncelikle müzakerelerin Avrupa'nın genel çıkarlarına zarar vereceğine hükmediyorlardı. Bir kısmı da yalnız Çar'ın antlaşmanın akdi dolayısıyla kazanacağı yeni şan ve itibardan cüret alarak, birlikte çözümlenecek

menfaatlere ilişkin meselelerde daha fazla zorluklar çıkartmasından korkuyordu. Bunlardan daha önceleri Türklere aracılık etmiş olanlar ise, hasetle bakmaktan geri kalmıyorlardı. Müzakerelerin başlarında kâhyanın bana çıkartmış olduğu sorunların, bilahare öğrendiğime göre, İngiltere elçisinin telkinlerinin bir eseri olması iddiamın ne kadar doğru olduğunu ispata kâfidir. Onların aşağı yukarı bütün teşebbüslerini önceden sezinledim ve müzakereler sırasında duygu ve düşünceleri hakkında bilgi sahibi olmak da benim için zor değildi. Fakat ben onların diledikleri gibi düşünmelerini ve efendilerinin menfaatleri gereğince olduğunu sandıkları tavır ve davranışları takip etmelerini hiçte fena bulmadım. Yalnız Fransa'nın onların mensup olduğu devletlerle ilişkilerine göre vaziyeti idareye çalışmakla yetindim ve bu müzakereler dolayısıyla Majestelerinin çıkarları, şan ve şerefiyle ilgili gördüğüm konulara kendimi bağladım.

Elçiler her şeyin olup bittiğini öğrendikten sonra, hepsi bundan dolayı beni tebrik etmek ve bu konuda söyleyeceklerimi duymak üzere ziyaretime geldiler. Ben onlara, genel ifadelerle, antlaşmanın akdedilmiş bulunduğunu ve bu antlaşmaya Pasarofça antlaşmasının ikinci defa tasdik edilmesi nazarıyla baktığımı, bu imparatorluğun bir şeylerle uğraşmaksızın durmayacağını ve bu defa kendisine hiç olmazsa birkaç senelik bir meşgale icat ettiğini ve bu halin herkesin işine yarayacağını, esasen bu meselede kendilerinin de bilgileri olduğu üzere Hristiyan hükümdarların elçilerinin Türklere, hatta başkentlerinde bile olsa, saygınlık ve nüfuz ile müzakereye girişmelerini ve girişebilmelerini gösteren ilk örneği benim vermiş olmamdan dolayı iftihar etsem yeri olduğunu söyledim. Bir iltifat veya nezaket eseri olarak elçiler söylediklerimi onayladılar. Fakat bunlardan birkaçının Ruslarla Türklerin yeni bir savaşa girişmek üzere bulundukları bu sırada benim buna engel olduğumdan ve onlara yalnız tek kol ile görülecek iş verip diğerini serbest bıraktığımdan ve bundan başka Ruslarla Türklerin İran işleri hakkında kurdukları birliğin bir başlangıcı teşkil etmesinden ve günün birinde kralın arabuluculuğu ve yönlendirmesiyle bu birliği daha önemli bağların takip etmesinden az çok bir endişe ve haset duymakta olduklarını keşfetmekte güçlük çekmedim. Gerçeğe yakın gibi görünen bu düşüncelerinden dolayı ben onları ikaz etmek istemedim. Esasen düşünceleri asla gerçeğe dönüşmese bile, kralın işlerindeki şöhrete az çok etki etmekten geri kalmayacaklarına inanıyorum.

29

Marki de Bonnac'ın Kont de Morville'e Mektubu

İstanbul, 11 Temmuz 1724

Bundan yaklaşık on iki sene önce, Prut barış antlaşmasının tasdiki ve Azak Kalesi'nin iadesi müzakerelerinde İngiliz elçisiyle birlikte arabuluculuk vazifesini yapmış olan Felemenk elçisinden, Türklerin kendilerini aldatmış olduklarını haber almıştım. Türkler bu elçilere bir samur kürkle, tam koşumlu bir at vaat etmişlerdi. Onaylanmış antlaşma nüshalarının teati edileceği gün kendilerini almak üzere gemilere at göndermemişler, arabuluculara sıradan basit birer kaftan takdim etmişler, onlar da bunu almayı reddetmişler ve at da vermemişlerdi. Bu durum benim daha tedbirli davranmamı ve daha vakur ve temkinli hareket etmemi gerektirdi. Nitekim Babiâli tercümanına teatiyi kralın elçilik sarayında yapmak istedikleri takdirde geleneksel olan iddiaların tümünden [hediye alma ödüllendirme] feragat edeceğimi, ancak teati işinin Veziriazam'ın konağında yapılması gerekiyorsa, imza ve teatiye başlamadan önce, samur kürkün bana teslimini istediğimi ve işe ancak samur kürkü sırtıma geçirdikten sonra başlayacağımı, bundan başka gemilere benim için yeteri sayıda at gönderilmesini talep ettiğimi ve sunulması usulden olan ata gelince, bunu zaruri bir şey bulmadığım için, bu hususta Veziriazam'ın vereceği karara tamamen saygılı olacağımı söyledim.

Benim samimi öngörülerime ve tavrıma vezirler kötü niyetle karşılık vermediler. Benim için gemilere otuz beş at gönderdiler ve Fransız elçilerinin bu ülkede elde ettikleri ilk samur kürkü bana giydirdiler. Sonra bir de tam koşumlu at takdim ettiler. Takdim, bu münasebetle umabileceğim ve sizin de bu işin başarılı olmasında büyük payı olan M. de Campredon'a bu konular hakkında yazmış olduğum mektuba bir göz atmaya vakit bulabildiğiniz zaman daha ayrıntısıyla görebileceğiniz gibi, çok parlak saygı ve hürmet gösterileriyle icra edildi.

*Yapılan Antlaşma'nın Metni*⁷⁴.

**OSMANLI DEVLETİ HEYETİYLE MOSKOF TEMSİLCİSİNİN
PADİŞAHIN HUZURUNDA ACEM MEMLEKETLERİ İÇİN
YAPILAN VE MOSKOVA SEFERİ SORUNUNUN GİDERİLMESİ
HAKKINDAKİ GÖRÜŞMELER SONUNDA İKİ TARAF
ARASINDAKİ ANTLAŞMA METNİ**

Daha önce işaret ve beyan olunduğu üzere, Moskof Çarı'nın Kapı Kethüdası [Moskof Temsilci] ve Devlet-i Aliyye tarafından temsilci olan Reisü'l-küttab Mehmet Efendi ve Defter Emmini Hacı Mustafa Efendi ile iki tarafça kararlaştırılan arabulucu Fransa elçisi ile görüşmeler başladı. Mevcut durumun değişmesi üzerine yetki yenilenmesi gerekti ve bunun için doksan günlük süre tanındı. Yetkilendirilme ulaştıktan sonra, Fransa elçisi, adı geçen kişilerden oluşan heyetler arası görüşmelerde, Moskof Çarı'nın Osmanlı İmparatorluğu ile daha önce yaptığı barışı kuvvetlendirme ve devam ettirme niyetinde olduğunu, buna özen gösterdiğini açıkça vurguladı. Ancak bir buçuk seneden beri İran şahına isyan etmiş bulunan Lezgiler Şimahî'daki Rus tüccarlarını katledip, mallarını yağmalamalarından dolayı, çaresiz kalanlar Çar'a başvurdular. Derbend ahalisinin iltica etmesiyle, Çaradı geçen kaleye asker koydu. Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip çıkması nedeniyle henüz Lezgilerden intikam alınmamışken, İran'da kargaşa çıkması üzerine, Çar, bozgunculardan memleketi almak amacıyla Hazar Denizi taraflarına asker gönderip, Bakü ve Gilan bölgesine muhafızlar tayin etmiştir. Şeklinde bir girişten sonra, yine açıklanan bu durum dâhilinde İran şahı tebaasından Mir Üveys Oğlu ayaklanmış ve Şah Hüseyin'i çoluk çocuğuyla esir ederek, İsfahan'da onun tahtına çıkmıştı. Şah kurtulunca İran halkı yanında toplanmış ve tahtına

⁷⁴ Fransızca eserde Ruslara verilen ve 1724'deki İtalyanca ile yazılan antlaşma metni bulunmaktadır. Türkçe yayıma hazırlamada İtalyanca yerine Çelebizade Asım'ın *Tarih-i*nde yer alan Osmanlıca metni koymayı tercih ettik. Böylece okuyucu Marki de Bonnac'ın verilerini Türk kaynağından karşılaştırma imkânı da bulacaktır. Bonnac'ın verdiği Eski İtalyancayla yazılmış metin, Çelebizade Asım Tarihi'ndeki metin ve anlatıyla karşılaştırılmıştır. Antlaşmanın giriş kısmı tamamen Türklerin bakış açısını yansıtmaktadır. Üslup ve olayların anlatımı Bonnac'tan farklıdır. *Tarih-i Raşid ve Zeyli, Râşid Mehmed Efendi-Çelebizâde İsmail Asım Efendi*, yay. haz. A. Özcan, Y. Uğur, B. Çakır, A. Z. İzgöer, İstanbul 2013, s. c. III, 1134-1141

yeniden çıkmak için, geçmişten gelen dostluk ve komşuluk hakkına dayanarak, elçisiyle Çar'a durumunu bildirip yardım istedi. Şah, Osmanlı İmparatorluğu ile ebedi barışa zarar gelmeden, Çar'dan, şahlığını teslim etmesini ve kendi tebaasından devletlerine karşı gelenleri bastırmasını rica etti. Bahsedilen durumların ortaya çıkmasıyla çokça masraflar karşılığında, Çar'ın hâlâ tasarrufunda olan Derbend ve Bakü kalelerinin muhafaza ederek, Gilan, Mazenderan ve Esterabad illerinin ise sonsuza kadar Çar'ın yönetiminde kalmak üzere teslimini gerekli görüp, aralarında bu şekilde antlaşmışlardı.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından bu illere asker gönderilmesiyle, bu esnada zapt edilen yerler Osmanlı Devleti'nde kalmıştı. Ancak Çar'ın istila ettiği memleketlerin yakınında olmayan Kur nehri sınır olmak ve bu nehrin Hazar Denizi tarafındaki araziler Çar'a ait olmak üzere iki devlet arasında barış yapıldı. Fakat Şimahi şehri, bu nehrin deniz tarafında kalmasına rağmen Çar, Osmanlı Devleti'ne karşı beslediği ebedi dostluğun bir nişanı olarak, bu şehrin Hacı Davut'un tasarrufunda kalmasını kabul etti. Fakat buraya Osmanlı askerinin gönderilmemesi ve kalesinin tamir edilip, güçlendirilmesi için, padişahın yardımıyla para harcanılmaması şartını koştu. Bu esnada Tahmasb'ın rızasıyla Çar'a söz verip teslim ettiği yerler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek müsadesiyle eski memleketler için yolları olarak tanzim ettiği yerler, tarafların tasarruflarında kaldı. Osmanlı Devleti ya yalnız ya da Çar'la birlikte İran Şah'ıyla anlaşma yenileyecek ve onunla mücadele ve savaşmayı terk edecekti. Osmanlı Devleti'yle olan dostluktan dolayı Çar'ın isteği bu şekilde hareket edip, adalet ve insafa bağlı kalmaktır deyip, [Fransa elçisi] güzel bir şekilde ifade etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun temsilcileri olan efendiler, daha önce yapılan müzakere toplantılarında, Moskof Çar'ının geçen sene yerinden harekete geçip, Derbend ve Ejderhan kalesinden sonra Türk adıyla bilinen yere gittiğini söylediler. Temsilciler ayrıca, Çar'ın, dağ bayır aşarak istila ettiği Derbend kalesinin bin yıldan fazladır Müslümanların tasarrufunda olduğunu ve asla Hristiyanların ayakları altında çiğnenmediğini beyan ettiler. Derbend ve Bakü kalelerinin nice seneler ve günler Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyetine bağlı kaldığını, söyleyen Osmanlı Temsilcileri, buralara şimdi sahip olan İran'ın batmış ve o bölgelerin zalimlerin zulümleriyle darmadağın bulunması dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun [önceki sahibi olarak] bölgeyi kazanılmış miras hakkına dayanarak, yönetimi altına alması gerektiğini delilleriyle açıkladılar. [Türk Temsilciler, Rus Temsilci'ye] Bu açıklamaların yazılı olduğu muhtıradan, Derbend ve havalisinden Çar'ın el çekmesi gerektiği ilan edilmesine rağmen, [Ruslar] deniz

yoluyla asker göndermeye girişti ve Bakü kalesi zapt edildikten sonra, Gilan sahilinde Reşt adlı yerde sığınacak palanka binası inşa ettiniz, dediler. Bundan sonra Tahmasb, adı geçen bölgeleri Çar'a verdi, diye söylediğiniz laflar mantık dışıdır ve bu iddiaların âlimlerin nazarında makbul olmadığını söylediler. Zira Şah Hüseyin hâlâ İsfahan'da Mahmut Han elinde mahpus ve çeşitli sıkıntı, üzüntü içindeyken, rafizi İranlılar, hayatta olduğu sürece onu şahları ve imamları olarak gördüklerini, kurtarmak için gayret ettiklerini, başkasına bağlılığı ve itaati haram bildiklerini, mezhepleri gereği adı geçen yaşıyorken, başkasına biat etmeye izin vermemeyi kararlaştırdıklarını herkesin bildiğini vurgulayıp, Tahmasb, hangi gerekçeyle, İran'a malik ve güç sahibi olarak memleketi başkasına bırakırdıye sordular. [Sözlerine devam eden temsilciler] "Şah Hüseyin hâlâ İsfahan'da mahpustur ve tek yanlı istila devam etmektedir. O bölge sahipsiz kalmaz, Osmanlı Devleti öncelikle ülkesinin sınırlarına dâhil olan vilayetlerin güvenlik altında olmasına [dikkat eder] ve padişahın miras hakkı olan yerlere el uzatmanıza ve düşmanlık etmenize ve sultanın memleketine sınır ihaliline tahammül etmez", dediler. "Eğer amacınız bu meselenin dostça halledilmesiye, Tahmasb'tan bahsetmeyi bırakır, Derbend ve Bakü'den vazgeçersiniz. Daha sonra Reşt adlı sığındığınız yerler konusu şüphe ve heyecan sebebi olmakla birlikte aciliyeti yoktur. Buranın sınırlarından bahsedip, karış karış tespit edelim ve amacımızı yerine getirelim", diyerek [karşı tarafı] cevap veremez hale getirdiler. Önceki toplantıda Moskof Temsilci'nin dile getirdiği gerçek dışı iddiaları, kesin kanıtlarla çürütmeye çalışmaları üzerine, Moskof Temsilci, toplantının bir oturumunda bu kadar maddeyi anlatmak ve hüküm vermeye çalışmak zordur diyerek, düşünmeye ihtiyacı olduğunu söylemesiyle, toplantı sonlandı.

Üç dört gün geçtikten sonra, yapılan toplantıda Kapı Kethüdası [Moskof Temsilci], Çar'ın Osmanlı Devleti ile ebedi barışın güçlendirilmesi ve sürdürülmesine özen gösterdiğini tekrarladı. Çar tarafından kendisine öncelikle Hazar Denizi tarafındaki bölgeleri konuşmaya tam yetki verilmediğini, kendisinin, Osmanlı Devleti'nin tasarrufunu o havaliden uzaklaştıma, ikinci olarak, adı geçen deniz tarafındaki Çar'ın elinde olan yerlere Osmanlı Devleti'nin hududu yaklaşmış olmasından dolayı, bunu sınırlama ve üçüncü olarak taraflar ellerinden bulundandan daha fazla İran topraklarına ilerlemiş olmalarından dolayı, İran'a saldırıyı bırakma ve Osmanlı Devleti'nin ya bağımsız olarak ya da birlikte Tahmasb ile barışın güçlü ipini tutup bağlaması ve dostluğu kuvvetlendirmesi konularını görüşmeye yetkisi olduğunu söyledi. Başka konularda yetkim yoktur diyerek, fesatlık saçan sözlerinde ısrar etti. Bunun üzerine Temsilci Efendiler, Çar'ın bu fikri dost-

luk iddiasıyla çeliştiğini göstermektedir. Zira her zaman düşmanlarını bozan ve üstün gelen Osmanlı Devleti'nin tüm İslam mülklerinde ve Hristiyan devletlerine galebe ve istilas herkesin bildiği bir şeydir. Özellikle devletin zorlu eli göğsündeki silaha uzanmşken, birer hile ile Osmanlı Devleti'nin miras gördüğü memleketlere düşmanca el uzatılması ayplanması gerekirken ve Tahmasb dedikleri vaziyeti meçhul birine şahlık görevinin verilmesi, Osmanlı Devleti'nin şeriatça ve mantiken kurtarılması gerektiğini düşündüğü İran'a üç koldan askerlerini sürerken ve her bir gruha kaar bin kese masraf ettiği ortadayken, ar'ın İran memleketlerine taarruz olmasın diye alay eder gibi, zorla hükmetmeye yeltenmesi, sanki uykuya dalmş ejderhay tahrik etmek ve yırtıcı kahramanın kulağını terletmektir, dediler. Eğer ar'ın arzusu dostluğın kuvvetlenmesiye, İran'a ilişkin karmaşık sözler etmeyi kesin ve Hazar Denizi taraflarıyla ilgili hususların düzenine zen göstersin. Yoksa Allah'a hamdolsun Osmanlı İmparatorluğu kuvvet ve kudretiyle, bir elinde bar kalem ve bir elinde de dünyayı zapt eden kılıcıyla barça ve çarpışmaya hazır durumdadır. Bar binasını bozan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu kendi ülkesinin üzerine yürütmeye sebep olan [ar], [şunu bilmelidir ki], gerektiğinden çok fazlasını isteyerek antlaşmayı bozan inşallah kendi cezasını da seyrederek. Bu cevap verildikten sonra, Fransa elçisine, "ar'ın Osmanlı İmparatorluğu ile alay eder gibi hareketler yapması münasip midir" diye soruldu. Moskof Temsilci'yle görüşmede bu konuya mazeret bulmaktan vazgeçmesi gerektiğini belirttiler ve ar'ın zapt altında olan Derbend ve Baku'nn, şimahi'ye yakın olmakla, aralarındaki yerler üzerine bahsedilen hükümleri kabul ettikten sonra, ar'ın yeni komşuluk ve dostluktan dolayı İran meselelerini gündeme getirmesini edep dş olduğundan dolayı kınadılar. Daha sonra Moskof Temsilci'yi dışarı çıkarttılar. ar'ın barça niyeti olmadığını söyleyen Türk temsilciler, Osmanlı İmparatorluğu'na ağır gelmeyeceğini sanarak bu teklifi yaptığını, işin i yüzünü bilenlerin kolayca anlayacağı gibi onun Hazar Denizi sahillerinden vazgemeyeceğinin şüphesiz olduğunu belirttiler. Bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun tedarikli olacağını, bir elde kılıç bir elde kalem olmak üzere görüşmeler yapmayı uygun gördüklerini, ar'ın Osmanlı imparatorluğu'nun tekliflerini kabul etmezse, üzerine yrneceğini anlaması gerektiğini, eğer barın bozulmasına raz değilse, bu konuda makul bir tavır alınmasının umulduğunu Fransa elçisine söylediler. Ayrıca Kapı Kethüdası'nın [Moskof Temsilci'nin] üstlendiği sorumluluktan başka diğer konularda yetkisi var mıdır sorusunu da sordular. Kendi aralarında müzakere edeceklerini ve daha sonra yeni bir toplantının yapılmasını ve ilerinden geçen iyi dilekleri söylediler.

Söylenildiği gibi, iki toplantıda da alınan kararlar güzelce yazıldı, ancak öneriler beğenilmemişti. Meselenin ve bozgunculuğun temelinin bilinmesi için Halep kadılığından azledilmiş âlim Ahmed Efendi vasıtasıyla sorun büyük âlimlere arz olundu. Daha sonra yapılan müzakere toplantısında Kapı Kethüdası önceki sözlerini aynıyla tekrar edip; “dile getirdiğim maddelerin hepsi mantıksız değildir, bazısını kabul etmek gerekir. Kabul edilmeyenlerinsene ne şekilde kabul edilebileceğini, gerekiyorsa beyan buyurun, Çar’a iletilen ve kabul edilen maddeleri onların cevabı gelince görüşelim” sözlerini defalarca söyledi. Türk temsilciler, devlet toprağını koruyan ve saltanatın namus, şerefine uygun cevaplar verdiler ve Çar’ın söylediği maddeler Osmanlı Devleti’ni aldatmaya ve kendi konumunu güçlendirmeye yöneliktir. Bundan dolayı Çar, müzakereleri işgal için yapmaktadır. Bizim de yetkimiz ancak beyan ettiğimiz mertebede olduğundan, sizinle görüşmemiz ancak bu kadar olur diyerek tavırlarını ve mücadele şekillerini değiştirdiler. Sonra Fransa elçisi, Kapı Kethüdası ile dışarı çıkıp, bir saat kadar aralarında görüştüler. Fransa elçisi, içeri girip, Moskof Çarı’nın barışa ulaşmayı amaçladığı açıktır ve onun, Tahmasb’la anlaşması da Osmanlı İmparatorluğu’na hâle gelmemesi içindir. Eğer Osmanlı imparatorluğu bütün İran’ı nüfuzu altına alma düşüncesinde olmayıp sadece bazı bölgeleri zapt etmek istiyorsa, iki tarafın ebedi dostluğuna binaen İran maddesini söylenmemiş sayalım. Çar’ın elindeki mahallerin durumunu görüşmek içinse ara vermeyelim, eğer bu konuya Çar’ın bizzat kendisi dâhil olursa, onun aracılığıyla mesele çözümler ve hem kendisiyle olan ebedi dostluk sağlamlaştırılır ve hem de Osmanlı İmparatorluğu’nun isteği de savaşırsız gerçekleşmiş olur, bu hususun orta yol olduğunu düşünüyorum, dedi. Bunun üzerine Türk temsilciler, görüşmemiz sona yaklaştı ve bizim yetkimiz bitti cevabını verdiler.

Tahmasb binbir rica ile Osmanlı Devleti’nin himayesini dilerken ve Osmanlı elçisi Revan Seraskeri Ahmet Paşa’nın yanına iltica etmişken, Osmanlı Devleti’nin memleket almak için Çar’ın aracılığına ihtiyacı yoktur ve bu sözler yetkimiz dışında olup, ancak dostluğa binaen konuyu saadetli efendimizin ayaklarına yazılı olarak sunalım diyerek toplantıyı bitirdiler. Bu durum din ve devletin her yönünü ilgilendirdiğinden Rebiülahir ayının on sekizinci günü [15 Ocak 1724] Hazreti Şeyhülislam ve büyük vezirler, büyük âlimler, İstanbul ve ocakların ağaları, zâbitleri ve tüm devlet ayanları, yöneticileri ve saltanat tahtının ileri gelenleri saraya davet edilerek sarayın büyük avlusundaki otağda büyük bir danışma meclisi toplandı. Önce veziriazam hazretleri, danışma meclisinden beklenilenin, herkesin düşüncesini söylemesi, amacının fikirlerin en uygununu seçmek olduğunu, herkesin hatı-

rına gelen fikri ve gönlüne doğan yönü dile getirmesini, herkesin ittifakıyla beğenilen üslup üzerine hareket edileceğini söyledi. Toplantıya katılanların hepsi söz aldıktan sonra, Moskof Çarı'nın hâlâ Şah Hüseyin'in oğlu Tahmasb ile anlaşma ve adı geçenin Gilan, Mazenderan ve Esterabad illerini kendisine teslim etmeye söz vermesi hasebiyle, devletine büyük kazanç sağlayacağını düşünerek, Osmanlı İmparatorluğu'na elçi gönderdiği ve Tahmasb ile dostuna dost ve düşmanına düşman olma üzere yaptığı anlaşmaya binaen, Osmanlı İmparatorluğu'ndan İran'dan el çekmesi ve barışmayı murat ettiğini, Kapı Kethüdası aracılığıyla bildirdiği malumlarımız olmuştur dediler. Şimdi yüce şeriatın gereği ve oybirliğiyle başlanılan İran seferinden feragat mi olsun yahut dini gayret ve Osmanlı saltanatının namusu, Çar'ın bu gibi zorbalık hissettiren muamelesine tahammül edemediğinden başka, Allah'a hamdolsun Osmanlı İmparatorluğu üstün kuvveti ve apaçık gücü ile birkaç düşmana mukavemetten aciz değildir. Çar'ın bu kaba teklifi barışı ortadan kaldırmayı zorunlu kılacağı belli olduğundan, Moskof üzerine sefer için ihtiyaç duyulacak maddelerin tedariki başalsın mı diye sorduktan sonra, bu gibi azametli emirlerde herkes böyle emirin aklına getirdiği fikri ve gönlüne doğan sözü söylemeye tereddüt edeceğinden, toplantıda hazır bulunanların fikirlerini serbestçe tartışmaları için veziriazam ve şeyhülislam hazretleri o mekândan ayrıldılar.

O esnada divan tercümanım ve Fransa elçisi gelip, vezirlik makamının ayak toprağına yüzünü sürdü, kendisinin bu hususta aracı olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hayır sahibi olması hasebiyle, her iki tarafın gönlünde olanları bildiğini ve iki tarafında ebedi barışı murat ettiklerinin farkında olduğunu söyledi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu zapt etmek ve tedbir almak şartına uyarak, müzakere kapısı açık olmak üzere, sefer ihtiyaçlarının karşılanması başladığı için, İran konusunun istediği gibi şekilleneceğini düşündüğünü Aristo fitratlı vezirlik makamının ayak toprağına arz etti. Tahminen bir buçuk saat sonunda veziriazam hazretleri yine şeyhülislam efendi hazretleriyle danışma meclisini topladı ve hazır bulunanların reylerini ve neye karar verdiklerini öğrenmek isteyerek iltifatta bulundu. Lâkin beyan olunan iki ihtimalin hangi tarafı tercih olursa çok büyük sakıncalar içerdiği görüldü. Bundan dolayı, iki taraftan birini tercih etmek ızdırıp ve hayretleri saadetli makamlarınızca malum olduğunda Fransa elçisinin hayırlı istekleriyle gösterdiği arabuluculuk mecliste dile getirildi. Hem barışın hem de hem savaşın mümkün olduğu ama "her işte orta yol hayırlıdır" düsturu gereği iki tarafın görüşüp, anlaşması gibi üçüncü ihtimalin de olduğunu, [veziriazam] buyurdular. Tüm sözler üzere bu rıza gözünün görünen yönü ve bu doğru tercihin,

sıhhat ve ağırbaşlı, temkinli duruşun kabul ve imza kıldıklarını müşahade ederek, veziriazam hazretleri Padişah hazretlerinin (Allah kuvvet versin, saltanatını ebedileştirsin) yüksek huzurlarında toplantı esnasında vezir sarayına teşrif buyurmalarıyla, hazır olan devlet erkânından Şeyhülislam Efendi ve Reis Efendi ve Defter Emini Efendi ve Yeniçeri Efendisi ve ocakların ağaları, Sultan'ın makamına girmeye şerefine eriştiler.

Anılan yüksek makamlı devlet adamları, Halife'nin yüce sema güneşinde ışılandırdıkları şerefli evinin eşliğinde, zerre gibi arz-ı vücut ettiklerinde, Veziriazam hazretleri üslup gereği, danışma meclisinin oylama sonuçlarını hilafet makamı tahtına arz ve takdim etti. İskender gibi ani saldıran Padişah hazretleri gayretle ve yiğitlikle; “Çar'ın bu tekliften maksat ve meramı galiba barış binasının çöküşüdür. Ancak varlıkları uyum ve denge içinde yaratan, Bari [en mükemmel] olan Allah'ın yardımıyla bu gibi toplu din ve devlet işleri ve saltanatın zorunlu gerekliliği için toplanan ve hazırlanan firavun hazinesi gibi, çok hazineme ve sonu gelmez askerlerimizin nihayeti yok iken, Moskof Çar'ı gibi azatlı avım olan böyle deve gibi şivesine, aslan gibi saldırır ve büyük hükümdarlığıma uymamakla birlikte sayısız askerimle üzerine gider ve Yüce Allah'ın izniyle nice işlerini ve memleketlerini ele geçiririm. Hemen sefer tedarikine başlansın ve müzakere kapısı yine açılsın ve yenilensin” diye hikmetli sözlerle dolu ağız kutusundan çıkan beyanlarından meclise mücevher saçtı. Bunun üzerine Şeyhülislam Efendi hazretleri bu niyetle Fatiha okudu ve ertesi günü Veziriazam hazretleri seferin büyük gerekliliği olan konaklama hizmeti için görevlendirilen Eminzade Ahmat Ağa'ya kaftan giydirdi. Zikrolunan danışma meclisi sonunda sefer ve harekât mühimmatı tedarike başlandı. Ertesi günü Moskof Kapı Kethüdası ve Fransa elçisi taraflarından Aristo fitratlı Veziriazam hazretlerine lisanen bazı kelimeler arz etmeleriyle, izin vermeleri niyaz olunup, görüşme kapısının tamamen kapalı olmadığına binaen, memamlarını Veziriazam ayağının tozuna sözle arz etmelerine izin verilmesi üzerine, Fransa elçisi ve Kapı Kethüdası ve divan tercümanı ve elçinin akrabası beyzade haricindekilerin toplantıdan ayrılmalarıyla, akıllarındakilerini arz etmeye fırsat verildi. Öncelikle Veziriazam hazretleri

Sıkıntılı ağzına bir söz mü bulunmaz amma

Hüner o ince mânâlı gizli tabirdedir

düsturunca, barışın üç türünün bulunduğunu söyledi. Üç kısım ortasında ebedi barışın şartlarına ne derece uyulduğunun bilinmesi lazım geldiğini buyurup,

özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile Moskof Çar'ı arasında akdolunan sonu selametli barışın kendi isabetli oylarıyla düzenli ve sağlam olmasını daima korumaya özen gösterdiklerini bir şekilde söylediler. Bu barışın yapıldığı günden beri Tatar kavmi, kötü hasetçilerin söyledikleri kelimeleri kabul ve itibar etmeyip, yardımcı mimarının maharetiyle yüksek ve sağlam olarak yapılmış olan ebedi barış binasının yıkımına herhangi bir şekilde izin vermediklerini hikmetli bir üslupla tabir buyurdu. Adı geçenlerin [Moskof Temsilci ve Fransız Temsilcilerin] toplu olarak zan ve şüphelerini izale buyurduklarında, adı geçenler; “evvel dahi böyle bilirdik, bu defa kat be kat itimadımız arttı ve her ne buyurdunuz ise hilâfına hareket edilmeyeceğine şüphesiz emin bir biçimde inandık” diye ittifakla cevap verdiler. Veziriazam da çünkü gönlümüzden geçen artık malumunuz oldu dedi. Yalnız şimdi anlaşma sebebi olan hususun zatından bahsedelim diye buyurduklarında şahıslar, Osmanlı İmparatorluğu ile Moskof Çarı arasında vaki olan ebedi dostluğun devamlı yetişip büyümesiyle bu sırada iki devlete de dost ve komşu olan İran Şahı Hüseyin’in devleti tersine dönmüş ve perişan hale gelmiş ve saltanat tahtını Mir Mahmut isimli kimse ele geçirmiş olup, İran sahipsiz kalmıştır. Bunun aşikâr olmasıyla, iki devlet de hudutlarını korumak için bazı yerlere harekât ve devletlerine faydalı ve lâzım olan yerleri zapt edip almaya karar verdiler. Lâkin şahın Tahmasb adlı oğlunun mahrum vemazlum bir halde kalmasıyla, taraflar çıkarlarını elde ettikten sonra, babası ile iki taraf arasındaki dostluğa binaen, kendisinin İran’ın bazı yerlerinde hükümdar olmasına izin verilmesini söylemiştir. Biz üç tarafın da gönlünün hoş olmasına meyilliyiz dediler. Bunun üzerine Veziriazam hazretleri, Moskof Çarı evvel emirde Hazar Denizi sahillerini kendisine tahsis ederek ve adı geçen sahillere diğerlerinin yaklaşmasının kendisine münasip olmadığını, dostane tarafımıza bidirerek, adı geçen deniz sahillerine tecavüz etmemiş ve saldırmamış ve o havalinin zaptına çalışmamış idi. Hâlâ iki taraf da faydalı olmak yönünden Kapı Kethüdası aracılığıyla tarafımıza arz olunan ittifak ve ittihat maddesi herkes için faydalı olup, arabulucu Fransa elçisinin gayretiyle daha kolay bir şekilde uygulanabilir, buyurdular. Bunun üzerine Fransa elçisi, işin gerçeği iki tarafça da kötü sanıya sebep olacak hale dönüşünce Moskova’da olan elçimiz Çar’a ulaşip, “Fransa Devleti, Osmanlı Devleti’nin yüksek derecede dostu olup, talebiniz üzerine arabuluculuğumuz sırasında herhangi bir şekilde hoş olmayan hareketler ortaya çıkacak olursa, aramızda soğuk hava esmesine sebep olur” dediğinde, Çar, nezaket dışı hareketlerde kötü bir maksadı olmadığını belirterek, elçimize güven vermiş ve

samimi dostluğun gerektirdiklerine riayet etmek yönünde hikmetli sözleri söyleyen dilimizden çıkan kelimeler gönlümüzden geçmiştir.

İnşallah gönle hoş gelen güzel tedbirleriyle dostluğu bir daha kuvvetlendi ve “istenen hususlara gönüllü düzen verilir” dedi. Bunun üzerine Kapı Kethüdası da, “mutluluk sığınağı olan Padişah hazretleri çokça dostluk göstermeleri, özellikle bilinen konuda bizzat müşahade edip ayağının tozuyla bizi şereflendirmesinden emin olduk, Çar dostunuz ebedi dostluğu korumayı esirgemeyip, özellikle halel gelmemesini iştahla istediğinden ve devletli efendimizin himmet buyurarak her konunun mümkün olan en güzel şekilde sonuçlanmasını istediğinden kesinlikle şüphem yoktur” dedi. Veziriazam da, sizinle maslahatımız bu dereceye gelmişken kendi eserimiz olan barış binasının kuvvetlenmesine büyük emek sarf edip korunması için uğraştık. Şeyhülislam Efendi hazretleri, şer-i şerifin gereği üzere İslam olan Osmanlı Devleti, Kızılbaş memleketlerine gittiklerinde ebedi dostu olan Moskof Çarı, “Acem memleketlerinden feragat edin” diye haber gönderse de, Osmanlı Devleti işinden geri kalmaz. Eğer Çar ısrarcı olmaz, Osmanlı Devleti’nin hudutlarına ve askerine taarruz etmezse, Çar ile olan barışın bozulması şeriatça caiz olmaz diye fetva vermesiyle müzakere kapısını dostluk yönüne açmış ve amacımızı noksansız ve ziyade sizlere ifade etmişizdir, dedi. İlâveten, ancak tedariklerimizi görüp, Mısır Kahiresi’nden ve Bosna ve Anadolu ve Rumeli ve sair memleketlerden çokça asker toplayıp ve han hazretlerinin dahi davet olunmaları kararlaştırılmış olup, karınca sayan Tatar sipahilerinin hazır olmalarına ferman verildi. Sizden haber gelmeden önce hareket ihtimali olursa, Kapı Kethüdası’nı ve arabulucumuz olması dolayısıyla elçi beyi [Marki de Bonnac] yeteri kadar tayin edilmiş görevliyle sınıra kadar götürülüp varılsa ve Çar, “savaşım vardır” diye Kapı Kethüdası’nı talep etse, tarafımızdan savaşıma ve vurmaya başlanılsa dahi, seleflerimiz gibi bir türlü kahır ve saldırganlık etmemekle yine dostluğumuzu bildirir ve kendisi barışı bozduğu takdirde, Allah’ın yardımıyla, yiğitlik gücümüzü gösteririz ve bu kadar masrafi konuşulan maddeleri tahsil ve Osmanlı İmparatorluğu’nun namusunu korumak için feda ederiz. Bu amaçları bilerek gidersiniz diye konuştu. Bunun üzerine Fransa elçisi, “önlem almakta sakınca yoktur. Ancak inşallah toplantı yeri olan Ayas Paşa’dan öteye gidilmez ve himmet-i aliyyeniz aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu’nun muradı hâsıl olacağından ve iki tarafın da çokça menfaatlere ulaşacağından asla şüphe edilemez” dedi. Daha sonra Kapı Kethüdası, “şimdiye kadar Osmanlı Devleti tarafından Derbend ve Bakü’den el çekilmesi” şeklinde cevap verildiğinden anlaşma yolunda zorluk olduğu şüphesizdi. Siz efen-

dimizin bu veçhile dostlukları Çar'a beyan olunduğunda, "bu sulh yolunun iki tarafa hayırlı bir şekilde olacağına asla şüphem kalmadı" dedi. Veziriazam hazretleri de, şevketli ve ulu olan cihan Padişahımız Efendimiz hazretlerinin kutlu, uğurlu arzularını size söyleyip, beyan ederek şüpheleri giderdik. "Öyle ise kutsalları korumakta cesaretli yeryüzü Padişahı efendimin mutlak vekili olduğumuz hasebiyle, hemen bu mecliste her hususun iki tarafa faydalı olması yönüyle karar verip, sözleşmesini bildiren senedini yazmış ve her birine sorguya muhtaç bir durum olursa işlerimizin ancak anlaşma ile arzu edilen faydaya yaklaşacağına elçi bey senet versin, ta ki tarafımıza tam bir güven gelmekle sefer tedarikini geciktirelim" diye buyurdu. Bu sözler üzerine Fransa elçisi, bu davranıştan gayet memnun olduğunu ve bu konunun halledilmesinde asla şüphesi kalmamışken, tek başına aracılık etmekle senet vermeye yetkisi olmadığını beyan etti. Veziriazam hazretleri, "bu konuda size zorlamamız yoktur, ancak tarafların sefer masraflarından kurtarılmasının bu konuların en kolay şekilde çözülmesine etkisi çok olurdu" dedi. Fransa elçisi, "maslahatgüzarımız eğer harekete geçmez ve Çar'a yazılan kâğıtta Derbend ve Bakü'den vazgeçme sözü olmazsa çokça masrafa gerek kalmaz. Lâkin önlem olarak tedarik etmek, bu işlerin ilerlemesine sebep olan suret ve askerlerin sefere idmanları devletlere lazım bir keyfiyet olduğundan, İslam askeri olmayan böyle bir başkomutanı görmekle mesrur ve bahtiyar bir hareket gerekirse uğurlarında baş ve canlarını feda etmeye çabuk olacakları aşîkârdır. Devletli efendimiz hazretleri dahi gönle hoş gelen tedbirleriyle, memleketlerinin düzenini ve Osmanlı askerlerinin gerekli hizmetleri için çalışıp, özen göstermelerini müşahade etmeleri nice faydalar sağladığı halde ve sefer ihtiyaçları için olan masrafların abes olmayacağı yakinen saadet sahibi zatlarınca bilinmektedir". Ayrıca, "iki tarafın da sıkıntısız fikirlerini ortaya koyunca, nice zor işleri kolaylaştırmış olan Çar'ın olağanüstü Kapı Keyhüdası aracılığıyla ve Osmanlı Devleti'nin muratları olunacak işin yürütülmesi kolay olur" dedi. Bunun üzerine Kapı Kethüdası, "Yüce İmparatorluğun gönlünden geçenleri ortaya koymanın, bu hususa gereği gibi teşebbüs olunmasına etkisi çok ve Çar'ın Osmanlı imparatorluğu ile olan dostluk uğruna Tahmasb'la olan antlaşmasını feda edeceğine şüphem yoktur" dedi. Veziriazam hazretleri, "biz isteklerimizi Temsilci Efendiler ile ifade etmiştik, şimdi dahi işbu beyan ile Çar'ın tasarrufunda olan yerleri ortaya çıkarıp, o tarafları şimdi sınırlayalım ama Derbend ve Bakü'nün bahsini bir tarafa bırakalım, Şirvan'ın başkenti olan Şimahi şehri hâlâ tasarrufumuzda olup, Derbend kalesi taa Hazar Denizi kenarında olmasıyla araları yirmi dört saat mesafe olmakla, iki yönü dahi

genişletmek için orta sınırı bulunup baştan sınırlandırılır. Daha sonra Cihan Padişahı hazretlerine iltica eden Hacı Davut Han farz edelim ki Kırım hanları gibi başlı başına hükümet eylesin ve sizinle dostluğumuz ebedi olup, gereği olmadığından istihkâm verilmeyip, maaşlı asker tayin olunmaya". "Fakat Şirvan ve Şimahi'ye mutlaka asker göndermemek birkaç cihetle mümkün değildir" "İlk olarak Hacı Davut Han'ın Kırım hanları gibi serbestliği gerekli olduğunda, adeta on beş adamı ile gönderilen bir kapıcı başı ağa ile ulaştırılan emr-i hümayuna muhalefet etmesinden dolayı cezalandırılması için asker gönderilmesi gerekir." "İkinci olarak Davut Han'dan başka o taraflarda Serhay Ali Sultan ve Küçük Evsemi ve Büyük Evsemi ve onlara denk nice kabile yöneticileri sıkça ayaklandıklarından, Osmanlı Devleti tarafından her bir durumda asker gönderip, kimi ezilerek ve kimi kullanılarak terbiye edilmeli ve düzene sokulmalıdır" "Üçüncüsü bu zikrolunan çeşitli kabileler ve itilaf etmemiş aşiretler itaatimiz altında olmalarıyla görünüşte zahiren barışımıza dâhil olmuşlardır. Bu durumda bunlar Çar'ın hudutlarına zarar vermeye cüret ettiklerinde, Tatar konusunda iddia ettiğiniz hakkı yerine getirmek ve tarafımızdan istek olunacak zaruretle, o taraflara da asker gönderilmesi lazım gelebilir" dedi. Fransa elçisi, "ifade buyurduğunuz sağlam deliller gayet güzeldir ve zikrolunan sebepler fazlasıyla münasıptır, Kapı Kethüdası eğer Çar tarafından bu sebepler için yetkilendirildiğini beyan etmekle birlikte, özellikle sınır tayin etmek büyük bir dikkatle çalışmayı gerektirdiğinden Temsilci Efendiler ile görüşmeler yapılması rica olunur" deyince, Veziriazam hazretleri; "öyle olsun, diğer taraftan hududu dahi Şirvan tarafından Kur suyu geçilip, Uş adlı kale sınır başı olup, ondan sonra Gence ve Karabağ ve Erdebil'e ve ondan Tebriz ve ondan Şehr-i Zur dağlarının eteklerinden, kontrolümüzde olan Kirmanşah'a gelince İslam sınırını geçmeye, Çar ile aramızda kalan yerler Tahmasb'ın elinde kalsın" buyurdu. Fransa elçisi, "bu istekler içerikten çok insafla sınır şeklini almıştır, ancak dertli Tahmasb eskiden beri dostunuz olan Şah Hüseyin'in yavrusu olmasıyla bu memleketler sözleşmesinde yardımınız ile isteğine erişmemesi layık ve reva değildir" dedi. Veziriazam hazretleri, "sınırlar konusu savaşı ve döğüşsüz halledildiğinde şahzadenin hâlâ Erzurum'da olan elçisini kabul ve saadet kapısına, İstanbul'a getirtip iyi karşılayıp, ikramlarımızı bolca edip, şehzadenin varis olması hasebiyle şahlığını teslim ve onaylamakla barış yolunu yeniler ve tamamlarız. Ancak Mir Mahmut'un sünni olmasından dolayı ona karşı [Tahmasb'a] yardım şeran caiz olmadığı görünür. Lakin barış anlaşmasıyla himayemiz altında olması kendisi için gereklidir ve çok faydalı olduğu aşikârdır. Mir Mahmut'un ise ben İsfahan tahtına sahibim, bu

memleketler bana aittir diyerek, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Çar'ın zapt ettiği bölgelere düşman gözüyle bakacağı ve zarar vermek sevdasına düşeceği açık görünür. O zaman fetva-yı şerif gereğince düşmanlık göstermek lazım geleceğinden, meselenin başka bir şekle gireceği kesindir. Herhalükarda bu konulara ilişkin yaklaşımlarımız sizinle zıt olmakla birlikte, beyan ettiğimiz şekilde hemen karar verelim" diye buyurdu. Fransa elçisi, "bu konularda yetkili olsam şimdi bu şekilde karar verirdim, ancak Temsilci'den görüş alınsın" dedi. Bunun üzerine Kapı Kethüdası, "beyan buyurulan konuların cümlesi adil ve insaf üzere olduğundan hilaf olmadığı, ancak Çar'ın böyle bir tevkiftten bilgisinin bulunmadığından başka, Çar'ın da dostluk ve samimiyeti uygun gelen biçimde göstermek ve Osmanlı İmparatorluğu hakkında bol olan keremlerini Tahmasb'a bildirmek için, müşahade ettiğimiz iyi niyeti ve bu yaklaşımları Çar tarafına yazmak gereklidir", dedi. Veziriazam hazretleri, "dostluğa binaen buna dahi rıza verdik, lakin bunda iki seçenek vardır, biri Çar, Tahmasb ile yaptığı anlaşmaya dayanarak, ona mevcut durumu bildirerek ve belki zorlayarak ulaştırı ki durumumuz savaşımadan hallola. Diğer seçenek Tahmasb, bu duruma boyun eğmez ve nasihat ve öğüt dinlemezse Osmanlı İmparatorluğu, Çar'ın kabul ettiği yerlere saldırmayıp ve çıkarına müdahale etmediği gibi Çar da Osmanlı İmparatorluğu'nun Tahmasb ve İranlılarla olan işlerine müdahale ve taarruz etmemesi gerekir. Şimdi bu iki seçenekten hangisini seçersiniz?" diye sordu. "İlk seçenek daha uygun daha faydalıdır. Aslında dikkatle düşünüldüğünde anlaşılan ve ikinci seçeneğe göre Tahmasb muhalefet ederse zikrolunduğu şekilde haber geleceği açıktır" dedi. Veziriazam hazretleri, "gelecekte İran şahı olacaklar, Tahmasb bu beldeleri mecbur kaldığı için vermiştir diye iddia ve hangi tarafa hareket ederlerse İranlılara karşı Osmanlı İmparatorluğu Çar ile ittifak edecektir. Bu konuda isteğiniz olursa Fransa ve Moskof Devletleriyle ebedi dostluğa binaen özel bir ekleme ile anlaşmanın yenilenmesine müsaade edelim" diye buyurdu. Her ikisi de [Moskof Temsilci ve Marki de Bonnac] ittifakla, "bu büyük maslahata devetlerimiz isteklidir ve gerçekten de bu üç devlet ittifak içinde olduklarında cümle Hristiyan devletlerin korku içinde olacakları güneş gibi ortadadır" dediler. Fransa elçisi, "bu maslahatın gereğine uygun olarak halline kalbim şahit olmakla değerli olan görüşme ve müzakere toplantıları özellikle bugün saadetli huzurunuzda olan müzakerede hazır ve kabiliyetli kulu olan, sözle bu durumu ifade edebilecek, adeta oğlum saydığım yeğenimi bu acele edilmesi lazım mesele ile Çar tarafına göndermeyi kararlaştırdım" dedi. Bunun üzerine Veziriazam hazretleri, "pek makul, hemen süratle varıp, görüp işittiğini dahi sözle anlatsın ve

yazılarınızı teyit ve adı geçenin söylenenleri kuvvetlendirmesi için tarafımızdan dahi Çar'a muhabbetname isterseniz engel olunmaz" diye buyurdu. İkisi de tam bir talep gösterdiler ve bu günkü toplantı dostane bir tavırla sona erdi. Daha sonra Veziriazam hazretleri şerefli iki tarafın görevlileri ve Fransa elçisi tarafından müzakere toplantısında mevcut bulunan yeğeni beyzade ile mektuplar göndermiş ve gelecek cevaba göre karar verileceği haberi ulaştığında, Moskof Çar'ı ebedi barışın temellerinin sağlamlaştırılmasına rağbet göstermiş ve Kapı Kethüdası'na yeniden izin ve yetki göndermiş olması dolayısıyla, Temsilci Efendiler ve Fransa elçisi ile müzakere toplantısı yeniden yapıldı. Akliselim sahiplerine göre, makul ve makbul olan şekil üzerine barışın temelleri yükseltilip, konuların ve fikirlerin Vezir'e Padişah hazretlerinin yüksek makamlarına arz olduğunda hükümet rızası Sultan'ın isteğine yakın olması ve iki tarafın yazımı Şevval ayının on yedinci Cumartesi günü Fransa elçisi ile birlikte Moskof Kapı Kethüdası, Vezir sarayına gelip saadetli huzurlarında tarafların belgeleri sunulduktan sonra, Fransa elçisi ve Moskof Kapı Kethüdası'na geniş samur kürkleri ve Fransa elçisinin yeğeni beyzade ve küçük oğluna kakım kürkleri ve divan tercümanı Eskerlet-zâde ve adı geçenlerin tercümanları ve bazı yüksek görevlilerine kıymetli kaftanlar giydirildi. Sonra Çar tarafından bin yüz otuz yedi senesi Rebiülahir ayının sonlarında [Ocak ortaları 1724] tasdikname ve hediyelerle elçisi gelmesiyle Padişah tarafından dahi bu minval üzere antlaşma yazısı yazıldı.

PADİŞAHLIK MAKAMINA SUNULAN ANTLAŞMA METNİ

Hamd ve şükürler olsun ona ki kıyas yapılmaksızın sonsuz ve yok olmaz mülk sahibi olan ve lütuflar, ihsanlar, iyilikler ve bağışlar veren hazret-i Allah'ın büyüklük ve celaline yakışır; geçmişteki sınırsız yardımı ve ulu Peygamberimiz nebilerin, Peygamberlerin sonuncusu ve övücü Muhammed Mustafa'nın (Allah ona salât, dua ve selam etsin, şanını yüceltsin) bereketli, çokça mucizeleri ve onun seçilmiş, beğenilmiş dört halifeleri (Allah hepsinden memnun ve razı olsun) hazretlerinin yoldaşlıklarıyla, yüksek makamın sultanlarının en büyüğü olan sığınılacak yüce halifelik makamına ve ikramlar, iyilikler esaslarının kıymetli eşğine havas ve avamları sığınmış hale getirdi. Şüphesiz kerem sahibi zatları, padişaha layık sıfatıma yakışır ve daha layık ve padişahlığının yüksek yardımlarına uygun ve öncelikli olmuştur ki Yüce İmparatorluğun tarafına halis dostluk gösterenlerin isteklerine yüksek müsaadem esirgenmemiş ola.

Bu konu üzerine İran Şahı Hüseyin üzerine hariçten Mir Üveys oğlu Mir Mahmut namlı kimse ortaya çıkıp, İran'ın başkenti olan İsfahan'ı kuşatmış ve zapt etmiş ve Şah Hüseyin'i ve İsfahan'da bulunan evladını yakalamış ve hapsedmiştir. Safevi Devleti'nin darmadağın olmasından ötürü, Osmanlı memleketlerine uygun görülen bölgeleri ele geçirmek için Osmanlı İmparatorluğu her taraftan asker göndermiş ve İran memleketlerinden olan Gürcistan'ı tamamıyla işgal etmiştir. Benzer şekilde, Hristiyan büyük yöneticilerinin övücü, Hristiyan büyüklerinin çok anlayışlı yöneticisi, Hristiyan kavimlerin cumhuriyetlerinin barış içinde yaşamalarını sağlayan ıslah edicisi, haşmet, vakar, yiğitlik ve itibar sahibi Moskof vilayetlerinin Çar'ı ve cümle Rus'un ve ona tabi nice vilayetler yönetimi altında olan, fermanları yürüten ve hükümdarı olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun ebedi sulh ile dostu olan Petro Aleksiyeviç dahi bundan önce Şirvan eyaletinde olan Derbend ve Bakü kalelerine ve diğer Hazar Denizi kıyısında olan bazı yerleri İran'ın ihtilali yaklaşması ile ele geçirmiştir. Ayrıca Çar, Şah Hüseyin'in oğlu olmak namıyla Tebriz ve Kazvin semtlerinde zuhur eden Tahmasb ile aralarında birkaç maddeye dayanarak anlaşmışlardır. Buna göre, Şirvan eyaletindeki zikrolunan Derbend ve Bakü, adı geçen Çar'ın eskisi gibi tasarrufunda kalmış, İran'a ait olan Hazar Denizi kıyıları ile Gilan ve Mazenderan ve Esterabad'ın da adı geçen Çar'ın bundan böyle tasarrufu altında kalması ve bunun gibi yine Çar'ın, Tahmasb'a yardım ve himaye gerekçesiyle, askeriyle İran memleketlerini, musallat olan Mir Mahmut'un elinden alıp, yönetmeye karar vermiştir. Bundan dolayı Yüce İmparatorluğumu Tahmasb tarafına yöneltmiş ve İran'dan uygun olan bölgeleri ya güzel arabulucuğu ile yahut ittifakla ya da zorla Yüce İmparatorluğum tarafına verilmesini söylemiş. Bu hususa iznimi talep etmek üzere Kapı kethüdası Yuanna Ovilofo'u tam yetkiyle tayin ve tahsis ettiğini İbrahim Paşa huzurumuzda arz ve özetle bildirdi. Aramızda kuvvetli dostluk ve ebedi barışa binaen iznimiz olması ile kadim dostumuz Fransa kralının İstanbul'da mukim elçisi Marki de Bonnac'ın iki tarafın güzel kabulüyle arabuluculuğu istendi. Yüce İmparatorluğumtarafından dahi hâlâ Reisülküttab'ım olan Muhammed ve Defter Emmini Hacı Mustafa'nın tam bir yetki ile tayin edildiler. Onlar, bir araya gelip, defalarca toplanıp, görüşme ve müzakereler sonunda altı madde ve bir sonuç üzerine düzenlenmiş ve güzelce tamamlanmış, bin yüz otuz altı senesi Şevval ayının ikinci gününde [24 Haziran 1724]⁷⁵ taraflardan antlaşma metinlerini oluşturdular. Belgeler karşılıklı alınıp verildikten sonra, eskiden beri süregelen yöntem

⁷⁵ Bonnac antlaşmanın 8 Temmuz 1724 Cumartesi yani 16 Şevval 1136'ya denk düşen günde yazıldığını söylüyor.

üzere verilen senetlerin kabulünü bildiren Çar'ın muteber ve mümtaz elçisi General Macuri Aleksandre Romançof eliyle tasdiknamesi ve onay yazısının gelmesi ve çevirisi, adı geçen Veziriazam'ım aracılığıyla hükümdarlık karargâhının tahtına özet olarak sunulması ve tüm manasını etraflıca anladıktan sonra, Padişahlık onayımızın alınmasıyla işbu parlak, görkemli, cihana şamil tuğramız ile şereflenmiş ve şevketli, haşmetli padişahımızın antlaşma onayını madde madde almış olup, yerli yerinde riayet ve korunması için bu maddeler aynı ile zikrolunur.

BİRİNCİ MADDE

Lezgi taifelerinden Şirvan eyaletinde olan Lezgi taifesi İslam milletinden olması sebebiyle, Yüce İmparatorluğuma istek ve rızalarıyla itaat ve iltica etmiş ve Yüce İmparatorluğum himaye etmeyi kabul etmiştir. Onların üzerine Davut namılı hanın atanması ve Şimahi şehrinin hükümet merkezi olarak tahsis edilmesi ve eline beratım verildi. Adı geçen hanlık ve ona tâbi yerlerle iki taraftan belirlenen hudud şöyle açıklanmıştır: Şimahi şehrinin Hazar Denizi tarafına gerçek ve tam olarak ayarlanan saatlerle ortalama bir yürüyüşle, istikamet ile yürünüp, Hazar Denizi sahiline varıldığında, Şimahi'den denize varıncaya kadar her kaç saat gelmiş ise üçleme yapıp ve denizden başlanıp, üçte ikisi olan yere işaret konulup, Şimahi şehri tarafında olan üçte biri Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altındadır. Adı geçen hanın elinde olan ve Hazar Denizi tarafı olan toprakların üçte ikisi Moskof Çarı'nın tarafında kalsın. Adı geçen Çar'ın zaptında olan Derbend kalesinin deniz kıyısından kara tarafına, bunun gibi ortalama bir yürüyüş ile ve istikamet ile yürünüp, yirmi iki saat tamam olduğu mahalle işaret konulsun. Şimahi ile Hazar Denizi arasında konulan nişandan Derbend karşısına konulan nişana varıncaya kadar, sağa ve sola sapmaksızın istikamet ile yürünüp, münasip olan mahallere nişanlar koyarak, Derbend karşısına konulan nişana varıla. Şirvan eyaletinin son bulunduğu mahalde deniz kenarından kara tarafına ortalama bir yürüyüş hızıyla yirmi iki saat yürünüp nişan koyup ve Derbend karşısına konulan nişandan Şirvan sonunda olan işbu nişana doğru çizgi ile varıla. Şimahi ile Hazar Denizi arasında konulan nişandan, Şirvan eyaletinin son bulunduğu yerdeki nişana gelince, sınırlanan bölgenin kara tarafı Osmanlı imparatorluğu'nun hükmü altında olsun ve Şirvan'da olan Hazar Denizi tarafı Çar'ın tasarrufunda kalsın. Yine Şimahi ile Hazar Denizi arasında konulan nişandan, Kur nehriyle Aras nehrinin birleştiği yerden, sınır başı kabul edilen yere varıncaya kadar, düz bir çizgi ile gidilip, bu düz çizginin kara tarafı Yüce İmparatorluğumda ve Hazar Denizi yönü ise Çar tarafında kalsın. Aras nehrinin Kur nehrine kavuştuğu

mahallin bir tarafı Yüce İmparatorluğumda ve bir tarafı adı geçen Çar ve bir tarafı İran memleketi olarak kabul edilsin. Üç sınırın birleşmesiyle zikrolunan mahalde Osmanlı İmparatorluğu'nun hududu dâhilinde, hudut başında, savunma maksatlı Yüce İmparatorluğum tarafından kale inşa edilmesi uygun görülsün. Bunun gibi Moskof Çarı da kendi hududu dâhilinde kale inşa edebilsin. Kalenin inşa edileceği zaman iki taraf birbirleriyle haberleşip, izin verilen kalelerin hududa üçer saat mesafede yapılması ve iki taraftan bu hudutları hak ve adaletle gereği gibi ayırıp ve işaretlerin konulması için iki taraftan bu gibi işlerde istihdam olunmuş, tecrübeli, becerikli ve barışçıl, geçimli, hayır sahibi sınır görevlileri tayin edilsin. Çünkü bu maddelerin görüşülmesinde adı geçen Fransa Kralı'nın aracılığıyla iyi sonuçlanması gibi hudutların iki tarafa paylaştırılıp düzenlenmesinde de aracılık için iki tarafın da güvendiği bir kimseyi talep etmesi gereklidir. Hakk'ın yardımıyla zikrolunan hudutlar iki tarafça seçilen sınır görevlilerince belirlenip, yazılsın. Yazının bozulmasından bu görevliler sakınsınlar, yazdıklarını makbul ve muteber tutsunlar ve yeni hudutlar dâhilinde olan mahaller açık yerler olması hasebiyle, beldelerin muhafazası ve kulların asayışı için iki taraf haberleşip ve gereken yerlerde hudutlar dâhilinde hudutlara üçer saat mesafede iki tarafın da kale inşası caizdir.

İKİNCİ MADDE

Şirvan memleketinde Yüce İmparatorluğum tarafında olan adı geçen hükümet başka bir hanlık itibar olunduğundan, aşağıda ifade edildiği gibi Şimahi şehri eski ve köklü olmasından aynı kalıp yeniden istihkâm verilmeyip, Yüce İmparatorluğum tarafından muhafazasına asker ve başka hâkim tayin olunmaya. Lâkin Yüce İmparatorluğum tarafından tayin olunan han itaatten yüz dönmesi gibi kötülük gösterecek olursa, yahut o memleket ahalisi arasında Osmanlı imparatorluğu'nun rızasına karşı ihtilal ve ihtilaf ortaya çıkarsa veya adı geçen Moskof Çarı'nın zaptında olan yerlere tecavüz ve taarruz edilirse, bu gibi ihtilafın defedilmesi ve düzenin yeniden sağlanması için, Yüce İmparatorluğum tarafından gereği kadar asker tayin olunacak ve Osmanlı askerleri Kur Irmağı'nı geçmeden önce Moskof zabitlerini haberdar edecekler. Yapılan ihtilal ve ihtilafı defettikten ve düzene soktuktan sonra askeriye ve hâkimlerden bir adam bile durmayıp geri dönecekler. Çünkü Gürcistan memleketi tamamıyla Osmanlı imparatorluğu'nun egemenliği altında olmasıyla her taraftan Yüce İmparatorluğuma bağlı muhafızlar ve hâkimler ikamet üzeredirler. Ancak o taraflara ihtiyaç olduğunda ihtilafı defetmek için çok asker gönderilirse, Yüce İmparatorluğumun askerleri her nereden olursa olsun, Kur nehri-

ni geçmeden önce adı geçen Moskof Çar'ının Hazar Denizi tarafındaki zabitlerinin şüphelerini gidermek için, lazım gelen hareketin ne olduğundan haberdar ederler ve askerlerin Moskof hudutlarına yakın mahallere varmaları gerekirse, karşı taraftan hasarlar olmaması için komutanlar iyice tembih edile ve şiddetle ikaz edile.

ÜÇÜNCÜ MADDE

İran memleketlerinden Yüce İmparatorluğum tarafına tahsis kılınan bölgelerin sınırları şöyle belirlenmiştir: İran'da kalan Erdebil şehrinin kenarından her bir tarafına ortalama yürüyüş hızıyla bir saat yürünüp, tamamlandığı yere bir işaret koyup ve bu işaretten üç sınır kabul edilen iki nehrin birleştiği yere doğru düz bir hat çekilip, nehirlerin birleştiği yere varılıp sonlanacak. Bu hattın Ordubâd ve Tebriz tarafında olan mahaller ki Ordubâd ve Tebriz Gölü ve Merend ve Merâğa ve Rumiye ve Hoy ve Çors ve Selmas ve diğer adı geçen dâhilinde olan Azerbaycan'a bağlı olan yerlerle Gence ve Berda ve Karabağ ve Nahçıvan ve Revan Kalesi ve Üç Kilisa ve genel Revan memleketine tabi tüm kasabalar ve beldeler Yüce İmparatorluğumun tasarruf ve egemenliğinde kalacaktır. Yine Erdebil şehri kenarından Tebriz tarafına bir saatlik mesafede olan bahsedilen, konulmuş olan nişandan Hemedan'a doğru düzgün bir hat çekilip ve Hemedan'a varınca düz hattın uğradığı mahalde olan kasabalar ve Kura havlisi ve Hemedan mücavir alanı ve havlisi Yüce İmparatorluğumun zapt ve tasarrufunda kalıp ve Hemedan'dan dahi hâlâ Yüce İmparatorluğumun itaati altında olan Kirmanşah'a varılınca hudut nihayet bulacaktır. Bu hattın dâhilinde olup hâlâ Yüce İmparatorluğumun egemenliğinde olan Erdilan ve Kürdistan bölgeleri ve bütün memleketler ve beldeler mülhakat ve havlisiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalacaktır. Velhasıl yukarıda zkredildiği ve şerh olunduğu şekilde, iki nehrin birleştiği yerden Kirmanşah'a varıp son bulunca, Erdebil'e bir saat mesafe merkez sınır kabul edilmek üzere, konulan işaretten nehirlerin birleştiği noktaya ve Kirmanşah taraflarına çekilen iki hattın içinde kalan tüm memleketler sonsuza kadar Yüce İmparatorluğumun egemenlik ve tasarrufunda kalacaktır. Hazar Denizi tarafında adı geçen Moskof Çarı'nın kendisine tahsis ettiği mahaller ile nehirlerin birleştiği yerden Kirmanşah'a varıncaya kadar çekilen hattın arasında kalan memleket İran'da kalmak üzere, Yüce İmparatorluğum ile adı geçen vakur, ağırbaşlı Çar'ın arasında iki bölgeyi birbirinden ayıran sınır olarak kalacaktır.

DÖRDÜNCÜ MADDE

Yüce İmparatorluğum İran memleketini almak için üç taraftan çokça asker göndermiş ve tayin etmiş ve nice mahallerini zapt ve egemenliği altına almışken, Osmanlı İmparatorluğu'nun ebedi dostu adı geçen vakur, ağırbaşlı Çar, Tahmasb ile aralarında ettikleri antlaşmaya dayanarak, Tahmasb'ı, Yüce İmparatorluğumun kahredici pençesinden kurtarmak için üçüncü maddede belirtilen Yüce İmparatorluğuma tahsis olunan memleketleri Tahmasb'tan barış yoluyla veya ittifakla veyahutta zorla teslim edilmesi için iyi niyetli arabuluculuğunu taahhüt etmiştir. Eğer Tahmasb bu antlaşmaya inat ve muhalefet ederse, Yüce İmparatorluğuma tahsis edilen memleketlerin İran'dan alınmasında ve yine İran ülkesinden adı geçen Moskof Çarı'nın Tahmasb ile olan ahdinde Hazar Denizi yönünde Çar tarafına tahsis ettiği bölgenin sonsuza kadar Çar'ın elinde kalmasına işbu maddelerin önsözünde açıklandığı gibi Yüce İmparatorluğum ile ağırbaşlı Çar ile ittifak etmek üzere gayret ederler ve bu iki devlete tayin ve tahsis olunan memleketlerden başka, İran ülkesi iki tarafın ittifakıyla yönetmeyi hak edenin elinde kalır. Hiç kimsenin mahkûm olmamasını teyit ve istiklal ile zapt ve tasarrufunda kalıp, Yüce İmparatorluğum ve adı geçen vakur Çar tarafından azaltılmaya ve daha sonra iki tarafa tahsis olunan memleketlere İran tarafından saldırma olursa, bunun gibi müdafaasında iki devlet müttelik bulunacaklardır.

BEŞİNCİ MADDE

Üçüncü maddede zikrolunduğu üzere, Yüce İmparatorluğuma tahsis olunan memleketler Çar aracılığıyla barışçıl biçimde Yüce İmparatorluğuma teslim olunduğu zaman, Yüce İmparatorluğum tarafından Tahmasb'a İran şahlığını teslim hususunda kendisine güvence verilmekle, Yüce İmparatorluğumdan münasip olan yönüle ve hümayun yazısı gönderilmesiyle barış antlaşması olduktan sonra, adı geçen vakur Çar, Tahmasb'la olan taahhüdü gereğince, Tahmasb'a miras kalmış olan tahtı, İsfahan'ı ve İran memleketlerini Mir Mahmut'un musallat olan elinden kurtarmak için akdolunan antlaşma gereğince yardımını işlevselleştirip, icra edebilecektir. Bu esnada Mir Üveys oğlu Mir Mahmut tarafından Yüce İmparatorluğuma karşı azgınlık ve taşkınlık gösterilirse, kanun gereğince üzerine asker göndermek gerekirse, o vakit Yüce İmparatorluğum dahi şeriatça üzerine hareket ve onun saldırganlık ve taşkınlık kıvılcımını tamamıyla söndürmeye dikkat etmek ve tamamen İran'dan kovmak adına işe girişmek ve

adı geçen vakur Çar ile haberleşip iki tarafın ortak hareketiyle, işbu maddeler gereğince İsfahan ele geçirildiğinde, Yüce İmparatorluğum Tahmasb ile barış üzere bulunma yakınlığıyla başkentinde istikrarın sağlanması konusunda Çar'la aynı görüşü paylaşır.

ALTINCI MADDE

Eğer Tahmasb adı geçen vakur Çar aracılığıyla Yüce İmparatorluğuma teslim olunacak memleketlerin tesliminde veyahut Çar'a tahsis ettiği adı geçen yerlerin Çar'ın elinde kalmasına muhalefet ederse, bu iki devlet kendilerine tahsis ettikleri hisselerini önce zapt edip İran'da olan ihtilafı bertaraf ve İran'da miras hakkı olan hükümetin de bağımsız ve istikrar içinde olup, hükümetine ufak ve büyük bir müdahale olunmayıp, diğer İran şahlarına olan davranış gibi tavır gösterilip ve eskiden beri olduğu gibi huzur içinde bir hal alması yönüyle iki taraf ittifak ve ittihat etmek üzere karar verip Mir Mahmut'un tehdidini kabul etmeyeceklerdir.

SONUÇ

Yüce İmparatorluğum ile adı geçen vakur Çar arasında İran memleketlerinden iki tarafa tahsis olunan bölgelerin desteklenerek, asayiş ve düzen içine alınması ve İran Şahlığı'nın istikrar ve nizamı hususuyla ilgili işbu senette akdolan temel şartlar ve kayıtların icrası konusunda eksiklik ve hatalardan uzak, saygın ve geçerli tutulan ebedi barışı süslemek ve bir kat daha kuvvetlendirmekle, dostluğun yüksek dereceye erişmiş olması için yazıldığı şekil üzere hâlâ âsitan-e sa'adetimde [başkentim İstanbul'da] ikamet eden Fransa Kralı'nın elçisi, Marki de Bonnac'ın (Allah akıbetini hayır etsin) güzel aracılığı ve şahitliği ve Çar'ın saadet kapım olan İstanbul'da ikamet eden Kapı Kethüdası ve ve yetkili özel vekili olan Yovanne Oplof ile görüşme ve müzakere ve açıklanmış olduğu üzere karar verilmiş olan maddelerin şartları ve kayıtları adı geçen Çar tarafından makbul ve muteber tutulup, tasdik yazısı geldiğinde, Yüce İmparatorluğum tarafından dahi hümayun yazım verilir ebedi dostluk ve barışı yürürlükte ve kuvvetli tutulsun diye, iki taraftan alınıp verilen belgelerdeki maddelerin kabulünü bildiren Çar'ın onayı gelmekle, bundan böyle yazıldığı şekilde genişletilmiş, açıklanmış ve düzeltilmiş olunan maddeler, sınırlar ve şartlar Padişahlık makamım tarafından dahi kararlaştırılmış ve muteber tutulup kâinatın, insanla-

rın ve cinlerin yaratıcısı olan şanı yüce Hazreti Allah'ın şerefli isimlerini yad ve âlemlerin yaratılış sebebi olan iki cihan güneşi Muhammed Mustafa Sallallahu teâla aleyhi ve sellem hazretlerinin bereketli birçok mucizelerini anıp, saadetli ve kerim, cömert padişahımız hazretlerinin huy ve tabiatı üzere yemin eder ve ant içerim ki o taraftan hilafına, zıddına bir hareket çıkmaya. Hükümdarlık ve padişahlığım tarafından ve soyum, evlatlarım ve neslim tarafından ve büyük vekillerim tarafından ve tümü kulluk şerefimizle müşerref, yüksek makamımın övülmeye değer davranışlı görevlilerimden bir fert dahi bu kararların hilafına hareket eylemeye. Bin yüz otuz yedi senesinin Rebiyülevvel ayının sonunda tarih düşüldü [1724 Aralık ortası⁷⁶].

GREGORIO GİKA⁷⁷

31

*Antlaşma'nın Teatısı Sırasında Marki de Bonnac'ın
Veziriazam'ın Karşısında Yaptığı Konuşmanın Özeti*

Bu imparatorluğa fevkalade faydalı ve efendiniz imparatora çok hoş gelecek ve Ekselanslarınızın şanını en yüceye erİştirecek olan müzakereleri sona erdiren gün işte nihayet geldi, çatı. Rusya, Çar ve nazırlarıyla Temsilci Efendi'nin yaptığı sadık çalışma hakkında da aynı şeyler söylenebilir. Çünkü benim arabuluculuğumla teati etmiş olduğunuz bu antlaşmayla iki taraf ebedi barışı süslemiş ve bu imparatorluk seleflerinizin meçhulü olan bir çare [vasıta] ile eskiden yirmi senelik çok kanlı ve çok masraflı bir savaş sonrasında elden çıkıp bugün bir anda ve aynı zamanda geri alındıklarını söyleyebileceğimiz yeni ve zengin eyaletlere sahip olmuştur. Bu da büyük hükümdarlara en fazla şan ve şeref bahşeden bir durumdur. Komşu bir devleti bir gasıbın baskısından kurtarmak ve babadan kalma tahtına bedbaht bir hükümdarı tekrar oturtmak ve mahvolmak derecesi-

⁷⁶ Burada verilen tarih antlaşmanın Rus Çarı tarafından onayının İstanbul'a ulaşması ve yürürlüğe girmesi tarihi olmalıdır. Marki de Bonnac, antlaşmanın 8 Temmuz 1724 Cumartesi günü kaleme alındığını söylüyor.

⁷⁷ Marki de Bonnac'ın hatıratında bize ulaştırdığı antlaşmanın Rus tarafında kalan İtalyanca nüshanın sonunda bu antlaşmayı kaleme alan Baş Tercüman'ın adı yer almaktadır. Çelebizade Asım'ın verdiği Osmanlıca metinde ise antlaşmayı kimin kaleme aldığı belirtilmemektedir.

ne gelmiş bulunan bir hanedanı yaşatmak için aldığınız tedbirler uygun olduğu kadar da övgüye değerdir. Yürütülmesi sırasında gösterilen fevkalade basiretten, komiser Reis Efendi tarafından büyük bir maharet ve kudretle ve Rus Temsilci Efendi tarafından efendisi için fazlasıyla sadakat ve işe fazlasıyla bağlılıkla sevk ve idare olunan bu uzun ve zor müzakerelerin mutlu bir başarıyla sonuçlanmış olmasından dolayı sizi tebrik ederim. Aramızda mevcut dostluğa ve benim resmi sıfatıma müracaatınızdan sonra bu şerefli müzakerelere benim katılmamı sağlamanızdan dolayı cihetle emek ve zahmetlerim için bu devletin eski dostu olan Fransa'nın dostluğunun faydasını size göstermiş olmaktan başka bir istifade emelinde bulunmaksızın, bana bahşetmiş olduğunuz bu şereften dolayı teşekkür ederim. Fransa'nın aracılığıyla bu iş mutlu bir neticeye ulaşmış bulunduğundan, bugün akdetmiş olduğunuz ittifakın, dostluğu arttırmaya hizmet edeceği ümidindeyim.

Bugün son defa olarak arabuluculuk vazifesini yapmakta olduğumdan dolayı eğer size, gerek ekselansınıza ve gerek Rus Temsilci Efendi'ye, bu antlaşmanın edebi barış antlaşmasından oldukça farklı bulduğunu tekrar hatırlatacak olursam kötüye yormayınız. Birinci antlaşmanın yapılması ve sürdürülmesi sadece barışa karşı bir harekette bulunmamakla mümkündür. İkincisi ise sürekli bir güveni, herhangi bir meselenin, karşılıklı ve sıklıkla gerektirdiği devamlı yardımlaşmayı öngörmektedir. Bunu ekselansınıza hatırlatmaya cüret ettiğimden dolayı, Temsilci Efendi'nin de bu büyük işin, istihsalini beklediğiniz faydalarla birlikte, lehinize sona ermesi için iki tarafın mümkün olan sadakat ve süratle elbirliğiyle hareket etmesi lüzumunu efendisi Çar'a hatırlatmasını rica ederim. Konuşmama son verirken, tercüman efendinin gösterdiği çalışma ve gayretten dolayı lütuflarınızla onu onurlandırmanızı ve ona bir sadakat, gayret ve çalışma hazinesi nazarıyla bakılmaya layık olduğunu ekselansınıza arz edeceğim.

Elçi bu son sözleri Babîâli tercümanının ifade edemeyeceğine hükmederek bu sözlerin Veziriazam'a çevirisi ve beyanını M. d'Alion'a havale etti. Veziriazam elçiyi bu noktada tamamen haklı bulduğunu onayladı. Bizzat tercümanı çokça övdükten sonra: "kendisi bu devletin pek sadık bir bendesidir. Biz onu seviyoruz ve ehliyet ve liyakatine göre taltif edeceğiz. Allah onu bize bağışlasın" diyerek sözüne son verdi. Bu müzakerelerin hakikaten ruhu konumunda olan Babîâli tercümanı, Türklerden tebaaları hakkında duyulmamış olan bu sözlerden çok fazla duyulandığını, bundan dolayı ilelebet minnettar kalacağını elçiye temin etti.

32

Marki de Bonnac'ın Antlaşmayı Onaylama Formülü

Biz, Şövalye, Jean Louis Dusson, Marki de Bonnac, Donezan bölgesi ve diğer yerlerin senyörü, Fransa Kralı ordularında tugay kumandanı, Foix eyaleti ile kontlukta S.M. nin vekili, Usson ve Querizad şatoları müdürü, St-Louis askeri rütbesi şövalyesi, Fransa Hristiyan İmparatoru XV. Louis'nin Osmanlı Hükümeti nezdinde fevkalade elçisi, aşağıdaki antlaşmanın yapılmasını sağlayan görüşmelere arabuluculuk vazifesini yapmaya davet edilmemiz üzerine, yukarıda belirtilen gün ve senede işbu vesikanın içerdiği şartlar gözden geçirilip karar altına alındıktan ve içeriğinin okunup anlaşıldığının onaylanmasından sonra, işbu muahedenin asıl nüshasının huzurumuzda ve aracılığımızla bir taraftan Osmanlıların İmparatoru şevketli, azametli III. Ahmet'in damadı veziriazam İbrahim Paşa ve diğer taraftan haşmetli Rusya Çarı Birinci Petro'nun Osmanlı Devleti nezdinde temsilcisi ve nazırı Senyör Jean Nepluyof arasında teati edildiğini tasdik ederiz. 1724 senesi Temmuz'unun 8'ine rastlayan Cumartesi günü veziriazamın konağında yazılmıştır.

İmza

Dusson DE BONNAC

L. S.

33

İstanbul'da Akdedilmiş Olan Antlaşma Hakkında Moskova'ya M. de Campredon'a Gönderilmiş Olan Notlar

Gerek Fransız elçisinin ve gerek Rus temsilcinin projelerine nazaran antlaşmanın şekli hakkında teklif edilen usulü izlemek için takibe Türkleri ikna etmek mümkün olamadı. Daha önceleri Ruslarla aralarında akdedilen antlaşmada, her zaman kullanılan cari usulü takip etmede yaptıkları ısrarlar üzerine, işin esasında zorunlu görülmeyen bu iddiadan vaz geçildi.

İş bu antlaşmayı okumadan önce Çar için Hazar Denizi kıyılarının barışçıl bir yolla elde edilmesi, Şirvan eyaletinin uygun biçimde paylaşımı, günümüz şart-

larında Türk hukukunun izin verdiği nispette tahtı gasp eden Mir Mahmut'a karşı bir ittifak yoluyla veya herhangi bir suretle Babiâli'ye yapılacak terk ve feragatlerle, Tahmasb'ın günümüzde veya gelecekte tanınmasının temini ve nihayet iki devlet arasında bir sınır hattı çekilmesiyle, isyandan önce olduğu gibi İran Devleti'nin bağımsız bir hale getirilmesinin söz konusu olduğunu gözler önüne sermek gerekir. Bunların hepsinin hatta Moskova'dan gönderilen projelerde ve mümkün mertebe uyarılara uygun yani kelimelerden ziyade kavramlara önem vermek suretiyle dikkate alınan bazılarının daha güçlü ve açıklıkla düzenlenmiş olarak, iş bu antlaşmada bulunacağını sanıyorum. Bu münasebetle imparatorun orduları başında olduğu halde Pasarofça müzakerelerini idare eden Prens Eugène'in bir sözü burada anlatılacaktır. Prens Eugène, İmparatorun temsilcilerine kelime ve sözlerle mümkün olduğu kadar az önem verilmesini emrederek dedi ki: "Türkler iyi niyetle hareket ettikleri takdirde, amaçlarını ne şekilde ifade ederlerse etsinler, antlaşma şartlarına saygı gösterip uyarlar. Fakat antlaşmayı ihlal etmek niyetindeyseler kelimeler onların bu işi yapmalarına engel olamaz"

Antlaşmanın tarzı ve yazım şekli meselesine gelince, imparatorun temsilcileri Türkleri, o tarihte büyük bir zaaf içinde bulunmalarına rağmen, bu konuda onları kendi tasarılarını kabul ettirmeyi başaramamışlar ve nihayet Türklerin dileklerine boyun eğmeye mecbur kalmışlardır.

Giriş

Antlaşmanın dördüncü maddesi gereğince antlaşma metnine konulup, metnin bir parçası haline gelmiş bulunan bu girişin, Ruslar için çok uygun olduğunu sanıyorum. Burada Tahmasb'la yapılan antlaşma zikredilmekte ve Büyük Hükümdar'ın İran'a karşı olan tasarılarından feragat etmeyi ve Tahmasb'ın iyi niyetine yardımda bulunmaya kendisini sevk eden Çar'ın dostluğu olduğunu övgü ve takdire şayan bir tarzda beyan etmektedir.

I. Madde

Bu maddenin yazılış ve düzenleniş şekli Babiâli'nin tebaası olarak ona bağlı bulunacak Lezgileri büyük bir açıklıkla tanımlamakta ve Şirvan'ın Rus idaresinde kalan kısmında bu milletin prensleri ve tebaalarına ve zikrinden sakınılan fakat bu maddenin daha ilk kelimeleriyle Babiâli'nin himayesi dışında tutulan bu eyaletin

öte taraflarında, Hazar Denizi kıyılarında, ikamet edenlerine dair çıkması olası her türlü anlaşmazlığa kesin biçimde son vermektedir.

Şirvan'ın paylaşımına gelince, bundan daha iyisinin yapılabileceğine ve Moskova'da belki de bu kadarını da elde etmeyi akıllarından geçirmiş olmalarından şüphem vardır. Türk dilinde bey ve han kelimeleri aşağı yukarı aynı kuvvet ve kudreti ifade ederler. Nitekim Eflak ve Boğdan beylerinin Tatar hanıyla makam ve nüfuz itibarıyla eşit tutuldukları görülmektedir. Bununla beraber temsilci, anlayamadığım bazı sebeplerden dolayı, Şeyh Davut'a han unvanını vermeyi sürekli biçimde reddetti ve Türkler de buna onay verdiler.

Babîâlî'nin Şirvan'a nasıl sahip olacağı hakkında şiddetli tartışmalar oldu. Nihayet ben iki tarafı bu maddenin içerdiği ifadelerle yetinme konusunda ikna etmeyi başardım. Bu ifadelere göre hâkimiyet Büyük Hükümdar'da ve gerçek [fili] tasarruf han veya bey diyeceğimiz bir zatın elinde kalacaktır. Aras'ın birleşme yeri [mültekası] tabirine gelince bunun yeteri derecede açık bir ifade olmadığını ve sularının birleştikleri yere kadar Kur ve Aras nehirlerini ayıran burun ve aç denilmesi gerektiğini yine taraflara açıkladım. Fakat temsilcinin kuruntusu önce bu izahatın kabulüne engel oldu. Sonra da Türklerle kabul ettiremedi ve nihayet birleşme yeri [mülteka] tabirinden Kur ve Aras nehirlerinin birbirlerine karıştıkları yer manasını anladığını Türklerle söylemeye mecbur kaldı. Yeni kalelerin hudutlardan üç saat ötede inşa edilmesi hakkında uzlaşma temini ancak Babîâlî tercümanı ile nezdinde yapılan toplantılardan sonra mümkün olabildi. Kaleleri evvela, hudutlar üstünde, sonra hudutlardan iki saat ötede inşa etmek istemekteydiler. Nihayet yaptığım ısrarlı talep üzerine bunların üç saat ötede inşalarını kabul ettiler.

Türkler hudutların tespiti ve düzenlenmesi hakkında arabuluculuğa devam etmeme hiç sorun çıkarmadılar. Fakat ben bu konuda bir emir almamış bulunduğum için hiçbir şeyi ne ret ne de kabul ettim. Fakat Fransa buna onay verse bile sınırları belirleme işi, mektubumda arz ettiğim üzere, ancak ortaklaşa alınacak tedbirlerle uygulanabilecektir.

II. Madde

Türkler, Kur'dan bahsedilirken bariyer tabirini kabul etmek istemediler. Gerçekten de bu tabir burada yakışsız ve savunulabilir değildi. Fakat yaptığım uyarı üzerine bariyerden daha açık ve kuvvetli olan genel bir tabir kullandılar. Çünkü

aynı antlaşmada İran eyaletinden bahsedilirken, bariyer kelimesi bir başka anlamda, yani iki devleti ayıran ve üçüncü bir şahsın tasarrufunda bulunan bir memleketi ifade için kullanılmış olmasından dolayı hiçbir suretle kabul edilebilir değildi.

III. Madde

Bu maddenin düzenlenmesi, Türklerin Erdebil hakkındaki iddiaları dolayısıyla, diğer maddelerin tümünden daha fazla vakit harcanmasını gerektirdi. Türkler daha ilk toplantıları ardından, yani 25 Mayıs'ta, Babiâli tercümanının beni ziyaret ettiği gün bu iddiaları dillendirmeye başladılar. Tercümanı bu hatalı talebinden vazgeçirmek hususunda çok uğraştım. Nitekim bu gayretime rağmen mesele zahmetli ve çok şiddetli münakaşalar içinde akşamın onunda nihayet bulan Cuma 23 Haziran toplantısının son dakikalarına kadar sürdü durdu. Bundan sonra bu maddenin ifadesi için kullanılacak kelimelerle Türkler tarafında kalacak olan yerlerin ifade edilmesi hakkında ufak tefek ihtilaflar yaşandı. Fakat bu memleketin büyük kısmıyla, bu yerlerin halen askerlerinin işgali altında bulunması, tayin olunan hattın bu yerlerin paylaşımını doğru biçimde yapması ve hudutların günün birinde Çar'ın arabuluculuğuyla tespit edilmiş olması lazım gelmesi dolayısıyla temsilciye, vazgeçmesinden dolayı fazlasıyla üzüntü duyduğu önemsiz birkaç kuruntu ve vesvese hakkında ısrar ve inatta bulunmamasını tavsiye ve nasihat ettim. Nihayet kendisi benim görüşümü kabul etti. Bu konuda dikkate alınacak iki şey var: 1-Türkler, Rus-İran hudutlarının düzenlenmesi işine müdahalede bulunmak istemediklerinden dolayı, onların da kendi hudutlarını tayinine karışmaları yakışık almaz. 2-Yaptıkları veya bir antlaşmayla yapmaya çabaladıkları toprak kazançlarının ifade edilmesi hususunda ısrar etmeyi, Türkler kendileri için uygun ve hatta az çok gerekli bile görmekteydiler. Çünkü bu suretle büyüklere, yeniçerilere ve bundan haberdar olması lazım gelen ve Çar'ın geniş kazançlarının birer birer sayıldığı bir antlaşmada kendilerine ait olanların zikredilmemelerini hoş görmeyecek olan halka büyük bir şey elde edilmiş olduğu fikrini telkin etmek istiyorlardı.

IV. Madde

Bu madde münasebetiyle, ortaklaşa çalışmaya başlama zamanı hakkında çok münakaşa ve tartışmalar yaşandı. Türkler Ruslardan yardım beklentisi ve talebinde bulunmaksızın, halen Tahmasb'a karşı taarruza geçmiş oldukları için, işin çok

aşikâr bulunmasına rağmen, bu hususta uzlaşma temini çok zorlu oldu. Moskova projesinin taslak ifadesinde, Çar'ı az çok daha ziyade mecburiyet altında bırakacak olan müşterek mesai tabirinin kullanılması zannımca kesinlikle gerekli değildi. Çünkü bence esasta farksızdı. Fakat temsilcinin Moskova taslağındaki ifade tarzının kabulünü talepte ısrar etmesi üzerine, Türkler nihayet buna rıza gösterdiler. Ben ancak uzun sürmelerine engel olmak maksadıyla bu tartışmalara müdahalede bulundum.

Fakat İran işlerinin eski durumuna getirilmesi ve elde edilen yeni arazinin karşılıklı garanti edilmesi hususlarında oluşan uzlaşmanın, garanti kelimesi kullanılmamış olmasına rağmen, bu madde de çok açık ve çok kuvvetli bir şekilde düzenlenmiş olduğu kanaatindeyim. Çünkü bu maddede bence collégale kelimesinin ifade ettiği ebedi ittifak kadar manidar bir şey yoktur.

Temsilci bu maddeye “hangi devlete karşı olursa olsun” cümlesinin ilavesini istiyordu. Fakat Türkler bu ilavenin yapılmasına sürekli biçimde muhalefet ettiler. Ben de Temsilci'ye bundan sarfı nazar eylesini tavsiye ettim. Çünkü yapılacak ilave uygun ve müteakıl değildi. Burada yalnız Veziriazam'ın beyanatına ve meselenin mahiyetine nazaran, kesinlikle yabancı devletlere karşı değil ve fakat bu antlaşmaya karşı gelmeleri muhtemel İran şahlarına karşı birleşmesi ve birbirlerinin müdafaası söz konusuydu. İran taraflarında Osmanlı Devleti'ne sınırdış başka bir devlet bulunmadığına göre, Türklerin yeni mülk edindikleri yerlerde İranlılar veya dâhili isyanlardan başka korkacak bir şeyleri kalmamıştı. Olası bu tür isyanlara da Rusların müdahale etmek niyetinde bulunduklarını sanmıyorum. *Senza poter esser sminuito d'ambe le potenze* kelimelerinin Rus projesinin bu konudaki muhteviyatını, gerçi başka kelimelerle, ifade etmekte olduğu kolaylıkla fark edilebilir. Gereğine tercüman ve komiserlere nihayet anlatmayı başarıbildiğim bu kelimeleri maddeye koydurmak bir hayli zor oldu.

V. Madde

Bu madde münasebetiyle, Babıâli'nin Tahmasb'a yapacağı yardımın şekli hakkında çok tartışmalar oldu. Çünkü Mir Mahmut ile ilişkiler açıkça kesilmeden önce Türkler için genel bir antlaşmada düşüncelerini açıktan açığa beyan etmek kesinlikle mümkün görülüyordu. Birçok tartışmalardan sonra *convenevole* genel tabirinin kullanılması hususunda aralarında uzlaşma sağlandı. Bu tabire bir de

per il suo restabilimento genel tabiri eklendi. Temsilcinin sorumluluktan kurtulmak amacıyla Veziriazam'ın ona veya Çar'a özel bir mektup yazıp bu konuda daha açık bir şekilde görüşünü anlatması kararlaştırıldı. Bu maddenin diğer kısımları Çar'ın amaçlarına ve Veziriazam'ın beyanlarına tamamen uygundur.

VI. Madde

Bu maddenin düzenlenmesinde, ne Mir Mahmut'un nazırlarının, ne de [dışardan] herhangi bir tarafın yapabilecekleri tekliflerin kabul edilmemesine ilişkin şartın kayıt altına alınmasında çok sorunlar çıktı. Türklerin bu şartı Ruslardan talep etmelerinin çok sebebi vardı. Çünkü onlar için din birliği ve halkın eğilimi dolayısıyla Mir Mahmut'un amaçlarına hizmet eden tekliflerin kabulü kadar tehlikeli bir şey olamazdı. Fakat Temsilci bu teklifi yaptığı zaman Türkler sorun çıkardılar. Açıktan açığa müzakerata iştirak etmemiş bulunan Veziriazam'ın kâhyası bile Moskof Temsilcisi'ne bu maddenin kabul edilmesi mümkün olmayan bir şey olduğunu söyledi. Eğer ben temsilcinin yerinde olsaydım, zikredilmemesini Çar'ın menfaatine daha uygun bularak bu şarttan feragat ederdim. Fakat temsilci teklifini kabul ettirmekte ısrar ettiğinden, ben de, onu sizin de göreceğiniz gibi münasip bir şekle koyup kabul ettirdim.

İçeriğinin genel ve açık bir tasdikinden ibaret olan antlaşmanın sonu hakkında söylenecek bir şey yoktur.

Antlaşmayı, incelediğim kadarıyla, Çar'ın amaç ve maksatlarına ve özü itibarıyla da Moskova projesine uygun buluyorum. Türklerin bazı tabir ve kelimeler hakkında zorluklar çıkarıp, çekingen davranmalarına hayret edilmemelidir. Çünkü bu antlaşma onlar için yeni bir olgudur. Antlaşma, savaş kararı almalarına sebep olduğunu ifade ettikleri bir Hıristiyan hükümdarla sadece resmi bir ittifakı değil ve fakat aynı zamanda bu kararın da bir Müslüman hükümdarına karşı, kendi tabirlerini kullanarak söyleyeyim, müttehiden savaşmak olduğunu ihtiva etmektedir. Bu zamana kadar onların yönetiminde bu prensip bir ilktir ve onların batıl dinlerine de taban tabana zıt bulunmaktadır.

Bundan başka bu antlaşma imza ve tasdik edildikten sonra artık yapacak bir iş kalmadığı sanılmamalıdır. Bilakis öncekinde olduğu kadar ve belki de fazla incelik ve daha fazla incelik ve tedbir ile sevk ve idare edilmesi zorunlu yeni ve daimi müzakereler açılacağını dikkate almak gerekir.

34

*Büyük Hükümdar'ın Santorini, Sifanos, Naxis, Mile, Miconi Kadularına
Gönderdiği Fermanı*

İşte bu fermanı hümayunumuzun varışında sabıkan Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa tarafından Kutlu Kapımıza [Dersaadetimize] adalarda mukim bulunan konsolosların cizye veren tebaamızı kendi dinlerini kabule mecbur ettiklerini ve bunlardan bu hususta herhangi bir muhalefete yeltendikleri takdirde konsolosların söz konusu tebaaya zarar vermenin yolunu bulduklarını ve korsanları himaye ettiklerini ve onlara yardımda bulunduklarını bildiren bir rapor göndermiş olduğu tarafınıza resmen duyurulur. Konsolosluk ihdasındaki gayenin ticaretin güvence altına alınması olduğundan dolayı, gemilerin gidip geldikleri yerlerde on tane konsolosluk kurulmasına müsaade edilip, durum onaylandı ve bundan fazlasına izin verilmesine gerek görülmediği için, bu fazla konsoloslukların kapatılması hakkında daha önce yazılmış olan bir hatt-ı şerif bilahare tarafımızdan çıkartılan bir fermanı hümayunla teyit edilmişti. Bununla beraber Mesih dininin en fazla şan ve şeref sahibi ileri gelenlerinden birisi olup Yüce Kapımızda [Dersaadetimizde] yedi sekiz seneden beri bulunan ve Fransa İmparatoru'nun elçiliğini yapan ve elçiliği döneminde Babiâli'ye fevkalade iyilik ve samimiyet gösteren, karşılıklı dostluk girişimleri ve iyi münasebette her zaman en uygun ve mümkün mertebe yapıcı olumlu davranan Sayın Marki de Bonnac-ki akıbeti hayır ve saadetli ola- sonradan bize Babiâli'mizle Moskof Çar'ı arasında mevcut ebedi barış münasebetiyle konferanslarda müzakeresi yapılan işlerde onurlu bir arabuluculukla dostluğunun yeni bir delilini göstermiş olduğu cihetle, isimleri yukarıda geçen adalardan Sifenos, Naxis, Miconi, Mile ve Santorini gibi gerekli görünenlerinde konsoloslukların yeniden kurulması ve tasdiki münasip görülmüştür. Dolayısıyla söz konusu yerlerin her birine elçi hazretleri tarafından birer Fransız Konsolosu tayin edilecektir. Adı geçen adalarda mukim cizye mükellefi tebaamızı konsolosa müracaattan muaf tutarız. Bu konsolosların hepsi, yukarıda açıklanan husustan herhangi birisini ileride yapmaktan sakınmak şartıyla elçi tarafından tayin kılınacaktır. İşte bu fermanı hümayunum adı geçen paşa tarafından takdim kılınan rapor ve yaptığı bildirime dayanılarak çıkartılmış olmakla varışında soylu muhteviyatına boyun eğip emri hümayunumuza aykırı bir harekette bulunmamaya ve borçlu olduğunuz itaat ve hürmetli ifaya dikkat edeceksiniz.

Esirgenen İstanbul'da, bizim tarihimizin 1724 Temmuz başlarına denk düşen, Hicri 1136 senesi Şevval ayında yazılmıştır.

35

*Büyük Hükümdar'ın Sakız Naibi'ne Gönderdiği
Fermanının Çevirisi*

İş bu İmparatorluk emri [fermanı hümayun] ulaştığı zaman bilersiniz ki Fransa İmparatoru'nun Kutlu Kapımda [Dersaadet'te] ikamet eden elçisi olup, Mesih dinine inanların en şanlı senyörlerinden biri bulunan Sayın Marki de Bonnac -ki akıbeti hayır ve saadetli ola-Yüce Meclisimize [divan-ı Hümayuna] bir muhtıra sunarak, Fransa'ya tabi piskoposlar ile herhangi bir milliyete mensup Frenk papazlarının, yükümlü oldukları vazifeleri dışında herhangi bir harekette bulunmamak şartıyla, hiç kimsenin engellemesi ve müdahalesine maruz kalmaksızın, kurumlarının bulundukları yerleri sahiplenip dini ayinlerini yapabilmelerinin kapitülasyonların gereği olduğunu ve kapitülasyonların bir maddesine uygun bu hususta çeşitli fermanlar çıkartılmış ve gönderilmiş olduğunu gündeme getirmiştir.

Sakız'da ikamet eden Fransız Konsoloslarının doğrudan doğruya kendilerine ait bir haneleri olmadığından dolayı, bizzat kendilerinin ve başlangıcı bilinmeyen bir zamandan beri ve halen konsoloslar nezdinde bulunup İncil okumak ve dini ayinlerini yapmakla meşgul Kapüsen papazlarının ikametlerine mahsus bir bina kiralamak zorunda kalmışlardı. Bir müddet sonra konsoloslar kendi paralarıyla arsa alıp bir bina inşa ettirmişlerdi. Bu binada o zamana kadar, eskiden beri olduğu gibi, kimse tarafından rahatsız edilmeden İncil okuyan ve diğer dini ayinlerini gerçekleştiren Kapüsen papazları da ikamet edeceklerdi. Bununla beraber bazı kötü niyetli kimselerin papazlardan tehditle bir şeyler kopartmak ümidiyle, bu binada İncil okumak suretiyle kapitülasyonlara ve asil imparatorluk emrine [fermanı hümayuna] karşı geldiklerini ileri sürerek, bunları rahatsız etmeye başladıkları anlaşılmıştır. 1128 senesinde Yüce Kapı'nın [Babiâli] çıkarttığı soylu bir emirnameyle [fermanla] adı geçen papazların yeni bir kilise inşası talebinde bulunmamak şartıyla, konsoloshanede eskiden olduğu gibi, kimse tarafından rahatsız edilmeden İncillerini okuyabilecekleri ve diğer ayinlerini yapabilecekleri bildirilmişti. Bilahare bazılarının bu yüce emre aykırı olarak adı geçen papazları daha önceleri yapıldığı gibi rahatsız etme cüretini gösterdikleri tarafımıza arz edildi.

Bunun üzerine bu yüce emri onayan yeni bir fermanı hümayun çıkartılması hakkında tarafımıza müracaatla ricada bulunuldu. Divanı Hümayunumuzda tutulan ferman defterlerini tetkik ederek, öncelikle yukarıdaki açıklamaya ilişkin bir emrin verilmiş olduğunu gördük. Bundan dolayı ilk emirname ile şimdikininki şekli ve içeriğine tamamen uyan ve asil ve yüce muhtevalarına ve kapitülasyonlara muhalif herhangi bir harekette bulunmaktan sakınmanız hususunda iş bu emrimizi yeniden gönderiyoruz.

İş bu fermanımız Esirgenen İstanbul'da 1724 senesi Temmuz başlarına denk düşen Hicri 1136 Şevval ayı başlarında yazılmıştır.

36

Büyük Hükümdar'ın Sakız Kadısı'na Gönderdiği Fermanı

İş bu Fransa İmparatoru'nun elçisi olup Hıristiyan ileri gelenleri içinde en şanlı ve şereflilerinden birisi bulunan Sayın Marki de Bonnac -akıbeti hayır ve saadetle dolu ola-Babıâli'mize bir muhtıra takdim ile Fransa'ya tabi papazların eski müesseselerinin bulundukları mahallerde kalarak dini ayinlerini, hayırsızlık ve mütevazılık dairesinde, ifa edebilmelerinin kapitülasyonların bir gereği bulunduğunu bize iletmiş malumunuz olsun. Sakız'da ikamet eden Fransız Konsolosu 1128 senesinde kendisine adı geçen Kapüsen papazlarıyla birlikte ikamet etmek üzere bir bina inşa ettirmiş ve ekte antlaşmanın özel maddesine uygun edep ve sükûnet içinde İncil okudukları ve dini ayinlerini yaptıkları zaman içinde hiçbir biçimde rahatsız edilmemeleri hakkında bir fermanı hümayun vermiş idik. Bu ferman hümayunumuzu müteakip 1134 senesinde, bu fermanı ortadan kaldıran diğer bir ferman çıkartmış bulunduğumuzdan, ilk ferman dikkate alınmayıp ikincisiyle hareket edilerek, Fransız Konsolosu ile Kapüsenlere zulm edilmeye başlanmıştır. Bundan ötürü şimdi size bu emri tebliğ etmekten talebimiz, papazların ayin yaptıkları mekâna ileride kilise nazarıyla bakılmaması şartıyla, ilk ferman ahkâmının tamamen uygulanması ve ikincisinin gerek Divanı Hümayunumda ve gerek Sakız Mahkemesi'nde mevcut ferman defterlerinden kaydının silinmiş nazarıyla bakmanızdır. Bunu böyle bilip hükmü şerifine riayet ediniz.

37

Kont de Morville'den Marki de Bonnac'a Mektup

Fontainebleau, 31 Ağustos 1724

M. La Marque'ın varışından evvel gelen ve sizin hâlâ İstanbul'da bulunup bulunmadığınızdan emin olmadığım için aldığımı bildirmediğim mektuplarınızdan bahsetmeyeceğim ve size yalnız 25 Hazirandan 16 Temmuz'a kadar ismi geçen La Marque'la veya kaptan Antoine'ın gemisiyle veyahut İmparator'un temsilcisinin ulaşı ile göndererek beni onurlandığınız resmi raporların içeriğinden bahsedeceğim. Bu raporların hepsi ayın 18'inde Versailles'a ulaşan özel ulaşınızın getirdikleri ile 16 Temmuz tarihli mektubunuzun varış tarihi arasında çok az gün geçmiş olması itibarıyla, hemen aynı zamanda elime geçmiştir.

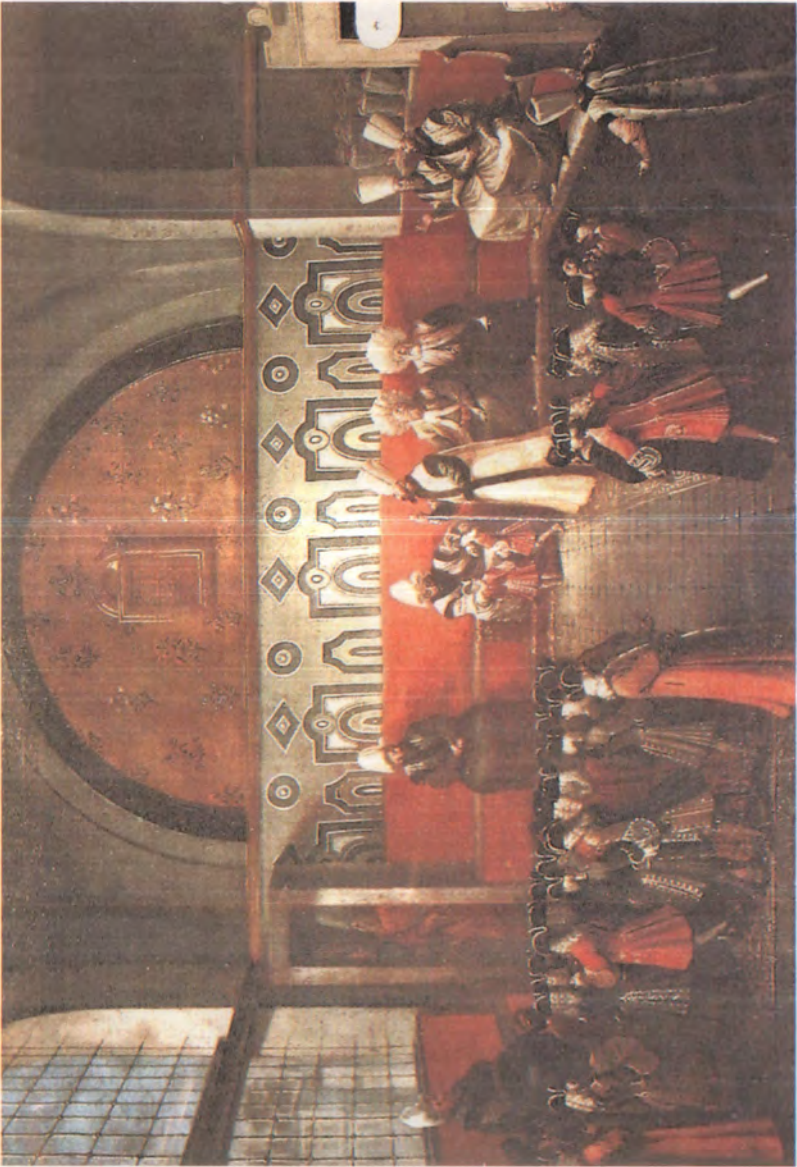
Bu işe girişmeye sizi sevk eden şeye ister gözü karalık ister kader deyin, bu işi iyi idare ve başarıyla tamamlamanızdan dolayı kral pek memnundur. Takdir ve teşekkürle mazhar olmayacağınız yolunda gösterdiğiniz temelsiz endişe gereksizdir. Bilakis ben Majesteleri ve Monsenyör dükün gösterdiği memnuniyetler konusunda sizi temin etme emri aldım. Bütün kuşkularınıza bir kelimeyle son vermek için, bu işe ait raporlarınızın okunmasını müteakip Majesteleri ve Kralın bütün meclisi, Majestelerinin yabancı ülkelerde bulunan ve her türlü emir ve talimatlarıyla yardıma mazhar olan sefirlerinin bu meselede sizin elde ettiğiniz başarılar kadar, S.M.'nin niyet ve emellerine uygun başarılar elde etmeleri temennisini hep birlikte dilediklerini size söylemem gerekiyor. Kral ve Monsenyör dükün hissiyatından size bahsettiğim şeylere lütfen meselenin esasının ve istisnasız tüm konuların tasvibinin bir yankısı olarak bakınız.

Akdeniz adalarındaki konsololar ve Sakız Konsoloshanesi ve burada ikamet eden Kapüsenler hakkında elde etmiş olduğunuz üç ferman, S.A.S'yi fazlasıyla memnun etti. Kendisi, Sakız'daki Dominikenler ve Suriye misyonerleri hakkında yapmak tasavvurunda bulunduğunuz teşebbüslerin de başarıyla sonuçlanmasından çok umutludur.

Jean Louis Dusson Marquis de Bonnac

Fransız Elçilik Heyetinin Osmanlı Padişahı Tarafından Huzura Kabulü

Marki de Bonnac'ın Osmanlı Padişahı III. Ahmet Tarafından Huzura Kabulü

DİZİN

A

- Abdullah Paşa 251
Achille de Harlay Sancy 65
Agustunler 16
Akka 17
Alion 45, 47, 253, 259, 266, 270,
272, 273, 280, 281, 283, 284,
287, 321
Ali Paşa 13, 16, 19, 20, 51, 100, 107,
133, 152, 153, 154, 156, 166, 167,
168, 169, 174, 176, 194, 229
Alleurs 13, 14, 23, 51, 53, 93, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 107, 108,
164, 165, 189, 194, 200
Almeras 121, 124
Altın Kapı 158
Andrezel 42, 47, 54, 240
Antakya 213, 216
Aras 265, 268, 290, 315, 324
Arifi Ahmet Paşa 277
Astrahan 36, 225
Astrakan 227, 236, 278
Athanas 213, 216, 217

Atina 15

Avedik 15, 101

Ayas Paşa 309

Azak 26, 158, 257, 271, 278, 300

B

- Babıâli 11, 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23,
25, 26, 27, 28, 32, 35, 37, 38, 39,
40, 41, 42, 49, 51, 52, 53, 55, 58,
64, 65, 67, 68, 69, 71, 77, 78, 80,
87, 90, 91, 97, 102, 106, 109, 110,
112, 115, 116, 119, 135, 136, 137,
138, 139, 141, 143, 147, 148, 149,
150, 151, 154, 155, 156, 157, 158,
159, 167, 172, 177, 186, 189, 192,
193, 197, 202, 204, 206, 217, 218,
224, 225, 227, 228, 230, 231, 233,
234, 237, 239, 240, 241, 242, 244,
245, 246, 247, 248, 249, 250, 251,
253, 254, 256, 257, 260, 261, 262,
263, 266, 269, 270, 272, 273, 275,
276, 279, 280, 281, 284, 286, 287,
292, 295, 296, 297, 298, 300, 321,
323, 324, 325, 326, 328, 329, 330
Bağdat 15, 179, 183, 234, 235, 251,
265, 278, 282
Bahçesaray 163, 164

Bakü 36, 37, 232, 247, 251, 277, 278,
289, 291, 301, 302, 303, 304, 309,
310, 314

Baltacı Mehmet Paşa 152, 154, 160,
161

Baltık Denizi 37

Basra 163, 234, 282, 293

Beaudouin 61

Beaujeu 77, 120, 121, 128

Belgrad 101, 168, 189

Bender 106, 153, 154, 156, 157, 158,
180, 271

Berlin 11, 12, 13, 93, 105

Bizy 298

Blein 209, 210

Blondel 95, 96, 151

Blondel de Jouvancourt 151

Bonnac 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,
12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32,
33, 34, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53,
54, 55, 89, 189, 190, 197, 204,
205, 215, 225, 233, 240, 242, 244,
245, 252, 260, 274, 279, 280, 281,
283, 287, 297, 300, 301, 309, 312,
314, 319, 320, 322, 328, 329, 330,
331, 332, 334

Bonrepaus 1, 2, 10, 12, 13, 31, 45, 83

Brüe 101, 102, 103, 106, 107, 189, 192

Bulgaristan 62

Bursa 62

Büyük Petro 35, 41

C

Calamine 117

Caminieck 132, 135

Campredon 2, 37, 38, 175, 245, 271,
273, 274, 276, 281, 287, 300,
322

Cannilac 42

Cantemir 176

Castagnère 150

Ceneviz 64, 116, 122

Cérigo 123, 124

Césy 66, 69, 70, 71, 91

Cezayir 240

Chardin 50, 71, 73, 74

Châteauneuf 23, 51, 53, 78, 82, 87,
89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 100,
194, 200, 218

Cin Ali Paşa 152, 166, 174, 229

Cizvitler 32, 103, 107, 178, 201, 202

Cochim 180

Colier 50

Cresenery 33

Croissy 93, 95, 96

Ç

Çanakkale 77, 120, 122, 127, 128,
153

Çerkez Osman Paşa 272

D

Dağıstan 35, 36, 37, 231, 276, 277

Daltaban Paşa 151

Danimarka 2, 3, 5, 12

Davut 35, 36, 225, 228, 236, 247,
262, 265, 266, 269, 289, 290, 293,
295, 302, 311, 315, 324

Deli Hüseyin Paşa 111

Deli Petro 36, 37, 43

Derviş Mehmet Ağa 36

Devlet Giray 161, 162

Dinyeper nehri 158

Dirling 40, 245

Dominikenler 15, 32, 201, 202, 331

Don nehri 158

E

Edib Efendi 189

Edirne 20, 21, 50, 55, 62, 72, 73,
76, 77, 78, 86, 87, 88, 90, 91, 98,
106, 111, 115, 127, 128, 133,
150, 151, 161, 169, 189, 190,
193, 269

Eflâk 42, 44, 54, 62, 155

Ege 64, 92, 142

Emanullah Han 35

Erdebil 256, 293, 311, 317, 325

Ermeniler 15, 101, 177, 178, 196,
221, 222

Ermenistan 55, 183, 231, 256, 262

Erzurum 36, 145, 146, 160, 163, 234,
235, 311

Esterabad 302, 306, 314

Euftimius 204, 216, 217

Eugène 13, 55, 191, 323

F

Favre 88

Ferriol 23, 51, 53, 69, 86, 87, 90, 92,
94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101,
102, 103, 104, 106, 137, 138

Fetih Ali Han 35

Feyzullah Efendi 151

Fiennes 29

Filistin 23, 24, 25, 61, 62, 63, 142,
193, 204

Flandres 117

Floransa 64

Fornetti 68, 73, 74, 102, 155, 193,
197

François de Bonrepaus 1, 2

Fransa 1, 2, 3, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 15,
17, 20, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31,
33, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45,
46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54,
55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 65, 66,
68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78,
81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92,
93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102,
103, 106, 108, 113, 115, 117,
118, 119, 120, 121, 123, 124,
125, 128, 137, 139, 150, 152,
155, 157, 159, 160, 163, 165,
169, 170, 184, 189, 192, 193,
196, 197, 198, 207, 210, 218,
219, 225, 230, 238, 239, 253,
255, 258, 267, 279, 297, 298,
299, 301, 302, 304, 305, 306,
307, 308, 309, 310, 311, 312,
313, 314, 316, 319, 321, 322,
324, 328, 329, 330

G

Galata 15, 64, 70, 74, 76, 97, 98, 117,
172, 218

Gazi Han 162

Gazze 150

Gence 36, 311, 317

Gilan 36, 232, 247, 251, 301, 302,
303, 306, 314

Girardin 50, 51, 53, 78, 82, 87, 88,
89, 90

Girit 63, 110, 117, 121, 124, 126,
141, 142, 180

Golofkine 37

Gregorio Ghika 20, 38, 42

Guilleragues 50, 51, 53, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90

Gürcistan 16, 183, 230, 231, 232,
233, 234, 246, 251, 256, 262, 282,
289, 314, 316

H

Hacı Mustafa Efendi 20, 301

Halep 15, 16, 17, 32, 33, 66, 70, 154,
160, 189, 190, 206, 208, 209, 210,
305

Halil Paşa 13, 169

Hasan Paşa 151, 251

Hazar Denizi 36, 38, 43, 62, 231,
235, 236, 237, 243, 246, 249, 255,
265, 272, 277, 288, 290, 293, 301,
302, 303, 304, 308, 310, 314, 315,
317, 318, 322, 324

Hemskerke 149

Hindistan 6, 115

Hollanda 2, 11, 12, 15, 31, 37, 48, 50,
85, 94, 100, 103, 122, 126, 135,
138

Hotinguen 138, 150

Hüseyin Han 35

I

I. François 46, 58, 59, 62, 63

II. Charles 17

III. Ahmet 18, 31, 55, 322

II. Mustafa 18

İsfahan 34, 35

İ

İbrahim 35, 68, 109, 110, 111, 160,
227, 243, 280İbrahim Paşa 18, 19, 20, 29, 31, 34,
43, 100, 168, 169, 176, 182, 183,
184, 185, 186, 187, 188, 198, 225,
234, 242, 244, 279, 314, 322İngiltere 2, 6, 9, 11, 26, 99, 110, 112,
117, 118, 175, 285, 299İran 34, 35, 38, 39, 42, 43, 87, 118,
139, 174, 183, 185, 214, 228,
230, 231, 232, 234, 235, 236,
237, 238, 240, 241, 243, 246,
247, 248, 249, 251, 252, 255,
257, 261, 262, 265, 267, 268,
271, 273, 275, 278, 282, 287,
288, 290, 294, 299, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 308, 312,
314, 316, 317, 318, 319, 323,
325, 326

İranlılar 35, 257, 303, 326

İspanya 1, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 14,
30, 53, 58, 62, 94, 97, 165, 169,
238İstanbul 6, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19,
20, 21, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 31,
32, 33, 34, 36, 37, 39, 42, 43, 44,
45, 47, 48, 49, 50, 53, 54, 58, 61,
62, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81,
83, 84, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94,
95, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104,
106, 108, 109, 110, 111, 112, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 125, 126, 127, 128, 131, 132,
139, 140, 149, 150, 151, 152, 154,
155, 156, 158, 161, 162, 163, 165,
166, 167, 169, 170, 171, 179, 183,
188, 189, 190, 191, 196, 200, 213,
214, 217, 222, 223, 230, 231,
233, 240, 241, 245, 250, 257,
259, 260, 270, 271, 278, 281,
283, 287, 288, 297, 298, 300,
301, 305, 311, 314, 319, 320,
322, 328, 330, 331İsveç 4, 5, 6, 12, 51, 54, 57, 58, 106,
107, 153, 155, 156, 157, 158, 159,
167, 273

İsviçreliler 46

İtalya 34, 76, 79, 140, 147, 219

İzmir 15, 17, 80, 97, 144, 145, 161,
167, 200

İznik 62

J

Jean de la Foret 63

K

Kadıköy 221
 Kahire 109, 126, 168
 Kandahar 34, 243
 Kandiye 63, 77, 80, 109, 110, 111,
 115, 121, 122, 123, 124, 125, 129,
 133, 142, 152, 238
 Kaplan Han 162
 Kaptan Mustafa Paşa 114
 Kapüşenler 32, 41, 68, 103, 107, 200,
 201, 202, 222, 331
 Karabağ 311, 317
 Karadeniz 62, 131, 262, 282
 Kara Mehmed Paşa 154
 Kara Mustafa Paşa 20, 80, 81, 86
 Katerina 43
 Kazvin 35, 293, 314
 Kefe 164
 Kıbrıs 17, 64, 79, 180, 203
 Kırım 16, 64, 158, 163, 221, 226, 237,
 239, 251, 269, 292, 311
 Kızıl Deniz 115
 Kirmanşah 43, 265, 311, 317
 Kolofkin 281
 Konya 62, 179
 Korfu 13, 180, 192

Köln 2, 105

Köprülü Ahmet Paşa 80, 81, 110

Köprülü Mehmet Paşa 71, 111

Köprülüzade Mustafa Paşa 198

Krazciniski 95

Kudüs 14, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 34,
 41, 44, 54, 61, 63, 78, 82, 107,
 142, 143, 164, 166, 170, 192, 193,
 194, 205, 213

Kurakine 37

Kur nehri 289, 290, 293, 302

Kutsal Mezar Kilisesi 14, 21, 23, 24,
 25, 28, 41, 54, 92, 107, 143, 164,
 170, 171, 176, 192, 193, 194, 195,
 196, 197, 198

L

La Haye 35, 53

Lamarque 281

Languedoc 1, 17, 52

Latinler 21, 32, 193, 194, 195, 196,
 199, 207, 214, 218

Lehistan 2, 5, 6, 12, 37, 53, 54, 58,
 90, 95, 105, 135, 137, 155, 156,
 158, 180

Lehliler 135

Lenoir 20, 29, 31, 39, 44

Lenta 129

Leslie 112, 113, 114

Lezgiler 35, 36, 225, 232, 301

Londra 2, 17, 40, 164

M

Macaristan 5, 55, 62, 95, 103, 105,
106, 130, 137, 149, 156, 159, 166,
179, 191

Macarlar 105, 160, 172

Macuri Aleksandre Romançof 315

Madrid 6, 7, 10, 11, 28, 47, 165

Malta 42, 77, 110, 128, 149, 202, 242

Marcheville 66, 67, 68, 69, 70

Marki de Bonnac 1, 2, 4, 6, 41, 44,
45, 48, 54, 197, 205, 212, 225,
242, 244, 245, 260, 279, 280, 281,
297, 300, 301, 309, 312, 314, 319,
320, 322, 328, 329, 330, 331, 334

Marsilya 17, 18, 21, 80, 87, 114, 148,
174, 281

Marunî 33, 68, 208

Maruniler 208, 209, 210

Mavrokordato 14, 98, 136, 147

Mazenderan 302, 306, 314

Medine 109

Mehmet Efendi 20, 29, 75, 171, 183,
301

Mehmet Said Efendi 29, 30, 31

Mekke 109

Mısır 16, 21, 62, 75, 78, 86, 88, 179,
237, 309

Mir Abdullah 34

Mir Mahmut 34, 35, 36, 38, 183,
184, 228, 251, 257, 262, 268, 275,
278, 282, 308, 311, 314, 318, 319,
323, 326, 327

Mir Veis 34, 228, 234, 235

Moldova 54, 62

Molino 127

Montpensier 104

Mora 17, 62, 140, 141, 142, 166, 180

Morville 41, 245, 260, 281, 297, 300,
331

Moskoflar 231, 277

Moskova 36, 37, 155, 175, 226, 227,
228, 233, 245, 248, 250, 257, 264,
266, 270, 271, 272, 273, 279, 280,
283, 288, 290, 294, 298, 308, 322,
323, 324, 326, 327

Mustafa Ağa 203

Mustafa Efendi 26

N

Naksos 15, 42

Napoli 123, 124, 142, 180

Nepluyof 40, 41, 227, 229, 322

Nimègue 159

Niş 130, 132, 133

Nişli Mehmet Ağa 37, 230, 231, 232, 239

Nointel 50, 53, 67, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 127, 128

Numan Paşa 154

O

Observantinler 16

Osman Ağa 20, 161

Otinguen 99, 100

Ö

Özbekler 268

P

Paget 134, 138, 149

Palluau 114, 115

Panayoti 14

Paris 4, 5, 10, 11, 12, 16, 18, 21, 24, 29, 31, 37, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 83, 84, 87, 89, 90, 94, 104, 106, 108, 149, 215

Paros 15

Pasarofça 13, 24, 25, 29, 175, 299, 323

Paul Lucas 45

Pecquet 49, 51, 52

Petervaradin 13, 19, 167, 168, 180, 191

Philippe de Harlay 66

Pietro Foscarini 68

Propaganda Fide 15, 206, 223

Provence 87, 126, 127

Prusya 11, 12, 13

Prut 300

R

Rakokçi 160

Rakoszy 159

Rami Paşa 151, 154

Revan 36, 183, 246, 305, 317

Ricaut 49, 67, 68

Rodos 110, 162

Roma 2, 13, 15, 16, 32, 34, 117, 144, 145, 170, 177, 204, 205, 210, 214, 219, 220, 221

Rumeli 309

Rumlar 24, 25, 32, 33, 163, 176, 178, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 205, 208, 212, 214, 217, 219, 222, 224

Ruslar 38, 45, 55, 184, 185, 245, 251, 259, 260, 283, 286, 288, 289, 302, 323

S

Sakız 15, 32, 41, 50, 51, 64, 84, 85,
101, 107, 145, 146, 147, 148, 160,
163, 193, 199, 200, 201, 202, 203,
204, 218, 219, 329, 330, 331

Santon 150

Sarı İbrahim Paşa 234

Savoie 11, 89

Sayda 14, 17, 19, 33, 68, 204, 216

Selanik 15, 17, 92

Semendire 133

Sırbistan 62

Sicilya 142, 180

Sieur de la Foret 63

Silistre 153

Sofya 21, 132

Suriye 15, 33, 34, 62, 68, 176, 178, 204,
205, 206, 213, 222, 224, 282, 331

Ş

Şah Hüseyin 34, 35, 184, 246, 267,
274, 303, 306, 311, 314

Şahnuvaz 34

Şam 15, 27, 32, 33, 178, 179, 204,
210, 217, 252

Şeyh Davut 247, 262, 265, 266, 269,
293, 295, 324

Şimahi 35, 36, 225, 228, 247, 265,
266, 269, 288, 289, 290, 293, 295,
296, 301, 302, 304, 310, 311, 315,
316

Şirvan 35, 36, 45, 55, 225, 228, 231,
232, 236, 247, 289, 290, 291, 293,
295, 296, 310, 311, 314, 315, 316,
322, 323, 324

T

Tahmasb 35, 183, 184, 232, 245,
246, 247, 248, 249, 251, 255,
256, 257, 261, 262, 265, 267,
268, 269, 271, 274, 275, 276,
287, 288, 293, 302, 303, 304,
305, 306, 308, 310, 311, 312,
314, 318, 319, 323, 325, 326

Tebriz 43, 234, 235, 268, 288, 293,
294, 311, 314, 317

Tekeli 135, 159

Temeşvar 13, 131, 167, 191, 193

Tesalya 118

Tiflis 36, 265, 277, 282

Timur 179

Tolstoy 154, 155

Torino 2

Toulon 13, 43, 44, 87, 128, 149

Trablus 87, 240

Trablusşam 17, 68, 152, 173

Transilvaniya 105, 111

Tunus 240

U

Ukrayna 251, 257, 263, 271

Uş 311

V

Van 163, 251

Vani Efendi 114

Vantelay 53, 70, 71

Varşova 5, 12

Venedik 13, 28, 50, 63, 64, 68, 72, 73,
110, 121, 122, 125, 127, 140, 141,
180, 199, 285

Venedikliler 65, 73, 133, 140, 141, 199

Versailles 2, 4, 7, 10, 30, 42, 49, 205,
240, 331

Vestfalya 3

Villars 137

Viyana 20, 21, 24, 37, 40, 86, 88, 132,
139, 158, 245, 281

V. Louis 54

Volos 121, 122

W

Winchelsey 112, 117

Wolfenbüttel 2, 3, 4, 6

X

Xaviero Justiniani 200

XIV. Louis 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 11,
12, 14, 17, 23, 28, 47, 53, 71

Y

Yedikule 76, 77, 128, 156, 159

Yenişehir 118, 119, 120, 122, 124

Yuanna Ovilof 314

Yunanistan 179

Yusuf Paşa 110, 153

Türk-Fransız ilişkilerinde diplomatik temasların özgün ve önemli bir yeri vardır. 1534'de Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1534'de ilk Fransız elçisi Jean de La Forest'nin İstanbul'a gelmesi ve kapitülasyonların verilmesiyle başlayan diplomatik temaslar yüzyıllar boyunca devam etmiştir. İstanbul'daki Fransız elçiliği uzun zaman boyunca sadece Fransa Krallığı'nın değil adeta tüm Batı Hristiyan dünyasının temsilciliği niteliğini korumuştur. XVIII. Yüzyıldan itibaren Fransız elçileri basit birer temsilci olmaktan ziyade Osmanlı İmparatorluğu'nun uluslararası ilişkilerinde ağırlığı olan muhataplar ve arabulucu aktörler olarak dikkat çekmektedir. Bu aktörlerden biri de Marki de Bonnac adıyla meşhur olan Jean Louis Dusson'dur. 1716 yılında İstanbul'a elçi olarak atanan Marki de Bonnac, 1722'ye kadar Osmanlı ülkesinde kalmış ve Fransa ile Osmanlı arasında siyasi, sosyal, ekonomik, dini konulardaki meselelerin çözümünde başat rol oynamıştır. Ayrıca elçiliği zamanında Türk-Rus anlaşmasının imzalanmasında da arabuluculuk yapmıştır.

Marki de Bonnac'ın hatıratı niteliğindeki bu eser XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarihi için birincil kaynak niteliğindeki birçok diplomatik belge ve yazışmayı içermektedir. Bu belgeler özgün kaynaklar olup, döneme ilişkin Fransızların bakış açılarını yansıtmaktadır. Eserin ilk bölümünde XVIII. Yüzyıla kadar İstanbul'daki Fransız elçilerinin tarihi verilmektedir. Bu yönleriyle mevcut eser Osmanlı Tarihi çalışmaları için önemli ve özgün bir kaynak değer taşımaktadır.

ISBN: 978-975-16-3387-3

Fiyatı: 32,00 TL